تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 18

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

18. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 469

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Prof. Dr. Ramazan MUSLU (Fussilet, 1-36)
Prof. Dr. Mehmed BULUT (Fussilet, 37-54)
Prof. Dr. Ömer ÇELİK (Şûra ve Zuhruf)
Prof. Dr. Zafer ERGİNLİ (Duhân)

Tercüme (18. Cilt):
Prof. Dr. Murad SÜLÜN (Arapça)
Ahmet ALİM (Arapça)
Prof. Dr. Necdet TOSUN (Farsça)
Dr. Halil BALTACI (Farsça)

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-344-9

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

ERKAM YAYINLARI

GENÇ Şebnem DİRİLTİ Kitapları GÜZEL ÇOCUK KİTAPLARI BİZİM BAHÇE BAHÇEVAN

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ فُصِّلَتْ

41- FUSSİLET SÛRESİ

Adını, üçüncü âyette geçen
“Fussilet” kelimesinden almıştır.
“Secde”, “Hâ, Mîm” ve “Mesâbih” adları ile de
anılan bu sûre, Mekke’de inmiştir ve 54 âyettir.

MÜJDELEYİCİ VE UYARICI BİR KİTAB

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۚ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا
عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًاۚ فَاَعْرَضَ اَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا
يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فٖى اَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَٓا اِلَيْهِ وَفٖٓى اٰذَانِنَا وَقْرٌ
وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ اِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ اِنَّمَٓا اَنَا بَشَرٌ
مِثْلُكُمْ يُوحٰٓى اِلَيَّ اَنَّمَٓا اِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقٖيمُٓوا اِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُۜ
وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكٖينَۙ ﴿٦﴾ اَلَّذٖينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
كَافِرُونَ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ
مَمْنُونٍ ﴿٨﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hâ. Mîm.

2. *(Kur'an)* Rahmân ve Rahîm'in katından indirilmedir.

3. *(Bu,)* bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır.

4. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler.

5. Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen *(istediğini)* yap, biz de yapmaktayız!

6. De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahy olunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay hâline!

7. Onlar zekâtı vermezler; âhireti inkâr edenler de onlardır.

8. Şüphesiz îman edip yararlı iş işleyenler için başlarına asla kakılmayan bir mükâfat vardır.

Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla

"Hâ, Mîm", mahzûf bir mübtedânın haberi olup mahallen merfûdur. Takdîri ise şu şekildedir: "Bu sûre Hâ Mîm olarak adlandırılmıştır." Sûreden, (az sonra üçüncü âyette gelecek) (كِتَابٌ) "kitab" diye söz edilmesi, bu sûrenin de Kitab'ın/Kur'an'ın bir parçası

ve cüz'ü olması hasebiyledir.

Zayıf bir rivâyete göre "Hâ, Mîm"in Kur'an'ın bir adı olduğu da söylenir ki o zaman mezkûr âyette sûreden gerçek mânâsıyla "kitab" diye bahsedilmiş olur.

Sûrenin "Hâ Mîm" ile başlamasının sebebi, **Sehl**'in (k.s.) dediğine göre (حُمَّ) fiilinin, "*olacak olan her şeyin hükmü verildi"* mânâsında olması sebebiyledir. Yani, olacağımın hepsini oldum, yapacağımın hepsini yaptım, süreceğimin hepsini sürdüm, seçeceğimin hepsini seçtim, kabul edeceğimin hepsini ettim, alacağım her şeyi aldım, atacağım her şeyi attım, istediğim her şeyi yaptım ve her istediğimi yapmaktayım. Kabul ettiğim kimsenin bana verdiği sıkıntı ve cefâyı görmem. Hattâ bağışlayıp affederim ve bir daha bunun lâfını etmem. Benim katımda ***"Söz değiştirilmez!"*** (Kàf 50/29) demektir.

İşte sûre-i celilenin başında, hükümlerin beyan ve takdir edildiği kitaptan bahsedildiği için, böyle "Hâ Mîm" ile başlaması *berâ'etü'l-istihlâl* kuralı çerçevesinde gâyet uygun düşmüştür.

Bu bölümdeki yedi sûreye "Hâ Mîm" denilmesi, hepsinin de kitaptan bahseden, Allah'ın âyetleri hakkında cedelleşenleri reddeden ve bu âyetlere hem îman etmeyi hem de onların gereğince amel etmeyi imrendiren ifâdeler ihtiva etmesi sebebiyledir.

Âriflerden biri der ki: "Hâ Mîm"in işaret ettiği anlamlardan bazıları şunlardır: İş bu hitap ve indiriş, Habîb-i Âzam'dan Mahbûb-i Muazzam'a; yani en yüce dosttan muazzam sevgiliyedir. Yine "Hâ Mîm" bir yemin olup hayatım ve mecdime/şerefime andolsun ki bu indirilmiş bir metindir. Veya Habîbim! Senin hayatına ve müşâhedene andolsun ki… Yahut Hacer-i Esved ve Makàm(-ı İbrahim)'e andolsun ki… Bu son ikisi cennet yakutlarından birer yakut olup Allah'ın iki büyük sırrıdır. Bu nedenle üzerlerine yemin edilmesi uygun düşmüş olabilir. Yahut da mânâ *"Bu harfler indirilmiştir, -Cebrâil (a.s.)'ın Allah katından indirdiği harflerdir-* şeklinde de olabilir. Der ki: "Hâ ve Mîm"inde içinde bulunduğu bu hece harflerinin hepsini Rahmân indirmiştir. Nasıl ki çocuğa okuma ya da tahtada yazma öğretirken "elif-ba" dediğinde sadece bu iki harfi kasdetmeksizin, belki bütün alfabenin harflerini kasdedersin. Hz. Âdem'e indirilen ve kendisiyle Kur'ân'ın meydana geldiği harfler de bunun gibidir." Bu bakımdan, bunlar indirilen bütün vahiylerin aslı olmaktadır. Hadiste şöyle geçer: *"Her kim Kur'an okursa ve onun kelime ve harflerini düzgün olarak telaffuz eder, teleffuzunda hatâ yapmaz ise her bir harf için elli sevap alacaktır; her kim de lahn; yani teleffuzunda hata yapa yapa Kur'an okursa okuduğu her bir harf için on sevap alır. Ancak dikkat edin! 'Elif Lâm Mîm tek bir harftir' demiyorum; aksine Elif bir harf, Lâm bir harf, Mîm de bir harftir."*[1]

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu rakamların sırrı, muhtemelen Kur'an okuyuşundan maksadın namazdaki kırâatler olmasından dolayıdır; beş vakit namaz ise ilk teşrî edilirken elli vakit olarak konulmuştu. Allah'ın düzgün bir şekilde Kur'an okuyanlara her bir harf için elli sevap vermesi buna dayanmaktadır. On rakamına gelince, bu da 10'un sevapların asgarîsi olmasındandır. Nitekim ***"İyilik getirenlere onun on katı***

verilecektir." (el-En'âm 60/160) buyrulmuştur.

Kâşifî der ki: "Allah'ın ism-i a'zamı mukatta' harflerinde gizlidir ve onu çıkarmaya herkesin gücü yetmez." **Kemal Hoçendî** (k.s.) der ki:

"Ey sûfî, harflerin ilmini bilmek arzusundaysan;
Güzel işler yap, yoksa sadece esmâ okumakta ne fayda var?"

تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِۚ ﴿٢﴾

2. ***(Kur'an)*** **Rahmân ve Rahîm'in katından indirilmedir.**

"...İndirilme" anlamına gelen (تَنْزِيلٌ) ifâdesi, haberin akabinde gelen ikinci bir haberdir ve (مُنَزَّلَةٌ)"*indirilmiş*tir" mânâsındadır. Zîrâ mef'ullerin masdar formu ile anlatılması meşhur bir mecaz üslûbudur. Bu tıpkı "Bu para devlet başkanının darb/bastığıdır", denildiğinde *"madrûbu"* yani "bastırdığı"dır anlamının kasdedilmesine benzer. Sûrenin "indirilmiş" olmasının mânâsı şudur: Allah Teâlâ sûreyi Levh-i Mahfuz'a yazmış ve Cebrâil (a.s.)'a o kelimeleri oradan alıp koruması altında Hz. Peygamber'e indirmesini ve ona tam olarak teslim etmesini emretmiştir. İşte, bu kelimelerin Peygamber'e kavratılması Cebrâil (a.s.) vâsıtasıyla olduğu içindir ki bu kavratış "indirme" kelimesiyle karşılanmıştır. Yoksa Allah'ın zâtıyla kàim bulunan kelâm-ı nefsî için bir *yüksekten aşağı doğru* "hareket etme"den ve "iniş"ten söz edilemez.

"Rahmân ve Rahîm'in katından..."

Bu ifâde, "indirilmedir"e bağlı olup (تَنْزِيلٌ) lafzındaki tenvinin verdiği zâtî ağırlığı, bir de Allah'a izâfetinin getirdiği ağırlığı ekleyerek pekiştirmektedir. İndirme fiilinin Rahman ve Rahîm'e isnâd edilmesi, Kur'an'ın hem dinî-dünyevî maslahatların sağlayıcısı olduğunu hem de rabbânî rahmetin gereği olduğunu haykırma amacına mâtuftur. Çünkü önde gelen sıfatı merhamet olan bir zattan indirilen bir şeyin, her türlü maslahatın sağlayıcısı olması kaçınılmazdır.

Kâşifî der ki: (مِنَ الرَّحْمٰنِ) yani; "Bağışlayıcı Allah'ın avâmın nefislerini hidâyet etmesi, (اَلرَّحِيمِ) ise merhamet sahibi Allah'ın hâs kullarının kalplerini gözetmesidir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Hâ Mîm"in 'Hâ'sı ile ilâhî hikmete, 'Mîm'i ile de ilâhi minnete işaret edilmekte olup mânâ şöyledir: O, merhameti öfkesinden önce geldiği için ebedî "Rahîm"in -'rahmeti herşeyi ebediyete kadar kaplayacak olan'- rahmâniyyet vasfıyla bütün yaratıkları yaratan ezelî "Rahmân"dan böyle bir hikmet indirmekle kullarına büyük bir minnette bulunmuş oldu ki söz konusu hikmet işte bu kitaptır.

Âriflerden biri şöyle der: Rahmet denizi taşıp akınca bütün zelleler kaybolup gider.

Çünkü rahmet hem ezelî hem de ebedîdir; zelle ise yokken sonradan var olmuş bir şeydir. Yokken sonradan var olan bir şey, hem ezelî hem de ebedî bir şeye nasıl mukavemet edebilir!?

Sâib şöyle der:

Sel sebebiyle yolun tozu yıkanır, temizlenir.
Allah'ın affi varken günahlardan dolayı endişe niye?"

Şeyh Sa'dî de şöyle der:

"Kerîm olan Allah'ın lutfu o kadar büyüktür ki,
Afvının büyüklüğü yanında günahın çokluğunun sözü mü olur?"

كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَۙ ﴿٣﴾

3. ***(Bu,)*** **bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptır.**

"(Bu,)" mânâlarını *"bilen"* Arap *"bir kavim için"* emir, nehiy, helal, haram, vaad, vaîd, kıssalar ve tevhid gibi konular başta olmak üzere *"âyetleri Arapça okunarak"* uzun uzun *"açıklanmış bir kitaptır."*

Râgıb el-Isfahânî der ki: ***"Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır."*** (Hûd 11/1-2) âyeti, ***"Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."*** (en-Nahl 16/89) âyetine işâret etmektedir. Şimdi insaf sahibi her insan, halkın elinde Kur'an kadar çeşitli ilimleri bir arada toplayan başka bir kitap olmadığını bilip kabul eder.

"bir kitaptır" ifâdesi, (sûrenin) bir diğer haber(i) olup bir araya getirme mânâsına gelen "ketb"den gelmektedir; *Kur'an'a* "kitâb" denmesinin sebebi de budur. Çünkü Kur'an öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini kendinde toplamıştır.

(قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا) *"Arapça okunarak"* ifâdesi ile kasdedilen, âyetleri Arapça okunarak açıklanan "kitap"tır. Bu ifâde cümle içerisinde ya "medih" olarak ya da "kitabün" kelimesinin bir sıfatla mevsuf olmasından dolayı "hâliyet" üzerine mensuptur. Buna "hâl-i muvattıe" denir. Söz konusu hal, -yukarıda defalarca geçtiği üzere- câmid bir isim olup bir sıfatla tavsif edilmektedir; ama bu sıfat da aslında bir haldir. Mânâsı şudur: "Kur'ân kolaylıkla okunup anlaşılması için "tâzî" yani Arap dilinde gelmiştir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Yüce Allah burada; Kur'an-ı Kerim'in, Allah'ın kelâmı ve sıfatı olması yönüyle kadîm olduğuna; Arapça oluşunun ise, Allah'ın giydirdiği mahluk bir sıfat olduğuna işaret etmektedir. Artık her kim Kur'an'ın Arapça

dışı bir dilde olduğunu söylerse, kâfir sayılır. Çünkü bu, (قُرْآنًا عَرَبِيًّا) ifâdesine aykırılık arzetmektedir. Arapça dışından olup da sonradan Arapçalaşmış bir kelimenin Kur'an'da bulunması ise onu Arapçalıktan çıkarmaz; zîrâ 'daha çok' olana itibar edilir. Sözgelimi: (الْقِسْطَاس) aslen Rumca olup terazi mânâsında Arapçalaşmıştır; (السِّجِّيل) Farsça olup "seng" ve "kil"in Arapçalaşmışıdır; "salevât" (Hacc 23/40) İbrânîce olup musallâ/ibadet yeri ve tapınak anlamındaki "salûtâ" (صَلُوتَا)'nın Arapçalaşmışıdır; "اَلرَّقِيمُ /rakìm" Rumca olup "köpek" mânâsındadır; "tûr" Süryanîce dağ mânâsındadır.

Kendi dillerinde geldiği için içerdiği mânâları *"bilen"* Arap *"bir kavim için"*

Bu ifâde de (قُرْآنًا) kelimesinin başka bir sıfatıdır.

Yine *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "Bilen bir kavim için" demek, Arapça'yı bilen bir kavim için demektir. Arapça, harfleri itibariyle mahlûktur; Kur'an ise bundan münezzehtir.

بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾

4. Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır. Fakat onların çoğu yüz çevirdi. Artık dinlemezler.

"Bu kitap müjdeleyici ve uyarıcıdır."

Bu ifâde "Kur'an"ın bir sıfatıdır. Kadrini bilip hakkını vererek kendisini tasdik edenler için cenneti ve vusûlü/Allah'a ermeyi müjdeleyen, kadrini bilemeyip hakkını vermeyerek tekzîb edenleri de ateş ve firak Allah'tan ayrı kalmak ile uyaran bir kitaptır. Veya iştiyak ve arzu ile Allah'a yönelenleri müjdeleyici, kendi nefsine yönelip keyfine bakanları ise uyarıcı bir kitaptır. Yahut Allah dostlarına çeşitli makam ve mertebelere ermeyi müjdeleyen ve yine bu zatları, bulundukları dereceleri kaybedebilecekleri için muhâlefet etmemeleri konusunda uyaran bir kitaptır. Ve yahut ümid (recâ) mütâlaasıyla hareket edenleri müjdeleyen korku (havf) mütâlaasıyla hareket edenleri de uyaran bir kitaptır. Ve yahut da isyankâr müminleri mağfiret ve şefâatle müjdeleyen, itâatkârları da Rahman'a karşı dâima edep ve erkân üzere davranarak gevşeklik göstermesinler diye uyaran bir kitaptır. Yahut da bizim bizzat seçip tasfiye ettiğimiz kimseleri müjdeleyici, bizzat saptırdığımız;kendileri saparlarken yardım etmeyerek yüzüstü bıraktığımız kimseleri de uyarıcı bir kitaptır.

"Fakat onların" yani Mekkelilerin veya Arapların yahut da müşriklerin *"çoğu"* Kur'an kendi dillerinde olmasına rağmen, onun hakkında derin derin düşünmekten *"yüz çevirdi."*

Aşağıda gelecek olan ***"Yazıklar olsun bu müşriklere!"*** âyeti, فَأَكْثَرُهُمْ)) ifâdesindeki (هُم) zamirinin "müşriklere" râci olduğunu gösterir.

"Artık" düşünmeyi amaçlayan, ince eleyip sık dokuyan bir kulak verişle

“dinlemezler” ki onun ne denli yüce olduğunu kavrayıp îman edebilsinler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Uzun uzun açıklandığı halde, çoğu onun hakkını edâ etmekten yüz çevirdi; artık onu kabul edip karşısında boyun eğebilecek bir dinleyişle dinlemezler.

Burada dinleyebilecek olanların hep azınlıkta kaldığına işâret edilmektedir. Onlar da Allah’ın lutfedip kulaklarındaki ağırlıkları ortadan kaldırarak zihinleri bu sayede Kur’an mânâlarıyla dolmuş kimselerdir.

Abdullah b. Mübârek’e ilk zamanlarında nasıl olduğu sorulduğunda şu cevabı vermiş: “Bir bahçede idim, arkadaşlarımla birlikte bir şeyler yedikten sonra -ud ve tanbur çalma meraklısı olmam nedeniyle- gecenin bir yarısı udum elimde olduğu halde kalktım; bu sırada başımın üstündeki ağaçta bir kuşun öttüğünü duydum; diyordu ki: ***“Şu îman edenlerin, gönüllerinin Allah’ı hatırlayarak yatışma zamanı hâla gelmedi mi!?”*** (el-Hadîd 57/16). Bunun üzerine “Elbette geldi!” diyerek udu kırdım. İşte ilk zühdüm bu idi!”

İhyâ’da nakledildiğine göre Tevrat’ta şöyle vârid olmuştur: Cenab-ı Hak buyurmuş ki: Kulum! Sen hiç Benden utanmıyor musun?! Yolda giderken sana bir arkadaşından bir mektup geldi mi, yolunu değiştirip sırf onun için oturuyor okuyorsun; bir şey kaçırmayayım diye, her bir harfi üzerinde derin derin düşünüyorsun. İşte bu da Benim sana indirdiğim mektubum! Bir de buna bak; senin için neler neler açıklamışım, nice şeyleri tekrar tekrar bildirmişim; bak ki enine boyuna düşünebilesin. Ama sen ne yapıyorsun? Yüzünü çeviriyorsun! Şimdi; senin gözünde Benim şu arkadaşın kadar bir değerim de mi yok.

Kulum! Bir arkadaşın, yanına gelip oturduğu zaman, biri konuşsa veya seni onun söylediklerinden alıkoysa ya da seni ondan çekmek için kendini telef etse bile kendini bütünüyle ona verip bütün kalbinle onu dinliyor, ne söylediğine dikkat kesiliyorsun; işte Ben; Ben de sana yöneliyorum, seninle konuşuyorum; ama sen gönlünle Benden uzaklaşıyorsun! Sen, Beni o arkadaşından daha önemsiz mi görüyorsun?!

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا
وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ ﴿٥﴾

5. Ve dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır. Kulaklarımızda da bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda bir perde bulunmaktadır. Onun için sen *(istediğini)* yap, biz de yapmaktayız!

“Ve” bu müşrikler kendilerini îmâna ve Kur’an’daki hükümlerle amel etmeye çağıran Rasûl-i Ekrem’e *“dediler ki: Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kapalıdır.”*

(أَكِنَّةٌ), nesnenin gizlenip örtüldüğü “perde” anlamına gelen (كِنَان) kelimesinin çoğuludur. Yani kalplerimiz, bizi çağırdığın şeye karşı yoğun koruma ve örtü altındadır. Bu

perdeler, senin bizlere getirip bizi dâvet ettiğin o şeyleri anlamamıza engel oluyor. Muzaf (fehm: anlama) hazfedilmiş olup muzaf-ı ileyh onun yerine konulmuştur. Harf-i cerrin müteallakı da mahzûftur.

Bu sözleriyle müşrikler kendi kalplerini, gerçeği kavrayıp ona îtikad etmekten uzak oluş bakımından; bir perde ile hiçbir şey değmeyecek şekilde tamamen kuşatılan bir şeye benzetiyorlar.

Müftî Sa'dî der ki: Kehf sûresindeki benzer bir âyette (57. âyet), "üzerine" anlamındaki (على) harf-i cerri kullanılmışken burada "içinde" anlamındaki (فى) harf-i cerri kullanılmıştır. Çünkü burada gaye, bir türlü kabûl edemediklerini, mübâlağalı bir üslupla bildirmektir. Perdeler kalpleri, zarfın mazrûfunu içine aldığı gibi, hiçbir şey ulaşamayacak kadar sıkı bir şekilde kuşatmaktadır ki bu mübâlağa (على) harf-i cerrinde yoktur. Kehf sûresinde ise ibârenin akışı ilâhî azametin gösterilmesi olduğu için orada da isti'lâ (yükseklik) edatı olan (على) harf-i cerri uygun düşmüştür.

"Kulaklarımızda da bir ağırlık"; yani sağırlık *"vardır."*

Kàmus'ta der ki: (وَقْرٌ), kulakta bulunan ağırlık ya da işitme gücünü tamamen kaybetmektir. Müşrikler, işitme güçlerini, büyüklenerek gerçeğe kulak vermeme, dinlemeye meyletmeme bakımından; kendisinde sağırlık bulunan kulaklara benzetiyorlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Kulaklarımızda da ağırlık var!"* Yani söylediklerinin bize bir faydası yok, demektir. Müşriklerin bu sözleri, her ne kadar dalga geçerek ve hafife alarak böyle konuşuyorlarsa da tamamen gerçeği yansıtmaktadır. Çünkü kalpleri gerçekten dünya ve dünyevî zinetlerin sevgisinden ibaret birtakım perdeler içinde, arzu ve istek kilitleri ve beşer olmanın getirdiği özellikler kilidiyle sımsıkı kapalı bulunmaktadır. Bu sözlerini bilerek, basiretli bir şekilde söyleyebilmiş olsalardı, bu onların tevhîd ettiğini gösterirdi. Oysa dürüstlük ve kalp samimiyetinden yoksun olduğu için, ilâhi hışma uğradılar!

"Bizimle senin aranda" belli bir noktada buluşup uyuşmamıza mânî muazzam bir örtü ve kalın *"bir perde"* yani engel *"bulunmaktadır."*

(مِنْ بَيْنِنَا) ifâdesindeki (مِنْ) edâtı, perdenin her iki taraftan da başladığını göstermektedir. Zîrâ bu edat sayesinde iki kesim arasındaki mesâfenin tam olarak kaplanması sonucu arada hiçbir boşluk kalmamış; böylece de buluşmayı engelleyen güçlü ve geniş bir perde ortaya çıkmış olmaktadır. Şâyet ibâre (بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ) şeklinde; yani "bizimle senin aranda bir perde vardır" şeklinde olsaydı, bu, kâfirlerle Peygamber arasındaki mesâfede mücerred bir perde bulunduğuna delâlet etmiş olacaktı, ama perdenin her iki taraftan itibaren başladığını göstermeyecekti. Bu da belirttiğimiz anlamda bir perde değil, normal bir perde olacaktı. Kendilerinin Peygamber'e karşı konumlarını öyle iki şeye benzetiyorlar ki aralarında perde bulunduğu için biri diğerini görüp onunla muvafik kaldığı halde, ona ulaşamıyor.

Sadece üç organlarını bahse konu etmelerinin sebebi de şudur: Kalp ma'rifet mahalli olup göz ile kulak da ma'rifetin elde edilmesindeki en güçlü faktörlerdir. İşte her üç

organ da perdelenmiş olunca, bu, olabilecek en güçlü (kalın) perde olmuş olur. Yüce Allah’a sığınırız!

Bazı müfessirler der ki: Onların kalpleri, hak dâvetine karşı perde içinde, kulakları hakkın nidâsına ve seslenişlerine karşı tam bir sağırlık ve vurdum duymazlık içindedir. Onlarla hak arasına bir ünsiyetsizlik (vahşet) ve nefret konulmuş olduğu içindir ki yollarını aydınlatacak ışıkları görmeleri engellenmiş ve bu yüzden inkâra düşmüşlerdir.

Bu kararmış kalplerde sabahlar hep fecr-i kâzibtir,
Eğer bir kimse yed-i beyzâ olmuşsa aydınlıktadır.

“Onun için sen (istediğini) yap, biz de yapmaktayız!” Sen kendi dînin üzerinde istediğini yap, biz de kendi dînimiz üzerinde yapacağız.

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا
إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ وَوَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾

6. De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahy olunuyor. Artık O’na yönelin, O’ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay hâline!

Onlara *“söyle: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana, ilâhınızın tek bir ilâh olduğu,”;* yani, sizin tanrınızın tek bir tanrı olup ondan başka hiçbir tanrı bulunmadığı *“vahyolunuyor.”*

Bu ifâde, müşriklerin (peygamberlikle ilgili olarak) dillendirdikleri düşüncelere nasıl cevap verilmesi gerektiğini göstermektedir. Şöyle ki: Ben sizden farklı bir cinsten değilim ki bu yüzden aramızda bir perde bulunmuş olsun da *“İstediğini yap, biz de yapacağız.”* ifâdesinin ortaya koyduğu şekilde, icraat ve dinlerimizin farklı olmasını gerektirecek bir zıtlık olsun. Aksine ben de bir beşerim, sizler gibi bir âdemoğluyum. Bana da sizlere emredilen şeyler emrediliyor; çünkü tevhîd esası hem beni hem de sizi içine alan genel bir ifâde kullanılarak hepimize bildiriliyor. Çünkü *“ilahınızın”* ifâdesindeki hitap “hikâye” tarzı bir hitap olup, Hz. Peygamber (s.a.)’in, kâfirlere yöneltiği *“sizin gibi”* ifâdesindeki gibi bir hitap değildir; sadece muhataplara şâmil olmayıp hepsine aynı anda hitap eder.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de bu âyetin işârî yorumu şu şekilde yapılmıştır: Bütün insanlar “beşeriyyet” konusunda birbirlerine denktir. Ma’rifet kapısı -yani Allah’ı akıl vb. beşerî âletler vâsıtası ile tek bir ilâh olarak tanıma kapısı- bunların yüzüne kapatılmıştır. Bu kapı ancak peygamberlerin kalplerine vahiy yoluyla; velîlerin gönüllerine şâhid ve keşifler vâsıtası ile; müminlerin gönüllerine de ilham ve şerh-i sadr aracılığıyla açılır. Nitekim ***“Şimdi, Allah’ın; göğsünü teslimiyet için açıp genişlettiği (‘şerh’ ettiği) ve böylece Rabbından gelmiş bir nur üzere bulunan***

kimse, ...” (ez-Zümer 39/22) âyeti bu sonuncusuna işaret eder.

Hasan (r.a.) der ki: Cenab-ı Hak tevâzuu Hz. Peygamber'e: *“Onlara söyle: ‘Ben de ancak sizin gibi bir insanım.’”* ifâdesi ile öğretmiştir. Onun, hasta ziyaretlerine gidip cenazeleri uğurlaması, hatta merkebe (ve katıra) binmesi, bir kölenin dâvetine bile icâbet etmesi hep bundan ileri gelmiştir. Kurayza ve Nadîroğulları ile meydana gelen olaylarda liften yapılmış bir iple bağlanmış ve eyeri bulunan bir merkebe binmişti. Onun bazen cennet burağı, bazen de sıradan bir merkeb olmak üzere muhtelif binekleri olması şaşılası bir iştir. Fakat bu her iki durumda da binicinin sıfatı, himmeti ve irâdesi tektir. İster başında nübüvvetin gururuyla Burak üzerinde, isterse merkeb üzerinde bulunsun onda peygamberliğinin şerefine zarar verecek herhangi bir zilletin tozu dahi bulunmaz.

İyi ahlâk insanlar içinde öd ağacı gibi kokmak içindir
Buhurdanlığı kadınlar gibi yalnız kendin için kullanma.

“Artık” tamamen *“O'na yönelin...”* Bu da söylenecekler arasındadır. İstikâmet, tek bir yönde öylece devam etmek demektir.

Âyetin başındaki “(فَ) artık” sonrasını, öncesindeki tek ilâh fikrine bağlamaktadır. Zîrâ bu fikri, kendilerinin tevhidle ve amelî ihlâsla tam olarak O'na yönelmelerini gerektirecektir. Zîrâ İstikâmet fiili, taşıdığı istivâ anlamından dolayı “إلى” harf-i cerri ile müteaddî olmuştur: Vahdâniyyet fikriyle tamamen “*O'na yönelin*” demektir.

İçinde bulunduğunuz kötü inanç ve amelden dolayı *“O'ndan bağışlanma dileyin.”*

el-Makâsıdü'l-hasene'de der ki: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Tam olarak beceremeyecekseniz bile belli bir doğruluk üzere bulunun.”*[2] Yani her hususta tam bir doğruluk üzere bulunmaya gücünüz yetmez; ama yine de mümkün mertebe sağa sola yalpalamamaya çalışın. Yine şöyle buyurmuştur: *“İçerisinde **‘sana emredildiği gibi dosdoğru hareket et!’** emrinin bulunduğu Hûd ve benzeri sûreler beni kocattı.”*[3]

Bazıları demiştir ki: Bilgi ve mâ'rifet gerçekleştiği zaman, Allah'ı bilip algılamanızdan ve ayrıca O'na karşı muamelenizden ve O'nun varlığına bağlı olan varlığınızdan dolayı O'ndan bağışlanma dileyiniz. Çünkü Allah, bir mahlûkun algılayamayacağı kadar; O'nun cenâb-ı celâli, sonradan meydana gelmiş varlıklarla ilişkilenmeyecek kadar muazzam bir zattır.

Bazıları da şöyle der: İstikâmet, hallerin fiil ve sözlere denk düşmesi zâhirin bâtına bâtının da zâhire aykırı düşmemesidir. Sen müstakim olduğun zaman hallerin de istikâmet kazanır. Ancak kendini müstakim olarak görmekten de istiğfar et ve bil ki seni istikâmet üzere bulunduran, Allah Teâlâ'dır; yoksa kendi kendini istikâmette tutuyor değilsin..

“Yazıklar olsun bu müşriklere..” ifâdesi, tevhidi imrendiren ifâdelerden sonra getirilmiş olup onları şirkten nefret ettirmeye ve korkutmaya çalışmaktadır.

❀

ٱلَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم بِٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ كَـٰفِرُونَ ﴿٧﴾

7. Onlar zekâtı vermezler; âhireti inkâr edenler de onlardır.

"Onlar zekâtı vermezler;" yani ne farz olduğuna îman ederler ne de vermeye yanaşırlar; "*âhireti*" yani ölümden sonra dirilmeyi ve sevap ve ikâbı *"inkâr edenler de yalnız onlardır,* onlar!" İkinci "(هُم) onlar" zamiri, meramı pekiştirmek için tekrar edilmiştir. Yani âhirette karşılığını alacaklarına inanmadıklarından dolayı zekât vermezler, demektir.

"İnkâr edenler de yalnız onlardır" ifâdesi, sılanın alanına dâhil olup *"zekât vermezler"* cümlesine mâtuftur. Birincisinin fiil cümlesi olmasına karşılık ikincinin isim cümlesi olmasının sebebi, zekât vermemelerinin ara sıra ortaya çıkan bir fiil olmasına karşın, 'küfür'lerinin hiç kesintiye uğramayan bir şey olmasıdır.

Şâfiî âlimler der ki: Müşriklerin şirklerinden ve zekât vermediklerinden dolayı tehdîd edilmesi, bir müşrikin şirk koştuğu esnâda bile zekât vermekle mükellef bulunduğunu gösterir. Şâyet müşrikler mükellef olmamış olsalardı, zekât vermedikleri için söz konusu tehdide de müstehak olmazlardı. Zekât vermekle mükellef olduklarına göre, İslâm'ın diğer teklifleriyle de mükelleftirler demektir. Çünkü mükellefiyetler arasında herhangi bir fark bulunduğunu söyleyen bir âlim yoktur. Buna göre müşrik, tekliflerden herhangi birisini terketmesi durumunda azâba çarptırılacak demektir. Bizim Iraklı Hanefî âlimler de bu görüştedir. Ancak bazı âlimler, müşriklerin bu tür emirlerin sadece 'farz olduğuna inanmak'la mükellef olduklarını; yoksa bizzat yerine getirmekle mükellef bulunmadıklarını ifâde etmişlerdir. *Usûl*'de genişçe açıklandığı üzere sadece inanılması gerekli bir şeye inanmadıkları için cezâya çarptırılacakları görüşünde oldukları ifâde edilmiştir.

Bizim Hanefî âlimlerimizden müşriklerin -önce müslüman olmak şartıyla- İslamın tâlî ibadetleri ile de mükellef olduğunu söyleyenler vardır. Tıpkı bir müslümanın önce abdest almak şartıyla namazla mükellef olması gibi.

Ebussuûd Efendi *İrşâdü'l-akli's-selîm* adlı tefsirinde der ki: Cenab-ı Hak zekât vermemenin ne denli kötü bir eylem olduğunu göstermek ve iyice sakındırıp korkutmak amacıyla zekât vermemeyi müşriklerin özellikleri arasında saymış; müşrikleri de 'zekât vermezler' diye tavsîf etmiştir. Ayrıca *"âhireti inkâr edenler de yalnız onlardır"* buyurarak 'zekât vermeme'yi, 'âhireti inkâr' eylemi ile birlikte zikretmiştir.

Denilir ki: Zekât İslam'ın köprüsüdür; her kim bu köprüyü geçerse kurtuluşa erer, kim de geçemez ve geri kalırsa helâk olup gider.

İbnü's-Sâib der ki: Müşrikler de haccederler, umre yaparlar; ancak zekât vermek sûretiyle mallarını temizlemezlerdi. Bir de inkârcı idiler.

Kâşifî der ki: "Müşriklerin diğer sıfatlarına nazaran zekât vermeye engel olmaları üzerinde özellikle durulması, insanın malı çok sevmesi ve mal vermenin diğer amellere göre nefse daha ağır gelmesi sebebiyledir. Bu sıfat onların cimriliğine, insana şefkat

göstermediklerine işaret eder. Cimrilik utanılacak davranışların en önemlisi, yerilmiş sıfatların en büyüğüdür. Bu sebeple; ‘zengin olup da onu Allah için harcamayan kimse, içinde ruh olmayan cesed ya da meyve vermeyen ağaç gibidir’ demişlerdir.”

Şeyh Sa’dî (k.s.) da şöyle der:

Altını ve nimeti, senin iken şimdi ver,
Çünkü senden sonra bunlar artık senin emrinden çıkar.
Bir kimse saâdet yerini dünyadan götürür,
Âhiretteki nasîbini de yine bizzat kendisi getirir.
Müslüman o kimsedir ki oruç tutar da
Bir parça ekmeğini fakîre sabah öğünü olarak verir.
Böyle olmadıktan sonra zahmet çekmenin anlamı ne?
Yiyeceğini kendinden esirgeyip yine kendin yiyorsun!
Mum pervâneye acımadığından
Seyret mecliste nasıl yanmaktadır.
İyilik et ey çocuk,
Çünkü Âdemoğlu ihsan ile hayvan ise tuzak ile avlanır.
Büyüklük, cömertlik etmek ve vermektedir;
Diğeri boş söz lâfu güzâftır.

İbn Abbas’ın *“zekât vermezler”* ifâdesini şöyle tefsir ettiği rivâyet edilir: *‘Lâ ilâhe illâllah: Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur!’* demezler; çünkü bu söz, nefislerin zekâtıdır. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar tevhîde gelmek sûretiyle nefislerini temizlemedikleri için kirli/neces kabul edilmiştir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Zekât, Kur’ân’da ya namazla birlikte ya da yalnız olarak iki türlü zikredilmiştir. “***O kimseler ki namazı kılar ve zekâtı verirler***” vb. âyetlerde zekât namazla birlikte kullanılmıştır. Bu zekât ile Allah’ın zenginlere farz kıldığı mâlî ibadet kasdedilir. Zekâtın, ***“Tarafımızdan ona kalp yumuşaklığı ve zekât (temizlik) verdik”*** (Meryem 19/13); ***“kendilerine, temizliği itibarıyla (zekâten) ondan daha iyisini ve ..”*** (Kehf 18/81); ***“verdiğiniz bir zekât ise, ..”*** (Rûm 30/39) ve “***Kesinlikle felâha ermiştir o tezkiye eden***” (A’lâ 87/14) âyetlerinde olduğu gibi tek başına kullanıldığı yerlerdeki anlamı ise temizlik, bolluk ve takvâdır.”

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾

8. Şüphesiz îman edip sâlih amel işleyenler için başlarına asla kakılmayan bir mükâfat vardır.

“Şüphesiz îman edip sâlih amel işleyenler için başlarına asla kakılmayan” ve bu

nedenle başa kakmanın yol açtığı bir kedere uğramayacakları *“bir mükâfât vardır.”*

“ (غَيْرُ مَمْنُونٍ) *başa kakılmayan*” ifâdesi, hazf ü îsâl kuralı gereğince -yani (على) harfi hazfedilip mânâsı ibârede düşünülerek- “(غير ممنون عليهم) *başlarına asla kakılmayan*” anlamındadır.

(مَنَّ عَلَيه مَنًّا) demek “nimetlendirdi” anlamına gelir; (مِنَّةٌ) masdarından geldiği takdirde ise, “başa kaktı” demek olur. Minnet aslında, veren kişinin verdiği şeye karşılık verdiği kimseden bir şey talep etmediği önemli bir nimet demek iken, sonraları zamanla “imtinân” yani “verdiklerini hatırlatıp durmak başa kakmak” mânâsında kullanılır olmuştur.

Cenâb-ı Hakk’ın âhirette vereceği bütün nimetler O’nun sırf fazl ü keremindendir. Ehl-i sünnete göre O (c.c.) esasen hiçbirini vermek zorunda değildir. Fazl ve kerem îcâbı verilen bir şey, başa kakılabilir ise de Allah Teâlâ yine fazl ü kereminden dolayı bunu da yapmayacaktır.

(غَيْرُ مَمْنُونٍ) “*başa kakılmayan*” ifâdesi, “âhirette ecir ve sevapları bitip tükenmek bilmez, aksine sürekli ve ebedîdir” anlamında da olabilir ki bu da “ipi kestim” anlamına gelen (مَنَنْتُ الحَبْلَ) ifâdesinden gelir. Ya da “hesap edilmez” demektir ki “ (بِغَيْرِ حِسَابٍ) hesapsız kitapsız” âyetleri de bu mânâdadır. *Kàmus’*ta der ki: “(أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ) demek, hesap edilmeyen ya da bitip tükenmeyen ecir ve mükâfât demektir.” der.

Âyette, îman ettiği halde sâlih amellerde bulunmayanlara “memnûn; sona eren, hesaplı-kitaplı” yani eksik mükâfat verileceğine işaret edilmektedir Îmânının mükâfatı; ecir eksikliği ise, sâlih ameli terketmesindendir. Böyle biri cehenneme girecek ama îmânına verilen ecir sayesinde oradan çıkıp cennete girecektir. Ancak böyle bir kimse namaz, zekât, oruç, hac vb. bedenî ibadetlere bağlanmış bulunan yüksek derecelere ulaşamayacaktır.

*Keşfü’l-esrâr’*da **Süddî** (r.h.) der ki: “Bu âyet hastalar, kötürüm olmuş kimseler ve zayıf yaşlılar hakkında inmiştir. Bu kimseler; hastalık, zayıflık ve âcizlik sebebiyle Allah’a ibâdet etmekten ve tâatten geri kalırlar, Hakk’a karşı görevlerini yerine getiremezler. Bu sebeple rahatsız olup kederlenirler. Âlemlerin Rabbi bu hastalık sebebiyle onlara, sağlıklı zamanlarında yaptıkları ibâdet ve tâatte olduğu gibi sevap yazar.

Mustafa (s.a.) şöyle buyurur: *“Bir kul güzel bir tarîkat gidişât üzere bulunurken hasta olursa, kendisiyle ilgili görevlendirilmiş meleğe denir ki: Buna, kendisini eski sağlığına kavuşturuncaya ya da kendi nezdime alıncaya kadar serbest ve sağlıklı zamanlarındaki gibi sevap yazmaya devam ediniz.”*[4] Bu hadisin anlamı şudur: ‘Sağlıklı olduğu dönemdeki tâat ve ibadetini kabul ettiğim gibi ya da kendi huzûrumuzda kabul ettiğimiz şekilde ona ecrini şimdi de vereceğim. Yani o hasta kul benim yanımdadır, bana bağlıdır.

Bir başka rivâyete göre ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allah’a teslimiyet gösteren hiçbir kul yoktur ki bedenine herhangi bir belâ isâbet etsin de*

Yüce Allah amellerini kontrol etmekte olan iki meleğe şöyle demesin: Bu kuluma Bana tam olarak bağlı bulunduğu sırada yazdığınız mükâfât ve sevapları beher gün ve gece yine yazın."[5]

Abdullah b. Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Allah'ın elçisiyle oturuyorduk, Rasûllullah (s.a.) gökyüzüne baktı ve tebessüm etti. Ey Allah'ın Rasûlü! Size ne keşf olundu ki tebessüm ettiniz? diye sordum. Buyurdu ki tebessüm ettiğim şey şudur: "Hastalıktan inleyip sızlayan mümin bir kul, bu hastalıktan dolayı kendisine ihsan edilen nimetleri ve Hakk'a ne kadar yakın olduğunu bilseydi, bütün ömrü boyunca bu hastalıktan kurtulmak istemezdi. Gökyüzüne baktığımda iki melek yeryüzüne inmekteydiler. İbâdete düşkün olan bir kula ulaşmak istediler de onu mihrapta ibadet ederken bulamadılar. Bu kulun hastalıktan dolayı ibâdet edemediğini gördüler. Melekler, Allah'ın huzuruna dönerek: "Allah'ım! Falanca kulun gece gündüz yaptığı bütün ibadet ve tâatin sevabını yazdık. Fakat şu an bir hastalığın pençesinde, onun hiçbir amel ve ibadetini yazamıyoruz" dediler. Allah şöyle ferman buyurdu: "*Kulumun sağlıklı iken gece gündüz yapmakta olduğu amelin sevabını ondan hiçbir şey eksiltmeksizin tekrar yazınız. Hasta iken yapamadığı amellerden dolayı sevabı eksik olmasın. Sağlıklı iken yapmakta olduğu amellerin sevaplarını hastalığında vermek de bana âiddir."*[6] Yani o kimse sıhhat buluncaya kadar hastalığı müddetince onun ecrini ben vereceğim.

Ikdü'd-dürer'de şöyle der: Allah kulunun hac, cihad, sadaka vb. tâatlerde hâlis ve sahih bir niyet taşıdığı halde yapamadığını görürse, o ameli yapmamış olsa bile mükâfâtını niyetinin hemen akabinde ihsan eder. Nitekim bir rivâyette şöyle denilir: *"Kul gece namaz kılmak niyetiyle yatar ve uyanamazsa kalkmış gibi kendisine o namazın sevabı yazılır ve (niyetteki) doğruluğunun nûru onu aydınlatır."*[7] Şu şekilde de bir rivâyet vardır: *"Kişi hastalanır ya da yolculuğa çıkar da sağlıklı ve mukimken yaptığı şeyleri yapamaz duruma düşerse, Yüce Allah meleklerine şöyle der:* "*Kuluma sağlıklı ve mukimken yaptığı amellerin mükâfâtını yine verin.*"[8] Bu muhtevâya Kur'an da delâlet etmektedir; sözgelimi bir âyette şöyle buyrulur: ***"-Allah ve Rasûlünün lehinde olup onların iyiliğini düşündükleri takdirde- ne zayıflar ne hastalar ne de (cihad için) sarfedecek bir şey bulamayanlar için herhangi bir sıkıntı söz konusudur..."*** (et-Tevbe 9/91-92)

Kula düşen, Allah'ın kazâsına râzı olarak O'ndan asla ümidini kesmemektir.

Mesnevî'de şöyle der:

Onun nâhoşluğu bile benim canım için hoştur,
Gönlümüzü inciten sevgiliye canımız feda olsun.
Ben her türlü sıkıntıma da derdime de râzıyım,
Yeter ki bütün güzellikler o biricik padişahın olsun.

---

[1]. Bk. Tirmizi, “Fedâilu’l-Kuran”, 16.
[2]. İbn Mâce, “Tahâret”, 4; Muvatta, “Tahâret”, 36; Müsned, V, 280, 282.
[3]. Tirmizî, “Tefsir”, 6; Beyhakî, *Delâil*, I, 358.
[4]. Dârimî, “Rikâk”, 56; *Müsned*, II, 203.
[5]. et-Terğîb, V, 250.
[6]. et-Terğib, V, 251, 252.
[7]. Bk. et-Terğib, V, 252.
[8]. Buharî, “Cihad”, 134.

O’NA
ORTAKLAR MI
KOŞUYORSUNUZ?

قُلْ اَئِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذٖى خَلَقَ الْاَرْضَ فٖى يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُٓ
اَنْدَادًاۜ ذٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمٖينَۚ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فٖيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا
وَبَارَكَ فٖيهَا وَقَدَّرَ فٖيهَٓا اَقْوَاتَهَا فٖٓى اَرْبَعَةِ اَيَّامٍۜ سَوَٓاءً لِلسَّٓائِلٖينَ ﴿١٠﴾
ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَٓاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا
اَوْ كَرْهًاۜ قَالَتَٓا اَتَيْنَا طَٓائِعٖينَ ﴿١١﴾ فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ فٖى
يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى فٖى كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ وَزَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابٖيحَۗ
وَحِفْظًاۜ ذٰلِكَ تَقْدٖيرُ الْعَزٖيزِ الْعَلٖيمِ ﴿١٢﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ
صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَۜ ﴿١٣﴾ اِذْ جَٓاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ
اَيْدٖيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّا اللّٰهَۜ قَالُوا لَوْ شَٓاءَ رَبُّنَا لَاَنْزَلَ
مَلٰٓئِكَةً فَاِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾ فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِى
الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةًۜ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى
خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾ فَاَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ رٖيحًا صَرْصَرًا فٖٓى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذٖيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْىِ
فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾
وَاَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمٰى عَلَى الْهُدٰى فَاَخَذَتْهُمْ
صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَۚ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

9. De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr edip O’na bir takım ortaklar mı koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.

10. O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi. Onu bereketli kıldı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdâlar takdir etti.

11. Sonra doğruca duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: İster istemez buyruğuma gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.

12. Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti. Ve biz, yakın semâyı kandillerle donattık, bozulmaktan da koruduk. İşte

bu, azîz, alîm Allah'ın takdiridir.

13. Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgaya karşı uyarıyorum!

14. Peygamberler onlara: Önlerinden ve arkalarından gelerek Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, dedikleri zaman, «Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz» demişlerdi.

15. Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi *(mûcizelerimizi)* inkâr ediyorlardı.

16. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez.

17. Semûd'a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azâbın yıldırımı onları çarptı.

18. İnananları kurtardık. Onlar *(Allah'tan)* korkuyorlardı.

"De ki:" Şimdi "*gerçekten siz, yeri"* âhiret günlerinden *"iki gün"* kadar bir vakit*"de yaratanı;"* yerin varlığını takdir edeni yani 'var olacak' diye hükmedeni*"mi inkâr ediyorsunuz*!?" Bu ifâde, böyle bir varlığın inkâr edilmesinin ne denli yadırganıcı ve çirkin olduğunu göstermektedir; tahkîk ve tekîd ifâde eden (إِنَّ) ve (لِ)'ın kullanılması bu mânâyı daha da pekiştirmektedir.

Ebü'l-Leys tefsirinde ifâde edildiği gibi bu günlerin dünya günlerinden olduğu da söylenir.

Eğer istersen bir lahzâda yaratırsın, fakat o bu şekilde yaratmakla; sükûnetle iş yapmak ve yolda yavaş ilerlemek, hız ve aceleyi kullarına göstermek istedi. Burada kulların işlerinde yavaş ve sükûnetle hareket etmesi konusunda kendisine bir nispet vardır.

Aynü'l-me'ânî'de der ki: Cenab-ı Hak, Yeri hiç mühlet vermeden bir anda yaratabilecek iken böyle iki günde yaratmak sûretiyle kullarına teennî üzere hareket etmeyi öğretmiş ve büyük bir san'at ve ustalıkla yaptığı şeylerin basit şeyler olduğu yönünde akla gelebilecek şüpheleri sağlam bir şekilde bertaraf etmek istemiştir. Böylece yerin yaratıldığı zaman meleklerin, yerin yaratılışı kendilerine bildirildiği zaman da kulların bundan ibret almalarını sağlamak murâd etmiştir."

"Kim yere iyice düşünmeden ayak basarsa,
Çabucak baş aşağı pişmanlık çukuruna düşer."

İmam Ebu'l-Leys der ki: Pazar günü yaratmış, Pazartesi günü ise yayıp döşemiştir. Bunun tahkik ve değerlendirmesi birazdan yapılacaktır. Yerin iki günde yani iki nöbette yaratılmasında şu da kasdedilmiş olabilir: Her bir nöbette vücûda gelen, olabilecek en hızlı şekilde mevcûd olmuş olur; dolayısıyla "iki gün" ifâdesi, melzûmu zikredip lâzımını kasdetme kabilinden 'iki defa'dan mecâz olmuş olur.

Müftî Sa'dî der ki: Bu tefsirden ilk anda anlaşılan odur ki âyetteki "gün" mutlak mânâda vakit demektir.

"İki gün"ün sözü edilen iki mânâya hamledilmesi şöyle açıklanabilir: Gerçek (bir) gün, ancak yerin varlık sahnesine çıkmasından ve göklerin tam olarak meydana gelip parlak gök cisimlerinin eşsiz bir şekilde yaratılarak hareketlerinin düzenlenmesinden sonra gerçekleşebilir. Yani gün denilen şey, Güneş'in yerin üzerinde bulunduğu zamandan ibaret olup yer, gök ve yıldızlar henüz yaratılmamışken böyle bir şey düşünülemez; bu tasavvur edilemeyeceğine göre, yerin bu mânâda "iki gün"de yaratılmış olması nasıl düşünülebilir?

"O'na birtakım ortaklar mı koşuyorsunuz?" ifâdesi, *"inkâr edip"* cümlesine mâtûf olması hasebiyle bu da kınanıp yadırganmaktadır. *"Ortaklar"* diye çoğul getirilmesi vâkıada böyle olduğu içindir; yoksa "Allah'a denk tutulan"ın çok sayıda olması yadırganıyor değildir. Yâni *"O'na birtakım ortaklar mı koşuyorsunuz?"* demek, "O'nun için, bırakın 'birtakım ortaklar'ı, tek bir denk ve benzer bile söz konusu olmamasına rağmen, siz kalkıp birtakım ortaklar, benzerler ve denkler; yani ilâhlar yakıştırıyorsunuz!" demektir. Yüce Allah burada Rasûlullah'a (s.a.) müşriklerin iki tutumunu yadırgayıp tenkid etmesini emrediyor: Biri: Müşriklerin, Allah'ın zâtında ve sıfatlarında O'nu cisimleştirme, O'nun için hanım ve çocuk edinmeyi normal görme, O'nun ölüleri diriltmeye kâdir olmadığına ve bir insanı peygamber olarak göndermeyeceğine hükmetme gibi birtakım yanlış inançlara saparak gerçekleştirdikleri inkârdır. İkincisi ise, O yüce varlık için bir takım denk ve ortak varlıklar kabul ederek gerçekleştirdikleri inkârdır ki –birinin diğerine atfedilmesinin zarûrî olarak ortaya koyduğu gibi- ilkin sözü edilen inkârla, O'nun için denk varlıklar düşünmek farklı farklı şeylerdir.

"O"; yeri iki günde yaratma gibi işleri gerçekleştiren şânı yüce zât*, "âlemlerin Rabbidir."* Yani, sadece yeri değil, bütün varlıkları yaratan ve onları büyütüp yetiştirendir. Öyle ise, yarattığı en basit ve değersiz şeylerin (putların), O'na denk olduğu nasıl düşünülebilir!?

وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا اَقْوَاتَهَا فِى
اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ سَوَاءً لِلسَّائِلِينَ ﴿١٠﴾

10. O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi. Onu bereketli kıldı ve orada tam dört günde isteyenler için fark gözetmeden gıdâlar takdir etti.

"O, yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi" ifâdesi (خَلَقَ) "yarattı" fiiline mâtûf olup sılanın hükmüne dahildir; yani *"yaratan ve ... yerleştiren zâtı mı inkâr ediyorsunuz!?"* demektir. Buradaki (الجَعْل) masdarı, ibdâ'î olup bundan maksad yaratmayı takdir etmesidir; yoksa bilfiil yaratması değildir. (رَوَاسِي)'den maksad da sâbit ve yerleşik dağlardır. Yani metin ve yüce dağlar demektir. Bu kelime (رَسَا الشَّيْءُ يَرْسُو) şeklinde kullanılır ki "Nesne sâbitleşti." demektir. Başka biri tarafından sâbitleştirildiğinde ise (أَرْسَاهُ غَيْرُهُ) denir. Geminin durup demir attığı yer mânâsındaki (المِرْسَاة) lâfzı da buradan gelmektedir.

(مِنْ فَوْقِهَا) ifâdesindeki harf-i cerr, ya "yerleştirdi" üzerine ya da "sâbit dağlar"ın sıfatı olan gizli bir kelimeye mâtuftur. Buna göre mânâ; *"yeryüzü üzerinde sâbit dağlar yerleştirdi"* ya da *"yeryüzü üzerinde bulunan ve ondan daha yüksek olan sâbit dağlar yerleştirdi"* şeklinde olur. Böylece dağların sağladığı yararlar, isteyenler için daha görülür olmuş olacak ve bakanlar için dağların rehberlik ve kılavuzluk özelliği ortaya çıkmış olacaktır. Yoksa yer üzerine yerleştirilen dağlar da yeri eğilmekten kurtaramaz; ev direkleri ya da eğrilip yamulmayı engelleyen birer çivi misâli yerin altında veya ortasında olsalar bile...

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre; Cenab-ı Allah'ın yaratma adına yaptığı ilk şey "Kalem"in yaratılmasıdır. Kalem'i yaratmış ve ona "yaz" buyurmuştur. "Neyi yazayım?" deyince de "Kaderi yaz!" demiştir. Bunun üzerine Kalem, o andan itibaren kıyâmete kadar gerçekleşecek her şeyi yazmak için harekete geçmiştir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) hazretleri der ki: Cenab-ı Hak, yeri su üzerinde yaratınca yer çalkalanıp eğrilmeye başladı. Bunun üzerine Allah, yerin çalkalanışından doğarak yukarıya yükselen kesif ve katı gazlar, yani dağlar yarattı; böylece yerin eğrilmesi sükûnet buldu ve istikrar kazanmasını imkânsız hâle getiren o (düzensiz) hareket gitti.

Vehb b. Münebbih'den naklen bildirildiğine göre Zülkarneyn Kàf dağına geldiğinde onun etrafında bir takım küçük dağlar görmüş ve: "Sen kimsin?" diye sormuş. "Ben Kàf'ım." cevabını alınca, "Peki bu etrafındaki dağlar ne?" diye sormuş; o da şu cevabı vermiş: "Onlar benim damarlarımdır; hiçbir şehir yoktur ki orada benim bir damarım bulunmasın. Meselâ, Allah bir şehirde deprem meydana getirmek istedi mi, bana emreder; ben de oradaki damarımı hareket ettirerek orayı sarsarım." Zülkarneyn: "Ey Kàf!" demiş, "Bana Allah'ın büyüklüğü ile ilgili bir şey söyler misin?" O da: "Hiç şüphen olmasın, Allah'ın şânı o kadar yücedir ki, benim de ötemde beşyüz yıllık bir yürüme mesâfesinde, yığınla karlı dağlar bulunuyor; bunlar olmasaydı -Allah korusun!- kesin Cehennemin ateşinden yanardım.

Hikmet ehli kimseler der ki: Yedi iklimde bilinen dağların toplamı, yüzyetmişsekiz (178) dağ olup bunlardan uzunluğu yirmi fersah olanların yanı sıra yüzbin fersah arasında olanlar da vardır.

Zühretü'r-riyâz'da der ki: Yeryüzüne dikilen ilk dağ Ebû Kubeys dağıdır. Dağların sayısı da tepeler hariç altı bin altıyüz yetmiş üçtür (6673). Allah Teâlâ, dağlara birtakım özellikler bahşetmiştir ki bunlardan biri soğuğu kendisine çekip onu su ve kar hazineleri hâline getirmesi, sonra da yaratıcısının emriyle belli oranlarda kulların menfaatine göndermesidir. Her bölgenin kendi kapasitesine göre belli bir hakkı vardır. Yine; kulların menfaatine olarak vâdîler de bunlardan yaratılmıştır. Sonra; türlü türlü madenler, altın, gümüş, demir ve envâî çeşit cevher dağlara bırakılmış, emânet edilmiştir. Dağlar aynı zamanda Allah'ın haznesi ve kalesi olup O'nun ne denli güçlü ve ne kadar hikmetli olduğunun da delilidir. Vahşi ve yırtıcı hayvanlar geceleri dağlara hapsedilir.

Cenab-ı Hak dağlara bir de "emânet"e muhatap olma şerefi bahşetmiştir. Yine dağlara (Kur'an'da) tesbih, korku ve saygı gibi vasıflar isnad edilmiştir. Allah; -Uhud'u Peygamberimiz'e, Tûr'u Mûsâ'ya, Serendîb'i Âdem'e, Cûdî'yi de Nûh'a tahsis ettiği gibi, dağları da peygamberlerinin kürsüsü kılmıştır ki şeref olarak bu kâfidir. Dağlar; varlıklar arasında erkekler makamındadır; nitekim kâmil bir adama "dağ" denir.

Allah dostlarından biri Bağdatlıların **Hülâgû Han** tarafından helak edildiği gece bir rüya görmüş; rüyasında Irâkayn dağları, Bağdat üzerine esen kapkara rüzgârlarla yeryüzünden siliniyormuş. Daha sonra haber almış ki Hülâgû Han Bağdat'a girerek erkeklerden velî, âlim, sâlih, komutan ve daha nice insanı katletmiş.

Bu nedenledir ki bazı insanlar şöyle demiştir: "Sabit dağlar yerin sûretâ kazıklarıdır; velîler ise yerin gerçek mânâda kazıklarıdır." Tıpkı dağların diğer yerlerin üstünde olması gibi, velîler de (bazı özellikleri sebebiyle) diğer insanların fevkındedir. Nitekim (مِنْ فَوْقِهَا) "üzerinde" ifâdesi de bunu gösteriyor ki bu ifâde aslında "hepsinin üzerinde" demektir.

Kàf dağı, bütün dağların üzerinde olduğu gibi kutub, yani gavs-i âzam da bütün velîlerin üzerindedir. Daha aşağı seviyelerdeki dağlar nasıl "Kâf" dağı ile ayakta duruyor ise aynı şekilde daha aşağı mertebelerdeki velîler de "Kutub" ile ayakta durmaktadır.

Velilerin özelliklerinden biri de içlerinde kendilerine (اَلْأَوْتَادُ) "kazıklar" denenlerin bulunmasıdır. Bunlar dört tane olup biri -Allah'ın izniyle- doğuyu korur ki buna (عَبْدُ الْحَيِّ) "Hayy'ın kulu" denir; biri batıyı korur ki buna (عَبْدُ الْعَلِيمِ) "Alîm'in kulu" denir; biri kuzeyi korur ki buna (عَبْدُ الْمُرِيدِ) "Mürîd'in kulu" denir; biri de güneyi korur ki ona da (عَبْدُ الْقَادِرِ) "Kàdir'in kulu" denir.

Şeyh-i Ekber'in (k.s.) *Fütûhât*'ta açıkça belirttiği üzere **İmam Şâfi'î** (r.h.) de bu dört kazıktan (evtad) biri idi. Yağmur gökten velîlerin bereketi sayesinde yağar; bitkiler onlar sâyesinde biter, mahlûkàta gelebilecek belâlar onların duâsı ile savuşturulur ve yaşamları ile ölümleri arasında bir fark yoktur. Çünkü onlar varlıklarından gelen sıfatlar bakımından -ıztırârî ölümden önce- ihtiyârî ölüm ile ölmüş oldukları için her

hâlükârda diridirler. Bu sebeple şöyle denilmiştir:

Öldüklerinde gönül ehlinden ümid kesme,
Çünkü onların ölümü uyanıklıktır.

"Onu bereketli kıldı;" yani aralarında insanoğlunun da bulunduğu türlü türlü canlıyı ve yine aralarında tohumlu ya da tohumsuz olarak insanoğlunun geçim ve yaşamını sağlayacak olanların da yer aldığı sınıf sınıf bitkiyi yaratmak sûretiyle 'yer'in hayrının çok olmasını takdir etti.

"Ve orada ... gıdâlar takdir etti." (قُوتٌ) bir rızık olarak ömrün geri kalanını tutan ve insan bedeninin, sayesinde ayakta durduğu azık ve gıdâ demektir. Biri azığını birine yedirdiğinde (قَاتَهُ يَقُوتُهُ) denir. (الْمُقِيتُ) ise herkese gıdâsını veren muktedir/güçlü anlamındadır. **Zemahşerî**'nin bu kelime ile ilgili şöyle nükteli bir mısrâı vardır:

Seni elde edebildim mi ben yâ ku¯t/ey azık!
Önemsizdir benim için inci ve yâku¯t.

Âyetin mânâsı: *"Allah Yer'deki farklı canlı türlerine âid gıdâlar hakkında ileride, hikmetin gerektirdiği ölçüde belli oranlarda olacak diye bilfiil hükmetti."* şeklindedir. Dolayısıyla (أَقْوَاتَهَا) "arzın gıdâları"ndan maksad, orada yaşayanların gıdâları olup muzâfın hazfedilmesiyle "her bir türün kendi maslahatına olacak ve yaşamasını sağlayacak şeyleri belirleyerek *arz ehlinin* gıdâlarını takdir etti" demektir. Veya her bir bölge halkı için yerden buğday, arpa, pirinç, hurma ve et gibi rızıklar yarattı. Bu bölgede bunlar gibi diğer rızıklar da yaratmıştır.

Âriflerden biri der ki: Her bir yaratığın Allah katında kendine özgü bir rızkı vardır. Sözgelimi rûhânîlerin rızkı *müşâhede*, rabbânîlerin rızkı *mükâşefe*, sâdıkların rızkı *mârifet*, âriflerin rızkı *tevhid*, ruhların rızkı *rahatlık*, bedenli varlıkların rızkı ise *yeme-içme*dir. Bütün bu rızıklar, itâatkârlar için bir mâbed, gâfiller için ise bir mezar olan bu yerde Hak tarafından herkese gösterilmektedir.

Hakk'ın takdirinin cilvesi bizi bu toprak zindanında tutar,
Yoksa dokuz felekten daha yukarıda dolaşırdım ben.

Âhiret günlerinden *"tam dört günde"* ya da -geride geçtiği minval üzere- dünya günlerinden dört gün içinde *"takdir etti. İsteyenler için."*

"Tam dört günde.." ifâdesi, sözkonusu işlerin ne kadar zamanda meydana geldiği ile alâkalıdır; yoksa ne zaman takdir edildiğiyle değil.. yani Allah bütün bunların meydana gelişini iki günde takdir etmiştir ki az sonra geleceği üzere o iki gün Salı ve Çarşamba günleridir.

İki günde takdir edilmesine rağmen "dört günde" diyerek, toplam gün sayısını

özetleme kabilinden “*böylece dört gün tamamlanmış oluyor”* denmiştir. Çünkü ilk iki günle birlikte, dört gün olmaktadır. Bir nevi şöyle denmiş oluyor: Dağların dikilmesi, gıdâların takdir edilmesi, hayırların çoğaltılması, yerin iki günde yaratılışının akabinde başka bir “iki gün”de gerçekleşmiştir. Âyeti, yerin yaratılışı iki günde, içindekilerin yaratılışı da dört günde olacak şekilde zâhir mânâya hamledemiyoruz, çünkü sâbit olduğu üzere göklerin yaratılması iki gün içerisinde olup bitmiştir. O zaman, hepsinin yaratılışı *sekiz* günde tamamlanmış olacaktır ki böyle bir şey yoktur. Kur’an’da tekrar tekrar belirtildiği üzere tamamı *altı* günde yaratılmıştır.[9]

Bahru’l-ulûm’da der ki: İlk anda akla gelen “ve orada oranın gıdâlarını, isteyenler için yani ona muhtaç durumda bulunup da peşinden koşanlar için takdir etti.” şeklindedir. Çünkü Yer’deki bütün varlıklar gıdâ peşinde koşarlar; ona bağımlıdırlar. Bu durumda “isteme” masdarı, “verilmesini isteme” mânâsında olup (لِ)’da “içinlik” anlamı ifâde eder.

İbn Abbas der ki: Kendisine yol arkadaşlığı ettiğim bir zamanda Hz. Peygamber’in şöyle dediğini duymuştum: *“Allah ruhları cisimlerden dörtbin sene evvel yarattı. Rızıkları da ruhlardan dörtbin sene evvel yarattı. Bu, isteyenler için de böyledir istemeyenler için de.. Ben Allah’tan rızık istemeyenlerdenim; isteyenler ise birer câhildir.”*[10]

Bu haber, (لِلسَّائِلِينَ)’deki (لِ)’ın (سَوَاءً)’e müteallık olduğuna işaret eder. **Baklî**’nin *Te’vîlât*’ında buna dâir bir işaret de vardır. O şöyle der: Rızıklar öyle istemekle çoğalmaz, (istememekle de) azalmaz. Burada kendisine ayrılan paya râzı olmayanların tedip edildiği görülmektedir.

Rızık düğümünü açmak takdir elindedir,
Sakın rızık husûsunda şundan veya bundan şikâyet etme.

Hadiste şöyle geçer: *“Her kim aç ya da muhtaç kalır da bunu insanlardan gizlerse böyle birine helâlinden bir yıllık rızık kapısı açmak Allah üzerine vazife olur.”*[11] Demek ki esas olan sabretmek, şikâyeti bırakıp dâimâ Allah’ı anarak O’na dayanıp güvenmektir.

Enes (r.a.) der ki: Hz. Peygamber (s.a.) ile beraber Medine’nin bir obasına doğru yola çıktık; yanımda da kendisinin abdest suyu vardı. Bir ara Peygamber (s.a.) bir vâdîye girdi; sonra başını kaldırıp bana eliyle işaret etti. Ben de oraya girdim; bir de baktım ki ağacın üzerinde bir kuşcağız gagasını ağaca vurup duruyor. Efendimiz: “Ne diyor biliyor musun?” diye sordu. “Hayır” deyince şöyle buyurdu: “Diyor ki: *‘Allahım! Sen asla zulmetmeyen âdil zatsın! Görme özelliğimi kaybettim; şu anda da açım, n’olur beni doyur!”* Bunun üzerine bir çekirge gelip gagasının arasına giriverdi. Sonra görüldü ki kuş gagasını birbirine vuruyor. Hz. Peygamber: “Ne diyor biliyor musun?” deyince yine “Hayır” dedim. Bunun üzerine şu cevabı verdi. “Diyor ki: *‘Her kim Allah’a güvenip dayanırsa O ona yeter; her kim O’nu anarsa O da onu unutmaz*.” Hz.

Peygamber şöyle buyurdu: “Enes! Bu günden sonra artık kimin işi gücü rızık peşinden koşturmak olabilir!? Kaldı ki, rızık, sahibini, sahibinin kendisini aramasından daha fazla aramaktadır.[12]

es-Sâib der ki:

Rızık insana âşık olmasaydı,
Buğday toprağı yarıp dışarı nasıl çıkardı?”

ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً
اَوْ كَرْهاًۜ قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾

11. Sonra doğruca duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: İster istemez buyruğuma gelin! dedi. İkisi de «İsteyerek geldik» dediler.

“Sonra doğruca... göğe yöneldi.” Bu ifâde; yerin nasıl takdir edildiğini beyan ettikten sonra göğün ve yerin nasıl yaratıldığını açıklamaya başlamadır. Açıklamanın özellikle arz ve arzdakiler üzerinde yoğunlaşmasının sebebi: Yüce Allah’ın muhatapların durumlarıyla ilgilenmesinin ve geçim vasıtalarını daha kendilerini yaratmadan belirlemiş olmasının, bunları îmâna teşvik edip inkâr ve taşkınlıktan alıkoyacak bir özelliği olmasıdır.

“(ثُمَّ) sonra” edâtının anlamı âyet tamamen tefsir edildikten sonra anlaşılacaktır. Ancak bu lafzın kullanılması, yüce cisimlerin (gök cisimleri) eşsiz bir şekilde yaratılmasına verilen önemi gösterir.

(اَلْاِسْتِوَاءُ), eğriliğin zıddıdır. Arapların, itidâlli ve dosdoğru bir hâle gelen dal hakkında kullandıkları: (اِسْتَوَى الْعُودُ) sözünden gelmektedir. Burada, yönelme ve kasd anlamına haml edilmektedir; çünkü gerçek mânâsı, cisimlere âid bir özellik ve hususiyyet olup Cenab-ı Hak böyle şeylerden münezzehtir. Mânâ şöyledir: Sonra kendi istek ve irâdesi ile *dosdoğru bir şekilde* göğü hedefledi; bir başka tarafa sapmaksızın *doğruca* -yani: göğün yaratılışına benzer bir başka şey yaratmak istemeksizin- oraya yöneldi.

Bir şey, bir başka yöne sapmaksızın dosdoğru bir şekilde -atılmış bir ok misali- bir tarafa yöneldiği zaman: (اِسْتَوَى اِلَى مَكَانٍ كَذَا) “falan yere yöneldi” denilir.

“...Duman hâlinde bulunan...”

(وَهِيَ دُخَانٌ) ifâdesindeki (و), hâl bildirmekte olup (هى) zamiri, ‘semâ’ya râcidir; çünkü semâ, simâ’î bir müennestir. (دخان) lafzı ise, arzda bulunup da göğe yükselen, belli bir harâreti bulunan lâtif parçacıklardır. *el-Müfredât*’a göre savrulup gitme özelliği bulunan toz ve zerreciklere (دُخَانٌ) denirken; *buhâr* lafzı, suların yüzeyinden dönen şualarla birlikte göğe yükselen sulu ve nemli parçacıkları ifâde eder.

Mânâ: Gök duman hâlinde iken, yani “normalde ateşten yükselen bir duman”

sayılabilecek *karanlık bir durumda* iken.. şeklindedir. Dolayısıyla bir teşbîh-i belîğ söz konusudur. Dumana gök denilmesi ise sonunda öyle olacağı içindir.

Râğıb der ki: “(وَهِىَ دُخَانٌ) ifâdesi ‘gök dumana benzer bir halde iken’ demek olup böylece göğün birbirine tutunmayan, araları boş bir şey olduğuna işâret edilmiş olmaktadır.”

Âyette kendisinden duman olarak bahsedilen şey; -*el-Havâşi’s-Sa’diyye’*de de geçtiği üzere- ya göğün maddesi olan heyûlâ ve cismî görüntü, ya da göğün kendisinden terkip edildiği küçük parçacıklardır; yani şu, parçalanamayan parçalar atomlardır. Bunların karanlık olması ise bir aydınlatıcının hulûl etmesinden evvelki bilinmez durumlarıdır.

İbnü’ş-Şeyh’in *Havâşî*’sinde de geçtiği üzere; göğün, ilk meydana gelişinde karanlık olması sebebiyledir ki -gök, tıpkı duman gibi nurdan yoksun, birbirinden kopuk ve dağınık parçacıklara benzetilerek- ‘duman’ diye adlandırılmıştır; çünkü dumanın da terkîbini koruyan belli bir şekli yoktur.

Bazı müfessirlere göre de (وَهِىَ دُخَانٌ) ifâdesi, ‘gök; normal sulardan yükselen bir duman iken’ anlamındadır ki bu göğün de duman şeklinde su buharı olduğu anlamına gelir. Nitekim **Kâşifî** tefsirinde bu şekilde geçmektedir.

Rivâyete göre: Allah’ın ilk yarattığı şey su üzerindeki Arş’tır. Su ise yemyeşil veya bembeyaz bir cevherden eriyerek bu hâli almıştır. Allah cevheri eritmiş; sonra da ona bir ateş atmıştır. Böylece su, artığını atmaya başlamıştır ki Allah Arz’ı işte bu artıktan yaratmıştır. Daha sonra, doğruca bu sudan oluşan dumana yönelmiş ve onu gök olarak düzenlemiş; sonra da Arz’ı yaymıştır. Dolayısıyla Arz’ın *yaratılması* göğün yaratılmasından daha önce iken, Arzın *yayılması*, dağların yerleştirilip rızıkların takdir edilmesi, dağların, canlıların, denizlerin ve nehirlerin yaratılması, göğün yaratılmasından sonradır. Cenab-ı Hakk’ın: ***“Ondan (yani gökten) sonra da Arz’ı döşedi.”*** (en-Nâzi’ât 79/30) buyurmasının sebebi budur ki **Abdullah b. Abbas** da **Harûrî Nâfi b. Ezrak**’ın bu husustaki sorusuna aynı cevabı vermiştir:

Suyu (köpüğü) yaydı ki bu iyi bir taban oldu.
Buharı da yükseltti, o da çok güzel bir tavandır.
O asılı tavandan onun güzelliği zâhir olur.
Bu tabaka haldeki yerde ise onun ince tedbîri görünür.

“Ona” yani göğe *“ve”* gerek kendisinin gerekse içindekilerin var olmasını takdir eylediği *“arza: “İster istemez buyruğuma gelin.”*

‘Her birinize âid belli bir şekil ve vakitte oluşun, meydana gelin’ *“dedi.”* Demek ki bu ifâde, -ortada ne emreden ne de emredilen olduğu halde, durumlarını takdir ettikten sonra temsilî bir metodla- Allah’ın irâdesinin bunların var olmasına fiilî bir taallukla taalluk etmesinden ibarettir. Tıpkı “ol”emrinde olduğu gibi, ki böylece O’nun kudretinin gök ve yer üzerinde ne denli nüfuz ve tesire sahip bulunduğu, verdiği hüküm hemen

yerine getirilen bir âmirin kendisine itâat eden memuruna doğru yönelen ve memurun alır almaz gereğini yerine getirdiği emrine benzetilmiş -yani, “benzetilen” durum, “kendisine benzetilen” durumu anlatan bir ibâre ile ifâde edilmiş- olmaktadır.

(طَوْعًا - كَرْهًا) *“İster istemez”* kelimeleri, hâl makamında gelmiş masdarlardır. (اَلطَّوْعُ), boyun eğmek anlamında olup (اَلْكَرْهُ) de bunun zıddıdır. *Kendiliğinizden boyun eğerek ya da içinize sindiremeyerek; yani ister gönül rızasıyla ister şiddetle kaçınarak,* demektir. Bu da Allah’ın kudretinin göğe ve yere kesinlikle tesir edeceğini; karşı koymalarının imkânsız bulunduğunu anlatan temsilî bir ifâdedir. Çünkü istemek ve istememek; irâde, ihtiyar ve akıl sahibi varlıkların kârıdır. Yer ve gök ise irâde ve ihtiyarı olmayan cansız varlıklar kabîlindendir.

“İkisi de “isteyerek” yani gönül rızamızla *“geldik.” dediler.”*

Bu da gök ve yerin rabbânî kudretten tam anlamıyla –bizzat- etkilenip tıpkı kendilerine emredildiği biçimde oluştuklarını temsilî olarak anlatmakta ve şu an var oldukları şekilleri ile var olmalarının eşsiz ve sınırsız hikmet gereği gerçekleştiğini tasvir etmektedir; çünkü (اَلطَّوْعُ) lafzı, bunu haber verirken (اَلْكُرْه) ise aksini ifâde eder.

Şâyet âyette, lafız yönüne itibar ederek (طَائِعَتَيْنِ) veya -çoğul olarak gökler ve arzlar söz konusu olduğu için- mânâ yönüne itibar edilerek (طَائِعَاتٌ) değil de akıl sahibi erkeklere âid bir zamirle (طَائِعِينَ) denilmesinin hikmetini sorarsan, derim ki bu sîganın tercih edilmesi gök ile yerin birer muhatap olarak cevap verme makamında olmalarından ileri gelmektedir. Akıl sahiplerine özgü bir şeye (hitâba) lâyık görüldükleri içindir ki akıl sahiplerine özgü bir muâmeleye tâbi tutulmuşlardır; çoğul yapılmalarının sebebi ise medlûllerinin çok sayıda olmasından dolayıdır. Tıpkı Yûsuf (a.s.)’ın ***“Ben rüyamda on bir yıldızla Güneş’i ve Ay’ı bana secde ederlerken gördüm.”*** (Yûsuf 12/4) sözünde geçen (سَاجِدِينَ) lâfzında olduğu gibi.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Kur’an, Yüce Allah’ın göğe ve yere *“İster istemez buyruğuma gelin”* hitâbını işittirdikten sonra, henüz olmayan gök ve yeri -cevap verebilsinler diye- eksiksiz kudretiyle konuşturduğuna, onların da: *“İsteyerek geldik”* dediklerine işaret ediyor. Bunları müennes bir lafızla (قَالَتَا) zikretmesinin sebebi de başlangıçta ma’dûm ve müennes bulunmalarıdır. Sonunda müzekker bir lafızla bahsetmesi ise bunlara -henüz yokken- bir hayat ve akıl vermesinden ve akıl sahiplerine özgü bir sîga ile (اَتَيْنَا طَائِعِينَ) yani “isteyerek geldik” demelerinden ötürüdür.

Bir hadiste geçtiğine göre Hz. Mûsâ (a.s.) şöyle demiş:

- “Ya Rab! Şâyet gök ve yer sen onlara: *“İster istemez buyruğuma gelin.”* buyurduğunda karşı gelmiş olsalardı, bunlara ne yapardın?”

Yüce Allah şöyle cevap vermiş:

– “O zaman yaratıklarımdan birine emrederdim de onları yutardı.”

– “Bu yaratığın nerede ya Rab!”

– “Benim meralarımdan birinde.”

– “Bu mera neredEdir?”
– “Ancak Benim bildiğim bir yerde.”
Bazıları da der ki: Arzdan Allah’ın bu emrine ilk olarak icâbet eden Kâbe’nin bulunduğu yer iken, gökten ilk icâbet eden Kâbe’nin karşısına gelen yerdir. Böyle olduğu için de Allah Teâlâ ona diğer yerlerden daha saygın bir konum ihsan eylemiştir. Hatta İslâm’ın Kâbesi ve mahlûkâtın kıblesi olmuştur.
Bir görüşe göre ise arzdan ilk icâbet eden Şam bölgesindeki yerleşim yerlerinden Ürdün’dür ki buraya (لِسَانُ الْأَرْضِ) yani “Arzın dili” denmesinin sebebi budur.
İbn Abbas der ki: Peygamber (s.a.)’in toprağının aslı Mekke toprağının içindeki bir yerdendir ki bu, Arz’dan, Mustafa’nın zerresinden ve Müctebâ’nın toprağının esasından başkasının cevap vermediğini gösterir. Arz’ın; Ümmü’l-kurâ yani şehirlerin anası olan Kâbe’nin altından itibaren döşenmeye başlanmasının sebebi budur. Dolayısıyla Hz. Peygamber de ruhen ve ceseden varlık sahnesine çıkış açısından herşeyin aslı olurken, kâinât baştan aşağı onun peşinden gelmiş olmaktadır. Hz. Peygamber’e bunun için “ümmî peygamber” denmiştir; çünkü o herşeyin ‘ümm’ü yani anası ve temelidir.
Şâyet sahih bir haberde vârid olduğuna göre “Herkesin toprağı defnedildiği yer” ise, bu Hz. Peygamber’in defnedildiği yerin de Mekke olmasını gerektirir, çünkü toprağı oradadır, denilecek olursa, şöyle derim: O su çalkalanınca bu değerli unsuru, bu latif köpüğü, bu eşsiz cevheri fırlatmış; böylece Peygamber’in cevheri Medine-i Münevvere’deki, türbesinin bulunduğu yerin hizâsına düşmüştür. *Mekke Tarihi*’nde geçtiğine göre onun değerli unsuru, tûfan kopuncaya dek Mekke’deki yerinde etrafı aydınlatıyordu; ancak tûfandaki dalgalar bu unsuru kabr-i şerifinin bulunduğu yere fırlattı ki bu da sebebini Allah erlerinin bileceği ilâhi bir hikmet ve rabbânî bir gayretin sonucu idi. İşte bu sebeple o değerli merkadin, o muazzam şehidliğin Arş’taki ve cennetlerdeki bütün oluşlardan bile daha üstün olduğu husûsunda âlimler arasında bir anlaşmazlık bulunmamaktadır. Meselâ **İmam Mâlik** bu yönde görüş belirtmiş ve buna şahid olarak şöyle demiştir: Ben Ebûbekir ve Ömer için Allah Rasûlünün toprağından yaratılmalarından daha büyük bir üstünlük tanımıyorum. Çünkü bunların kabirleri bütün oluşlardan üstün durumdaki Ravza-i Mutahhara’nın bulunduğu yerdedir. Hz. Peygamber hem Mekkeli hem de Medinelidir; Mekke için yanıp tutuşması bu münâsebetle olup türbesinin Medine’de bulunması da bu hikmete dayalıdır.
İmam Sühreverdî (rh.) der ki: Azrâîl (a.s.) Arz’ı eliyle avuçladığında İblis de iki ayağı ile Arz’a basmakta imiş; bu sebeple Arz’ın bir bölümü iki ayağı arasında kalırken bir kısmı bizzat ayaklarının bastığı yer olmuş. İşte durmadan kötülük emreden nefisler İblis’in ayağının değdiği yerlerden yaratılmıştır -ki nefs-i emmârelerin şerlerin kaynağı olmasının sebebi budur- Arz’ın bazı bölgelerine ise İblis’in ayağı ulaşamamış; işte peygamberlerin ve velîlerin topraklarının aslı buralardaki topraktan yaratılmıştır.
Hz. Peygamber’in toprağı ise Allah’ın, Azrâîl’in avucundan bizzat nazar kıldığı yer imiş; oraya İblis’in ayağı değmediği gibi nefs-i emmâre cehâleti de asla bulaşmamış; aksine cehâletin tamamıyla sökülüp atıldığı ve ilimden büyük pay alan bir yer olmuş.

Allah da onu ilimle ve rehberlikle göndermiş ve ilim; onun kalb-i şerifinden ve kudsî nefs-i mutmainnesinden diğer kalb-i şeriflere intikal etmiştir ki böylece asıl topraklarının tertemizliğine uyum sağlanmıştır. Dolayısıyla bu asla daha yakın olanların tamamının; kabulden, teslimiyetten ve zâtî olgunluktan aldıkları pay daha fazla olmuştur. Ayrıca, zâtî temizlik açısından Hz. Peygamber'le ilişkisi daha yakın olanlardan ve onun ledünnî mirasından daha fazla pay alanlardan bir kısmı, yerleştikleri ve defnedildikleri yerler itibarıyla dünyanın (farklı) köşe ve bucaklarına dağılmışlardır. Ancak bu mânevî yakınlığa engel teşkil etmez; çünkü mânevî yakınlığın uzaklaştırılması Hz. Peygamber'in de bir maslahat îcâbı tûfanda Mekke'den Medine'ye uzaklaştırılmasına benzer.

Hâfız der ki:

Her ne kadar uzak isek de seni yâd ederek kadeh yudumluyoruz,
Rûhânî yolculukta uzak mesâfe olmaz.

فَقَضٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ ف۪ي يَوْمَيْنِ وَاَوْحٰى ف۪ي كُلِّ سَمَٓاءٍ اَمْرَهَاۜ وَزَيَّنَّا
السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِمَصَاب۪يحَۗ وَحِفْظًاۜ ذٰلِكَ تَقْد۪يرُ الْعَز۪يزِ الْعَل۪يمِ ﴿١٢﴾

12. Böylece Allah, iki gün içinde yedi gök var etti ve her göğün işini kendisine vahyederek bildirdi. Ve biz, yakın göğü de ışıklarla donattık ve *(bozulmaktan)* koruduk. Bu, mutlak izzet ve ilim sahibi Allah'ın takdiridir.

"Böylece Allah, iki gün içinde"; yani iki gün olarak takdîr edilen bir zaman zarfında -ki Perşembe ve Cuma günleridir- gökleri Perşembe günü, içindeki Güneş, Ay ve yıldızları ise Cuma günü yaratmıştır. Arz ve üzerindekilerin ne kadar sürede yaratılmış olduğu, göklerin ve yerin takdir edildiği süre açıklanırken beyân edilmiş olup Kur'an'ın değişik yerlerinde açıkça bildirildiği üzere tamamı altı günde yaratılmıştır.

"yedi gök var etti." Bu âyet, semânın -kısaca 'Allah'ın emretmesi kâinâtın da bu emre icâbet etmesi' olarak anlatılan- var edilişinin tafsilât ve tefsiri olup yedi göğün yaratılışının göklerin var edilişinden sonra olduğu anlamına gelmez.

(هُنَّ) zamiri mânâ bakımından 'semâ'ya râcîdir; çünkü semâ, delâlet ettiklerinin çokluğundan dolayı çoğul mânâsındadır. Dolayısıyla (سَبْعَ سَمٰوَاتٍ) yani 'yedi gök' ifâdesi ya hâldir ya da zamir mübhem olup (سَبْعَ سَمٰوَاتٍ) onu tefsir etmektedir; tıpkı (رَبَّهُ رَجُلًا) yani "onu adam etti, yetiştirdi" ifâdesinde olduğu gibi… Bu durumda, (سَبْعَ سَمٰوَاتٍ) temyîz olur. Bu iki duruma göre mânâ şöyle olur: 'gökleri yedi gök *olarak* var etti' veya "gökleri eşsiz bir yaratışla yedi gök olma cihetinden -yani bir örneğe dayanmaksızın tam bir îcad ve ihtirâ ile- yarattı ve ilâhî hikmetinin gereği olarak o kadar sağlam yarattı ki gökyüzüne ne bir eksiklik ne de bir halel ârız olabildi."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Âyet, kalp semâlarının yedi tavır olduğuna işaret

etmektedir. Nitekim ***“O sizi şüphesiz tavır tavır (çeşitli aşamalardan geçirerek) yaratmıştır”*** (Nûh 71/14) buyrulmuştur. İşte kalbin ilk aşaması, “kerker” denilen vesvese mahallidir; *ikincisi* “seâf” denilen hevâcis mazharıdır. *Üçüncüsü* “fuâd” denilen rü’yet madenidir – nitekim “***Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı***.” (en-Necm 53/11) buyrulmuştur; *dördüncüsü* “kalp” denilen hikmet menbaıdır. Nitekim Nebî (s.a.) “*Hikmet pınarları kalbinden lisanına dökülmüştür*” buyurmuştur. *Beşincisi* “suveydâ” denilen gayb aynasıdır. *Altıncısı* “şeğâf” denilen muhabbet karargâhıdır. Nitekim ***“Yûsuf aşkı onun gönlüne işlemiş”*** (Yûsuf 12/30) buyrulmuştur. *Yedincisi* ise kalbin sevgisidir ki tecellî ve keşif mahalli, sırların merkezi ve nurların iniş yeridir.

“Ve her göğün işini, kendisine vahyederek bildirdi.” Bu ifâde (فَقَضَاهُنَّ)’ye mâtuftur. (اَلْاِيحَاءُ) ‘vahyetme’ fiili de tıpkı (اَلْاَمْرُ) gibi, var etmekten ibaret olup mâtûf-i aleyhinin kayıtlı olduğu zamanla kayıtlıdır.

Râgıb şöyle der: Bir şeyin ilk olarak yaratılışı “emr” olarak anlatılır ki âyetteki de bu mânâya hamledilmiştir: “Göklerin ve yerin her birinde, içerisindeki melekler, gezegenler ve Allah’tan başkasının bilmediği diğer varlıkları yarattı ve irâde ettiği şeyleri ortaya çıkardı” demektir. **Katâde** ve **Süddî** de bu görüştedir. Yahut (أَوْحٰى) her birine emirlerini bildirdi ve kendilerini uygun görevlerle mükellef kıldı, demektir. Mesela, kimi sürekli ayakta olup kıyâmete kadar hiç oturmaz, kimi secde hâlinde olup ebediyyen başını kaldırmaz. Bu durumda (إِيحَاءُ) normal anlamında ve söz konusu kayıttan âzâde demektir; emreden Allah, emredilen ise bütün göklerdekilerdir. (اَمْرُ) -mülâbeset alâkası ile- bizzat ‘semâ’ya izâfe edilmiştir; çünkü emrin semâya verilmesi, semâdakilere verilmesi demektir.

“Yakın göğü de ışıklarla,” yani geceleri ampul gibi ışık saçan yıldızlarla *“donattık.”*

‘*Yakın göğü’*; çünkü bu cisimlerin hepsini; yakın göğün üzerinde imiş gibi görüyorsun. Başka bir ifâdeyle göğü de yakın kandillerle; kandil gibi yıldızlarla donattık, demektir. Maksad, Allah’ın göklerde yaratmış olduğu sâbit ve seyyâr ışıklı gök cisimleridir. Bunların tamamı yakın gökte değildir. Bunlar arz sâkinlerine yakın olanlardır. Çünkü yedi gezegenden her biri bir yörüngededir. Sâbit gök cisimleri ise sekizinci semâda yerleşiktir. Ancak bunların yakın göğün üzerinde yerleşik olması, yakın göğün süsü olması ile çelişmez. Çünkü biz bütün gök cisimlerini gökyüzünde yakılmış birer kandil gibi görmekteyiz. Bununla birlikte, ‘Bütün semâlarda yıldızlar olduğu’ söylendiği gibi, tersine, ‘yıldızların tamamen yakın göğe âid olduğu’da söylenmiştir. Yine, ‘Arz nasıl peygamber ve velîlerle süslenmişse, âriflerin kalpleri nasıl hidâyet ve tevhîd ışığı konularak mârifet nurları ile, müminlerin organları nasıl ibadet ve hizmetle, cennet nasıl âriflerin münâcâtı ve hizmetleriyle süslenmişse gökyüzü de kerrûbîlerin nurları ile süslenmiştir’ de denmiştir.

Gönül ehlinin alnındaki nûra yönelip dilencilik et,
Şem’ini bu mahfilden ölü bir gönül olarak götürürsün, niçin?”

Müfred gâip zamirinden (زيّنّا) ile azamet nûnuna geçilmesi, bu işe ne kadar önem verilmiş olduğunu göstermek içindir.

"Ve (bozulmaktan) koruduk." (حِفْظًا) kelimesi, (زَيَّنَّا)'ye mâtûf mukadder bir (حَفِظْنَا)'nın mef'ûl-i mutlakı olup 'yakın göğü âfetlerden ve kulak hırsızlarından koruduk' demektir. Şeytanlar ilâhî emir ve hükümleri çalmak için semâya yükselirler, fakat kendilerine, bu yıldızların ateşlerinden kopan alevler atılarak geri püskürtülürler. Şeytanlara atılan, yıldızların kendisi değildir; çünkü yıldızlar felekte/uzayda, daima bulundukları hâl üzre sâbit ve yerleşiktirler. Söz konusu alevler, ateşten alınan korlara benzer; kor alınmasına rağmen ateş hiç eksilmeden olduğu gibi kalır. (اَلشِّهَابُ) düşen ateş parıltısı demektir.

"Bu" ayrıntıları ile anlatılanlar, *"mutlak izzet ve bilgi sahibinin"* kudreti sonsuz olduğu için kudrete konu olan her şey üzerinde sonsuz bir güce; bilgisi mutlak olduğu için bilginin konusu olan her şeye dâir eşsiz bir bilgiye sahip birinin *"takdîridir."*

Kâşifî der ki: "Yani yaratılışın güzelliği ile ilgili zikredilen her ne varsa Aziz ve Alîm olan Allah'ın takdiriyledir; yaratmak ve düzene koymak göstermiştir ki hepsi de her şeye gücü yeten bir sultanın, her şeyi hikmetle var eden bir hakîmin yaratmasıyla olmuştur."

Bu açıklamaya göre, âyet Arz'ın var edilişi ile semânın var edilişi arasında bir sıralama olduğuna delâlet etmemekte, sıralamanın sadece ölçüp biçme/takdîr ile var etme/îcâd arasında olduğunu göstermektedir. Ancak, mahlûkatın var edilişinin ve buna mâtûf üç fiilin zahirî mânâlarına hamledilmesi durumunda Arz ve üzerindekilerin yaratılışı sema ve içindekilerin yaratılışından öncedir; müfessirlerin çoğunluğu bu konuda görüşbirliği içindedir. ***"Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip orayı yedi kat olarak düzenleyen O'dur"*** (el-Bakara 2/29) âyeti de bunu destekler.

"Sonra da Arzı yayıp döşemiş" (en-Nâziât 79/30) âyetinin de gösterdiği üzre, Arz'ın ana maddesinin yaratılışının göklerin yaratılışından önce olduğu, ancak yayılıp döşenmesinin ve üzerindekilerin yaratılışının daha sonra gerçekleştiği de söylenmiştir.

Bu, (ثُمَّ) yani 'sonra' kelimesinin zaman itibarı ile sonralık bildirdiği kabulüne göredir; asttan üste doğru yükselmek sûretiyle rütbe bakımından bir sonralık bildirdiği düşünülürse, göklerin yaratılışı arz ve üzerindekilerin yaratılışından daha büyük ve önemli olduğu için gökler daha sonra yaratılmıştır denebilir, ki ulemânın çoğu bu görüşe meyletmiştir. Bu durumda, -ilk takdirdekinin aksine- âyet göklerin ve yerin yaratılışı arasında bir sıralama olduğunu göstermiyor demektir.

Şeyh Nîsâbûrî der ki: Allah, kendi fiillerinin mahlûklarınınkine benzemediğini göstermek için semâyı arzdan önce yaratmak sûretiyle önce tavanı sonra temeli yaratmıştır. Böylece yaptıklarını ne kadar san'atkârâne yaptığının bir göstergesi olmak üzere çatıyı direksiz olarak yükseltmiş olmaktadır.

Fethu'r-Rahmân'da rivâyet edildiğine göre, Allah arzın ana maddesini Pazar ve Pazartesi günleri yaratıp Salı ve Çarşamba günleri yayıp döşemiş ve üzerindekileri

yaratmış; gökleri ve içindekileri ise Perşembe ve Cuma günleri yaratmış; Âdem (a.s.)'ı Cuma'nın son saatlerinde yaratmış
–ki kıyâmetin kopacağı saattir-. Cuma gününün "Cuma" diye adlandırılması da mahlûkatın tamamının tekâmül ederek bir araya gelişinden dolayıdır. Allah Teâla Cumartesi günü hiçbir şey yaratmadığı için İsrâiloğulları o gün iş yapmaktan kaçınmışlardır.

İbnü'ş-Şeyh'in *Havâşî*'sinde de belirtildiği üzere, bu rivâyetin asıl maksadı şu olsa gerektir: Yüce Allah âlemi öyle bir zaman yaratmıştır ki şâyet O'nun açısından bir uzay, Güneş ve Ay söz konusu olsa idi, bu sürenin başlangıcı Pazar gününün başı, sonu da Cuma gününün sonu olurdu.

Böylece **Müftî Sa'dî**'nin bahsettiği işkâl[13] de giderilmiş olur. Çünkü göklerin yaratılmasından önce, bırakın günlerin Perşembe Cuma diye belirlenebilmesini, 'gün' ve 'güneş' diye bir şeyden bile söz edilemez.

İbn Atıyye şöyle der: Âdem (a.s.)'ın yaratılış kıssasından anlaşılan odur ki Âdem (a.s.)'ın yaratıldığı Cuma'dan önce birçok cumalar gelip geçmiştir ve ilk günler, Allah'ın mahlûkatı yarattığı günlerdir. Çünkü gün olgusu Güneş, Arz ve semânın varlığına bağlı olarak ortaya çıkar.

Cuma gününün yaratılışı ile ilgili hadiste şöyle buyrulur: "*Cuma, Yahudi ve Hıristiyanlara farz kılınan gün olduğu halde bundan sapmışlar ve Allah bu güne sizleri hidâyet etmiştir.*"[14] Bu güne saygı gösterip onu ibadete ayırmakla memur oldukları halde, Yahudiler, Cumartesi gününün Cenâb-ı Hakk'ın gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki mahlûkları yaratmayı bitirip istirâhate çekildiği gün olduğu iddiâsı ile kendi kafalarından Cumartesi gününü onun yerine geçirmişlerdir. Tabi bu haftanın ilk gününün Pazar olduğu ve yaratışın başlangıç günü olduğu kabulüne binâendir. Oysa tercih edilen görüş bu değildir. Bazılarının söylediğine göre, haftanın ilk günü, dil itibarı ile (أَحَدْ) ilk (Pazar)' olsa da örfî olarak, yani fukahânın yemin vb. konularla ilgili terminolojisine göre, Cumartesi'dir. Buna mukabil Hıristiyanlar da yine kendi kafalarından Allah'ın mahlûkatı yaratmaya o gün başladığı, dolayısıyla tâzime bu günün lâyık olduğu iddiâsı ile Cuma yerine Cumartesi'yi geçirmişlerdir.

Merfû bir hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Allah katında günlerin efendisi ve en büyüğü Cuma'dır; aylar arasında Ramazan ne ise günler arasında da Cuma odur. Ondaki duâlara icâbet saati Ramazan'ın kadir gecesine benzer."*[15]

Yine vârid olmuştur ki: Allah bir gün yaratmış ve onu (اَلْأَحَدْ) Pazar olarak adlandırmıştır; ikinci bir gün yaratıp (اَلْاِثْنَيْنِ) Pazartesi olarak adlandırmış, üçüncü bir gün yaratıp (اَلثُّلَثَاءُ) Salı olarak, dördüncü bir gün yaratıp (اَلْأَرْبِعَاءُ) Çarşamba olarak, beşinci bir gün yaratıp (اَلْخَمِيسُ) Perşembe olarak adlandırmıştır.

Bu rivâyete göre, **Süheylî**'nin şu görüşünün yanlışlığı ortadadır. O şöyle der: "Günlere ad verilmesi sonradan gerçekleşen bir şeydir. Allah Kur'an'da sadece Cuma

ve Cumartesi gününden söz etmiştir. Araplar gün adlarının mânâlarını ehl-i kitaptan almışlar ve onlara uyarak bu adları o günlere vermişlerdir. Günleri (ٱلْأَحَدُ) Pazar, (ٱلاِثْنَيْنِ) Pazartesi… olarak adlandıran Hz. Peygamber değildir; onun yaptığı kendi milletinin kullanışına göre hareket etmekten ibarettir."

es-Seb'iyyât'ta şöyle geçer: Allah Teâlâ Cumartesi'yi Mûsâ (a.s.)'a, Pazar'ı Îsâ Aleyhisselâm'a, Pazartesi'yi Dâvûd (a.s.)'a, Salı'yı Süleyman (a.s.)'a, Çarşamba'yı Yâkup (a.s.)'a, Perşembe'yi Âdem (a.s.)'a ve Cuma'yı Muhammed (a.s.)'a ikrâm etmiştir.

Bu ifâde, Cumartesi'yi Yahudilerin, Pazarı da Hıristiyanların bizzat kendilerinin tercih etmediğini gösterir. Bunu, herkesin iyi düşünüp anlaması gerekir.

Hz. Peygamber'den *Cumartesi* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"hîle-hud'a günüdür"*[16] demiş. Çünkü Kureyş kabîlesinin kendisiyle ilgili karârı almak üzere Dârunnedve'de istişâre ettiği gün Cumartesi idi. *Pazar* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"yeşertme ve imar günüdür"*[17] buyurmuştur. Çünkü Allah dünyayı yaratmaya ve imar etmeye o gün başlamıştır. *Pazartesi* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"sefer ve ticaret(e çıkış) günüdür"*[18] buyurmuş. Çünkü Şuayb (a.s.) sefere o gün çıkmış ve müthiş kâr etmişti. *Salı* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"kan günüdür"*[19] buyurmuş; çünkü Havvâ vâlidemiz ilk kez o gün hayız görmüş, Âdem'in oğlu kardeşini o gün katletmiş, Cercîs, Zekeriyyâ, oğlu Yahyâ (a.s.), Firavun'un büyücüleri ile hanımı Âsiye binti Muzâhim ve İsrâiloğullarının ineği o gün katledilmiştir. Hz. Peygamberin *"O günde öyle bir saat vardır ki o saatte kan akmaz"*[20] buyurarak Salı günü hacamat yaptırmayı/kan aldırmayı şiddetle yasaklamasının sebebi de budur. İblis Arz'a bu gün indiği gibi, Cehennem de bu gün yaratılmıştır; Allah ölüm meleğini Âdemoğullarının ruhlarına bu gün musallat etmiş, Eyyûb (a.s.) o hastalığa bu gün –bazı rivâyetlere göre ise Çarşamba günü- yakalanmıştır. *Ravzatü'l-ahbâr*'da der ki: Ebu Hanîfe zamanında kıraatte tatil günü Cumartesi günüydü; o gün bir şey okunmazdı; Hassâf'ın zamanında ise, bu zât Pazartesi ve Salı günleri arasında tereddüt etti. Hz. Peygamber'den *Çarşamba* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"uğursuzluk günüdür"*[21] buyurmuş; çünkü Firavun ve kavmi bu gün boğulduğu gibi, Âd, Sâlih (a.s.)'ın kavmi Semûd de bu gün helâk edilmiştir. Ayın son Çarşambası, çok daha uğursuzdur. *"Çarşamba günü alış-veriş yapılmamalıdır"*[22] diye bir söz rivâyet edilir. Çarşamba günü tırnak kesmeyi yasaklayan ve bunun alaca hastalığına yol açacağını belirten rivâyetler vardır.[23] Bazı âlimler bu konuda tereddüt etmiş ve – Allah'a sığınırız - bu hastalığa dûçâr edilmişlerdir. Bir hadiste: *"Cüzzam ve alaca hastalıkları ancak Çarşamba günü çıkar"*[24] denilmektedir. Hatta bazıları bu gün hasta ziyaretini bile hoş karşılamamıştır. Ancak bu gün yıkanmak iyi görülmüştür. Bu gün zeval vaktinden sonra, ikindiden evvel edilen duâlara icâbet edilir. Nitekim Hz. Peygamberin düşman birlikleri (ahzâb) aleyhinde bu vakitte ettiği duâ kabul edilmiştir. Medine'de bu duânın edildiği yere bir

mescid inşâ edilerek 'Mescidü'l-icâbe/duânın kabul edildiği mescid' denmiştir ki bu gün bile ziyaret edilmektedir. *"Çarşamba günü başlanan bir iş mutlaka hayırlısıyla biter"*[25] buyrulmaktadır. Dolayısıyla, eğitim-öğretim vb. işlere bu gün başlanmalıdır. *Hidâye*'nin müellifi, bu hadîsi zikrederek işlere mutlaka Çarşamba gün başlanmasını tavsiye eder ve 'benim babam da hocası Ahmed b. Abdürreşîd'den rivâyet ederek böyle yapardı' dermiştir.

Hz. Peygamber'den (s.a.) *Perşembe* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"ihtiyaçların karşılandığı gündür"* [26] buyurmuş; çünkü İbrahim (a.s.) Mısır hükümdarının huzûruna bu gün girmiş ve hükümdar onun ihtiyaçlarını karşılayarak Hâcer'i de kendisine hediye etmişti. Devlet idarecisinin huzuruna girilecek gün bu gündür. Bir hadiste: *"Perşembe günü hacamat yaptırıp da hummaya tutulan bu hastalıktan mutlaka ölür"*[27] buyrulmuş.

Hz. Peygamber'den (s.a.) *Cuma* günü hakkında bilgi istendiği zaman, *"nikâh ve nişan günüdür"*[28] buyurmuş. Nitekim Âdem (a.s.) Havvâ vâlidemizi bu gün nikâhladığı gibi, Hz. Yûsuf Züleyhâ ile Hz. Mûsâ Şuayb'ın kızıyla, Hz. Süleyman Belkîs'la bu gün evlenmişlerdir. Hz. Peygamber'in de Hatice ve Âişe vâlidemizle bu gün evlendiğine ilişkin sahih rivâyetler vardır.

İbn Mes'ûd'un şöyle dediği rivâyet edilir: *"Her kim tırnaklarını Cuma günü keserse, Allah kendisinden bir hastalık uzaklaştırıp bir şifâ ihsân eder."*[29] **Asma'î** der ki: Cuma günü, tırnaklarını kesmekte olan Harun Reşîd'in huzûruna girdim; 'Cuma günü tırnak kesmek sünnettir; ayrıca bana, bunun fakirliği savuşturacağına dâir bir bilgi ulaştı' dedi. Kendisine 'Ey müminlerin emîri, siz de mi fakirlikten endişe ediyorsunuz?' deyince, 'fakirlikten benim kadar endişe eden biri var mı?' dedi.

Âriflerden biri der ki: Vakitlerin şeref ve fazîleti, vaktin bizzat kendisinden değil, o vakitte gerçekleşen hâllerin şerefinden kaynaklanır.

Ömer b. Fârıd der ki:

Benim bayramım, sevgilimin mâh cemâline
Mutlu bir gözle bakabildiğim her gündür, bence
Kadir gecesidir bütün geceler daha değersiz olsalar bile
Cuma derim nitekim onunla karşılaştığım her güne.

Cuma gününün birtakım özellikleri vardır ki yeri geldiğinde Allah'ın izniyle anlatılacaktır.

Bir hadiste: *"Parlak gecelerde ve açık günlerde bana çok salât ü selâm edin, çünkü sizin salât ü selâmlarınız bana arz edilir ve ben de size duâ ve istiğfar ederim."*[30]

'Parlak geceler'den maksad Cuma geceleri, açık günlerden maksad ise beyazlık ve nûrâniyyetinden dolayı Cuma günüdür.

Hadiste buyrulur ki: "*Her kim bana Cuma gün ve gecesi yüz kere salât ü selâm*

ederse, Allah da onun yetmiş dünyalık, otuz âhiretlik ihtiyâcını giderir. Sonra Allah bununla ilgili bir melek görevlendirir ve onu -birbirinize hediye iletmeniz gibi- kabrime sokar; melek bana salât ü selâm eden herkesi adıyla nesebiyle aşîretine varıncaya kadar bildirir ve ben bu bilgileri nezdimdeki bembeyaz sayfaya kaydederim. Çünkü benim öldükten sonraki ilmim tıpkı hayattaki ilmim gibidir."

Cuma günü Hz. Muhammed'e salât ü selâm getirmek
Diğer günlerde getirmekten daha kıymetlidir.
Sadece Hz. Nebî'ye mahsus olması sebebiyle,
Bu salât ü selâmın sevâbı başka bir şeyle kıyaslanamaz."

Evet, gece ile gündüz öyle iki hazînedir ki bu ikisine ne koyarsan onu mutlaka sana öder; onlar senin için çalıştıkları gibi sen de onların içinde amel et.

Allah cümlemizi vakitlerin değerlerini bilenlerden eylesin!

فَاِنْ اَعْرَضُوا فَقُلْ اَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾

13. Eğer onlar yüz çevirirlerse de ki: İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen kasırgaya benzer bir kasırgaya karşı uyarıyorum!

"Eğer onlar yüz çevirirlerse…"

Bu ifâde, 9. âyetteki (قُلْ أَئِنَّكُمْ) cümlesine bağlı olup mânâsı şöyledir: Şâyet Kureyş kâfirleri, ulvî ve süflî cisimler ile ikisi arasındaki bütün varlıkların yaratılışına dâir bunca açıklamadan sonra, hâla îmandan yüz çevirir iseler, onlara *"de ki: "İşte sizi Âd ve Semûd'un başına gelen kasırgaya…"* -ki Âd kavminin azâbı dondurucu bir kasırga, Semûd kavminin azâbı ise Cebrâil (a.s.)'ın korkunç sayhası idi- *"benzer"* bir azâba; yani yıldırım gibi tek bir çarpışta helâk eden sert *"bir kasırgaya karşı…"*

"Sà'ika"nın kök anlamı "gökten inip çarptığı şeyi yakan ateş parçası" demektir. Âyette, -sertlik ve korkunçluk alâkasıyla- istiâre olarak sert ve korkunç azap mânâsında kullanılmıştır. ***el-Müfredât***'a göre Sà'ika gök boşluğundan gelen şiddetli bir sestir, ki içinde sadece ateş olabileceği gibi azap veya ölüm de olabilir. Sà'ika haddizâtında tek bir şey olup bu özellikler onun etkileridir. Yine Sâika; insanı kendinden geçiren ve helâk eden bir azap, tıpkı Âd kavminin azâbının şiddetli fırtına, Semûd kavminin azâbının ise Cebrâil (a.s)'ın nârâsı ile gerçekleşmesi gibi bir azaptır.

"…Uyarıyorum!" Mânâ muzarî olmasına rağmen mazi sıygası kullanılması, uyarılan husûsun mutlaka gerçekleşeceğini haber veren uyarının gerçekleşmiş olduğunu göstermek içindir.

Bu uyarıya kulak tıkarsanız, Allah'tan, O'nu ve rızasını aramaktan şiddetle imtinâ

eden sizden evvelki âsî inatçıları çarpan azâbın, sizleri de çarpmasından başka çâre kalmamış demektir. Çünkü bu inatçılar sizin tekzîbdeki, bile bile inkâr ve inattaki seleflerinizdir; siz de onların izinden gittiğinize göre tıpkı onlar gibi helâk olacaksınız demektir.

Mukâtil der ki: Âd ile Semûd, Mûsâ ile Karun ve İlyas ile Elyesâ amcaoğlu idi, Îsâ ile Yahyâ ise teyzeoğlu idi.

Bu konunun özellikle bu iki kavme tahsis edilmesi, kış ve yaz yolculuklarında bu iki kavmin toprakları üzerinden geçilmesi ve kendilerine yapılan azâbın izlerinin müşâhede edilmesi sebebiyledir. Diğer bir ifâdeyle sadece Âd ve Semûd'un zikredilmesi, bunların, yaz ve kış seferlerinde müşriklerin izlediği güzergâh üzerinde oldukları için uğradıkları azâbın izlerinin müşriklerce gözlemlenebilmesinden kaynaklanmaktadır.

إِذْ جَاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ

قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٤﴾

14. Peygamberler onlara: Önlerinden ve arkalarından gelerek Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, dedikleri zaman, «Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz» demişlerdi.

"Peygamberler onlara: Önlerinden ve arkalarından gelerek…"

Öyle anlaşılıyor ki bu, (iki peygambere cemî olarak *rusül*/peygamberler denmesi), tesniye yerine çoğul kullanılması kabîlindendir. Çünkü Âd'a gelen Hûd (a.s.), Semûd'a gelen ise Sâlih (a.s.) idi.

Cümle, (مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ) ibâresinden hâl olup takdîrindedir; yani: peygamberler geldiği ve onları tekzîb ettikleri vakit kendilerini çarpan azâba benzer bir azâba karşı demektir. Belirtmek istediğim, zarfın müteallakının ondan hâl olduğudur. Çünkü "sà'ika" gökten inip çarptığı şeyi helâk eden bir ateş parçası olmak hasebiyle maddî bir şeydir; zaman (إِذْ) ise maddî şeylerin sıfatı olmadığı gibi hâli de olmaz.

Peygamberler, Ey kavmim! *" Allah'tan başka bir varlığa kulluk etmeyin! dedikleri zaman…"* ifâdesiyle sadece Allah'a kulluk edilmesini emrederler. Buna göre (أَنْ لَا تَعْبُدُوا) ifâdesindeki (أَنْ) harfi, fiili nasbetmekte olup tıpkı "***temizlesinler***" (أَنْ طَهِّرَا) (Bakara 2/125) ifâdesinde olduğu üzre emirle birlikte kullanıldığı gibi nehiyle birlikte de kullanılır. **Kâşifî** der ki: "Peygamberler geldiler ve "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyiniz" diye dâvette bulundular."

"Önlerinden ve arkalarından gelerek;" yani dört bir yanlarından gelip kendileriyle her şekilde uğraşmışlar; kâh yumuşak kâh sert davranarak kâh imrendirerek kâh korkutarak; yani her tür irşâd ve nasîhat metodunu kullanarak… demektir. Bu mânâya göre, hissî bir yön ve bunları kuşatan bir yer söz konusu değildir.

‘Önlerinden ve arkalarından’ ibâresi ‘geçmişte kâfirlerin başlarına gelenleri hatırlatarak geçmiş zaman cihetinden veya âhirette kendilerini bekleyen âkıbete karşı ikaz ederek gelecek zaman cihetinden’ anlamına da gelebileceği gibi, kesretten kinâye de olabilir. Tıpkı ***“rızkı her yerden kolayca gelen bir kasaba”*** (Nahl 16/112) âyetinde olduğu gibi. Bu durumda, ‘rusül/peygamberler’ önceki ve sonraki peygamberleri ya da peygamberlerin elçilerini kapsamış olacaktır. Yoksa bu iki kavme gelen, yukarıda geçtiği üzere, iki peygamberdir ve ‘iki’ de kesret olmaz.

“onlar” ise peygamberlerini hafife alarak *“Rabbimiz*” peygamber göndermek *“isteseydi elbette melek indirirdi.”* Yani sizin yerinize onları gönderir; bizim de kafamız karışmaz ve kolayca îman ederdik. *“demişlerdi”*. Ancak meleklerin gönderilişi “indirme” şeklinde olacağı için (إرْسَالْ)/*gönderme* yerine (إنْزَالْ)/*indirme* fiili kullanılmıştır.

“Bu bakımdan bizler, sizin iletmekle görevlendirildiğinizi” iddiâ ettiğiniz *“şeyleri inkâr etmekteyiz! demişlerdi.”* ‘İddiâ ettiğiniz’ kaydını koyuyoruz, çünkü böyle bir görevle vazîfeli oldukları mânâsı da anlaşılabilir.

Bahru’l-ulûm’da der ki: (فَإِنَّا)’deki (فَ) mahzuf bir şartın cevabında gelmiş olup ibârenin takdîri şu şekildedir: Sizler de bizim gibi birer beşer olduğunuza; bizden üstün bir yönünüz bulunmadığına ve melek de olmadığınıza göre; size de getirdiğiniz mesaja da îman etmiyoruz. (فَ)’nın, başında geldiği edatın, fiil olması gerekmemektedir; mübtedâ ve haberden oluşan bir isim cümlesinin başına da pekâlâ gelebilir.

Kâşifî de şöyle der: “Müşrikler peygamberlerin sûretlerine takılıp kalmışlar, sadece dış görünüşlerine baktıklarından onların mânevî şahsiyetlerinden gâfil olmuşlardır.”

Ey sûretperest, daha kaç sûrete tapacaksın?
Mânâyı gören sûrete tapmayı bırakır.
Sûrete tapan şu gözünü bağla;
Tâ ki mânâ nûrundan hissen olsun.

Rivâyete göre **Ebû Cehil**: Kureyş’in ileri gelenlerinden bir grubun içinde: ‘Muhammed’in durumu bizim kafamızı karıştırdı, şiirden, kehânetten ve sihirden anlayan bir adam bulsanız da onun durumunu bize aydınlatsa.’ deyince, Utbe b. Rebî’a: ‘Ben şiir, kehânet ve sihir duymuş – işitmiş biriyim; bunlardan az çok anlarım; neyin ne olduğunu ayırt edebilirim.’ diyerek Peygamber Efendimiz’in yanına gelip: “Yâ Muhammed! Sen mi daha üstünsün Hâşim mi?” ya da “Sen mi üstünsün Abdülmuttalib mi?” ya da “Sen mi üstünsün Abdullah mı?” “O halde ne diye bizim ilâhlarımız hakkında ileri geri konuşuyorsun!? Kabîle reisi olmak istiyorsan, sana bir sancak açalım ve bizim reisimiz ol; kadın istiyorsan, Kureyş kızlarından beğendiğin on tanesini sana nikâhlayalım; mal-mülk peşinde isen, seni zenginleştirecek kadar mal toplayıp bu arzunu da giderelim.” demiş. Utbe’yi sessizce dinleyen Hz. Peygamber (s.a.), onun sözünü bitirmesi üzerine: ***Bismillâhirrâhmânirrahîm Hâ Mîm…*** diye okumaya başlayıp

“Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini bir çarpışta helâk eden azâba benzer korkunç bir azâba karşı îkaz etmiş olayım da!” 13. âyeti okuyunca, Utbe, “Allah aşkına sus!” diyerek Hz. Peygamberin ağzını kapatmış. Yani Utbe Allah’ın kelâmını işitince öyle bir hayret ve şaşkınlığa uğramış ki söyleyecek bir söz bulamamış. Sonunda elini Allah Rasûlü’nün (s.a.) ağzına götürüp “Merhamet sahibinin hakkı için daha fazla okuma, takatim kesildi, bu sözle şaşkına dönüp kendimden geçtim” demiş.

Ne yapacağını bilmez bir halde âilesine dönüp kendisinden haber bekleyen Kureyş reislerinin yanına gitmemişti; uzunca bir süre dışarıya çıkmayınca, Kureyşliler “Öyle görünüyor ki Utbe de sapıttı”; yani ‘Muhammed’in dînine yöneldi ve Sâbiî oldu.’ diyerek evine gittiler ve ‘Ey Utbe! Seni bizim yanımıza gelmekten alıkoyan Muhammed’in dînine girmiş olmandan başka bir şey değil, herhalde’ dediler. Bunu duyan Utbe kızıp köpürdü ve ‘Vallahi kendisiyle konuştum; bana öyle şeyler söyledi ki Allah’a and vererek söylüyorum ne şiir ne kehânet ve ne de sihirdi. En son ***“Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini bir çarpışta helâk eden azâba benzer korkunç bir azâba karşı ikaz etmiş olayım da!”*** deyince, ‘akrabalık bağlarımız yüzü suyu hürmetine sus’ diyerek elimle ağzını kapattım. Biliyorsunuz, Muhammed bir şey söylediğinde ağzından hiç yalan çıkmamıştır; ben de başımıza azap gelir diye korktum. Bana göre bu adamı rahat bırakın ve dînine saldırmayın. Eğer Araplar ona üstün gelirse sizin işinizi de bitirirler. Fakat o Arapları yenerse mülkü sizin mülkünüz, şerefi sizin şerefinizdir. “Ebû Cehil: “Anlıyorum ki onun sihri seni de etkisi altına almış, seni de kendinden geçirmiş” dedi. Utbe “Benim görüşüm budur, her ne istiyorsanız onu yapın” dedi.

Buna rağmen, inatla inkâr ettiler ve çoğu Bedir savaşında katledildi. Allah dînini gâlip kılarak nûrunu tamamlamaktan başka bir seçeneğe râzı olmadı. Onların değil, Allah’ın dediği oldu.

فَاَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ اَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً
اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذٖى خَلَقَهُمْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا
يَجْحَدُونَ ﴿١٥﴾

15. Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve: Bizden daha kuvvetli kim var? dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi *(mûcizelerimizi)* inkâr ediyorlardı.

“Âd kavmine gelince,” Bu âyetle başlayacak olan tafsîlât yukarıdaki özetten ileri geldiği için cümlenin başına fâ-i sebebiyyet getirdi. Yani söz konusu Âd’lılara gelince, *“yeryüzünde haksız yere”* Yemen’de bulunan kum tepelerinde (ahkâf) *“büyüklük tasladılar”*; yani oranın ahâlîsine karşı azamet ve büyüklük taslayıp nefislerinin gücüne

güvenerek: *Bizden daha kuvvetli kim var? dediler."* Âd'lıların boyu onsekiz zirâ (9-10 metre) olup o kadar güçlü idiler ki herhangi bir Âd'lı, dağdan koca bir kayayı sökebilir ve ona istediğini yapardı. Bu müthiş güçleri sayesinde ilâhî azâbı da savuşturabileceklerini zannediyorlardı, ama azap kendilerini çepeçevre kuşatınca, güçleri kendilerine hıyânet etti. Allah kendilerini şu sözüyle reddediyor:

"Onlar," yani güçleriyle mağrûr olan bu insanlar, *"kendilerini"* ve aralarında semavî cisimler ve dağlar gibi muazzam varlıkların da bulunduğu her şeyi *"yaratan Allah'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu görmediler mi?"*

Allah'ın özelliği belirtilirken, 'gökleri ve yeri yaratan' şeklinde bir sıla cümlesi yerine 'kendilerini yaratan' ifâdesi kullanılması müthiş bir güce sahip olduklarına dâir iddiâlarından kaynaklanmaktadır.

Onlar gaflete düşüp görmeye benzer âşikâr bir bilgiyle bilmiyorlar mıydı? Allah onlardan çok daha güçlüdür, kudretlidir! Yaratıcının kudreti yarattığı varlığın kudretinden elbette fazla olacaktır. Çünkü mahlûkun kudreti Hâlik'ın kudretine bağlıdır.

'Kuvvet' kelimesi, bünyenin sağlamlığından kinâye olup za'fın tersidir. İsm-i tafdîl sıygası, mufaddal ile mufaddal aleyhin fiilin özünde ortak olduklarını gösterir; hâlbuki Allah ile insanoğlu arasında böyle bir ortaklık söz konusu değildir. Çünkü Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Demek ki kuvvet ile mecâzen kudret kasdedilmektedir; zîrâ 'kudret' -bünye sağlamlığı mânâsındaki- 'kuvvet'ten kaynaklanmıştır.

"Onlar", yani Âd kavmi, taassupları yüzünden *"bizim"* elçilerimize indirdiğimiz *"âyetlerimizi/mûcizelerimizi inkâr ediyorlardı."*

(اَلْجُحُودُ), bile bile inkâr etmek demektir; yani gerçek yüzünü bildikleri halde inkâr etmişlerdir; tıpkı emânetçinin kendisine emânet edilen bir şeyi inkâr etmesi gibi…

Cümle, (فَاسْتَكْبَرُوا)'ya mâtûf olup iki cümle arasındaki ifâdeler, kâfirlerin dile getirdiği berbat düşünceleri reddetmek için araya cümle-i itirâzıyye olarak getirilmiştir. Şöyle denmek istenmektedir: Bunlar istikbâr ve yeryüzünde azma fiilleri ile -ki her ikisi de itâatten çıkış anlamına gelir- yaratılmışlara güzel davranmama ve bile bile inkâr fiillerini aynı anda gerçekleştirmişlerdir. Allah bunlara azâbı tabiî ki musallat edecekti! Nitekim şöyle buyuruyor:

فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فٖى اَيَّامٍ نَحِسَاتٍ لِنُذٖيقَهُمْ عَذَابَ
الْخِزْىِ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَخْزٰى وَهُمْ لَا
يُنْصَرُونَ ﴿١٦﴾

16. Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o uğursuz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez.

"Bundan dolayı biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için" Tâ ki

bu uğursuz ve hayırsız kasırga ile onlara burunlarını sürtecek dünyevî bir azap tattırmış olalım. Azâb lâfzının (خِزْىٌ) kelimesine izâfe edilmesi, -bir şeyi, mübâlâğa için masdarla tavsîf etme metodu ile- mevsûfun sıfatına izâfe edilmesi kabilinden olup (اَلْعَذَابُ الْخِزْىُ أَىْ اَلذَّلِيلَةُ وَالْمُهَانُ) takdîrindedir ki rezîl ve değersiz olan aslında azâbın kendisi değil, azâba çarptırılanlardır.

“o uğursuz günlerde” (نَحِسَاتٌ) kelimesi, -her ikisi de (عَلِمَ يَعْلَمُ) vezninde olan- (سَعِدَ سَعْدًا) fiilinin zıddı olan (نَحِسَ نَحْسًا) kökünden gelen (نَحِسَةٌ)’ün çoğuludur. (نَحِسًا) de Zühal ve Merih’tir; Şubat’ın sonu ile Şevval’in sonu çarşambadan çarşambaya kadarki sekiz gün yedi gece de böyledir.

Yani Şevval’in son sekiz günü Çarşamba sabahından bir sonraki Çarşamba günü güneşin batışına kadar kasırga esmiştir ki bu günlere (أَيَّامُ الْعَجُوزِ) ‘âciz kalınan günler’ de denir. “Hâkka sûresi”nde genişçe ele alınacaktır.

Dahhâk der ki: Allah Âd’lılara tam üç yıl hiç yağmur yağdırmadı, rüzgârlar yağmur getirmeksizin esip durdu.

Câbir b. Abdullah’dan (r.a.) mervîdir ki: Cenâb-ı Hak bir kavme hayır murâd ettiğinde, çok rüzgâr estirmez ve yağmur yağdırır, bir kavme de şer murâd ettiği zaman yağmuru tutar ve sürekli esen bir rüzgâr musallat eder.

(أَيَّامٍ نَحِسَاتٍ) ibâresi, hayır nâmına hiçbir özelliği bulunmayan dondurucu ve uğursuz günler anlamındadır. Demek ki bu günlerin uğursuzluğu Allah Teâlâ’nın hiç ara vermeksizin ve sürekli aynı tempoda rüzgâr estirmesi ve Âd kavmini bununla helâk etmesidir. Yoksa müneccimlerin (astrolog) bu âyete de dayanarak iddiâ ettikleri gibi bazı günlerin haddizâtında uğursuz, bazı günlerin de haddizâtında uğurlu olması diye bir şey yoktur. Zîrâ zamanın parçaları hakîkatte birbirinin aynıdır; içinde gerçekleştirilen tâat ve mâsiyetlerle farklılaşmak dışında birbirlerinden hiçbir farkları yoktur. Söz gelimi, haddizâtında uğurlu sayılan Cuma günü, o gün itâat eden için uğurlu, isyada bulunan için ise uğursuzdur. Adamın biri **Asma’î**’nin yanında “Zaman bozuldu” demiş de Asma’î şu cevabı vermiş:

Şu ‘iki yeni’ (gece ile gündüz) yok mu, hani sürekli gidip gelen
İkisi de bozulmaz; insanlardır asıl bozulan.

Şöyle de denmiştir:

Zamanımızı kınarız; kusur bizdedir oysa
Zaman da bizi kınardı -kesin- bir dili olsa

Şeyh Sadreddîn Konevî (k.s.) der ki: Giysi, (astrolojik açıdan) düşük bir günde kesilip dikilirse, giysiye birtakım alçak özellikler bulaşır.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Hazret bu sözüyle muhtemelen -azâbın sürekli gerçekleştiği

Çarşamba günü gibi- herhangi bir sebeple düşüklüğün giysiye ârız olacağını kasdediyordur. Yoksa Allah’ın o günü düşük yarattığını değil… Dolayısıyla bu sözle bizim gerideki beyanlarımız arasında bir çelişki yoktur. Öyle anlaşılıyor ki Allah Teâla zamanın ve mekânın parçalarını farklı derecelerde yarattığı gibi, diğer varlıkları da farklı farklı yaratmıştır.

Onları köklerinden söküp atan, şiddetli soğuğu ile -tıpkı ateşin sıcaklığı ile yakması gibi- yakıp helâk eden *“soğuk bir rüzgâr gönderdik.”*

(صَرْصَرٍ) kelimesi, (الصِرّ) kökünden toplayıp bir arada tutan/dondurucu soğuk demektir; (اَلصَّرِيرُ) kökünden ise eserken korkunç bir sesle uğuldayan kasırga demektir. Yani Sarsar rüzgârı; korkunç bir ses ile uğuldar. Bu kasırganın, güneşin doğuş yönünden esen *“kabûl*”’ün; yani sabâ’nın tersi olan *debûr* olduğu da söylenmiştir. Buna göre debûr güneşin battığı yönden esen rüzgâr demektir.

(صرصر) lâfzında ‘sarr ‘kelimesi tekrarlanmaktadır; **Râgıb** der ki: *sarr*, bağlamaktır. *Surre* de para konup bağlanan kese demektir. Sarsar ise, sarr kökünden olup sonuçta bağlama mânâsı taşımaktadır. Çünkü soğukta bağlama/dondurma özelliği vardır. Soğuk, şeklen birbirine benzeyenleri ayrıştırıp farklılık arzedenleri bir araya getirme vasfı bulunan maddî bir şey olduğu için fiilî varlıklardandır.

“Âhiret azâbı elbette daha çok rüsvay edicidir.” Yani dünya azâbından elbetteki çok daha rezil ve zelil edicidir; rezilliğin en kötüsüdür.

(Daha zelîl anlamındaki) (أخزى) kelimesi de hakîkat anlamıyla azâba uğrayanların vasfıdır. Bu vasfın azâba yakıştırılması, söz konusu zilletin azap yüzünden gerçekleşmesi alâkası ile yapılmış mecâzî bir isnâddır.

“Onlara yardım da edilmez.” Ne dünyada ne de âhirette başlarındaki azâbı herhangi bir şekilde savuşturarak yardım edilmeyecektir! Çünkü kendileri Allah’a ve O’nun dînine yardım etmemişlerdir. Müminler ise zayıf da olsalar Allah onlara yardım eder; çünkü kendileri Allah’a ve dînine yardım etmişlerdir. Allah Allah!.. Bir, şu zaafın güç karşısındaki konumuna, bir de gücün zaaf karşısındaki durumuna bakın!

Bir hadiste: *“Size içinizdeki zayıflar sâyesinde yardım edilmektedir”*[31] buyrulmuştur ki sizin zaferiniz için duâ eden zayıflar… demektir.

Hâlid b. Bermek: ‘Zayıfların mancınıklarından sakının’, demiştir ki duâlarından demektir.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Âd kavmi, uzun boyları, iri cüsseleri, güç ve kuvvetleriyle mağrur oldukları için dondurucu kasırga ile helâk edilmişlerdir; bu kadar güçlü kuvvetli bir yapıya sahip olduklarına göre yerlerinde sâbit kalabileceklerini, onları yerlerinden hiçbir belânın sökemeyeceğini zannetmişler, Allah da üzerlerine söz konusu kasırgayı göndermiştir. Böylece havada savrulan tüye dönmüşlerdir.

Hz. Peygamber, rüzgâr estiği zaman dizlerinin üzerine çöker ve şöyle duâ edermiş: *“Allahım! Bu rüzgârı azap değil, rahmet kıl. Allahım, onu bize azap (rîh) değil; rahmet (riyâh) eyle.”*[32] Bu ifâdesiyle Rasûlûllah şunu anlatmak istemektedir: Kur’an-ı

Kerim’de müfred olarak geçen (ريح) rüzgâr lafzı, (وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ) örneğinde olduğu gibi ‘rahmet’ anlamında kullanılıyorsa da genelde ‘azap’ mânâsındadır; meselâ: (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا) (Fussilet 41/16) ve (وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ) (Zâriyât 51/41). Buna karşılık, çoğul olarak ‘riyâh’ şeklinde geçen rüzgârların tamamı ‘rahmet’ anlamındadır. Hz. Peygamber rüzgâr estiği, gök gürleyip şimşek çaktığı zaman: *“Allahım! Öfkenle bizleri öldürme, azâbınla helâk etme; bundan evvel bizlere âfiyet ver.”*[33] dermiş.

Bir hadiste şöyle buyrulur: *“Rüzgâra sövmeyiniz; sizi endişelendiren bir tabiat olayı gördüğünüzde şöyle deyiniz: Allahım! Senden bu rüzgârdan ve içindekilerden hayır kaynaklanmasını ve emrettiklerinin hayırlısını isterim; bu rüzgârdan ve içindekilerden şer kaynaklanmasından ve emrettiklerinin şerrinden Sana sığınırım.”*[34] ***el-Mesâbîh***’te de bu şekilde geçmektedir.

Sarsar rüzgârı, ejderhâ nefesinin esintisidir. Kalp ondan ıstırap duyar ve hîlelerine kapılır. Kim din husûsunda sağlam durup ahdine vefa gösterirse, Allah da onu zemin (yer) gibi sağlam yapar.

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى فَأَخَذَتْهُمْ
صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾

17. Semûd’a gelince onlara doğru yolu gösterdik, ama onlar körlüğü doğru yola tercih ettiler. Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden alçaltıcı azâbın yıldırımı onları çarptı.

“Semûd” kabîlesine *“gelince;”* ‘Kabîlesi’ te’vîlinin de gösterdiği üzere, Semûd kelimesi hem isim hem de müennes olduğu için gayr-ı munsariftir. Kelimeyi tenvinli okuyarak munsarif kılanlar ise kabîlenin ilk atası olan şahsın özel ismini göz önünde tutmuş olmaktadırlar.

“Onlara doğru yolu gösterdik,” Buradaki hidâyet matlûba ulaştıracak yolu sadece göstermek olup kişinin bu yolu izleyip izlemediğini ifâde etmez. ***“Şüphesiz sen dosdoğru bir yola iletiyorsun.”*** (eş-Şûrâ 42/52) âyetindeki hidâyet gibi değildir; ***“Allah inkârcı bir gürûhu doğru yola iletmez.”*** (el-Bakara 2/264) âyetindeki gibi ‘istenilen şeye ulaştırıcı olmakla tavsif edilemez. Mânâ şudur: Birtakım tekvinî deliller dikmek, peygamber göndermek ve âyet-i kerîmeler indirmek sûretiyle onlara doğru yolu gösterdik, bir bütün olarak kendilerine merhamet eyledik;

“Ama onlar, körlüğü doğru yola tercih ettiler.” (اِسْتِحْبَابُ)’ın hakîkat anlamı, kişinin bir şeyde onu sevecek hususlar aramasıdır. (عَلَى) ile müteaddî olmasını gerektiren, tercih ve yeğleme mânâsıdır. *el-Müfredât*’ta da bu şekilde geçer. ‘Kalp gözleri kör olduğu; hatta hiç olmadığı için dalâleti hidâyete, inkârı îmâna, mâsiyeti tâate yeğlediler’ demektir.

el-Keşf'in müellifi 'istihbâb' lâfzıyla ilgili olarak: 'kulun kudretinin de belli bir payı olmakla birlikte asıl müessirin Yüce Allah'ın kudreti olduğu, çünkü muhabbet olgusunun ihtiyârî olmadığı husûsunda ittifak bulunduğu, kalp gözü körlüğünün söz konusu tercih ve yeğlemeye yol açışının ise ihtiyarî bir şey olduğu' anlamına gelecek sözler söylüyorsa da **Müftî Sa'dî** *Havâşî'*sinde kendisine şu şekilde itiraz etmiştir: "Bizler Rasûl-i Ekrem'i sevmekle mükellef olduğumuza, mükellefiyet de ihtiyarî olmayan bir şeyde söz konusu olmadığına göre, muhabbet nasıl ihtiyarî olmaz? Hz. Peygamber'in (s.a.) Hz. Ömer'e söylediği: *"İşte şimdi ey Ömer!"*[35] ifâdesi bilinmiyor mu?"

Burada kasdedilen şu olaydır: Rasûl-i Ekrem kendisinin elini tuttuğu bir sırada Hz. Ömer: Yâ Rasûlallah! Sen bana kendim hâriç her şeyden daha sevgili geliyorsun' deyince: *'Hayır ey Ömer! Canımı elinde tutan zâta yemin ederim ki bizzat kendinden bile sevgili olmam gerekiyor'* demiştir; bunun üzerine Hz. Ömer: 'Şu anda vallahi sen bana kendimden bile daha sevgili geliyorsun' deyince Hz. Peygamber: *"İşte şimdi oldu ey Ömer! Îmânın kemâle erdi"* buyurmuştur.

İbnü'l-Melek'in *Şerhu'l-meşârık*'ında da olduğu gibi, bunun cevabı şudur: Bu sevgiden maksad doğal sevgi değil, ihtiyârî sevgidir; çünkü herkes kendini başkalarından daha çok sevecek bir yapıda yaratılmıştır. Hadisin mânâsı da: *'Helâk olmanı gerektirecek bile olsa beni râzı etmeyi kendini râzı etmeye tercih edinceye dek îmânın kemâle ermiş olmaz'* şeklindedir. Bu yönüyle ***'kendi ihtiyaçları olsa bile, onları kendilerine tercih ederler.'*** (el-Haşr 59/9) âyet-i kerimesine benzemektedir. Ensâr kendisi de muhtaç olmasına rağmen onları, muhâcirleri kendisine tercih etmiştir. Yine, kendine olan sevgisi sevgilisine olan sevgisinden daha kuvvetli olmasına rağmen, seven, sevdiğinin rızâsını kendi rızâsına tercih eder.

Semûd kavminin başta îman ve tasdik ettiği halde sonradan tekzîb ve irtidâd eylediği, bu sebeple de Allah'ın diğer benzerleri gibi bunların da kökünü kazıdığı söylenmiştir ki buna göre, âyetteki hidâyet doğru yola ileten bir kılavuzluk olmuş olur.

İbn Atâ der ki: Mânen çırılçıplak iken üzerlerinde hakîkat elbisesi gerçekleşsin diye kendilerine hidâyet giysisi giydirilmiş, buna karşılık, körlüğü hidâyete tercih etmişler; böylece kendileri hakkında ezelde hükme bağlanmış olan şeye çevrilmişlerdir. Yani, Bu kavim sapacak şekilde yaratılmıştı; dolayısıyla sonunda cibilliyetlerindeki sapıklığı kabûle meyletmiş oldular. Çünkü sebepler sonuçlara tesir eder; aksi ise söz konusu değildir. Bu bakımdan, ortadaki hidâyetlerine itibar edilmez, zîrâ ârızîdir.

Hâfız der ki:

Hüsn-i âkıbet rindlikle ya da zahidlikle elde edilemez,
İşi Hakk'ın inâyetine bırakmak en iyisidir.

"Böylece yapmakta oldukları kötülükler yüzünden…" yani, dalâleti, inkâr ve mâsiyeti tercih etmelerinin cezâsı olarak…*"alçaltıcı azâbın yıldırımı onları çarptı."*

Kâşifî der ki: “Bütün bunları, Sâlih (a.s)’ı yalanlamaları ve devesini boğazlamaları sebebiyle hak etmişlerdir.”

el-Kamus’ta da geçtiği üzere (اَلْهَوْنُ), ‘zillet ve alçaklık’ mânâsındadır. (هَانَ يَهُونُ)’nun masdarı (هَوْنًا وَهَوَانًا) şeklinde gelebilir ki her ikisi de ‘zelil oldu’ demektir.

Azâbın alçaklıkla nitelenmesi mübâlağa için olup ‘-alçaklığın âdetâ tâ kendisi olan- o alçaltıcı azâbın şiddeti kendilerini yakalayıverdi’ demektir. Hor ve hakîr edici azâb-ı sâika, yani Cebrâil’in nârası onları helâk etti. Buna göre (اَلصَّاعِقَةُ) alçaltıcı azâbın ta kendisi olmakta; yukarıda açıklandığı üzere azap şiddet ve dehşetinden dolayı gök gürültüsüne benzetilmiş olmaktadır.

Gökten bir yıldırımın inip yakarak helâk ettiği de söylenmiştir ki buna göre: ‘azap ettiği kişiyi alçaltma bakımından alçaklığın tâ kendisi olarak nitelenebilecek kadar alçaltıcı bir azap cinsinden’ takdîri ile nev’in cinse izafesi kabîlinden olur.

Fakir **(Bursevî)**ye göre: Korkunç bir sesle helâk edilmelerinin sebebi Sâlih (a.s.)’ın lisânından dökülen gerçeklere kulak tıkamaları idi; ‘körlüğü hidâyete tercih’ olgusu ise kişinin iç dünyasının bir özelliğidir; işte o korkunç sesle ödleri kopup hem içleri hem de dışları bozulmuştur. Ateşle helâk edilmelerine gelince, Allah’ın devesini, yavrusunun gözleri önünde hunharca katlederek yavrunun ciğerini dağlamalarıdır. İşbu dağlamaya karşılık maddeten yakılmışlardır. Nitekim -bazılarının dediği gibi- Yakup (a.s.) da bir oğlağı anasının gözleri önünde boğazladığı için Hz. Yusuf’un ayrılığına müptelâ olmuş, hasretle yanıp durmuştu.

وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾

18. İnananları kurtardık. Onlar *(Allah’tan)* korkuyorlardı.

“İnananları” yani îman edip şirkten ya da deveyi hunharca katletmekten uzak durarak Allah’a karşı kendilerine çeki düzen verenleri ise -ki yüz on kişiydiler- o azaptan *“kurtardık.”*

Burada, ateş (cehennem) azâbının sonucuna işâret edilmektedir. Söz konusu sonuç türlü türlüdür: Allah, kimini ateşi hiç görmeden kurtarır, Sırat köprüsünü geçerler farkına bile varmazlar; bir grup şimşek (berk-ı hâtıf) gibi geçer ki bunlar önde gelenlerdir; bir grup atlarını mahmuzlayanlar gibi geçer, bunlar da büyüklerdir; bir grup da vardır ki Sırat üzerinde düşerler ve kendilerini melekler kaldırır, sonra yine, sonra bir daha… Bir grup da vardır ki ateşe girdikten sonra, ateş onları önce topuklarına, sonra dizlerine ve kalçalarına kadar ulaşır, kalplerine varınca Hak Teâla ateşe: “Onun kalbini yakma, çünkü o Benim uğrumda yanıp tutuşurdu” der. Bir başka grup da yanarak etleri derilerinden ayrılıp da kömüre döndükten sonra ateşten çıkar.

Hadiste şöyle geçer: *Cennetlikler Cennete, Cehennemlikler de Cehenneme girdikten sonra Allah Teâla şöyle buyurur: ‘Kalbinde hardal tanesi kadar bir Îman bulunanları*

Cehennemden çıkarın!' Bunun üzerine, kapkara kesilmiş bir halde çıkarlar; hayat nehrine atılırlar ve selin aktığı bir yerde bitki nasıl biterse bunlar da öyle biterler.[36]

Âyet, ateşten kurtulmanın ancak îman ve Allah bilinciyle mümkün olabileceğine işâret ediyor ki her ikisi de kalp sıfatlarındandır. Kul, nefis makamından kaçıp kalp makamına girdiği zaman, dünyada da âhirette de her türlü elemden emîn ve sâlim olur; aksi takdirde sürekli azap çeker.

Rivâyete göre, **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.) bir gün hamama girmiş, hamamın sıcaklığından dolayı bir nâra atınca dört yandan şu nidâyı duymuş: 'Ey Bâyezîd! Daha dünyanın ateşi bile başına gelmeden Bizi unuttun, Bizden yardım istemedin!'

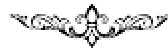
Burada, kendi irâdesiyle seçebilecekken tedârikli olmanın ve yeis hâli gelmeden îman etmenin makbul olduğuna, aksi takdirde işin işten geçeceğine, azapla karşılaşınca bağırıp çağırmanın hiçbir işe yaramayacağına işâret ediliyor.

Sen cezâdan önce merhamet dile ki,
Sopa altında feryâd etmenin faydası yoktur.

Kâfire azap melekleri inerken mümin, rahmet melekleriyle musâfaha eder.

Allah Teâla buyurur ki: Ey Mûsâ! Diyeceklerime kulak ver, gerçek, Benim söylediklerimdir: Düşkün-fakir birine karşı büyüklük taslayanları kıyâmet günü toz şeklinde haşrederim; âlime tevâzu gösterenleri dünyada da âhirette de yüceltirim. Her kim bir Müslümanın gizlisini-saklısını açığa çıkarmaya çalışırsa, Ben de onunkini yetmiş katıyla ortaya dökerim; her kim bir Müslümanı alçaltmaya çalışırsa savaşta Benimle teke tek dövüşüyor demektir. Her kim Bana îman ederse, dünyada da âhirette de melekler kendisiyle açıkça musâfaha eder.

Allahım! Bizleri râzı olacağın şeylere muvaffak eyle!

---

[9]. ***el-Burhan***'da der ki: Bu ikinci iki günün ayrıca zikredilmeyip "dört gün" zikredilmesi, herkesin ilk anda anlayamayacağı bir nükteden dolayıdır. Şöyle ki: (خلق الأرض) ifâdesi, (الّذى)'nin sılasıdır;
(تجعلون له أندادا) ifâdesi ise, (تكفرون)'ye mâtuftur. (وجعل فيها رواسي) cümlesi de (خلق الأرض)'ya mâtuftur. Oysa böyle bir şey i'rab bakımından mümkün değildir; kelâmda böyle bir ifâdenin bulunması câiz değildir. Şiirde ise en çirkin zarûretlerden sayılır. (جاءني الّذى يكتب وجلس ويقرأ) yani "Yazan oturdu ve okuyan bana geldi" şeklinde bir ifâde kullanılamaz. Zîrâ ism-i mevsûlün (الّذى) sılasıyla (يكتب) ona mâtuf olan şeyin (يقرأ) arasına başka bir şey (جلس) sokulamaz. Bu mümkün olmadığına göre, ifâdenin sahih olacağı bir fiilin gizlenmesi kaçınılmaz olacaktır. Öyle ise (ذلك ربّ العالمين)'den sonra, bir (خلق الأرض) cümlesi daha düşünülecek demektir:
(خلق الأرض وجعل فيها رواسي من فوقها وبارك فيها وقدّر فيها أقواتها في أربعة أيّام); yani yeri yaratan ve oranın üzerine sâbit dağlar yerleştiren..." şeklindedir. Böylece hepsi dört günde gerçekleşmiş olacaktır.

Başkaları ise, (وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ)’nin (خَلَقَ) fiiline mâtuf olduğu görüşündedir. Sılanın alanı dışındaki iki cümle ile ayrılmış olması gerekeceğine dâir iddiâ, ilk cümlenin (تَكْفُرُونَ) ile birleşik olup onun tekrarı mesâbesinde olduğu; ikinci cümlenin ise sözün mazmununu destekleyen tekid mesâbesinde itirâzî bir cümle olduğu söylenerek bertaraf edilebilir. Böylece bu iki cümle ile fasl, “hiç fasl yokmuş” gibi ya da yukarıda ifâde edildiği gibi münferid zikredilmesinin değil, bütünün açıklaması gibi olacaktır.

(سَوَاءً), (أَيَّام) “günler”in sıfatı olan gizli bir kelimenin müekked masdarı olup ibâre şu şekildedir:
(استوت تلك الأيام سواء أي استواء), anlamı “bu günler tam olarak bu şekildedir” demektir. Bundan ne daha az, ne de daha fazla bir zamanda, tam dört gün zarfında meydana gelmesini takdir etti. *“İsteyenler için”* ifâdesi ise, ibârede yer almayan bir kelimeye mâtuf olup takdiri şöyledir: Böyle “tam dört” şeklindeki kesin sınırlama, Yer’in ve içindekilerin ne kadar zamanda yaratıldığına dâir bilgi isteyerek: “Yer ve içindekiler ne kadar zamanda yaratıldı?” diye soranlar içindir. O zaman “isteme”, bilgi almaya yönelik; (لِ) harfi ise beyân mânâsında olabileceği gibi “takdir etti” fiiline müteallık olabilir.

[10]. Deylemî, hadis no: 4128; İbn Arrak, *Tenzih*, II, 191.

[11]. Deylemî, hadis no: 5516.

[12]. Aclunî, II, 317.

[13]. **İşkâl:** Âyetler arası olmadığı halde var olduğu vehmedilen tezad, çelişki.

[14]. Buharî, “Cuma” 1; Müslim, “Cuma”, 19.

[15]. Aclûnî, II, 536.

[16]. Sehavî, s. 473; Aclunî, II, 538.

[17]. Sehavî, s. 473; Aclunî, II, 538.

[18]. Aclunî, II, 538.

[19]. Aclunî, II, 538.

[20]. Sehavî, s. 473; Aclunî, II, 538.

[21]. Aclunî, II, 538.

[22]. Deylemî, hadis no: 8997; Aclunî, II, 538.

[23]. Aclunî, II, 547.

[24]. Aclunî, II, 538.

[25]. Sehavî, s. 473.

[26]. Sehavî, s. 473.

[27]. Münavi, VI, 35.

[28]. Sehavî, s. 473; Aclunî, II, 538.

[29]. Deylemî, hadis no: 5639.

[30]. Deylemî, hadis no: 215; Münavî, II, 87.

[31]. Ebu Dâvûd, “Cihad”, 70; Tirmizi, “Cihad”, 24; Nesai, “Cihad”, 43; Müsned, V, 198.

[32]. Beğavî, *Mesâbihu’s-sünne*, I, 511.

[33]. Tirmizî, “Deavât”, 49; Müsned, II, 100-101.

[34]. Tirmizî, “Fiten”, 65; Müsned, V, 123.
[35]. Buharî, “Eyman”, 3.
[36]. Buhari, “Îmân”, 15; “Ezan”, 129; “Tevhid”, 24; “Rikak”, 51, 52; Müslim, “Îmân”, 299, 302, 305, 306, 316.

NİÇİN ALEYHİMİZE ŞÂHİDLİK ETTİNİZ?

وَيَوْمَ يُحْشَرُ اَعْدَٓاءُ اللّٰهِ اِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتّٰٓى اِذَا
مَا جَٓاؤُ۫هَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَاۜ قَالُٓوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ
الَّذ۪ٓي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَٓا اَبْصَارُكُمْ وَلَا
جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَث۪يرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾
وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذ۪ي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ
﴿٢٣﴾ فَاِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْۚ وَاِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ
الْمُعْتَب۪ينَ ﴿٢٤﴾ وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَٓاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ ف۪ٓي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ
وَالْاِنْسِۚ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِر۪ينَ ﴿٢٥﴾

19. Allah'ın düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün, hepsi bir araya getirilirler.

20. Nihâyet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şâhidlik edecektir.

21. Derilerine: Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler.

22. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şâhidlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.

23. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz.

24. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Ve eğer *(tekrar dünyaya dönüp Allah'ı)* hoşnut etmek isterlerse, memnun edilecek değillerdir.

25. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için *(uygulanan)* azap onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana düşenlerdi.

“Allah düşmanları, ateşe sürülmek üzere toplandıkları gün”; yani hep birlikte ateşe; hesap durağına sürülecekleri gün...

Haşr, ‘bir topluluğu bulundukları yerden çıkarıp savaş vb. bir şeye zorlamak’ demektir ve ancak topluluklar için kullanılır.

“hepsi bir araya getirilirler.” (وَضَعَ) vezninde olup (وَزَعْتُهُ) ‘bir araya getirdim’ anlamındadır ki buna göre “hepsi toplansın diye, sonrakiler gelinceye kadar öncekiler hapsedilecek” demektir. Bu, durum ateşte yanıp kavrulacakların çokluğundan kinâyedir.

Burada, hepsi bir araya gelsin, diye öncekileri bekletmenin de bir tür azap olduğuna dâir bir işâret vardır.

يَوْمَ/gün kelimesi gizli bir اُذْكُرْ emir fiili tarafından nasp edilmiştir. Mânâ şöyledir: Ey Muhammed! Kavmine Allah’ın Âd, Semûd gibi sözü edilen düşmanlarının haşr edilecekleri günü hatırlat. Ancak, ***“De ki: İnanın hem öncekiler hem de sonrakiler, o mâlum günün belirlenmiş vaktinde bir araya getirilecekler!”*** (el-Vâkıa 56/49-50) âyetlerindeki gibi ‘gelmiş geçmiş bütün Allah düşmanlarının ateşe girmek üzere toplanacaklarını anlatmak istemiyor; çünkü ***“kendilerinden önce gelmiş geçmiş bütün insan ve cin toplulukları ile birlikte”*** ifâdesi aşağıda gelecektir.

Ateşi ‘hesap durağı’ olarak tefsir ettik, çünkü aşağıda gelecek şâhidlik, soru-cevap faslından ve ateşe sürüldükten sonra değil, bu durakta gerçekleşecektir. Hesap durağından ateş olarak söz edilmesi, ya haşr edilmelerinin ateşe girmekle sonuçlanacağını ve oraya girmek üzere olduklarını bildirmek için ya da ateşin hemen kenarında hesâba çekilecekleri içindir.

Âyette, Allah’ın emirlerini tutmayıp yasaklarından kaçınmayan ve elçisinin (s.a.) izinden gitmeyen birinin, Allah’a îman edip O’nun vahdâniyyetini ikrâr etmiş olsa bile Allah düşmanı olduğuna, Allah’ın dostunun: O’na ve bütün elçilerine îman edip Peygamberinin izinden giderek Allah’ın emirlerini tutan kimseler olduğuna işaret edilmektedir. Allah düşmanları O’ndan o yakıcı uzaklık ateşine girmek üzere haşr edilecekleri gibi, Allah dostları da Allah’a ve O’nun cennetine girmek üzere haşr edileceklerdir.

Bunlara ‘Allah düşmanı’ denmesinin sebebi, hem bu kavimleri kötülemek; hem de söz konusu azap çeşitlerinin başlarına niçin geldiğini bildirmektir.

حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُم بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

20. Nihâyet oraya geldikleri zaman kulakları, gözleri ve derileri, işledikleri şeye karşı onların aleyhine şâhidlik edecektir.

“Nihâyet oraya geldikleri zaman…” (حَتّٰى) ‘sonunda’ edâtı (يُحْشَرُ) ve (يُوزَعُونَ) fiillerinin sonunu bildirmekte olup ‘tamamı ateşin yanına geldikleri ya da girdikleri zaman’ demektir.

(ما) edâtı şâhidliğin bu gelişle birlikte başlayacağı mânâsını petiştirmek için zâid olarak getirilmiştir ki böylece “Ateşe gelecekleri vakit mutlaka aleyhlerindeki şâhidliklerin da başlayacağı vakit olacaktır” denmiş olmaktadır.

Dünyada yapmış oldukları şeyler hakkında kendi aleyhlerinde bizzat kendi *“kulakları,* baktığı haramlar hakkında “*gözleri ve”* temas ettiği yasaklar hakkında *“derileri”* yani dış görüntüleri *“işledikleri şeye karşı onların aleyhine şâhidlik edecektir.”*

Allah’a karşı gelirken bunları kendi irâdeleri dışında kullandıkları için, kulaklar da işittikleri kötü şeyler hakkında şâhidlik edecektir. Kulaklar anlamındaki *sem’*in diğerlerinin çoğul getirilmesinin aksine müfred getirilmiş olması aslında masdar olduğu içindir.

‘Cild’ bedenin kabuğu demektir; organların kasd edildiği de söylenmiştir. Organlardan ilk konuşacak olan sağ el ayasıdır.

Denmiştir ki: Her bir organ sahibinden sâdır olan fiilleri haber verecektir; yoksa organlardan her biri sadece kendisiyle ilgili belli suçları haber verecek değildir. Buna göre ism-i mevsûl, *“işledikleri şey”* ifâdesi türlü türlü inkâr ve mâsiyetleri başta olmak üzere bütün kötü amellerinden ibâret olmaktadır.

Söz konusu şâhidlik, Allah’ın dili nasıl konuşturuyorsa diğer organları da öyle konuşturması sâyesinde gerçekleşecektir. Çünkü bunların konuşacak olması, aklen, dilin konuşmasından daha garip değildir. Nitekim Cenâb-ı Hak, ehl-i sünnet’in de kabul ettiği üzere, içerisinde bir konuşma/kelâm sıfatı yaratarak Hz. Mûsâ’nın ağacını ve Yahûdî bir kadının Peygamber Efendimiz ile arkadaşlarına sunduğu zehirli kızarmış koyunu konuşturmuştur; çünkü Mu’tezile gibi ehl-i sünnet’e göre de, hayât, akıl ve kudret için mutlaka bir bünye olması şart değildir.

Müftî Sa’dî *Havâşî*’sinde der ki: “Bu şâhidlik, Allah Teâla’nın organları konuşturması sâyesinde gerçekleşecektir; ama ne organlar o kişinin âletleri olacak şekilde ne de konuşturmada kudret ve irâdeyi âlet edecek şekilde… -Elbette böyle olacak; çünkü kişi organlarının edeceği şâhidliğe karşıdır.- Aksine, hakîkatte konuşan ‘kudret ve irâde sıfatlarına sahip organlar’ olacak şekilde… Bunun üzerinde düşünün!”

Rivâyet edilir ki bir gün Hz. Peygamber (s.a.) azı dişleri görününceye kadar gülmüş ve daha sonra *‘niçin güldüğümü sormayacak mısınız?’* diye buyurmuş. “Niçin güldünüz ya Rasûlallah!” sorusu üzerine de şöyle demiş: *“Kıyâmet günü kulun Rabbi ile giriştiği cedelleşmeye gülüyordum.”* Kul: –“Ya Rabbi, Sen bana haksızlık etmeyeceğine dâir söz vermedin mi?” der; Yüce Allah da: – *“Evet, doğru”* buyurur. Bunun üzerine kul şöyle der: – “Ben kendim hakkında kendimden başkasının şâhidliğini kabul etmiyorum!” Allah Teâla: – *“Şâhid olarak Ben ve kirâmen kâtibîn melekleri*

yetmiyor mu?" deyince, – "Ya Rabbi, sen bana haksızlık etmeyeceğini söyledin; bu sebeple, kendimden başkasının şâhidliğini kabul etmem" demeye devam eder.

Bunun üzerine Allah kulunun ağzını mühürler ve kulun bütün yaptıklarını kendi organları anlatır. Bunu gören kul da: – "Defolun gidin!... Yazıklar olsun size!.. Ben (sizin için) cedelleşiyordum!" demeye başlar.[37]

Bu rivâyet, "cild"lerden maksadın organlar olduğuna açıklık getirmektedir.

Burada, cansız maddelerin âhirette konuşan canlılara dönüşeceğine dâir bir işaret vardır. Nitekim bir âyette: ***"kuşkusuz gerçek hayat âhiret yurdudur."*** (el-Ankebût 29/64) buyrulur.

وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا اَنْطَقَنَا اللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾

21. Derilerine: Niçin aleyhimize şâhidlik ettiniz? derler. Onlar da: Her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu. İlk defa sizi o yaratmıştır. Yine O'na döndürülüyorsunuz, derler.

Kınamak maksadıyla *"derilerine: "Niçin aleyhimizde şâhidlik ettiniz?" derler."*

Gerek burada gerekse (قَالُوا اَنْطَقَنَا) "*Bizi, ... Allah konuşturdu*" ifâdesinde derilere hitâb edilirken akıl sâhiplerine âid zamirlerin kullanılması, söz konusu hitâbın -her ikisi de akıl sahiplerine özgü olan- soru sorma ve cevap verme bağlamında olmasından kaynaklanmıştır. Sadece derilerden söz edilmesi de muhtemelen diğer organların aksine insanların görünür kısımları olmasından; ya da bir derinin şahidliğinin çok daha ilginç ve aklen daha uzak olmasındandır. Çünkü kulak ve gözün aksine derilerin idrâk özelliği yoktur. Yani, şahidlik için gerekli olan idrak görme ve işitmedir; zîrâ şâhidlik ancak görmek ya da işitmekle yapılır. Dokunuş idrâkinin şâhidlikte hiçbir etkisi yoktur. Dolayısıyla derinin şâhidliği daha ilginç ve aklen daha uzaktır.

İbn Abbas'ın (r.a.) "derilerin şâhidliğinden maksad, cinsel organların şâhidliğidir" dediği rivâyet edilmiştir; çünkü bunlar da cild kapsamındadır. Ancak Cenâb-ı Hak, hayâ sahibi olduğu için kinâye yapmaktadır. Bu, ***"derilerine 'Niçin aleyhimizde şâhidlik ettiniz?'*** çünkü bizim şâhidlik ettiğimiz zinâ, -gözlerin ve kulakların şâhidlik edeceği günahlara ve bu ikisi aracılığıyla işlenenlere göre- daha büyük, daha çirkin, cezalandırılmayı ve rezil edilmeyi daha fazla gerektiren bir suçtur; ***'derler'*** âyetinde sorunun özellikle bunlara sorulmuş olmasına daha uygun düşer.

"Onlar da:" Konuşma kapasitesi olan "*her şeyi konuşturan Allah, bizi de konuşturdu."* Bize gerçekleri açıklama gücü verdi; biz de bizim aracılığımızla yapmış olduğunuz kabâhatler için aleyhinizde şâhidlik ettik, bunları gizlemedik.

Burada Yüce Allah'ın kudreti açısından ruhlarla cisimlerin aynı olduğuna işâret edilmektedir; dilediği takdirde, ruhları sağır, kör ve dilsiz cisimlere; cisimleri de

konuşan, işiten gören ve akleden ruhlara dönüştürür.

“İlk defa sizi O yaratmıştır;” yani yoktan vücûda getirmiştir. *“Yine O’na döndürülüyorsunuz, derler.”* Çünkü sizi ilkin yaratmaya ve hayat vermeye gücü yeten, ikinci olarak da vücûdunuzun bütün parçalarını bir araya getirip sizleri yeniden canlandıran birinin organlarınızı konuşturması da hiç şaşılacak bir şey değildir.

*Celâleyn Tefsîri’*nde: ‘Bu, derilerin sözü olmayıp Allah’ın müşriklere hitabıdır’ görüşüne de yer verilir. Bu konuşma baas/dirilişten ve organların bir araya getirilişinden sonra gerçekleştiği halde, *“işte döndürüldünüz* değil de *O’na döndürülüyorsunuz!”* denilerek muzari sıygasının kullanılmasının sebebi ise, yeniden dirilip hayâtiyet kazanmanın yeni bir hayata başlamaktan ibâret olmaması, aksine ‘beklenen gerçekleşene tağlîb edilmek’ sûretiyle hem bunu hem de -o konuşma sırasında beklenmekte olan- ebedî azâbı içine alan kapsamlı bir olgu olmasıdır; kaldı ki ‘döndürülüyorsunuz’ fiiliyle âyet sonu uyumu sağlanmaktadır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Kelâm ilminde sâbittir ki Yüce Allah bütün duyu organlarını özel birtakım şeyleri idrak edebilecek kapasitede yaratmıştır. Kulağın sesleri, dilin tadları, burnun kokuları idrak etmesi örneğinde olduğu gibi. Ancak bu idrak duyu oganlarının hiçbir etkisi olmaksızın tamamen Allah’ın yaratışı ile gerçekleşmektedir; dolayısıyla her ne kadar bilfiil gerçekleşmemiş ise de, Allah’ın -meselâ- gözün hareketi sonrasında bir ses algılama yaratması imkânsız değildir. Nitekim Mûsâ (a.s.)’ın Yüce Allah’ın kelâmını dört bir yandan ve dört bir yanıyla duymuş olduğu sahih bir rivâyettir. Sen mirâc gecesi gerçekleşen rü’yeti/görmeyi de buna kıyasla. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) o gece cisim sûretinde mahzâ göz kesilmiştir.

İşte dil de böyledir. Normalde konuşmak için yaratılmış olmakla birlikte, Cenâb-ı Hak dilediği takdirde bütün beden, dil kesilebilir. Kaldı ki insanoğlu hayat ve kudret vasıflarıyla şereflenince, vücûdunun bütün parçaları hakîkatte nasıl canlı ise hükmen de nâtık/konuşucu olmuştur. Bu da, canlı ve nâtık birine olan nispeti sayesindedir. Daha da ötesi, hayat ve konuşma vasıfları, -bırakın Âdemoğullarının bütün parçalarına sirâyet etmeyi- kâinâtın bütün parçalarına sirâyet etmiş vaziyettedir. Yaş – kuru ne varsa hepsinin ezan okuyanın sesini işittiğine ve kıyâmet günü o kişinin lehinde şâhidlik edeceğine dâir bir hadis vârid olmuştur[38] ki bu şâhidlik de bir bilgi ve taakkul türü değil, bizzat konuşma türü bir şâhidliktir. Bu bakımdan, kulun, organlarının zaman ve mekânın şâhidliğine karşı dikkatli hareket etmesi gerekmektedir.

Alâ b. Ziyâd’ın şöyle dediği rivâyet edilir: Dünya günlerinden hiçbiri gelmez ki: ‘Ey insanlar! Ben yeni bir günüm, sizin bende yapacaklarınıza şâhidlik edeceğim, benim güneşim battığında kıyâmete kadar bir daha size geri gelemem’ diyor olmasın.

Sâib der ki:

Mâdem ki ömür kafilesinden en ufak bir iz yok,
O halde acele etmek, gece ve gündüzü yakalamak gerekir.

❀

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ اَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَٓا اَبْصَارُكُمْ وَلَا
جُلُودُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾

22. Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şâhidlik etmesinden sakınmıyordunuz, yaptıklarınızdan çoğunu Allah'ın bilmeyeceğini sanıyordunuz.

"Siz ne kulaklarınızın, ne gözlerinizin, ne de derilerinizin aleyhinize şâhidlik etmesinden sakınmıyordunuz," şâhidlik edeceklerini ummadığınız için onlardan hiç gizlenmediniz.

(اَنْ يَشْهَدَ) ifâdesi, (مِنْ اَنْ يَشْهَدَ) takdîrinde olup başındaki cer harfi hazfedilmek sûretiyle mansuptur; çünkü (استتر) fiili, kendi başına mef'ûl almaz. (مَخَافَةَ اَنْ يَشْهَدَ) şeklinde muzâf takdîri ile mecrur da olabilir. Âyetteki her iki (لا) da olumsuz mânâyı güçlendirmek için ziyâde edilmiştir.

Bu ifâde, o gün bunlara derilerin verdiği cevabı pekiştirmek için Yüce Allah tarafından söylenecek kınama ve azarlama yollu sözlerin hikâyesidir. Mânâ şöyledir: Dünyada o çirkin cinsel suçları işlerken "yahu bunlar bizim aleyhimizde şâhidlik eder!" diye korkmadığınız için hiç gizlenmezdiniz. Öyle ya, bunlar konuşma vasfı bulunmayan sessiz cisimlerdi! Kendi istikbâliniz açısından, "rezil oluruz" korkusuyla duvar ve perdelerin arkasına, gecenin karanlığına sığınarak insanlardan gizlenme ihtiyâcı duyduğunuz halde, bunları hiç dikkate almazdınız; hatta siz, bırakın organlarınızın şâhidlik edecek olmasını; daha baştan dirilme ve hesabı bile bile inkâr ederdiniz.

Burada, müminin 'üzerinde bir gözetmen olmaksızın tek bir an bile geçirmediği, çünkü nerede olursa olsun Allah'ın kendisiyle birlikte olduğu' şuûru içerisinde olması gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Hadiste: *"Kişinin îmânının en üstün durumu nerede olursa olsun Allah'ın kendisiyle birlikte bulunduğunu bilmesidir."*

Sevgilin her yerde seninle beraberse,
Ey lâf anlamaz serseri, neden başka bir yer ararsın?
Bir örtünün altında seninle bir olan madem ki odur,
Ey edepsiz adam, git de onu kendinde bul.

Kul, hareketlerine dikkat etmeli ve hesaba çekilmeden kendini hesaba çekmelidir.

Baklî *Arâis'*inde der ki: Her kim bir mâsiyet işlerse, onun izleri organlarında görünür; sadece kendisi bilse ve izler tamamen yok oluncaya kadar gizli gizli istiğfâr etse bile, o izleri gizleyemez; bu izleri öyle her bakan göremez.

Ebû Osman (r.h.) der ki: Günah işlemek üzere iken organlarının kendi aleyhinde şâhidlik edeceğini hatırına getirmeyen biri o günahı işlemeye cür'et edecek; bunu

hatırlayana ise muhtemelen ilâhî ismet ve tevfik gelip onu bundan vazgeçirecektir. Âhiret rezilliği dünya rezilliğinden daha berbaddır. Çünkü âr değil, ateş söz konusudur.

Aksine, *“yaptıklarınızdan çoğunu”* gizlendiğiniz sırada, yapmakta olduğunuz şeylerin; yani gizli günahların birçoğunu “*Allah’ın bilmeyeceğini”* yani bunların âhirette ortaya dökülmeyeceğini *“sanıyordunuz.”* İşlediğiniz günahlara işte bu yüzden cür’et ettiniz!

Bu âyet, Allah’ın cüz’î şeyleri bilmediğine inanan zındık felsefecilere de işâret ediyor.

Burada, ayrıca organların şâhidlik ettikleri hususları bizzat kendilerinin o suçlar işlenirken bilmediğine, bilâkis Allah’ın bildirmesiyle şâhidlik edecekleri de haber verilmiş olmaktadır. Birçok insanı cehenneme ‘Allah’ın, gizlice yapılanları değil, açıktan işlenenleri’ bildiği inancı götürmüştür.

İbn Mes’ûd’un şöyle dediği rivâyet edilir: Kâbe’nin örtüsüne gizlendiğim bir sırada, ikisi Sakîfli biri Kureyşli -ya da biri Sakîfli ikisi Kureyşli- göbekli, iri yapılı fakat anlayışları kıt üç kişi içeri girdi; -denildiğine göre, Sakîfli olan, Abdüyâleyl, iki Kureyşli ise Rebîa ve Safvân b. Ümeyye imiş.- İçlerinden biri: “Ne dersiniz, Allah bizim konuştuklarımızı işitiyor mudur?” diye sorunca, diğeri: “Eğer sesli konuşursak işitir, ama sessiz olursak işitmez” dedi. Ben de bundan Hz. Peygamber’e bahsettim; bu âyet işte bunun üzerine indi.

Bu durumda, (Cenâb-ı Hak’tan) hikâye edilen söz konusu hüküm sadece bu inançta olan inkârcılara özgü demektir. ‘Zan’ ile hakîkî mânâyı da içine alan mecâzî bir anlamın ve bundan kaynaklanan aynı minvâldeki diğer amellerin kasdedilmiş olması muhtemelen daha uygundur. Tıpkı ***“malının kendisini ebedî kılacağını sanıyor”*** (Hümeze 104/3) âyetindeki gibi ki, ‘malının kendisini sürekli canlı tutacağını sanan biri gibi davranıyor’ anlamındadır. Böylece hikâye edilen durum, bütün kâfir türlerini kapsamış olacaktır. *el-İrşâd*’da da böyle geçer.

وَذٰلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذٖى ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ اَرْدٰيكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرٖينَ ﴿٢٣﴾

23. Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyana uğrayanlardan oldunuz.

Ey Allah düşmanları! *“Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti* yani helâk ettirip ateşe attırdı *“ve”* onun yüzünden *“ziyana uğrayanlardan oldunuz.”*

(ذٰلِكُمْ) kelimesi, (ذٰلِكُمُ الظَّنُّ) ‘*işbu zan’* takdîriyle) mübtedâ, (ظَنُّكُمُ الَّذٖى) *‘Rabbiniz hakkında beslediğiniz sû-i zandır’* cümlesi ise haberdir. Yoksa Yüce Allah küllî olsun cüz’î olsun her şeyi bilmektedir; zîrâ O, isim ve sıfatları ile bütün varlıklarda dâimî bir tecellî hâlindedir. Amellerin, diğer âraz ve cevherlerin yaratıcısı da O’dur. O, görünür

şeylerden haberdâr olduğu gibi, görünmez ve gizli şeylere de muttalîdir. İki zan türü arasındaki başkalık açıktır ki ‘Allah’ın bilmediğini zannetmek’, ‘Rab hakkında beslenen zandan başka bir şeydir. Dolayısıyla onun haberi olması sahihtir.

(أَرْدٰيكُمْ) cümlesi, ikinci haber olup helâk ettiren, ateşe attıran demektir. Çünkü iki cihan mutluluğu için gerekli olan akıl ve organlar kendilerine bahşedildiği halde, bu özellikler her iki cihanda da bedbaht olmalarına yol açmıştır. Âhiret bedbahtlığına nasıl yol açtığı âşikârdır; dünya bedbahtlığına nasıl yol açtığına gelince, bu özellikler -kendi kötü tercihleri yüzünden- Yüce Allah ve sıfatları hakkında cehl-i mürekkep/katmerli cehâlet sahibi olmalarına, kendi keyif ve arzularına uyarak mâsiyet işlemelerine sebebiyet vermiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Hüsrâna uğrayanlardan”; yani, ruhları cisim topraklarına saçıldığı halde, onları îman ve amel-i sâlih suyuyla sulamadıkları için hüsrâna uğrayan ziyankârlardan oldular; böylece ruhları bozuldu ve tıpkı cesedler gibi akledemeyen kör, sağır ve dilsizler hâline geldi.

Bahru’l-’ulûm’da ise şöyle der: Tam anlamıyla hüsrâna uğrayanlardan oldular; çünkü Allah hakkında sû-i zan beslediler; O’nun hakkında sû-i zan beslemek -meselâ dünyaya bağlanmak- ise, “büyük günah”ların en büyüklerindendir.

Hasan (r.a.) der ki; kuruntularının kendilerini Allah’tan alıkoyduğu bir toplum bu şekilde dünyadan ayrıldığı takdirde, bunlar için hiçbir güzellik/iyilik (hasene) söz konusu olmaz. Biri; “Ben Rabbime karşı hüsn-i zan besliyorum” der, ama yalan söylemektedir. Hüsn-i zan beslemiş olsaydı, amelî hayatı da güzel olurdu. Hasan daha sonra *“Rabbiniz hakkında beslediğiniz zan var ya, işte sizi o mahvetti ve ziyâna uğrayanlardan oldunuz.”* âyetini okudu.

Demek ki iki tür zan var: Biri necâta erdiren zandır ki bu güzel inanç ve sâlih amelle birlikte olur; diğeri de alçaltan zandır ki bu iki özellikten yoksun olan zandır. O hale göre çalışmak lâzım!..

Bu kapıda hiç kimsenin gayreti zâyi edilmez, ne kadar çok ferman dinler itâat edersen, o kadar çok ferman sahibi olursun!

فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾

24. Şimdi eğer dayanabilirlerse, onların yeri ateştir. Ve eğer *(tekrar dünyaya dönüp Allah’ı)* hoşnut etmek isterlerse, memnun edilecek değillerdir.

“Şimdi eğer dayanabilirlerse” Cehennem ateşindeki azâba sabredip ‘Sabır kurtuluşun anahtarıdır’ düşüncesiyle içinde bulundukları durumdan dolayı feryâd ü figan etmez, yardım istemekten kendilerini alabilirlerse *“onların yeri ateştir.”* Kurtuluş ümidi bulunmayan kesin ve kalıcı ikametgâhları, barınakları Cehennem ateşidir… Demek ki, sabretmeleri kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır.

Bir önceki âyette “siz” şeklinde muhatap zamiri kullanılıp, burada ise “onlar” diyerek onlardan gâip lafzıyla bahsedilmesi, onların hitab mevkiinden uzaklaştırılarak Cehennemin dibine bırakılmış olduklarını anlatmak içindir.

“Ve eğer tekrar dünyaya dönüp, özür dileyip Allah’ı hoşnud etmek isterlerse,”; yani içinde bulundukları durumdan dolayı feryad ü figan ederek arzu ettikleri sonuca ulaşmak isterlerse *“memnûn edilecek değillerdir.”* Yani özürleri kabul edilmeyecek ve istedikleri sonuç için olumlu cevap verilmeyecektir.

Böylece, sabretmelerinin ya da feryâd etmelerinin, kurtuluşlarına vesîle olmamak bakımından hiçbir farkı olmayacaktır; ikisi de onları kurtarmayacaktır. ***“Artık biz sızlansak da sabretsek de birdir; kaçıp sığınacak bir yerimiz yoktur.”*** (İbrahim 14/21) âyetinde anlatılan durum, buradakiyle aynı mânâya gelmektedir.

Tâcu’l-Masâdir’de der ki: (اَلْاِعْتَابُ); hoşnud ve râzı etmek demektir. (اَلْاِسْتِعْتَابُ); bir başkasından seni hoşnud ve râzı edecek hak istemendir. Ayrıca sulh ve selâmet istemektir. *el-Kâmus*’ta (العتبى), rıza ve hoşnutluk olarak açıklanmıştır. (اِسْتَعْتَبَهُ) ifâdesi; tıpkı (اَعْتَبَهُ) gibi “ona hoşnutluk verdi” anlamındadır; ancak buna ilaveten “Ondan hoşnutluk ve rıza talep etti” anlamı da taşır. *el-Müfredât*’ta verilen bilgiler ise bunun tam tersidir: (اَعْتَبَهُ) tıpkı (Elif’in izâle etme anlamına geldiği) (اشكيته) örneğinde olduğu gibi izâle anlamında olup; onun içinde bulunduğu zorluğu yok ettim, demektir.

(فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ) ifâdesi de bu minvaldedir. (اِسْتِعْتَابُ) ise, kişiden içinde bulunduğu zor durumu (عتب) söylemesini istemek, onun da bunu yapmasıdır. – (عتب), sertlik/zorluk, hoşa gitmeyen iş, kişinin gönlünde başkasına karşı duyduğu sertlik anlamınadır.

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ قُرَنَاءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ اَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾

25. Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler. Kendilerinden önce gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için *(uygulanan)* azap onlara da gerekli olmuştur. Kuşkusuz onlar hüsrana düşenlerdi.

“Biz onlara” yani kâfirlere, dünyada *“birtakım arkadaşlar”* yani, insî ve cinnî şeytanlardan hemcinsler ve dostlar *“musallat ettik de”*; yumurta kabuğunun yumurtayı-kaplaması gibi, onları istila ettiler.

Burada Kaderiye fırkasının aleyhine huccet vardır. Zîrâ bu durum kendileriyle hidâyet arasında bir tercih esasına dayalıdır. Bu nedenle bu Kaderiye fırkası da onlara dost olup âyetin mucebiyle hükmetmezler.

“Onlar önlerinde” bulunan dünya işlerini ve arzularına tâbi olmayı *“ve*

arkalarında" âhiret işi olarak *"ne varsa hepsini"* 'yeniden diriliş ve hesaba çekilme diye bir şey yoktur; insanın başına hoşuna gitmeyecek hiçbir şey gelmeyecektir!' diyerek *"bunlara süslü gösterdiler."*

Kâfirlerin bu insî ve cinnî şeytanlardan olan dostları onlara önlerinde olan dünya işlerini ve nefsânî arzulara uymayı ve arkalarında olan âhiret işlerini yaldızlayıp onları aldattı. Öyle ki onlara "Diriliş yoktur, hesap yoktur ve asla sıkıntılı ve nahoş bir durum olmayacaktır" şeklinde telkinde bulundular.

"Önlerine sofra kurdum" sözünde olduğu gibi dünya işi önlerinde kabul edilmiştir. Sonra gelene arkadadır, denildiği gibi âhiret daha sonra geleceğinden arkalarında sayılmıştır. Varlık sıralamasına göre durum böyledir.

Diğer bir yoruma göre ise önlerinde olan âhirettir. Zîrâ âhiret öndedir ve insanlar ona yönelmiş durumdadırlar. Arkalarında olan dünyadır; zîrâ insanlar dünyayı arkalarında bırakarak gitmektedirler.

Arâisü'l-beyân'da şöyle der: "Nefis, şehevî arzuları yaldızlarken, şeytan da yapılacak işleri erteleyip ihmal etmeyi yaldızlar. İşte insanların önlerinde ve arkalarında olanın süslenip yaldızlanması budur." **Cüneyd Bağdadî** şöyle demiştir: "Nefis hiçbir zaman hak ile ünsiyet peydâ etmez."

İbn Atâ şöyle der: "Nefis şeytanın arkadaşı ve dostu olup şeytanın işaret ve iğvâsına tâbi olur. Haktan, hakîkatten ayrılarak hep hakka muhâlif davranır. Hak ile kaynaşmaz; ona tâbi olmaz. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Biz onlara birtakım arkadaşlar musallat ettik de onlar önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bunlara süslü gösterdiler…"*

Bu gâfil kimselerin başındaki tûl-i emel neye benzer bilir misin?
Bir yılanın güvercin yuvasında ev kurmasına

"Kendilerinden önce" tıpkı bu kâfirler gibi inkâr ve isyân üzere yaşayıp "*gelip geçmiş olan cinler ve insanlar için (uygulanan)…"* ***'(Ey İblis!) Cehennemi, seninle ve sana tâbi olanlarla dolduracağım!'*** (Sâd 38/85) şeklindeki "*azap*" hükmünün mûcebi *"onlara da gerekli olmuştur." "Kuşkusuz onlar hüsrana düşenlerdi."* Bu ifâde, evvelkilerin azâbı niçin hak ettiklerini açıklamaktadır. 'Hüsrâna düşenler' derken kasdedilenler öncekiler ve sonrakilerdir.

Geçmiş ümmetler topluluğunda oldukları halde demektir. Buradaki (فِى) "içinde" harfi cerrinin (مَعَ) "beraber" mânâsında olduğu da söylenmiştir ki bu, gelip geçmiş Allah düşmanları ile kasdedilenin, gelmiş gelecek bütün kâfirler değil de Âd ve Semûd kavimleri gibi belli topluluklar olduğunu açıkça göstermektedir. (قَدْ خَلَتْ) "geçmiş" cümlesi, (أُمَمٍ) "ümmetler"in sıfatıdır.

Bugün tamamıyla iflas mârifet malından,
Yarın bomboş bir el âhiret menfaatinden.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Allah Teâlâ bir kuluna hayır murad ettiği zaman, o kulu

tâate dâvet ve teşvik eden, bu konuda ona yardımcı olan birtakım dostlar sardırır. Bir kula da şer ve kötülük murad ettiği zaman onu isyan ve menhiyata teşvik eden dostlar sardırır. İşte şeytan bu kötü dostlardandır. Zîrâ şeytan insana vesvese vererek musallat olur. İnsana her vesileyle çokça kötülüğü emreden nefis, şeytandan daha kötü ve zararlıdır. Zîrâ nefis bugün (dünyada) hem kendini hem de kulu helake götürecek şeylere çağırır. Yarın (âhirette) kulu dâvet ettiği şer konularında kulun aleyhine şâhidlik edecektir. Dâvûd (a.s.)'a "Ey Dâvûd! Nefsine düşman ol, zîrâ o sana düşmanlıkta pek kararlıdır." şeklinde vahyedilmiştir. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) bir gazve dönüşünde: *"(Düşmanla yapılan) küçük cihaddan büyük cihada döndük"* buyurmuştur.

Bir haberde de şöyle gelmiştir: "Kim Allah rızâsını elde etmek için kendi nefsine buğz ederse, Allah Teâlâ onu kıyâmet azâbından emin kılar."

Ebû Dekkâk'a (k.s.) "kendini nasıl görüyorsun?" diye sorulduğunda "şöyle görüyorum" diye cevap verdi: "Elli yıllık bir ömrümü bir tabağa koyup, yedi gökle yedi yer tabakasını benim için döndürecek olsalar, gökteki hiçbir mukarreb melekten utanıp sıkılacak bir şeyim, yeryüzündeki hiçbir yaratılmıştan helâllik istememi gerektirecek bir durumum yoktur. Ey mert kimse, böyle bir sıfata sâhip olan birisine can çekişirken su bardağını önüne koyup, "vücudunun harâretini gider, ciğerlerini serinlet" dediklerinde o şöyle cevap verdi: "Bu vakit aslî düşmanımı ve alçak nefsimi sulama vakti değildir. Çünkü bunu yaptığımda kuvvet bulur ve benim canıma okur."

Nefsin de bir ejderhâdır, o nasıl ölsün?
Elinden bir şey gelmemenin derdiyle donup kalmıştır.
Bir emriyle ırmakları akıtan
Firavun'daki imkân onda olsaydı,
Hemen o zaman Firavun'luğa kalkışır da
Yüzlerce Mûsâ ve Hârun'un yolunu keserdi.

Artık nefis bu denli kötü ve hüsrân içinde olunca, azâbı hak edip cehenneme girmemesi için ıslah ve tezkiye emek gerekir. Zarar ve ziyân mânâsında olan "hasâret" kelimesi aslında fıtrî yeteneği bozmak demektir. Bazı sebeplerle yumurtanın ifsâdı gibi ki bozulduğu zaman artık ondan faydalanma imkânı yoktur.

Allah Teâlâ'dan bizleri kaybedenlerden değil; imtihânı kazananlardan eylemesini ve yine nefis, İblis ve diğer şeytanlara karşı bize yardım etmesini istiyoruz.

---

[37]. İbn Kesir, IV, 95.
[38]. Terğib, I, 139.

ALLAH DÜŞMANLARININ CEZASI, ATEŞTİR

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ
تَغْلِبُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ
الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذٰلِكَ جَزَٓاءُ اَعْدَٓاءِ اللّٰهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ
الْخُلْدِ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
رَبَّنَٓا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا
لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾ اِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا
تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي
كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ
وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِٓي اَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾ نُزُلًا مِنْ
غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

26. İnkâr edenler: Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın. Umulur ki bastırırsınız, dediler.

27. O inkâr edenlere şiddetli bir azâbı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.

28. İşte bu Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt *(cehennem)* vardır.

29. Kâfirler cehennemde: Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım! diyecekler.

30. Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennetle sevinin! derler.

31. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır.

32. Gafûr ve rahîm olan Allah'ın ikramı olarak

"İnkâr edenler" yani müşriklerin liderleri, halka ve eşkıyâ takımına yahut birbirlerine *"Bu Kur'an'ı dinlemeyin, okunurken gürültü yapın…"* bu şekilde o terk edilir; dinleyen dinlemeye muktedir olamaz.

(اَللَّغْوَ), ‘boş ve değersiz söz’ demektir. Yani Kur’ân okunduğu zaman siz bir takım hurâfe hezeyân ve boş lakırdılar yapın, Rüstem ve İsfendiyar’ın kıssa ve romanlarını anlatın, şiir ve şarkı söyleyerek ıslık çalıp el çırparak sesinizi yükseltin ki, okuyan ve dinleyenlerin zihinlerini bulandırın!

“Umulur ki bastırırsınız, dediler.” Yani belki böylece bir üstünlük sağlayabilirsiniz; yoksa bunlarla başa çıkamazsınız. İşte böylece okuyan okumayı bırakır, insanlar da Kur’ân’ı dinleyememiş olurlar.

Kâfirler bu gürültü ve kargaşa ile Müslümanlara eziyet etmek istemişlerdir. Ayrıca insanlar Kur’ân’ı dinlediklerinde Kur’ân’a inanacaklarından dolayı endişe etmişlerdir. Genelde Ebû Cehil ve arkadaşlarının durumu bu idi.

Bu âyetin işârî yorumu şöyledir: Azgın nefisler boş ve bâtıl kuruntular üretip sürekli bir şeyler fısıldayarak Rabbânî ilhamlara kulak vermekten kalpleri meşgul ederek hükümran olmak ister. Hâlbuki azgın nefis, gayb sırlarını dinlemeye dalan kişinin Allah’tan başka kimseden haberi olmadığını, nefsin fısıltılarının ona tesir etmediğini bilmez.

فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِى كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾

27. O inkâr edenlere şiddetli bir azâbı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezalandıracağız.

Allah’a yemin olsun ki, ‘bu Kur’ân’ı dinlemeyin, okunduğunda gürültü edin’ diyenlere yahut bütün “*o inkâr edenlere*” -ki bu yaygara koparanlar öncelikle bunlara dâhildirler- miktarı ölçülemeyen *“şiddetli bir azâbı tattıracağız.”* Çünkü bir şeyi tatmak deneme için az bir miktarda gerçekleşir. Az olanı dahi böyle şiddetli olunca, bunun sonrası ona göre düşünülmelidir.

Bu âyetin işârî bir yorumu da şudur: Allah Teâlâ nûruyla kalplere tecellî ettiği zaman onların kötü sıfatlarını yakıp yok ederek azap eder. Bu durum İslam ülkesinde gayr-i müslimlerin müslümanlara cizye ve haraç vermesi gibidir. Nasıl ki müslümanlar bu anlaşmada gayr-i müslimlerin eziyet ve zararlarından emin oluyorlarsa aynı şekilde kalpler de nefislerle beraber barış içinde yaşarlar. Çünkü îman ve teslîmiyetle artık inkâr ve itiraz bulunmaz.

“Ve onları yaptıklarının en kötüsüyle cezâlandıracağız.” Hadd-i zâtında çok kötü olan amellerinin kötülükleriyle onları cezalandıracağız. İşte amelleri böyle çok kötü olunca cezası da aynı şekilde kötü olacaktır. Burada en kötü (esve’) kelimesinden mutlak bir fazlalık kasdedilmiş olup beyân ve tahsis için amele izâfe edilmekle isim tamlaması şeklinde arz edilmiştir. **Abdullah b. Abbas** (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre bu şiddetli azap Bedir’de gerçekleşmiştir. Yaptıklarının en kötüsüyle cezalandırılmaları

ise âhirette olacaktır.

ذٰلِكَ جَزَٓاءُ اَعْدَٓاءِ اللّٰهِ النَّارُۚ لَهُمْ ف۪يهَا دَارُ الْخُلْدِۜ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا
بِاٰيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٢٨﴾

28. İşte bu Allah düşmanlarının cezası, ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı, orada onlara ceza olarak ebedî kalacakları yurt *(cehennem)* vardır.

"*İşte bu Allah düşmanlarının cezâsı, ateştir.*" Bu zikredilen cezâ Allah düşmanları için hazırlanmış olan cezâdır. Bizim hak olan *"âyetlerimizi inkâr etmelerinden dolayı"* yahut onlar hakkında boş lakırdı etmelerinin cezâsı olarak "*orada onlara cezâ olarak ebedî kalacakları yurt cehennem vardır"*. Ateş, onların devamlı ikamet yurtları olup, oradan başka bir yere intikalleri söz konusu değildir.

Artık ikametleri hep orasıdır. Bu mânâ (فى) harf-i cerrinin zarfiyet için olmayıp tecrid mânâsında olduğuna göredir. Sanki cehennemde onlara mekân içinde mekân ihdâs edilmiş, yahut cehennemin alt tabakaları demek olan derekelerde ebedî kalacakları özel azap hücreleri tahsis edilmiştir.

Tabiî ki bunlar *"Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezâsı"*dır. Bu (ذلك) kelimesi mübteda olup (جزاء) ifâdesi, onun haberidir. (النار) kelimesi cezânın atf-ı beyânıdır. Yahut (ذلك) kelimesi mahzuf bir mübtedânın haberidir. "Durum budur" demektir. Bu durumda hüküm cümlenin mânâsından ibâret olup cezâyı kapsamamaktadır. Daha sonraki cümle bir öncekini açıklayan müstakil bir cümledir.

Bu (جزاء) kelimesi mukadder bir fiille mansuptur; yani onlar cezalandırılmakla cezalandırılacaklar demektir. Buradaki birinci (ب), (جَزَٓاءً) kelimesine; ikinci (ب) (يَجْحَدُونَ) kelimesine taalluk eder. Âyet sonlarındaki uyum gözetilerek (ب) fiil üzerine takdim edilmiştir. Yani bizim gerçek âyetlerimizi inkâr etmeleri yahut âyetler hakkında boş lakırdı etmeleri sebebiyle cezâlandırılmışlardır. Burada inkârın zikredilmesi Kur'an hakkında boş lakırdıya sebep olduğu içindir.

وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا رَبَّنَٓا اَرِنَا الَّذَيْنِ اَضَلَّانَا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ نَجْعَلْهُمَا تَحْتَ اَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْاَسْفَل۪ينَ ﴿٢٩﴾

29. Kâfirler cehennemde: Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de aşağılanmışlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım! diyecekler.

Artık bahse konu şiddetli azâba dûçâr olan bu *"kâfirler cehennemde: Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları"* insan ve cinlerden sapıklığı süsleyip yaldızlayarak bizi sapıklığa sevkeden şeytanları *"bize göster de…"*

Şeytanlar “cinnî” ve “insî” olmak üzere iki kısımdır. En’âm sûresi 112. âyet-i kerimede insan ve cin şeytanları; Nâs sûresi 6. âyette ise ***“Bu vesveseci şeytanlar cinlerden ve insanlardandır”*** buyrulmaktadır. İnsanları saptırıp ifsâd eden iki kişiden birinin Âdem (a.s.)’ın oğlu Kâbil olduğu söylenmiştir. Zîrâ haksız yere adam öldürmede o kötü bir çığır açmıştır. Bu müfsid kişinin cinlerden olanı ise İblis’tir ki o da küfür ve şirkte çığır açmıştır. Buna göre ‘bizi saptırdı’ demek, ‘küfür ve isyanda çığır açıp kötülüğe öncülük etti’ demektir. *Aynü’l-meânî*’de bu şekilde kaydedilmiştir.

Merfû olarak nakledilen şu hadis-i şerif bu husûsu teyid etmektedir: *“Haksız yere öldürülen her Müslüman kanından Âdemoğlu Kâbil’e bir pay vardır. Çünkü haksız yere adam öldürmede o çığır açmıştır.”*[39] Kâbil’in bacak ve uyluklarından bağlanıp güneşle birlikte kışın soğuk hücrelerde, yazında sıcak hücrelerde deverân edip durduğu rivâyet edilir.

“Aşağılanmışlardan” alçaklardan *“olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım!”;* intikam olarak onları çiğneyelim. Yahut onları cehennemin en alt tabakalarına atalım. Bu şekilde bizden daha aşağıda olmaları ve şiddetli azapta bulunmalarından tesellî olalım “*diyecekler.”*

Bu âyet-i kerimenin işârî bir yorumu şu şekildedir: Elbette nefisler tecellî nurlarının ateşiyle kötü sıfatlardan kurtulup mânevî yakınlığın halâvet ve lezzetini tadınca kendi fıtratında bulunan şeytânî ve hayvânî sıfatlara hükümran olmak ister. Buna imkân verilince onları himmet ayaklarının altına alıp yok ederek yakınlık makamlarına yükselir; şeytânî ve hayvânî sıfatları aşağılarda bırakarak yücelere çıkar. Bu ise bir makamdan diğerine yükselmekle gerçekleşir. Çünkü aşağıda olmanın bıraktığı tesir ancak bir üst makama yükselmekle ortadan kalkar. Bütün makamların zirvesine kadar yükselir ve bu minval üzere devam eder.

İşte kul; nefsin bakâsı ile değil, fenâ ve yokluğu ile bu dünyadan çıkmalıdır. Zîrâ nefis fânî olmuşsa kişi feryâd ve figandan kurtulur. Yoksa kâfirlerin feryâd ettiği gibi kişi de feryâd eder. Hâlbuki kıyâmette feryâd etmenin hiç bir faydası yoktur. Bu âyet-i kerime burada dost olan birçok kimsenin o gün birbirine düşman olacaklarını bildirmektedir. Dünya ve âhirette kişinin gerçek dostu yalnızca Allah Teâlâ’dır.

Bir adamın çok sevdiği bir dostu vardı. Bu dostu vefat edince adamcağız çok üzüldü ve cinnet geçirdi. Akıl hastanesine düştü. Bu durum **Bâyezîd Bistamî** hazretlerine arz edildi. Bâyezîd (k.s.) bu zâtı zincirlere bağlı iken hastanede ziyaret etti ve adama “Ey arkadaş! Er geç ölecek olan fânîyi dost tutmakla baştan yanlış yaptın. Aslında ölümsüz dâimî hayat sahibi olan Allah’ı dost edinmeliydin” şeklinde bir nasîhatte bulundu. Zavallı adam Bâyezîd hazretlerinin nasihatinin feyziyle ayılıp iyileşti ve kendini Allah’a ibadete adayarak büyük Allah dostları kervanına katıldı.

Ey hasta kimse, hastalıktan kurtulduysan
Sirkeyi bırak da bal ye.
Gönül tahtı hevâdan temizlenince

"Rahman arşa istivâ etti" sırrı ortaya çıkar.
Gönül bu râbıtayı buldu ya,
Bundan böyle artık Allah gönle vâsıtasız hükmeder.

Âyet-i kerime şuna işâret etmektedir ki kişi mânevî ve kalbi hastalıktan kurtuluncaya kadar riyazat ve mücâhede etmelidir. Hastalık devam ettiği sürece nefis sirke ile yetinmelidir. Hastalık gidince kalp duruma hâkim olur. Artık leziz yemekler, her türlü tatlılar alınabilir. Bilakis sır ve kalp mâsivâdan temizlenip kurtulunca Rahman Hazretleri kalbe hükümran olur. Allah sevgisi o kişinin bütün benliğini kuşatır. Artık bu kişinin her halde tasarruf ve deverânı Allah ile olur. Bu şekilde o kimse tam bir huzur ve mutluluğu yakalamış olur.

Biz de Allah'tan bu büyük mutluluk ve kurtuluşu istiyoruz!

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللّٰهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَاَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾

30. Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vâdolunan cennetle sevinin! derler.

O'nun Rablığını itiraf, birliğini ikrar ederek "*Şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin*"; yani, kulluk yolunda kalben ve bedenen ayakları kaymayan ve başka bir yola sapmayıp: 'Rabbimiz Allah'tır' sözlerinde ve bu sözün gerektirdiği şekilde ikrarlarında sebat edenlerin -ki bütün inanç ve ibâdet konuları ölene kadar devam etmek üzere bu hükme dâhildir- "*üzerine*" gönüllerini açıp ilhâm yoluyla onların hüzün ve korkularını bertaraf etmek üzere dînî ve dünyevî işlerinde onlara yardım etmek için Allah Teâlâ tarafından "*melekler iner.* Siz yöneleceğiniz âhiret işinden orada nâhoş bir durum görmeyeceksiniz. Geride bıraktığınız âile ve evlâdlarınızdan dolayı da "*Onlara: Korkmayın, üzülmeyin,*" derler. Zîrâ Allah Teâlâ sizin namınıza onlara hayırlı halef olup size cennette onlardan daha çok ve daha güzelini verecektir. Sizinle Müslüman olan âile ve evlâdlarınızı cennette buluşturacaktır. Hüzün, ya faydalı bir şeyin elden çıkması yahut zararlı bir durumun hâsıl olmasından meydana gelir. Dünyada peygamberlerin diliyle "*size vaadolunan cennetle sevinin! derler.*"

Burada (ثُمَّ) kelimesi zaman ve rütbe olarak sonralık mânâsı ifâde eder. İstikamet, şümûllü bir nitelik arz etmektedir. Yani sonuç ve istikamet maksûd olduğu için başlangıçtan ve ikrardan daha üstündür. İnsanın istikamet üzere olması, doğru ölçü ve prensipleri kabullenip benimsemesidir. Hulefa-i Râşidin'den özellikle **Hz. Ömer** (r.a.)'den istikametin îmanda sebat etmek olduğu, **Hz. Osman**'dan ameli ihlasla yapmak olduğu, **Hz. Ali**'den farzları eda etmek olduğu şeklinde rivâyetler vardır. Bunlar, istikametin teferruât açılımlarıdır.

Enes b. Malik (r.a.) şöyle der: Bu âyet indiği gün Allah Rasûlü çok mutlu oldu ve sevinçten "ümmetim ve Kâbe'nin Rabbi" dedi." Allah Teâlâ kullarından îmanda istikamet ve sebat istemektedir. Zîrâ Yahudi ve Hristiyanlar memur oldukları tevhid dîni üzere istikamet göstermemişler, Yahudiler 'Üzeyir Allah'ın oğludur'; Hristiyanlar 'Îsâ Mesih Allah'ın oğludur' demişler ve benzer nice hezeyanlarda bulunmuşlardır. Hatta Hz. Muhammed (s.a.)'in peygamberliğini inkâr etmişlerdir. İstikamet, kişinin fayda ve zararı yalnız Allah'tan bilmesi; yalnız Allah'tan ümidvar olması ve yine yalnız Allah'a karşı haşyet ve saygı duymasıdır.

Süfyan b. Abdullah es-Sakafî şöyle der: "Ben 'Yâ Rasûlallah, bana sımsıkı sarılacağım, bir emir ve tavsiyede bulunun' dedim. Rasûlullah (s.a.) *"Rabbim Allah'tır de, sonra dosdoğru ol"* buyurdular. Ben, "benim için en çok endişe edilecek ve dikkat edilecek olan şey nedir?" dedim. Peygamber (s.a.) eliyle kendi dilini tutarak gösterip *"işte budur"* buyurdular.

Hasan Basrî bu âyet-i kerimeyi okuduğu zaman "Allah'ım sen bizim rabbimizsin; bizleri istikamet ve doğrulukla rızıklandır" diye duâ ederdi.

Keşfü'l-esrâr sahibi der ki, رَبُّنَا اللّٰهُ /Rabbunallah tevhîd-i ikrârdır ki mü'minlere âiddir. (ثُمَّ اسْتَقَامُوا) ifâdesi tevhîd-i mârifete işâret etmektedir ki sıddıklar ve âriflerin tevhîdi böyledir.

Tevhîd-i ikrâr; Allah'ın bir olduğunu söylemen, tevhîd-i mârifet ise onun bir olduğunu bilmen, yani her cihetten onun vahdetini görmendir. Fakat vahdet âleminde yön ve taraf yoktur. Burada ne cihetten, ne sıfattan, ne tefekkür ve ifâdeden, ne de mârifetten söz edilir. Vahdet sırrından bir ateş "birden başka" her şeyi yok eder, önüne çıkan her şeyi yakar.

Bir vakit **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.) ilim makamında bulunmaktaydı. Tevhîd-i ikrârı açıklıyordu, müridlerinden birisi; "ey şeyh Allah'ı tanıyor musun?" dedi. "Bu toprak âleminde Allah'ı bilen veya tanıyan hiç kimse yoktur" diye cevap verdi. Başka bir vakit mârifet tevhîdinin okyanusuna dalmış, muhabbet âteşiyle yanmış bir haldeyken ona; "Allah'ı biliyor musun?" dediklerinde şöyle cevap verdi: "Ben kimim ki onu tanıyıp bileyim, bu toprak âleminde onu kim tanıyıp bilebilir?"

Senin aşkında ben kimim ki menzilimde,
Senin vuslat yanağının gülünden toprağıma bir koku gelsin.

Tarîkat pirlerinden birisi Hak ile sohbetin iki kelime ile olduğunu söyledi: İcâbet ve istikâmet. İcâbet; söz vermek ahd, istikâmet vefâdır. İcâbet şerîat, istikâmet hakîkattir. Bin yıllık şerîatı bir saatte idrâk etmek mümkündür, fakat bir saatlik hakîkati bin yılda idrâk etmek mümkün değildir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de bu âyetin işârî bir yorumu şu şekildedir: Allah Teâlâ ruhları yaratıp onlara '***ben sizin Rabbiniz değil miyim?***' diye hitab edince, ruhlar

‘***evet, Sen bizim rabbimizsin***’ diyerek ikrar ve itirafta bulundular. Böylece ruhlardan ahd ü mîsak alınmış oldu. Sonra müminler ruhlar âleminden beden ve ruhların buluştuğu dünya âlemine çıkarılınca bu ikrâr ve itiraflarında istikamet ve doğruluk gösterdiler. Kâfir ve münâfıklar ise ruhlar âleminde ikrar ettikleri rubûbiyeti bu âlemde inkâr edip doğru olmadılar. Genel olarak halkın avâm istikameti zâhirde emirlere sarılıp yasaklardan sakınmalarıdır. Bâtın gönül dünyasında ise îman ve tasdikten ibârettir. Allah’ın seçkin kullarının/havâs ise zâhirde istikâmeti dünya sevgisinden arınmak, dünyanın süs, ziynet ve şehevâtını terk etmektir. İç âlemde bâtın, gönül dünyasında ise cennet nimetlerinden ferâgat edip Hak Teâlâ’nın zât ve cemâline kavuşma arzusu ile ondan irfan ve mârifet istemektir.

“Ahass” tâbir edilen Allah’ın has ve hâlis kullarının zâhirde istikametleri, mallarını ve canlarını Allah’a teslim etmek husûsunda Allah ile yapmış oldukları anlaşmaya uygun hukuka riâyet etmeleridir. Bâtın ise kendi beşeriyet vasıflarını Allah ile istikâmetlerinde lâhut âleminde yok etmeleri, kendi benliklerini sevgilinin varlığında yok saymaları; Allah’tan başka her şeyi unutup onun ahlâkıyla ahlâklanmaları artık Hak Teâlâ’nın rızâsı ve onun cemalini seyretme dışında hiçbir şeye taleb ve isteklerinin olmamasıdır.

“Sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner.” ifâdesindeki melekler, dînî ve dünyevî işlerinde onlara yardımcı olup ilham yoluyla onların gönüllerine bir ferahlık ve genişlik vererek onlardan korku ve üzüntüyü bertaraf ederler. Aynı şekilde kötü arkadaşlar, çirkin işleri süsleyip güzel göstererek onları ifsad ederler. Bu melekler müminlere ölüm anında da gelip cenneti müjdelerler. Yine kabirde ve dirilerek kabirden kalkıp Arasat meydanına, mahşer yerine gidecekleri zamanda melekler inerler ve “*Korkmayın, üzülmeyin.”* Âhirete gönderdiğiniz şeylerden korkmayın. Çünkü nahoş bir şeyle karşılaşmayacaksınız. Yine, dünyada bıraktığınız âile ve evlâdınız için üzülmeyin. Allah Teâlâ onları hayırla himaye ve gözetimine alıp cennette daha çok ve daha güzelini verecek; sizi Müslüman olan âile ferdlerinizle cennette buluşturacaktır, derler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Korku, gelecekte kötü bir şeyle karşılaşma yahut güzel olanın elden çıkması endişesidir. Melekler, bu müminlere arzu ettikleri her güzelliği elde edeceklerine, endişe ettikleri hiçbir şeyle karşılaşmayacaklarına dâir müjde vermektedir. Allah’ın takdir ve tecellîsine râzı olup ezelî ahkâma teslim olan kimse zaten hayatta hiçbir şeye mahzûn olmaz. Bilakis Allah ile dâim ve kâim olup onun hükmüne râm olan kimseye korku ve üzüntü yoktur.

Melekler onları Allah’ın lutuf ve inâyetini kaybetmek gibi bir endişeleri olmaması için *‘korkmayın ve üzülmeyin’* diyerek müjdeler. Peygamberlerin dilinden **“size söz verilen cennetle sevinin”** müjdesi, müminlere üç önemli yerden birinde verilen müjdedir.

Sâbit’ten yapılan rivâyete göre kıyâmet günü yer yarılıp insanlar mahşer sahnesine çıkınca müminin iki yanında bulunan koruyucu melekler onun başucunda dikilip

kendisine *“korkma, üzülme sana vaad edilen cennetle müjdelen, elbette sen bu gün hiç benzeri görülmemiş birtakım olaylar göreceksin, sakın korkmayasın çünkü bu olaylar senin dışında cereyân edecektir”* derler. Mutlu olunuz, çünkü sevinmek mutlu olmaktır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: Ey Allah’ın has kulları! Allah dostları! Vuslat cennetiyle müjdelenin. Artık söz gerçekleşti; vaad ve tehdid yok, artık vuslat bayramı var. Allah Teâlâ genel olarak müminleri sevap ve cennetle ödüllendirmiş has kullarına güzel bir vuslat dönüşü takdir etmiş, en zirve noktada mümtaz şahsiyetlere ise vuslat bayramını ebedi hayat sermayesi olarak takdim etmiştir. Burada peşin olan cennet zevk ve huzur hâlidir.

Bu hususta şöyle denilmiştir: Velâyet ve dostluktan azledilmek gibi bir endişe duymayın, daha baştan Allah’ın yardım ve inâyetine mazhar olmakla müjdelenin, korkmayın. Çünkü siz zaten dünyada korkanlardan idiniz. Üzülmeyin; çünkü siz âriflerden idiniz. Cennetle müjdelenin! Çalışanların ecir ve ödülleri ne güzeldir!

Yarın âhirette şerîatlere âid her şeye nesh kalemi çekilir, namaz, oruç, hac, cihad ortadan kalkar ve nesh edilir. Fakat muhabbet akdi ve mârifet ahdi asla nesh edilemez. Cennette geçirdiğin her bir günde Hak Subhânehu ve Teâlâ’yı tanıma, bilme konusunda daha önce olmayan yeni bir âlemi sana açarlar. Bu sonu olmayan bir iştir ki zâten bu iş sakın sona ermesin!

Ben var oldukça sanatım ve işim budur.
Rahatım, huzûrum ve dert ortağım budur.
Günüm budur, zamanım budur.
Aradığım avım da şikârım da budur.

Baklî şöyle der: Hayret! İstikamet üzere Allah ile beraber, O’nun müşâhedesinde ve cemalini idrak içinde olan bir Allah dostunu melekler nasıl müjdeleyebilir! Sevenle sevgili arasında meleğin feleğin işi ne! Hakkın müjdesinden öte müjde yoktur. Hak dostları o müjdeyi meleklerden önce almışlarıdır. Zîrâ Yûnus sûresi 62. âyette ***“Bilin ki Allah dostlarına korku ve üzüntü yoktur”*** buyrulmaktadır. Artık Allah dostları için bir firkat, hasret yahut hicâb hüznü yoktur. Onlar hep yüce Mevlâ’nın cemâlini seyretmenin zevk sefâsı içindedirler.

Burada meleklerin onları müjdelemesi sadece bir iltifat ve teşrîfâttan ibarettir. Hakîkatte melekler onları müjdelemekle bu durumdan faydalanmış olurlar. Zîrâ melekler mârifet nisbetinde esasen bizim dostlarımız ve hizmetçilerimizdir. Meleklerin babamız Âdem (a.s.)’a secde ettikleri düşünülürse durum daha iyi anlaşılır.

نَحْنُ اَوْلِيَٓاؤُكُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِى الْاٰخِرَةِۚ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهٖٓي

أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿٣١﴾

31. Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız. Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır.

"Biz" bütün işlerinizde sizin yardımcılarınızız, size hakkı ilhâm eder ve şeytanların kâfirlere yaptıklarının aksine, sizi hayır ve iyiliğiniz olan şeylere irşâd ederiz. Kâfirlerle onlara sardırılan kötü arkadaşlar arasında düşmanlık ve tartışma yaşandığı zaman biz size şefâat eder ve sizi iyilikle istikbal ederiz.

Bu da dünyada müminlere verilen müjdeler cümlesindendir. Biz melekler, işlerinizde size yardımcılar olarak hakkı ilhâm ediyor; şeytanların kâfirleri saptırıp ifsâd etmelerine mukabil biz de sizi hayır ve iyiliğiniz olan hususlara irşâd ediyoruz. Bu durum zaten tâat ve itâate müdâvim olan müminlerin kalplerine ilham yoluyla gelen şeylerdir. Tabiî ki melekler vâsıtasıyla Allah Teâlâ müminleri teyid edip onlara muvaffakiyet ihsan etmektedir.

Cafer (r.a.) şöyle der: "Her kim amellerinde sevap ve daha birtakım maksadlar mülâhaza ederse onun dostu melekler olur, her kim de amellerini Allah'ın müşâhedesi üzere yaparsa onun dostu da Mevlâ Teâlâ'dır. Zîrâ Bakara sûresi 257. âyette ***"Allah inananların dostudur"*** buyrulmaktadır."

"Dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız." Yani kâfirlerle onlara sardırılan kötü arkadaşlar arasında husûmet, düşmanlık ve faydasız tartışmalar yaşandığı sırada biz size şefâat edecek; imdâdınıza yetişecek ve sizleri lutuf ve iyilikle karşılayacağız.

Burada genel olarak müminlere/avam rahmet dostluğu; has ve seçkin kullara nusret ve yardım dostluğu; en zirve noktada Allah'ın mümtaz ve seçkin kullarına da muhabbet dostluğu sunulacaktır. Allah müminlerin geneline sunulan rahmet dostluğu ile onları dünyada şerîati yaşamaya muvaffak kılar; âhirette de onları ödüllendirir. Has kullara sunulan nusret ve yardım dostluğu ile dünyada onları en azılı düşmanları nefsi emmârelerine hükümran kılıp bu şekilde nefislerini kötü ahlâktan ve bayağı niteliklerden arındırır.

Âhiret hayatında ise ***"Ey huzûra eren nefis! Sen Rabbinden Rabbin de senden hoşnut olarak Rabbine dön"*** (el-Fecr 27-28) cezbesiyle mukabele etmesidir. En ileri ve en üstün durumda olan mümtaz şahsiyetlere muhabbet dostluğuyla dünyada onlara keşif ve müşâhede kapılarını açar. Âhirette ise onları mânen kendi zâtına yaklaştırıp cemalini seyretme zevk u safâsına kavuşturur. Allah Teâlâ'nın hata ve kusurları bağışlaması da O'nun dostluğunun gereğidir. Zîrâ dostun hatası dosta ağırlık vermez.

Bâyezîd Bistâmî (k.s.) bir yolda yürümekteydi. Kalabalığın sesini işitti ve ne olduğunu bilmek istedi. Oraya ulaştığında küçük bir çocuğun siyah bir bataklığa düşmüş olduğunu gördü. İnsanlar da durmuş seyrediyordu, ansızın bu çocuğun annesi koşarak geldi ve kendisini bataklığın içine attı. Çocuğunu bataklıktan çıkardı ve alıp gitti.

Bâyezid (k.s.) bunu görünce hoş bir hâle büründü, durup bir nâra attı ve şöyle dedi: “şefkat geldi pisliği götürdü, muhabbet geldi günahı götürdü, inâyet geldi cinâyeti götürdü.”

Hâfız şöyle der:

Günahlarımın üzerine af örtüsünü ört,
Çünkü şerîat dâiresinde bu kadar çok günah affedilmez.

“Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey” her çeşit leziz nimetler *“var ve istediğiniz”* temennî ettiğiniz *“her şey orada sizin için hazırdır.”* Evet, âhirette bu nimetler yalnız siz müminlere ihsan edilecektir. Sizin dışınızda düşmanlara değil.

(تَدَّعُونَ) kelimesi taleb mânâsında duâ kökünden olup, iftiâl babındandır. Bu ifâde bir önceki ifâdeden daha şümûllüdür. Çünkü nefis ilmi fazîletler gibi her talep edilen şeyi arzu etmeyebilir. Gerçi dünya ahvaline göre birinci ifâde ikincisinden daha şümûllüdür. Mesela hasta, canının çekip hastalığına zararı olacak bir şeyi istemez. Ancak temenni, irâdeden daha şümûllüdür. Temenninin irâdeden daha şümûllü olduğunu düşünüp (تَدَّعُونَ) kelimesi (مَا تَشْتَهِي) ifâdesine atfedilmez. Burada (تَدَّعُونَ) kelimesi, müjdeler cümlesinden mütâlaa edilir ve canlarının arzu ettiği şeylerle temenni ettikleri şeyler ayrı ayrı düşünülürse her birinin ihtivâ ettiği alanının farklı olduğu anlaşılır.

نُزُلًا مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿٣٢﴾

32. Gafûr ve rahîm olan Allah’ın ikramı olarak

Bütün bunlar, *“Gafûr”* yani büyük günahları çok bağışlayan, kötülükleri iyiliklere tebdil eden, tâat ehli mü’minlerin derecelerini ve Allah’a yakınlıklarını artıran *“ve Rahîm olan”* yani çok esirgeyen *“Allah’ın ikramı”* ve ağırlaması *“olarak”* size lutfedilir.

Allah Teâlâ tâat ehli müminlerin derecelerini artırarak ve onları mânen zâtına yaklaştırarak mağfiret ve merhametinin gereği bu nimetleri müminlere bir lutuf olarak vermektedir. Aslında âyet-i kerimede geçen (نُزُلًا) kelimesi, misafire hiç bekletmeden ön hazırlık olarak sunulan ikramı ifâde eder. Sanki denilmiş oluyor ki canınızın çektiği ve istediğiniz her şeyin size verilmesi daha ilk ikramdır. Allah’ın sizler için hazırlamış olduğu esas lutuf ve ihsanlar ise sizin akıl, hayal ve havsalanızın çok ötesindedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle der: (نُزُلًا) kelimesi, Allah Teâlâ’nın bulunacağı has ve hâlis kullarına ezelden ebede kadar uzanan sonsuz ve sınırsız lutuf ve ihsanları ifâde eder. Öyle ki Allah Teâlâ’nın bütün müminlere özellikle istikamet ehli olan kâmil müminlere olan ihsanı, her an her zaman ve her yerde yenilenir ve artarak devam eder. Bir önceki ikramlar bir sonrakine nisbetle ön hazırlık ve ilk ikram mesabesinde olur. Bu

mânâda şöyle denir: Cennet ehli cennet şarabından ne kadar fazla içerse o kadar susayacaktır; çünkü '*seyr ilallah*' olarak tâbir edilen Allah'a mânevî yürüyüşün ne dünyada ne de âhirette sonu yoktur. Öyle ise bu sonsuz yürüyüşe sonsuz lutuf ve ihsanlarla mukabele edilecektir. *Mesnevi*'de şöyle denilmiştir:

Balıktan başka her şey suya kandı,
Rızkı olmayana da günler uzadı gitti.

Burada şöyle bir mânâya işaret edilmiştir: İlâhi aşktan mânevî haz ve zevkten, rahmânî tecellîlerden nasibi olmayıp gününü, ömrünü boş kuruntu ve dertlerle geçiren kimsenin de hasret ve pişmanlığı uzayıp gidecektir. Bunun için kıyâmette elli bin senelik uzunca bir bekleyiş vardır.

İbnü'l-Fâriz *Kaside-i Hamriyye*'sinin sonunda şöyle der: "Aşk şarabından nasip ve hissesi olmayıp ömrü zarar ve ziyanda tükenip giden kimse hâline yanıp ağlasın dursun."

Sâib de şöyle der:

Gül bahçesinin vatanım olmasının bana ne faydası var?
Ömrüm nergis çiçeği gibi uykuda geçiyor.

Bu durumdan bazı insanlar aşk şarabı, ilâhî aşktan bir miktar nasiplenmiş iseler de bu onlar için tam bir istifâde olmamıştır. Bazıları ise okyanusları kuruttuğu halde aşk şarabına, ilâhi aşka hiç kanamamıştır. Bu da dostlukta kemâle ermiş has ve hâlis kulların hâlidir.

Yahya bin Muâz Râzî (r.h.) Bâyezîd Bistâmî (k.s.) hazretlerine şöyle yazmıştır: "Sevgi ve aşk kadehinden öyle içtim ki daha ayılamadım." **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.) hazretleri de şöyle cevap vermiştir: "Ben de sevgi ve aşk kadehinden öyle içtim ki ne şarap tükendi ne de ben kanabildim." Şu demektir: Aşka kanmış olmak ancak zayıf meşrepli âşıkların hâlidir. Kuvvetli, sırılsıklam, deli divâne âşıklar, yedi denizi içip tüketse, okyanusları kurutsa bile aşka kanmaz, 'varsa getirin' derler.

Allah, fazl ve keremiyle bizleri de bu dîvâne âşıklar zümresine ilhak eylesin!

---

[39]. Buhari, "Cenaiz", 80; Müslim, "Kasame", 27; Tirmizi, "İlim", 14; Nesai, "Tahrim", 1; İbn Mace, "Diyat", 1; Müsned, I, 383, 430, 433.

KİMİN SÖZÜ
DAHA GÜZELDİR?

وَمَنْ اَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَٓا اِلَى اللّٰهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ اِنَّنٖى مِنَ
الْمُسْلِمٖينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ اِدْفَعْ بِالَّتٖى هِىَ
اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذٖى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمٖيمٌ ﴿٣٤﴾ وَمَا
يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذٖينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظٖيمٍ ﴿٣٥﴾ وَاِمَّا
يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ اِنَّهُ هُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٣٦﴾

33. *(İnsanları)* Allah'a çağıran, iyi iş yapan ve «Ben müslümanlardanım» diyenden kimin sözü daha güzeldir?

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen *(kötülüğü)* en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.

35. Buna *(bu güzel davranışa)* ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak *(hayırdan)* büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir.

"(İnsanları) Allah'a"; O'nun birliğine ve O'na itâate "*çağıran, iyi iş yapan"* Allah'a iyi kulluk eden, onlardan biri olmaktan sevinip gurur duyarak İslâm'ı din olarak benimseyen *"ve «Ben müslümanlardanım» diyenden kimin sözü daha güzeldir?* Söz söyleme yönünden daha iyi olan kimdir? Öte yandan İslâm dîni dışındaki bir inançla itâat makbul değildir.

Bu âyet-i kerimenin muhtevâsından "ben Müslümanım inşallah"; yani "Allah dilerse ben Müslümanım" demenin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü burada Müslümanlık ifâdesi "Allah dilerse" gibi hiçbir şarta bağlı olmaksızın mutlak olarak zikredilmiştir.

Bu konuda kelâm ve akaid âlimleri şu îzâhı yaparlar: "Ben Müslümanım inşallah" diyen kişi bu ifâdesiyle şâyet kendi Müslümanlığından şüphe ediyorsa bu durum mutlak inkâr ve küfürdür. Yok, eğer Allah'a karşı olan tevâzu ve edebinden böyle söylüyor ve işi Allah'ın irâdesine havâle ediyorsa ya da içinde bulunduğu ânı ve hâl-i hazırdaki durumu değil, işin sonunu ve ilerideki durumunu bilmediği ve bilemeyeceği için böyle söylüyorsa, yahut da Allah'ın adının geçtiği bu ifâdeyle bereket murâd ediyorsa ya da nefsini tezkiye edip temize çıkarıp kendini beğenmekten uzak durmak maksadıyla böyle söylüyorsa, bu durumlarda: 'Ben Müslümanım inşallah' demek câiz olur. Fakat yine de îmânî bir konuda akla birtakım şüpheler getireceği endişesiyle bu gibi sözleri terk

etmek evlâdır.

Bu âyet-i kerime her ne kadar Rasûlullah (s.a.) yahut ashâb-ı kiram (r.a.) yahut insanları namaza dâvet eden müezzinler hakkında inmiş ise de dâvet, sâlih amel ve Müslümanlığı sözlü itiraf gibi güzel hasletlere sahip olan herkesi içine almaktadır. Şâyet bu sûre Mekke'de inmiştir; ezan ise Medine'de meşrû kılınmıştır; önce inen bir âyet sonraki ezanı nasıl ihtivâ eder? denilirse cevaben şöyle deriz: "Bu âyet, hükmü nüzülünden sonraya bırakılan âyetler cümlesindendir." Kur'ân'da bu konumda daha birçok âyet vardır. **İbn Hacer Askalanî**, bâzı hâfizlar ve daha başkaları da bu görüşü benimsemişlerdir.

Dâvetin birtakım mertebeleri vardır.

1. Peygamberlerin dâvetidir; zîrâ peygamberler insanları mûcize ve kesin delillerle Allah'a dâvet ederler. Gerektiğinde dâvet görevini yerine getirebilmek için kılıçla cihâd ederler.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de âyetin işârî yorumuyla ilgili der ki: Peygamberlerin ve velîlerin söylemiş oldukları sözün en güzeli, halkı ve insanları Allah'a dâvet etmek için söylemiş oldukları sözlerdir. Tüm peygamberler özellikle Peygamberimiz (s.a.) bu dâvet görevini icrâ etmekle muvazzaf idiler. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey peygamber biz seni şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik ve izniyle Allah'a dâvetçi ve aydınlatıcı bir lamba olarak gönderdik."*** (el-Ahzab 45, 46) Allah'ın izniyle dâvetçi olmak; Allah ile yetinmek Allah'tan zâtı, rızâsı ve cemâli dışında her hangi bir talebte bulunmamaktır.

Allah dostlarının yolunun tersinedir;
Başka bir şeyi Cenâb-ı Hak'tan dilemek.

Âyet-i kerimede *"iyi iş yapan"* buyrulmuştur. Dâvetçiler insanları Allah'a dâvet ettikleri gibi kendileri de insanları dâvet ettikleri prensipleri yerine getirmektedirler. Bu dâvetçiler, Allah yoluna girip ittisal ve infisal olmaksızın Allah'a vâsıl oldular. Evet, bunlar Allah'a giden yolu bildiler; sonra da insanları ona dâvet ettiler. Allah'ın hükmüne teslim olup kazâ ve kadere râzı oldular.

2. Âlimlerin insanları bir takım huccet ve delillerle Allah'a çağırmalarıdır. **Kâşifî** şöyle der: "Fakat Ebü'l-Leys demiştir ki; zikredilen âyette bahsedilen kimselerden murad âlimlerdir. Dînin getirdiklerini insanlara onlar öğretmişlerdir. Onların sâlih âmelleri, bildikleriyle amel etmeleridir. Âyette bahsedilen kimselerden murad muhtesiplerdir. Bunlar iyiliği emretmenin kâidelerini uygular, kötülüğü engelleyerek düzeltmeye çalışırlar. Onların sâlih amelleri ise kendilerine ulaşan sıkıntılar karşısında sabredip tahammül göstermektir."

Âlimler üç kısımdır:

1- Allah'ı bilir, Allah'ın emrini bilmez.

2- Allah'ın emrini bilir, Allah'ı bilmez.

3- Allah'ı da bilir, Allah'ın emrini de bilir.

Bunlardan *ilki* mârifet-i ilâhiyenin kalbini kaplayıp Allah'ın celâl ve kibriyâ sıfatlarının müşâhedesine dalarak zarûret dışında sâir hükümleri öğrenmeye imkân bulamaz.

İkincisi helâl ve haramı hattâ sâir hükümlerin inceliklerini bilir; ancak Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarının esrârını bilmez. Bilenleri ikrar yahut inkâr ederler; bunlar ulema sınıfından sayılmazlar. Allah'ı ve Allah'ın ahkâmını bilen *üçüncü* kısma gelince bunlar bir ve ikinci kısım ulemanın sahip oldukları fazîletleri bulunduran; bazen sevgi ve irâdeyle Allah ile olup bazen de şefkat ve merhametle insanlarla olan bahtiyar kimselerdir. İnsanlarla olduklarında sanki mârifetullahtan habersiz halktan biri gibi olurlar; Allah ile baş başa kaldıklarında ise halktan habersiz olup tamamen Allah'ın zikriyle meşgul olurlar. İşte bu peygamber ve sıddîkların yoludur.

Mârifetullah sâhibi ârif kişi insanları Allah'a dâvet edip onlara Allah'ı hatırlatır, onlara hakkın sıfatının ve Mevlâ Teâlâ'nın zâtının celâlini anlatarak kalplere Allah'ın sevgisini nakşeder. Bütün bu fazîlet, meziyet, mârifet ve güzelliklerden sonra yüksek tevâzu, nezâket ve zarâfetin gereği olarak: "Ben de Müslümanlardan biriyim" der.

Gönül aynanı kibir pasından temizle,
Başını eğip ayağının ucuna bak ve haccı baş açık, yalın ayak yap.

3. Silahla yapılan cihâd hareketidir. Bu da sultan, padişah, komutan ve ordunun işidir. Bunlar Allah'ın dînine girip itâat etmeleri için kâfirlerle fiili cihadda bulunurlar. Âlimler, peygamberlerin ruhlar âlemindeki halef ve vekilleri; sultanlar ise peygamberlerin sûret âlemindeki halef ve vekilleridir.

4. Müezzinlerin ezan okuyarak insanları namaza dâvet etmeleridir. Bu da Allah'a dâvet mertebelerinin en zayıfıdır. Çünkü ezan cümleleri her ne kadar bir namaza dâvet mesajı ise de genel olarak müezzinler bu ezan cümlelerinin mânâsını düşünmeden ve doğrudan Allah'a dâvet kasdı olmaksızın söylemektedirler. Şâyet müezzin efendiler maaş ve ücret düşünmeden sırf Allah rızası için ezanın şart ve âdâbını gözeterek bu vazifeyi îfâ ederlerse işte o zaman diğer dâvetçiler gibi pek kutsal ve ulvî bir işi gerçekleştirmiş olurlar.

Fudayl Refîde der ki; "Ashab (r.a.) zamanında müezzin idim. Abdullah b. Mes'ud ve Âsım b. Hîre bana "ezânı bitirdiğinde 'ben de Müslümanlardanım' sözünü de söyle" dediler. Görmedin mi âlemlerin Rabbi de: ***'Muhakkak ki ben Müslümanlardanım (diyenden daha güzel sözlü kim vardır?)'*** (Fussilet 41/33)" buyurdu."

Hadîs-i şerifte *"Mülk ve hilâfet Kureyş kabîlesinde; hüküm ve kadılık ensârın uhdesinde; ezan ve müezzinlik görevi ise Habeşlilerin sorumluluğundadır"*[40] buyrulmuştur. Burada Bilal-i Habeşî övülmektedir. Yine âyet-i kerimenin muhtevâsında basîret üzere Allah'a dâvet eden Hz. Peygamber (s.a.)'in müezzini olarak Bilal'in şânına tâzim vardır. *Aynü'l-meânî* sahibi şöyle demiştir:

Bilâl (r.a.) ezâna başladığında Yahudiler: “Karga ötüyor, namaza çağırıyor” derlerdi. Onların dile getirdiği bu gereksiz sözler ve hezeyanlar sebebiyle bu âyet nâzil oldu. Bir takdîre göre ise bu kimseler müezzinlerdir. Onların sâlih ameli de ezan ile kâmet arasında iki rekât namaz kılmaktır.”

Hz. Ömer: “Şâyet ben müezzin olsaydım, farz olan haccı yaptıktan sonra bir daha hac yapamayacağıma, umre yapamayacağıma, cihâda gidemeyeceğime aldırmaz, bu görevi îfâ etmeye çalışırdım” demiştir.

Keşfü'l-esrâr sâhibi der ki: Allah Teâlâ bu ümmetin müezzinlerine beş lutuf ve ihsanda bulunmuştur.

1. Güzel övgü,
2. Tam bir lutuf,
3. Şehidlerle beraber olma,
4. Peygamberlerle dost ve arkadaş olma,
5. Kötülük yurdu olan dünya fitnesinden ve cehennem azâbından kurtuluş.

Birinci keramet güzel övgüdür. Yüce Allah kitabında müezzin hakkında; ***“…Daha güzel sözlü kim vardır.”*** (Fussilet, 41/33) buyurmaktadır. (أَحْسَنُ) “en/daha güzel” kelimesi mübâlağa ifâdesidir. Çünkü Kur'ân'ı tâzim ederken ***“Allah, sözün en güzelini indirdi.”*** (Zümer, 39/23) buyurmuştur. Kur'ân en güzel âyetlerden, ezan ise en güzel kelimelerden müteşekkildir. Çünkü onda tekbîr, ta‘zîm, Allah Teâlâ'nın vahdâniyeti ile Hz. Muhammed (s.a.)'in nübüvvetinin isbâtı bulunur.”

Haberde şöyle gelmiştir: “Kimin günahı çoksa bunların affi için seher vakitlerinde ezan okusun, müezzinlik yapsın” **Hz. Ömer** (r.a.) Peygamberimiz (s.a.)'e hitaben: “Ya Rasûlallah, seher vakti ile ezan okuma arasında ne gibi bir ilişki var? Bunun mânâ ve önemi nedir? diye sorunca, Peygamberimiz (s.a.) *“Muhammed'i hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki Hıristiyanlar kilise ve manastırlarında çan çaldıkları zaman arş, taşıyıcı meleklerin omuzlarına Allah'ın izzet, celal, azamet ve gazabından ötürü ağır gelir. Arşı omuzlarında taşıyan melekler müezzinlerin ezan okumalarını beklerler. Müezzinler ezan okumaya başlayınca artık yükleri hafifler.”*

İmam Suyûtî şöyle der: Seher vakitlerinde minâreler üzerinde Allah'ı tesbih etmek ilk olarak Mûsâ (a.s.) zamanında Tih sahrasında başlamış ve bu durum Dâvûd (a.s.) zamanına kadar devam etmiştir. Nihâyet Dâvûd (a.s.) Kudüs'te Mescid-i Aksâ'yı inşâ edince, gecenin son üçte birinden, seher vaktinden fecr-i sâdıka; sabah namazının vaktinin girmesine kadar uygulamak üzere bazen birtakım sesli âletlerle bazen de âletsiz olarak icrâ edilmek üzere bir zikir programı yapmıştır. Bu durum Yahya (a.s.)'ın öldürülüp Mescid-i Aksâ'nın tahrip edilişine kadar devam etmiştir. Sonunda Yahûdîler Îsâ (a.s.)'a karşı kıyam etmişler ve İsrâiloğullarında birçok dînî esaslar âtıl ve bâtıl olduğu gibi bu durum da ortadan kalkmıştır.

İslam'da böyle minârelerden ilanen zikir ve tesbih uygulaması ilk olarak Mısır'da gerçekleşmiştir. Şöyle ki sahâbe-i kiramdan Mısır emîri olan **Mesleme b. Muhalled**

(r.a.), Amr b. As câmiine minâreler yaptırdı ve câmide itikâfa girdi. Bu esnada çan seslerinin ezan seslerinden daha baskın olduğunu müşâhede etti. Bu durumu müezzinlerin reisi olan **Şurahbil b. Âmir**'e şikâyet etti. Şurahbil de öyleyse ben ezanı gece yarısından başlayarak sabaha yakın bir vakte kadar sürdürürüm; ezan esnasında onlar çan çalamazlar dedi ve böyle bir uygulama başlattı. Sonra **Ahmed b. Tolon** gelip bir ilâhi ve kasîde grubu oluşturarak gecenin belli bir vaktinden itibaren bunların tekbir, tesbih, hamd, zikir, ilâhi, kasîde vb. şeyler okumaları için bu grubu görevlendirdi.

Dolgun maaş ve ücretlerle bu vazifenin devamını sağladı. Müezzinler değişik İslam ülkelerinde gecenin bir vaktinde kalkıp özellikle ramazanlarda ilâhiler okur, kasîdeler söyler ve çeşitli zikir ve tesbihlerle halkın neşe ve rağbetlerini artırırlardı. Daha sonra **Selahaddin Eyyûbî** Kudüs'ü fethedip yönetimi ele alınca müezzinlerin minâreden ehl-i sünnetin itikadî mezheplerinden biri olan Eş'arî mezhebinin birtakım prensiplerini halka duyurmalarını emretti. Bu minval üzere bu durum günümüze kadar geldi.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Rumeli'de ve sâir İslam beldelerinde durum şudur: Sultanların dînî zâfiyet ve gevşekliklerinden dolayı birçok mağlûbiyetler yaşanmış; birçok İslam beldesi gayr-i müslimlerin eline geçmiştir. Hâl böyle olunca da câmiler kilise, minâreler de çan kulesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Tabiatıyla insanlar melik, sultan, kral ve yöneticilerinin dinleri üzeredirler. Yönetimi Müslümanlarda olan ülkelerde bile durum vahimdir. Öyle ki, bazı bölgelerde öyle ağır tahrîbat yapılmış ki câmiler yıkılmış; imar ve onarım yapılamamış; bölgeye gayr-i müslimlerin yerleşmesi ile de orada câmiler garip kalmıştır. Gelin, bu dînin garipliğine hep beraber ağlayalım!..

Müezzinlere verilen ikinci güzellik tam bir lutuftur. Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Müezzinler namazlarında, oruçlarında, kurbanlarında, müminlerin güven duyduğu emin insanlardır. Ne isterlerse Allah onlara verir. Bir konuda şefaat etmek istediklerinde yine bu hak onlara tanınır. Allah müezzinin sesinin ulaştığı menzile kadar af ilan eder."*[41] Yani Müezzinin sesinin ulaştığı yer miktarınca bağışlanırsınız buyurdu. Sesini duyan ağaç, taş, yaprak, yaş ve kuru ne varsa müezzinin lehine şâhidlik ederler. Müezzinle beraber câmide namaz kılan cemaatin tümünün aldığı sevabın bir misli de müezzine yazılır.[42]

Müezzinlerin şehidlerle beraber oluşuna gelince, rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim fazîletine inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Allah rızası için ezan okursa Allah onu cennette şehidlerle buluşturur."*

Peygamberlerle arkadaşlıkları ise şu rivâyete dayanmaktadır: Bir adam gelip Peygamberimiz (s.a.)'e "–Ya Rasûlallah! Cennete ilk olarak kimler girecek?" diye sordu. Peygamberimiz: *"–Peygamberler."* buyurdu. Adam: "–Sonra kim?" dedi. Rasûlullah (s.a.) *"–Şehidler"* buyurdu. Adam "–Sonra kim?" dedi. Peygamberimiz *"–Benim şu mescidimin müezzinleri"* buyurdu. Adam "–Sonra kimler?" deyince Rasûlullah (s.a.): *"–Amellerine göre diğer müezzinler girecek"*[43] buyurdular.

Bir başka hadis-i şerifte ise Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"–Kim aralıksız yirmi yıl müezzinlik yaparsa, Allah Teâlâ onu (cennette) İbrahim (a.s.) ile birlikte iskân eder."*[44]

Müezzinlerin şakî ve eşkıyâ diyarından kurtulmaları rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.)'in şu buyruğudur: *"Müezzin 'Allahu ekber, Allahu ekber' dediği zaman cehennemin yedi kapısı kapanır. 'Eşhedü en lâ-ilahe illallah' dediği zaman cennetin sekiz kapısı açılır. 'Eşhedu enne Muhammeden Rasûlullah' dediği zaman ahu gözlü cennet hurileri, onu merak edip bekleye dururlar. 'Hayye ale's-salah' dediği zaman cennet meyveleri ona sarkıverir. 'Hayye ale'l-felah' dediği zaman melekler ona "sen de senin bu dâvetine icâbet edenler de kurtuldunuz" derler. Tekrar 'Allahu ekber, Allahu ekber' dediği zaman melekler "sen de yüce ve azametli oldun" derler. 'Lâilahe illallah' dediği zaman Allah Teâlâ: 'Senin ve senin dâvetine icâbet edenlerin bedenlerini cehenneme haram kıldım' buyurur."*[45]

Bir hadis-i şerifte *"Kıyâmette müezzinler boyunları en uzun olanlardır"*[46] buyrulmuştur. Yani müezzinler beyefendilerdir. Sevabı en çok olanlardır. Yahut cennete girmeye en ümidli olanlardır, demektir. Çünkü bir konuda ümidli olan oraya boynunu uzatıverir. Diğer insanlar zorluk ve sıkıntı içindeyken müezzinler kendilerine cennete girmeye izin verilmesi konusunda daha ümidli olacaklardır.

Bu durum müezzinlerin yüksek sesle ezan okurken boyunlarını uzatmalarına mukabildir. Yahut boyunların bükük olması hüzün ve elemden kinâye olduğu gibi uzun olması da onların sevinçli ve mutlu olmalarındandır.

Yahut bu şu demektir: Kıyâmette insanlar amellerine göre ter gölleri içinde kaldığı zaman ve ter insanların ağızlarına kadar yükselince gerçekten müezzinlerin boyunları uzayıp ter ağızlarına ulaşamayacaktır. Müezzinlerin bu çağrısına icâbet edenler de onlarla beraber aynı durumda olacaklardır.

Fukahâ şöyle demiştir: Ezanı duyan kimse eliyle, ayağıyla, diliyle yapmış olduğu bütün işleri bırakıp ezanı dinler. Hattâ câmi dışında Kur'ân okumayı bile keser, şâyet câmideyse Kur'ân okumaya devam eder. Ezan okunurken kimseye selâm vermez; ancak selâm alma konusunda fukahâ ihtilaf etmiştir. Bazılarına göre câiz, bazılarına göre ise câiz değildir. Ezan okunurken artık ona icâbet eder. Bu icâbetin vâcip yahut müstehab olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. *Tuhfe* ve *Bedâî* sahibi gibi fukahânın bazısı ezan ve kamete icâbet vâcip; *Hidaye* sahibi gibi bazı fakihler ise müstehab olduğu görüşündedirler.

İkinci şehâdetin (*eşhedü enne Muhammeden Rasûlûllah*) cümlesinin ilk okunuşunda *"sallallahu aleyke ya Rasûlallah*: Allah sana salât ve selam etsin ey Allah'ın Rasûlü" demek; ikinci okunuşunda *"Kurratu aynî bike yâ Rasûlallah*: gözümün nûru ve sürûru sevinç ve aydınlığı seninledir ya Rasûlallah" demek müstehabtır. Daha sonra kişi başparmaklarını gözlerinin üstüne koyup gözlerine sürerek "اَللّٰهُمَّ مَتِّعْنِى بِالسَّمْعِ وَ الْبَصَرِ /Allah'ım beni göz ve kulaklarımdan faydalandır" diye duâ eder. **Kuhistânî** şerhinde ve

ayrıca tefsir sahibi **Kâşifî**'nin *Tuhfetu's-salavât* adlı eserinde fukahânın büyüklerinden naklen böyle anlatılmıştır.

Ezan bittikten sonra:

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا
الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِى
وَعَدْتَهُ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

"Ey bu tam olan dâvetin ve kılınmak üzere olan namazın rabbi ve sahibi olan Allah'ım! Hz. Muhammed'e vesileyi, fazîleti, yüksek dereceyi ver. Ve onu kendisine vaad ettiğin Makam-ı Mahmûd'a ulaştır. Zîrâ sen sözünden caymazsın." şeklindeki ezan duâsını okur.

Akşam ezanında özellikle "Allah'ım işte gece geliyor, gündüz gidiyor. Senin dâvetçilerinin sesleri duyuluyor. Beni de bağışla" diye duâ eder. Semâda, Beyt-i Mâmur'da ilk ezan okuyan **Cebrâil** (a.s.) ve ilk imamlık yapan da **Mîkâîl** (a.s.)'dır. İslam'da ilk ezanı ise **Bilal-i Habeşî** okumuştur.

Ezanın ilk meşrû kılınışı sabah namazında olmuştur. **Zeyd b. Sâbit**'in annesi **Nevvar** şöyle demiştir: "Mescid-i Nebi civarında en yüksek ev benim evim idi. Ezanın ilk meşrû kılındığı andan Mescid-i Nebi'nin inşâsına kadar Bilal benim evimin damına çıkar orada ezan okurdu. Daha sonra mescidin damına konulan bir kâide üzerinde okumaya devam etmiştir. İlk kamet getiren de **Abdullah b. Zeyd** (r.a.)'dir.

Bilal (r.a.) sabah namazı ezanında '*hayye ale's-salâh hayye ale'l-felâh'*tan sonra '*es-salâtu hayrun mine'n-nevm'* yani "namaz uykudan hayırlıdır" ilavesini yapmış; Peygamberimiz de bu ilâveyi kabul etmiştir. Bunun mânâsı şudur: Namaz için elde edilen uyanıklık, uyku ile elde edilen rahatlıktan daha hayırlıdır. Buna icâbet eden '*sadakte ve bi'l-hayri natakte'* yani, "doğru söyledin; hayır konuştun" şeklinde mukabele eder. Kâmette '*kad kâmeti's-salâh'* yani "namaz ikame ediliyor; namaza kalkılıyor" cümlesinde, kişi '*ekâmehallahu ve edâmeha ila yevmi'l-kıyâme';* yani "Allah kıyâmete kadar bu namazın ikame ve idamesini ihsan eylesin" der. Kameti de ezan okuyan yapar. Başkası ancak onun izniyle yapabilir. Peygamberimiz'in bir seferinde bineği üzerinde ezan okuduğu rivâyet edilir.[47] Yine Bilal'in, dilindeki bir pelteklikten ötürü *eşhedü'*nün "şın"ını '*eshedü'* şeklinde "sin" olarak okuduğu ve bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.)'in *"Bilâl'in "sin"i Allah katında 'şın'dır"*[48] buyurduğu rivâyet edilmektedir. *İnsânü'l-uyûn'*da böyledir. *Mesnevi*'de şöyle denmektedir:

O sâdık Bilâl (r.a.) ezan okurken
"Hayye" diyeceğine "heyye" derdi.
Sonunda "Ey Peygamber,
Bu binâ yeni kurulurken bu hatâ doğru değil" dediler.

Ey Allah'ın rasûlü,
Göreve daha fasîh bir müezzin getir.
Din ve doğruluk henüz başlamışken
"Hayye ale'l-felâh" sözünü böyle okumak ayıptır.
Peygamberin öfkesi kabardı
Ve gizli inâyetlerden birkaç söz söyledi.
"Ey aşağılık adamlar, Allah katında Bilâl'in "heyye"si
Yüz "hayye"den ve dedikodudan daha iyidir.
Beni kızdırmayın da sırlarınızı,
Önünüzü ve sonunuzu söylemeyeyim.

Cumada birinci ezanı ilk olarak **Hz. Osman** başlatmıştır. İlk ezanla birlikte çarşı-pazar halkına ve esnafa vaktin geldiği duyuruluyor ve zamanında câmiye gelmeleri sağlanıyordu. Peygamberimiz (s.a.), **Ebû Bekir Sıddık** ve **Hz. Ömer** döneminde cumada hatip minbere çıktığında tek bir ezan vardı. Birinci ezandan önce sâlâ olarak tesbih ve ilan ise yedinci asırdan sonra **Nâsır Muhammed b. Kalavun** zamanında uygulanmaya başlanmıştır. Böylece halkın cumaya erken gelmesi sağlanmıştır. Ezandan sonraki sâlâ uygulaması ise ilk olarak sekizinci asrın sonlarına doğru **Sultan Mansur el-Hâcî b. el-Eşref Şâbân b. Hasan b. Muhammed b. Kalavun** zamanında başlatılmıştır.

Cumada aynı anda iki ezan (çift ezan) okuma uygulaması ise Emeviler devrinde başlatılmıştır. Ezan okurken müezzinin iki elinden birini kulakları hizasına kaldırma işi ise meşhur Haccâc b. Yûsuf'un/Haccâc-ı Zâlim müezzini olan **İbnü'l-Esam** tarafından başlatılmıştır. Daha önce müezzinler parmak uçlarını kulaklarına koyuyorlardı. Mısır'da ilk olarak minâreye çıkıp ezan okuyan kişi **Şurahbil b. Âmir**'dir. Mısır emîri **Mesleme b. Muhalled**, Muaviye'nin emriyle câmilere minâreler yaptırmıştır. Tabiî ki önceleri minâre yoktu. Amr b. As tarafından ilk olarak **Salim b. Âmir** baş müezzin olarak atanmıştır. Bu zât vefât edince aynı göreve Salim'in kardeşi Şurahbil b. Âmir atanmıştır. Müezzinlere ilk olarak Hz. Osman maaş bağlatmıştır.

İnsanlara duyurmak için ezanın yüksek sesle âşikâre okunması vâciptir. Bunun için müezzinlerin yüksek bir yerde olması sünnettir. Kişi münferit tek başına kılacağı namaz için ezanı gizli okur. Namazda iftitah ve intikal tekbirlerini alan müezzin münâdîler imamdan uzak olanlara sesi ulaştırmak için yüksek sesle tekbir alırlar. Şâyet imamın sesi tüm cemâate duyurmaya yeterli oluyorsa müezzin ve münâdîlerin tekbir almaları mekruhtur. *İnsanu'l-uyûn'*da böyle anlatılmıştır.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Medine-i Münevvere'de Peygamber mescidinde o tarihte beş tane minâre vardı ve bu minâreler beş vakit namaza işaret içindi. Bunlar bir gün bir geceyi kapsayan yirmi dört saatlik zaman diliminde beş dâvetin sûretleridir. Saat ve vakitleri ilk defa on iki saat olarak sistemleştiren Nuh (a.s.)'dır. Böylece gemide namaz vakitlerini tespit imkânı bulmuştur.

Minârelerin Mekke’de Mescid-i Haram’da o gün için yedi tane oluşu fenâya dâvetin mertebelerine işarettir. Bunlar da, sonuncusu ‘el-Kahhâr’ olan yedi isimdir. Zîrâ Kâbe zat-ı ahadiyete işarettir. Yükselme bakımından bunun mertebeleri fenâ mertebeleridir. Çünkü bakâ ancak nüzûlden sonradır. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) Miraç’tan indikten sonra bakâ mertebesinin gerçekleşmesi için Medine’ye hicret emredilmiştir.

Kâbe’nin sekizinci bir minâresi daha vardır ki bu da bekâ minâresidir. Ancak bu minâre Kâbe’nin içinde “Kâbe’nin altında gömülü ve gizli olup” yalnız keşif ve mükâşefe yoluyla bilinir. Diğerleri gibi dış yüzeyde olmaz. Harem’e komşu olarak Mekke’de ikamet ettiğim zamanlar bu durum bana da keşfen sâbit olmuştur.

Tarih-i Kutbî’de mütâlaa ettiğime göre, ilk zamanlar Mescid-i Haram’ın elli kadar minâresi vardı. Bu minârelerin bazıları haremde bazıları da Mescid-i Haram’ı çevreleyen dağların tepelerinde idi. Bütün bunlar vakitleri bildirmek içindi. Bu elli minâre miraç gecesinde ilk defa elli vakit olarak farz kılınan namazın aslına işarettir. Allah Teâlâ daha sonra namazı hafifletmiş, nihâyet beş vakit olarak kalmıştır. Her şeyde Allah’ın bir hikmeti, çok güzel bir maslahatı vardır.

وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۜ اِدْفَعْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِى
بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَاَنَّهُ وَلِىٌّ حَمِيمٌ ﴿٣٤﴾

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen *(kötülüğü)* en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.

“İyilikle kötülük”; iyi hasletle kötü haslet, karşılık görmede ve güzel sonuç elde etmede *“bir olmaz.”* Sen müşriklerin eziyet ve cehâletlerine sabreder, onlardan intikam almaz, onların beyinsizliklerine aldırış etmezsen, dünyada saygıyı, âhirette ise sevâbı hak etmiş olursun.

Sana bazı düşmanlarından bir takım kötülükler ârız olunca *“sen”* sana kötülük yapana iyilik yapmak gibi bir hasletle *“(kötülüğü) en güzel bir şekilde önle”* Zîrâ bu durum affetmekten daha güzeldir.

Bu ifâde kul ile Rab arasında cârî olan güzel amelleri beyân mâhiyetindedir. Peygamberimiz (s.a.) müşriklerin eziyetlerine karşı sabra teşvik edilmekte ve onların kötülüklerine iyilikle mukabele etmesi emredilmektedir. Burada ikinci nefiy edatı zâittir. Nefiy burada tekit içindir. Yani iyi hasletle kötü haslet ödülde, karşılık görmede ve güzel sonuçta bir olmaz, demektir.

Zîrâ sen onların eziyet, işkence, cehâlet ve kabalıklarına sabreder; intikamcı olmaz ve onların beyinsizliklerine aldırış etmezsen dünyada tâzim, saygı ve hürmet; âhirette ise sevap ve ödülü hak etmiş olursun. Onların durumu ise tam aksinedir. Öyleyse onların böyle kötülüklere teşebbüs etmeleri senin bu güzel hasletlere sahip olmana engel olmasın. İyilik ve kötülük cins ve çeşit olarak tefsir edilirse mânâ şöyledir: Tüm

iyilikler bir ve aynı değildir; zîrâ onlar da kendi içinde değişik derece ve mertebelere ayrılmaktadır. Mesela îmânın şûbeleri gibi ki en aşağı olanı başkasına eziyet veren bir şeyi yoldan kaldırmaktır.

Aynı şekilde kötülükler de kendi aralarında büyüklü küçüklü farklılıklar arzetmektedir. Bu takdirde ikinci (لا)'nın ziyâde edilmesi nefyi tekid için olmaz. **Zemahşerî**'nin *Keşşâf*'ında buna işaret edilmiştir. "*Sen kötülüğü en güzel bir şekilde önle"* ifâdesi, iyiliğin sonucunun güzelliğini beyân eder. Bazı düşmanlarından sana ârız olan kötülüğü mümkün olan en güzel iyiliklerle sav. Kötülük yapana iyilik yapmak bu cümledendir ve bu durum, afv etmekten daha güzeldir.

Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kolay bir şeydir,
Eğer mertd isen kötülüğe iyilikle karşılık ver.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur. *"Senden alâkayı kesenle sen ilgilen; iletişim ve irtibat içinde ol. Sana haksızlık edeni affet. Sana kötülük edene iyilik et".* [49] Peygamberimiz (s.a.) kendisi yaşayıp ahlâk olarak özümsemeden başkalarına bir şeyi emretmezdi. Burada bu ifâde bir suâle cevap mâhiyetinde düşünüldüğünden mübâlağa için (فادفع) şeklinde fa-yı sebebiyye ile getirilir. Burada 'hasen' yerine 'ahsen' getirilmiştir. Çünkü en güzel olanla mukabele etmek sıradan bir iyilikten daha beliğ ve faydalıdır. Zîrâ en güzel olanı yapan sıradan bir iyiliği haydi haydi yapacaktır.

"O zaman" sen böyle yapınca yani kötülüğü iyilikle savınca, *"seninle arasında düşmanlık bulunan kimse,"* senin zorlu ve muhâlif düşmanın *"sanki candan bir dost olur."*

Bu ifâde kötülüğü iyilikle savmanın sonucunu beyan etmektedir. Yani sen böyle yaptığın zaman en zorlu ve en muhâlif düşmanın bile müşfik bir dost oluverir.

Rivâyete göre bu âyet-i kerime **Ebû Süfyan b. Harb** hakkında inmiştir. Çünkü o, Peygamberimiz (s.a.) ile arasında oluşturulan hısımlık sebebiyle amansız düşmanlıktan vazgeçip mülâyim bir tavır sergilemiş ve daha sonra da Müslüman olarak İslam ve akrabalık sâyesinde sıcak dost olmuştur.

İmâm-ı A'zam'dan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Birisinin benim hakkımda kötü söz söylediğini birisi bana iletti. Ben ise o kötü sözü söyleyen kimse hakkında hep güzel sözler söyledim. Sonra ben gördüm ki o kimse de benim hakkımda iyi şeyler söylüyor."

Kötünün biri beni ardımdan çekiştirmiş, sonra susmuş olabilir
Ancak o sözleri taşıyıp bana söyleyen ondan daha fenâdır.

Düşmanlarının boynunu lutuflarla öyle bir bağla ki,
Bu kemendi kılıç bile kesemesin.
Düşman iyilik ve lutuf görürse

Artık ondan bir kötülük meydana gelmez.
Dostuna zorluk ve sıkıntı verirsen,
Yüzünü bir daha görmek istemez.
Eğer bir efendi, düşmanlarına iyilikle muamele ederse,
Çok geçmeden düşmanları dost olurlar.

Baklî şöyle der. Allah burada bize güzel ahlâk ile kötü ahlâkın bir olmadığını beyan etmiş ve kötü ahlâkı güzel ahlâkla değiştirmemizi emretmiştir. Ahlâkın en güzeli hilm, yumuşak huylu ve hoşgörülü olmaktır. Çünkü bu sâyede düşman dost, uzak yakın olur. Zîrâ güzel ahlâk sahibi olan insan muhâtabının öfkesini iyi huylulukla, zulmünü affedici olmakla, kötü arkadaşlığını ise lutuf, kerem ve iyilikle savar.

İbn Atâ şöyle der: Bizim hizmetimizi güzel yapanla hizmetimizden çıkıp edebi beceremeyen bir değildir. Zîrâ yakınlık sahibinin hizmette kusur ederek edep dışı davranması, uzak olanın kusuru ve edep dışı davranmasından daha ağır ve zordur. Câhil ve bilgisizlerin büyük günahları affedilip hoş görülürken sıddıkların bir anlık hatâ ve meyilleri cezâlandırılmaktadır.

وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الَّذ۪ينَ صَبَرُواۚ وَمَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا ذُو حَظٍّ عَظ۪يمٍ ﴿٣٥﴾

35. Buna *(bu güzel davranışa)* ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak *(hayırdan)* büyük nasibi olan kimse kavuşturulur.

"Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur;" Buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan"; fazîlet ve rûhânî kuvvetlerden nasîbi büyük olan *"kimse kavuşturulur."*

Kötülüğü iyilikle önleme hasleti, nefsini intikam duygularından men ederek sabredenlere verilir. Bunların hâli sabretmektir. Çünkü sabır, nefsi intikam duygularından alıkor, men eder. Zîrâ intikamla meşgul olmak, ancak nefsî zâfiyetlerden ve dış etkenlerden etkilenmekten dolayıdır. Nefsin cevheri kuvvetli olunca artık dış etkenlerden etkilenmez. Böyle olunca da nefse tahammül zor gelmez ve intikamla meşgul olmaz. Hulâsa kişi nefsini tezkiye etmelidir ki tatlı ve acı farksız; hoş ve nâhoş eşit olsun. Âyette sabırları sebebiyle bu zümre medhedilmiştir. Haz, takdir edilen hisse ve nasib demektir.

Cüneyd (k.s.) *"buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur"* âyetini şöyle yorumlar: "Bu makamı elde etmeye ancak bu konuda hakkın inâyet ve lutfundan büyük nasibi olanlar muvaffak kılınırlar." **İbn Atâ** şöyle demiştir. Bu haslete ancak Allah'a ve Allah'ın günlerine dâir mârifet sahibi olanlar kavuşturulurlar.

وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْعَل۪يمُ ﴿٣٦﴾

36. Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir.

"Eğer" tavsiye edilen kötülüğü iyilikle savma hasletinden vesvese ile seni çevirmek ve muhâlif bir duruma dâvet etmek üzere "*şeytândan gelen kötü bir düşünce, seni dürtecek olursa hemen"* onun şerrinden *"Allah'a sığın"* ona itâat etme *"Çünkü O,"* senin sığınmanı *"işiten,"* niyetini *"bilendir."*

Burada (إمّا)'nin aslı (إنْ مَا)'dır. (إنْ) şartiyye olup (مَا) şart mânâsını teyid için ziyâde edilmiştir. Bunun için tekid nûnu şart fiiline bitişmiştir. Zîrâ tekid edilmediği zaman tekid nûnu şart fiiline bitişmez.

Şeytanın dürtmesi mânâsına gelen (اَلنَّزْغُ), (اَلنَّخْسُ) kelimesi gibidir. *el-İrşad*'da olduğu gibi şeytanın vesvese vermesi buna teşbih edilmiştir. Çünkü o, şer ve uygunsuz işlere tahrik etmek üzere gönderilmiştir. Burada şeytan dürtücü kabul edilmiştir. (جدّ جدّه) kabilinden fiilden fâil olacak bir sıfat oluşturulmuş ve şeytan (اَلنَّازِغُ) dürtücü sayılmıştır. (مِنْ) harf-i cerri ibtidâiyyedir. Yani şeytandan kaynaklanan bir dürtü demektir. Yahud burada şeytan masdarla vasıflanmış olup "dürtmek" anlamına gelen (نَزْغٌ), (نَازِغٌ) "dürtücü" demek olmuş olur. (مِنْ) harfi cerri tecridiyyedir. Yani sanki şeytandan bir başka şeytan daha çıkarılıp (نَازِغٌ) dürtücü diye isimlendirilmiştir.

Mânâ şudur. Şâyet şeytan sana vesvese verir ve seni tavsiye edilen kötülüğü iyilikle savma hasletinden çevirir ve bunun hilafına bir şeye çağırırsa şeytanın şerrinden hemen Allah'a sığın ve şeytana itâat etme; zîrâ Allah senin sığınmanı işitir ve niyetini bilir. Kötülüğe en güzel olan şeyle mukabele etme hasletini terk etmenin şeytanın dürtüsünün bir eseri olduğunu anlatmakta, tam bir sakındırma ve şeytandan uzaklaştırma vardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Âyette ayrıca şuna da işâret edilmektedir ki peygamber, yahut velî kul bile Allah'ın mekrinden ve azâbından emîn olmamalı; şeytanı Allah'ın mekrinin bir sûreti olarak görmeli ve şeytanın dürtüklemesine karşı dikkatli olup onun vesveselerinden Allah'a sığınmalıdır. Kişi şeytanın bu dürtülerinin kalbe ulaşmasına fırsat vermemeli; evvel emirde hemen Allah'a dönmelidir. Zîrâ bu dürtüler kalbe ilk düştüğünde kişi buna muhâlif davranmazsa artık bu durum bir düşünce hâlini alır. Daha sonra şeytanın bu dâvet ve dürtüsüne bir meyil ve arzu oluşur. Sonra bu durumu kontrol altına alamaz ve zelle meydana gelir. Kişi güzel bir dönüşle durumu toparlayıp telafi etmezse kalpte bir katılık oluşur; bu şekilde uzayıp gittikçe de artık tehlike beklenir. Kul şeytanın kaydırma ve dürtülerinden sadâkat ve samimiyetle Allah'a sığınıp ondan yardım isteyerek ve ihlas ile kullukta bulunarak kurtulabilir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Benim hâlis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur."*** (el-Hicr 15/42). İşte kul şeytandan kurtulma husûsunda Allah'tan alacağı takviye gücünü ne kadar artırır, Allah'a yalvarıp ondan yardım istemekte ne kadar ihlaslı ve samimi

olursa, Allah da onu korumasına alıp şeytanı ondan def eder. Hatta Allah Teâlâ o kula kurtuluş ihsan etmek için şeytanı ona musallat eder.

Baklî şöyle der: Bu durum Peygamberin şahsından onun ümmetine bir bildiri ve uyarıdır. Zîrâ peygambere musallat olacak olan şeytan peygambere teslim olmuş ve zararsız hâle gelmiştir.

Hayâtü'l-hayevân'da şöyle denir: Peygamberimiz (s.a.)'in mâsûm olduğunda ümmet ittifak etmişlerdir. Öyle ise Peygamberi muhatap alan bu hususlardan maksad şeytanın fitne vesvese ve iğvâsından başkalarını sakındırmaktır. Mümkün olduğu nispette şeytandan sakınmamız için Allah Teâlâ şeytanın bize musallat olabileceğini bildirmektedir.

İnsanoğlunun gizli düşmanı çoktur
İhtiyatlı olan insan akıllı kimsedir.

Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"–Sizden her birinizin bir tane cinlerden, bir tane de meleklerden arkadaşı vardır."* Sahâbe-i kiram "–Ya Rasûllallah sizin de var mı?" dediler. Peygamberimiz (s.a.): *"–Evet benim de var; fakat Allah bana yardım etti ve benim şeytanım müslüman oldu." Yani zararsız hâle geldi. Ben onun zararından korunuyorum. Ve şeytan bana ancak hayrı telkin edebiliyor"* buyurdular. [50]

Süfyan b. Uyeyne şöyle der: Bunun mânâsı 'Peygamberimiz şeytanın şerrinden kurtuldu' demektir. Yoksa şeytanın müslüman olması mevzû bahis değildir. Diğer bâzı âlimler şöyle demiştir: Evet, burada (أسلم) kelimesi, fiili mâzi kalıbı üzeredir. Peygamberimiz'in şu hadisi buna delâlet etmektedir. *"–Ben iki hasletle Âdem (a.s.)'dan üstün kılındım. Benim şeytanım da kâfir idi; fakat Allah bana yardım etti ve benim şeytanım müslüman oldu. Aynı şekilde benim eş ve hanımlarım bana hep yardımcı oldular. Hâlbuki Âdem'in şeytanı hep kâfir kaldı; hanımı (Havva) ise hataya düşmekte destekçi oldu."*[51] İşte bu ifâde Peygamberimiz (s.a.)'in şeytanının müslüman olduğunu açıkça bildirmektedir. Aynı zamanda bu durum sadece Peygamberimiz (s.a.)'in şeytanına mahsus özel bir durumdur. Buna göre şeytanın müslüman oluşu da yine yalnız Peygamberimiz'e özel bir durum olur. Bu konu *Âkâmu'l-mercân* kitabında böyle anlatılmıştır.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Gerçek şu ki, nefsin hakîkati değişmeyip sıfatı değiştiği gibi şeytan gerçekten müslüman olup İslam dâiresine girmez. Yûsuf (a.s.)'dan hikâye ederek Allah Teala şöyle buyuruyor: ***"Muhakkak nefis dâimâ kötülüğü emredicidir".*** (Yusuf 12/53).

Nefsin hakîkati değişmeyip belki sadece sıfatının değişmesinde peygamber, velî ve düşman birdir. Ancak peygamber mâsum, velî mahfuz olup düşmanın durumu ise Allah'a bırakılmıştır. Bunun için ulemâ, 'peygamber ve velînin asla hiç nefsi yoktur' dememiş belki bunlar 'masum' ve 'mahfuz'dur, demişlerdir. Öyle ise herkeste bulunan nefsin hakîkati peygamber ve velîlerde de mevcuddur. Bu konu birtakım ayakların

kayabileceği hassas bir mevzûdur. Konuyu güzel anlamalı ve sağlam keşfetmelidir.

Buna göre Peygamberimiz'in şeytanın müslüman olması demek, İslam ülkesinde zimmet ehli olan gayr-i müslimlerin sulh ve barış akdi ile İslâmî yönetimin himaye ve denetiminde olmaları gibi peygamberin denetiminde olması demektir. Bu halde olan zimmet ehli gayr-i müslimler hiçbir şekilde müslümanlara eziyet ve işkence ederek zarar veremezler. Yine peygambere sardıran şeytan ile velînin şeytanının müslüman oluşları farklıdır. 'İsmet'le 'hıfz' buna delâlet etmektedir. Zîrâ 'ismet' bütün bir zâtı kapsayıcı mâhiyette olduğu halde 'hıfz' mutlak olarak organlarla alâkalıdır.

Şeytanın velîye sırda beraber olması şart değildir. Bazen velînin aklına birtakım vesvese ve kuruntular düşer. Bunlar koruma kapsamı dışında kalır. Ancak bu vesveseli düşüncelerin organlar üzerinde belirgin bir hükmü yoktur.

Keşfü'l-esrâr sahibi şöyle der: "Şeytanın kışkırtması gazap şeklinde ortaya çıkar. Yani îtidâli aşarak çabucak öfkelenme ve kendini kaybetme hâlidir. Ondan kibir, ucüb ve düşmanlık gibi kötü sıfatlar meydana gelir. Ancak gazap sıfatını çıkarıp atmak mümkün değildir. Çünkü o yaratılıştan gelen bir özelliktir. Eğer olması gerekenden daha az bir hâle getirilirse bu sefer de korkaklık ortaya çıkar. Gazap sıfatı dengeli bir durumda olduğunda ona cesaret adı verilir ve ondan hilim, kerem ve öfkeyi tutma gibi sıfatlar meydana gelir."

Haberde şöyle gelmiştir: Gazap ve öfke iblisin yaratıldığı ateşten yaratılmıştır. Hadiste şöyle buyrulur: *"–Gazap ve öfkelenme şeytanın ateşindendir. Öfkelenen kişinin gözlerinin kızarıklığına ve damarlarının şişliğine bakarsanız bunu görürsünüz. Öfkeli iki kişi birbirine saldırıp yalan söyleyen şeytanlardır."* Yani iki kişi birbirine kızıp gerçek dışı ifâdeler kullanır ve yalan söylerler. "Tehâtur", birbirinin iddiâsını çürütmek demektir. *Tâcü'l-masâdir*'de böyledir.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Öfkelendiğin zaman ayakta isen oturuver, oturuyorsan ayağa kalk ve şeytandan Allah'a sığın."*

Allah sizleri ve bizleri şeytanın hîle ve desîselerinden korusun. Onun hîle ve mekrini kendisine redd ü mâküs eylesin. Biz yalnız Allah'a dayanır ve yalnız O'na güveniriz.

---

[40]. Tirmizî, Menâkıb, 4028, Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, 6980
[41]. Ebû Dâvud, Salat, 515; Beyhakî, Sünen.
[42]. el-Hidî, Kenzü'l-Ummal, 20937.
[43]. Bk. İbn Arrak, *Tenzih*, I, 77.
[44]. Bk. Terğib, I, 146; Münavî, VI, 47.
[45]. İbn Arrak, Tenzih, I, 78.
[46]. Müslim, "Salat", 14; İbn Mace, "Ezan", 5; Müsned, III, 169, 264; IV, 95, 98.
[47]. ez-Zeylâî, Nasburrâye, I, 292.
[48]. Sehavî, *Mekâsıd*, s. 129.

[49]. Ahmed, Müsned, 16999.
[50]. Müslim, “Müsafirîn”, 69; Darimî, “Rikak”, 25; Müsned, I, 385, 397, 401, 460.
[51]. es-Suyûtî, Camiu’s-Sağîr, 5885.

KUR'AN BİR KILAVUZ VE ŞİFÂDIR

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُۜ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ
وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾
فَاِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذ۪ينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ
لَا يَسْـَٔمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا
عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْۜ اِنَّ الَّذ۪ٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۜ اِنَّهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٣٩﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ يُلْحِدُونَ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ
عَلَيْنَاۜ اَفَمَنْ يُلْقٰى فِي النَّارِ خَيْرٌ اَمْ مَنْ يَأْت۪ٓي اٰمِنًا يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اِعْمَلُوا
مَا شِئْتُمْۙ اِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿٤٠﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا
جَٓاءَهُمْۚ وَاِنَّهُ لَكِتَابٌ عَز۪يزٌۙ ﴿٤١﴾ لَا يَأْت۪يهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا
مِنْ خَلْفِه۪ۜ تَنْز۪يلٌ مِنْ حَك۪يمٍ حَم۪يدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ ق۪يلَ
لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَۜ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُۜ ءَاَعْجَمِيٌّ وَعَرَبِيٌّۜ
قُلْ هُوَ لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَٓاءٌۜ وَالَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ ف۪ٓي اٰذَانِهِمْ
وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًىۜ اُو۬لٰٓئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَع۪يدٍ ﴿٤٤﴾

37. Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir. Eğer Allah'a ibâdet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin!

38. Eğer insanlar büyüklük taslarlarsa *(bilsinler ki)* Rabbinin yanında bulunan *(melekler)* hiç usanmadan, gece gündüz O'nu tesbih ederler.

39. Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir. Biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir.

40. Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar bize gizli kalmaz. O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyâmet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.

41. Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler *(şüphesiz bunun sonucuna*

***katlanacaklardır)*. Halbuki o, eşsiz bir kitaptır.**

42. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir.

43. *(Rasûlüm!)* Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi, hem de acı bir azap sahibidir.

44. Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden *(kitap)* olur mu? De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifâdır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalıdır. *(Sanki)* onlara uzak bir yerden bağırılıyor *(da Kur'ân'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)*

"Gece ve gündüz," gümüş kadeh gibi âlemi süsleyen *"güneş ve"* bazan altın bir nal, bazan da ince bir gümüş teli gibi olan *"ay, O'nun âyetlerindendir."* Bunların her biri Allah'ın yaratıklarından olup emrine âmâdedir. *"Eğer Allah'a ibâdet etmek istiyorsanız, güneşe de aya da"* Allah'tan başka hiçbir şeye *"secde etmeyin. Onları yaratan Allah'a secde edin!"*

İmam Merzûkî, "الليل/leyl" müzekker olarak "النهار/nehar"a, "leyle" müennes olarak "yevm"e mukâbildir, demektedir. Gündüz ifâdesi güneşi, ay ifâdesi ise geceyi kapsamaktadır.

Bunlar, ilâhî kudretin işâretlerindendir. Bunların her biri Allah'ın yaratıkları olup O'nun emrine âmâdedirler. Yani gece ile gündüzün insanların menfaat ve maslahatlarına uygun olarak bir biri ardına deverân etmeleri, güneş ve ayın kendilerinden istenen sonuca boyun eğmeleri, Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine, ilim ve hikmetinin kemâline delâlet eden en bâriz âyetlerdendir.

Gül yaprağında binlerce renk vardır.
Gün her ne kadar beyaz, aydınlık ve parlak ise de
Onu göremeyene gece ile gündüz birdir.

İzzet sahibi Allah buyurdu ki: Eğer mülkümün genişliğini görmek istersen, ***"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır"*** (en-Nûr, 24/42); ordumu görmek istersen, ***"Göklerinve yerin orduları Allah'ındır"*** (el-Feth, 48/7); işlerimi görmek istersen, ***"Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor?"*** (er-Rûm, 30/50); sanatıma bakmak istersen, ***"Gece ve gündüz, güneş ve ay O'nun âyetlerindendir"*** (Fussılet, 41/37); yarın âhirette beni görmek istersen, bugün gönül gözüyle bana ve sanatıma bak, ***"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?"*** (el-Furkân, 25/45); ki yarın âhirette inâyetimle ve ***"Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl***

parlayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'nu göreceklerdir)" (el-Kıyâme, 75/22-23) sırrıyla beni yeniden görebilesin.

"Güneşe ve aya secde etmeyin." Çünkü bunlar da sizin gibi Allah'ın emirlerine âmâde olan yaratıklar cümlesindendir. Burada güneş ve ayın Allah'ın emirlerine âmâde olmalarından murad, emr-i tekvînî olup emr-i teklîfî değildir. Yani yaratılış gâyesine uygun hareket etmeleridir. Yoksa fiilen ibâdet etmeleri istenmemektedir. Çünkü zâhir ulemâsına göre bunların ilim ve ihtiyarları; bilgi ve tercihleri yoktur. Hakîkat ehline göre ise durum tam aksinedir. Yani güneş ve aya olan emirler emr-i tekvînî olmayıp emr-i teklîfîdir. **Şeyh Sa'dî**'nin şu sözü buna delâlet etmektedir:

Senin için herşey dönüp dolaşarak Allah'ın emrini yerine getirirken,
Senin emre uymaman insafa sığmaz.

"Onları yaratan Allah'a secde edin." Buradaki müennes zamiri âyette geçen leyl, nehar, şems ve kamer kelimeleri içindir. Çünkü akılsız varlıkların çoğulu müennes hükmündedir. Gerçi burada zikri geçen dört nesnenin şems dışında hepsi müzekker olup buna göre zamirlerin de müzekker olması gerekirdi. Fakat burada çoğulun müennes olması kuralı uygulanmıştır. Yahut bu gece, gündüz, güneş ve ay, âyetler demek olan "âyetler" olarak yorumlanmıştır. Bu kelime ise cemî müennes olup zamirin de müennes olması bundandır.

Esasen burada güneş ve ayın yaratılmış olduklarını beyan etmek kâfî olduğu halde, gece ve gündüz dâhil bu dört nesnenin hepsinin yaratılmış olduğunu ifâde etmek, güneş ve ayı da ârazlar dizisinde takdim etmek, onların secde edilebilirlik mevkiinden tamamıyla sâkıt olduklarını bildirmek içindir.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Güneş Allah'ın emriyle bizim için aşçıdır,
Onun Tanrı olduğunu söylemek aptallıktır.
Güneş tutulursa ne yaparsın?
Ondaki karartıyı nasıl gidərirsin?
Yine Allah'ın dergâhına baş koyup,
O karartıyı gider, yine ona nûrunu ver demez misin?
Gece yarısı seni öldürmeye kalkışsalar
Ağlayıp yalvaracağın veya aman dileyeceğin güneş nerede?
Hâdiselerin çoğu hep geceleri meydana gelir,
Hâlbuki geceleri taptığın mâbûd ortada yoktur.
Hak yönüne doğrulukla eğilirsen eğer,
Yıldızlardan kurtulur, O'na mahrem olursun.

"Eğer Allah'a tapıyorsanız Allah'a secde edin; başkasına secde etmeyin." Zîrâ

secde, ibâdet mertebelerinin zirve noktasıdır. Öyle ise secde yalnız Allah'a tahsis edilmelidir. Belki de yıldızlara tapan bazı Sabiîler gibi birtakım insanlar, güneş ve aya secde etmeyi Allah'a secde etmek zannediyorlardı. Bu âyetle Allah ile araya böyle bir vasıtanın konulması yasaklanmış ve bütün eşyayı yaratan Allah'a secde emrolunmuş oldu.

Şâyet, "Secde ânında güneşin insanlara kıble olması niye câiz olmasın?" gibi bir şey sorulursa, şöyle deriz: Güneş insanların maslahat ve menfaatlerine yönelik yaratılan ve dünyayı aydınlatan pek yüce bir cevherdir. Şâyet namazda güneşin kıble oluşuna izin verilip rükû ve secdede güneşe dönülürse, bazı insanlar, bu rükû ve secdenin Allah'a değil güneşe yapıldığını zannederler.

Fakat muayyen taşlar böyle değildir. Bunların kıble olarak tespit edilmesinde her hangi bir ulûhiyet anlayışı ve bir zihin karmaşası söz konusu değildir.

Bir hadîs-i şerîf'te şöyle denilmiştir: *"Ümmetimde riyâ ve gösteriş yoktur. Olsa da amellerle ilgili olur. İmâna gelince, îmân onların kalplerinde dağlar gibi sâbittir. Kibre gelince, onlardan biri secde ederek alnını yere koyunca, kibirden kurtulmuş olur."*

فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا
يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾

38. Eğer insanlar büyüklük taslarlarsa *(bilsinler ki)* Rabbinin yanında bulunan *(melekler)* hiç usanmadan, gece gündüz O'nu tesbih ederler.

"*Eğer insanlar"* Allah'tan başkasına secdeyi terk husûsunda senin emrine uymaktan *"büyüklük taslarlarsa";* güneş ve ay gibi unsurlara secde ederek onları aracı yapmakta ısrar ederlerse, bu durum Allah'a ihlaslı olarak ibâdet edenlerin sayısını hiç de azaltmaz. Bilsinler ki *"Rabbinin yanında bulunan"* Allah katında mânen Allah'a yaklaştırılmış olan mukarreb melekler, *"hiç usanmadan, gece gündüz"* devamlı olarak, her zaman *"O'nu tesbih ederler."* Ortaklardan ve Allah'ın şânına yakışmayan her şeyden onu tenzîh ederler. Onlar ibâdetin çokluğu, duâ ve yakarışın fazlalığı sebebiyle bezginlik ve yorgunluk hissetmezler.

Buradan şu anlaşılmaktadır: Allah'a ihlâslı olarak ibâdet diğer kullarda da mevcud olmakla beraber burada sâdece meleklerin bu işe tahsis edilmesi, sayılarının çokluğundandır. Ayrıca melekler, güneş ve aya yapılan ibâdeti kıskançlık duygusuyla reddedip ibâdeti Allah'a tahsis ederler. Onlar hiç usanmazlar. "Seâmet", "yorulma, usanma" demektir. Yani melekler tesbih ve ibâdetten geri kalmaz ve yorulup usanmazlar. Çünkü meleklerin tesbihleri insanların nefes almaları gibi tabiî bir durumdur.

Abdülazîz Mekkî bu âyetle ilgili olarak şu tesbihâtı tavsiye etmiştir: *"Zâtını tanıyanın, zikrinden usanmayacağı Allah ne yücedir. Kendisiyle dostluk ve ünsiyet*

kuranın, başkasından yalnızlık ve vahşet duyduğu Allah ne yücedir. Kendisini sevenin başka her şeyden yüz çevirdiği Allah'ın şânı ne yücedir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Filozofların yaptığı gibi sizler ruh güneşinin tecellîsi anında sizlere keşfedilen mâkûlâtı/aklî ilimleri ile bir takım dakîk ilimleri maksad ve mâbed edinmeyiniz. Yine bazı tarikat ehli mâneviyât yanlısı sâlik ve sûfîlerin yaptığı gibi kalp ayında hakkın tecellîsi ânında şâhid olduğunuz müşâhedeleri ve mükâşefe yoluyla elde ettiğiniz dînî ilimleri maksad ve mâbed edinmeyiniz. Bunlar irfân ve kerâmetler geçitlerinde duraklayıp mârifetle uğraşırken, Ma'rûf'tan (c.c.), kerâmetle uğraşırken de o kerâmeti veren zâttan meşgul oldular.

Öyle ki Allah, bütün yürüyenlerin menzillerini kendisine çevirmiştir. Evet, şâyet sizler cehennem korkusu ve cennet ümidiyle değil de, Allah'ın zâtına, rızâsına ve cemâline vuslatı umarak O'na ibâdet eden sâdık ve samîmî sevgililerden iseniz, mâbud ve maksûd olarak Mevlâ hazretlerinin zâtını dost edinin.

Bütün varlıkları ile secdeye muvaffak olamayan hevâ ve bid'at ehli, Allah'a secde etmekten büyüklük taslasa da Allah'ın yüce katında bulunan peygamber ve velîlerin ruhları, bütün âlemde, O'nun, hiç kimsenin secde etmesine muhtaç olmadığı husûsunda tenzih ederler. Bu tesbih ve tenzihten yorulmaz ve usanmazlar.

Kâşifî şöyle demiştir: "Bu secde Kur'ân'da zikredilen secdelerden on birinci secdedir. Şeyh-i Ekber *Fütûhât*'ta bu secdeye secde-i ihtimâd secde-i ihtiyâr adını vermiş ve şöyle demiştir: "Birinci âyetin sonunda secde edenler için Cenâb-ı Hakk'a secde etmek şart olur. Çünkü buradaki secde ***"Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız (O'na şükredin)"*** (el-Bakara, 2/172) âyetine yakındır. İkinci âyetin sonunda yapılan secde ise mutluluk ve muhabbet secdesi olur ki bu da ***"Onlar (melekler) hiç usanmazlar"*** (Fussılet, 41/38) kelâmına yakındır. Yani emr-i ilâhîye yakın secde olur."

Ezcümle; *"ibâdet ediyorsanız"* sözü **İmâm Şafiî** ve **İmâm Mâlik**'e göre secde emriyle beraber olduğundan secdeyi îzâh etmektedir. İmâm **Ebû Hanîfe**'ye, **İmâm Şafiî**'den bir başka rivâyete ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise Allah'a secdeyi emreden âyetin sonu *"usanmazlar"* ifâdesidir. Çünkü esas mânâ burada tamamlanmaktadır. İmamlardan her birine göre hüküm, secde hükümlerine göredir. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre secde vâcip, İmâm Mâlik'e göre fazîlet, İmâm Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, sünnettir.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنَّكَ تَرَى الْاَرْضَ خَاشِعَةً فَاِذَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَٓاءَ اهْتَزَّتْ
وَرَبَتْۜ اِنَّ الَّذ۪ٓي اَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۜ اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٣٩﴾

39. Senin yeryüzünü kupkuru görmen de Allah'ın âyetlerindendir. Biz onun

üzerine suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir.

Ey Muhammed ve ey düşünen insan! *"Senin yeryüzünü",* toprağı *"kupkuru",* bitkisiz, sâkin, boynu bükük *"görmen de Allah'ın"* kudretine delâlet eden *"âyetlerdendir. Biz onun üzerine"* yağmur yağdırarak *"suyu indirdiğimiz zaman, harekete geçip kabarır. Ona"* kuru yere *"can veren, elbette ölüleri de diriltir. O, her şeye kâdirdir."*

Burada yerin, toprağın "boynu bükük", kuru olup bu şekliyle hayır ve bereketten boş olması, kişinin boynu bükük, zelîl ve çevresine faydasız bir durumda olmasına teşbih edilmiştir. Yer kabarır ve şişer. Çünkü bitki filizleneceği zaman yer kabarır, şişer ve yarılır. Yeri dirilten yani kupkuru ve bitkisiz haldeyken onu canlandıran, elbette ölüleri de diriltir. Gerçekte diriltmek, "hayat vermek" demektir. Bu da, his ve hareketi gerektirir. Burada yerin diriltilmesi, topraktaki nemâ kuvvetini hareketlendirmek, çeşitli bitkilerle yere bir canlılık ve parlaklık kazandırmaktır.

"Elbette ölüleri de diriltir. O her şeye kâdirdir." Ölüleri dirilteceğini vaad etti. Elbette sözünü yerine getirecektir. Ölüleri yeniden diriltmekteki başlıca hikmet, insanları cezalandırmak ve ödüllendirmektir. Bu âyet-i kerîme'de nefislerin ve kalblerin diriltilmesine işâret vardır. Bunlardan birincisi yani nefislerin ihyâsı şöyledir: Sebepler ve muharrik unsurlar ortadan kalkıp kaybolunca, beşeriyet toprağı kupkuru kesilir. Nefisler üzerine ibtilâ ve istidrâc suyu inince, artık o nefislerin menhiyyât ağaçları ve mâsiyet bitkileri ile titreyip yeşerdiğini görürsün.

Mesnevî'de şöyle denmiştir:

"Senin ateşinde Firavun odunu yok,
Kim ki Firavun gibidir ona yardım yok.
Nefsin de bir ejderhâdır, o nasıl ölsün?
Elinden bir şey gelmemenin derdiyle donmuş kalmıştır.
O ejderhâ yoksulluk elinde bir kurtçuk gibidir,
Sivrisinek, mal ve makam sebebiyle atmaca kesilir."

İşte bunun için kişiye yapılacak en ağır bedduâ: "Allah sana nefsinin tadını tattırsın" şeklinde yapılan bedduâdır. Çünkü kişi nefsinin tadını alıp bu durumdan hoşlanır ve bunlarla asıl maksud olandan meşgul olursa artık bu insanın ebedî felâhı umulmaz. Kalblerin ihyâsına gelince, bu da imân nûru ve samîmî istekle, aşk ve şevkin diğer duygulara galebe çalmasıyladır. Bu durum rahmet sularının ve lutuf yağmurlarının inmesiyle gerçekleşir.

Rivâyet edildiğine göre sâlihlerden biri şöyle demiştir: Kâbe-i Muazzama'yı tavaf ederken **Semnûn**'u gördüm. Düşecek gibi sendeleyerek yürüyordu. Elinden tuttum ve "Huzuruna çıkacağın Zât hakkı için, seni bulunduğun şu makama ulaştıran şeyi söyler

misin?” dedim. O ise, bu sözü işitip o yüce huzurda duracağı anın heybet ve haşmetiyle bayılıp düştü. Ayılınca da şu şiiri okudu:

Bedenim hastalık ve sıkıntılar içinde; kıvranıyorum.
Gönlüm de yaralı; rahatsız; yanıyorum.
Böyle biri korku ve üzüntüden ölse haktır.
Hesap günü onun durağı büyük ve muhakkaktır.

Sonra bana şöyle dedi: Kardeşim, kendime birtakım muhkem prensipler edindim. Bunlar:

1. Diri ve dinç olan nefsin arzularını öldürdüm. Ölü olan kalbi diri tuttum.
2. Gayb âleminde olan âhiret haz ve zevklerine bedel olarak yanımda hazır bulunan dünya haz ve nasibimi erteledim.
3. Fânî olan takvâyı hep kalıcı tuttum. Hep yanımda olan nefis ve hevâyı fânî saydım.
4. Ben insanların vahşet ve yalnızlık duydukları şeyi dost ve enîs tuttum. Bu Allah ve O’nun zikridir. İnsanların huzur ve sükûn buldukları şeyden hep kaçtım durdum. Bu ise Allah’tan başka her şeydir. Allah ve onun zikri ile olmak güzel sonuçtur. Allah’tan başkası ile ünsiyet ise kötü sonuçtur. Şüphesiz şu fânî dünyaya îmânsız olarak vedâ etmek, işin en kötüsüdür.

Hâtim-i Esam zamanında kefen soyucu biri vardı. Bu adam kabirleri açıp ölülerin kefenlerini soyardı. Bir gün Hâtim-i Esam’ın sohbet meclisinde bulundu ve onun huzurunda tevbe etti. Allah Hâtim-i Esam sebebiyle bu kişinin kalbini uyandırıp onu yeni bir hayata kavuşturdu.

Bir gün Hâtim bu adama: “Şimdiye kadar kaç kabri açtın?” dedi. Adam: “Yedi bin” diye cevap verdi. Hâtim: “Kaç yılda?” diye sordu. Adam “Yirmi yılda”, diye cevap verdi. Bu arada Hâtim’e bir baygınlık geldi. Ayılınca: “Peki bunlar Müslüman kabirleri mi yoksa kâfir kabirleri miydi?” dedi. Adam: “Müslüman kabirleriydi” dedi. Hâtim: “Kaç kabri definden sonra kıbleden başka tarafa çevrilmiş olarak buldun?” dedi. Adam: “Bunların sadece üç yüz kadarı kıbleye yönelmiş; diğerlerinin tamamı kıbleden başka tarafa çevrilmiş idiler.” dedi.

Bu manzara karşısında Hâtim düşüp bayıldı. Çünkü herkesin korkusu mârifet makamındaki durumuna göredir. Kişi önünde bir ölüm ve musîbet; haşr ve imtihan olduğunu bilirse hiç bir yere kaybolamaz. Hattâ hâlini düşünüp bayılıp düşer.

Bazıları şöyle demiştir: Bir mümin vefat edip ruhu semâya yükseldiği zaman melekler: “Bu kulu şeytandan kurtaran Allah’ın şânı ne yücedir!.. Nasıl da imânını kurtardı!” derler.

Şeytanın fitnesinin çokluğu ve kalplere hükümran olması sebebiyle kurtuluş zor ve çok kıymetlidir. Öyle ise, Allah’a karşı dürüst olmalı, zikre devam etmelidir. Böyle azgın

şeytanlardan ve yıkıcı fitnelerden O’na sığınmalıdır.

إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا ۗ أَفَمَنْ يُلْقَىٰ فِي النَّارِ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ ۖ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾

40. Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar bize gizli kalmaz. O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir, yoksa kıyâmet günü güvenle gelen mi? Dilediğinizi yapın! Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.

“Âyetlerimiz hakkında doğruluktan ayrılıp eğriliğe sapanlar” âyetlerimize yalan, sihir ve şiir diyenler *“bize gizli kalmaz”,* onları cezâlandıracağız. *“O halde, ateşin içine atılan mı daha iyidir”,* yüz üstü cehenneme atılan kâfirler mi daha hayırlı, *“yoksa kıyâmet günü güvenle gelen mi?” “Dilediğinizi yapın!”* İster cehenneme atılmayı gerektiren, ister kıyâmet günü güvenle gelmeyi gerektiren işlerden dilediğinizi yapın. *“Kuşkusuz O, yaptıklarınızı görmektedir.”* Size amellerinize göre karşılık verecektir.

Burada “cehenneme atılmak”la “kıyâmete güvenle gelme” ifâdesi karşılaştırılmıştır. Bu durum müminlerin kıyâmette bütün tehlikelerden emîn olacaklarının açık ve kesin olarak ifâde edilmesi demektir. Şâyet cehenneme atılacak olanla cennete girecek olandan hangisi daha hayırlıdır? denseydi, o zaman belli bir korku döneminden sonra müminlerin durumunun güvene kavuşacağı gibi bir durum söz konusu olabilirdi.

Âyette ihtibak sanatının olduğu da söylenebilir. Buna göre birinci cümlede ikincisinin mukâbili, ikinci cümlede ise birincisinin mukâbili hazfedilmiş demektir. Bu durumda mânâ; korkarak gelip ateşe atılan mı daha hayırlıdır? Yoksa güvenle gelip cennete giren mi hayırlıdır? demektir. Elbette ikinci durumda olan daha hayırlıdır. Dilediğinizi yapın; ateşe atılmayı yahut kıyâmete güvenle gelmeyi gerektiren işlerden dilediğinizi yapın, tercîhinizi yapın, sonuçta ancak kendinize zarar verirsiniz. Bu emir, bir tehdid ifâdesidir. Bellidir ki bundan maksad, istediklerini yapmaları değildir.

el-Es’iletü’l-Mukhame’de; “Bu emir tehdid mânâsındadır,” denmiştir. Bunun mânâsı şudur: Mücrimlere mühlet vermek, acziyet yahut gafletten dolayı değildir. Suçlunun kaçacağından endişe eden hemen onu cezalandırır. Böyle dilediğinizi yapın, şeklinde mühletli bir ifâde, tehdid unsurlarının en belîğ ve en mânidâr olanıdır.

“O yaptıklarınızı görmektedir”. Binâenaleyh amellerinize göre karşılık verecektir.

Hîle ve tuzağı bırak ki Allah onu bilir,
Sahte para verme ki satıcı onu tanır.

Bu âyet-i kerîme’de özellikle belli bir gruba tehdid vardır. Bunlar, söz ve fiillerinde ölçüsüz, patavatsız olup felâket tellâllığı yapan, halktan îtibar ve kabûl bekleyip orta yerde elbiselerini parçalayıp feryâd u figân ederek hezeyanlarda bulunan kimselerdir. Öyle ki bunlar gûyâ uzlet ve inzivâda bulunurlar, tekke ve zâviyelerde zühd ve takvâ

üzere oldukları görünümünü verirler, meşâyih ve ulemânın eserlerine bakarak bir şey bilmedikleri halde birtakım yaldızlı sözlerle insanları kandırmaya çalışırlar. Âmir ve yöneticilerden îtibar bekleyip mükâşefe ilmine sahip olduklarını ve daha birtakım mânevî haller ve vecdler içinde olduklarını iddiâ ederler. Ancak yalan, hîle, iftirâ ve fâsid niyetleri ve Allah'ın zikrinden gâfil olan kalbî durumları hiç de Allah'a gizli değildir.

Aynı şekilde bu durum Allah'ın sıddîk ve ârif kullarından da gizli kalmaz. Allah'ın bu has kulları, Allah'ın nûruyla bakıp insanların kalplerindeki gizli şeyleri görürler.

Bir de sen diğerlerini göreceksin, kıyâmet günü bütün şâhidlerin huzûrunda nasıl da rezil olacaklar. Yine sen hak ehlinin keskin gözlerle ve âşık kalplerle hakka baktıklarını görürsün. Tabiî cehennem halkıyla cennet halkı bir olmaz. Elbette Peygamberimiz (s.a.) bu inkârcı ve bozguncuları beyan etmiş, kendilerini firavunlara, kalplerini de kurtların kalplerine benzetmiştir.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin içerisinden birtakım kavimler çıkacak, dilleri ve konuşmaları peygamber dilleri gibi, kalpleri firavunların kalpleri gibidir."* Başka bir hadis-i şerifte ise; *"Kalpleri kurtların kalpleri gibidir, okun yaydan fırlayıp uzaklaştığı gibi bunlar da süratle dinden çıkıp uzaklaşırlar. Bilgisizce fetvâ verirler, kendileri de sapar, halkı da saptırırlar."*

Bazıları bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: Saygısızca bize karşı cüret gösterenler bilsinler ki bu cüretkârlıkları ve bâtıl dâvâda haddi aşmaları bize gizli değildir. **İbn Atâ** bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: Gerçek dışı yalan dolan ve hezeyanlarla birtakım iddiâlarda bulunanlar yakında onu nasıl tekzîb ettiğimizi ve bütün hallerde onu nasıl rezil ve rüsvây ettiğimizi görecektir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾

41. Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler *(şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır)*. Halbuki o, eşsiz bir kitaptır.

"Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler", Kur'ân onlara geldiğinde ve onu ilk duyduklarında hiç düşünmeden onu inkâr ettiler. Hak olduğu besbelli iken hiç düşünmeden ve yorumu bilmeden onu yalanladılar.

Radî şöyle demiştir: Cer sanki mecrûrun harflerinden biri gibi olduğundan dolayı bedelde lafzî âmillerden yalnız harf-i cer tekrar edilir. Bu âyet, yeni bir cümle olup: ***"Âyetlerimizi inkâr edenleri yakında bir ateşe sokacağız"*** (en-Nisâ', 4/56) ifâdesinde olduğu gibi haber mahzûftur. Bu mahzûf haber bir sonraki âyetin sonundaki "hamîd" lâfzından sonradır. **İmâm Kisâî** ise; "Bu mahzûf haber, geçmiş haber yerine kâimdir," demektedir.

"Hâlbuki o, öyle eşsiz bir kitaptır." Çok faydalı olup bir benzeri de yoktur. Burada

“azîz” kelimesi “izz” kökünden olup “züll” kelimesinin zıddıdır. Kur’ân azîzdir, yücedir. Zelîl ve hakîr değildir, demek olur. Yahut “azîz” menî’, korunmuş demektir ki ona muâraza edilemez. İptal ve tahrip yapılamaz. Bu defa “azîz” kelimesi “izzet” kökünden olup “galebe çalmak” ve “üstün gelmek” demektir. Kur’ân, her ne kadar birtakım bazı kişilerin fâsid ve haksız yorum ve sataşmalarına muhâtap oluyorsa da her asırda bâtıl ehli tarafından ortaya atılan şüpheleri iptal ve izâle edecek ve onların fâsid yorumlarını ortadan kaldıracak hak savunucuları da vardır.

Kur’ân, Allah’ın koruma ve himâyesi ile ayrıca ona sataşanları men’ edecek âlimlerin çokluğu ile mutlak gâliptir. **İmâm Kuşeyrî** (k.s.) şöyle demiştir: “ Kur’ân izzetlidir, çünkü o izzetli bir meleğin, izzetli bir peygambere, izzetli bir ümmet için getirdiği İzzetli Rabbin kelâmıdır. Ayrıca o, dost katından, dosttan gelen bir mektuptur, dosttan gelen mektup da dostlar için azîz olur.”

İbn Atâ şöyle demiştir: Kur’ân çok azîz ve yücedir. Çünkü hiç kimse Kur’ân’ın bizzat sahip olduğu yüceliğin hakkının hakîkatine ulaşamaz. Yine Kur’ân kendisine indirilen zâtın izzeti ve kendilerine hitâb edilen Allah’ın has kulları ve değerli dostlarının izzeti sebebiyle pek azîzdir.

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾

42. Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah’tan indirilmiştir.

“Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez.” Bâtıl hiçbir taraftan yol bulup ona gelemez ve ulaşamaz. Yani Allah tarafından hak ve sâbit olmayıp Kur’ân’ın iptâline yönelik iftirâlar Kur’ân’a ulaşamaz.

Burada en bâriz olan iki yön; ön ve arka zikredilip bütün yönler murad edilmiştir. *“Ona önünden de ardından da bâtıl gelemez.”* kavli, istiâre-i temsîliyye olup kitap, hiçbir şekilde bâtılın kendisine müdâhil olamaması bakımından kudret ve kuvvet sahibi ve hükümran olan birinin himâyesi ile koruma altına alınmış kişiye benzetilmiştir ki o kimse komşusunu düşmanın her türlü taarruz ve saldırılarından korumaktadır. Sonra bu teşbih, istiâre makamına çıkarılıp müşebbehün bih/kendisine benzetilen’den müşebbeh/benzetilen ve “*Ne önünden ne de arkasından onu boşa çıkaracak bir söz gelmez”* buyrulmuştur.

Yahut geçmiş ve geleceğe dâir verdiği haberlerde bâtıl ona gelemez, demektir. Yahut burada bâtıl şeytanlar Kur’ân’a bir ilâve yahut noksanlık yaparak yaklaşamaz, demek olur. Veya Kur’ân’a kendisinden önceki kitaplardan hiçbir tekzîb ve yalanlama gelmediği gibi kendisinden sonra da onu iptâl edip hükmünü ortadan kaldıracak bir kitap da gelmeyecektir, demektir.

“O, hikmet sahibi, çok övülen Allah’tan indirilmiştir.” Burada “tenzil” kelimesi

mahzûf mübtedânın haberi olabileceği gibi "kitab"ın sıfatı da olabilir. Bu sûretle Kur'ân'ın zâtî azamet ve şânının yüceliğinden sonra izâfî olan azamet ve şânının yüceliğini de ifâde etmektedir. Bütün bunlar Kur'ân'ı inkâr etmenin bâtıl olduğunu teyid içindir. Allah Hakîm olarak Kur'ân'ın sağlam yapıp insanların değiştirmesine engel olmuştur. Yine Allah, Hamîd olarak Kur'ân'ın mânâlarını kullara ilhâm ederek hamd ve övgüye hak kazanmıştır. Yine Allah'ın nimetleri kendilerine ulaşması sebebiyle bütün yaratıklar her yerde hâl ve konuşma diliyle Allah'a hamd edip O'nu övmektedirler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Kur'ân'ın izzet ve yüceliğinin gereğidir ki, bâtıl ehli ona imân ederek Kur'ân'ın önünden ve onunla amel ederek arkasından gelemez. Kur'ân, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah tarafından indirilmiştir. Allah Kur'ân'la amel etmek isteyen dilediği kullarına hikmetini indirir. O, hüküm ve fiillerinde övülmüştür. Çünkü bütün bu hüküm ve fiiller Allah'tan derin bir hikmetle sâdır olmaktadır.

Hz. Ali (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre o: "Ben Peygamber (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittim' dedi: *"Dikkat ediniz yakında birtakım fitneler olacaktır".* Ben; "Bu fitnelerden çıkış yolu nedir ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordum. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Allah'ın kitâbı Kur'ân-ı Kerim'e sımsıkı sarılmanızdır. Sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberleri ondadır. O aranızda hüküm verme merciidir. O hakla bâtılı ayıran yegâne unsurdur. Şaka değildir. Kendi cebbârlık ve zâlimliğinden dolayı kim Kur'ân'ı terk ederse, Allah onu helâk eder. Kim de hidâyeti Kur'ân'dan başkasında ararsa, Allah onu saptırır. O, Allah'ın gökten yere sarkıttığı kuvvetli bir ip ve âhiret mutluluğunu elde etmeye vesîledir. O, nice hüküm ve hikmetleri ihtivâ eden bir mesajdır. O dosdoğru yoldur. Hevâ ve heves ehli onunla bid'at ve dalâlete düşmez."*

"Onu okuyan diller Kur'ân'ı başkasıyla karıştırmaz. Zîrâ Kur'ân mahfûz ve mâsûmdur. Âlimler onun mânâ ve inceliklerine doymazlar. Âlimler, onun derin ve derûnî mânâlarını ihâta edemezler. Bilakis her düşünmelerinde daha önce keşfedilmemiş birtakım yeni mânâ perdeleri aralanır. Tekrar tekrar okunup dinlendiği halde hiç eskimez. Onu okuyanların dili, dinleyenlerin kulağı, düşünenlerin zihni, yorulmaz, usanmaz.

*Bilakis her yeni okuyuş, dinleyiş ve düşünüşde yeni bir lezzet, halâvet ve canlılık duyulur. Onun derin mânâları ve sayısız faydaları hiç bitmez, tükenmez. Öyle ki onu duyan cinler bile yerlerinde duramamış ve kendilerini tutamamışlar ve şu îtirafta bulunmuşlardır: "Biz hârikulâde güzel bir Kur'ân dinledik, doğru yola iletiyor. Ona inandık ve onu tasdîk ettik. Onunla konuşan, doğru söyler. Onunla amel eden, olgunluk ve hidâyete erer. Onunla hüküm veren, adâleti sağlamış olur. Kim ona dâvet ederse, doğru yola hidâyet edilir." Mesâbîh Kitab'*ında böyledir.[52]

Bir başka hadîs-i şerîf'te şöyle buyrulmaktadır. *"Kıyâmet günü Kur'ân ehli çağrılıp her birine bir taç giydirilecektir. Her bir tacın yetmiş bin rüknü vardır. Her bir rükünde kırmızı yakut vardır. Şu kadar günlük ve gecelik mesâfesinden çevreyi*

aydınlatır. Sonra Kur'ân ehline memnûn ve hoşnud oldun mu? diye sorulur. O da: "Evet" der. Bu sefer kirâmen kâtibîn olarak bilinen yazıcı melekler: "Yâ Rabbi! Ehl-i Kur'ân olan bu kulunun derecesini artır" derler. Allah Teâlâ ise: "Ona kerâmet elbisesi giydirin" buyurur. O zâta hulle giydirilir. Sonra yine: "Râzı oldun mu?" diye sorulur. O "Evet" der. Yine melekler: "Yâ Rabbi! Bu kulunun derecesini artır" derler. Allah Teâlâ da Kur'ân ehline: "Sağ elini aç" buyurur. O da açar. Eli, rıdvan; yani Allah rızası ile doldurulur. Ona: "Sol elini aç" buyrulur. O da açar. Sol eline huld/ ebedîlik doldurulur.

Sonra ona; "Durumundan memnûn musun denilir?" O da; "Evet" der. Melekler yine: "Yâ Rabbi! Bu kulunun derecesini artır" derler. Allah Teâlâ: "Bu sefer elbette ben ona rızâ ve hoşnutluğumu ve ebediyeti verdim" buyurur. Sonra kendisine güneş gibi bir nur verilir. Yetmiş bin melek eşliğinde cennete doğru yol alır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Bu kulumu cennete götürün, Kur'ân'dan her bir harfe bir hasene, her bir haseneye de bir derece verin" ki iki derece arası yüz senelik mesâfedir.

Bir başka hadîs-i şerîf'te şöyle buyrulur: *"Ehl-i Kur'ân olan bu kulun anne ve babası huzura getirilir. Aynen evlâdlarına yapılan bu güzel muâmele onlara da yapılır. Bu, Kur'ân ehline olan bir saygı ifâdesidir. Onlar; "Bu da nereden?" derler. Onlara: "Evlâdınıza Kur'ân öğretmeniz sebebiyle bu iltifat ve ikrâma mazhar oldunuz" denir."*

İzzet ve şerefi senin adın ve yazdığınla buldum,
Şerefli binlerce can senin adına ve yazdığın kaleme fedâ olsun.

مَا يُقَالُ لَكَ اِلَّا مَا قَدْ ق۪يلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَۜ اِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ
وَذُو عِقَابٍ اَل۪يمٍ ﴿٤٣﴾

43. ***(Rasûlüm!)*** **Sana söylenen, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Elbette ki senin Rabbin, hem mağfiret sahibi hem de acı bir azap sahibidir.**

Ey Muhammed kâfirler tarafından *"Sana"* ve Kur'ân'a *"söylenen"* sihirbaz, falcı, deli, masal vs. gibi sözler, *"senden önceki peygamberlere"* ve onlara indirilen kitaplara *"söylenmiş olandan başka bir şey değildir. Kuşkusuz Rabbin, hem"* peygamberlere ve onlara imân edenlere karşı *"bağışlama sâhibi, hem de"* peygamberlere ve onlara indirilen kitaplara inanmayanlara, düşmanlara karşı da *"acı azâb sâhibidir."*

Burada Peygamber (s.a.), kâfirlerden görmüş olduğu eziyet, işkence ve musîbetlere karşı tesellî edilmekte ve şöyle denmektedir; Eski ümmetler peygamberlere eziyet ve işkenceyi revâ gördüler. Onlara yardım edildi ve düşmanlardan intikam alındı. Yakında

sana ve düşmanlarına da aynı muâmele yapılacaktır. Âyette aynı zamanda evliyânın, Allah dostları ve Allah'ın has kullarının hâline de işaret edilmektedir.

Şöyle ki; bunlar Allah dostları olarak peygamberlerin vârisleridir. Bunların da düşmanları ve haksız yere bunlara dil uzatıp deli, câhil vs. diyen hasûd kimseler vardır. Fakat bu Allah dostları, bütün bu eziyet ve işkencelere katlanıp muradlarına ermiş ve bunu başarmışlardır. Nihâyet peygamberler de sabırla zafer elde etmişlerdir. Başka bir âyette şöyle buyrulmaktadır: ***"Senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine sabrettiler. Nihâyet onlara yardımımız yetişti."*** (el-En'âm, 6/34). Sonunda kavim helak edildi. Yahut peygamberin dâvetine icâbet etti. Yahut bâtınî ve mânevî bir yardım geldi de ilâhî ahlâkla ahlâklanıp sabrettiler. Şüphesiz sabır, güzel bir yardımdır. Çünkü maksûd ancak sabırla elde edilir.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Çocuğun daha küçük iken onu eğit,
Ara sıra azarla, iyi şeyler için mükâfat, kötü şeyler için korku ver.
Öğretmenin cevrini çekmeyen çocuk,
Daha sonra çok cefâ çeker.

İşte bu sabır sâyesinde insan bulunduğu halden daha güzel bir duruma geçmektedir. Nihâyet bakır mâdeni de iksirle işlenip altın, gümüş olmaktadır. Âyet-i kerîme şöyle bir husûsu daha ortaya koymaktadır; insanların bir biri aleyhine konuşmamaları matlûb olan hikmet değildir. Şu göz ardı edilmemelidir. Allah Teâlâ kendi Zât-ı kerîmi hakkında aleyhte konuşmayı bile ortadan kaldırmamıştır. Öyle ki "Allah'ın eşi ve evlâdı var" vb. sözleri sarf ediyorlar. Allah hakkında durum böyle ise ya peygamberler, rasuller, evliyâ ve mukarreb elbette bu gibi durumlara muhatab olacaklardır. Ateş dünyada kıyâmete kadar devam edecektir. Ancak İbrâhîm (a.s)'da ve daha başka Allah'ın has kullarında olduğu gibi, zaman zaman ateşin yakma kabiliyeti kaldırılacaktır.

Bütün belâ ve musîbetler ateş gibidir. İnsanın gönlünü yakar kavurur. Evliyânın karınları ve sıddîkların gönülleri bu ateşte yanmaz. Ateş de Allah'ın hükmüne tâbidir. Allah'ın kazâ ve kaderine inanan, îtiraz ve darlıktan kurtulur. Büyük Allah dostlarının durumu budur. Çok ziyâde bağışlayıcı Allah'ın bizi cehennem ateşinden kurtarmasını isteriz.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْاٰنًا اَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ ءَاَعْجَمِيٌّ
وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي
اٰذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى اُو۬لٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾

44. Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki: Âyetleri tafsilâtlı şekilde açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden *(kitap)* olur mu? De ki: O, inananlar için doğru yolu gösteren bir kılavuzdur ve şifadır. İnanmayanlara gelince, onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalıdır. *(Sanki)* onlara uzak bir yerden bağırılıyor *(da Kur'ân'da ne söylendiğini anlamıyorlar.)*

"Eğer biz onu", Kur'ân'ı *"yabancı dilde bir Kur'ân yapsaydık"*, Arapçadan başka bir dil üzere tanzim ve telîf etseydik, *"derlerdi ki: "Âyetleri anlayacağımız bir dille açıklanmalı değil miydi? Arab'a yabancı dilden kitap olur mu?"* Arap milletine Arapça olmayan bir kitap nasıl gönderilir? *"De ki: "O, inananlar için doğru yolu gösteren bir klavuzdur,"* Onları hakka ve doğru yola iletir.*"ve gönüllere şifâdır."* Şek ve şüphe hastalığına karşı gönüllere şifâdır. *"İnanmayanlara gelince",* sanki *"onların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara"* inatçı kâfirlere *"bir körlüktür. Sanki onlar"* hakka karşı sağır ve kör durumda olanlar *"uzak bir yerden çağırılıyorlar da duymuyorlar".*

"أَعْجَمِى" aslında "kendi ana diliyle bile merâmını ifâde edemeyen kimse" demektir. Bu mânâda kişi Arap da olsa a'cemî sayılır. Kasdedilen mânâyı izah edemeyen bu karışık söze teşbîh edilerek, Arap dili dışındaki dillere "a'cemî" denmiştir. Bu ifâde inâd ve serkeş Kureyşlilerin 'Kur'ân Arapçadan başka bir dil ile inseydi' demelerine cevap teşkil etmektedir.

"A'cemî söz", mânâsı anlaşılamayan sözdür. Arapça dışındaki lügat ise Araba nispetle yine anlaşılamayan söz durumundadır. Kur'ân'ı şâyed Arapça dışında bir dille indirseydik yine inkâr ederler ve; "A'cemî bir söz, a'cemî bir Kur'ân, acem bir elçi nasıl Arap millete gönderiliyor?" derlerdi. Bu durum, onların tekzîb ve inkârlarını daha da artırırdı.

Hâlbuki bu konuya muhâtap olanlar daha kalabalık ümmet topluluğudur. Çünkü burada maksad bunların söz ve tavırlarındaki çelişkiyi ortaya koymaktır. Bu çelişki sözle muhataplar arasındadır. Yoksa burada anlatılmak istenen muhâtabın ferd yahut topluluk olması değildir. **İmâm Hişâm**'ın bu ifâdeyi iki hemzeli olarak istifham değil de, tek hemzeli olarak haber ve hüküm ifâde eder şekilde okumasından şöyle bir mânâ ortaya çıkmaktadır:

Şâyed biz Kur'ân'ın lâfzını a'cemî olarak indirseydik o zaman; "Bu Kur'ân'ın âyetleri tefrîk ve temyîz edilmeli, Arap olmayanların anlaması için bir kısmı a'cemî olmalı, Arapların anlamaları için de bir kısmı Arapça olmalı" derlerdi. Maksad şunu beyân etmektir: Allah'ın âyetleri hangi şekilde onlara gelse, haksız ve asılsız birtakım illet ve mâzeretlerle inad ve küfürlerinde ısrar edeceklerdir. Çünkü böyle diyenler hakka değil, hevâ ve heveslerine tâbidirler.

Bir kimse aydınlıkta yed-i beyzâ gibi de olsa
Bu gönlü kararmışların gözünde fecr-i kâzib gibidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Allah Teâlâ burada şerîatın ve dâvetin doğruluk ve sağlamlığını bilmek isteyenlerden illeti izâle ettiğine işaret etmektedir. Çünkü böyle asılsız ve mesnedsiz mâzeret ve bahânelerin sonu yoktur. Şâyed Allah Teâlâ Kur'ân'ı hem a'cemî, hem Arabî olarak indirmiş olsaydı bu sefer, "İbranîce veya Süryanîce indirmeli değil miydi?" derlerdi.

"De ki o Kur'ân, inananlar için onları hakka ve dosdoğru yola ileten bir rehber ve kılavuzdur ve" gönüllerde bulunan her türlü şek ve şüphe hastalığına *"şifadır."* Çünkü müminler Kur'ân sayesinde düşünce planındaki zorluk ve sıkıntılardan ve kalbî şaşkınlıklardan kurtulup huzur ve rahata kavuştular. Yahut bu Kur'ân müridlerin gönül darlıklarına şifadır. Çünkü onlar Kur'ân okuyarak ve Kur'ân'ın mânâlarını düşünerek gönüllerinde Kur'ân'ın nimet ve lezzetini tatmışlardır. Yine bu Kur'ân sevgililerin gönüllerindeki hasret ve arzularının ızdırabına şifâdır. Çünkü Kur'ân'da vuslat haberlerini teyid eden latîfeler vardır. Yine Kur'ân, hakîkat nurlarının ve yüce Rabbin hitab eserlerinin gönüllerine hükümran olduğu âriflerin kalplerine şifâdır.

"İnanmayanlara gelince onların kulaklarında bir ağırlık" ve sağırlık *"vardır. Ve O"* Kur'ân *"onlara (o inatçı inkârcılara) bir körlüktür."* Çünkü onlar Kur'ân'ın duyurmak istediği hakîkatlere karşı sağır ve kör gibi davranıyorlar. Bu "amâ" kelimesi tenvinli olup mîm'in fethasıyladır. "Kalpleri ondan kör oldu" mânâsında "körlük sahibi" demektir. Bu kelime "عَلِمَ يَعْلَمُ" gibi dördüncü babtan "عَمِيَ يَعْمَى"dan masdardır. *Müfredât* kitabında:"Bu körlüğün, hem göz, hem de gönül körlüğü olma ihtimali vardır" denilmektedir. **İbn Abbas** (r.a.) "gizli" mânâsında bu kelimeyi ayn'ın kesresi ile "عِمَاءٌ" diye okumuştur. Bu kitap onlar için örtüdür. Bu sebeple hiç kimse onun güzelliğini ve mükemmelliğini göremez.

"Sanki onlar" bizzat işitip, müşâhede ettikleri Kur'ân âyetlerine karşı sağır ve kör gibi davrandıklarından *"uzak bir yerden çağırılıyorlar da duymuyorlar".*

Kâfirlerin Kur'ân'ı dinlememeleri ve kabul etmemeleri hâli, duyamayacağı uzak bir mesâfeden kendisine çağrılan kimseye benzetilmiştir. Yâni onların durumu uzaktan kendisine seslenilen, fakat ne sesin sâhibini gören, ne de o sesi duyan bir kimsenin durumuna benzer. Böyle bir kimseye bu çağrının bir faydası var mıdır?

Talih çağrıcısı diyor ki: Ey kâbiliyetsiz ve ehliyetsiz kimseler,
Biz size çok yakınız oysaki siz bize çok uzaksınız.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir: "Baalbek Câmiinde vaaz etmek sûretiyle bazı şeyler anlatıyordum. Karşımda donmuş, gönülleri ölmüş, sûret âleminden mânâ âlemine geçememiş bir cemâat vardı. Baktım ki sözüm onlara tesir etmiyor, benim kızgın ateşim onların yaş odunlarına işlemiyor: "Hayvanları terbiye ediyorum, körler mahallesinde ayna taşıyorum" diye kendime acıdım. Fakat mânâ kapısı açık sözün zinciri uzundu. Çünkü ***"Biz O'na şahdamarından daha yakınız."*** (Kàf, 50/16) âyetini tefsir ediyordum. Sözü bir noktaya getirip şöyle dedim:

Dost bana benden daha yakındır.
Fakat ne kadar tuhaf ki ben ondan uzağım.
"O benim kucağımdayken ben ondan ayrıyım"
Desem anlayan olur mu? Ne yapayım?

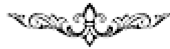
Ben bu sözün şarabıyla sarhoş bir haldeydim ve kadehin fazlası elimdeydi, derken bir yolcu vaaz meclisine uğradı. Kadehin son dönüşü ona nasîb oldu. Bu ona tesir etti ve öyle bir nâra attı ki diğerleri de ona uyup aşka geldiler, meclisteki hamlar da cûş u hurûşa geldiler. Bunu görünce: "Sübhânallah! Haberdar olmayan uzaklar huzurda, fakat basîretsiz yakınlar uzaktalar" dedim.

Eğer dinleyici söz anlamıyorsa
Söyleyenin rûhunda kuvvet arama.
Sen isteme meydanına genişlik ver ki,
Konuşan kimse istediği gibi bu alanda top aynasın.

Müfessir **İmâm Dahhâk** şöyle demiştir: Kıyâmette onlara tâ uzaklardan en kötü isimlerle: "Ey fâsık adam!", "Ey münâfık adam!","Ey Kâfir adam!", "Ey şöyle adam, böyle adam" diye çağrılacaktır. Bu durum onların daha bir sitem ve azar işitmeleri ve iyice rezil ve rüsvay olmaları demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Onlar uzak bir mekândan çağrılırlar. Çünkü bu nidâ ve çağrı yücelerin ta yücesinden gelmekte, onlar ise tâ aşağıların aşağısındadır. Bu aşağı durum tabîat-ı insâniyyedendir, onlar ise uzakların en uzağındadır.

Zünnûn Mısri (k.s) şöyle demiştir: Kimin ezelde kulağında ağırlık olur ve o hakkın nidâsına sağır olursa, buradaki nidâyı duyamaz, duysa da bu ona körlük olur. Nidânın hakîkatlerinden uzak kalır. Çünkü onlara hep uzaktan nidâ edildi, onlar hiç yakında olmadılar. Bizler her halde Allah'a yakınlık isteriz.

---

[52]. Tirmizî, Menâkıb 3788, Fezâilü'l-Kur'ân, 2906; Ahmed, Müsned, 10720.

KİM İYİ BİR İŞ YAPARSA

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتُلِفَ فِيهِ ۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ
رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ۜ وَاِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ
صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَٓاءَ فَعَلَيْهَا ۜ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾ اِلَيْهِ
يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۜ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ اَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ
مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهِ ۜ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ اَيْنَ شُرَكَٓائِي ۙ قَالُٓوا
اٰذَنَّاكَ ۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ۚ ﴿٤٧﴾ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ
وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَٓاءِ الْخَيْرِ
وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُ۫سٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾

45. Andolsun biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik, onda da ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında derhal hükmedilirdi *(işleri bitirilirdi)*. Onlar Kur'an hakkında derin bir şüphe içindedirler.

46. Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.

47. Kıyâmet gününün bilgisi, O'na havâle edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve *(çekirdeği)* kabuğunu yarıp çıkamaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Allah onlara: Ortaklarım nerede! diye seslendiği gün: Buna dâir bizden hiçbir şâhid olmadığını sana arzederiz, derler.

48. Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümidsizliğe düşer, üzülüverir.

"Andolsun" Allah'a yemin olsun *"biz Mûsâ'ya Kitabı"* Tevrât'ı *"vermiştik, onda da ayrılığa düşülmüştü."* Onu tasdîk edenler de, tekzîb edenler de oldu. Mûsâ'dan beşyüz sene sonra Tevrât'ı değiştirenler de oldu. *"Eğer Rabbinden"* seni tekzîb eden ümmetin hakkında azâbın ertelenmesine dâir *"bir söz geçmiş olmasaydı,"* dünyada tekzîb edenlerin *"aralarında derhal hüküm verilirdi"* ve işleri bitirilirdi. *"Onlar"* senin kavminin kâfirleri *"ondan"* Kur'ân'dan *"derin bir kuşku içindedirler."*

Ey Muhammed! (s.a.) Senin kavminin Kur'ân'a karşı olan durumu da böyledir. Kur'ân'a inanan da, inkâr eden de vardır. Gerçi Kur'ân bizim özel korumamız altında olduğu için onu tahrîf edemezler. Sonuçta semâvî kitaplar hakkındaki ihtilaflar geçmiş

ümmetlerde cârî olan bir âdettir. Yalnız senin kavmine mahsus bir durum değildir. Burada Peygamberimiz (s.a.) tesellî edilmektedir.

Eğer ümmetinde tekzibçiler hakkında azâbı erteleme hükmü, müminlerle kâfirler arasında devam eden dâvânın duruşması kıyâmete bırakılmasaydı, hüküm verilir, işleri bitirilirdi. Fakat AllahTeâlâ onlar hakkında hükmü şu âyetlerle kıyâmete bırakmıştır: ***“Bilakis kıyâmet onlara vaad edilen asıl saattir ve o saat daha belâlı ve daha acıdır.”*** (el-Kamer, 54/46). ***“Fakat Allah, onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Vakitleri gelince (gerekeni yapar). Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir.”*** (Fâtır, 35/45).

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Bu ümmetten tekzîb eden topluluk tamamen helâk edilmemiştir. Çünkü bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.) rahmet Peygamberidir. Bir de Mekke bütün nebî ve rasûllerin uğrak yeridir.

Yine mukarreb meleklerin, âlemlerin Rabbi olan Allah’ın her çeşit rahmetiyle indiği yerlerdir. Şâyet tekzîb ve inkâr eden kavimler tamamen helâk edilecek olsa, bu sefer Hicaz ve Mekke, Âd ve Semûd kavminin ülkeleri gibi harap olur ve insanlar bu durumdan nefret eder, onlardan uzaklaşırlardı. Halbuki İbrâhîm Aleyhisselâm’ın ***“Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem’inin/Kâbe’nin yanında, ziraat yapılmayan bir vâdîye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki nimetlere şükrederler.”*** (İbrâhîm, 14/37) şeklinde duâsı vardır.

Hâl böyle olunca emîn ve mübârek belde olan Mekke’nin musîbetler diyârı olmaması ve Allah’ın gazabının kötü sonuçlarından korunmuş olması Hudâ’nın derin hikmetlerindendir.

“Onlar” senin kavminin kâfirleri *“onda”* Kur’ân hakkında *“işkilli bir kuşku içindedirler.”* Izdırapla inleyen bir keman gibi. Bu, “işkilli bir kuşku içinde olma” ifâdesinin izâhı, Sebe’ sûresi son âyette geçmiştir. Oraya bakılabilir.

Bir şeyden kuşku duymak iki tarafı eşit sayıp tercihsiz her ikisinde de tereddüd etmektir. Vehim ise işin hep zayıf ve sakat yönünü düşünmektir. Gerek kuşku, gerekse vehim sadece bir tasavvurdan ibâret olup hüküm ve tasdîk ifâde etmemektedir.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

46. Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir. Rabbin kullara zulmedici değildir.

“Kim” bütün kitaplara inanıp gereği ile *“iyi iş yaparsa”* bu amelinin *“yararı kendisinedir”*, başkasına değildir. *“Kim kötülük yaparsa”* kötü amel işlerse, *“zararı kendisinedir.”* başkasına değildir. *“Rabbin kullara zulmedici değildir.”*

Allah kullarına haksız cezâ vermez. O, herkesin ameline göre muâmele eden âdil ve hükümrân bir zâttır. Bu ifâde bir önceki ifâdeyi teyid mâhiyetindedir. Burada iyilik yapana ödül verilmemesi, yahut bu ödülün iyilik yapana değil de bir başkasına verilmesi, yine suçsuz yere cezâalandırmak yahut başkasının işlediği suça karşı cezâlandırmak zulüm olarak kabul edilmiştir. Allah Teâlâ'dan böyle bir uygulamanın düşünülmesi imkânsızdır.

Allah zulmetmekten münezzehtir. "Zallâm" bile bile zulmeden çok zâlimdir, denilmiş ve ifâde mübâlağa sîğâsıyla gelmiştir. Ancak nefiy, fiilin aslına yönelik olup Allah Teâlâ kesinlikle hiç zulmetmez demek olur. Yoksa –hâşâ- Allah Teâlâ çok zulmetmez de az zulmeder gibi bir şey düşünülemez. Bir başka yorumda ise buradaki mübâlağa sîğâsı kulların çokluğunu ifâde etmektedir. Allah Teâlâ bu kadar çok kulları olmasına rağmen bunlardan hiçbir kimseye zulmetmez, demektir.

Allah Teâlâ, ***"Rabbin hiç kimseye zulmetmez"*** (el-Kehf, 18/49) buyurmaktadır. Bir hadîs-i kudsî'de ise: *"Ben zulmü kendi zâtıma ve kullarıma haram kıldım. Aman ha birbirinize zulmetmeyiniz"*[53] buyrulmaktadır.

Zulüm, başkasının mülkünde tasarruf etmek yahut haddi aşmaktır. Bu ise Allah hakkında muhal ve imkânsızdır. Çünkü bütün bu âlem Allah'ın mülkü olup O'nu sınırlayacak bir üst makam yoktur. Allah zulümden münezzeh, mukaddes ve yücedir. Ancak zulüm kullar hakkında mümkündür. Allah bunu da yasaklamıştır. Hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: *"Kim bir zâlime, zâlim olduğunu bile bile, yardım ederse dâirey-i İslâm'dan çıkmış olur."* [54]

Bir başka hadîs-i şerifte ise: *"Kim bir zâlimin ardından ona yardım maksadıyla yedi adım yürürse, o kişi günah işlemiş olur"* buyurulmaktadır. Allah Teâlâ ise: ***"Muhakkak ki Biz, günahkârlara, lâyık oldukları cezâyı veririz (onlardan intikam alırız)"*** (es-Secde, 32/22) buyurmaktadır.

Semerkant'da **Diden Sultan** bizzat kendisi medrese talebelerinin düşük, orta ve yüksek derecede olanlarını tespit maksadıyla ders hocası olan müderris dışında âdil ve fazîletli kişilerden bir heyet oluşturdu ki böylece imtihana girecekler arasında bir zulüm ve haksızlık olmasın. Çünkü bu zât, bu heyetin zulüm ve haksızlıklarını küfür sayardı. Günümüzde ise nice yetenekli, ehliyetli liyâkat ve kabiliyetli insanlar haksız tespit ve atamalarla mağdur ve mahrûm edilmektedirler.

Sâib şöyle demiştir:

Yüksek tabiata dûçâr olana karanlık bir baht lâzımdır,
Mumun kendi dibine ışık vermesi mümkün müdür?

Akıllı insan özellikle böyle zulüm ve fesâdın yayıldığı, insanların daha çok nefis ve hevâlarına uyduğu zamanda devamlı sâlih amellere koşmalıdır. Zîrâ fitne ve fesâdın iyice yayıldığı zamanlarda hak ve adâlet üzere sâbit ve dâim olmak pek makbûldür.

Ömer b. Abdülazîz'in halifeliği döneminde Medine ehlinden Medine valisi **İbn**

Mâcişûn şöyle demiştir: Babam vefât edince onu teneşire koyduk. Yıkayıcı gelip gasilhâneye girdiğinde babamın ayağından bir ter damladığını gördü, bu adam burada otuz gün bekledi. Sonra kalkıp oturarak kendisine biraz un çorbası getirmemizi istedi. Çorbayı içiverdi. Biz ona ne gördüysen bize anlat, dedik. O da şöyle anlattı:

–Mânâ âleminde rûhum alınıp yükseltildi. Bir melek beni alarak birinci kat semâya çıkardı. Kapının açılmasını istedi ve kapı açıldı. Nihâyet yedinci kat semâya kadar gidildi. Orada; "Yanındaki kim?" diye soruldu, o da: "Mâcişûn" dedi. "Ona izin yok o henüz vefat etmemiş; biraz daha yaşayacaktır" denildi. Sonra melek beni yere indirdi. Ben Peygamber (s.a.)'i gördüm. Ebû Bekir Sıddîk sağında, Ömer solunda, Ömer b. Abdülazîz önündeydi. Ben meleğe; "Bu Ömer b. Abdülazîz, Peygamber (s.a.)'e nasıl bu kadar yakın oluyor?" dedim. Melek: "O, cevir ve zulüm döneminde hak ile amel etti. Ebû Bekir'le Ömer, hak ve adâletin hâkim olduğu dönemde hak ile amel ettiler" dedi.

Allah iyilik murâd ettiği kavme
İleri görüşlü ve âdil bir hükümdar verir,
Dünyayı vîran etmek isterse,
Ülkeyi zâlim birinin eline verir.

Emniyet ve selâmet Allah'tandır.

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا
تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي ۙ
قَالُوا آذَنَّاكَ ۙ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾

47. Kıyâmet gününün bilgisi, O'na havâle edilir. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve *(çekirdeği)* kabuğunu yarıp çıkamaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz. Allah onlara: Ortaklarım nerede! diye seslendiği gün: Buna dâir bizden hiçbir şâhid olmadığını sana arzederiz, derler.

"Kıyâmet gününün bilgisi, O'na havâle edilir." Duruşma sâatini, kıyâmeti bilmek, yalnız Allah'a havâle edilir. "Kıyâmet ne zaman kopacak?" diye sorulduğunda: "Allah bilir" denilir. Çünkü kıyâmeti Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Kıyâmet kopup geldiği zaman iyiye cennet, kötüye cehennem hükmü verilir. *"O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve (çekirdeği) kabuğunu yarıp çıkamaz, hiçbir dişi gebe kalmaz ve doğurmaz."* O'nun bilgisi olmadan ne meyveler kabuklarından çıkar, ne bir dişi gebe kalır ve ne de doğurur. *"Allah Onlara: "Ortaklarım nerede?" diye seslendiği gün: "Buna dâir bizden hiçbir şâhid olmadığını sana arz ederiz" derler."*

Burada "min semerâtin" kelimesine "min" harf-i cerri ferd ve cins gibi mânâların

ötesinde, istiğrâk olarak genel bir mânâ elde etmek için getirilmiştir. Meyvelerin kabuklarından çıkması; yani yarılıp filiz vermesi yahut fındık, fıstık, ceviz gibi kabuklu çerezlerin kabuklarından çıkması demek olabilir.

"O'nun bilgisi olmadan" yeryüzünde *"ne bir dişi gebe kalır, ne de doğurur."* Bütün bu olup bitenlerin Allah'ın ilmi dâhilinde oluşu, bütün bu ahvâli kapsar mâhiyette ifâde edilmektedir. Yani bir meyvenin filiz vermesi yahut kabuğundan çıkması, bir dişinin gebe kalması yahut doğurması Allah'ın ilmi ihâtasındadır. Allah o meyvenin yarılıp çıkmasını, sayı ve miktarını, meyvenin olgunluk dönemine ulaşıp ulaşmayacağını ve benzeri durumları bilir.

Yine bir dişinin gebelik vaktini, gün sayısını ve saatini, organ ve genel yapısındaki eksiklik ve tamlığı, erkeklik ve dişiliği, güzellik ve çirkinliği ve başka halleri; doğma zamanını ve doğuma dâir bütün hâlleri Allah bilir. Kıyâmet konusundan sonra, gebelik, doğum ve meyvelerin kabuklarından çıkması konularını anlatan bu üç konunun burada zikredilmesi, dirilişin ve özellikle ölülerin diriltilmesinin mümkün oluşunu kapsadığı içindir.

İbn Şeyh'in *Havâşî*'sinde şöyle geçmektedir: Kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmek Allah'a havâle edildiği gibi, kıyâmetle ilgili soruların cevabı da Allah'a havâle edilir; 'Allah bilir' denilir. Meyvelerin ve bitkilerin geleceği ile ilgili bilgiler de Allah'a havâle edilmelidir.

Rivâyet edildiğine göre; **Mansûr Devânikî** isimli zât ne kadar ömrü kaldığını ve ne zaman öleceğini merak etmiş, nihâyet rüyâsında bir şahsın denizden elini çıkararak beş parmakla işaret ettiğini görmüş, rüyânın tabir ve yorumunu devrin âlimlerine sormuş, âlimler bunu beş sene beş ay beş hafta beş gün gibi yorumlamışlar. Nihâyet İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye sorulmuş. Ebû Hanîfe, bunun bilgisinin, yalnız Allah'ın bilip başka kimsenin bilmediği beş gayb konusundan biri olduğu yorumunu yapmıştır.

Adama: "Senin öğrenmek istediğin konudan cevap alman mümkün değildir", demiştir. Ebû Hanîfe bu yoruma Peygamberimiz (s.a.)'in; "Gaybın anahtarları beştir" hadîsinden ulaşmış ve şu âyeti okumuştur: ***"Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır. Yağmuru o yağdırır. Rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdârdır"*** (Lokmân, 31/34).

Fakir **(Bursevî)** der ki: İşte buradan kıyâmetin ne zaman kopacağı bilgisiyle, meyvelerin kabuğundan çıkmasını bilmenin bir arada anlatılmasının sırrı ve hikmeti ortaya çıkmıştır. Çünkü meyvelerin kabuğundan çıkması da yağmurun inmesi bilgisine dâhildir. Zîrâ yağmur ve rüzgârlarla bitkiler çıkıp meyveler olgunlaşmaktadır.

Ey Muhammed (s.a.) kavmine Allah Teâlâ'nın sizin inanç ve iddiânıza göre: ***"O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede?"*** (el-Kasas, 28/62) diyecek, onlar da: *"Buna dâir bizden hiçbir şâhid olmadığını sana arz ederiz" derler."* Ortaklık konusunda hiçbir şâhid yoktur. Çünkü; "Biz şimdi gerçeği gördük ve o ortaklarından ayrıldık" derler. Bu soru burada sitem

ifâde etmektedir. Buradaki “şehîd” kelimesi şehâdet kökünden olup” şâhid” demektir. Yahut “şühûd” kökünden olup, “Onları gören yok” demektir. Çünkü bu sitem zamanında müşrikler Allah’a ortak koştukları nesneleri göremezler.

Müftî Sa’dî “*Havâşî*”sinde şöyle demiştir: Zâhir olan şudur ki müşriklerin “Bizden hiçbir gören yok” demeleri, onların ***“Rabbimiz! Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık”*** (el-En’âm, 6/23) demeleri gibidir. Bilakis burada, “Arz ederiz” demeleri, ilk verdikleri cevaba işarettir ki bundan yalanı kasdetmektedirler.

İrşâd’da şöyle denmiştir: Müşriklerin “Arz ederiz” demeleri, ya daha önce kendilerine yapılan sitemden dolayıdır, ya da bir şeyi haber kalıbında ilk defa arzetmektir.

وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٤٨﴾

48. Böylece önceden yalvarıp durdukları onlardan uzaklaşmıştır. Kendilerinin kaçacak yerleri olmadığını anlamışlardır.

Müşriklerin *“Önceden yalvarıp durdukları şeyler”*, ilâhlar ortadan kayboldu, yahut bu ilâhların faydasız oldukları ortaya çıktı. Sonuçta orada bulunmaları, bulunmamaları gibi oldu. *“Onlardan sapıp gitmiş ve onlar”*, artık o müşrikler *“kendileri için kaçacak bir yer olmadığını anlamışlardır.”* Onların azap ve ukûbetten kaçabilecekleri hiçbir yer yoktur.

Burada “مَحِيصٍ” kelimesi kişi kaçtığı zaman söylenir. *Müfredât* kitabında şöyle anlatılmaktadır: Bu “مَحِيصٍ” kelimesinin aslı Arapların “kişi şiddet ve zorluğa düştü” sözünden alınmıştır. “Haktan şiddet, zorluk ve nahoş işlere döndü” demektir. *Kâmûs’ta*, “döndü” demektir. “Mehîs, mahîd, ma’dil, meyl, mehreb ve zan” hep bu mânâlara gelmektedir. Nefiy harfi ile bu kelime üzerinde ta’lîk vukû bulmuştur. “Ta’lîk” demek, “kendisinden sonra iki mef’ûl makâmına kâim olacak bir kelimenin getirilmesi” demektir.

Âyet-i kerîmede şu husûsa işaret edilmektedir: Allah Teâlâ kıyâmet günü; “Hani nerede kendi fiil ve amellerini yarattıklarına inanan benim ortaklarım?” “diye nidâ eder. Onlar da: “Arz ederiz ki bizden onların bir iş yaptığını gören yoktur” derler. Artık Allah’tan başka yaratan olmadığını keşfen müşâhede etmiş olurlar.

Bunlar *“Kul kendi fiilini kendisi yaratır*” diyen Mu’tezile fırkasıdır. Rustuğfenî’ye “ehl-i sünnet ile Mu’tezile arasında izdivaç/evlenme” konusu soruldu. Câiz olmadığı yönünde fetvâ verdi. *Mecmau’l- Fetâvâ*’da da böyledir. Çünkü Mu’tezile mezhebine mensup olanlar; “Kullar fiilerini kendileri yaratır” demekle müşrik konumunda oluyorlar. Halbuki Allah Teâlâ; ***“İmân etmedikçe müşrik (putperest) kadınlarla evlenmeyin..”*** (el-Bakara, 2/221) buyurmaktadır. Kul, Allah’ı birleyip, “Allah’tan başka yaratıcı yoktur” demelidir. Zaten hakîkatte Allah’tan başka varlık yoktur. Bundan

önce Allah'tan başka yalvarıp durdukları varlıklar zâil, bâtıl ve kaybolup gitmiştir. Bir kimse senin gayrını nasıl görür? Çünkü senden başka bir sen yoktur.

Allah'ın kahhâr sıfatının tecellîsiyle kıyâmet koptuğu anda müşrikler kesin inanıp bilecekler ki Allah'tan başka kaçış yeri yoktur. Şâyed dünyada îmân ederek Allah'ın lutfuna mazhar olsalardı, âhirette de yine Allah'ın lutfuna nâil olurlardı. Akl-ı selîm sahibi, Allah'a kaçıp, O'na managed ilticâ etmelidir. Zîrâ Allah Teâlâ: ***"O halde Allah'a kaçın (koşun).."*** (ez-Zâriyât, 51/50) buyurmaktadır.

İnsan, Allah'a kaçıp O'na ilticâ edince O'nunla ünsiyet ve sıcak bir dostluk kurar. Dost ise dostun kahır ve gazabından korkmaz. Çünkü o dostuna her hâlükârda müsâmaha ve şefkatle muâmele eder.

Zünnûn Mısrî (k.s.) şöyle demiştir: Bir gün bir gemiye binip sefere çıktım. Yüzü ışıl ışıl parlayan bir genç de bizimle yola çıktı. Bir zaman ilerleyip denizi ortalayınca gemi sahibi, içinde bir miktar para ve kıymetli eşya bulunan keseyi kaybettiğini söyleyip gemide olan yolcuları tek tek aramaya başladı. Nihâyet sıra bu gence gelince genç, bulunduğu yerden birden sıçrayıp denizin dalgaları üzerine oturuverdi. Dalgalar ona koltuk gibi oldu. Biz gemiden hayretler içinde gence bakıyorduk. Genç şöyle dedi: Ey Rabbim! Bu insanlar beni hırsızlıkla ithâm ediyorlar. Ey gönül dostu/sevgili Allah'ım, Sana yemin ederek arz ediyorum ki, denizde bulunan her canlıya emredesin ve onlar ağızlarında kıymetli mücevherlerle başlarını çıkarıversinler.

Zünnûn-i Mısrî devamla diyor ki:

Genç sözünü tamamlayınca, biz deniz hayvanlarının ağızlarında parlayan mücevherlerle başlarını çıkardıklarını gördük. Sonra genç dalgaların üzerinden denize dalıp suyun üzerinde mağrûr tavırlarla ***"Ey Rabbimiz! Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz"*** (el-Fâtiha, 1/5) diyerek gözden kayboldu.

Zünnûn Mısrî: "Bu durum beni sefer ve seyâhatlere sevk etti ve ben Hz. Peygamber (s.a.)'in şu sözünü hatırladım:"

"Ümmetimden her zaman kalpleri İbrâhîm Halîlurrahmân'ın, İbrâhîm Aleyhisselâm'ın kalbi gibi olan otuz kişi bulunacaktır. Bunlardan biri vefat edince, Allah onun yerine hemen sâlih bir kul getiriverir."

Kıssadan anlaşıldı ki Allah Teâlâ bu gence latîf sıfatıyla tecellî etmiş ve onu denizin kahrından kurtarmıştır. Çünkü bu genç "yalnız sana ibâdet ederiz" hakîkatinin sırrına ermiştir. İşte ibâdetin yalnız Allah'a tahsîs edilmesinden, tevhîdin de Allah'a tahsîsi hâsıl olur. İşte bu hakîkî tevhîdle, kahr yoluyla meydana gelecek her şey ortadan kalkar. Zîrâ kendi varlığını kahredip fânî olan bir daha kahr ve yokluğa mahkûm olmaz. Zünnûn Mısrî bu gençte dünya ehlinin hâline münâfî olan bu derûnî halleri müşâhede etmiştir.

Şeyh Mağribî şöyle demiştir:

Dünyada hiç kimse bir hâlde bulunmaktan hâlî değilse de,
Lâkin bizdeki bu hâl başka bir hâldir, başkasında bulunmaz.

Artık lutuf yoluna girip yeryüzünde sefer ve seyahatler yaparak latîf ve habîr olan Allah’a vâsıl olmuştur.

لَا يَسْـَٔمُ الْاِنْسَانُ مِنْ دُعَٓاءِ الْخَيْرِۘ وَاِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُ۫سٌ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾

49. İnsan hayır istemekten usanmaz. Fakat kendisine bir kötülük dokunursa hemen ümidsizliğe düşer, üzülüverir.

“İnsan” mal ve *“hayır istemekten”* nimetin çoğalmasından; hayat şart ve imkânlarının genişlemesinden *“usanmaz”* usanıp yorulmaz, dâimâ malının artmasını diler. *“Ama kendisine bir şer,”* fakirlik, darlık, zorluk *“dokundu mu hemen üzülür”,* Allah’ın fazl ve rahmetinden *“ümidsiz olur”.*

İnsan mal ve hayrın kendisine gelmesi konusunda nihâî bir dereceye ulaşamaz. Hep daha fazlasını isteyip bu talepten de hiç yorulmaz. İnsan hep mal isteği üzerine yaratılmış olup bu konuda kendisine bir yorgunluk ve bıkkınlık ârız olmaz. İşte ulaşan bu hasletle, yaratılmışların en hayırlısı mertebesine ulaşmış; düşen, bu hasletle yaratılmışların en kötüsü durumuna düşmüştür. Çünkü insan teklif emânetini yüklenmek üzere yaratılmıştır. Bu emâneti insandan başkası yüklenmekten imtinâ etmişti. İşte bu emânet vasıtasız olarak feyz-i ilâhîyi almaktır. Bu feyzin sonu yoktur. İnsan bu sonsuz feyzi yüklenmek için sonsuz bir talep ve arzuya muhtaçtır.

İşte bazıları bu sonsuz isteği, dünyayı, onun zînet, şehevât ve fânî lezzetini istemekte kullanmış, bu istekte hiç usanmamış ve yaratıkların en şerlisi olmuştur.

Hâfız şöyle demiştir:

Ey bilge gönül, daha ne zamana kadar dünya derdin sürecek?
Bir güzelin çirkin birisine âşık olması, yazık doğrusu!

Ama ona bir zorluk ve darlık dokunsa hemen üzülür ve ümidsiz olur. Allah’ın fazl u kereminden ve rahmetinden ümid keser.

Eğer ona darlık, yoksulluk ve hastalık gibi kötülükler ulaşırsa, yeniden râhata kavuşacağına inanmaz ve rahmetten ümidini keser.

Kanût olmak, aşırı ümidsiz olmak, tamamen ümid kesmektir ki bunun tesiri kişide hemen görülür. Artık kişi tam bir irâdesizlik ve ümidsizlik içinde bocalayıp kuvve-yi mâneviyyesi kırılır. Ümidsizlik mânâsında olan ye’s ile kanût’un farkı budur.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denmiştir: İnsana nefsinin alışkanlıklarından hevâ ve hevesinden kesilmek gibi bir şer dokununca hemen üzülüp ümidsiz olur. Artık belâ ve sıkıntıların gideceğini ümid etmez. Çünkü bu insan, Rabbini bilmediği ve belâları def etmesi için Allah’a dönüş husûsunda kalbine akacak feyz-i ilâhî yolları kapalı olduğu için üzülür ve ümidsiz olur.

Hafız şöyle demiştir:

Gayb âleminin meleği/Cebrâîl bana hoş bir müjde verdi ki;
Kimse devamlı olarak gama mübtelâ olmayacaktır.

Bunda şuna da işâret edilmektedir ki insan Rabbini bilerek ve O'na tâat için değil de bilakis kendi murâd ve ihtiyaçlarını elde etmek için duâ etmektedir. Bunun için sıkıntı ve musîbet anında hemen kaçar ve üzülüp ümidsizlik belâsına düşer.

---

[53]. Müslim, Birr, 2577.
[54]. es-Suyûtî, Camiu's-Sağîr, 9049.

RABBİNİN
HER ŞEYE ŞÂHİD OLMASI,
YETMEZ Mİ?

وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّٓاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هٰذَا لِى وَمَٓا
اَظُنُّ السَّاعَةَ قَٓائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبّٖٓى اِنَّ لٖى عِنْدَهُ لَلْحُسْنٰى
فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذٖيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلٖيظٍ ﴿٥٠﴾
وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِهٖ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو
دُعَٓاءٍ عَرٖيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ
اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فٖى شِقَاقٍ بَعٖيدٍ ﴿٥٢﴾ سَنُرٖيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفٖٓى
اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ
شَیْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٥٣﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ فٖى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓاءِ رَبِّهِمْ اَلَٓا اِنَّهُ بِكُلِّ
شَیْءٍ مُحٖيطٌ ﴿٥٤﴾

50. Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan sonra biz ona bir rahmet tattırırsak: Bu, benim hakkımdır, kıyâmetin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır, der. Biz, inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve muhakkak onlara ağır azaptan tattıracağız.

51. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman *(bizden)* yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.

52. De ki: Ne dersiniz, eğer o *(Kur'an)*, Allah tarafından ise siz de onu inkâr etmişseniz o zaman *(haktan)* uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?

53. İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun *(Kur'an'ın)* gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhid olması, yetmez mi?

54. Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi *(ilmiyle)* kuşatmıştır.

"Andolsun ki, kendisine dokunan bir zarardan", hastalık yahut fakirlikten *"sonra biz ona bir rahmet"* sağlık ve zenginlik *"tattırırsak: Bu"* hayır *"benim hakkımdır."* Çünkü ben fazîlet ve iyilik sahibi biriyim, bunu hak ettim. *"Kıyâmetin kopacağını"*, geleceğini "*sanmıyorum;"* kıyâmet kopsa da *"Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun*

yanında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz, inkâr edenlere, yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz," o nankörlere işlerinin gerçek yüzünü haber verecek ve bunların çirkin işler olduğunu, güzel şeyler olmadığını onlara mutlaka bildireceğiz *"ve muhakkak onlara"* mâhiyeti bilinmeyen ve kurtuluş mümkün olmayan, kaba *"ağır azâbdan taddıracağız."*

"Bu benim hakkımdır" ifâdesindeki "lâm", hak edişi bildirmektedir; yani, "Ben bu nimete ehliyet ve liyâkatimle kavuştum" demek olur. Yahut, "lâm" tahsis içindir. Bu sefer mânâ; "Bu nimet bana âiddir, başkasına değil ve hiçbir zaman elden çıkmayacaktır" demektir. Buna göre hak edişin gereğini haber vermiş olur. Nimetin devamlı olup hiç elden çıkmama mânâsı ise tahsis "lâm"ından elde edilmiştir. Çünkü bir kişiye özel olan nimet özellik arz edip artık elden çıkmaz.

Bu zavallı nankör adam Allah'ın lutuf ve tevfîkini görememiş, ilk durumda bu nimeti hak ettiğini iddiâ etmiştir. Yine bu zavallı nankör adam, nimetle meşgul olup mün'im-i hakîkî olan Allah'ın bu nimeti ona teşekkür edip etmeyeceğini sınamak için verdiğini bilememiştir. Allah istese elbette o nimeti ondan alır, ki ikinci durum da bunu ifâde etmektedir.

"Muhammed'in iddiâ ettiği gibi ileride kopup gelecek ve hazır olacak bir kıyâmet vakasını da sanmıyorum. Kıyâmet kopsa ve ben diriltilerek Rabbime götürülsem bile O'nun katında benim için güzel şeyler vardır" diye düşünür. Bu ifâde, onların; ***"Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz. Onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz"*** (el-Câsiye, 45/32) ifâdesiyle örtüşmektedir.

"Kıyâmetin kopacağını sanmıyorum" ifâdesi ile *"Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz. Onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz"* ifâdesi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü orada ki zandan, tam ve kâmil bir zan murâd edilmiş olup bu da o şeyin olmayacağı kanâatini belirtmektedir. *"Muhakkak onun yanında benim için daha güzel şeyler var"* ifâdesi, geride şarttan önce geçen gizli bir yeminin cevabı durumundadır. İster dünyada isterse âhirette olsun bana verilecek olan nimet ve lutuf hakkım kesinlikle sâbittir. Bu düşünce bâtıl bir tasavvur, gerçekleşmeyecek bir hayâldir.

Bu zavallı ve nankör insan Allah'ın kendisine lutfettiği nimetleri hak ederek elde ettiğine inanmış, âhiret nimetlerinin de aynen böyle olduğu kanâatine varmıştır. Çünkü onun inancına göre nimetlerin kendisine veriliş sebebi işini dünya işine kıyas etmiştir. Bazıları şöyle demiştir: Kâfir için iki kuruntu vardır: Dünyada: *"Rabbime götürülmüş olsam bile muhakkak onun yanında benim için daha güzel şeyler var"* der. Âhirette ise ***"Keşke ben toprak olsaydım"*** (en-Nebe' 78/40) der. Hiç biri bu şekilde bir varlığa sahip olamayacaktır.

Bazı müfessirler; "Bu nankör insanın, *"Benim için daha güzel şeyler var"* demesi bir istihzâ ve alay maksadlıdır" demişlerdir. *"Biz nankörlere yaptıklarını muhakkak haber vereceğiz."* Yaptıklarının gerçek yüzlerini ortaya koyduğumuzda, onlar bu yaptıklarının kendilerini aşağılayacak çirkin şeyler olduğunu, ikrâmı hak edecek güzellikler olmadığını göreceklerdir. *"Mutlaka onlara kaba azaptan tattıracağız."* Öyle ki o

azâbın mâhiyeti bilinemez. Böyle bir azaptan kurtuluş mümkün de değildir. Bu azap çok kaba olduğu için sanki onları her taraftan kuşatmış durumdadır.

Hâlbuki bu nankör insan dünyada, Allah'ın rahmetinden kovulup uzaklaştırılmakla cezâlandırılmış, ancak bu azâbın elemini iliklerinde hissedemeyince Allah o azâbı ona gaflet uykusundan uyandıktan; yani ölümden sonra tattırmıştır.

Hz. Ali (r.a.) şöyle der: "İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar." *Bahru'l-ulûm*'da şöyle denmiştir: "Kaba azap", "şiddetli" yahut "büyük azap" demektir. Burada "min" ibtidâiyye yahut beyâniyyedir. Beyân edilen şey ise mahzûftur. Sanki şöyle buyrulmuş oluyor: "Onlar kendi inançlarına göre, Allah'tan izzet, ikrâm görecekleri yerde gûyâ biz onlara büyük bir azaptan, onları aşağılayıcı azâbı tattıracağız". Fakîr **(Bursevî)** der ki: Burada azâbı kabalıkla nitelemek, azap edilen kimsenin bedeninin kabalığından dolayıdır.

Sadreddin Konevî (k.s.) şöyle demiştir: "Genel olarak cehennem ehli, eşkiyânın beden terkipleri, özellikle kesif ve kabadır. Peygamberimiz (s.a.) *"Elbette kâfirin derisinin kabalığı üç günlük mesâfedir"* buyurarak bu husûsa işaret etmiştir. Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kerîm'de bu husûsa tenbih için şöyle buyurmuştur: ***"Doğrusu günahkârların yazısı, muhakkak Siccîn (cehennem)de olmaktır."*** (el-Mutaffifîn, 83/7). Bu, kabza olarak ele izâfe edilen; yahud şimâle izâfe edilen süflî âlemdir.

Allah Teâlâ, ashâb-ı yemîn hakkında ise şöyle buyurmuştur: ***"Hayır! Andolsun iyilerin kitâbı İlliyyûn'dadır."*** (el-Mutaffifîn, 83/18). İyilerin ve kitaplarının yücelerde olmasının sırrı şudur: Onlar dirilirken eczâlarının kesâfet ve yoğunluğu, tabiî mizâç kuvvetleri, ilim, amel ve güzel sıfatlarla, yüce ahlâkla süslenme sayesinde temizlenip kutsal cevherlere, melekî kuvvet, mutmainne nefisleri için sâbit, temiz ve zâtî sıfatlara dönüşmüştür.

Allah Teâlâ bu gibi nefislerin ahvâlini beyânla şöyle buyurmuştur: ***"Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir."*** (eş-Şems, 91/9).

Peygamberimiz (s.a.) de duâsında bu husûsa işaret etmektedir: *"Allah'ım! Sen benim nefsime takvâsını ver ve onu (kötü hasletlerden) temizle, onu tezkiye edip yüceltecek olan en hayırlı zât sensin."*[55] Cehennem ehli eşkiyânın hâli ise tam tersinedir. Onlar, şu dünyada kaldıkları zaman zarfında rûhânî kuvvet ve sıfatları, yine bozuk itikadları, fâsid zanları, kötü amelleri ve kötü ahlâkları sebebiyle helâk oldukları için Allah Teâlâ da mahşerde, diriliş sahnesinde onların bedenlerini; her biri üç günlük mesâfe kadar olacak şekilde terkip etmiştir. İyilerin durumu hiç de böyle değildir.

Bunun için cennet ehli hakkında şu haber gelmiştir: Elbette cennet ehli, bir zamanda değişik sûretlerde bütün ehli, iyâli ile nimetler içinde bulunup arzu ettikleri sûret ve şekillerde hâlden hâle dönecek nimetler içinde deverân edip duracaklardır.

Çünkü anlattığımız üzere bunların beden eczâsındaki kesâfet ve yoğunluk kaybolup latîf cevherler hâlini almış ve latîf sıfatlara bürünmüşlerdir. Onların ruhânî kuvvet ve nefsî hassaları tabiî mizâç ve kuvvetlere galebe çalmış ve onlar artık âdetâ istedikleri

sûret ve şekillere dönüşmekte melekler gibi olmuşlardır.

Kanadını aç tûba ağacında öt,
Senin gibi bir kuşun kafeste esir olması ne yazık.

وَاِذَٓا اَنْعَمْنَا عَلَى الْاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَاٰ بِجَانِبِه۪ۚ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو
دُعَٓاءٍ عَر۪يضٍ ﴿٥١﴾

51. İnsana bir nimet verdiğimiz zaman *(bizden)* yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur.

"İnsana bir nimet verdik mi" şükürden *"yüz çevirir; yan çizer,"* tamamen şükürden uzaklaşır. *"Ona,"* şükürden yüz çeviren mütekebbir insana belâ, mihnet gibi *"bir şer dokundu mu"* artık *"yalvarıp durur."*

İnsana bir nimet verdik mi Allah'ın bu ihsânına karşı teşekkürden yüz çevirir. İşte bu durum Allah'ın kendisine lutfettiği nimetten dolayı şımaran kâfirin başka bir çeşit azgınlığıdır. Sanki bu insan şimdiye kadar hiçbir sıkıntıya dûçâr olmamış gibi mun'im-i hakîkî gerçek nimet sahibini unutmuş, şükür ve teşekkür etmemekle nankörlük etmiştir

Tâcu'l-masâdir'de anlatıldığı üzere bu "نَاٰى/neâ'" kelimesi harf-i cersiz yahut "an" harfi cerri ile müteaddî olur. Bu yan çizen nankör insan, kibir ve gurûrundan ötürü sadece yan çizmekle kalmayıp tamamen şükürden uzaklaşır, şükür ve tâate meyletmez. Burada "cânib" kelimesi mecaz olup bundan şahsın kendisi murâd edilmiştir. ***"Allah'ın yanında (ona kullukta) kusur edişimden dolayı vah! (bana)"*** (ez-Zümer, 39/56) âyetindeki "cenb" kelimesi de mecâz olup bununla "Allah'ın zâtı" murâd edilmiştir.

Yine buradaki "جَانِبٌ/cânib" kelimesinden maksad, bu nankör ve mütekebbir kişinin boynunu öteye döndürerek kabarıp şımarması da olabilir. Bu durumda ifâde mecâz olmayıp hakîkati üzere gelmiş olur; "boynunu döndürmek ve haktan meyletmek" demek olur. Çünkü "şükürden yan çizmek", şükürden sapmak ve boynunu döndürmek mânâsına gelmektedir. Bu mânâda; "ثَنٰى عِطْفَهُ وَتَوَلّٰى بِرُكْنِه۪", "boynunu döndürdü ve zâtıyla yüz çevirdi" denmiştir. Bu yoruma göre "وَنَاٰى بِجَانِبِه۪" ifâdesindeki "bâ" harf-i cerri müteaddîlik için olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Biz insanı zulüm ve cehâletten ibâret olan tabîatıyla baş başa bıraktığımızda insan, lutuf ile belâyı temyîz ve tefrîk edemez. Birçok hîle, istidrâç ve musîbeti lutuf ve ihsân sanarak bunların devamını ister. Yine belâ ve musîbet sûretinde nice lutuf ve ihsânları şer ve kötü sanıp bu durumdan hiç hoşlanmaz. Hatta böyle nankör ve mütekebbir insana lutuf ve ihsânda bulunduğumuzda buna şımararak mukâbele eder.

Bir musîbet ile imtihan ettiğimizde ise canı sıkılıp hiç hoşlanmaz. Onu bu durumdan

kurtarıp lutuf ve ihsânda bulunduğumuzda, kendini beğenip kibirlenir ve böbürlenir. Allah'a şükretmez, O'nun lutuf ve ihsânını hatırlamaz. Nimetle meşgul olup mun'im-i hakîkî olan Allah'ı unutur. O'na itâatten uzaklaşır. Bu şekilde kendini müstağnî görür, tökezleyip yuvarlanır.

Hâfız şöyle demiştir:

Kanat açıp uçarak yoldan çıkma,
Atılan ok bir süre havada gitse de sonunda düşer.

"Ona bir şer dokundu mu" bu tâat ve şükürden yüz çeviren insana bir belâ ve musîbet dokunduğunda ise çokça duâ edip yalvarıp durur. Burada mâzî, "izâ" lafzıyla getirilmiştir. Çünkü bu şerden maksad, meydana gelmesi kesin olan mutlak bir kötülüktür.

Burada "*duâ–i arîz",* "çok duâ etmek, yalvarıp yakarmak" demektir. Bu mânâda; "falanca kişi sözü uzattı, çoğalttı, enine boyuna durumu arz etti" denilir. Bu ifâde bir konunun sâhasının geniş ve çokluğundan kinâye olarak kullanılır. Zîrâ geniş olan şeyin o nispette eczâsı ve uzunluğu da vardır.

Burada genişlik mânâsı, "arîz" kelimesinin nekre oluşundan alınmıştır ki bu nekrelik tâzîm ve yüceliğe delâlet eder. "Uzaklık" mânâsı ise genişliğin lafzından elde edilmiştir. Bu "*arîz"* kelimesi, "uzun" demek olan "tavîl" kelimesinden daha belîğ ve mânidârdır. Zîrâ "tûl", "iki uzunluğun en uzunu" demektir. Bir şeyin eni çokça geniş ve kapsayıcı olunca artık onun uzunluğunu ona göre takdir etmelidir.

Tabiî ki insanların hâli değişik değişiktir. Yukarıda 49. âyette ifâde edildiği gibi bazısına bir şer dokundu mu hemen ümidsiz ve karamsar olur. Duâ da etmez. Zîrâ ümidsizlik ve karamsarlık duâya zıt şeylerdir. Duâ ise yine bir arzu ve istekten kaynaklanmaktadır. Yahut bir şer dokunduğunda böyle yalvarıp durmak zaman zaman her insanın hâlidir. Yahut bu nankör insan bu durumda puttan ümid kesip Allah'a duâ etmektedir. Yahut kalben ümidsiz olsa da dilden duâ etmektedir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهٖ مَنْ اَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فٖى
شِقَاقٍ بَعٖيدٍ ﴿٥٢﴾

52. De ki: Ne dersiniz, eğer o *(Kur'an)*, Allah tarafından ise siz de onu inkâr etmişseniz o zaman *(haktan)* uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim vardır?

"De ki: Gördünüz mü," söyleyin bakalım *"ya o"* Kur'ân *"Allah tarafından ise ve siz"* Kur'ân'a imânı gerektiren bunca delîle rağmen hiç bakıp düşünmeden ve hiçbir delîle dayanmaksızın *"onu inkâr etmişseniz, o zaman uzak bir ayrılığa düşen"* siz "*den daha sapık kim olabilir?"*

Burada "مِنْكُمْ/minküm" zamiri gelecek yerde "مَنْ/men" kelimesi getirilmiş, bu şekilde, bu sapık insanların durumu, sapık ve muhâlif düşme gerekçeleri daha belirgin bir şekilde ifâde edilmiştir. Zîrâ "öncekilerin masalları" vs. gibi sözlerle Allah tarafından indirilen Kur'ân'ı inkâr eden kimse Allah'a düşman ve muhâlif düşmüş, uyum ve dostluktan da uzak kalmıştır.

Şüphesiz bu durumda olan insan ise tamamen sapıtmış demektir. Bu âyet-i kerîmeye şöyle işârî bir mânâ verilmiştir: Kula gelen her belâ, musîbet, nimet, rahmet, sıkıntı ve mutluluk Allah'tandır. Şâyet kul bütün bunları teslimiyet, rızâ, sabırla karşılar; zorluk, rahatlık, mutluluk ve sıkıntı hallerinde hep Mevlâ'ya şükrederse bu kişi hidâyet üzere olup mânen Allah'a yaklaşmış has ve hâlis kullardandır. Şâyet küfür, nankörlük, feryatla mukâbele ederse bu kişi sapık, rahmetten uzak, şakî ve âsîlerdendir.

Hadîs-i kudsî'de şöyle gelmiştir: *"Ben kullarımdan birine gerek bedeni, gerek malı, gerekse evlâdı konusunda bir musîbet verir de kulum da bunu güzel bir sabırla karşılarsa, ben bu kuluma kıyâmette mîzan kurup dosya açmaktan hayâ ve imtinâ ederim".*

Hadîs-i şerîf'te şöyle vârid olmuştur*: "Allah bir kulu sevdiğinde onu sınar. Eğer ileri derecede sevgiye mazhar olmuşsa bu sefer o kula birtakım belâ ve musîbetler vererek ağır imtihâna tâbi tutar. Şâyet bu kul bu belâ ve imtihanı sabır ve rızayla karşılarsa, Allah bu kulu seçkin ve mümtaz kulları arasına alır." "*Yâ Rasûlallah! Bu kulun fitne ve imtihânı nedir?" diye sorulunca, Peygamberimiz (s.a.): *"Allah bu kula âid mal ve evlâd bırakmaz"* buyurdular.

Büyüklerden bazıları şöyle demiştir: Bazan nimet Allah'tan yüz çevirmeyi mucip olur.. "***İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer. Ona bir zarar dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer."*** (el-İsrâ', 17/83) buyurulur. Bazan da insana bir şer ve zarar dokunması, Allah'a yönelmeyi mûcip olur. Allah Teâlâ ***"İnsana bir nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirir ve yan çizer. Fakat ona bir şer dokunduğu zaman da yalvarıp durur"*** (Fussılet, 41/51) buyurur.

Allah Teâlâ kulundan birtakım nimet ve sıhhati almakla ona şefkat ve merhamet etmektedir. Çünkü nimet bazan Allah'tan yüz çevirmeye vesîle olmaktadır. Belâ dostluk için, altına nisbetle ateş gibidir. Ateşin odunu yakıp tükettiği gibi belâ da aynı şekilde varlık âleminde zararlı unsurları yakar, tüketir. Belâ ve musîbetler yoluyla Allah'a ulaşmak nimet ve rahmet yoluyla ulaşmaktan daha kolaydır.

Zîrâ bütün peygamberler ve velîler hep belâ ve musîbetlerle Allah'a ulaştılar. Dünya durdukça ateş olacağına göre, akıllı kişi, dünyada rahat beklememelidir. Zaten dünya mihnet, meşakkat ve imtihan yurdudur. Hadîs-i şerîf'te: *"Dünya müminin zindanıdır"*[56] buyrulmuştur. Öyleyse mümin, dünyada rahat değil ancak, istirahat olduğunu bilmelidir. Bu durumda mümin fakirlik, hastalık ve zillet gibi imtihanlarla hep iç içedir. Yani fakr u zarûret, hastalık ve birtakım belâ ve musîbetler müminin yakasını hiç bırakmaz.

Müminin esas rahat edeceği yer, âhirettir. Kâfir ise zaten hem dünyada, hem de âhirette hep ziyandadır. Artık kul dosdoğru yol üzere yürümeli, ayağının kaymasına, nimet yahut musîbet olarak karşısına çıkacak olan hîle ve tuzaklara karşı dikkatli olmalıdır.

Hafız şöyle demiştir:

Hîlebâz feleğin ayak kaydırdığı yerde benim işim ne,
Hîlebâz feleğin bahânelerinden kurtulmanın yolu ne?

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفٖٓى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّۜ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ شَهٖيدٌ ﴿٥٣﴾

53. İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun *(Kur'an'ın)* gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhid olması, yetmez mi?

"Biz onlara", Kureyş kâfirlerine *"ufuklarda"* Mekke ve Hicaz dışında diğer ülkelerde yahut dış dünyada *"ve kendi canlarında"* Mekke halkı arasında, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilen hak bir kitap olduğuna dâir *"âyetlerimizi göstereceğiz ki onun"* Kur'ân'ın *"gerçek olduğu"* yahut peygamberin gerçek olduğu *"onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi?"*

"Âfâk", "ufuk" kelimesinin çoğuludur. Ufuk ise "yerin etrafı" demektir. "Göğün âfâkı" da aynı şekilde "göğün etrafı" demektir. Âfâk senin dışında ferşten (yerden) Arş'a kadar olan büyük âlemdir. Enfüs ise insanın muhtevâsı olup küçük âlemdir. Her insan başlı başına bir âlemdir. Burada âfâkî âyetlerden murad, Peygamberimiz (s.a.)'in, geleceğe dâir haber vermiş olduğu birtakım hâdiselerdir. Bizanslı Rumların Pers imparatorluğu ile birkaç yıl içinde yapacağı savaşta galip gelmesi, tarihçiler nezdinde mevcûd kayıt ve bilgilere muvâfık olarak geçmişte yaşanan vakâların haber verilmesi, bu cümledendir.

Halbuki Peygamberimiz (s.a.) ümmî olup okuma yazma bilmezdi. Bu konularla ilgili olarak hiç kimseyle bir mübâhasesi yoktur. Hârikulâde ve cidden çok enteresan şekilde Allah Teâlâ peygamberine ve onun halîfelerine fetihler ve galibiyetler ihsan ederek doğuda, batıda, dünyanın dört bir bucağında bir benzerinin daha önce hiç kimseye nasip olmadığı zafer ve hükümranlık nasip etmiştir.

"Kendi canlarında", bu durum Mekke halkı arasında yaşanan kıtlık, korku ve Bedir günü ve Mekke'nin fethinde yaşanan can pazarı ve yenilgileridir. Mekke, Peygamberimiz (s.a.) den önce hiçbir kimse tarafından feth edilmemiş ve yine Mekke halkı daha önce böyle bir can pazarı ve esâret görmemiştir.

"Ufuklardaki âyetlerin" mâhiyeti hakkında şöyle bir nakil yapılmaktadır: Bu âyetler, gökler ve yerin etrafında deveran eden güneş, ay, yıldızlar ve bunların hareket ve

deverânı sonucu meydana gelen gece, gündüz, aydınlıklar, gölgeler, karanlıklar, yine bitkiler, ağaçlar ve ırmaklardır.

"İnsanların kendi canlarındaki âyetler" ise, insanın, özellikle anne karnında oluşumu esnasındaki ince ve derin sanat, derûnî hikmettir. Rahimlerin karanlıklarında, uzuvlar gerçekten baş döndürücü ve ilginç bir şekilde meydana gelmekte ve insan denen bu küçük âlemin terkibi oluşmaktadır.

"Kendi nefislerinizde de âyetler vardır, görmüyor musunuz?" (ez-Zâriyât, 51/21) buyurulur. Burada, "ufuklarda ve kendi canlarında âyetlerimizi göstereceğiz" ifâdesindeki "sin", istikbâle ve geleceğe dâir bir mânâ ifâde etmektedir.

Halbuki ufuklardaki ve insanların kendi canlarındaki bu âyetler, bu hükümden önce hâsıl olmuştur, diye düşünülürse, bunun îzâhı şudur: Allah Teâlâ insanları peyderpey, aşamalı olarak bu âyetlerin hakîkatlerine muttalî kılmaktadır. Yine âfâkın büyük âlem, enfüsün küçük âlem olduğu da söylenmiştir.

Büyük âlemde Allah'ın kudretinin delillerini gösteren her şeyin bir örneği küçük âlemde de vardır. Tafsîlâtlı olarak âlemde bulunan her şey, insanda mücmel olarak bulunur. İnsan sûret bakımından küçük ve mücmel âlemdir, âlem ise büyük insandır. Fakat kudret bakımından insan büyük âlem, âlem ise küçük insandır.

Ey Cem ve İskender'in mülküne sahip olan!
Yarım dirhemin arkasından koşma.
Bütün âlem seninledir, içindedir
Fakat cehâletten sen kendini âlem içinde zannediyorsun.

Hz. Ali (k.v.)'ye isnâd edilen şu beyitler de bu mânâdadır:

Hastalığın sendedir görmüyorsun
Devâsı da sendedir anlamıyorsun
Sen kendini küçük bir cisim sanıyorsun
Halbuki âlem-i ekber sende mevcuddur.

Âlem-i sağîr, küçük âlem olan insanın âleminin, kebîr olan kâinâta nisbeti şöyle izah edilmiştir: İnsanın cismi arş, nefsi kürsî, kalbi Beyt-i ma'mûr, cenân ve rûhânî kuvvetler gibi letâif-i kalbiyyesi, melekler; gözleri, kulakları, burnu, her iki hacet yolu, göğüs ve memeleri, göbek ve ağzı, on iki burç gibidir. Görme, işitme, tatma, koklama, dokunma, konuşma ve idrâk etme hassaları ise yedi gezegen gibidir.

Yine yıldızların riyâseti, güneş ve ayla olup bunlardan biri diğerinden nemâlanıyorsa ki mâlûm ay ışığını güneşten almaktadır, aynı şekilde, kuvvetlerin riyâset ve yönetimi de akıl ve nutuklardır. Yani nutuk akıldan nemâlanmaktadır. Yine bu büyük âlemde kamerî hesâba göre sene, 360 gün olduğu gibi, buna mukâbil insanda da 360 mafsal ve eklem yeri vardır. Yine ayın her ay deveran ettiği 28 yörüngesi olduğu gibi, insanın ağzında

harflerin 28 mahreç ve çıkış noktası vardır.

Yine ay 15 gece gözüküp diğer gecelerde gizlendiği gibi, tenvîn ve sâkin nûn 15 harfle karşılaştıklarında gizlenirler. Yine bu büyük âlemde yer, dağlar, madenler, denizler, ırmaklar, caddeler, sokaklar, yollar olduğu gibi insanın bedeni, yer; kemikleri, dağlar; -ki dağlar yeryüzünün direkleridir-, beyni, madenler; karnı, denizler; bağırsakları, ırmaklar; damarları, caddeler, sokaklar, yollar; yağı, çamur; saçı, bitkiler; saç bitme yerleri, münbit verimli arazî; insanın ünsiyeti, mamûr belde ve şehirler; sırtı, çöl, sahra ve vâdîler; vahşeti, harap beldeler; nefes alması, rüzgarlar; konuşması, gök gürültüsü; gür sedası, yıldırımlar; ağlaması, yağmur; sevinmesi, gündüzün aydınlığı ve parlaklığı; hüznü, gecenin karanlığı; uykusu, ölüm; uyanıklığı, hayat; doğumu, mevsim başlangıcı; çocukluğu, bahar; gençliği, yaz; yaşlılığı, sonbahar; iyice ihtiyarlayıp pir-i fânî oluşu, kış; ölümü ise yolculuğun bitmesi mesâbesindedir.

Yine insanın ömründeki yıllar, şehir; ülkeler, aylar; evler, haftalar; fersah mesâfeleri, günler; mil mesâfeleri, nefesler ise atılan adımlar ve yürünen yollar gibidir. İşte insan aldığı her nefeste sanki ölüm ve ecele bir adım daha atmış gibidir.

Her ân ömrümden bir nefes geçip gidiyor,
Artık daha çok dikkat etmeliyim, çünkü fazla kalmadı.

İnsan gece gündüz 24 saatte 24 bin nefes alıp vermektedir. Kıyâmette insan Allah'ın zikrinden gâfil olarak alıp verdiği her nefes için pişmanlık duyacaktır. Gafletle geçen bir nefes için bile kişi uzunca hasret ve nedâmet çekecektir.

Sonra yer yedi ayrı renkte, yedi katmandan oluşmaktadır. Bunlar siyah, gri, kırmızı, sarı, beyaz, mavi ve yeşil renk ve katmanlardır. Bunlara mukâbil insanda deri, iç yağı, et, damarlar, sinirler, bağırsaklar ve kemikler vardır. Yine insandaki siyah safra kesesi, kuruluk ve serinlikte yer mesâbesindedir.

Sarı safra ise kuruluk ve sıcaklıkta ateş gibidir. Kan, sıcaklık, rutûbet ve nemli oluşu bakımından hava gibidir. Balgam, serinlik ve yapışkanlığı bakımından su gibidir.

Yine sular tatlı, acı ve kokulu olmak üzere değişik ve muhteliftirler. Aynı şekilde insan bedeninin suları da muhteliftir. İşte göz suyu, tuzludur. Zîrâ göz bir yağ kütlesinden ibârettir.

Şâyet göz suyu tuzlu olmasa tabiatıyla göz bozulur. Tükürük tatlıdır. Şâyet böyle olmasa, yiyecek, içecek, hiçbir şeyin tadı alınamaz. İç kulakta bulunan kulak suyu, acıdır. Çünkü bu uzuvlar hep açık durumda olup hiç kapanmaz. Öyle ki bu suyun acı ve kokulu oluşu, kulağı zararlı her unsurdan korumaktadır. Hatta kulağa her hangi bir böcek girse, kulak suyunun acılık ve kokusundan böcek ölür. Şâyet böyle olmasaydı kulağa giren böcek iç kulağa ve beyne sirâyet eder, kulak ve beyni ifsâd ederdi.

Sonra insanda bütün canlıların karakter ve özellikleri bulunmaktadır. İnsan mârifet ve gönül temizliğinde melek gibidir. Hîle, tuzak ve bulanıklıkta, şeytan gibidir. Şecâat ve cesârette, aslan gibidir. Cehâlette, hayvan gibidir. Kibirde, panter gibidir. Gazap ve

öfkede, aslan ve pars gibidir. Yağma ve ifsâdda, kurt gibidir. Sabırda, merkep gibidir. Yine şehvet bakımından, merkep ve serçe gibidir. Hîle ve tuzak kurmakta, tilki gibidir. Hırs ve mal stoklamada, fare ve karınca gibidir.

Cimrilikte ve vefâda, köpek gibidir. Oburlukta, domuz gibidir. Kin ve düşmanlıkta, yılan gibidir. Yine kin ve mülâyimlikte, deve gibidir. Cömertlikte, horoz gibidir. Sanatta, baykuş gibidir. Tevâzu ve alçak gönüllülükte, kedi gibidir. Erken kalkma ve uykusuzlukta, karga gibidir. Himmet ve gayrette, doğan ve kaplumbağa gibidir. Daha böyle nice temsiller vardır.

Bütün canlılardan farklı olarak düşünme, iyi ve kötüyü temyiz etme, görülenle görülmeyeni istidlâl etme, daha nice sanat ve zanaat çeşitleri özellikleriyle insan bütün yaratıklardan üstün ve kabiliyetlidir. İşte bütün bunlar bizim canlarımızda, nefislerimizde, iç dünyamızda, bizlerde Allah'ın âyetleridir. Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir.

Sâib şöyle demiştir:

Cihan seyrangâhında senden daha güzel bir şey yok,
Neden kendine bu gözle bakmıyorsun.
Ey dokuz feleğin sırrı, her şey senin vücûdunla görünür olmuştur,
Bütün deniz ve madenlerden çıkarılan inciler senin eteğindendir.
O kadar ilim ve mertebelerine rağmen bütün rûhânîler,
Başını senin zillet toprağına koymuşlardır.
Hava, su, toprak ve ateş hepsi de
Senin emrin altına girmiş, emirlerini kulağına küpe yapmışlardır."

"Kur'an'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun." Yani hak olan Allah'tır ve onun birliğidir. Ortaklar yahut ortak koşulması değildir. Buradaki "hüm" cemî zamirleri, hidâyete tâlip olanlar yahut hepsi içindir. Böyle olunca bazılarının niteliği hepsinde itibar edilmiş olur. **Müftî Sa'dî** *Hâşiyesi*'nde böyledir.

Çoğul zamiri insanları göstermektedir. Yani insanlara dış âlemdeki delillerle iç âlemdeki bürhanları göstereceğiz.

Bu âyetin ibâresi tevhid, işareti tecrid ve tefrid makamıdır. Ufuklarda ve canlarda hakkın eserlerinin görülmesi yine ufuklarda ve canlarda Allah'ın tevhid âyetlerinin tebellür etmesi, tevhiddir. Ufuklarda iltifattan kesilen tevhid, tecriddir. Canlara nazar etmekten kesilen tevhid, tefriddir. Ancak bütün bu tevhid, tecrid ve tefridler kevnî olup ilâhî değildir.

Çünkü bu tevhid, hakkın kevnî ekranda görünmesiyle olup ilâhî ekranlar değildir. İşte bu kevnî oluşumun üstünde ilâhî tevhid, tecrid ve tefrid vardır. Bu durum tevhîdin ilâhî vitrin ve ekranlarda görülmesi itibariyledir. Bu da zâtiye, esmâiyye, sıfâtiyye ve ef'âliyye olan taayyünât mertebelerinden oluşmaktadır. Tevhîd-i kevnî, tevhîd-i ilâhîye göre zâhirin bâtına olan durumu gibidir.

Buna göre taayyün mertebesi, evvelâ zâtî, ikinci olarak sıfâtî, üçüncü olarak ef'âlî olmak üzere tevhid mertebesidir. Lâ-taayyün mertebesi ise mutlak olarak taayyün mertebesinden üstün olup tecrid mertebesidir. Taayyün ile lâ-taayyün arasını cem edici mertebe ise tefrid mertebesidir. Çünkü ilk birinci olan ferd-i hakîkî, mutlak olarak tevhid, tecrid ve tefrid mertebelerini câmidir. Bütün ilimler, ameller cemâlî ve celâlî eserler, evvelâ zâtın gaybında gizli olan birtakım zâtî hallerdir. İkinci olarak da ilim arsasında sâbit olan birtakım sûretler ve ilmi sâbit zâtlardır. Yine bunlar ayn arasında mevcud olan birtakım aynî hakîkatlerdir. İşte bu aynî tahakkuk ve hâricî varlıktan dolayı Allah Teâlâ canları ve ufukları, gökleri, yerleri, yüce meclisi ve aşağı meclisi yaratmıştır.

Böylece mâlûm olup bilinen hakîkat, görülüp müşâhede edilsin, cemâlî, celâlî ve kemâlî emr-i ilâhî tamam olsun. Aynî ve hâricî varlıkla mutlak olarak Allah'ın ezelî ve ebedî hükmü ayân beyân tamam olur.

"Nihâyetsiz olan denizin dalgasını sahrâ üzerine koydu, gizli hazine âşikâr oldu, gizli zâhir oldu."

"Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi?" Münkirlerin Kur'ân hakkındaki tereddüd ve inadlarından dolayı sitem için böyle bir soru yöneltilmiştir. Öyle ki bu tereddüd ve inad birtakım âyetlerin gösterilmesini zarûrî kılıp Allah'ın verdiği haberle yetinmemelerini gerekli kılmıştır.

Burada "hemze" inkâr için olup "vav", makamın gerektirdiği mukadder bir ibâreye atıf içindir. "Bâ" ise tekîd için zâid olarak gelmiştir. "Rabbin ihtiyaçsız bırakan ve yeterli olan değil midir?" demektir.

"Allah her şeye şâhiddir". Bu ifâde, bir önceki cümleden bedeldir. Yani Kur'ân'ın gerçekliğini beyân için vaad edilen âyetleri göstermekten onları müstağnî kılıp Allah'ın her şeye şâhid olması yetmedi mi? Hâlbuki Allah Kur'ân'ın kendi nezdinden indirildiğini haber vermiştir. Dolayısıyla Allah'ın her şeye şâhid olmasının yeterli olmaması mü'minlere değil münkirlere nisbetle dikkate alınması gereken bir durumdur.

أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطٌ ﴿٥٤﴾

54. Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi *(ilmiyle)* kuşatmıştır.

"İyi bil ki onlar" Mekke müşrikleri, diriliş ve cezâ ile *"Rablerine kavuşmaktan"* büyük bir *"kuşku"* ve derin bir şüphe *"içindedirler. İyi bil ki O, her şeyi kuşatmıştır."* Allah her şeyi özet ve detaylı olarak bilir. Her şey Allah'ın bilgisi içindedir.

Bu inkârcılar uzuvları paramparça olup cüzleri darmadağın olduktan sonra ölülerin tekrar diriltilmesini uzak ve imkânsız gördüler. Bu âyette şu ifâde edilmiştir ki zarfın mazrûfunu, bir kabın içindekini kuşatması gibi kuşku ve şüphe de bu inkârcıları her

taraftan ihâta edip kuşatmıştır. Artık bundan kurtuluşları yoktur. Bunlar hep böyle şüphe içinde debelenip dururlar.

"İyi bil ki o her şeyi kuşatmıştır." Bir şeyi ihâta etmek, onu tam ve etraflıca anlayıp kavramak, demektir. Yani Allah Teâlâ her şeyin, özet ve detaylı olarak hem zâhirini hem bâtınını bilir. Öyleyse o inkârcıların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Elbette Allah onları bu inkâr ve şüphelerinden dolayı cezâlandıracaktır. İşte âyette ifâde edilen her şeyi bilip kuşatmak, böyle bir tehdid içermektedir.

"İçinde cehâlet olmayan ilim ve âcizlik bulunmayan kudret
Sadece Hazret-i Allah'a mahsustur.
Âfâk ve enfüste olması gereken her şey,
O padişâhın hükmüyle gerçekleşmektedir."

Ârifler nezdinde Allah'ın bütün mevcûdâtı kuşatması, Allah'ın, varlıkların sûretlerine tecellî etmesinden ibârettir. Allah Teâlâ, bütün isimlerinin birliği ile zât, hayat, ilim, kudret ve daha nice sıfatlarıyla bütün varlıklara sirâyet edicidir. İşte Allah'ın her şeyi kuşatmasından murad, bu sirâyettir. Göklerde ve yerde zerre kadar hiçbir şey onun bilgisinden kaçmaz. Onun bilgisinden kaçan her şey yokluğa mahkûmdur. Bazıları şöyle demiştir: Bu kuşatma zarfın mazrûfu yahut bir bütünün parçaları yahut küllînin cüziyyâtını kuşatması gibi bir şey olmayıp bilâkis melzûmun lâzımını kuşatması gibidir. Zîrâ Mevlâ'nın mutlak zâtına lâhik olan taayyünler, vâsıtalı vâsıtasız, şartlı yahut şartsız, Allah'ın zâtının lâzımlarıdır. Melzûmun bir olduğu yerde lâzımların çokluğunun her hangi bir zararı ve zıtlığı da yoktur. İş ve eşyanın hakîkatini Allah bilir.

Ey insan bil ki her şey, yaratıcısının bir olduğuna şehâdette ittifak etmektedir. İşte o yaratıcı, o şeyi yokluk gizliliğinden, varlık âlemine çıkarmıştır. Muzhir olan Allah basîret ehlinin mârifetini ortaya çıkardığı eşyadan ayrı değildir. Her şeyin yanında her şeyle beraber ve her şeyden önce olan zâtın şânı ne yücedir.

Bundan hareketle bazıları şöyle demiştir: "Ne gördüysem hep Allah'ta, O'nunla beraber gördüm." Bazıları da; "Ne gördüysem ardında hep Allah'ı gördüm" demiştir. Diğer bazıları ise; "Ne gördüysem, ondan önce hep Allah'ı gördüm" demiştir. İşte bazıları eşyayı Allah ile, bazıları da Allah'ı eşya ile görür.

"Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi?" ifâdesiyle birinci görüşe yani eşyayı Allah ile görme durumuna işaret edilmiş, *"ufuklarda ve canlarında onlara âyetlerimizi göstereceğiz"* ifâdesiyle de ikinci görüşe yani Allah'ı eşya ile görme durumuna işaret edilmiştir.

Bunlardan birincisi müşâhede sâhibi olup bu derece sıddîkların derecesidir. İkincisi ise istidlâl yani delilden medlûle geçme sâhibi olup bu derece derin âlimlerin derecesidir. Bundan sonrası da göz ve gönülleri perdelenmiş olan gâfillerin derecesidir. Bu âyetlerde birtakım işârî mânâlar olup bazıları şunlardır: İnsanlar âyetleri ancak Allah'ın onlara göstermesiyle görebilirler. Allah Teâlâ ufukları ve insanın nefsini

âyetlerini izhâr eder mâhiyette yaratmıştır. Ufukların âyetler noktasında bir şuuru olmayıp âyet olmaya mazhariyeti de öyledir. Hâlbuki insan bu durumun farkındadır.

İnsan Allah'ın bütün âyetlerine mazhariyet açısından ve Allah'ın âyetleri insana göstermesine mazhariyet açısından bu duruma hazırlanmış pek müsaid bir aynadır. Öyle ki artık insan Allah'ın, peygamberin, Kur'ân'ın hak olduğunu anlar ve bunların hak olduğunu başkalarına da anlatır.

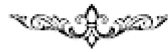
Halkın avam tabakası, sıradan kullar, gece ve gündüzün değişmesi, kâinâtta olup biten olaylar, kendilerinde çocukluktan yaşlılığa cereyan eden haller, eşyanın cevher ve zâtındaki değişikliğe paralel olarak ahkâmın da değişmesi gibi durumlarla hakkı anlarlar. İşte bütün bunlar şu âlemin hâdis ve sonradan yaratılmış olup bütün sıfatlarıyla bir muhdis, mûcid ve yaratıcıya muhtaç olduğunun delilleridir.

Allah'ın has ve hâlis kullarında hak, onların kalbî basîretleriyle hakkın şâhidlerini müşâhede etmeleri yoluyla açığa çıkar. Bu ârif kullarda ilâhî feyiz, kabz, bast, cem, fark, hacb, cezb, setr, tecellî, küşûf, berâhîn, gayp nurları ve onların muâmele ve menzillerindeki hakîkatler yoluyla Allah'ın onlara göstermesiyle hakkı anlarlar. Yine Allah'ın has ve hâlis kulları arasında en mümtaz şahsiyetler vardır ki artık bunlar insaniyet perdesinin karanlıklarından Rabbânî hazret nûruna çıkarak hakkı anlarlar.

Bu da Mevlâ Teâlâ'nın cemâl ve celâl sıfatlarının tecellîsiyle göz ve gönülde hakîkî perdenin açılmasıyla olur. Bunun için Allah Teâlâ "Rabbin yetmez mi?" buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ ârif kulunun göz ve gönlünden peçe ve perdeyi kaldırarak âyetlerini göstermeye kendi zât ve sıfatlarını tarif etmeye yetmez mi ki O, her şeye şâhid olup O'nun kudret ve ilminden hiçbir şey kaçmaz.

Yine Allah Teâlâ; *"Bil ki onlar rablerine kavuşmaktan derin bir şüphe içindedirler"* buyurmakla şuna işâret etmiştir: Sûret ehli, hakîkat ehlinin keşif yoluyla müşâhede ettiği ahvâli mümkün ve câiz görmede derin bir şüphe içindedirler.

Ama sen *"Bil ki Allah her şeyi (ilim ve kudretiyle) kuşatmıştır."* O, her şeye tecellî etmeye kâdirdir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ bir şeye tecellî edince artık o şey Allah'a boyun eğer."*[57]

---

[55]. Müslim, Zikir, 2722.

[56]. Müslim, Zühd ve Rekâik, 2956. Tirmizî, Zühd, 2324.

[57]. İbn Mâce, Namaz 1262; Ahmed, Müsned, 17887.

Not: Fussilet Sûresinin tefsiri hicri 1113 senesinin Safer ayının onunda (mîlâdî 1701) tamamlanmıştır.

سُورَةُ الشُّورٰى

42- ŞÛRÂ SÛRESİ

Mekke'de nâzil olan bu sûre 53 âyettir.
Yalnız 23-26. âyetleri Medine'de inmiştir.
Adını 38. âyette geçen ve müslümanların,
işlerini aralarında danışma ile yapmalarının gereğini
bildiren Şûrâ kelimesinden almıştır.

NEREDEYSE GÖKLER ÇATLAYACAK!

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ عٓسٓقٓ ﴿٢﴾ كَذٰلِكَ يُوحٖٓى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَۙ
اللّٰهُ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٣﴾ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۜ وَهُوَ
الْعَلِىُّ الْعَظٖيمُ ﴿٤﴾ تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ
يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِى الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿٥﴾ وَالَّذٖينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءَ اللّٰهُ حَفٖيظٌ
عَلَيْهِمْۘ وَمَٓا اَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكٖيلٍ ﴿٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا
عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فٖيهِۜ
فَرٖيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرٖيقٌ فِى السَّعٖيرِ ﴿٧﴾ وَلَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً
وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَٓاءُ فٖى رَحْمَتِهٖۜ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ
وَلِىٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ﴿٨﴾ اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهٖٓ اَوْلِيَٓاءَۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِىُّ وَهُوَ
يُحْيِي الْمَوْتٰىۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hâ. Mîm.

2. Ayn. Sîn. Kàf.

3. Azîz ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

4. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O yücedir, uludur.

5. Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

6. Allah'tan başka dostlar edinenleri Allah daima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin.

7. Şehirlerin anası *(olan Mekke'de)* ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik. *(İnsanların)* bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.

8. Allah dileseydi onları bir tek millet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine

kavuşturur; zalimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur.

9. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki dost yalnız Allah'tır. O ölüleri diriltir, her şeye kadirdir.

Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla

Bu "Hâ-Mîm" ve "Ayn-Sîn-Kaf" harfleri, bu sûrenin iki ayrı ismidir. Bunun için yazılışta da araları ayrılmış ve iki âyet sayılmışlardır. "Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd", "Elif-Lâm-Mîm-Sàd", "Elif-Lâm-Mîm-Rà" ise böyle değildir. Bunların her biri başlı başına birer âyettir. Şâyet bu "Hâ-Mîm" ve "Ayn-Sîn-Kàf" bir isim ve bir âyet ise bu durumda diğer "Ha-Mîm"lere uygunluk olması için "Hâ-Mîm" ile peşinden gelen harflerin arası ayrılmıştır.

*Kamus'*ta: "Hâ-Mîm Âilesi" yahut Hâ-Mîm'le başlayan sûreler mânâsında "Zevâtu Hâmîm" şeklinde geçmektedir. Her ne kadar şiirde gelmişse de "Hâ-mîm"ler mânâsına, Hâ-Mîm'in çoğulu olarak "Havâmîm" denmez.

Bu "Hâ-Mîm", "İsmullahi'l-âzam" yani Allah'ın en yüce ismidir. (İsm-i âzam duâsı olarak bilinir.) Yahut bu bir yemindir. Yahut "er-Rahmân" isminin kısaltılmışı olup tamamı "elif-lâm-rà-vav-nûn" şeklindedir.

Taberi şöyle rivâyet etmektedir: Bir adam **Abdulah b. Abbas**'a geldi. **Huzeyfetü'l-Yemân** da orada bulunuyordu. Adam "hâ-mîm-ayn-sîn-kàf"ın mânâ ve tefsirini sordu. Abdullah b. Abbas başını önüne eğip cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar ettiyse de cevap alamadı. Bu sefer Huzeyfe devreye girerek: "Bunun mânâ ve tefsirini sana ben haber vereyim. Abdullah'ın bunu açıklamaktan neden imtinâ ettiğini anladım" dedi ve şöyle anlattı.

"Bu âyet Abdullah'ın ehl-i beytinden yine Abdullah yahut Abdulillâh adında biri hakkında inmiştir. Bu adam doğu ülkelerinde, bir ırmağın civarında konaklayıp ırmağın iki yakasına iki şehir inşâ edecektir. Allah Teâlâ bu halkın mülk ve devletini ortadan kaldırmayı murâd ettiğinde bu şehirlerden birine bir gece ateş indirir, sonra şehir baştanbaşa yanıp yıkılıp tam bir harabe halini alır. Irmağın diğer tarafında bulunan kardeş şehir ise sapasağlam olup bu durumdan hiç etkilenmez.

Evet, bu kardeş şehrin böyle mamur ve aydınlık olarak nasıl kurtulduğu insanların hayretlerini mucip olacak. Nihâyet her iki şehirden de zalim, cebbar, muannid ve mütekebbir insanlar bu şehirde toplanacaklar. Bir sonraki gece ise, Allah Teâlâ bu zâlimlerin hepsini yerin dibine batıracaktır. İşte "Hâ-Mim, Ayn-Sin-Kâf"ın mânâ ve tefsiri budur. Evet, bu, Allah'ın kararlarından bir karar ve bahse konu bu şehirlerde adâletin tesisi için takdir edilip hükme bağlanmış bir imtihandır.[58]

Cerîr b. Abdullah el-Becelî (r.a.)'den bu tefsirin benzeri bir rivâyet yapılmaktadır. Diyor ki: "Ben Peygamber (s.a.)'i şöyle buyururken işittim:

«Dahle, Düceyl, Kutrubel ve Surat civarında iki şehir bina edilecek. Zâlimler burada toplanıp diğer ülkeleri haraca bağlayarak dünyanın servet ve sermayesini,

ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ellerinde tutacaklardır. Nihâyet Allah Teâlâ bu şehirleri halklarıyla beraber yerin dibine batıracaktır. Bunların batışı bir kazığın yumuşak zemine batmasından daha süratli olacaktır.»”[59]

Dahle kelimesi Hamza vezninde olup, hurması bol bir şehirdir. Düceyl, zübeyr vezninde olup Bağdat'ta olan Dicle nehrinin bir koludur. Kurtubel ise, biri Irak'ta olan ve şarabıyla bilinen iki ayrı bölgeden biridir. Surat yine Irak'ta bir nehirdir.

Müfessir **İmam Dahhâk**; "'Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kàf' ileride yaşanacak bir azap ve felaket hükmüdür, ben bu azâbın Bedir'de müşrikler üzerinde icrâ edilmiş olduğunu umuyorum" demiştir.

Sâlebî ve **Kuşeyrî**'nin zikrettiğine göre bu âyet inince Peygamber (s.a.)'in yüzünde hüzün ve bitkinlik emareleri müşâhede edilmiştir. Peygamberimiz (s.a.)'e: "Neden mahzun oluyorsun ey Allah'ın Rasûlü?" diye sorulduğunda ise Peygamberimiz (s.a.):

"İlerde ümmetim üzerine icrâ edilecek bir takım belâlar bana haber verildi. Bunlar yere batırma, sûret değişimi, (insanların maymun, domuz v.s. sûretlerine dönüşmesi) insanları kamplara toplayan alev topu ve yine insanları çakıl taşı gibi denize savuracak olan kuvvetli fırtına, Deccal'ın ortaya çıkışı ve Îsâ (a.s.)'ın inişine dâir, ardı ardına gelecek daha bir dizi işâret, felaket ve musîbetlerdir" buyurdu.[60]

Demişlerdir ki: (Hâ) harftir, (mîm) tehlike, (ayn) azâb, (sin) mesh ve (kàf) ise kınamadır. **Sa'lebî** demiştir ki: "İbn-i Abbâs (r.a.) "hâ mîm, ayn sîn kàf'ı okudu ve dedi ki, Hz. Ali (r.a.) bütün fitneleri bu iki lafızdan bilirdi."

Rivâyet edildiğine göre, **Hz. Ali** (r.a.) fitne ve savaş bilgilerini sûrelerin evvellerindeki bu gibi bilgilerden elde ederdi.

Şehr b. Hûşeb şöyle demiştir: "Hâ-mîm-ayn-sîn-kàf" Kureyş'ten aziz olanı zelil, zelil olanı ise aziz edecek savaştır. Sonra bu savaş tüm Arap yarımadasına, sonra Acem diyarına yayılarak genişleyecek nihâyet Deccal'in çıkışına kadar tüm dünyada sürüp gidecektir.

Atâ şöyle demiştir: "Hâ", harb yani savaş demektir. Bu durum insan ve hayvanların tamamını bitirip tüketen yaygın bir ölümdür.(Meselâ nükleer savaş gibi.) "Mîm", saltanatın bir milletten diğer millete geçmesidir. "Ayn", Kureyş'i hedef alan bir düşmandır. Ancak Kâbe-i Muazzama hürmetine devlet yönetimi yine Kureyş'te olacaktır. "Sîn", Yûsuf (a.s.) döneminde olduğu gibi yıllar süren kuraklık ve kıtlık sebebiyle halkın helak olmasıdır. Ve savaş sonrası yaşanacak esaret durumlarıdır. "Kàf", Allah'ın yeryüzünün mülk ve saltanatında geçerli olan kudretidir. Artık insanlar bu kudretin tecellîsinden kurtulamayıp O'na boyun eğeceklerdir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: "Hâ" Allah'ın hükmü, "Mîm" Allah'ın mülkü, "Ayn" Allah'ın yüceliği, "Sîn" Allah'ın ululuğu, "Kàf" Allah'ın kudretidir ki Allah bütün bunlara yemin etmektedir. Sanki şöyle buyrulmuş oluyor: "Hükmüme, mülküme, yücelik ve ululuğuma, kudretime yemin olsun ki, samimi olarak "lâ ilâhe illallah" deyip bu ikrarla bana kavuşan kuluma ben azap etmem."

Fakih **Ebu'l-Leys'**in yorumuna göre bunun mânâsı: "Allah bu kula dâim ve ebedî olarak azab etmeyecektir" demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

"Çocuklarınıza 'lâ ilâhe illallah' sözüyle konuşmayı öğretiniz.",[61] *"ölülerinize (ölüm döşeğinde olan hastalara) 'lâ ilâhe illallah'ı telkin ediniz."*[62]

Bunun hikmeti şudur: Çocukların hâli güzel bir hâl olup kalplerinde fitne fesad yoktur. Ölülerin (ölüm döşeğinde olan hastaların) hâli ise artık zaten ıztırarî, zarurî ve mecburî bir durumdur. Bunda da başka bir kasd ve mânâ yoktur.

İşte kalemin sizin ağzınızdan yazdığı ilk söz ve kalemin (mürekkebin) kuruduğu son söz bu söz yani "lâ ilâhe illallah" olursa belki de Allah Teâlâ bu arada geçen günahları affeder. Yine "hâ" Allah'ın hilmi, "mîm" mecdi, "ayn" azameti, "sîn" senâsı, "kàf" kudretidir denilmiştir. Yine "hâ" Rahman'dan, "mîm" Mecîd'den, "ayn" Alîm'den, "sîn" Kuddüs'ten, "kàf" Kàhir sıfatından alınmıştır. "Kàf"ın dünyayı kuşatan bir dağ (kaf dağı) olduğu da söylenmiştir.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle gelmiştir: "Bu harfler Hak Subhânehu ve Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bağışladığı hediyelere işârettir. "Hâ" onun içine gireceği havuzdur. Yani Kevser havuzudur ki ümmetinden dudağı kurumuşlara oradan su verirler. "Mîm" uzayıp giden büyük bir saltanat ve mülktür, batıdan doğuya kadar ümmetinin tasarrufundadır. "Ayn" onun yarattıklarının izzetidir, onlar bu şerefe Hak Teâlâ sebebiyle sahip olmuşlardır. "Sîn" ona şâhidlik etmenin senâ ve övgüsü demektir ve bu yüce mertebeye çıkan daha hiç kimse yoktur. "Kàf" ise Makàm-ı Mahmûd'dur. Burası onun Mirâc gecesi yükseldiği «ev ednâ» mertebesidir, kıyâmet günü büyük şefâatin gerçekleşeceği makamdır.

Senin adın Muhammed makàmın Mahmûd'dur,
Böyle bir isim ve makàm kimde vardır?"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Allah Teâlâ burada "hâ" ile hubbuna yani kendi sevgisine, "mîm" ile mahbûbu Hz. Muhammed (s.a.)'e, "ayn" ile Peygamber'in Allah'a olan aşkına, "kàf" ile Peygamber'in Allah'a olan yakınlığına ve yaratıklardan hiç kimsenin ulaşamayacağı kemal ve olgunluk derecesine yemin etmektedir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Hâ" Haceru'l-Esved, "mîm", Makàm-ı İbrâhim, "ayn" aynu zemzem (zemzem gözesi), "sîn" ve "kàf" ondan su içmektir. Artık kim Haceru'l-Esved'i istilâm edip selamlarsa, mânevî efendiliğe ulaşır. Kim Makàm-ı İbrâhim'de namaz kılarsa Allah ona dostluğunu ikram eder. Kim Zemzem'in yanında duâ ederse Allah onun duâsını kabul eder. Kim Zemzem'den içerse Allah Teâlâ ona tertemiz cennet şarabından içirir ki; artık o insanda hiçbir ağrı ve hastalık kalmaz.

❀

كَذٰلِكَ يُوحٖٓى اِلَيْكَ وَاِلَى الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِكَ ۙ اللّٰهُ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٣﴾

3. Azîz ve hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

Yani bu sûredeki mânâlar gibi *"azîz ve hakîm olan Allah, sana"* diğer sûrelerde de, *"ve senden önceki"* peygamber *"lere de işte böyle vahyeder."*

Evet, Allah senden önceki peygamberlere de kitaplarında vahyini bildirmektedir. Öyle ki sana ve senden öncekilere yapılan vahyin kesiştiği ortak nokta, insanları tevhide yani Allah'ın birliğine dâvet ile onları hakka, dünya ve âhirette kulların yararına olan şeylere irşâd etmektir.

Bir diğer mânâ şudur: Bu sûreyi vahyetmesi gibi diğer sûrelerin vahyedilmesi ânında ve diğer peygamberlere kendi kitaplarının vahyedilmesi ânındaki vahiy gibi, "azîz" ve "hakîm" olan Allah böylece sana vahyeder. Bu durumda önceki ve sonraki vahiylerin benzeştiği nokta, vahyin melek vasıtasıyla oluşudur. Burada makam mâzi lafzını gerektirdiği halde -ki elbette öncekilere yapılan vahiy geçmiştir- vahyin muzâri lafzıyla ifâde edilmesi, vahyin devamlılığını ve zaman zaman yenilendiğini ifâde içindir. Ayrıca böyle vahiy Allah'ın âdeti olup bu bir sünnetullahtır. Yine burada mâzi yerine muzâri lafzının getirilmesi Allah nezdinde mâzi ve muzarinin bir olduğunu bildirmek için de olabilir. *Kevaşi*'de böyle geçmektedir.

Burada azîz ve hakîm sıfatları, vahyedilen (âyetler)in şânının yüceliğini takrîr eden sıfatlardır. Zîrâ vahiy, kâmil mânâda ilim ve kudret sıfatına sahip olan bir zâtın eseridir.

لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظٖيمُ ﴿٤﴾

4. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O yücedir, uludur.

Yani ulvî ve süflî âlemlerde olan her şeyin yaratılması mülkiyeti ve bilgisi Allah'a âiddir. O'nun şânı yücedir. Mülkü, kudreti ve hikmeti uludur. Yahut O Allah (O'nun zâtı) akılların O'nu idrâk etmesinden çok yücedir. Çünkü onun zâtı gibi başka hiçbir zât yoktur. Yine O'nun sıfatları gibi başka sıfatlar yoktur. Onun ismi gibi başka isim yoktur. O'nun fiili ve işi gibi başka fiil yoktur. O öyle yüce bir zattır ki; O'nun zikrinin yanında O'ndan başka her şeyin vasfı küçük kalır. Kullar arasında peygamberlerin ve onların vârisleri olan âlimlerin şânı yücedir. Mesela; bir ümmetin nezdinde onlara gönderilen peygamberin şânı yücedir. Müridi nezdinde şeyhin şânı yücedir. Öğrencisi nezdinde de üstâdın şânı yücedir. Mutlak olarak şânı yüce olan zât ise yalnız Allah Teâlâ'dır.

تَكَادُ السَّمٰوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ
وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِى الْاَرْضِ ؕ اَلَآ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحٖيمُ ﴿٥﴾

5. Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak! Melekler de Rablerini hamd ile tesbih ediyorlar ve yerdekiler için mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

"Neredeyse yukarılarından gökler çatlayacak!" "Tafattur"; çatlamak, parçalanmak, yarılmak mânâlarına gelir. Yani göklerin çatlaması üstten alta, yukarıdan aşağıya doğru olacaktır.

"Fıtr" kelimesinin aslı uzunlamasına yarılmak demektir. Yani gökler Allah'ın azamet, haşyet ve iclâlinden yarılırlar. Bu husus âyetteki; ***"Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik Allah korkusundan onu baş eğmiş çatlamış yarılmış görürdün."*** (el-Haşr, 59/21) ifâdesi gibidir.

Göklerin yarılmasının üstten oluşu şunun içindir: En büyük âyetler ve Allah'ın azamet ve büyüklüğüne en çok delâlet edenler hep bu cihetten yani üst taraftandır. Bu cümleden olarak işte arş, kürsî, arşın etrafında yoğunlaşıp Allah'ı tesbih, tahmid, tekbir ve tehlil ederek saf tutan melekler ve daha nice mâhiyet ve künhünü ancak Allah'ın bildiği melekût âleminin büyük eserleri, evet hep bunlar, üst taraftadır. Böyle olunca da göklerin çatlamasındaki başlangıç noktasının bu üst taraf olması hikmete münasip düşmüştür. Bu çatlama önce göklerin üstünden başlayarak peyderpey aşağıya doğru inecek, nihâyet bütün gökler parçalanıp birbiri üzerine düşecektir.

Göklerin böyle parçalanmasının, Allah'a evlâd nisbet edilmesinden dolayı olduğu da söylenmiştir. Nitekim âyette şöyle buyrulur: ***"Neredeyse o sözün dehşetinden gökler çatlayacak yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır. Rahman için çocuk iddiâ ettiklerinden ötürü."*** (Meryem, 19/90-91)

Göklerin çatlamasının üstten oluşuna tahsis edilmesi, alt taraftan da öncelikle çatlayacağına delâlet içindir. Çünkü yeryüzünde meydana gelen bu çirkin isnad yani Allah'a evlâd isnad edilmesi, göklere ve göklerin üstüne tesir edince alt tarafa ve yeryüzüne hayda hayda tesir edecektir.

Çatlamanın göklerin üstüne tahsis edilmesinin, azâbın bu cihetten inmesinden dolayı olduğu da söylenmiştir.

"Melekler de Rablerini hamd ile tesbîh ediyorlar;" Allah'ın şânına lâyık olmayan ortak, evlâd ve diğer cismânî sıfatlardan Allah'ı tenzih ediyorlar ve ona hamd ediyorlar. Yani tesbîh ve hamdi birlikte yapıyorlar. Tesbih, lâyık olmayan şeyden O'nu nefiy, hamd ise O'na lâyık olanı isbât etmektir.

Tesbih hamdden önce zikredilmiştir. Çünkü bir şey önce temizlenip sonra yaldızlanır. İşte Allah'ın feyzinden istifâde edip kabul görmenin yolu budur. Bundan sonra Allah Teâlâ feyz akıtma ve tesir etmeye işâret etmiş ve şöyle buyurmuştur: Müminlere şefaat ederek *"yerdekiler için de mağfiret diliyorlar. İyi bilin ki Allah,"* kendine yönelenlerin günahlarını *"çok bağışlayan,"* onları cennetiyle, kendi yakınlığı ve vuslatıyla rızıklandırıp *"çok esirgeyendir."* Allah Teâlâ insanların bu kadar çok isyan ve günahına rağmen rahmetiyle meleklere onlar adına mağfiret dilemeyi emreder. Şirk üzere olup daha nice büyük günahlar işleyen kâfirlerin rızkını kesmez. Sağlıklarını bozmaz her ne

kadar âhirette onlara azab edecek olsada dünya nimetelerinden faydalanmalarına engel olmaz.

Gerçek şu ki; ***“…(melekler) müminler için mağfiret diliyorlar”*** (Mü’min 40/7) âyeti, tefsiri yapılmakta olan âyette bahsedilen “yerdekiler”den maksadın “müminler” olduğuna işâret eder. Burada âyetin “yeryüzündekilere” diye mümin kâfir hepsini kapsar mâhiyette mutlak olarak gelmesi, mukayyed mânâya hamledilmiş ve bundan yalnız müminler kasdedilmiştir.

Meleklerin yeryüzündekilere mağfiret dilemeleri, gerçekten mümin-kâfir bütün kullara şâmil olacak şekilde de yorumlanmıştır. Buna göre melekler onların affını gerektiren hususlarda gayret göstererek onlara şefaat ederler, ilâhî gerçekleri telkinde bulunurlar, kulları tâate yaklaştıracak ve cezayı erteleyecek sebepleri oluştururlar. Bu şekilde kâfir olanın îmâna gelmesi, fâsık ve günahkâr olan mümininin de tevbe etmesi husûsunu cem ederek her ikisi için de mağfiret dilerler. Bu durum, bir cihetten de meleklerin: ***“İşte Allah’ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir”*** (Bakara, 2/161) âyetinde ifâde edildiği gibi, kâfirlere lânet okuyup bedduâ etmesiyle çelişmez.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur. *“Gökyüzünde alnını Allah’a secde için koymuş bir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bile boş yer yoktur. Bu melekler Allah’a hamd ve tesbih eder yeryüzündekilere mağfiret dileler.”*[63]

Bu hadis-i şerifin delâlet ettiğine göre âyet-i kerîme’deki meleklerden murad göklerdeki bütün meleklerdir.

Mukâtil, bu meleklerin arşı taşıyan melekler olduğunu söylemiş **Kâşifi** de tefsirinde bu görüşe yer vermiştir. Âyetteki ***“arşı taşıyan ve onun çevresinde bulunan (melek)lar Rablerini överek tesbih ederler. Ona inanırlar ve müminler için mağfiret dilerler.”*** (el-Mü’min, 40/7) ifâdesi buna delâlet etmektedir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Âyette arşı taşıyan meleklerin tahsis edilmesi diğer meleklerin durumuyla çelişmez. İhtimal ki bu ifâde terakki babından olabilir. Çünkü “Mümin Sûresi”ndeki âyette “melekler” arşı taşıyanlar olarak, “kendilerine mağfiret dilenenler” ise müminler olarak kayıtlanmıştır. Bu âyet ise bütün melekler ve yeryüzündekilere mağfiret dileme konusunda mutlak ve genel olarak zikredilmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Melekler müminler için mağfiret diliyorlarsa müminler de namazlarında tahiyyat ve teşehhüdde “selam bizlere ve Allah’ın sâlih kullarına olsun” demekle onlara selam verirler.

Zâten melekler Allah’ın emrine hiç isyan etmezler. Memur oldukları işleri eksiksiz yaparlar. Her halde hamd, minnet ve şükür Allaha’dır.

Bu âyeti kerimede bir takım câhil kimselerin, Allah hakkında, bilmedikleri bazı söz ve isnadda bulunduklarına işâret vardır. İşte onların iftirâlarının büyüklüğünden dolayı az kalsın gökler üzerinden çatlayacaktır. Çünkü Allah o göklere kudret libasını giydirmiş, kendi fiilinin ruh ve canını onlara koymuş, nihâyet gökler kendi yaratıcılarına kulluklarını idrak etmiş ve Allah’ın, mülhid ve inkârcıların işâretinden ve haktan

sapanların bâtıl sözlerinden mukaddes ve temiz olduğunu bilmişlerdir. İşte melekler insanların yalan, iftirâ ve bâtıl isnadlarından Allah'ı takdis ederler ve kulluğun hakîkatına ulaşamayan müminler için mağfiret talebinde bulunurlar. Zîrâ bu müminler, kusur ve acziyetlerini itiraf ettiklerinden ıslahı kabildirler. Kötülük ve isyanda ısrarcı olan bid'at ehlinin durumu ise böyle değildir.

Şâirin ifâdesiyle:

Uğursuz kimselerin düzeni altüst oldu,
Hekimlerin bile onu düzeltmesi mümkün değildir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِوَكِيلٍ ﴿٦﴾

6. Allah'tan başka dostlar edinenleri Allah dâima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin.

"Allah'tan başka dostlar", ortaklar, benzerler edinip de ibâdette onları Allah'a ortak koşanları ve bunları dost *"edinenleri Allah dâima gözetlemektedir."* Allah onların hallerini ve işlerini gözetlemektedir. Durumlarından haberdar olup, asla gâfil değildir ve onları cezalandıracaktır. Bu gözetlemeyi yapan da yalnız Allah'tır. *"Sen onlara vekil değilsin."* Onların işleri sana havâle edilmiş değildir ki, onlardan dolayı sorumlu tutulup cezalandırılasın. Senin görevin uyarmak ve hükümleri duyurmaktır.

"Hafîz" kelimesinin Farsça karşılığı "nigehban olmak" yani koruyup kollamak demektir. *Müfredat*'ta "hafîz"in mânâsı "mahfuzdur, zâyi olmaz" şeklinde belirtilmiştir. Bununla alâkalı olarak: ***"Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz"*** (Tâhâ, 20/52) buyrulmaktadır.

Âyet-i kerîmeye şöyle bir işârî mânâ verilmiştir: Kim nefsânî arzularına uyarak iş yapar, Allah'ın emrini terk eder ve Allah ile olan ahdini bozarsa bu kişi şeytanları dost edinmiş demektir. Çünkü bu kişi şeytanların emrini yapmış, işleri de şeytanların tabiatlarına uygun düşmüştür. Allah onların gizli ve âşikâr bütün amellerini görüp gözetmekte, onları takip etmektedir. Dilerse onlara azab eder, dilerse onları affeder. Bu insanları bu muamelelerinden alı koymak husûsunda sen onların üzerine vekil değilsin. Artık akıllı insan Allah'tan başkasını dost edinmemeli, yalnız Allah'ı sevmeli ve yalnız onu dost edinmelidir. Nitekim bu mânâya işâretle âyette: ***"Sen Allah de, sonra bırak onları daldıkları bataklıkta oynaya dursunlar"*** (el-En'âm 6/91) buyrulur. Zîrâ yalnız Allah'ı dost edinenin Allah bütün işlerini üstlenir. Ve onu kendi zâtından başka kimseye muhtaç etmez.

Üstad **Ebû Ali Dekkàk** (k.s.) şöyle demiştir. Sultan Yakup b. el-Leys'e bir hastalık ârız oldu. Doktorlar bu hastalığın devâ ve tedâvisinden âciz kaldılar. Sultana:

“–Maiyet ve velâyetin altında **Sehl b. Abdulah** diye sâlih bir adam var. Şâyet bu adam senin şifa bulman için Allah’a yalvarırsa Allah bu zâtın duâsını kabul eder” dediler. Sultan bu zâtı huzura çağırdı ve kendisi için Allah’a duâ etmesini istedi. Bu sâlih kişi ise:

“–Senin yönetiminde haksız olarak hapsedilmiş nice insanlar varken Allah benim senin hakkındaki duâmı nasıl kabul eder?” dedi.

Sultan haksız olarak zindana attırmış olduğu insanları tahliye edip serbest bıraktı. Bunun üzerine Sehl:

“–Allahım! Bu adama isyanın zilletini gösterdiğin gibi tâatin izzetini de göster ve mübtela olduğu bu hastalıktan onu kurtar” diye duâ etti. Sultan şifa bulup sağlığına kavuştu.

Sultan, Sehl b. Abdullah’a bu iyiliği karşılığında bir miktar mal teklif ettiyse de Sehl bunu kabul etmedi. Sehl’e yanındakiler “malı alıp fakir fukaraya verseydin” dediler. Sehl sahradaki çakıl taşlarına şöyle bir baktı, birden o çakıl taşları kıymetli mücevherler oluverdi. Sonra da:

“–Allah’ın böyle lutfuna mazhar olan insan hiç Yakub b. Leys’in malına muhtaç olur mu?” dedi. Evet, işte veren, mâni olan, zarar veren, fayda veren hep, kendisinden başka ilah bulunmayan gerçek dost ve vekil olan Allah’tır.

Şâir der ki:

Nakşeden O’dur, benim nakkâşım da O’dur.
Bu konuda başka kim iddiâ sahibiyse o zulmü arayandır (zâlimdir).

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ اُمَّ الْقُرٰى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ
يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِۜ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ﴿٧﴾

7. Şehirlerin anası *(olan Mekke’de)* ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve *(vukuunda)* asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur’an vahyettik. *(İnsanların)* bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.

“Şehirlerin anası (olan Mekke’de) ve onun çevresinde” civârında *“bulunanları uyarman”*; inkârda ısrar ettikleri takdirde *“(vukuunda) asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları”*, Mekkelileri, Mekke’de olan Arapları ve Mekke ehlinin çevresinde olanları kıyâmet günüyle ve orada vuku bulacak Allah’ın azâbıyla *“korkutman için”* -ki o günün vukuunda hiç şüphe olmayıp o gün mutlaka gelecektir- *“sana böyle”* açık ve anlaşılır tarzda *“Arapça bir Kur’ân vahyettik. (İnsanların o gün,) bir bölümü cennette, bir bölümü de çılgın alevli cehennemdedir.”* Yani o gün tüm müminler ve kâfirler yaptıklarının karşılığını görecektir.

Burada “ذٰلِكَ” kelimesi “اَوْحَيْنَا”nın masdarına işârettir. Kâf mef’ûl-i mutlak olmak üzere mahallen mansubdur. “قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا” ifâdesi ise “اَوْحَيْنَا” fiilinin mef’uludur. Bu terkibe göre mânâ şöyledir. İşte böyle güzel açık ve anlaşılabilir bir şekilde sana öyle bir vahyettik ki artık bunda sana ve kavmine dâir bir belirsizlik yoktur.

Kâşifî şöyle demiştir: “Nitekim her peygambere kendi kavminin dilinde vahyettik. Sana da kavmin anlayabilsin diye Arapça bir Kur’ân vahyettik.”

Araplar her şeyin aslına “üm” (ana) derler. Mekke, Kâbe-i Muazzama’yı ve Makàm-ı İbrâhim’i içinde bulundurduğundan bu mübârek şehri şereflendirmek ve onun yüceliğini ifâde etmek için ona “Ümmü’l-Kurâ (Şehirlerin anası)” denmiştir. Ayrıca dünyanın, Mekke’nin üzerine kurulduğu yerin altından yarılıp yuvarlatıldığı rivâyet edilmektedir. Diğer ülke ve şehirler Mekke’ye nisbetle ana-kız mesabesindedir.

“Ve Mekke’nin çevresinde bulunanları uyarman” yani Arapları uyarman için. Mekkenin çevresinde bulunanları da “Araplar” olarak açıklamak, Peygamberimiz (s.a.)’in risâletinin cihânşumûl oluşuyla çelişmez. Çünkü bir şeyin özel olarak zikredilmesi, zikredilenden başkasının hükmüyle çelişmez. “Mekke’nin çevresinde olan” ifâdesi bütün yeryüzü ve dünya halkı olarak da yorumlanmıştır. **Bağavî** âyeti böyle tefsir etmiş ve Mekke’nin çevresini tüm dünya ülkeleri olarak açıklamıştır. **Kuşeyrî** de aynı şekilde tefsir etmiş şöyle demiştir: “Tüm dünya Kâbe ve Mekke’yi çevrelemiştir. Çünkü Kâbe ve Mekke, dünyanın ekvator bölgesi ve tam ortasıdır.

Bütün şehirlerin halkları onun etrafındadırlar.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de şöyle denmektedir: Burada Allah Teâlâ Peygamberimiz (s.a.)’in nefsine[64] bir uyarı olduğuna işâret etmektedir. Çünkü Peygamberimiz’in nefs-i Âdem’in ve evladının nefislerinin ülkelerinin anasıdır. Ana şehri ve ana merkezidir. Zîrâ Allah Teâlâ da kudret eliyle her şeyden önce Peygamberimiz (s.a.)’i yaratmıştır. Peygamberimiz (s.a.): *“Allah ilk olarak benim ruhumu yaratmıştır”*[65] buyurmaktadır. Diğer ruh ve nefisler bu ilk ruhtan neşet etmişlerdir. İşte bu mânâda Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Adem (a.s.) ve diğer tüm peygamberler, kıyâmette benim sancağımın altında olacaklardır.”*[66]

Buna göre âyetin mânâsı şudur: Azîz ve Hakîm olan Allah sana ve senden öncekilere ümmetlerini uyarmaları için vahyettiği gibi aynı şekilde sana Arapça bir Kur’an vahyetti ki, işte bu Arapça Kur’an’la sen aynı zamanda kendi nefsini ve zâtını uyarasın. Zîrâ sen Arap milletindensin. Ve senin çevrende bulunan dünya halklarını da uyarmalısın. Zîrâ dünya halkı hep senin etrafında toplanmış durumdadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“ Rasûlüm! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”*** (el-Enbiyâ, 21/107)

Peygamberimiz (s.a.) de: *“Ben insan ve cin bütün yaratıklara gönderildim”*[67] buyurmaktadır.

“Kalk ve uyar” ipeği ile bilgelik atlasını

O ay yüzlünün endâmına göre biçmişlerdir.

"Toplanma gününden korkutman için…" Çünkü o gün evvelkiler sonrakiler, gök ehli yer ehli, ruhlar, bedenler, ameller, âmiller hep toplanacaktır. *"O günün vukuunda şüphe yoktur."* Evet, o gün mutlaka gelecektir. Bunda zâtı ve nefsi bakımından hiçbir şüphe bulunmamaktadır. Uyaranlar ile uyarılanlar, cennet ehli ve cehennem ehli, evet hepsi yaptıklarının karşılığını göreceklerdir. Kâfirlerin o güne dâir şüphelerinin hiçbir önemi yoktur. Yahut böyle bir toplanma gününün olacağında hiçbir şüphe yoktur. Bugun mutlaka gerçekleşecektir.

O gün insanların *"bir bölümü"* yani müminler *"cennette; bir bölümü ise"* yani kâfirler *"çılgın alevli cehennemdedir."* Cehennem alevli ateşle dolu olduğundan ona "saîr" ismi verilmiştir. Bu durum, mahşer meydanında toplandıktan sonra gerçekleşecektir. Çünkü mahşer halkı önce mahşerde toplanacak, hesaptan sonra oradan dağılacaktır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denmektedir: Gerçekleşeceğinde şüphe olmayan, ruhlarla bedenlerin toplanacağı günden onları uyarmalısın. Nasıl ki bugün dünyada ruhlar ve bedenler iki bölüm hâlindedir. Bunlardan bir bölümü gönül cennetinde, tâat rahatında, ibâdetin halâvet ve lezzetinde, Allah'a yakınlığın nimet ve zevkleri içindedir. Bir bölümü de nefislerin alevli ateşinde, günah ve isyanların karanlıklarında, şirk ve inkârın cezaları içinde kıvranmaktadır. Aynı şekilde yarın kıyâmette de bunlardan bir bölümü Allah'a kavuşacak, bir bölümü de şakavet ve musîbetlere dûçar olacaktır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Elbet Allah Teâlâ, bazı kullarını daha babaların sulbundeyken cennet için yaratmıştır".*[68]

Başka bir hadis-i şerifte ise Allah Teâlâ: *"Mahlûkatı yaratıp onlarla ilgili hükmü verdi ve peygamberlerden kuvvetli bir söz aldı. Bu durum daha Allah'ın arşı su üzerindeyken karara bağlandı. İşte ta o zamandan cennet ehli cennetlik, cehennem ehli de cehennemlik olarak tescil edimiştir".*[69]

Rivâyet edildiğine göre **Abdullah b. Amr b. As** (r.a.) şöyle demiştir. "Peygamber (s.a.) elinde iki kitap olduğu halde bir gün yanımıza çıka geldi. Bir başka rivâyette ise Peygamberimiz (s.a.) beraberinde iki kitapla birlikte ellerini topak yaparak çıkageldi. Bize:

«–Bu iki kitabın ne olduğunu bilir misiniz? diye sordu. Biz "hayır ya Rasullallah" dedik. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.) sağ elinde olan kitap için:

«–İşte bu kitapta âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından cennetliklerin isimleri, babalarının isimleri, kabîle, boy ve soyları ve sayıları yazılı durumdadır. Bu insanlar henüz babalarının sulbunde ve annelerinin rahimlerinde nutfe ve meni olarak yerleşmeden cennetlik olarak tescil edilmişlerdir. Çünkü bunlar fıtrat olarak böyle tesbit ve tescil edilmişlerdir. Artık bunlarda artma ve eksilme olmaz. Bu husus yani kıyâmete kadarki cennetlikler listesi Allah tarafından kısaca ve kesin olarak tescil edilmiştir."

Abdullah b. Amr “peki o zaman amel niyedir?” diye sorunca Peygamberimiz (s.a.): *«–Siz çalışın, doğru olanı ve doğruya daha yakın olanı yapınız. Cennet ehli ne yaparsa yapsın sonunda cennet ehlinin amelini yapacaktır. Cehennem ehli ne yaparsa yapsın sonunda cehennem ehlinin amelini yapacaktır. Sonra Peygamberimiz (s.a.): “bir bölümü cennette, bir bölümü de cehennemdedir”* buyurdu.[70]

İşte bu Allah’ın adâletidir. “Doğru olanı yapın ve yaklaşın” ifâdesi; doğruyu hedefleyin, ifrat ve tefritten sakının, kendinizi ibâdette çok zorlamayın. Zîrâ bu durum sizde bir bıkkınlık meydana getirir de artık ameli terk edersiniz demektir. **İmam Sahâvî**’nin *Makàsid-i Hasene*’sinde bu açıklama yer almaktadır.[71]

Peygamberimiz (s.a.)’in şu hadis-i şerifi de bunun bir benzeridir: *“Elbette bu din kolaydır ve kolaylık dînidir. Kim dinde bir zorluk çıkarırsa sonunda o kişi yenik düşer”.*[72] Yani din kolay amellere şamil olup dinde zorluk yoktur. Kim ibadetlerde bir takım külfet, meşakkat ve zorlukları iltizam eder işi zora sokarsa bu gibi zorlukların üstesinden gelemez ve yenik düşer. Sonuçta çalışıp kazanmak cennet yoludur. Kişi cennetlik olduğunu bilse de yine de çalışmalıdır.

Kazanmayı da ziraat gibi bil ey amca,
Ekmedikçe mahsul elde edemezsin.

وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَجَعَلَهُمْ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ
فِى رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٨﴾

8. Allah dileseydi onları bir tek millet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine kavuşturur; zâlimlerin ise hiçbir dostu ve yardımcısı yoktur.

“Allah dileseydi, onları” dünyada hidâyet yahut sapıklık üzere olan bir bölük *“bir tek millet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine”* cennetine *“kavuşturur”* yahut azap ve belaya sokar. *“Zâlimlerin”* müşriklerin *“ise”* işlerini üstlenecek *“hiçbir dostu ve”* azâbı onlardan bertaraf edip onları kurtaracak *“yardımcısı yoktur.”*

Âyetteki “onlar” zamiri, kendilerine iki bölük olarak işâret edilen tüm insanları ifâde etmektedir. Tek ümmet, hidâyet yahut sapıklık üzere olan tek bölük yahut tek cemaat demektir. Bu ifâde, **Abdullah b. Abbas** (r.a.)’nın “tek din üzere” diye hülâsa ettiği mânânın daha geniş îzâhıdır.

Allah, istediğini rahmet ve cennetine, istediğini de azap ve cehennemine girdirir. Şüphesiz bu her iki durumda da Allah Teâlâ’nın irâdesi, iki bölükten her birinin gireceği yere hak kazanmasına tabidir. Rahmet ve azaptaki zorunlu farklılıktan dolayı bunlara yani cennet ve cehenneme girenlerin halleri de kesin olarak farklı olacaktır. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ insanların tek bir ümmet olmalarını istememiş bilakis onları ayrı iki bölük yapmıştır. Zalim müşriklerin işlerini üstlenip onlara faydalı olacak ve

onları ibra edecek bir dostları yoktur. Ve onlardan azâbı bertaraf edip azaptan kurtaracak **"bir yardımcıları da yoktur."** Bu ilahî beyân şunu da bildirmektedir: Kulu azâba sokmak, azâba düçar olanların yanlış ve kötü tercihlerinin bir sonucu olup bu durum Allah tarafından değil kul tarafından oluşturulmuştur. Kulun rahmete dâhil edilmesi de böyledir. Bu, sonuç da kulun doğru tercihinden kaynaklanmaktadır.

Müfti Sa'dî *Havaşi'*sinde şöyle der: Belki de burada **"Allah dilediğini rahmetine kavuşturur"** ifâdesinin tam mukabili olan "dilediğini de azap ve belaya sokar" denmeyip bu ifâdenin "zâlimlerin dost ve yardımcıları yoktur" şeklinde değişik bir tarzda getirilmesi, tehdidde mübâlağa içindir. Zîrâ zâlimlerin işlerini üstelenecek bir dostlarının ve onlardan azâbı bertaraf edecek bir yardımcılarının bulunmaması, artık bunların azâbı boyladıklarının bilinen bir husus olup, bu konunun kapandığını ifâde etmektedir. Yahut buradaki mukabil ifâde İbrâhim (a.s.)'dan naklen âyetteki ***"Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur"*** (eş-Şuâra, 26/80) ifâdesindeki prensipten hareketle arzedilmiştir. Orada İbrâhim (a.s.) hastalığı kendine şifayı Allah'a nisbet etmiştir. Hâlbuki hastalık da şifa da Allah'tandır. Ancak Allah'a karşı daha bir güzel edep sergilemede bu tarz ifâde kullanmıştır. Buradaki durum da böyle olabilir. Yani Allah rahmete sokmayı kendine nisbet etmiş; âdeta "zâlimlerin de ne halleri varsa görsünler" diyerek onların azâba giriftar olmalarını tamamen onların irâdesine bırakmıştır. Yine aynı şekilde rahmet tarafında bu sonuca vesile olan asıl sebebi zikretmek, kulların şükürde gayretli olmaları içindir. Azap ve bela tarafında ise zahiri sebebi zikretmek, inkârcıların bu durumdan geri çekilerek küfürden vazgeçmeleri içindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Allah Teâlâ dileseydi onları mukarreb melekler gibi tek ümmet yapardı. Ki bu melekler Allah'ın emrine isyan etmez ve memur oldukları işi derhal yaparlar. (bk. et-Tahrîm, 66/6) Yahut Allah onları rahmetinden uzaklaşmış, kovulmuş azgın şeytanlar gibi tek ümmet yapardı. Ancak ilâhi hikmet insanların hem melekî hem de şeytânî cevherden mürekkeb olarak yaratılmasını gerektirmiştir. Bu durumda insanlar da değişik karakterlerde olmuşlardır.

Sonuçta insanların bazısına melekî sıfat üstün gelip bunlar Allah'a itâat etmişlerdir. Diğer bazısına ise şeytânî sıfat üstün gelip Allah'a isyan etmişlerdir. Bu sûretle insanlar Allah Teâlâ'nın hem lütüf hem de kahır sıfatına mazhar olmuşlar ve Allah'ın hem cemal hem de celal sıfatlarına aynalık yapmaya müsait olmuşlardır. Ve Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmışlardır.

İşte Allah Teâlâ'nın ***"Allah Adem'e isimlerin tümünü öğretti"*** (el-Bakara, 2/31) sözünün sırrı budur. Bundan dolayı melekler: ***"Sen yücesin (ya Rab), bizim senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur"*** demişlerdir." (el-Bakara 2/32) Nitekim Allah Teâlâ'nın ***"fakat o dilediğini rahmetine kavuşturur"*** ifâdesi bu yoruma delâlet etmektedir. Yani Allah'ın rahmetine dâhil olan, Allah'ın lutuf sıfatlarına mazhar olur. Zâlimlerin dost ve yardımcıları yoktur. Onlar da böylece Allah'ın kahır sıfatlarına mazhar olurlar.

❀

اَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِه۪ٓ اَوْلِيَٓاءَۚ فَاللّٰهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِ الْمَوْتٰىۘ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ۟ ﴿٩﴾

9. Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki dost yalnız Allah'tır. O ölüleri diriltir, her şeye kadirdir.

"Yoksa onlar Allah'tan başka" putlardan ve başka şeylerden *"dostlar mı edindiler?" "Halbuki"* gerçek dost istiyorlarsa *"dost yalnız Allah'tır. O ölüleri diriltir."* Ölüleri diriltmek onun şânındandır. Göklerde ve yerde O'ndan başka ölüleri diriltecek bir mabud yoktur. "*O her şeye kadirdir."* Dost edinmeye lâyık olan O'dur. Öyle ise hiçbir şeye kadir olmayan putları değil yanlız O'nu dost edinsinler.

Buradaki "em" kelimesi munkatıa olup "bel" takdiri iledir. Hemze ve muhtevâsında olan bel önceki hükmün beyanından sonraki hükmün beyanına intikal içindir. Buradaki istifham hemzesi böyle bir şeyin vukuunu inkâr ve böyle bir şeyin oluşumunu en beliğ ve en kuvvetli bir şekilde ortadan kaldırmak içindir. Yoksa olan bir şeyi reddetmek ve onun çirkinliğini izah etmek için değildir. Burada asıl murad edilen şey şudur: Bu müşriklerin yaptıkları, "dost edinme konusunda" boş, değersiz ve hükümsüzdür. Çünkü bu durum putları dost edinmenin bir sonucu olup bunun olamayacağı ise âşikâr ve besbellidir. Buna göre mânâ şudur: "Yoksa onlar Allah'ı bir tarafa bırakarak putları ve daha başka şeyleri mi dost edindiler."

Şâirin serzenişiyle:

"Heyhât! Dost sözünü onlar (için) kullanır."

"Dost yalnız Allah'tır." Bu ifâde mahzüf bir şartın cevabı niteliğindedir. Sanki onların dost edindiklerinin dostluğu iptal edildikten sonra şöyle deniyor: Şâyet gerçek dost istiyorlarsa işte dost yalnız Allah'tır. O dost edinilir. Mevla, sahip ve efendi odur. Ondan başka dost yoktur. Hayır-şer, fayda-zarar bütün işlerin sahibi odur.

Keşfü'l-esrar' da şöyle denmiştir: "Allah yardım edenlerin sevgilisidir."

Müfti Sa'dî şöyle der. "Fallahu" kelimesinin başındaki "fa" harfi, sebeb üzerine dâhil olan "fâ-i sebebiye" olabilir. Çünkü burada "fâ"nın zikri, sebebin zikrinin sonucudur. Sonuç olarak dostluğun yalnız Allah'a tahsis edilmesi, Allah'tan başkasını dost edinmeyi bırakmanın bir sebebidir. Bu durum, "Zeyd senin kardeşindir. Sen ona vurur musun?" sözü gibidir. Ki bu, "Zeyd senin kardeşin olduğu için ona vurman sana yakışmaz" demektir.

"O ölüleri diriltir" sözü, İbrahim (a.s.)'ın Nemrud'a karşı söylediği ***"Benim Rabbim odur ki yaşatır öldürür"*** (el-Bakara 2/258) sözü gibidir.

Yunus (a.s.)'ın kavmine azab ineceği zaman aralarında bulunan bir zâta sığındılar. Yunus (a.s.) söz dinlemedikleri için kavmine öfkelenmiş ve onları terkedip gitmişti. Bu âlim zât onlara: "Hiçbir canlının olmadığı anda hayy olan Rabbimiz! Ey ölüleri dirilten

ve kendi hep hay ve diri olan rabbimiz! Ey hayy olan Rabbimiz senden başka ilah yoktur" diye duâ ediniz dedi onlarda bu şekilde duâ ettiler ve azap hükmü onlardan kaldırıldı.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bunun sırrı şudur, Allah Teâlâ azâbı kulları öldürüp helak etmek için gönderir. Hayy (Diri) ve Muhyî (Dirilten) sıfatlarında ise bu durumu ortadan kaldıracak bir mânâ vardır. Çünkü hayat ve ölüm aynı anda aynı yerde bir arada bulunmazlar. Burada Allah'ın rahmet ve şefkatinin üstünlüğüne işâret edilmektedir.

"O her şeye kadirdir." Şâirin ifâdesiyle:

"Yaratma husûsunda kudret sahibi sadece O'dur.
O'ndan başka her şey âciz ve bîçâredir.
Acziyet O'nun kudretine yol bulamaz,
Aklın da bu işlerden haberi yoktur."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: O ölüleri yani ölü nefisleri ve ölü kalpleri diriltir. Bir takım nefisleri ve kalpleri de öldürür. Bu durum bugün de böyledir, yarında böyledir. Allah Teâlâ var etme ve yok etme konusunda her şeye kadirdir.

Vâsitî (r.h.) der ki: "Kalpleri tecellîyle diriltir. Nefisleri de perdelemekle öldürür."

Sehl de şöyle der: "Nefisler kötü sıfatlardan kurtulmadan Allah onları diriltmez."

Bir âlim şöyle demiştir: "Burada Allah'tan başkasıyla meşgul olup vasıtalar perdesinde kalanlardan şikâyet vardır. Allah Teâlâ cemal ve celal sıfatlarıyla kendi zâtını, kullukta kusur eden bu insanlara arz ve takdim etmektedir. Bu şekilde kendi zât ve sıfatlarının güzelliğiyle onların kalplerini kendi muhabbet ve aşkına çekmekte ve onların kalplerini ünsiyet nûru ve kudsiyet senasıyla diriltmektedir. Öyleyse kişi, kulların Rabbine yalvarıp gayret etmeli, bu şekilde matlubuna ulaşıp mâşukuna kavuşmalıdır."

Mesnevi'de şöyle denmiştir.

"Yusuf'un önünde nazlanma, güzellik satma.
Yakup gibi ağlayıp yalvarmaktan başka bir şey yapma.
Baharlarda taş ne zaman yeşerdi?
Toprak ol ki üzerinde rengârenk çiçekler bitsin.
Yıllarca gönüller kanatan taş oldun,
Sınamak için bir kere de toprak ol."

Bu şekilde nefsi öldürmede gerçek hayat vardır. İşte yeryüzü son baharda nefsini öldürüyor. Allah Teâlâ onu baharda başka söze hâcet bırakmayacak bir şekilde diriltiyor.

[58]. İbn Kesîr, VII, 177.
[59]. Hatib, I, 32-33; İbn Arrak, II, 52.
[60]. Suyutî, Câmiu’s-sağîr, nr. 3176.
[61]. Ebû Ya’lâ, XI, 8; Hatîb, III, 38; İbni Asâkir, LI, 225; Heysemî, X, 82.
[62]. Müslim, Cenâiz, 916; Tirmizî, Cenâiz, 976.
[63]. Tirmizî, Zühd, 2312; İbn Mâce, Zühd, 4190.
[64]. Kur’an-ı Kerim’in inzârına, uyarısına muhatab olan insandaki cevher.
[65]. Acluni, I, 310.
[66]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III, 2.
[67]. Müslim, Mesâcid 523; Tirmizî, Siyer 1553.
[68]. Müslim, Kader 31.
[69]. Bk. Aclûnî, I, 265.
[70]. Tirmizi, Kader 8; Ahmed, Müsned, II, 167; İbn Kesir, IV, 107.
[71]. Sehâvî, s. 249.
[72]. Buhârî, İman 29; Müslim, İman 28; Ahmed, Müsned, V, 69.

DÎNİ AYAKTA TUTUN!
AYRILIĞA DÜŞMEYİN!

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾ فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ
مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ
كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿١٢﴾ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا
تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا
جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ
مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي
شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿١٤﴾

10. Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde hüküm vermek, Allah'a mahsustur. İşte, bu Allah, benim Rabbimdir. O'na dayandım ve O'na yönelirim.

11. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da *(kendilerine)* eşler yaratmıştır. Bu sûretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.

12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir.

13. "Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin" diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu *(din)*, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine *(peygamber)* seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.

14. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir *(erteleme)* sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

“Ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyde” kâfirlerle ihtilafa düştüğünüz dinî konularda *“hüküm vermek, Allah’a mahsustur.”* O kıyâmet günü haklıyı mükâfatlandırıp haksızı cezalandıracaktır. “*İşte”* şânı çok büyük ve hakîm olan *“bu Allah benim Rabbimdir”* benim mâlikim yani sahibimdir. Rubûbiyet, Allah’ın bir sıfatıdır. Bütün işlerimde -ki din düşmanlarının hîlelerini bertaraf etmek de bu cümledendir- *“O’na dayandım.”* Din düşmanlarının kötülüklerini bertaraf edip onlara karşı bana yardım etme husûsunda ve her türlü müşkilâtımda O’ndan başkasına değil sadece *“O’na yönelirim.”* Tevekkül devamlılığı olan tek bir iştir. İnâbe ise yerine göre zaman zaman artıp yenilenen bir durumdur. Bu inceliğe işâret edilmek üzere tevekkülde mâzi inâbede ise muzari kalıbı tercih edilmiştir.

Âyetteki bu ilk ifâde Peygamberimiz (s.a.)’in müminlere olan sözünü beyan niteliğindedir. Çünkü ifâdenin devamında “işte bu Allah, benim Rabbim’dir” şeklinde bir anlatım vardır. Yani din işlerinde kâfirlerin size muhâlif olduğu ve ihtilaf hâlinde bulunduğunuz hususlarda hüküm vermek Allah’a aiddir. Bu da kıyâmette haklı olanı ödüllendirip haksız olanı cezalandırmaktır. Buradaki ihtilaf, müçtehitler arasındaki ihtilafa hamledilemez. Çünkü Peygamber (a.s.)’ın huzurunda içtihat câiz değildir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denmektedir: Allah Teâlâ şer’î konularda ve ilâhî mârifetlerde âlimlerin ihtilafına işâret etmektedir. İşte bu durumlarda hüküm Allah’ın kitabına, Peygamber’in sünnetine, ümmetin icmâına, kıyas delillerine yahut ilim ehline bırakılır. Allah Teâlâ ***“bilmiyorsanız zikir yani ilim ehline sorunuz”*** (en-Nahl, 16/43) buyurmaktadır. İnsanlar bu durumlarda vehm ve hayal âfetiyle şâibeli durumda olan aklî ve felsefî yorumlara müracat etmemelidir. Çünkü bu durumda nefis ve şeytan ortaya bir takım şüpheler atarak sonuca tesir etmektedir. Tevhitte en ufak bir şüphe ise küfürdür. Hevâ ve hevesine uyan nice bid’at ehli insanların ve filozofların bu hususlarda sıratı mustakimden ve dosdoğru dinden ayakları kaymıştır.

Âyette şu husûsa işâret edilmektedir: Kalbiniz nefsinizin vesvesesiyle meşgul olur da hakkınızda verilen hükmün saâdet mi yoksa şakàvet mi olduğunu bilemezseniz, artık işi Allah’a havâle ediniz. Vakitlerinizi Allah’ın hükmüne râm olarak geçiriniz. Âkıbetinizin ne olacağına dâir akıllarınız için bir ilim ve mârifet yolu olmayan konularda düşünmeyiniz.

فَاطِرُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَمِنَ
الْاَنْعَامِ اَزْوَاجًاۚ يَذْرَؤُ۬كُمْ ف۪يهِۜ لَيْسَ كَمِثْلِه۪ شَيْءٌۚ وَهُوَ السَّم۪يعُ
الْبَص۪يرُ ﴿١١﴾

11. O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da

***(kendilerine)* eşler yaratmıştır. Bu sûretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.**

"O, gökleri ve yeri" ulvî ve süflî ufukları, ruh ve nefisleri *"yoktan yaratandır."* Ulvî ve süflî ufukların yaratılması zâhir mânâdır. Ruhların ve nefislerin yaratılması da işâreten buna dâhildir. *"Size kendinizden eşler",* hanımlar, çiftler *"hayvanlardan da (kendilerine)"* kendi cinslerinden *"eşler yaratmıştır."* Yahut hayvanları da sınıf sınıf olarak yaratmış, yani pek çok hayvan çeşidi var etmiştir. Allah bütün bunları size bir lutuf ve ikram olarak yapmıştır. Nitekim bunlarla hayata destek bulursunuz. "Zevc" kelimesi sınıf mânâsına da gelmektedir. ***"Ve sizler üç sınıf (ezvâcen selâseten) olduğunuz zaman"*** (el-Vâkıa, 56/7) âyetinde bu mânâdadır. Yahut Allah Teâlâ sizleri ve hayvanları erkekler ve dişiler olarak yaratmıştır. Zîrâ her iki çiftin toplamına da "ezvâc" denir. Ki bu "ferd"in zıddıdır.

"Bu sûretle" Allah sizlerin ve hayvanların "çoğalmanızı sağlamıştır." Buradaki يَذْرَؤُ kelimesi اَلذَّرْءُ kökünden gelmekte olup "çoğaltmak, üretip yaymak" demektir. *Kâmus*'ta belirtildiğine göre ذرأ / "bir şeyi üretip çoğaltmak" mânâsındadır. İnsan ve cinlerin nesli için kullanılan "zürriyet" kelimesi de bu kökten olup aynı mânâda kullanılmaktadır.

Allah Teâlâ, insanlar ve hayvanlar için karşı cinsler yaratıp aralarında doğum sistemi koymuştur. Burada "بِهِ" yerine "فِيهِ" kelimesi tercih edilmiştir. Hâlbuki bu düzen, üretme ve yaymanın bir zarfı değildir. Bilakis bunlara sebeptir. Çünkü bu tedbir ve düzen, üretme ve yaymanın kaynağı durumundadır. Burada iki tane tağlib kuralı uygulanmıştır. Bunlardan biri muhatabın gâibe tağlib edilmesidir. Çünkü Allah Teâlâ "sizi çoğaltıyor" buyurmuş da "sizi ve onları çoğaltıyor" buyurmamıştır. Burada gâib kalıbıyla zikredilen "el-en'âm" lafzıdır. İkinci tağlib kuralı ise yine aynı ifâdede akıl sahiplerinin diğerlerine tağlib edilmesidir. Zîrâ "yezraukum"deki "كُمْ" hitabı akıllılara mahsustur.

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur": Burada *"اَلْمِثْلُ /misl"* kelimesi zâttan kinâyedir. Bu durum Arapların: "Senin gibisi böyle yapmaz" sözü gibidir ki, bununla o zâttan bu işi nefyetmekte mübâlağa kasdedilmektedir. Çünkü böyle bir şeyin ona münâsip ve mümâsil olan birinden bile meydana gelmesi nefyedilince, o zâttan meydana gelmesi hayda hayda nefyedilmiş olur. Bu durum, o zâtın hakîkaten bir benzerinin olmasını gerektirmez. Bilakis bir benzer takdir edilerek durum arzedilir. Sonra bu kâide ve uslup hiç benzeri olmayanda da câri olmuştur.

"Şey" mevcut ve var olandır. Şey kelimesi âraz yahut cevher bütün varlıkların tamamının ismidir. **Sibeveyh**'e göre "şey mevcut olsun veya olmasın bilinip kendisinden haber verilendir. Mânâ şöyledir: İnsan ve hayvanların üretilip yayılmasından ibaret olan bu düzen içinde aynı cümleden olarak hiçbir konuda Allah'ın zâtı gibi hiçbir şey yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'nın zâtı hiçbir şekilde ve bütün şekillerde hiçbir kimsenin zâtına benzemez. Zîrâ bütün eşya her şey cisim ve ârazdırlar. Rabbimiz bütün bunlardan çok yüce ve münezzehtir. Allah'ın ismi gibi başka hiçbir isim yoktur. ***"Hiç O'nun adıyla anılan birini biliyor musun?"*** (Meryem 19/65) Onun sıfatı gibi

hiçbir sıfat da yoktur. Sadece lafiz bakımından bir uyum olabilir. Kadim zâtın (Allah'ın) hâdis olan zâta (sonradan yaratılmış olana) misl ve benzer olması tamamen muhal olup kesinlikle imkânsızdır. Yine hâdis olan zâtın kadim sıfatı olamayacağı gibi kadim olan zâtın da hâdis sıfatının olması muhal ve imkânsızdır.

Şâir der ki:

Senin zâtını onun sûretine bağladılar,
(Bu sebeple) sen herkes, herkes de senin gibidir.

Bir diğeri de şöyle der:

Müheymin olan zât hakîkati idrak edilmekten çok yücedir.
Misli olmayınca mesel yapılamaz.

*Mesnevi'*de şöyle denmiştir:

Onun zâtını tasavvur edebilecek genişlik/kâbiliyet nerede?
Tâ ki O'nun gibisi düşünce sahasına girebilsin, düşünülebilsin…

Muhakkık âlimlerin görüşleri bu istikamettedir. Diğer müfessir ve âlimlere göre ise meşhur olan görüş şudur: Burada لَيْسَ fiilinin haberinde olan الكاف zâiddir. لَيْسَ شَيْءٌ'nin ismidir. İbârenin takdiri لَيْسَ مِثْلَهُ شَيْءٌ şeklinde olup "Allah gibi hiçbir şey yoktur" demektir. Şâyet böyle izah edilmezse bu sefer mânâ "Allah'ın benzerinin benzeri yoktur" demek olur ki bu muhaldir.

Bazıları şöyle demiştir: "Kâf"ın zâit olduğunu söyleyenler bundan, "Allah'ın benzeri yoktur" mânâsını murad etmişlerdir. Ki elbette bu mânâ daha kuvvetlidir. Çünkü daha önce de zikredildiği üzere "misline benzer yoksa zâtına benzeyen zâten olmayacaktır."

Bazı âlimler de şöyle demiştir: Burada *"misl"* kelimesi zâiddir. Mânâ: "O'nun zâtı gibi hiçbir şey yoktur" demektir. Kâf'ın zamirlere dâhil olması câiz değildir. Bu durumda kinâye yoluna gitmek daha uygun düşmektedir. Zîrâ faydası büyük, mânâsı makbûl ve belîğ olan şeyin zâid olduğunu söylemek tamamen uzak bir yorumdur.

Bahru'l-ulum'da şöyle denmiştir: Şu husûsun farkında olmalıdır ki *"misl"* bazı sıfatlarda eşitliktir. Bazı muhakkık âlimlerın iddiâ ettiği gibi bütün sıfatlarda eşitlik değildir. Bu iddiâ bir yanılgıdır. Nitekim ***"De ki: Ben de sizin gibi bir insanım, ilahınızın bir tek ilah olduğu bana vahyolunuyor "*** (el-Kehf, 18/110) âyeti bu husûsa delildir. Evet, bu âyette Peygamber (a.s.)'ın insanlara olan benzerliği sâbittir. Eşitlik yalnız *"beşeriyet: insan olma"* vasfındadır; bütün vasıflarda değil. Bu husus zâten bellidir. Çünkü peygamberlerle diğer insanlar arasında birçok yönden farklılık olduğu kesindir. Meselâ; nübüvvet (peygamberlik), risâlet (elçilik), vahiy ve daha başka durumlar bâriz farklılıklardır. *"Bana vahyolunuyor"* sözüne bakılırsa bu farklılığı nasıl

ortaya koyduğu görülür. İşte peygambere vahyin gelmesi özelliği diğer insanlardan farklı olan ana unsurdur. Durum böyle olunca ortaya çıkan netice şudur ki; **İmam Gazali** (rh.a.)'in "*misl* bütün sıfatlarda müsâvî/eşit olmaktır" sözü pek uygun değildir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Kehf sûresindeki âyette tahsîs mânâsı *beşer* kelimesinden öncedir. Bu durum "Zeyd nahiv konusunda Amr gibidir" örneğinde olduğu şekildedir. Yoksa "ben sizin gibiyim" demiş olsaydı, bu sefer bütün sıfatlarda benzerlik ifâde ederdi. Nitekim "Zeyd Amr gibidir" sözü bu kabilden olup "bütün yönleriyle onun gibidir" anlamını ifâde eder.

İmam Râgıb *Müfredât*'ında şöyle demiştir: *Misl* hangi mânâ olursa olsun mânâların birinde bir şeyin başkasına benzemesinden ibârettir. Bu *misl* kelimesi müşâbehet yani benzerlik için vaz'edilen lâfızların en genel olanıdır. Bu şöyle îzâh edilebilir: Meselâ *nidd* bir şeye sadece cevherde ortak olmaktır. *Şibh* miktar ve ölçüde ortak olmaktır. *Misl* ise bütün bunlarda genel bir benzerliktir. Bunun için Allah Teâlâ her yönden benzemeyi ortadan kaldırmayı murâd edince işte özel olarak *misl* kelimesini zikretmiştir. Ve "onun gibi hiçbir şey yoktur" buyurmuştur.

Şâyet kalb aynasında bir sûret görünür yahut bir misal (benzer şey) hatıra gelirse, nefis de bu misâle bir keyfiyet vermeye meyl ederse, kişi kesin olarak şunu bilsin ki, Allah Teâlâ akla gelen bu şeylerden başkadır. Çünkü bütün bunlar, sınırlama ve keyfiyet dâiresine dâhil olduğu için sonradan yaratılan varlıkların sıfat ve damgalarıdır. Allah Teâlâ bu gibi durumlardan münezzehtir.

Tasavvuf taifesinin efendisi olan **Cüneyd Bağdadi** (k.s.) hazretleri Allah'ı Allah'tan başkası bilemez diye yemin etmiştir. Diğer bazı tasavvuf büyükleri ise şöyle demişlerdir: Hakîkat ehline göre buradaki *misl* kelimesi zait değildir. *Mislihi* kelimesindeki zamir olan *he* harfi zâtî hüviyetten kinâyedir. *Misl* kelimesi ilâhî tecellîye işârettir. "Mânâ tecellîlerin ilki olan ilâhî tecellî gibi hiçbir şey yoktur" demektir. Çünkü bu tecellî, buna terettüb eden bütün tecellîleri kuşatmış durumdadır.

Vâsıtî (k.s.) şöyle demiştir: Tevhid konularının tamamı bu "***ona benzeyen hiçbir şey yoktur***" âyetinden alınmıştır. Zîrâ hangi şeyin hakîkatiyle ilgili konuşulsa, mutlaka gerekçesi de beraberinde olmalıdır. Ancak Allah hakkında bu kâide geçerli değildir. Çünkü Hak Teâlâ hazretleri miktarlarla vasfedilemez. Bir şeyi vasfeden de vasfedilene göre daha yüce olmalıdır. Allah Teâlâ ise yaratılmış olanların kendisine karşı yüceliğinden son derece ulu, yüce ve münezzehtir.

Şeyh Sa'di şöyle demiştir:

Ne vehim kuşu onun Zâtının evcine yükselir
Ne de akıl eli onun vasfının eteğine ulaşır.
Sadece has kullar bu yolda at sürdüler ki
Onlar da 'Senin Zâtını lâyıkıyla senâ edemedik'de durdular.

"O işitendir, görendir." İlmi de en ziyâde olandır. İşitilip görülebilen her şeyi

ziyâdesiyle bilendir.

Zerrûki şöyle der: "es-Semî'"; her varlığın O'nun işitme sıfatına açık bulunduğu zât demektir. Dolayısıyla O, söz olsun veya başka şey olsun işitilen her şeyi müdrik durumdadır. "el-Basîr" ise tüm varlıkları görme sıfatıyla idrak eden zât demektir. O halde işitme ve görme, Allah'ın sıfatlarından olup O'nun hakkında sâbit şeylerdir. Şânına yaraşır biçimde bu sıfatlar O'nda mevcuttur. Bazıları Allah'ın ilim sıfatından dolayı işitme ve görme sıfatlarını reddetmişlerse de bu doğru değildir.

Gazzâlî şu îzahı yapar: Allah'a âid işitme sıfatı, işitilenlerin sıfatlarının kemalinin ortaya çıkma vasfından ibârettir. Görme sıfatı da görünenlerin sıfatlarının kemalinin ortaya çıkma vasfından ibârettir. Kulun işitmesi sınırlı ve noksandır. Kul ancak kulak organıyla kendine yakın olanı işitir, uzak olanı işitemez. Çoğu zaman ses duvarını aşan gürültülü hallerde işitme hassası âtıl hâle gelir.

Allah Teâlâ'nın işitme sıfatından kulun iki nasîbi vardır. Bunlardan biri, kulun Allah'ın kendisini işittiğini bilip, dilini korumasıdır. İkincisi ise kulun, Allah'ın kelâmını ve Rasûlünün hadîsini duyup dinlemesi maksadıyla Allah'ın kendisine kulak verdiğini bilmesidir. Bu sayede kul hidâyet elde edip Allah yoluna vâsıl olacak, kulağını ve işitme hassasını bu yolda kullanacaktır. Kulun, şarkı ve türkü gibi harama sürükleyen bir takım eğlenceli sesleri dinlemesi haramdır. Ancak ansızın kulağına böyle bir ses gelse bunda günah yoktur. Ancak böyle durumlarda bile kulun bu haram sesleri duymamaya gayret etmesi gerekir. Zîrâ Peygamber (s.a.) böyle bir durumda parmağını kulağına tıkamış ve bu sesleri duymamıştır. *Bezzâziye*'de böyle denmektedir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Haram ve yasaklara sürükleyen eğlenceli şarkı, türkü ve müzikleri dinlemek Allah'a isyân, böyle bir mecliste oturmak fâsıklık (günah)dır."*[73] Evet, bu ifâdede ciddi bir uyarı ve tehdid vardır.

Kulun görmesi de sınırlı ve noksandır. Belli bir mesâfeden sonra artık uzakları göremez. Yakın olanların da iç yüzüne, mâhiyet ve künhüne nüfûz edip muttali olamaz. Allah'ın görme sıfatından elde edilecek iki önemli dînî sonuç vardır. Birincisi kul şunu bilmelidir. Allah onun için göz yaratıp görme özelliği vermiştir ki bu sâyede âfâkî/dış ve enfüsî/iç dünyasında olan âyetlere bakıp düşünsün. İkincisi kul, kendisini Allah'ın her an görmekte ve işitmekte olduğunu bilmelidir. Kendisini Allah'ın gördüğünü bile bile isyân eden kimse, Rabbine karşı ne kadar haddini bilmez ve rüsvây/rezîl biridir. Kim de Allah'ın kendisini görmediği zannına kapılırsa kâfirdir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilir: Allah Teâlâ sonra ***"O işitendir görendir"*** buyurmuştur ki, Allah'ın misli olmadığı gibi, sıfatları da olmadığı zannedilmesin. Elbette bu âyet-i kerîme Allah için sıfatı isbat etmekte ve teşbihi/benzemeyi nefy/ortadan kaldırmaktadır. İşte bütün tevhid meselesi bu iki husus arasında deverân etmektedir. Bunlar teşbihsiz sıfatı isbat ve ta'tilsiz teşbihi nefy konularıdır. Her kim teşbihten sakınayım derken sıfatları isbat etmekten geri kalırsa bu sefer ta'tile düşmüş olur. Kim de ta'tilden sakınma iddiâsıyla zâhirden vazgeçerse teşbihe düşmüş ve delilin yönünü şaşırmış olur. Halbuki ***"En kestirme yol Allah'a varan yoldur."*** (en-Nahl,

16/9)

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Bir topluluk Allah'ın zâtını yaratıkların zâtına benzetmişler, Allah'ı sınırlı ve sonlu olmakla, bir oluşum içinde ve bir mekânda bulunmakla nitelemişlerdir. Bundan daha çirkini Allah'ı bir takım âzâ ve âletlerle nitelemektir. Diğer bir topluluk sıfatlarda Allah'ı yaratıklara benzemeyle nitelemişler, Allah'ın gözü, göz çukuru ve bu şekilde bir görme hassası var zannetmişlerdir. Aynı şekilde yaratıklarda olduğu gibi kulağı, eli, ayağı vs. uzuvları var zannına kapılmışlardır. Yine başka bir topluluk Allah'ın hükmünü kulların hükmüne kıyas edip "Kullarda çirkin olan Allah'da da çirkindir. Kullarda güzel olan Allah'da da güzeldir" demişlerdir. İşte bütün bu grup ve topluluklar teşbih ashabı olup Allah'ı kullara ve yaratıklarına benzetmişlerdir. Allah Teâlâ bütün bunlardan münezzeh olup yarattıklarına asla benzemez. Yine Allah Teâlâ hep faal olup hiç tatil ve atâlette olmaz. O, asla hiçbir şeye benzemez. Allah birdir; sınırlı ve sonlu da değildir. Yine Allah bütün kemal sıfatlara sahip olup her türlü ayıp ve noksandan uzaktır.

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾

12. Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar. O, her şeyi bilendir.

"Göklerin ve yerin anahtarları" hazineleri *"O'nundur. Dilediğine rızkı bol verir"* genişletir, *"dilediğinden de kısar"* daraltır. *"O, her şeyi bilendir."* İlmi her şeyi kuşatmıştır. Yaptığı her şeyi gereği üzere yapar.

Cevâlîkî *Mu'arreb* isimli kitabında şöyle demektedir: اَلْمِقْلِيدُ/miklîd, miftâh yani anahtar demektir. Farsçadan Arapçaya geçmiştir. Çoğulu مَقَالِيدُ'dür. Makàlîd, mefâtîh yani anahtarlar demektir. Bu ifâde, hazînelerden ve bu hazînelere muktedir olup onları korumaktan kinâyedir. Yine bu ifâde, hazînelerin yalnız Allah'a âid olduğu husûsuna delâlet etmektedir. Çünkü ancak o hazînelerin anahtarlarına sahip olan kişi girip onlarda istediği gibi tasarruf edebilir.

Kâşifî şöyle der: Göklerin ve yerin anahtarları yani rızık anahtarları; göklerin hazînesi yağmur ile yerin hazînesi nebâttır.

İbn Atâ şöyle demiştir. Rızıkların anahtarları sağlam tevekkül, kalblerin anahtarları sağlam mârifetullah, ilimlerin anahtarları ise açlıktır.

Şâirin ifâdesiyle:

Ten-perver kimseler bilmezler ki
Mide dolu olursa orada hikmet bulunmaz.

Bazıları şöyle demiştir: Göklerin anahtarları meleklerin kalplerinde olan gaybî hükümlerdir. Yerin anahtarları Allah Teâlâ'nın dostlarının kalplerine koyduğu emsalsiz hakîkatlerdir.

"Dilediğine rızkı bol verir, dilediğinden de kısar." Çok yüce hikmetlere dayalı bulunan meşîet-i ilâhiyesinin gereklerine uygun olarak rızkı genişletir ve daraltır. "Bol verir ve genişletir" fiillerinin şimdiki zaman kipinde kullanılması, bol verme ve genişletme eylemlerinin sürekli ve devamlı olduğunu göstermektedir. "Falan verir ve men eder" sözünde olduğu gibi. *"O, her şeyi bilendir."* Allah Teâlâ ilmiyle her şeyi kuşatmış olup yaptığı her şeyi de gereği üzere yapmaktadır. Bu cümleden olarak rızkının genişletilmesinde hayır bildiği kulların rızkını genişletir. Rızkının daraltılmasında hayır olan kulun da rızkını daraltır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Kalb semâlarının anahtarları O'nundur. Orada lutuf ve rahmet hazîneleri vardır. Nefis arzının anahtarları da O'nundur. Orada ise kahr ve izzet hazîneleri vardır. Her kalb Allah'ın lutuflarından bir çeşidinin mahzenidir. İşte bunlardan bazıları mârifet, bazıları muhabbet mahzenidir. Bazıları şevk, bazıları irâde ve daha diğer nice hallere mahzendirler. Tevhid, tefrid, heybet, üns, rızâ ve diğer haller de bu cümledendir. Yine her nefis Allah'ın kahr sıfatlarından bir çeşidinin mahzenidir. Bazıları kötü ve çirkin işlerin mahzeni, bazıları inad ve inkârın mahzenidir. Daha diğer bir takım kötü huy ve hallerin mahzeni olanlar da vardır. Şirk, nifak, hırs, kibir, cimrilik, oburluk, öfke, şehvet ve daha diğer kötü huylar hep bu cümledendir.

Burada makâlîd/anahtarlar kelimesinin izâfetle mârife oluşunun faydası şudur: Göklerin ve yerin hazînelerinin Allah'a âid olması, kulların yaratıklardan ümid ve beklentilerini kesip onları Allah'a bağlamaktır. Bu şekilde kullar faydalı şeyleri Allah'tan isteyip temin edecekler, yine hoşlanmadıkları şeyleri bu minval üzere bertaraf edeceklerdir. Zîrâ nefislerin ve kalblerin rızıklarını genişletip daraltan yalnız Allah'tır. Yaratıklar bu durumdan çok uzaktırlar.

Hadis-i şerifte: *"Lâ ilâhe illallah/Allahtan başka ilah yoktur, sözü cennetin anahtarıdır"*[74] buyrulmuştur. Şüphesiz cennet; nimetler yurdu olan zahirî cennet, bir de kalb ve gönül dünyasından ibaret olan mânevî cennet olmak üzere iki çeşittir. Her iki cennetin anahtarları da tevhid yani Allah'ı birlemektir. Bu anahtar Allah'ın kudret elinde olup onu dilediği kullarına verir. Ve o kulunu mutlak nimetler diyarı olan âhiret ehlinden yapar.

Şu husus bilinmelidir ki zâhirî olan rızk, hissî ve bedenî olarak yenilen, içilen şeylerdir. Mânevî rızk ise hakikî ilimler ve ilâhî mârifetlerdir. Bunlardan birincisi ibâresiyle, ikincisi ise işâret yoluyla âyete dâhildir.

Mesnevi'de der ki:

Ey kul, Hak sana "Onun rızkından yiyin" dedi de,
Sen bu sözden hikmet değil, ekmek anladın.

Hakk'ın rızkı mertebede hikmet idi
Ve bu rızık sonunda boğazına durmaz.
Bu ağzı kapatırsan, sır lokmalarını yiyen yeni bir ağız açılır.
Bedenini kötülük sütünden kesersen,
Onun yerine çok hikmet yersin.

Allah Teâlâ'dan Muhammed Mustafa'sı (s.a.) hürmetine, feyz ve lutfunu istiyoruz.

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصّٰى بِهٖ نُوحًا وَالَّذٖٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ وَمَا
وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى وَعٖيسٰٓى اَنْ اَقٖيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا
فٖيهِۜ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكٖينَ مَا تَدْعُوهُمْ اِلَيْهِۜ اَللّٰهُ يَجْتَبٖٓي اِلَيْهِ مَنْ يَشَٓاءُ
وَيَهْدٖٓي اِلَيْهِ مَنْ يُنٖيبُ ﴿١٣﴾

13. «Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin» diye Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat kendilerini çağırdığın bu *(din)*, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah dilediğini kendisine *(peygamber)* seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.

"Allah size de din kıldı" شرع (şe-ra-a) sünnet kıldı, sünnet ve geniş yol yaptı, demektir. Yani ey ümmet-i Muhammed (s.a.)! Allah Teâlâ tevhidi, İslam dînini, şerîatın usûl ve hükümlerini size sünnet ve yol yaptı.

"Nûh'a tavsiye ettiğini" Tavsiye; vasiyet etmek, emretmek demektir. Vasiyet, başka birine yapacağı bir işi vaaz ü nasihat şeklinde önceden sunmaktır. Yani "Nuh (a.s.)'a kesin emir ve ferman olarak sunduğunu" demektir.

Tavsiye, emri tekid edip emredilen şeye dikkat ve îtinâ göstermektir. İlk olarak Nuh (a.s.)'a arz edilmiştir. Çünkü o kendisine şerîat verilen peygamberlerin ilki olup helal ve haram hükümleri de ilk olarak ona vahyedilmiştir. Anaların, kız kardeşlerin, kızların ve kişinin diğer mahrem ve yakınlarının kişiye haram kılınması da aynı döneme âiddir. Bu hükümler hiç değişmeden günümüze kadar gelmiştir.

"Sana vahyettiğimizi" yani Hz. Muhammed (s.a.)'e vahyettiğimizi size din yaptı. Nuh (a.s.)'da kullanılan "vasiyet" tâbirinin Peygamberimiz (s.a.) nezdinde "vahyetmek" olarak değiştirilmesi, Peygamberimiz (s.a.)'in kâfirlerin inkârını ortadan kaldıracak risâletini açıkça ifâde etmek içindir. Yine geride gâib lafzıyla getirilen "vasiyet etti" şeklinden "biz vahyettik" şekliyle getirilmesi de Peygamberimiz (s.a.)'e yapılan bu vahye son derece önem verildiğini ortaya koymak içindir. İşte Peygamberimiz (s.a.)'in zaman bakımından kendinden önce olmalarına rağmen zikri geçen İbrahim, Mûsâ, Îsâ gibi peygamberlerin hepsine takdim edilerek önce zikredilmesinin sırrı da budur.

Nuh (a.s.)'ın Peygamberimiz'den önce zikredilmesi ise bu ümmete arz edilen dînin tamamen yeni olmayıp eski bir din olduğunu behemehal ifâde etmek içindir. İsm-i mevsullerin aslı olan ٱلَّذِى/kelimesiyle arz etmek ise tazim içindir. Son hitabı Peygamberimiz (s.a.)'e tevchih etmek ise Peygamberimiz'i şereflendirip ümmete din olarak sunulan şeyin Peygamber (a.s.)'ın lisanı üzere vâki olduğuna tenbih içindir.

"İbrâhîm'e, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye ettiğimizi"; Burada özellikle bu beş peygamberin zikredilmesi bunların ülü'l-azm olarak bilinen büyük şerîat sahipleri ve çok ümmeti bulunan büyük ve meşhur peygamberler olduklarındandır.

Bütün bunlar *"Dini ayakta tutun"* Allah'ı birleyin O'na îman ve itâat edin dîni koruyup bozulmasına meydan vermeyin.

Sanki; "Bu peygamberler arasında müşterek olarak farz kılınan şey nedir?" diye bir soru sorulmakta; cevabında ise: "Evet, işte o farz, dîni doğru ve dimdik ayakta tutmaktır" denilmektedir. Bu din İslam dîni olup Allah'ı birleme, O'na itâat etme, Allah'ın kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanmadır. Ayrıca kişinin mümin sayılması için gerekli olan bütün esaslara inanmaktır. "Dini doğru tutmak" demek; dînin rükûn ve esaslarında âdil olmak, herhangi bir kayma ve bozulma olmasından dîni korumaktır. Yahut dinde müdâvim olup, bu konuda cehd ü gayret göstermektir.

"Ve dinde ayrılığa düşmeyin" Usul ve prensiplerden ibaret olan dinde ayrılığa düşmeyin. Bu hitap Peygamberimiz (s.a.)'in ümmetine yöneliktir. Bu vasiyet, bütün kullara yapılan bir vasiyettir. Bil ki elbette bütün peygamberler dînin aslında müşterek ve müttefiktirler. Hepsi de dîni doğru tutup din hizmetinde kâim ve dine dâvette dâim olmuşlardır. Bu konuda hiç geri durmamışlardır.

İşte bütün dinlerin esas ve ana prensiplerindeki ittifak ve birlikten dolayı Allah Teâlâ ***"Allah katında din İslâm'dır"*** (Âl-i İmran, 3/19) buyurmuştur. Bu konuda hiçbir peygamberle diğeri arasını ayırmamıştır. Ancak bazı fer'î ve tâlî meseleler ile şer'î hükümlerde bir takım ihtilaf ve değişiklikler vardır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Sizden her biriniz için bir şerîat ve bir yol belirledik"*** (el-Mâide 5/48) Şunu belirtmek gerekir ki, ümmet ve milletlerin ve bunların tabiatlarının değişik oluşundan kaynaklanan bu ihtilaf, dînin esaslarındaki ittifaka mâni değildir.

Sonra Allah Teâlâ kullarına dîni doğru tutmayı, hak din üzere toplanmayı emretmiş ve onları din konusunda tefrika ve ayrılıklara düşmekten men etmiştir. Zîrâ Allah'ın rahmet ve yardımı cemaatle beraberdir. Malum, kurt sürüden ayrılıp topluluktan uzak kalanı yer. Hakîm bir zât evlâdlarını başına toplayıp onlara şöyle vasiyet etti. Onların her birinin birer değnek getirmesini istedi. " Değnekleri bir araya getirerek bunları kırın bakalım!" dedi. Tabiî ki buna güçleri yetmedi. Sonra bu değnekleri tek tek ayırarak kırmalarını istedi. Bu sefer kırabildiler. Sonra onlara işte benden sonra siz de bu durumdasınız. Toplu ve birlik olduğunuz sürece mağlup olmazsınız. Dağılıp parçalandığınız zaman düşman bu durumdan yararlanıp sizi yok eder. İşte dînin ikâmesi yani dîni doğru tutmak için kıyam edenlerin durumu da aynen böyledir. Dînin doğru tutulması için toplu ve birlik olunur ayrılığa düşülmezse, düşman onları ezemez. İnsan

da kendi nefsinde böyledir. Kendi nefsinde, gönül dünyasında dîni doğru tutma husûsunda birliği sağlarsa ins ve cin şeytanları ona vesvese vererek galebe çalamazlar. Kaldı ki bu konuda O'na îmânları ile melekler de yardımcıdırlar.

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Ayrılığa düşmeyin zîrâ cemaat rahmet, ayrılık azaptır. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz."

Sehl şöyle demiştir: "Şerîatlar bâzı tâlî konularda değişik değişiktir. Mesela Nuh (a.s.)'ın şerîatı muhâliflerin eziyet ve işkencelerine sabretmektir. Buna göre İbrahim (a.s.)'ın şerîatı (Allah'ın emrine) boyun eğip teslim olmaktır. Mûsâ (a.s.)'ın şerîatı kerim olan Rabbin cemaline âşık olmaktır. Îsâ (a.s.)'ın şerîatı zühd sahibi olup, dünyadan soyutlanmaktır. Peygamberimiz (s.a.)'in şerîatı ise her kalb-i selim sahibi tarafından imrenilen hakiki fakirliktir. Allah'a muhtaç olduğunu arz edip onun dostluğunu kazanmaktır."

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Allah'ım beni sana muhtaç kıl, kullardan müstağni eyle."*[75]

Bâtınî şerîatlar ebedî ve bâkîdirler. Bu açıdan dînin usul ve prensiplerinden bazıları şunlardır: Talep ve arzunun doğruluğunda nefsi kötü sıfatlardan tezkiye edip kalbi dünya ve âhiret alâkalarından arındırmada tam mânâsıyla Allah'a yönelmektir. Rabbânî ahlâk ile ruhu süslemek, bir takım hakîkatleri keşfetmek ve hakkın delillerini görmek için sırrı murakabe etmektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) bîsetten önce kendinden evvel şerîatların amel ve ahkâmıyla ibâdet ediyordu. Bu dinlerin Âdem (a.s.)'ın dîni yahut bir başka peygamberin dîni olması fark etmez.

Şeyh-i Ekber **Muhiddin ibn Arabî** (k.s.) şöyle demiştir: "Peygamberimiz (s.a.)'in nübüvvetten önceki ibâdeti, kendisine vahiy ve peygamberlik gelinceye kadar İbrâhim (a.s.)'ın şerîatı olan hanif dîni üzere idi."

Ümmetin ittifak ve icmaı ile Peygamberimiz (s.a.) hiçbir zaman kavminin bulunduğu durum üzre olmamıştır. Yani hiçbir zaman şirke bulaşmamıştır.

Kâmil bir velînin şerîatla amel etmesi vâciptir. Ki bu sayede Allah onun kalp gözünü açsın, Kur'an'ın mânâlarını ona ilham etsin, hakîkatleri kendisine haber versin de o da bunun neticesinde halkı irşâda koyulabilsin.

Mesnevî'de şöyle denmiştir:

Onun rehberi Levh-i mahfûzdur,
Neden mi mahfuzdur? Hatâdan mahfuz!
Bu ne yıldıznâme, ne fal ne de rüyadır,
Allah'ın vahyidir ve en doğrusunu Allah bilir.

"Fakat kendilerini çağırdığın" bir takım usul ve prensiplerden ibaret olan *"bu (din),"* Allah'ı birleyip putları terk etme *"Allah'a ortak koşanlara ağır geldi"* Ey Peygamber! Tevhidden ve putlara tapınmayı terk etmekten ibaret olan bu dâveti müşrikler çok yadırgadılar ve: ***"Tanrıları bir tek tanrı mı yaptı? Bu cidden tuhaf bir***

şeydir” (Sàd, 38/5) dediler.

Katâde şöyle der: Allah’tan başka ilah olmadığına ve O’nun tek olduğuna şehâdet etmek, İblis’e ve onun ordularına ağır ve zor gelmiştir. Allah Teâlâ ise bu şehâdeti ona düşman olanlara ızhar edip ilan etmekte ısrar etmektedir.

“Allah” tercihini dâvet edildiği tevhid ve İslam’dan yana kullanan kullarından *“dilediğini kendisine seçer.”*

Râgıb buradaki “يجتبي/yectebî” kelimesinin lügavî anlamının “suyu havuzda toplamak” mânâsını ifâde ettiğini söylemiş bu havuza da “câbiye” denildiğini ifâde etmiştir. Bu mânâda haraç vergisinin toplanmasına da mecâzen “جباية/cibâye” denilir. “اجتبا /İctibâ” seçerek toplamak demektir. Burada bu kelime “cibâye” kökünden alınmış olup bu ise haracı toplayıp yığmak mânâsına gelmektedir.

Âyet-i kerîmede “toplamak” mânâsını ifâde eden bu sözde “dinde ayrılığı yasaklama” hükmüyle bir nisbet ve münasebet kurulmaktadır. Bir de “seçme” mânâsında olan “ictiba” kelimesi الى/ilâ ile müteaddi olmaz. Ancak “zam” ve “sarf” mânâlarını tazmîn ettiği itibar edilerek bu durum gerçekleşir. Mânâ şöyledir: Allah seçmeyi dilediği kimseleri senin dâvet ettiğin İslâm’a seçer. Bu seçilen kimseler de, kendi tercihlerini dâvet edildikleri tevhid ve İslâm’dan yana kullananlardır.

Allah iyi niyetle *“kendisine yöneleni de”* irşâd, tevfik ve lutuf yardımlarıyla *“doğru yola iletir.”*

Allah kullarından dilediklerini, kulların kâbiliyetlerine göre seçip kendi zâtına katar. Kendine yönelene de yardım ederek onu doğru yola sevkeder. Allah’ın kulu seçmesi, ilahî feyzini ona tahsîs etmesi demek olup, kulun cehd u gayreti olmaksızın çeşit çeşit nimetler bundan ortaya çıkmaktadır. Bu durum, peygamberler ve onlara yakın olan sıddîk ve şehidler içindir.

Kâşifi der ki: Kim her şeyden yüz çevirerek Hakk’ı isterse, Allah Teâlâ ona doğru yolu gösterir.

Şâirin ifâdesiyle:

Eğer O Hazret’in; “Ey yolunu kaybetmiş, doğru yol burada”
Nidâsını duymak istiyorsan, bütün isteklerinden yüzünü O’na çevir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denmektedir: Allah Teâlâ ***“Allah dilediğini kendisine seçer”*** âyeti ile meczûb ve sâlik makamlarına işâret etmektedir. Zîrâ cezbe ile Allah’ın sevgisine mazhar olan meczûb Allah’ın has ve hâlis kullarından olup Allah Teâlâ onu ezelde seçerek sevgililer dizisine almış, kendi zâtına has kılmıştır. Yine Allah Teâlâ meczûb kulunu dünya ve âhiret takıntılarından koparıp insan ve cinlerin ameline denk bir cezbeyle kendi zâtına cezb etmiştir. Artık o ***“güçlü padişahın huzurunda doğruluk koltuğunda bulunmaktadır.”*** (el-Kamer, 54/55)

Sâlik ise avam ve halk tabakasından sıradan kullar olup yine Allah Teâlâ’nın sevgililer dizisine kattığı bahtiyar insanlardandır. Bunlar cehd ve inâbe ayakları üzerine

inad yolundan kurtulup olgunluk, saâdet ve mutluluk yoluna muvaffak olan kullardandır. İnâbe, tevbenin tabiî bir sonucudur. Nasûh yani sağlam bir tevbe olunca Allah'a inâbe de gerçekleşmiş olur.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Kim şerîat ve tabîat makamında dîni doğru tutmak için cehd ü gayret gösterirse Allah o kimseyi tarikat ve nefis makamında dîni doğru tutmaya hidâyet eder. Kim bulunduğu bu makamda dîni doğru tutarsa Allah Teâlâ o kimseyi mârifet ve ruh makamında dîni doğru tutmaya muvaffak kılar. Kim bulunduğu bu makamda dîni doğru tutarsa Allah Teâlâ onu hakîkat ve sır makamında dîni doğru tutmaya muvaffak kılar. Kim bu makamda da dîni doğru tutarsa o kimsenin işi tamam olup ilim, irfan, zevk, vicdan, şuhûd ve ayân konularında şânı pek yüce olur. Nitekim Allah Teâlâ'nın ***"Bizim uğrumuzda cihad edenleri biz elbette yollarımıza iletiriz"*** (el-Ankebut, 29/69) kavli buna işâret etmektedir.

Sen her zaman ve her halde gücün yettiği kadar Allah'a yakınlık sebeplerini bütünüyle yerine getirmeye çalış. Zîrâ mümin hem itâat hem de isyân hâlindedir. Ve bu durumun farkındadır. İsyânın isyân olduğunu bilmektedir. Tâat ve isyân karışımı olan bu duruma bir de istiğfar ve tevbe ilâve edince, artık bu durum tâat üzerine tâat ve yakınlık üzerine yakınlık olur. Bu sûretle iyi ve kötü amel karışımı olan bu durumun mükâfâtı daha kuvvetli olur. Bunun sebebi ise müminin yaptığı bu karışık amelin bir mâsiyet olduğuna inanmasıdır.

İman, Allah'a yakınlığın en kuvvetli ve en büyük sebeplerinden biridir. Zîrâ o, bütün amellerin ve Allah'a yakınlık esbâbının üzerine binâ edildiği esastır. Allah Teâlâ bir hadis-i kudsîde şöyle buyurmaktadır: *"Kulum bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana bir kulaç yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. Kulum bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim."*[76] Sonuçta Allah'ın kula olan yakınlığı, kulun Allah'a olan yakınlığından kat kat fazladır. Her hâlukârda mümin tâat ve yakınlıklardan, sâlih amellerden boş ve uzak kalmaz. Allah Teâlâ bu sayede hatâ ve günahları siler. Zîrâ kul, günah ve kötülüklerden dönüp Allah'a yönelir ve işi düzeltirse Allah da o kulun durumunu düzeltir ve elden çıkan nimetleri yeniden ona iâde eder.

İbrahim b. Edhem (k.s.) den şöyle bir rivâyet vardır: İsrâiloğulları'ndan biri bir buzağıyı annesinin gözleri önünde boğazladı. Bu yüzden adamın eli kuruyup çolak oldu. Aynı adam bir ara otururken bir kuş yavrusu yuvasından düşüp yerde emeklemeye başladı. Adam bu yavruyu alıp yuvasına koydu. Allah bu ameli makbul sayarak adamın elini iyileştirdi.

Âyette vahdet, riya ve süm'a ehline işâret vardır. Nasıl ki müşriklerin açık şirkleri sebebiyle tevhid işi onlara ağır geliyorsa aynı şekilde şirk-i hafî (gizli şirk) olan riya ve süm'a ehline de vahdet ve ihlâs işi ağır gelir.

Allah'tan inâyet cezbesiyle bizi cezb etmesini bizi özel hidâyetle şereflendirmesini isteriz.

❀

وَمَا تَفَرَّقُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫رِثُوا
الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَف۪ي شَكٍّ مِنْهُ مُر۪يبٍ ﴿١٤﴾

14. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbinden bir *(erteleme)* sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra kitaba vâris kılınanlar da onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

"Onlar" yahudiler ve hristiyanlar dâvet edildikleri İslâm dîninde ayrılığa düşmediler. Yine bazılarının yaptığı gibi sadece hallerden bir halde veya vakitlerden bir vakitte îman etmediler. Yani birlikleri ve îmanları hem sağlam hem de devamlıydı. Ancak *"kendilerine ilim geldikten sonra"*; kendilerine ilim gelme hâlinde veya kendi kitaplarında bulunduğu üzere Rasûlullah (s.a.)'in ve Kur'an'ın doğruluğuna dâir delilleri müşâhede vaktinde yahut onun peygamber olarak gönderildiğini bilme vaktinde *"sadece aralarındaki çekememezlik"* dünyayı, dünya mülkünü, dünya hükümranlığını arzu etmeleri sebebiyle ve mevki, makam, şöhret talebi, câhiliye öfkesi ve gayreti *"yüzünden ayrılığa düştüler."* Yoksa peygamberin ve getirdiği mesajın doğruluğu husûsunda bir şüpheleri olduğu için değil...

Âyette geçen "بغى/beğa" kelimesi "istedi" mânâsındadır. "اَلْبَغْىُ/bağy" kelimsenin asıl mânâsı ise haksız yere büyüklenmek demektir. *Müfredat*'da böyle geçmektedir.

"Eğer belli bir süreye" Allah katında mâlum bir vakte *"kadar"* -ki bu kıyâmet günü yahut onların takdir edilen ömürlerinin sonudur- *"Rabbinden"* azâbın geciktirileceğine dâir *"bir (erteleme) sözü geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi."* Köklerinin kesilip nesillerinin yok edilmesine dâir hüküm verilirdi ki işledikleri cinâyet de zaten kesin olarak bunu gerektirmektedir.

"Onlardan" kitap ehline kitabı verildikten *"sonra kitaba"* Kur'an'a *"vâris kılınanlar da"* kendilerine Kur'an verilen müşrikler de *"onun"* Kur'an *"hakkında derin bir şüphe içindedirler."*

"اَلشَّكُّ/şek" zıd olan iki şeyin insan nezdinde eşit olmasıdır. "مُرِيبٌ/mürîb", tereddüt ve şüpheye düşürücü demektir. İşte bundan dolayı, Kur'an'ın gerçekliğini bildikten sonra, yalnız azgınlıkları ve kibredip büyüklük tasladıkları için îman etmediler. Müşriklerin bu durumu diğer iki kitap ehli olan yahûdî ve hristiyanların durumu gibidir ki bu nefsin tereddüd ve endişeleridir. Buna rayb/şüphe denir. Çünkü şüphe, nefsi endişeye sevkedip gönül huzûrunu da ortadan kaldırır.

Şekk'i mürîb ile vasıflamak, şüphe etmede mübâlağa anlamınadır. *Kamus*'ta geçtiği üzere أَرَابَ الْأَمْرُ "iş şüpheli oldu" demektir.

---

[73]. Bk. Iraki, Muğnî, II, 272.
[74]. Münâvî, V, 526.
[75]. Âlûsî, XXX, 163.
[76]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 391.

ONLARIN HEVESLERİNE UYMA

فَلِذٰلِكَ فَادْعُۚ وَاسْتَقِمْ كَمَٓا اُمِرْتَۚ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَٓاءَهُمْۚ وَقُلْ اٰمَنْتُ
بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنْ كِتَابٍۚ وَاُمِرْتُ لِاَعْدِلَ بَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْۜ
لَنَٓا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْۜ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْۜ اَللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَاۚ
وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُۜ ﴿١٥﴾ وَالَّذِينَ يُحَٓاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ
لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
﴿١٦﴾ اَللّٰهُ الَّذِٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَۜ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَاۚ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَاۙ وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّۜ اَلَٓا اِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ
فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾ اَللّٰهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ
يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾

15. İşte onun için sen *(tevhide)* dâvet et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların heveslerine uyma ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği Kitab'a inandım ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz de sizedir. Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur. Allah hepimizi bir araya toplar, dönüş de O'nadır.

16. Dâveti kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri, Rableri katında boştur. Onlar için bir gazap, yine onlar için çetin bir azap vardır.

17. Kitab'ı ve mîzanı hak olarak indiren Allah'tır. Ne biliyorsun, belki de kıyâmet saati yakındır!

18. Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

19. Allah kullarına lutufkârdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.

"İşte onun için," (bir önceki âyette bahsedildiği üzere) bu ayrılık ve kuşku verici şüpheden yahut yarışanların kendisine uymak için yarışacağı bu kadîm, doğru ve muhkem dînin onlara hukuk düzeni yapılmasından dolayı *"sen"* bütün insanları *"(tevhide)"* bu dîni doğru tutmaya ve gereğiyle amel etmeye *"dâvet et."* Zîrâ hem bu ayrılık, hem onların kuşku veren bir şüphe içinde olmaları, hem de Peygamber (s.a.)'in diliyle bu dînin onlara hukuk düzeni yapılması insanları bu dîne dâvet sebebidir. Böyle

bir dâvetin emredilmesinin sebebi yine odur.

Âyetteki ذَٰلِكَ/zâlike kelimesinin işâret ettiği nokta, peygamberlere tavsiye edilen, doğru tutulması emredilen ve ayrılığa düşmenin yasaklandığı şeyler değildir. Böyle zannedilerek burada konunun tekrar edildiği vehmine kapılmamak gerekir. Burada hevâ ve bid'at ehlinin 72 fırkaya bölünmüş olduklarına ve bunların gittikleri yolu iptal etmek üzere sırat-ı müstakîme, yani sünnet-i seniyye yoluna dâvet olunduklarına işâret edilmektedir.

Hadis-i şerifte şöyle rivâyet edilmiştir: *"Kim bid'at sahibini, sahip olduğu bozuk inanç, kötü söz ve yanlış amelden sert bir dille men ederse, Allah o kimsenin kalbini eman ve îman ile doldurur. Kim bir bid'at sahibini uyarıp onun bâtıl dâvâsını aşağılarsa Allah Teâlâ o kimseye en büyük korku gününde eman verir. O gün, insanların cehenneme sevk edildiği gündür."*[77]

İbn Semmâk şöyle demiştir: "Kıyâmet günü iki fırkaya ayrılma ve bu ikisinden hangisi içinde bulunma korkusu, âriflerin kalplerini kesip parçalamıştır."

Bezzâzî'ye'de şöyle anlatılmaktadır: Rivâyet edildiğine göre İbnü'l-Mübârek rüyâda mânâ âleminde görülüp kendisine:

"–Rabbin sana ne muâmele yaptı?" diye soruldu. O da:

"–Bir gün bir bid'at sâhibine lutuf ve merhamet nazarıyla baktığım için Allah beni otuz yıl tutuklayıp sitem etti ve «Sen din konusunda bana düşman olana düşman olmadın» dedi."

Durum böyle olunca, kendilerine bunca öğüt ve nasihat verildikten sonra bu zâlimlerle oturanların hâli nice olur.

O halde *"sen de"* o dinde ve dine dâvette "emrolunduğun" ve Allah tarafından sana vahyolunduğu *"gibi dosdoğru ol."* Bu emirden maksad, dinde ve dine dâvette devam ve sebattır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) bu mânâda zaten müstakimdir. Hadis-i şerifte: *"Beni Hûd ve benzeri sûreler ihtiyarlattı"* buyrulmuştur. Peygamber (s.a.)'e "niçin böyle ya Rasulallah?" diye sorulunca Peygamberimiz (s.a.): *"Çünkü o sûrede* ***"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol»*** (Hûd, 11/112) *âyeti vardır"* buyurmuştur.[78]

Peygamber (s.a.)'e yapılan bu hitap, onun Allah'ın emrini yerine getirmedeki kuvvetine göredir. Bu sebeple o (s.a.), bu husustaki zayıflıkları sebebiyle ümmetine: *"Sizler de istikamet üzere olunuz. Ancak benim emrolunduğum şekilde istikamet üzere olmaya güç yetiremezsiniz"* buyurmuştur. Bu bakımdan gerçek mânâda istikamete ancak peygamberler ve evliyânın büyükleri muktedir olurlar. Çünkü gerçek istikamet; alışkanlık hâline getirilmiş bilindik işlerden uzaklaşmak, formalite protokol ve âdetlerden sıyırılarak Hakk'ın huzurunda sadâkatle elpençe divan durmaktır.

Kâşifi şöyle demiştir: Tıbyân'da belirtildiğine göre Velîd b. Muğîre Peygamber (s.a.)'e: "Dininden ve dâvândan dön, malımın yarısını sana vereceğim" dedi. Şeybe de: "Atalarının dînine yeniden dönersen kızımı sana nikâhlayacağım" diye vaad etti. Bunun üzerine; "Kendi dâvetinde sebat göster, dînin ve milletin üzere mustakîm ol" anlamında

bu âyet indi.

"Onların" çeşitli bâtıl *"heveslerine uyma."* Buradaki هُمْ zamiri müşrikler içindir. Zîrâ onlar Peygamber (s.a.)'in, kendilerinin taptıkları putlara tâzim etmesini istiyorlar ve daha başka bir takım taleplerde bulunuyorlardı.

Haberde şöyle gelmiştir: "Her şeyin bir âfeti vardır. Dînin âfeti de hevâ ve hevestir."

Şâir der ki:

Keskin aklın pençesini gördükten sonra
Hevâ ve heves kavgası kalmadı.

"Ve de ki: Ben" Allah tarafından indirilen hangi kitap olursa olsun *"Allah'ın indirdiği"* her *"Kitab'a inandım."* Bu kitapların bazılarına inanıp bazılarını inkar edenler gibi değil. Âyetteki مَا/mâ datı genel mânâ ifâde eden kelimelerdendir. Onun için bununla bütün semâvî kitaplar murâd edilmiştir. Burada ayrıca bütün hakîkatlerin tamamına inanmanın gerekli olduğuna işâret edilmektedir. Bu hakîkatların tecellîgâhları değişik olsa da hepsi Allah tarafından sahih ilhamlardır.

"Ve aranızda" şerîatın hükümlerini tebliğ ve tatbikte ve bana intikal ettirilen muhakeme ve dâvâlarda itibarlı itibarsız ayrımı yapmadan *"adâleti gerçekleştirmekle emrolundum."* Burada *lâm* harfi hakiki anlamı üzere olup emrolunan şey mahzuftur. Yahut *lâm* zâid olup *bâ* mahzuftur. Yani "ben itibarlı ve itibarsız ayrımı yapmadan aranızda adâlet yapıp eşitliği sağlamakla memurum. Dolayısıyla ümmetten hiç kimseye özel bir emir yahut yasaklama yoktur."

"Ben Allah'ın indirdiği her Kitab'a inandım" ifâdesi, nazarî kuvvetin istikmâli için Allah'tan bir talimdir. *"Aranızda adâlet yapmakla emrolundum"* ifâdesi ise ilmî kuvvetin istikmâli içindir.

Rivâyet edildiğine göre **Dâvûd** (a.s.) şöyle buyurmuştur: "Üç haslet vardır ki bunlar kimde bulunursa o kişi kurtulur. Varlık ve yoklukta iktisad, rıza ve öfkeli halde adâlet, gizli ve âşikâr her halde haşyet ve saygıdır."

Üç şey vardır ki bunlar kimde bulunursa o kimseyi helak eder. Bunlar da: "Itâat edilen cimrilik, uyulan hevâ ve heves ile kişinin kendini beğenmesidir."

Dört haslet vardır ki bunlar kime verilirse o kimseye dünya ve âhretin hayrı verilmiş demektir. Bunlar: "Zikreden dil, şükreden gönül, sabreden beden, sâliha bir hanımdır."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir. Ben hevâ ve heves ehli ile sünnet ehlinin arasını eşitleyip adâlet yapmakla memurum. Bu da bid'atı terk edip kitap ve sünnete sarılmakla gerçekleşebilir. Bu şekilde ayrılıklar bertaraf edilip birlik ve beraberlik sağlanır.

"Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir." Hepimizi yaratan ve bütün işlerimizi sevk ve idare eden Allah'tır. Putlar yahut heva ve heves değildir. *"Bizim işlediklerimiz bize"*dir. İyi ya da kötü, onun sevabı veya cezası bizden başkasına geçmez. *"Sizin işledikleriniz de sizedir."* İyi ya da kötü yaptıklarımızın karşılığı

başkasına geçmez. Sizin yaptıklarınızın eserleri de sizden başkasını ilgilendirmez. Dolayısıyla biz sizin iyiliklerinizden faydalanamaz, kötülüklerinizden de zarar görmeyiz.

"Aramızda tartışılabilecek bir konu yoktur." Hak açık seçik ortadadır. Huccet aslında burhan ve delil anlamındadır. Yani "aramızda huccet getirmeye mahal yoktur" demektir. Bu da aslında "aramızda dâvâ edecek bir durum yoktur" demek olur. Çünkü davacı ve davalı tarafından delil getirmek, dâvâ için gereklidir. Burada lâzım olan *huccet* zikredilmiş kinâye yoluyla melzum olan *dâvâ* murad edilmiştir.

Mânâ şudur: Delil getirip aramızda dâvâ edecek bir durum yoktur. Çünkü hak açık seçik ortada belli olup delil ve davaya ihtiyaç kalmamıştır. Hakka muhalefet için ise kibredip büyüklük taslamaktan başka bir sebep yoktur.

Bu âyette hidâyet yahut isyân için delil ve dâvâya hâcet olmadığına da ayrıca işâret edilmektedir.

Kıyâmette *"Allah hepimizi bir araya toplar."* Mutlak ve kesin hüküm için herkesin *"dönüşü de O'nadır."* İşte orada bizim hâlimiz de sizin hâliniz de ortaya çıkıp açıklığa kavuşacaktır.

Âyette müşriklerle mutlak olarak değil yalnız sözlü mütareke yapılabileceği anlatılmaktadır. Yoksa cihad ve savaş hükümleriyle âyet mensuh olmuş olacaktır ki, durum böyle değildir. Yani bu âyet sadece sözlü mütarekeye delâlet etmektedir. Çünkü delil getirip dâvâ ederek müşriklerle yapılacak tartışmaların faydası yoktur. Çünkü onlar İslâm'ın doğruluğunu huccet ve deliller yoluyla zaten biliyorlar; sırf inat ve azgınlıklarından dolayı inkâr ediyorlar. Hak zâhir olup muhâlifler huccet bakımından mağlup durumda kalınca artık tartışmalara gerek yoktur. Bundan sonra yapılacak şey, ya Müslüman olacaklar, ya da kılıçlar konuşacaktır. Zaten bu durum cihad ve savaş durumudur.

Kul ve kişi orta yerde açık seçik besbelli olan hakkı kabul etmeli, hakkın nûru kişinin yolunu aydınlatınca artık kişi bunun ardına düşmelidir. Zîrâ dönüş yalnız Allah'adır. Dünya ise bir geçittir. Huzur ve sükûn âhirettedir. Dünya ayrılık, stres ve sıkıntılar diyarıdır. Artık ölüme hazırlıklı olmalıdır.

İbrahim b. Edhem (k.s.) Kâbe'yi Muazzama'da tavafta bir adama sen şu altı geçiti geçmeden sâlihlerin derecesine ulaşamazsın diyerek şunları sıralamıştır:

1. Nimet kapısını kapatacak; zorluk ve zahmet kapısını açacaksın.
2. İzzet ve gurur kapısını kapatacak; zillet ve tevâzu kapısını açacaksın
3. Rahatlık kapısını kapatacak; cehd ü gayret kapısını açacaksın.
4. Uyku kapısını kapatacak; uykusuzluk ve uyanıklık kapısını açacaksın.
5. Zenginlik kapısını kapatacak; fakirlik kapısını açacaksın.
6. Emel kapısını kapatacak; amel ve ölüme hazırlık kapısını açacaksın.

Şair şöyle demiştir:

Allah'ın son derece anlayışlı akıllı ve zeki kulları vardır

Onlar dünyayı terk ettiler ve fitnelerden korktular
Dünyaya bakıp şu gerçeği iyice anladılar
Burası diriler için kalıcı bir yurd değildir
Neticede bu dünyayı bir deniz sayıp
Sâlih amelleri kendilerine gemi edindiler.

*Mesnevi'*de şöyle der:

Sen de Edhem gibi saltanatı çabucak bir kenara bırak ki
Bu şekilde onun gibi ebedî bir saltanata kavuşasın.
Doğrusu bu âlem ruhların zindanıdır
Hemen çölünüze doğru gidin.

وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾

16. Dâveti kabul edildikten sonra, Allah hakkında tartışmaya girenlerin delilleri, Rableri katında boştur. Onlar için bir gazap, yine onlar için çetin bir azap vardır.

"Dâveti kabul edildikten," kamu tarafından genel kabul görüp delili ve yolu açık olduğu için bu dine girildikten *"sonra Allah hakkında tartışmaya girenlerin,"* açık-seçik ortada olan hakka karşı kin tuttukları için peygamberlerle tartışanların *"delîlleri, Rableri katında boştur."*

İnsanların Peygamber (s.a.)'in dâvetine icâbet edip dine girmelerinden maksad, onların bu dine dâvet edilmiş olmalarıdır.

Bu âyette şuna da işâret vardır: İnsanlar ruhlar âleminde Allah Teâlâ'nın: ***"Ben sizin Rabbiniz değilmiyim?"*** (el-Arâf, 7/172) suâline "evet" diye cevap vererek bu misak gününde dâvete icâbet etmişlerdir. Sonra müşrikler ruhlar âleminden bedenler âlemine inince yapılan bu sözleşme ve ikrarı unutarak Allah'ın dîni hakkında bir takım tartışmalara ve inkârlara kalkışmışlardır. Mü'minler ise böyle davranmayıp tasdik ve ikrarlarında sâbit kalmışlardır.

Hâfız der ki:

Dost, ezel sabahı fecrinden ebed akşamı sonuna kadar,
Verdiği söz ve yaptığı anlaşmaya sâdık olandır.

Onların huccetleri Allah katında zâil ve bâtıldır. Yani, hiçbir şeydir ve kalıcı bir şey değildir. Hatta onların hiç huccetleri yoktur. Bunların bâtıl delil ve dâvâlarından "huccet" diye bahsedilmesi, "mücârâtu'l-hasm" yani muhâlif ve düşman tarafıyla bir zaman paralel yürüyüp sonra onu tökezletmek kabilindendir.

"Mücârât" sözlük olarak gitmek, birisiyle bir şeyi sürmek, kovmak gibi mânâlara gelir.

Ayân beyân ortada olan Hakk'a karşı kibirlenip büyüklük tasladıklarından dolayı *"onlar için bir gazab, yine onlar için"* inkârları ve uzak sapıklıkları için mâhiyet ve künhü bilinmeyen *"çetin bir"* cehennem *"azâbı vardır."*

Fakir **Bursevî** der ki: Allah'ın gazap ve azâbının sebebi şudur ki, hak din İslâm'ın ortaya koyduğu hakîkatlar, rahmet ve nimet sebebidir. İnsanlar bu rahmet ve nimetten yüz çevirince, bunların yerine Allah katında gazap ve azap buldular. Bu durumdan Allah'a sığınırız. Bu kötü sonuç ise onların kötü hallerinin ve kötü amellerinin tabii bir neticesidir.

Şâirin ifâdesiyle:

Bulut âb-ı hayât yağdırsa bile
Söğüt dalından meyve deremezsin.
Aşağılık kimselerle vakit geçirme,
Hasır kamışından şeker yiyemezsin.

اَللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْم۪يزَانَۜ وَمَا يُدْر۪يكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ
قَر۪يبٌ ﴿١٧﴾

17. Kitab'ı ve mîzanı hak olarak indiren Allah'tır. Ne biliyorsun, belki de kıyâmet saati yakındır!

"Kitabı", hüküm ve haberlerinde gerçeği bildiren ve bâtıldan uzak olan yahut bildirilmesi zarûrî olan inanç esasları ve hükümlerle birlikte kitap cinsini *"ve mîzanı"* kendisiyle hakların tartıldığı ve insanlar arasında adâlet ve eşitliğin sağlandığı şerîati *"hak olarak indiren Allah'tır."*

Mîzan (terazi) kelimesi "şerîat" anlamında mecaz olarak kullanılmıştır. Bu şekilde şerîat, örfî mîzana/teraziye benzetilmiştir. İster Allah'ın hakkı, ister kulun hakkı olsun, edası vâcip olan haklar bu terazide tartılıp eda edilir. Yahut Allah Teâlâ ilâhî kitaplarda adâlet emrini indirmekle adâlet ve eşitliğin kendilerini de indirmiş olmaktadır. Bu sefer adâleti mîzan olarak isimlendirmek bir şeyi onun âletinin ismiyle isimlendirmek kabilinden olur. Zîrâ mîzan, adâletin âletinin ismidir.

Yahut da Allah Teâlâ tartı âleti olan teraziyi indirmiştir. Vezin ve tartı bir şeyin miktarını bilmek demektir. Farsça ifâdesiyle "teraziyle ağırlıkları ölçersiniz, böylece satıcıya da alıcıya da haksızlık olmamış olur." Bu sefer mîzandan murad asıl mânâsı olan terazi demek olur. Mîzan ve terazinin indirilmesi hakîkat olabilir. Çünkü rivâyet edildiğine göre Cebrâil (a.s.) teraziyi indirip Nûh (a.s.)'a verdi. Ve ona: "Kavmine tartıyı bununla yapmalarını emret" dedi. Adem (a.s.)'ın bütün sanat âlet ve vâsıtalarıyla

indiği de söylenmiştir. Yahut bu mîzan ve terazinin indirilmiş olması, mîzanla emrin inmesinden ve alış verişte mîzan kullanımından ibaret olan mecâzi bir durumdur.

Aynü'l-me'ânî'de belirtildiğine göre; mîzandan maksad kâinatın en yücesi olan Hz. Muhammed (s.a.)'dir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmektedir: Allah Teâlâ burada kalplere yazdığı îman kitabına ve kendisiyle hukuk düzeninin; hayır, şer, güzel, çirkin her şeyin tartıldığı akıl mîzanına işâret etmektedir. Zîrâ bunlar yani îman ve akıl birbirinden ayrılmayan iki dostturlar. Her zaman biri diğeri için elzemdir. Allah Teâlâ bunlara basîret adı vermiş ve şöyle buyurmuştur. ***"Doğrusu size Rabbinizden basîretler geldi. Artık kim (gerçeği) görürse faydası kendisine, kimde (gerçeğe karşı) kör olursa zararı kendisinedir"*** (el-En'âm, 6/104). İman ve akıldan birinin yokluğu diğerinin de yokluğu demektir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor. ***"Onlar sağır dilsiz ve kördürler onun için düşünmezler"*** (el-Bakara, 2/171). İşte Allah îmânı olmayanın akıl ve basiretinin de olmadığını ifâde etmektedir.

"Ne biliyorsun belki de" hakkı konuşan kitabın geleceğini haber verdiği *"kıyâmet saati"*nin gelmesi *"yakındır?"*

اَلْاِدْرَاءُ/İdrâ, i'lam yani bildirmek mânâsındadır. Hiç kimsenin dirâyet ve ilminin ulaşamayacağı azamet, şiddet, gizem ve kapalılıkta olan kıyâmet hâlini sana ne bildirecek? Bu ancak bizden bir vahiyle bilinir.

Râgıb şöyle demiştir. Kur'an'ı Kerim'de her nerede fiil-i mâzî kalıbıyla "وَمَا اَدْرَاكَ /ve mâ edrâke" şeklinde gelmişse ardından hemen beyan ve îzâhı da gelmiştir. ***"Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, kızgın bir ateştir"*** (el-Kâria, 101/10-11) âyetinde olduğu gibi. Her nerede muzâri kalıbıyla "وَمَا يُدْرِيكَ /ve mâ yüdrîke" şeklinde gelirse bunun ardından bir açıklama gelmemiştir. Buradaki **"Ne biliyorsun belki de o saat yakındır?"** ifâdesinde olduğu gibi.

Zâhir olan burada "yakındır" anlamındaki "karîb" kelimesinin, müennes zamire isnad olduğu için "karîbetün" şeklinde müennes olarak gelmesidir. Ancak burada sıfat mevsufu değil onunla alâkalı başka bir husûsu beyan sadedinde vâki olduğundan müzekker olarak gelmiştir. Yahut burada yakındır demek yakınlık sâhibidir mânâsında olup görünüşte ism-i fâil sûretinde olsa da burada bir nisbet mânâsı vardır. "Lâbin" ve "tâmir" kelimeleri de böyledir. Süt sahibi ve hurma sahibi demektir. Yani "lebenî" ve "temrî" demek olup süte ve hurmaya mensup demektir. Fiilde olduğu gibi burada bir inşâ ve îcâd mânâsı yoktur. İşte hakiki bir fiil mânâsında olmayınca müenneslik tâ'sı da bitişmemiş oldu. Yahut burada bir şeye kendinde meydana gelen iş ile isim vermek kabilinden kıyâmet mânâsında olan saat kelimesi "ba's" yani diriliş mânâsındadır.

Zemahşeri şöyle demiştir: Bu ifâde burada muzaf takdiriyle olup "belki de kıyâmetin gelmesi yakındır" şeklinde yorumlanmıştır. Mânâ şudur: "Kıyâmet artık gelme cenâhındadır. Ey Peygamber! Sen kitaba uy ve onunla amel et. Amellerin tartılıp karşılıklarının tastamam verileceği kıyâmet günü ansızın gelmeden adâlet yapmaya

devam et.”

İmam Zahid şöyle demiştir: “لَعَلَّ tahkîk içindir. Yani kıyâmetin kopacağı vakit elbette yakındır.”

Bu kavl-i ilahî ile insanlar boş, mânâsız ve uzun kuruntulardan alıkonulmakta; eceli bekleme ve onun ansızın hucumuna karşı uyarılmaktadır. Allah Teâlâ bizi ve sizi, hepimizi uyandırsın. Âmîn!..

يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ اَنَّهَا الْحَقُّ اَلَٓا اِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

18. Ona inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, kıyâmet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

“Ona inanmayanlar,” inkâr ve alay maksadıyla kıyâmetten korkmayanlar ve: “O ne zaman gelecek? Keşke bir an önce kopuverse de hak belli olsa, biz mi haklıyız yoksa Muhammed ve ashâbı mı?” diyenler *“onun çabuk kopmasını isterler.”*

“İsti’câl” bir şeyi zamanından önce isteyip araştırmaktır. Burada kelime, kâfirlerin kıyâmetin gelmesi konusunda acele ettiklerini haber vermektedir.

İnkârcılar, kıyâmete inanmadıkları için onun ihtivâ ettiği azamet ve dehşetten korkmazlar. Bunlar kıyâmetin vukuunu, kopuşunu uzak gördükleri için onun gelmesini ister dururlar.

Kıyâmete *“inananlar ise”* sevap beklentisinde olarak *“ondan korkarlar.”* Zîrâ müminler her zaman korku ve ümid arasında olup, hiçbir zaman kıyâmetin çabuk gelmesini istemezler. Yani; Allah Teâlâ’nın onlara ne yapacağını, hesabın ve cezânın ne şekilde olacağını bildiklerinden kıyâmetten korkarlar. *“Ve onun gerçek olduğunu bilirler.”* Kıyâmet mutlak vukû bulacaktır. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bu kavl-i ilahîde şuna işâret edilmektedir: Müminler ölüm sonrası imtihan endişesiyle ölümü temenni etmezler. Ancak ölüme hazırlıklı olurlar. Ölüm gelince de bunu nahoş karşılamazlar. Çünkü ölümü bir câhil olan bir de Hakk’a âşık olan temenni eder.

Âyette “ihtibâk” sanatı vardır. Buna göre zıddın (acele etmemenin) hazfine delil olarak önce “isti’câl” zikredilmiştir. Yine evvelâ zıddının (korkmamanın) hazfine delil olarak ikinci konumda “işfâk” zikredilmiştir.

“İyi bilin ki, kıyâmet günü hakkında tartışanlar,” o hususta mücâdele edenler ve onun gelişini inadına inkâr edenler *“derin bir sapıklık içindedirler.”* Burada يُمَارُونَ kelimesi miryet kökünden olup aslında onların şek ve şüphe içinde olmalarını ifâde eder. Dolayısıyla bu durum onları haksız tartışmalara sürükler. Burada “mümârât,” lâzımı olan “tartışma” ile tefsir edilmiştir.

Râgıb şöyle demiştir: “Miryet” bir işte tereddüd etmektir. Bu kelime şüphe anlamındaki “şekk”den daha husûsîdir. Mümârât ise hakkında şüphe edilen bir konuda başkasıyla tartışmaya girişmektir.

Bu kelime, sağma sırasındaki devenin memesini şiddetle sıvazlamak mânâsında olan مَرَيْتُ النَّاقَة kullanımından alınmış olabilir. Buna göre يُمَارُونَ kelimesini tartışma olarak yorumlamak mecâzî bir mânâdır. Burada onların tartışmaları, deveyi sağan kişinin süt çıkarmak için devenin memesi ile boğuşmasına benzetilmiştir. Öyle ki mücâdele eden iki guruptan her biri, arkadaşının nezdinde olanı şiddetli sözlerle çıkarmaya çalışmaktadır.

Onlar haktan uzaklaşıp derin bir sapıklık içine düşmüşlerdir. Zîrâ duyu organlarıyla algılanan hususlara gaybî konular içinde en çok benzeyen, yeniden diriliş konusudur. Çünkü o, kuruyup öldükten sonra yerin yeniden diriltilip canlanması gibidir. Kim bu diriliş işini mümkün görmezse, daha ileriye yol bulup gitmesi çok uzaktır.

Âyette sapıklığın “uzaklık”la vasıflanması mecâz-i aklîdir. Çünkü uzaklık hakîkatte sapık olan kişi içindir. Zîrâ yoldan uzaklaşan, kişinin kendisidir. Ancak mecaz-i aklî olarak bu uzaklık vasfı, kişinin fiili olan sapıklığa nisbet edilmiştir. Burada mânâ: “Bu kişi uzaklık sahibi yahut kendisinde uzaklık olan bir sapıklıktadır” şeklinde de olabilir. Çünkü sapan, yoldan yakın yere de, uzak yere de sapabilir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: Onlar, uzak bir sapıklık içine düşmüşlerdir. Çünkü bu sapıklık ezelîdir. Bu âyet-i kerîmede şöyle bazı hususlar vardır:

1- Burada bir şeyin hemen çabuk olmasını isteyerek acelecilik yapmak yerilmiştir. Bunun için altı yer hariç acele etmek şeytandandır denilmiştir. Bunlar:

Vakti girince namazı eda etmek

Hazır olan cenazeyi defnetmek

Baliğa olan bakireyi evlendirmek

Süresi dolan borcu ödemek

Misafire ikram etmek

Günah işleyince tevbe etmek

2- İman ve tasdik. Bu asıldır. Bu durum kişinin mü’min sayılabileceği bütün durumları kapsamaktadır. Özellikle kıyâmet konusu bunlardandır. Yine iyi işler yaparak kıyâmete hazırlanmak da bu cümledendir.

Rivâyet edildiğine göre bir adam Peygamberimiz (s.a.)’e kıyâmet ne zaman kopacak diye sorar? Peygamberimiz de bu soruya “kıyâmet için ne hazırladın?” şeklinde bir soruyla mukâbele eder. Adam: “Çok şey hazırlamadım.” Yahut “Hiçbir şey hazırlamadım. Ancak Allah’ı ve Rasûlü’nü seviyorum” der. Peygamberimiz (s.a.) de: *“O halde sen sevdiğinle berabersin”* buyurur.[79]

Şüphesiz Peygamberimiz (s.a.)’i seven kişi bütün hallerde ona uymayı da sevecektir. Bu kişi Peygamber (s.a.)’i ve ona uymayı sevince, Peygamber de onu sevecektir. Nihâyet Peygamber: “Ne zaman dost ve kardeşlerime kavuşacağım?” buyurur. Ashâb-ı

kirâm: “Analarımız babalarımız sana fedâ olsun ey Allah’ın Rasûlü, biz senin dost ve kardeşlerin değil miyiz?” deyince Peygamber (s.a.): “Siz benim ashâbım, arkadaşlarımsınız. Benim dost ve kardeşlerim, beni görmedikleri halde bana inananlardır. Ben onları çok arzuluyorum” buyurur.[80]

Bir başka hadis-i şerifte onları “kardeşleri” olarak tahsis ve beyan etmişlerdi. Yine ashâb-ı kirâm: “Ey Allah’ın Rasûlü! Biz senin kardeşlerin değil miyiz?” deyince Peygamberimiz (a.s.): “*Hayır siz benim ashâbımsınız. Benim kardeşlerim, benden sonra gelip beni görmedikleri halde bana inanacak olanlardır”* buyurdu. Devamla Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *“Onlardan biri için sizden elli kişinin ecri vardır.”* Sahâbe-i kirâm: “Ey Allah’ın Rasûlü! Belki bu elli kişi onlardandır” deyince Peygamberimiz: “Hayır sizden elli kişinin sevabı” diyerek üç kere teyiden tekrar etmişlerdir. Sonra devamla: “Çünkü siz hayır üzere yardımcılar bulursunuz” buyurmuştur.[81]

3- İlim övülmüştür. Ancak ilim korku, saygı ve amelle beraber olursa övgüye daha layıktır. Zîrâ ilim cehâleti giderdiği nisbette saâdeti celb eder. O halde ilminle gururlanma! Çünkü Firavun, Mûsâ (a.s.)’ın peygamberliğini, İblis, Adem (a.s.)’ın durumunu, Yahudiler de Peygamber (s.a.)’in peygamberliğini biliyorlardı. Ancak bunların hepsi îmandan mahrum kalmışlardır.

4- Kuşku ve tereddüd yerilmiştir. Öyle ise kesin ve açık bir yakîn insan için elzemdir. Hatta ayan beyan görmüş gibi inanmalıdır. **Hz. Ali** şöyle der. “Gözümden perde kaldırılıp âhiret bana gösterilse bile îmânım ve yakinimde herhangi bir artma olmaz. Çünkü ben zaten bunlara görmüş gibi inanıyorum.”

Şâir der ki:

Cennet ile cehennemin hâlini gerektiği şekilde yakînen bildim.
Eğer perde kaldırılsa, bu yakîn zerre kadar çoğalmaz.

5- Saâdet ve şakavetin her ikisi de ezelîdir. Saîd kişinin saâdeti arızî olduğu için sonradan şakî ve eşkıyâ olur. Şakî ve şerli olan da bu şakàvet ve kötülüğü ârizî olduğu için saîd ve bahtiyar olur. Her şey sonunda aslına döner. Biz Allah’tan hidâyet, diler hevâ ve hevesten Allah’a sığınırız.

اَللّٰهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهٖ يَرْزُقُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿١٩﴾

19. Allah kullarına lutufkârdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.

“Allah kullarına” son derece *“lutufkârdır,”* onlara akıl ve havsalalarının ulaşamayacağı nisbette lutuf ve ihsanlarda bulunur, *“dilediğini rızıklandırır.”* Lutuf ve ihsanı bütün kullarına şamil olup yine de bazı kullarına bir takım özel lutuflarda

bulunur. *"O kuvvetlidir,"* ezici güç sahibi olup her şeye üstün gelendir. *"Güçlüdür"* hiç yenilgiye uğramayan ulu ve yücedir.

Allah Teâlâ zâtı itibariyle iyi olup, kullarına son derece iyilik edendir. Her çeşit lutuf ve ihsanını onlara akıl, hayal ve havsalalarının ulaşıp idrak edemeyeceği şekilde akıtır. Bu derin mânâ "latîf" kelimesinden alınmadır. Bu kelime mübâlağa kalıplarından olup nekre oluşu da ayrıca mânâyı zenginleştirmektedir. "Akıl ve havsalanın ulaşmayacağı lutuf ve ihsanlar" mânâsı ise bizzat "latîf" kelimesinin ihtiva ettiği lutuftan elde edilmiştir. Zîrâ "lutuf" derin ve derûnî bir tarzda iyilik ve faydayı ulaştırmaktır.

"Dilediğini rızıklandırır." Rızıklandırmayı dilediğini dilediği gibi rızıklandırır. Bunun tabiî bir sonucu olarak lutuf, ihsan ve nimetlerle bezemenin yanısıra, onun yüce hikmetine mebni olarak irâdesinin gereği üzere ayrıca kullardan her birine ayrı bir çeşit lutuf ve ihsanda da bulunmaktadır. Bu ihsanların cinslerinin genel, çeşitlerinin özel oluşu arasında her hangi bir çelişki de yoktur. Yani Allah'ın dilemesiyle tahsis edilen şey, iyilik çeşidi ve sınıfıdır. Bu durum, iyilik cinsinin bütün kulları kapsar mâhiyette oluşuna engel değildir. "İbâd" kelimesinin Allah'a râci olan zamire muzaf oluşu da bunu ifâde etmektedir. Bu lutuf ve ihsanların bir yönüyle umûmî, diğer bir yönüyle husûsî oluşu arasında bir çelişki yoktur. Allah Teâlâ bütün kullarına iylik etmektedir. Ancak bu, her çeşit ve her sınıf iyiliğin bütün kullara eşit seviyede ulaşacağı anlamına da gelmez. Zîrâ iyiliklerin kullara ulaşması muhtelif seviyelerde ve değişik değişiktir. Bunda büyük ilâhi hikmetler vardır. Şâyet bütün kullara bütün nimetler aynı şekilde ulaşmış olsa, bu sefer üstün olanla düşük olan arasında bir fark kalmayacaktır. Bilakis Allah'ın iyilik ve lutfu kullara belli hikmetlere bağlı olarak farklı şekillerde dağıtılmaktadır. Bu da kullardan birine bir çeşit, diğerine başka bir çeşit nimet tahsis edilmekle gerçekleşmektedir. Bu sûretle kullardan her biri diğerine onda olan nimetten ötürü müracaat etmekte, bu şekilde durumları bir düzen içine girip maişet sebepleri de tamam olmakta, dünyaları düzelip mamur bir hayat oluşmaktadır. Bunun sonucu olarak da âhiret mutluluğunu kazanmak için zaman bulmaktadırlar. Bazıları bu bölüme *"Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır"* şeklinde bir mânâ vermişlerdir. Çünkü Kur'an âyetleri birbirini tefsir etmektedir.

"O kuvvetlidir." Kudreti zâhir olup her şeye hükümran olandır. Bu durum Allah'ın tüm kullarına olan lutuf ve ihsanına uygundur. Kuvvet aslında bünyenin sert, dayanıklı ve mukavemetli olması demektir. Allah hakkında böyle cismânîlikler muhal olduğundan bu durum Allah'ın kudretine hamledilmiştir. Çünkü kudret de kuvvetin bir sonucudur.

"Güçlüdür." Hiç yenilgiye düşmeyen ulu ve yüce varlıktır. Bu durum, Allah'ın dilediklerine dilediği şeyleri tahsis etmesine uygun düşmektedir. Bazı büyükler şöyle demiştir: Allah'ın kullarına olan lutuf ve ihsanı, insanları vasıtasız olarak feyz-i ilahîyi kabûle müsaid olarak ahsen-i takvim ve selim fıtrat üzere yaratması ve onlara vuslat için cezbe lutfunda bulunmasıdır. Yine Yüce Allah, kullarına lutuf ve ihsanda bulunarak onları şeytana, nefsânî arzulara ve dünyaya değil de kendine kul yapmıştır.

Allah Teâlâ, "O kullarına latiftir" buyruğuyla;

Âbidlere: “–Allah sizin riya ve tekellüflü olan ahvalinizin kapalı taraflarını ve iç yüzünü bilir. Artık sahip olduğunuz haller ve amellerle gururlanmayın” diye, nida etmektedir.
Asilere: “–Allah’ın rahmet ve ihsanından ümidsiz olmayın” diye söylemektedir.
Fakirlere: “Allah size de lutuf ve ihsanda bulunacak, sizi açlıktan öldürmeyecektir. Allah kâfirlere bile lutuf ve ihsanda bulunuyor ki müminlere neden ihsanda bulunmasın” diye hitap etmektedir.
Şâir der ki:

Yeryüzü bütün genişliği ile onun sofrasıdır.
Bu hân-ı yağmadan dost da alır, düşman da.

Yine Cenâb-ı Hak zenginlere de:
“Biliniz ki Allah sizin mal toplamanızı da ve topladığınız tüm mallardaki muamelelerinizi de bilir” diye hitap etmektedir.
Allah’ın kullarına olan lutuflarından biri, onları lutuf sıfatına mazhar kılması ve latif olduğunu onlara bildirmesidir. Allah’ın lutuf ve keremi olmasaydı kullar Allah’ı bilemez ve tanıyamazlardı. Yine Allah lutuf ve keremiyle onların esrarını irfan nurlarıyla süslemiş, onlara ayan beyan keşif ve kerametler ihsan etmiştir.
Fusûl’da gelmiştir ki; “latîf”in birkaç anlamı vardır. Birincisi şefkattir. **İmam Kuşeyrî** buyurmuştur ki: Lutuf yetecek kadar olandan fazlasını vermesi, yapabileceğinden daha azını emretmesi/istemesidir. İkincisi dengeli ve ölçülü olmaktır. Üçüncüsü ise kişinin onun kaza ve kaderine ulaşmasını engellemek, ‘ne?’ ve ‘nasıl?’ın onun dergâhına girmesini engellemek için örtücü/gizleyici olmaktır.
Şâirin ifâdesiyle:

Bir kimse “nasıl” ve “niçin”den söz edemez,
Ki yaratılış hâdiseleri “nasıl” ve “niçin”in ötesindedir.
“Niçin” deme, “niçin” kadere yenilmiştir.
“Nasıl”dan da söz açma, “nasıl” da kaza okuyla yok olmuştur.

Muvazzah’ta şöyle gelmiştir: Latîf; kapalı ve anlaşılması zor işleri ilimle bilen, âşikâr günahlardan hilimle kaçınandır.
Keşfü’l-esrâr’da denilir ki: Latîf; nimeti kendisine verir gibi vermek, şükrü ise köleden istediği kadar istemektir.
Bazıları şöyle demiştir: Allah Teâlâ öyle latif bir zâttır ki kulların kafaları karışmasın diye âhirette onlara günahlarını unutturur. **Ebu Seyid el-Harraz** (k.s.) şöyle demiştir. Allah kullarına çok latiftir lutufkardır. Zâhir ve bâtında mevcuddur. Bütün eşya onunla kaimdir. Ancak onun zikri kalbe bazen düşer bazen kaybolur ki kul bu sayede her an ona muhtaç olduğunun farkında olsun.

Cafer Sadık (r.a.) şöyle demiştir. Allah'ın kullarına lutufkâr oluşu onları helâlinden rızıklandırıp duruma göre bu rızkı taksim etmesidir. Yani Allah Teâlâ seni helâl ve temiz şeylerle peyderpey rızıklandırmış, bunu bir kerede takdim ederek: "Al ne hâlin varsa gör!" dememiştir.

Ali b. Mûsâ şöyle der: Allah'ın kullarına lutufkâr oluşu kulların amellerine kat kat ecir vermesidir.

Cüneyd (k.s.) der ki: Allah kendi dostlarına lutufta bulundu da onlar Allah'ı bildiler. Şâyet düşmanlarına da aynı lutufta bulunsaydı onu inkâr etmezlerdi. Allah'ın kullarına lutufkâr oluşu, kulların iyilik ve güzelliklerini yayıp günah, ayıp ve kötülüklerini örtmesi olarak da yorumlanmıştır.

Bazıları şöyle dediler: O lutuf sahibidir, senden belli ve sınırlı ibâdetler ister fakat sana ebedî mükâfatlar verir. Allah hem lutufkâr hem de kahredicidir. Onun lutfu ile Kâbe ve mescidler inşâ ederler, onun kahrı yüzünden kilise ve puthâneler yaparlar. Bazıları onun tevfiki sebebiyle lutuf yolunda ilerler, bazılarıysa yardımını kesmesi muktezasınca kahır yolunda yürürler.

Yıllardır ezan okuyan bir müezzin vardı. Bir gün minâreye çıktı, gözü Hıristiyan bir kadına ilişti ve ona âşık oldu. Minâreden inerek evinin kapısına gitti ve durumunu ona anlattı. Kadın ona: "Eğer iddiân doğruysa ve eğer gerçekten âşıksan beline zünnâr bağlaman gerekir" dedi. O bedbaht, bu kadının ihtirasıyla Hıristiyan zünnârını bağladı, şarap içti. O kadın için kendinden geçti, fakat kadın kaçtı ve o evin kapısında kaldı. O bedbaht evin damına çıktı ve hîle yaparak evin içine atladı. Ezelî yardımdan mahrum bir şekilde damdan düşüp Hıristiyan olarak helâk oldu. Yıllarca müezzin olarak İslam'ın şartlarını yerine getirirken, sonuçta Hıristiyan olarak helâk oldu ve maksadına erişemedi.

Hafız şöyle demiştir:

İffetlinin de ayyaşın da hükmü gizlidir/mühürlüdür,
Kimse sonunun ne olacağını bilmez.

İmam Gazali şöyle der: Latif; kulların maslahatlarına olan şeylerin incelik ve gizliliklerini, onların gizem ve sırlarını bilen sonra bu güzellikleri zorbalıkla değil de gâyet nazik, yumuşak ve müşfik bir yolla kullara ulaştırandır. İş ve muâmelede yumuşaklık, ilim ve idrakte letâfet bir araya gelince işte latifin mânâsı orada tecellî eder. Bu durum ilim ve fiilde kâmil mânâda yalnız Allah Teâlâ için tasavvur edilebilir. Allah'ın kullarına lutufkâr oluşunun gereğidir ki Allah cenini anne karnında/rahimde üç karanlık; ışık, ısı ve su geçirmez zarla sarılı bulunan üç doku içinde yaratıyor sonra onu orada koruyup ağızdan gıdâ alma safhasına kadar göbek bağıyla orada gıdâlandırıyor.

Dünyaya geldiği andan itibaren ona annesinin memesini ağzına almasını ve emmeyi

ilham ediyor. Dışarıdan hiçbir eğitim ve müşâhede olmaksızın gece karanlığında bile yavru, annesinin memesini bulup emiyor. Hatta kuluçkaya bırakılan yumurta kırılıp civciv çıktığı anda Allah Teâlâ behemehal o civcive dane toplamayı ilham etmektedir. Sonra ilk yaratılıştan itibaren süt dönemi devam ettiği sürece Allah diş bitirme işini ertelemektedir. Çünkü bu dönemde dişe ihtiyaç yoktur.

Daha sonra artık aldığı gıdâları öğütmeye hâcet duyulduğu anda diş bitirilmektedir. Sonra Allah bu dişleri öğütücü yan dişler, kırıcı azı dişleri ve kesici ön dişler olarak taksim etmiştir. Yine Allah evvelemirde kendisinin nutuk ve konuşma işini gördüğü ve belirgin görevinin bu olduğu bilinen dile kürek gibi bir görev yükleyerek yemeği öğütme mecrasına götürmektedir. Sonuçta insan da diğer varlıklar gibi ilk durumda cansızlar zümresindendir.

Allah'ın insan üzerinde olan ilk lutuf ve ihsanı, onu cansızlar âleminden bitkiler âlemine intikal ettirmesidir. Sonra insanın şânını daha da yücelterek bitkiler âleminden hayvanlar (canlılar) âlemine intikal ettirdi. Nihâyet insanı hassas ve irâdesiyle hareket eden bir canlı yaptı. Sonra insanlar âlemine naklederek onu nâtık ve müdrik yani konuşan ve düşünen canlı yaptı. Bu son durum, geride bahsedilenden çok farklı ve pek yüce bir nimettir.

Allah'ın kullarına olan bir başka lutuf ve ihsanı da şudur: Yüce Allah az bir ömürde kısa bir zamanda az bir çalışmayla kulların ebedî mutluluğa ulaşmalarını kolay yapmıştır. Allah'ın bir başka lutfu da şudur: Allah Teâlâ hayvanların karnından fışkı ile kan arasından kullara saf süt çıkarır. Sert kayalardan nefis cevherler çıkarır. Arıdan bal çıkarır. İpek böceğinden kozadan ibrişim ipek çıkarır. Sedeften inci çıkarır. Ve daha böyle nice nimetler lutuf ve ihsanlar hep Allah'ın kullarına ikramıdır.

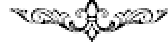
Allah'ın kullarına latif ve lutufkâr olmasından ve o latif sıfatından kulun hissesi ise kulun da Allah'ın diğer kullarına yumuşak ve merhametli davranmasıdır. Bu nimetin gereği olarak kulları Allah'a nazikçe dâvet etmeli; insanları zorlamadan, taassup ve husûmet olmaksızın onları âhiret mutluluğuna sevk etmeye çalışmalıdır. Bu konuda yumuşaklık ve nezâket yollarının en güzeli, dâvet eden kişinin sâlih amellerle, tertemiz bir hayat tarzıyla ve güzel ahlâkla insanları hakkı kabule çekmesidir. Zîrâ böyle kendi şahsında İslâmı yaşayarak dâvet etmek, kuru ve yaldızlı sözlerden daha etkili ve daha nâziktir.

Bunun için Peygamberimiz (s.a.) *"Siz, benim kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılınız"*[82] buyurmuş, "ben size söylediğim gibi namaz kılınız" buyurmamıştır. Çünkü bir husûsu yaşayarak tatbik etmek buna uyanların gönüllerinde daha bir kabul ve tercih sebebidir.

*Mesnevi'*de denilir ki:

Örnek olunarak verilen öğüt insanlara daha cazip gelir,
Çünkü bu öğüt duyan duymayan herkese erişir.

Sonra rızıklar sûri (maddî) ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Maddi olan herkesçe bilinen zâhirî nimetlerdir. Mânevî olan ise ruhların gıdâsı olan tevhid ve maârif-i ilâhiyedir. Tabiatın gıdâsı yemek-içmek, nefsin gıdâsı boş ve lüzumsuz şeyler konuşmak, kalbin gıdâsı tefekkür, ruhun gıdâsı ise fiilleri, sıfatları, zâtı, sonsuz ve sınırsız ilâhî mârifetler olan tevhid ilmidir. İnsan bedeninde Allah'ın nazargâhı kalptir. Şâyet kalp tevhid, zikir, îman ve irfan nûru ile düzgün ve sâlih olursa artık bütün haller iyi ve düzgün olur. Tabiî ki iyilik, lutuf, ihsan, nimet ve ikramlar hep Allah'tandır.

---

[77]. Aclûnî, 2412.
[78]. Münâvî, IV, 168-169.
[79]. Buhârî, Fedâilu's-sahâbe 6; Edeb 95, 96; Dârimî, Rikàk 71; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 156, 166.
[80]. Deylemî, Hadis no: 6457.
[81]. Bk. Deylemî, Hadis no: 6457.
[82]. Buhârî, Ezân 631; Dârimî, Salât 1253.

O,
RIZKI DİLEDİĞİ ÖLÇÜDE
İNDİRİR

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فٖي حَرْثِهٖۚ وَمَنْ كَانَ يُرٖيدُ
حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصٖيبٍ ﴿٢٠﴾ اَمْ
لَهُمْ شُرَكٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدّٖينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُۜ وَلَوْلَا
كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِمٖينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٢١﴾
تَرَى الظَّالِمٖينَ مُشْفِقٖينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْۜ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فٖي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِۚ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُ۫نَ عِنْدَ
رَبِّهِمْۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبٖيرُ ﴿٢٢﴾ ذٰلِكَ الَّذٖي يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ
الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ قُلْ لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا
الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبٰىۜ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فٖيهَا حُسْنًاۜ اِنَّ
اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۚ فَاِنْ يَشَاِ
اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَۜ وَيَمْحُ اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهٖۜ
اِنَّهُ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذٖي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهٖ
وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّـَٔاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَۙ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجٖيبُ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزٖيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهٖۜ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ
عَذَابٌ شَدٖيدٌ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ
وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ بِعِبَادِهٖ خَبٖيرٌ بَصٖيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذٖي
يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُۜ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمٖيدُ
﴿٢٨﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فٖيهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍۜ
وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَدٖيرٌ ﴿٢٩﴾

20. Kim âhiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun âhirette bir nasibi olmaz.

21. Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği bir dîni getiren ortakları mı var? Eğer erteleme sözü olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere

can yakıcı bir azap vardır.

22. Yaptıkları şeyler başlarına gelirken zalimlerin, korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lutuf budur.

23. İşte Allah'ın, îman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği nimet budur. De ki: Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum. Kim bir iyilik işlerse onun sevabını fazlasıyla veririz. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

24. Yoksa onlar, *(senin için)* Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler? Allah dilerse senin kalbini de mühürler. Ve Allah bâtılı yok eder; sözleriyle hakkı ortaya koyar. Şüphesiz O, kalplerde olanları bilendir.

25. O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

26. Allah, îman edip iyi işler yapanların tevbesini kabul eder, lutfundan onlara, fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.

27. Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, *(rızkı)* dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir.

28. O, *(insanlar)* umutlarını kestikten sonra, yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.

29. Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir. O dilediği zaman bunları biraraya toplamaya da kadirdir.

"Kim" amelleriyle "*âhiret kazancını"* sevabını *"istiyorsa, onun kazancını"* sevabını birden ona, ondan yedi yüze ve daha fazlasına kadar kat kat *"artırırız. Kim de dünya kârını"* metâını ve dünya lezzetlerini *"istiyorsa ona da dünyadan"* taksim ettiğimiz nisbette *"bir şeyler veririz. Fakat"* bütün himmet ve gayreti dünyaya yönelik olduğu için *"onun âhirette bir nasibi olmaz."*

"Hars" aslında tohumu yere atmaktır. Tohumdan meydana gelen ürüne de hars denir. Bu kelime, mecaz ve teşbih yoluyla amellerin semere ve sonuçları için de kullanılır. Bu kullanımda ameller tohumlardan elde edilen ürünlere benzetilmiştir. Elbette bu ürünler, dünya işiyle elde edilen faydalardır. Bunun için "dünya âhiretin tarlasıdır " denmiştir. Mânâ: "Kim amellerinde âhiret sevabını istiyorsa onun sevabını birden ona, ondan yedi yüze ve daha fazlasına kadar kat kat artırırız" demektir.

Kâşifî şöyle demiştir: Bir dane iken çoğalıp fazlalaşan ekin mahsûlü gibi müminin ameli de çoğalıp artar. Öyle ki bir zerre iken diğerleriyle birlikte bir dağ hâline gelir.

Câlib-i dikkattir ki Allah Teâlâ, âhiret kazancını isteyen bu kişi hakkında "onun dünyada da nasibi vardır" buyurmamıştır. Hâlbuki kendisi için taksim edilen rızık şüphesiz ona ulaşacaktır. Bunun sebebi Allah Teâlâ'nın, kişinin dünyadaki nasîbini

önemsememesi ve bunun âhiret sevabı yanında hiçbir şey olmadığını belirtmek istemesidir. Nitekim Süleyman (a.s.)'ın: *"Bir tesbih yani bir kere sübhânallah demek Süleyman'ın mülkünden daha hayırlıdır"* sözü bu açıdan ne kadar mânidardır.

Demişlerdir ki: Süleyman (a.s)'a birini seçmesi için mal, mülk ve ilim arzettiler de Süleyman (a.s) ilmi seçti, malı mülkü istemedi.

Şâir ne güzel söyler:

Dünyayı istersen, sana sadece dünyadaki payını verirler,
Ukbâyı/âhireti istersen, sana her ikisini birden verirler.

Şâyet, "Bu âyetin zâhiri, âhiret sevabı kazanmak yahut azâbı bertaraf etmek için kılınan namazın câiz olduğuna delâlet etmektedir. Hâlbuki fukahâ böyle bir namazın câiz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir. Çünkü îman ve tâate rağbet, bunların bizzat îman ve tâat olmalarından kaynaklanmalıdır. Yoksa sevap talebi için yahut azap endişesiyle îman ve tâate rağbet faydasızdır. Zîrâ böyle bir kişi mânen illetli ve hastadır" denirse buna şöyle cevap verilir: Ekin ve ürün ancak yere sağlam tohum atmaktan hâsıl olur. Bütün hayır ve mutlulukları içine alan sağlam tohum ise yalnız Allah'a kulluk yapmaktır. Kulluk için yapılan amelin uhrevî olması da, onunla sadece Allah rızasının taleb edilmesine bağlıdır.

"Kim de" amelleriyle *"dünya kârını istiyorsa":* Bu kârdan maksad, dünya metaı ve dünya lezzetleridir. Bunu isteyenden murad da kâfir yahut münâfıktır. Çünkü münâfıklar savaşlarda sırf ganimet almak maksadıyla müminlerle beraber olurlardı. Ayrıca bütün bozuk niyetli olanlar da bu hükme dâhildirler. *"Ona da dünyadan bir şeyler veririz."* Onun istediği, arzu ettiği şekilde değil de bizim ona taksim ettiğimiz nispette bir şeyler veririz. Arzu ettiği her şeyi değil, ancak bizim istediğimiz kadarını veririz. Dolayısıyla sadece dünyaya talib olan kişi, dünyadan isteyip arzu ettiği şekilde murâdına nâil olamaz.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Kimin niyeti âhiret olursa Allah onun işini derleyip toplar kalbine kanâat verir. Dünya onun ardından kerhen de olsa gelir. Kimin de niyeti sadece dünya olursa Allah onun işini bozup alnına da fakirlik damgası vurur. Dünyadan da Allah'ın takdir ve taksiminden başka bir şey elde edemez."*[83]

"Fakat onun âhirette bir nasîbi olmaz." Yani "mademki bu kişinin arzu ve himmeti tamamen dünya üzerine tahsis edilmiştir, öyleyse âhirette onun hiçbir nasibi yoktur" demektir. Orada herkes niyetinin karşılığını alacaktır. Bu durumda sözkonusu kişinin, âhiret sevabından tamâmen mahrum kalacağı anlaşılmaktadır.

İmam Râgıb şöyle der: İnsan dünyada ekin eken bir çiftçi durumundadır. Ameli ekini, dünyası ise ekin tarlasıdır. Ölüm vakti hasad ve harman zamanıdır. Âhiret ise harman yeridir. Elbette kişi ektiğini biçecek, hasad ve harman yaptığını ölçüp-tartıp kabına koyacaktır.

Hikâye edilir ki:

Belhli bir adam kölesine buğday ekmesini emretti. Köle ise arpa ekti. Harman zamanı gelince köleye neden böyle yaptığını sordu. Köle: “Ben buğday biteceği zannıyla arpa ektim” diye karşılık verdi. Adam: “Ey ahmak! Sen hiç arpa ekip buğday biçeni gördün mü?” diye çıkışınca köle: “Peki sen hem Allah’a isyan edip hem de onun rahmetini umuyor ve boş kuruntularla avunuyorsun, bu nasıl oluyor?” diye ikazda bulundu.

Sâib der ki:

Beden kervansarayını geçtiysen daha sonra bir durak yok,
Yol azığını niye buradan almadın?

Evet, nasıl ki harman yerinde tartılar, ölçekler, emniyet birimleri, koruyucu kolluk görevlileri ve şâhidler varsa aynı şeyler âhirette de vardır. Yine harmanda buğdayı samanından ayıracak şeyler varsa aynı şekilde âhirette de güzel amellerle çirkin ve günah işleri birbirlerinden ayıracak şeyler vardır. Kim âhireti için çalışırsa onun ölçeği ve terazisi bereketli kılınıp ebedî âhiret azığı olur. Kim de sadece dünyası için çalışırsa bütün gayret ve çalışmaları hüsran ve bâtıl olur.

İşte dünya amelleri salkım, söğüt, defne, zakkum ağacı ve ebu cehil karpuzu gibidir. Baharda yapraklarının tazeliği göz kamaştırır. Ancak hasad ve harman zamanı gelince hiçbir faydası yoktur. Bunlardan devşirilen yaprak vesâir, harman yerinde hiçbir fayda sağlamaz. Âhiret amellerinin benzeri ise üzüm ve hurma ağacı gibi olup bunların kışın manzarası çirkindir. Ancak devşirme zamanı geldiğinde sana tam bir azık ve hazırlık olup ambarda gıdâ stoku olurlar.

İşte dünya müzahrafâtının dışı parlak ve yaldızlı olup içi habis ve pis olunca Allah Teâlâ bu dünyaya aldanmaktan kullarını nehyetmiş ve şöyle buyurmuştur: ***“Onlardan bazı zümrelere kendilerini denemek için verdiğimiz dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha süreklidir.”*** (Tâhâ, 20/131)

Evet, pislik altın kaba da konsa yine de pisliktir. Akıllı kişi buna el uzatmaz.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle denmiştir: Kim cehd ü gayretle âhiret ekinini isterse biz de onu hidâyet etmekle, ziyâde tâatimize muvaffak kılmakla, bugün burada dünyada inâyetimizle ilâhî mârifetlerdeki hallerini saf, temiz ve berrak tutmakla onun ekinini artırırız. Ayrıca âhirette de derecelerinde yakınlık ve yüksekliğini, Allah katındaki değer ve itibarını ziyâdeleştirmek, dost ve akrabalarına şefaat etme hakkı tanımak sûretiyle onun ekinini artırırız. Her kim de yalnız dünya ekinini ister onunla yetinirse biz de dünya sevgisinin afetlerinden olmak üzere onun kalp körlüğünü, manevî dilsizliğini, manevî sağırlık ve ahmaklığını artırırız. Ayrıca onun için nefsânî kötü ahlâkın, şeytânî-süflî sıfatların, vahşî-yırtıcı hayvânî sıfatların menşei olan mânevî bir perdeleme yaparız. Böylece onun âhirette rûhânî vasıflardan ve rabbânî ahlâktan yana hiçbir nasibi de olmaz.

Araisu’l-beyan’ da şöyle denilir: Âhiret ekini Mevlâ’nın cemâilini müşâhede etmek, ona ulaşıp yakın olmaktır. Bu ârifler için böyledir. Dünya ekini ise zâhir kerametlerdir.

Kim bu zâhirî keramet/ikramlarla meşgul olursa, bunlar onu haktan perdeler. Ârifin dünya ekini Allah'ın mârifeti, muhabbeti ve hizmetidir. Yoksa mârifet ehline göre tüm kâinat bir zerre bile değildir.

Bazıları bu âyete şöyle bir mânâ vermişlerdir: Kim Allah sevgisinden dolayı Allah için amel eder de ameline hiçbir karşılık beklemezse, Allah'tan başka her şey onun nezdinde küçülür. Bu kişi ne dünya ekini ne de âhiret ekini ister. Bilakis dünya ve âhirette sadece Allah'ı ister.

Sehl şöyle demiştir. Dünya ekini kanâat, âhiret ekini ise rızâdır.

Yine **Sehl** der ki: Âhiret ekini dünyada kanâat, âhirette mağfiret, bütün hallerde Allah'tan râzı olmaktır. Dünya ekini ise dünyadan hâcetini görmek, onu toplayıp stoklamak ve onunla övünmektir. Kim bu durumda olursa onun âhirette nasibi olmaz.

Şeyh Attar (k.s.) şöyle der:

Çocuklar gibi sarıya kırmızıya bakma,
Kadınlar gibi boya ve kokuyla mağrur olma.

Dünya yaşlı bir kadın gibidir. Kim dünya zînet ve yaldızlarıyla övünürse o kişi kadın hükmündedir. Akıllı kişi sâlih ve bâki amellerle âhiret rütbesini elde edendir. Zîrâ dünya ve içindeki her şey yok olmaya mahkûmdur.

Nitekim Şâir **Lebid** şöyle demiştir:

Bilin ki; Allah'tan başka her şey bâtıldır.
Ve bütün nimetler elbette yok olmaya mahkûmdur.

Tabiî ki buradaki nimetlerden maksad, fâni dünya nimetleridir.

اَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدّ۪ينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللّٰهُۜ وَلَوْلَا
كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْۜ وَاِنَّ الظَّالِم۪ينَ لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢١﴾

21. Yoksa onların, Allah'ın izin vermediği bir dîni getiren ortakları mı var? Eğer erteleme sözü olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz zalimlere can yakıcı bir azap vardır.

"Yoksa onların" müşriklerin kendilerine, *"Allah'ın izin vermediği"* şirki kabul, dirilişi inkâr, yalnız dünya için çalışma ve İslâm'a muhâlif nefse muvafık işleri emretme gibi bozuk *"bir dîni getiren"* şeytanlardan *"ortaklar mı var?"*

Ortaklardan maksad, ins ve cin şeytanlarıdır. "Hüm" zamiri Kureyş müşriklerini ifâde etmektedir. Mânâ şöyledir: "Yoksa onların şeytanlardan dostları mı var? Yani küfür ve isyanda onlara ortak olan ve bu durumu süsleyip tahrik eden ve bu konuda onlara

yardım eden ortakları mı var?” Çünkü müşrikler bunlardan başka birşey bilmezler. Halbuki Allah Teâlâ, böyle bir şeye izin vermekten, böyle bir şeyi emretmekten münezzehtir, pek yücedir.

Âyette “din” kelimesi, müşâkele lafzî uyum yoluyla zikredilmiştir. Yoksa Allah’ın izni olmayan şeyin “din” olarak algılanması söz konusu değildir. Dolayısıyla burada şeytanların uydurduğu şeye “din” denmesi, Allah’ın dînine mukabil olarak zikredildiği için sadece lafzî uyumdan ibârettir. Bu duruma Arap edebiyatında “müşâkele” denmektedir. Yahut şirki kabul ve dirilişi inkârdan ibaret olan bu bâtıl düşünceye “din” denmesi, alay ve küçümseme maksadlıdır.

Âyette bahsedilen “şürekâ/ortaklar”ın, putlardan ibaret olduğu da söylenmiştir. Bu durumda “em” edâtının başındaki “hemze” inkâr içindir. Zîrâ hiçbir şey anlamayan cansız varlıkların ortaya doğru bir din koyması düşünülemez. Allah Teâlâ da zâten onlara böyle bâtıl bir dîni asla meşrû kılmamıştır.

Bu bâtıl dînin putlara nisbet edilmesi, müşriklerin onları Allah’a ortak koşmalarındandır. Putlar cansız ve akılsız varlıklar olup her türlü faaliyetten uzak oldukları halde böyle bir dîni getirme işinin putlara isnad edilmesi, fiilin sebebe isnad edilmesi kabilinden, isnâd-ı mecâzîdir. Çünkü bu putlar, müşriklerin sapıtıp fitneye düşmelerine sebeptir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Onlar (putlar) insanlardan birçoğunu saptırdılar”*** (İbrahim 14/36) buyurarak bu gerçeğe işâret etmektedir.

“Eğer erteleme sözü olmasaydı” azâbın ertelenmesine dâir geçmiş bir karar olmasaydı yahut bu nihâî hükmün kıyâmet günü verileceğine dâir bir söz olmasaydı **“derhal aralarında hüküm verilirdi.”** Kâfirlerle mü’minler ya da müşriklerle onların ortakları arasında karar verilir, her bir grup lâyık olduğu karşılığı bulurdu. Ancak onlara kıyâmete kadar mühlet verilmiştir.”

Âyette geçen “fasl” kelimesi, hak ile bâtıl arasını ayırmak için verilen hükmü ifâde eder. *Kamus*’ta böyle denmektedir. “Fasl günü” ise hak ile bâtılın zâhir olacağı, hakkın bâtıldan ayrılacağı, insanlar arasında hüküm verilerek haklı ve haksızın birbirinden ayrılacağı gündür. *Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“Şüphesiz zalimlere” âhirette *“can yakıcı”* ıstırabı kişiyi kavrayıp kuşatan *“bir azap vardır.”* Bu, devamlı içlerini yakan ve sonu olmayan azaptır. Burada müşriklerin zulmünü tescil ve mâhiyeti bilinmeyen bu elim azâbın onları kaplamasının sebebinin, zulümleri ve zulme iyice dalmaları olduğuna delâlet için “هُمْ/hüm” zamiri yerine açık bir şekilde “الظَّالِمِينَ/zâlimîn” ismi getirilmiştir.

Bu âyeti kerîmede şu hususlara işâret edilmektedir:

1- Kâfirlerin nefisleri, dîni hevâ ve hevesleri ile istîlâ ettiklerinden ruh ve kalplere Allah’ın rızasının aksine şerîata muhalefet ve tabiata muvafakat gibi şeyler ortaya koymuşlardır. Bu durum harb ehlinin hükümran oldukları anda Müslümanların dîninde olmayan domuz eti yeme, şarab içme, zünnar bağlama gibi şeyleri Müslümanlara revâ görmeleri gibidir. Evet gönülden Allah’a yönelmeli ki şer bertaraf olup durum İslam’ın

ve Müslümanların lehine dönsün.

Rivâyet edildiğine göre sahâbe-i kiramdan **Sâlim b. Avf** (r.a.)'ı düşmanlar esir aldılar. Sâlim'in babası bu durumu Peygamberimiz (s.a.)'e şikâyet etti. Peygamberimiz ona: *"Allah'dan kork ve «lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh» zikrini çok söyle"* buyurdu. Adamcağız bunu yaptı. Bir süre sonra oğlu esir kampından kurtulup yüz deveyi de ganimet alarak çıka geldi.[84]

Hafız şöyle der:

Gayb âlemimin meleği bana hoş bir müjde verdi ki,
Kimse devamlı olarak gama mübtelâ olmayacaktır.

2- Allah Teâlâ, şerîatı yüklenmenin ağır gelmesinden ve beşerî zâfiyetlerinden ötürü, bülûğ çağından önce insanları dinî hükümler ve mücâhedelerle sorumlu tutmadı. Yüce hikmeti gereği şer'i teklifi erteledi ki kullar, bünyeleri gelişip büyüyerek tabiatın azgınlığını kırmaya kuvvet bulabilsinler.

Saib der ki:

Belli ki her ne geldiyse bu bir avuç topraktandır,
Felek aşkın sazının teline dokunamaz.

3- Kim heva ve hevesine uymakla nefsine zulmederse, tabiî alışkanlıklardan kesilip bülûğ çağına geldikten sonra şer'î ahkâmla amel etmekle ona elim azap vardır. Tabiî ki bu azap nefis ve tabiat içindir. Kalp ve ruh için ise bu durum büyük rahmettir. Bunun için kim te'vilsiz olarak: "Allah Teâlâ bu tâatları bize azab sebebi kıldı" derse kâfir olur. Ancak bunu zorluk ve yorgunluk olarak yorumlarsa kâfir olmaz. Şâyet te'vilsiz olarak: "Allah bu ibadetleri bize farz kılmasaydı bizim için daha hayırlı olurdu" derse kâfir olur. Çünkü hayır Allah'ın tercihindedir. Ancak "hayırlı olmayı", "böylesi bizim için daha bir ehven, daha bir kolay olurdu" şeklinde yorumlarsa kâfir olmaz.

Kaside-i Bürde'de şöyle denilmiştir: Amellerde otlayan nefsini gözet. Şâyet mer'âyı helâl sayarsa onu dizginle. Amellerle meşgul olurken müfsid durumlara ve kemâlâtı bozan riyâ, ucüb, gaflet ve dalâlet gibi durumlara karşı nefsi gözet. Şâyet nefis bazı nâfile ibadetlerden zevk ve lezzet alır, onu âdet edinir, bağışıklık kazanırsa nefsini bu durumdan kesmeye bak. Onu ağır ve zor gelecek amellerle meşgul ol. Çünkü ibadetin önemi âdetten ayrılmasıyladır. Külfet mutlak olarak ancak âriflerden kaldırılır.

Şiirin bir beyti şöyledir:

Nice güzel lezzetler kişiyi öldürücüdür
Çünkü kişi bilmezki zehir yağdadır.

Yani çoğu zaman nefis, bir takım lezzetleri süsleyip takdim eder. Hâlbuki bu durum

insan için yağdaki zehir gibidir. Kişi ise bu durumu fark edemez. Özellikle bu kişi sevgi ve muhabbet ehlinden ise onun helaki leziz yemekte ve hoş uykudadır. Nefsin ıslahı ve tezkiyesi için başarı Allah'tandır.

تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ ۗ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ ۚ لَهُمْ مَا يَشَٓاؤُنَ عِنْدَ
رَبِّهِمْ ۗ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

22. Yaptıkları şeyler başlarına gelirken zalimlerin, korkudan titrediklerini göreceksin. İman edip iyi işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır. İşte büyük lutuf budur.

Görebilme özelliği ve yetkisi olan ey insan! Dünyada *"yaptıkları"* kötü *"işler"*in vebâli ve cezası *"başlarına inerken zâlimlerin"* müşriklerin kıyâmette *"korkudan titrediklerini göreceksin."* Çünkü yaptıklarının kötü karşılığı onlara yapışacaktır. Bunda herhangi bir şüphe yoktur. Böyle bir durumun gerçekleşmesinden ister korksunlar ister korkmasınlar fark etmez, Allah'ın emri mutlaka vuku bulacaktır.

مِمَّا kelimesindeki "مِن/min" harfi "talil" yani illet ve sebep beyan etmek içindir. Bunun böyle anlaşılması daha mânidâr ve tehdid ifâde etmede daha etkilidir.

Müfti Sa'dî şöyle der: Âhirette durum dünyadakinin tam tersine olacaktır. Dünyada kendilerini güvende hissedenler âhirette korkulu ve endişeli olacaklardır. Dünyada korkulu ve endişeli olanlar ise âhirette emin olacaklardır.

Mesnevi'de şöyle denilir:

"Korkmayın!" (Fussilet, 41/30) *emri korkanlar için bir rızıktır.*

Bu, korkan o kimseye lâyık bir azıktır.
Kim korkarsa ona güven verirler,
Hangi gönül korkmuşsa onu rahatlatırlar.
Korku bilmeyen kimseye nasıl "korkma" dersin?
Onun derse ihtiyacı yok, ne diye ders verirsin?"

Âyette şu inceliklere işâret vardır: Hevâ ve şehevât ehlinin azâbı başlarına yıkılacaktır. Bu durum ya dünyada nefis tezkiyesi için yapılan riyazât ve çeşitli mücâhedelerle olacak; bu şekilde nefsini kötü vasıflardan temizleyip iyi vasıflarla süslemekle gerçekleşecektir. Yahut nefsini temizlemek için âhirette cehennem ateşine girmekle olacaktır. Tabiî ki dünya azâbı daha hafiftir. Öyleyse vakit geçmeden, fırsat kaçmadan çalışmak lâzımdır.

"İman edip iyi işler yapanlar" beşerî ve zararlı unsurları, nefs ü hevâyı kırmak, nefsi tezkiye etmek, kalbi tasfiye etmek, ruhu güzel duygu ve ahlâkla süslemek sûretiyle

İslamî prensipleri yaşayıp hayata geçirenler *“cennet bahçelerindedirler.”* Onlar cennetlerin en hoş ve en nezih mekânlarına yerleşeceklerdir. En güzel saraylar ve en rahat hayatlar onların olacaktır. Zîrâ bir yerin ravzası böyle olur.

Keşşaf’ın *Havâşî*’sinde şöyle denmiştir: Ravza su ve yeşilliğin bulunduğu bağ, bağçe, çil, çimen, havuz gibi her yerin adıdır.

Keşfu’l-esrar’da ise “ravza”; geniş, latif, göz alıcı, reyhan ve her çeşit çiçeklerin bulunduğu yer olarak anlatılmıştır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Üç şey gözü nurlandırır. Bunlar yeşilliğe bakmak, akarsuya bakmak ve güzel nurlu yüze bakmaktır.”*[85]

Abdullah b. Abbas (r.a.), “yatmadan önce sürme çekmekte bu cümledendir” buyurmuşlardır.

Râgıb şöyle demiştir: Âyetteki “onlar cennet bahçelerindedir” sözü, âhirette onlara hazırlanmış olan zâhirî nimetlere işârettir. Bunun, “kalplerin temiz ve hoş olmasını sağlayan bir takım ilmî ve ahlâkî güzellikler” olduğu da söylenmiştir.

“Rablerinin yanında onlara diledikleri her şey vardır.” Arzu ettikleri her çeşit nimet ve lezzetler onlar için mevcuddur.

Âyette “ihtibâk sanatı” uygulanmıştır. Şöyle ki önce “işfâk/korku” zikredilip bu “emn/güven”in hazfedildiğine delil yapılmıştır. Sonra “cennet” zikredilip bu “cehennem”in hazfedildiğine delil yapılmıştır.

“İşte büyük lutuf budur.” Müminlere verilen bu lutuf öylesine büyüktür ki artık bunun yanında başkalarının sahip olduğu dünyalıklar hiç sayılır. Yahut bu lutuf yanında dünya baştan sona bütün her şeyiyle bir hiçtir. Bu lutuf, ümmet hakkındadır. Peygamberimiz (s.a.)’in şahsına gelince o, Allah Teâlâ’nın pek özel ve çok büyük bir lutfuna mazhar olacaktır. Nitekim bununla ilgili olarak: ***“Ey Habîbim! Allah’ın sana lutfu cidden pek büyüktür”*** (Nisâ, 4/113).

ذٰلِكَ الَّذٖى يُبَشِّرُ اللّٰهُ عِبَادَهُ الَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ قُلْ
لَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ اَجْرًا اِلَّا الْمَوَدَّةَ فِى الْقُرْبٰىۜ وَمَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً
نَزِدْ لَهُ فٖيهَا حُسْنًاۜ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾

23. İşte Allah’ın, îman eden ve iyi işler yapan kullarına müjdelediği nimet budur. De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak *(Allah’a)* yaklaşmayı ve *(O’nu)* sevmenizi istiyorum. Kim bir iyilik işlerse onun sevabını fazlasıyla veririz. Şüphesiz Allah bağışlayan, şükrün karşılığını verendir.

“İşte Allah’ın, îman eden ve iyi işler yapan kullarını müjdelediği nimet budur.” Bu öyle bir sevaptır ki, Allah Teâlâ onları Peygamber (s.a.)’in diliyle müjdelemektedir.

Kâşifî şöyle der: Haberin cümle içinde öne alınması, müminlerin sevinçlerini

artırması bakımından bu kerâmetlerden birisidir. Bundan sonra onlar amellerinin zâyi olmadığını bilirler. Böylece ibadetleri yerine getirmede gayret gösterir, yapmakla yükümlü oldukları ibadetleri daha çok yerine getirirler.

Şâir der ki:

İyi bir insan olmak istiyorsan işini iyi yap,
Çünkü işlerin iyisini, iyi olanlara verirler.
İşin iyi değilse karşılığını bekleme,
İşçinin ücretini işin güzelliğine göre verirler.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bir önceki âyette "ravza"nın tahsis edilip cennetliklerin diğer arzu, istek ve irâdelerinin genel mânâda arz edilmesinin sebebi şudur: Arap beldelerinin çoğunda böyle ırmaklar, bağ, bahçe ve bostanlar yoktur. Onlar arzu ettikleri birçok şeyi bulamaz ve elde edemezler. Dolayısıyla Allah Teâlâ arzu ve isteklerinde onları serbest bırakmakla onları âhirete teşvik etmektedir. Bu konuda temkinli, tedbirli ve hazırlıklı olmalarını istemekte, âhireti dünyaya kıyas etmemelerini tavsiye buyurmaktadır. Zîrâ dünya belâ, imtihan, âfet ve musîbetler diyârıdır. Âhiret ise nimetler, ziyâfetler ve kişinin arzu ettiği her şeyi bulup elde edeceği yerdir. Kim Mevlâsını severse, O'nun rızâsını elde etme yolunda gayretli olur.

Şakîk Belhi (k.s.) şöyle demiştir: Mekke yolunda kötürüm, yerde emekleyip sürünerek giden birini gördüm. Ona nereden geldiğini sordum. Adam "Semerkant'tan" dedi. "Kaç yıldır yoldasın?" dedim. "On yıldan fazla" dedi. Ben adama hayretler içinde baka kaldım. Adam: "Ey Şakik! Neden öyle bakıyorsun?" dedi. Ben adama gücünün azlığı ve yolunun uzaklığı sebebiyle hayretler içinde kaldığımı söyledim. Adam bana şöyle dedi:

"–Ey Şakik! Allah'a ve Kâbe'ye olan aşkım o mesâfeyi bana yaklaştırmıştır. Gücümün azlığına gelince bu bedenin gerçek sahibi olan Allah onu taşıyor. Ey Şakik! Bütün kullara pek lutufkâr olan Mevlâ'nın zayıf bir kulu taşımasına mı şaşıyorsun? Kime Allah'ın fazl u keremiyle müjdesi ulaşırsa o kula bu uğurda bütün varını ve varlığını fedâ etmesi kolay olur."

"De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum." Bu tebliğ görevime karşılık sizden hiçbir ücret, hiçbir menfaat istemiyorum. Rivâyet edildiğine göre müşrikler bir merkezde toplanarak: "Ne diyorsunuz? Muhammed îfâ ettiği bu tebliğ görevi karşılığında sizden bir şey istiyor mu?" diye konuştular. İşte bu âyet bu olay üzerine indi. Mânâ şudur: "Benden önceki meslektaşlarım olan peygamberler istemediği gibi ben de sizden bu tebliğ, müjdeleme ve uyarı görevine karşılık hiçbir ücret istemiyorum."

Müftî Sâ'dî şöyle demiştir: Âyette "ecir", sırf menfaat olarak tefsir edilmiştir. Nitekim hemen ardından "Allah'a yaklaşma arzusu" veya "akraba sevgisi" aynı hükme dâhil olarak istisnâ edilmiştir. Kaldı ki böyle bir isteğin ücret ve menfaat kapsamında

değerlendirilip mütâlaa edilmesi de yeterli olur. Şâirin şu sözünde olduğu gibi:

Öyle bir beldeki orada hiçbir enîs (dost) yoktur.
Ceylan yavrusu ve kumral develerden başka.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Ey Muhammed (s.a.) de ki: Ben bu tebliğ, görevine karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Çünkü Allah Teâlâ da size olan lutuf ve ihsanlarına karşı bir bedel ve karşılık istememektedir. Ben de aynı şekilde bu müjdelemeye karşı bir ücret istemiyorum. Zîrâ mümin Allah'tan güzel ahlâk almıştır. Nasıl ki Allah fazl u keremiyle kulu îmâna muvaffak kılıp inanan kuluna sevap verir. Aynı şekilde Allah fazl u keremini sana meccânen vermeye râzı değildir. Belki sana bu lutuf üzerine ayrıca bir ecir de verecektir. Bunun gibi Yüce Allah, Peygamber (s.a.)'in de bu tebliğ ve müjdeleme görevine karşılık bir ücret istemesine râzı değildir. Dolayısıyla Peygamber (s.a.), ücretsiz olarak bu görevi îfa ettiği gibi ayrıca sana; tebliğde bulunduğu kimselere şefaat edecektir.

"Ancak (Allah'a) yaklaşmayı ve (O'nu) sevmenizi istiyorum." Burada bahsedilen sevgiden maksadın Peygamberimiz (s.a.)'in sevgisi olma ihtimali vardır. "القربى/kurbâ" kelimesi "الزلفى/zülfâ" gibi masdar olup "yakınlık" mânâsındadır. Dolayısıyla buradaki yakınlıktan maksad, akraba ve hısım yakınlığı da olabilir. Peygamberi sevmek, ona eziyet etmemekten ve yakınlığın gereğiyle amel etmekten kinâyedir. Peygamberimiz (s.a.), bu sevgiyi ücret olarak nitelemiş, onu ücrete benzetmiş, ancak onu ücretten de istisnâ etmiştir. Bu istisnâ şâirin şu sözündeki istisna gibidir:

Onların hiçbir ayıbı yoktur. Ancak düşman askeriyle çarpışmaktan
Biraz kılıçları körelmiştir, o kadar…

Görüldüğü gibi, kılıçların körelmesi bir ayıp değil şereftir.

Aynı şekilde Allah'a yaklaşmayı arzu etmek yahut onlardan Peygamber (s.a.)'in akrabasını sevmelerini istemek yahut onların Allah'a yaklaşmayı sevmelerini istemek bir ücret değil, tamamen karşı tarafın menfaatine bir düşüncedir. Bunun izâhı şudur: Peygamber (s.a.)'in, ne olursa olsun, risâleti tebliğde hiçbir şekilde bir ücret taleb etmesi câiz değildir. Zîrâ diğer peygamberlerden hiçbiri böyle bir talepte bulunmamışlardır. Peygamberimiz (s.a.) bu duruma daha layıktır; çünkü o hepsinden fazîletlidir. Bir de Peygamberimiz (s.a.) âyet-i kerîmede beyan edildiği üzere: ***"Deki ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum"*** (Sàd, 38/86) diyerek bu durumu açıkça ifâde etmiştir. Ayrıca Peygamber(s.a.)'in tebliğ yapması kendisine vâcip ve zarûrî bir görevdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını duyurmamış olursun"*** (Mâide, 5/67) Vâcip bir görevin edâsında ücret taleb etmek ise hiç uygun düşmez. Yine dünya metaı, eşyanın en hasis ve değersiz olanıdır. En değerli şey olan ilâhi vahyin

duyurulmasına mukâbil böyle hasis bir şeyin taleb edilmesi düşünülemez. Çünkü ilim değerli cevher olup dünya ise değersiz çanak-çömlek mesâbesindedir. Bir de böyle bir ücret talebi, töhmet ve şüphe oluşturup peygamberliğin sıhhatine gölge düşürür.

Bütün bu izahlardan sonra âyetin mânâsı şudur: "Tebliğ görevine karşılık sizden asla bir ücret istemiyorum. Ancak akrabalık hukukuna dayalı olarak yalnız bu sebeple bir ücret öderseniz, bana eziyet ve düşmanlık etmezseniz ve bu durumu bana tahsis edilen bir ücret sayarsanız -ki bu bir ücret değildir- bu, sizin takdirinize kalmıştır. Ey Kureyşliler sizin kabîle ve akrabalarınızın hepsiyle benim akrabalığım vardır. Benim akrabalarım sizin de akrabalarınız olunca benimle iletişim ve iyi ilişki içinde olup bana eziyet etmemeniz dînen, örfen, kişilik, kalenderlik ve kadirşinaslık açısından yerine getirmeniz gereken bir görevdir. Benim tebliğ görevim olsa da olmasa da akrabalık hukuku gereği bu durum böyle olmalıdır. Hâlbuki siz Arap milleti olarak akraba ve hısım ziyâreti, onlarla sıcak ve samimi ilgi ve iletişim içinde olup akrabadan eziyeti bertaraf etmekle övünürsünüz. Peki, hâl böyleyken bana niye eziyet ediyorsunuz?"

Buradaki yakınlıktan, ibâreye bir muzaf takdir edilerek Peygamber (s.a.)'in yakın ehlini de murâd etmek mümkündür. Sevgiden de Peygamber (s.a.)in akrabasını sevmek ve onlara eziyet etmemek kasdedilebilir. Bu duruma göre mânâ şudur: "Ancak benim âile yakınlarıma sâbit ve yerleşik bir sevgi göstermeniz müstesnâ bir durumdur."

Rivâyet edildiğine göre bu âyet-i kerîme nâzil olunca: "Yâ Rasûlallah! Sevmemiz vâcip olan yakınlarınız kimlerdir?" diye soruldu. Peygamberimiz (s.a.): *"Ali, Fâtıma, torunlarım Hasan ve Hüseyin'dir"* buyurdular.[86]

Nitekim Hz. Ali'den yapılan rivâyette buna delâlet etmektedir. **Hz. Ali** (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.)'e insanların bana hased ile çekemediklerinden şikâyet ettim. Peygamber (s.a.) bana: *"Halife olmakta dördün dördüncüsü (yani dördüncü halife) olmaya râzı olmaz mısın? Cennete ilk girecek olan ben, sen, Hasan ve Hüseyin olacak. Eşlerimiz sağ ve solumuzda olacak, zürriyet ve neslimizde eşlerimizin ardında bulunacaktır"* buyurdu.[87]

Bu konuda **Müftî Sâ'dî** şöyle demiştir: Bu sûrenin tamamı istisnâsız Mekkî'dir. Hâlbuki bu dönemde henüz Fâtıma'nın çocukları yoktur. Peygamber (s.a.)'den rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: *Benim ehl-i beytime zulm ve haksızlık yapana benim ehl-i beytime ve bana eziyet edene cennet haram kılındı. Kim Abdulmuttalip oğullarından birine bir kötülük yapar da onlar onu cezalandırmazlarsa yarın kıyâmet günü o kişiyi ben cezalandıracağım.*"[88]

Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzere ölürse o şehiddir. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse Allah'ın affına mazhar olur. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse tevbe etmiş olarak ölür.*

İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse îmânı kâmil olarak ölür. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse ölüm

meleği onu cennetle müjdeler. Sonra münker ve nekir de onu müjdeler. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse gelin ve damadın zifaf ve ziyâfetleri gibi cennette ona zifaf ve ziyâfet arz edilir. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse Allah onun kabrinde cennete iki kapı açar. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse Allah onun kabrini rahmet meleklerinin ziyaretgâhı yapar. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytinin sevgisi üzerine ölürse ehl-i sünnet ve'l-cemaat inancı üzere ölür.

İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytine buğz ve düşmanlık üzerine ölürse kıyâmet günü alnına Allah'ın rahmetinden ümid kesen kişi yazılı olarak gelir. İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytine buğz ve düşmanlık üzerine ölürse kâfir olarak ölür. Yine İyi bilin ki kim Muhammed'in ehl-i beytine buğz ve düşmanlık üzerine ölürse cennetin kokusunu koklayamaz."[89]

Peygamberin âli ve ehl-i beyti, işleri Peygamber (s.a.)'e rücû eden yakınlarıdır. İşinin sonu Peygamber'e daha kâmil ve kuvvetli bir şekilde rücû eden herkes Peygamber'in âlidir. Kuşkusuz Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'in Peygamber'le olan bağları mütevâtir nakille herkesten daha kuvvetlidir. Öyleyse peygamberin âli bunlardır.

Sa'lebî Tefsiri'nde şöyle denilir: Allah Rasûlü (s.a.)'in akrabaları Hâşimoğulları'dır. Bir de Muttaliboğulları'dır ki onları beşe ayırmak gerekir.

Kevâşî'de şöyle denmiştir: Peygamber (s.a.)'in yakınlığı ve yakını Fâtıma, Ali oğulları Hasan ve Hüseyin, Ali'nin âile ferdleri, Akîl'in âile ferdleri, Câfer'in âile ferdleri, Abbas'ın âile ferdleridir. Yahut kendilerine sadaka ve zekât almak haram kılınanlardır. Ki bunlar Haşimoğulları ve Abdulmuttalib oğullarıdır. Peygamberin âlinin onun dâvetini kabul eden ümmeti olduğu da söylenmiştir.

İbn Âta şöyle demiştir: Sizi dâvet ettiğim için sizden bir ücret istemiyorum. Ancak Allah'ı birlemekle bana bir sevgi ve muhabbet arzederseniz, Allah'a tâate devam edip O'nun emirlerine sarılarak Allah'a yakınlık kazanırsanız bu durum ücret olarak telakkî edilmez.

Hz. Hüseyin (r.a.) şöyle demiştir: Allah'a itâat ederek ona yakınlık kazanan herkese sevgi ve muhabbet göstermeniz size vâcip bir görevdir. Zîrâ seven, sevdiğini seveni de sever. Çünkü bunlar bir sevgiliyi sevmektedirler. İtâat eden, itâat edenle beraberdir. Çünkü bunlar itâat ve boyun eğmede ortaktırlar.

Hikâye edildiğine göre **Şeyh İbn Arabi** (k.s.) şöyle demiştir: Bir adamın Şeyh Ebû Medyen hazretlerine buğz edip sevmediğini işittim. Ebû Medyen'e buğz ettiği için ben de o adamı sevmedim. Rüyada mânâ âleminde Rasûlullah (s.a.)'i gördüm. Bana: "Falanca şahsı neden sevmiyorsun?" dedi. Ben de: "Ebû Medyen'e buğz ettiği için" dedim. "Peki bu adam Allah'ı ve Rasûlü'nü seviyor mu?" dedi. Ben de: "Evet seviyor" dedim. Bu sefer Rasûlulah (s.a.): "Ebû Medyen'e buğz ettiği için adama buğz ediyorsun da Allah ve Rasûlü'nü sevdiği için neden adamı sevmiyorsun?" buyurdu. Ben: "Yâ Rasûllallah! Vallahi ben şimdiye kadar hatâ ettim ve gaflette kaldım. Şimdi tevbe ettim, pişman oldum. Artık bu şahıs bana insanların en sevimlisidir. Allah sana salât ve selam

etsin. Vallahi bu uyarı ve nasihati aldım" dedim. Uyandığım zaman hemen adamın evine gittim. Durumu kendisine anlattım. Adam ağladı. Rüyayı Allah'tan bir tenbih ve uyarı olarak yorumladı. Ebû Medyen'e olan buğzu da zâil olup onu sevenler arasına katıldı.

Hangi iyilik olursa olsun, özellikle Peygamber (s.a.)'in ehl-i beytini sevmek gibi *"kim bir iyilik işlerse onun sevabını"* katlayarak ve onu bu iyiliğin bir benzerine muvaffak kılarak *"fazlasıyla veririz."* Ayrıca yapacağı bu iyilikte ona ihlâs vererek, bir de beşerin gücü dâhilinde olmayıp kulun kendi gücüyle ulaşamayağı nisbette bir ziyadelikle onun sevâbını artırırız.

Râgıb şöyle demiştir: "اَلْقَرْفُ/karf' ve "اَلْاِقْتِرَافُ/iktirâf'ın aslı ağacın kabuğunu, hurmanın gövdesini soymaktır. Bundan elde edilen şey ise "kırf'tır. İyi olsun, kötü olsun kazanılan şeye mecâzen "iktirâf" denir. Daha çok kötülükte kullanılır. Bunun için söylenmiş şöyle bir söz vardır: "İtirâf iktirâfı ortadan kaldırır." Yani günah ve hatayı itiraf etmek, tevbe ve pişmanlık sayılacağından suçu ortadan kaldırır, demektir.

"Şüphesiz Allah" günah işleyeni *"bağışlayan, şükrün karşılığını"* da sevâbı tam ödeyerek, fazla vererek, ona ziyâde lutuf ve ihsanda bulunarak fazlasıyla *"verendir."* Allah'ın kullara teşekkür etmesi bu mânâda bir mecâzdır. Çünkü teşekkürün hakîki mânâsı, mün'ime yani nimet verene tâzimi ifâde eden iştir. Allah Teâlâ bizzat kendisi mün'im-i hakîki olduğu için O'na her hangi birinin bir in'âm ve lutufta bulunması mümkün değildir ki Allah da buna teşekkür etsin ve bu mânâda bir mukâbelede bulunsun. Dolayısıyla bu mânâ da bir teşekkür, Allah'tan tasavvur olunamaz. O halde burada "sevap vermek ve lutufta bulunmak" teşekküre benzetilmiştir. Çünkü bunlardan her biri başkasının işine kıymet vermeyi ve bundan dolayı ikrâmı ifâde eder.

*Bahru'l-ulum'*da şöyle denmektedir. Allah az bir iyiliği katlayarak çoğaltır. Zîrâ Allah katında az, çoktur.

Hadis-i şerifte şöyle denmiştir: *"Meryem oğlu Îsâ: «Ya Rab! Şu ümmet-i merhûmeyi bana haber ver» demiş. Allah Teâlâ da ona bu ümmetin Muhammed ümmeti olduğunu vahyetmiştir."* Ki bunlar hâkim ve âlimdirler. Evet, bunlar hikmet ve ilimde peygamberler gibidirler. Az bir iyiliğe râzı olurlar. Ben de onların az amellerine râzı olurum. Sadece "Lâ ilâhe illallah" dedikleri için onları cennete girdiririm.

İmam Gazali şöyle buyurmuştur: Bir kulun diğer kula teşekkürü, bazen onun iyiliğine övgüyle, bazen de kendisine yapılandan daha fazlasıyla bu iyiliğe karşılık vermesiyle gerçekleşir. İşte bu, güzel ahlâk cümlesindendir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *"İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da teşekkür etmemiş olur."*[90] Kulun Allah'a teşekkürü bir çeşit mecâzî bir durum olup îzaha muhtaçtır. Zîrâ kul Allah'ı ne kadar övse de bu övgü eksik ve noksandır. Çünkü Allah'a yapılacak övgü, hesap ve sayı kabul etmez. Kul Allah'a itâat etse, bu itâat da kul için Allah'ın ayrı bir nimetidir. Hatta kulun Allah'a teşekkür etmesi bile, teşekkür edilen nimetin ötesinde, ayrı bir nimettir. Öyleyse Allah'ın nimetlerine teşekkür yollarının en güzeli, bu nimetleri Allah'a isyanda kullanmamaktır. Bilakis ona itâatte kullanmaktır. Tabiî ki bu da yine Allah'ın muvaffak ve müyesser kılmasıyladır.

Şâir der ki:

Bedenimdeki her kıl onun hediyesidir.
Her bir kılım için neden şükretmeyeyim?
Göz, ağız, kulak ne varsa hepsini sana verdi,
Eğer akıllıysan, onun istemediğini dinleme.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًاۚ فَاِنْ يَشَاِ اللّٰهُ يَخْتِمْ عَلٰى قَلْبِكَۜ وَيَمْحُ
اللّٰهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾

24. Yoksa onlar, *(senin için)* Allah'a karşı yalan uydurdu mu derler? Allah dilerse senin kalbini de mühürler. Ve Allah bâtılı yok eder; sözleriyle hakkı ortaya koyar. Şüphesiz O, kalplerde olanları bilendir.

"Yoksa onlar" Mekke kâfirleri, senin için Muhammed *"Allah'a karşı"* peygamberlik iddiâsıyla ve Kur'an okuyarak *"yalan uydurdu mu derler?"*

Bu ifâde geride 21. âyetteki ***"yoksa onların ortakları mı var?"*** sözünden idrâb; yani oradaki ifâdeden sarf-ı nazarla yeni bir söze başlamaktır. Buradaki "hemze" sitemli inkâr içindir. Sanki şöyle denmiştir: Peygamber (s.a.) gibi birine iftirâ mı nisbet ediyorlar. Özellikle yalanın en büyüğü ve en çirkini olan Allah'a iftirâ?

İftirâ ile yalan arasındaki fark şudur: İftirâ kişinin kendinden bir şeyler uydurmasıdır. Yalan ise bu konuda bazen başkasını taklidden ibâret de olabilir.

"Allah dilerse senin kalbini de mühürler." Bu ifâde, müşriklerin sözlerinin bâtıl olduğuna delildir. Şu vechile ki, Peygamber (s.a.) şâyet Allah'a iftirâ etseydi, Allah onu bu durumdan kesinlikle men ederdi. Bunun izâhı şöyledir: Kur'an'ın Allah'a iftirâ olduğunu iddiâ etmek müşriklerin sözüdür. Onlar bu sözleriyle, "Allah bu Kur'an'ın peygemberden sudûr etmesini değil aksine sudûr etmemesini dilemektedir" demektedirler. Bunun gereği olarak Yüce Allah'ın onu bu işten kesin bir şekilde men etmesi gerekir. Sanki şöyle denmiş olmaktadır: Şâyet bu Kur'an Allah'a iftirâ olsaydı Allah bu Kur'an'ın Peygamber'den meydana gelmemesini dilerdi. Bunu dileyince de senin kalbini mühürlerdi. Böyle olunca artık senin kalbine Kur'an'ın mânâlarından bir mânâ gelemez. Hatta sen Kur'an harflerinden bir harf bile okuyamaz, konuşamazsın. Halbuki gerçek böyle değildir. Vahiy tabii seyri içerisinde zaman zaman, peyderpey gelmeye devam etmektedir. Bu da Kur'an'ın Allah katından olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Yani ey Muhammed (s.a.)! Şâyet sen Allah'a iftirâ etmiş olsaydın Allah senin kalbini mühürlerdi ve kendi mesajını oradan götürürdü. Fakat sen Allah'a karşı yalan uydurup iftirâ etmedin, Allah'da senin kalbini mühürlemedi.

Âyette şu inceliğe işâret edilir: Melekler, pegamberler ve onların vârisleri olan âlimler şerîatın tebliğ ve beyân edilmesinde yanlış yapmaktan ve herhangi bir konuda Allah'a iftirâ etmekten mâsûm ve mahfuzdurlar.

Sülemî, *Hakàik*'ta Sehl b. Abdullah el-Tüsterî (k.s)'den naklediyor ki: Allah ezelî şevkin ve sonsuz muhabbetin mührünü kalbine vurur ki başkasına iltifat etmeyesin. Halka icâbet etmek ve onlarla birlikte olmaktan kurtulasın.

"Ve Allah bâtılı yok eder; sözleriyle hakkı ortaya koyar." Bu, Allah'a iftirânın olmadığını beyan eden yeni bir cümledir. "يختم/yahtim" kelimesine mâtuf değildir. İsm-i celîlin "Allah" şeklinde ism-i zâhir olarak getirilmesi de bunu beyân etmektedir. Muzari kalıbıyla gelmesi ise hükmün devamlılık arzetmesinden dolayıdır. Allah her hangi bir şarta bağlı olmaksızın mutlak olarak bâtılı mahveder. Mânâ şöyledir: Bâtılı mahvedip gönderdiği vahyi, verdiği hüküm ve fermânıyla hakkı isbat etmesi Allah Teâlâ'nın âdetindendir. Şâyet Kur'an müşriklerin iddiâ ettikleri gibi Allah'a karşı uydurulmuş bir ifitirâ olsaydı elbette onu da mahveder ve bertaraf ederdi.

Bu ifâde, Peygamberimiz (s.a.) için bir vaad, bir müjde de olabilir. Şöyle ki; Allah müşriklerin içinde bulundukları iftirâ ve yalanlamayı mahvedecek, Peygamber'in üzerinde bulunduğu yolun hak olduğunu Kur'an'la yahut dönüşü olmayan bir hükümle isbât edecektir. Bu mânâya göre buradaki muzari kalıpları istikbâl için olur.

"Şüphesiz O, kalplerde olanları bilendir." Mahvetmek yahut isbât etmekten ibaret olan kalplere lâyık hükümleri icrâ eder.

Kâşifî şöyle der: Doğrusu sen de, onların senin hakkındaki şüphe ve iftirâları da Allah için gizli değildir.

Allah göğüslerdeki gizlilikleri, kalpte bulunan muharrik unsurları ve orada yer alan bir takım mâni unsurları da bilir. Göğüslerde olan şeyler, sürekli orada bulunup, oraya hulûl ettiği için "göğüslerin sâhibi" olarak nitelenmiştir. Süte "kap sâhibi" ve anne karnındaki cenîne "karın sâhibi" denmesi bu kabildendir.

Rivâyet edildiğine göre Mûsâ (a.s.) devrinde bir adam vefat etti. Allah Mûsâ (a.s.)'a: "Benim dostlarımdan biri vefat etti. Git onu yıka" diye vahyettti. Mûsâ (a.s.) geldiğinde günahkâr olduğu için insanların ölen o adamı mezbele bir yere attıklarını gördü. Mûsâ (a.s.): "Ya Rabbi! İnsanların bu adam hakkındaki sözlerini duyuyorsun" dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Yâ Mûsâ! Bu adam vefat edeceği zaman üç şeyle benden şefâat diledi. Bu sebeplere tevessül ederek benden bütün günahlarının affını istedi. Ben de hepsini affettim.

İlk olarak şöyle dedi: Ya Rabbi! Sen biliyorsun ki, her ne kadar ben şeytanın süslemesi ve kötü arkadaşların tahrikleriyle birçok günah işlemiş olsam da ben bu günahları kalben sevmiyor ve nahoş buluyordum. İkincisi; her ne kadar ben günah işlemede fâsıklarla beraber idiysem de yine de sâlih kimselerle oturmak bana daha sevimliydi. Üçüncüsü; karşıma biri sâlih ve iyi, diğeri de fâcir ve kötü adam çıksa,

sâlih ve iyi olanın işini hep öne alırdım.”

İşte bu üç haslet sebebiyle Allah bu kulu kendine yaklaştırdı; onu kendisine mânen yakın olan has ve hâlis kullarından kıldı. Hâlbuki başlangıçta Allah da insanlar da bu adamı uzaklaştırmışlardı. Öyleyse akıllı kimse kalbini ve iç dünyasını islah etmelidir.

Hadis-i şerifte şöyle gelmiştir. *“Elbette Allah sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Bilakis kalblerinize ve amellerinize bakar.”*[91] Yani şâyet kalpleriniz düzgün ve amelleriniz sâlih olursa, Allah katında mutlaka makbûl kimseler olursunuz. Aksi takdirde makbul olamazsınız. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki, çoğu zaman ömrü, günah ve sapıklıkla geçen bir insan, hidâyet bulup tevbe ve itâate muvaffak olabilir. Çünkü insanın kötülüğü ârizîdir. Esas dikkat edilmesi gereken nokta, ezelî hüküm ve aslî mutluluktur. Durum böyle olunca Allah bâtıl olan küfür ve inkârı mahveder; hak olan îman ve İslâm’ı isbat eder. Bazen de ömrü tâat ve ibâdetle geçen bir insanın kalbi mühürlenip sonu isyân hatta (Allah korusun) inkârla sonuçlanabilir. Mûsâ (a.s.)’a karşı gelen **Bel’am b. Bâûrâ** (bk. A’râf, 7/175) ve nefsinin hevâsına uyan **Bersîsâ** gibileri ki, bunların kötülükleri asıl, iyilikleri ârizî olmuştur.

Hafız şöyle demiştir:

Hüsn-i âkıbet rindlikle ya da zâhidlikle elde edilemez,
İşi Hakk’ın inâyetine bırakmak en iyisidir.

Yardımcımız yalnız Allah’tır.

وَهُوَ الَّذِى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا
تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾

25. O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

“O”, dilediği *“kullarının”* şirk dışında büyük küçük bütün günahlarını silen, onların *“tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve”* hayır ve şer tüm *“yaptıklarınızı bilendir.”*

Burada Allah’ın tevbeleri kabul eden bir zât olduğu haber verilmiştir. Zîrâ Allah’ın tevbeleri kabul etmemesi, kulları günahlara teşvik mânâsı ifâde eder. Ayrıca “kabul” kelimesi tecâvüz yani günahlardan vazgeçme mânâsını içerdiği için “عَنْ/an” ile müteaddî olmuştur.

Abdullah b. Abbas şöyle demiştir: Bu hüküm mümin-kâfir, dost-düşman herkes için geçerlidir. Kim tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. Bilindiği üzere tevbe, pişmanlık duyarak günahlardan dönmek ve artık bir daha asla o günahları işlememektir.

Sirrî Bûşencî der ki: Tevbe, hatırlandığı zaman günahların kalpte halâvet ve lezzetini

bulmamaktır.

Hz. Câbir şöyle rivâyet ediyor: Bir bedevî Mescid-i Nebi'ye geldi ve: "Allah'ım senden mağfiret taleb ediyor ve sana tevbe ediyorum" dedi. Tekbir getirerek namaza başladı. Namazdan sonra Hz. Ali (r.a.) bu adama: "Ey hemşehrim! Tevbe konusunda bu kadar acelecilik yalancıların tevbesidir. Senin bu tevben yeniden tevbeye muhtaçtır" dedi. Bunun üzerine adam: "Ey müminlerin emîri, peki tevbe nedir? diye sordu **Hz. Ali** tevbenin altı mânâsı olduğunu belirttikten sonra bunları şöyle sıraladı:

1. Geçmiş günahlara pişman olmak,
2. Edâ edilmeyen farzları kazâ etmek,
3. Hakları sâhiplerine ödemek,
4. İsyanla besleyip semizlettiğin nefsi ibâdet ve tâatle eritip zayıflatmak,
5. Nefse günah halâvetini tattırdığın gibi tâat acılığını da tattırmak,
6. Şimdiye kadar ki gülmenin yerine artık ağlayıp pişmanlık gözyaşı dökmek.

Eserde şöyle gelmiştir: Elbette Allah kulun tevbe etmesine çölde bineğini kaybedip sonra bulan kişiden daha çok sevinir. Yine uzun yıllar evlâdı olmayan birinin yıllar sonra nihâyet bir çocuğunun olmasına sevinmesinden daha çok sevinir. Yine çölde, sahrada iyice susayıp nihâyet bir kuyu, çeşme yahut pınar başına gelip kana kana su içenin sevinmesinden daha çok sevinir. Kim Allah'a yürekten gönülden tevbe ederse Allah koruyucu ve kâtip meleklere ve yerin üzerinde günah işlenen mıntıkalara bu kulun günahlarını unutturur. Âhirette aleyhine şâhidlik ettirmez.[92]

Abdülaziz b. İsmâil'den rivâyet edildiğine göre bir hadis-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Vay âdemoğlunun hâline! Günah işliyor sonra mağfiret diliyor, ben de onu mağfiret ediyorum. Sonra o ne günahları bırakıyor, ne de benim rahmetimden ümid kesiyor. Ey meleklerim sizi şâhid tutuyorum ki ben bu kulumu bağışladım."*[93]

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: Allah Teâlâ pek uzak olan aşağıların aşağısından pek yakın olan yücelerin yücesine dönmesi için kullarından birinin tevbesini kabul etmeyi murad edince inâyet cezbelerinden bir tasarrufla onu mâsivâya; yani Allah'tan başkasına kulluk boyunduruğundan kurtarır. Sonra onu kendi zâtına yaklaşmaya muvaffak kılar.

Bir başka hadis-i kudsîde: *"Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım."*[94] Yani kim tevbeyle bana bir karış yaklaşırsa, bende kabul ile ona bir kulaç yaklaşırım, buyurmuştur. Şâyet kabul, tevbeyi geçmiş olmasaydı kişi tevbe edemezdi.

Bazı insanlar meşâyihten bazılarına: "Allah'a tevbe etsem kabul buyurur mu?" demiş, meşâyih de ona: "Zâten Allah kabul buyurursa tevbe edebilirsin" diye cevap vermiştir.

Haberde şöyle gelmiştir: Bütün cennetlikler cennete yerleştikten sonra orada bazı bölgeler boş kalır. Cenâb-ı Hak orada bir takım yeni varlıklar yaratıp cenneti onlarla doldururur. Nitekim denilmiştir ki: "Eğer uygun görürse keremi sebebiyle, ibâdet etmeyen ve sıkıntılara katlanmayan bir halk yaratır ve onlara cennet derecelerini verir.

Ayrıca kadim sadık ve köhne kulları ve sırrıyla gönlü dertli dervişleri de bu nimetten hariç tutup, sevap ve atâsından mahrum bırakmaz." Artık tevbe edip mağfiret dileyenlerin hâli nicedir iyi düşünmelidir.

"O, kötülükleri bağışlar." Allah Teâlâ, kullar tevbe etmeseler de sırf rahmetiyle veya bir şefaatçinin şefaatiyle şirk dışında dilediği kullarının büyük küçük bütün günahlarını bağışlar. Ehl-i sünnetin görüşü budur.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Kulun tevbe edebilmesi için muttali olamadığı nice günahlar vardır ki Allah onları bağışlar. Yine aynı şekilde kulun tevbe edebilecek bir seviyeye gelebilmesi için Allah onun henüz tevbe etmeden nice günahlarını bağışlar. Aksi halde kul tevbe etmeye muvaffak olamaz.

Hayır ya da şer ne olursa olsun Allah *"tüm yaptıklarınızı bilir."* Allah Teâlâ, kulun bilmediği birçok hikmet ve maslahata dayalı olarak kendi irâdesinin gereğince tevbe edeni cezalandırıp tevbe etmeyeni de af edebilir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmiştir: Allah sizin iyilik ya da kötülük olarak bilmediğiniz, fakat yapmakta olduğunuz nice iyilik ve kötülükleri bilir. İşte bu iyilikler sayesinde de günahlarınızı bağışlar.

Arâisu'l-Baklî'de şöyle rivâyet edilmiştir: Kullar nefislerinden ve içinde bulundukları bu maddi âlemden çıkıp Allah'ın kudsiyetine bezenerek O'na ehil oldukları zaman Allah onların tevbelerini kabul eder. Allah'ı zikir hâricinde kalplerine gelen kötü düşünceleri bağışlar. Yalnız Allah ile başbaşa kalıp, O'nun huzurunda bulunup ona yalvarmalarını da bilir.

İbrahim (a.s.)'a verilen sahifelerde şu yazılıydı: Akıllı insanın bir hayat programı olmalıdır. Bir günlük proğramda belli bir zaman Rabbiyle baş başa kalıp O'na ibâdet, duâ ve tazarrû etmelidir. Allah'ın hârika sanatını düşünmelidir. Bir müddet geçmiş ve geleceğe dâir nefis muhâsebesi yapmalıdır. Bir de çalışıp kazanmaya, helal yollardan rızkını temin etmeye zaman ayırmalıdır. Bu sûretle yiyecek, içecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

Rivâyet edildiğine göre bir adam **Dîneverî** hazretlerine gelip: "Her ne zaman Mevlâ'nın kapısında dursam bir musîbet beni oradan çeviriyor. Ben ne yapmalıyım?" diye sordu. Dîneverî hazretleri şöyle dedi: "Anne kucağındaki bebek gibi ol. Her ağladığında annesi onu dövse de, o ağlayarak yalvarmaya devam eder. Nihâyet anne yavruyu bağrına basar."

Haberde şöyle gelmiştir: Günahkâr kullardan biri elini yüce huzura kaldırır. Allah Teâlâ bu kula rahmet nazarıyla bakmaz. İkinci kez tekrar duâ eder Allah Teâlâ yine iltifat etmez. Sonra üçüncüde duâ edip yalvarır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Kulumdan hayâ ettim. Çünkü onun benden başka Rabbi yoktur. Ben onu bağışladım ve duâsını kabul buyurdum. Yani bu kulun meramı ve maksadı hâsıl olmuştur. Zîrâ ben, kulların bana yalvarmasından hayâ ederim."

Şâir der ki:

Allah’ın lutuf ve keremini gör ki,
Günahı kul işler de o günahtan Allah utanır.

“Allah’ın utanması”ndan maksad, kulunu, talep ettiği şeyler husûsunda karşılıksız bırakmasıdır.

وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۜ
وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾

26. Allah, îman edip iyi işler yapanların dilek ve duâlarını kabul eder, lutfundan onlara fazlasını verir. Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.

“Allah, îman edip iyi işler yapan” sâlih mümin“lerin *“dilek ve duâlarını kabul eder; lutfundan onlara,”* işlediklerinden daha *“fazlasını verir.”* Müminlere verilen sevab ve fazla lutfa karşılık *“kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azâb vardır.”*

Allah îman edip iyi işler yapanların yani duâ ettikleri zaman sâlih müminlerin duâlarını kabul eder. Onları tâat ve ibadetlerine karşılık sevaplandırır, yani âhirette onlara sevap verir. Sevap vermek anlamında “İsâbe”, “icâbet” mecazi olarak duânın kabûlü mânâsınadır. Şöyle ki; tâat kendisine sevap terettüp eden duâya benzetilince, bu tâate sevap vermek de duânın kabûlü mesâbesinde sayılmış, böylece “sevap vermek” anlamında “icâbet etmek” tâbiri kullanılmıştır.

Peygamberimiz (s.a.)’in: *“Duânın en üstün olanı elhamdülillah’tır”*[95] sözü bu kabildendir. Burada “elhamdülillah” sözüne duâ denmiştir. Çünkü duâya terettüp eden sevap konusunda “elhamdülillah” sözü duâya benzemektedir.

“Lutfundan onlara” istediklerinden daha *“fazlasını verir.”* Yani bu kullar Allah’a itâatla ona icâbet ederler. Allah da lütüf ve keremiyle onlara hak ettiklerinden daha fazla sevap verir. Nitekim **İbrahim b. Edhem** (k.s.) hazretlerinden yapılan şu rivâyet bu yorumu teyid etmektedir. İbrahim b. Edhem hazretlerine: “Duâ ediyoruz neden kabul olmuyor?” diye soruldu. O da: “Çünkü Allah sizi dâvet etti siz icâbet etmediniz” buyurdu. Sonra da: ***“Allah sizi esenlik yurduna çağırıyor”*** (Yunus, 10/25) âyetini okudu.

Bu âyetlerle işâret edildiğine göre, Allah bütün kullarını dâvet etmiştir. Ancak bu dâvete icâbet edenler kullar arasında yalnız müminlerdir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denmiştir: İbrahim b. Edhem’le ilgili yukarıda geçen soru ve cevap tarihçilerin tahkik ehline göre pek kabul görmez. İşin doğrusunu söylemek gerekirse, elbette Allah her mümin kulun duâsını kabul eder. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)’in şu beyanı buna delildir: *“Kul duâ edince şu üç şeyden birini elde eder: Ya günahı affolur yahut kendisine ileride verilmek üzere bir iyilik hazırlanır yahut hemen elde edeceği bir iyilik verilir.*”[96] Hadisi **Enes** (r.a.) rivâyet etmiştir.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Bir meselede yüzünü Allah'a döndüren ve duâda yorulan hiçbir Müslüman yoktur ki Allah ona istediğini vermesin. Allah bu kula istediğini ya peşin olarak verir yahut âhirette vermek üzere hazırlayıp onun adına bekletir."*[97]

Bir diğer hadis-i şerif de şöyledir: *"Elbette mümin ölüm anında çekmiş olduğu sıkıntı dâhil her konuda ecir ve sevâba nâil olur."*[98]

Peygamberimiz (s.a.) buyuruyor ki: "*Muhakkak Allah kıyâmet günü kulunu çağırıp ona: "Ben, bana duâ edin duânızı kabul edeyim, buyurdum. Sen bana duâ ettin mi?"* diyecek. Kul da: *"Evet"* diye cevap verecek. Allah: "Hatırlıyor ve biliyor musun, o gün başına şöyle şöyle hiç de hoşlanmadığın belâ ve musîbetler gelmişti. Sen duâ etmiştin, ben de peşin olarak duânı kabul edip belâları kaldırmıştım" deyince, kul: "Evet öyle" diyecek. Bu sefer Allah Teâlâ: "Şu musîbet sana geldiği zaman da duâ etmiştin, fakat kurtuluş görememiştin. İşte ben onun karşılığını sana cennette vermek üzere hazırladım" diyecektir. Nihâyet kul: "Ah keşke dünyada peşin olarak hiçbir duâm kabul olmayıp hepsi cennet için hazırlanmış olsaydı" diye hayıflanacaktır."[99] Hadisi **Cabir** rivâyet etmiştir.

Efendimiz şöyle buyuruyor: *"Kim duâ etme nimetine mazhar olursa kabul ve icâbetten mahrum kalmaz."*[100]

Hz. Ali'den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah bir kulunu sevdiği zaman onun üzerine belâ ve musîbetleri yağmur gibi yağdırıp savurur. Kul rabbine duâ edince Cebrâil (a.s.): "Ya rabbi bu kulun hâcetini gör yahut ben bu kulun hâcetini göreyim" der. Allah: "Bırak onu, ben onun duâ ve yalvarma sesini duymaktan hoşlanıyorum" buyurur. Bu kul duâ ettiğinde Allah Teâlâ: "Buyur ey kulum. İşte izzet ve celâlime yemin olsun ki benden ne istersen verecek ve yaptığın her duâyı kabul edeceğim. Bunların karşılığını birbir dünyada hemen işleme koyar yahut istediğinden daha iyisini âhiret için hazırlarım"* buyurur.[101]

Bu konuda daha birçok hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre Allah mümin kulun bütün duâlarını kabul eder. Hiçbir zaman duâlarında ellerini boş çevirmez. Kul nasıl hâib u hasîr olup eli boş bırakılır ki! Kulu kendinden istemediği zaman ona kızan Allah, hiç bir zaman kulunu boş çevirmez.

Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Elbette Allah kendisinden istemeyene kızar. Allahtan başka da kimse böyle yapmaz."*[102] Evet, *Bahru'l-ulum*'daki îzâhat burada son buldu.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bütün bu izahlar müsellem ve makbuldür. Bunlar şuna delâlet eder: Rabbine karşı itâatkâr olan müminin duâsı her halûkarda kabul edilir. Bundan her müminin duâsı kabul edileceği hükmü çıkarılamaz. Böyle bir şart da yoktur. Zîrâ duânın kabûlüne mâni olup duâyı geri çeviren bir takım günahlar vardır. Mesela:

1. Yenilen, içilen, giyilen şeylerin haram olması,
2. Kalbin Allah'tan gâfil ve boş olması,

3. Duâ edenin üzerinde ödenmemiş kul hakları bulunması

Bu ve benzeri durumlar duânın kabulune başlıca engellerdir.

Peygamberimiz (s.a.)'in **Sa'd b. Ebi Vakkas'a** olan sözü buna delâlet eder. İbn Ebî Vakkas Peygamberimiz'e: "Duâmın kabûlü için Allah'a duâ buyurun" deyince Peygamberimiz: *"Ey Sa'd! Haramdan sakın. Zîrâ karnına bir lokma haram giren kimsenin kırk gün duâsı kabul olmaz"* buyurmuştur.[103]

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurur: *"Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: «Ya rabbi, ya rabbi…» diye duâ eder. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, gıdâsı haramdır. Böyle birinin duâsı nasıl kabul edilir."*[104]

Rivâyete göre Efendimiz (s.a.)'in amcası Ebu Talip: "Ey Muhammed! Rabbin sana ne kadar da mutî oluyor" deyince Peygamberimiz (s.a.): *"Amcacığım! Sen de Allah'a itâat etsen, Allah bana mutî olduğu gibi sana da mutî olur."* Yani sen de Allah'a inanıp kabûlüne inanarak duâ edersen Allah senin de duânı kabul eder demektir.

Bu mânâda daha başka rivâyetler hep bu husûsu teyid etmektedir. Sonra âyette bahsedilen "ziyâdelik" kendisine cehennem vâcip olan kimselere "şefaat"la tefsir edilmiştir. Ayrıca bu ziyâdeliği "ru'yet" yani Mevlâ'nın cemâlinin görülüp seyredilmesi olarak da tefsir edenler olmuştur. Zîrâ cennet ve nimetleri kendileri gibi yaratılmış olan şeylerin mukabildir. Bunlar da kulun amelleridir. Ru'yet ise kadîm olan Allah'a taalluk eden bir durumdur. Dolayısıyla bunun yine kadîm olan bir şeye mukabil olmalıdır. O da fazl-ı rabbânîdir.

Keşfu'l-esrâr'da şöyle denilir: Allah'ın dîdârına/cemâline ulaşan kul, kendi ibâdetiyle değil O'nun fazlı ve keremiyle ulaşır.

Sahih haberde bildirildiğine göre; cennet ehli cennete girdiği zaman onlara şöyle çağrılır: "Ey cennet ehli Allah'ın size vaadi var. O vaadini yerine getirmek ister. İşte o anda perde açılır ve cennet ehli Mevlâ'nın cemâline bakar, onu seyrederler."

Ebûbekir Şiblî (k.s) bir defasında vecdin ve coşkunun galebesine kapılmışken şöyle dedi: "Ey yüce Allahım! Âhirette (yarın) herkesi kör eyle ki benden başka kimse seni görmesin." Diğer bir vakit ise şöyle dedi: "Ey yüce Allahım! Şiblî'yi kör eyle ki o da seni görmeye lâyık değil." Birinci söz Allah'ın cemâlini ağyardan kıskanmak, ikinci söz ise Allah'ın cemâlini kendinden kıskanmaktır. Civanmertlerin yolunda bu kadem/yürüyüş diğerinden daha yüksek ve daha azizdir.

Şâir der ki:

Seni kıskanarak kendi gönlümü ve gözümü kör ederim.
Tâ ki ne gözüm ne de gönlüm seni görmesin diye.

Allah Teâlâ kendi dîdârını dostlarına ikram ettiğinde bunu kendi lutuf ve cemâlinin gereği olarak yapar, kulun isteği ile değil. Beşerde böyle bir isteği meydana getirecek cesâret asla mümkün değildir.

“Kâfirlere gelince,” müminlere verilen sevap ve Allah’ın ziyâde lutf u keremi yerine *“onlara da çetin bir azâb vardır”*

Kâşifî şöyle demiştir: Onlar için çok elîm bir azap vardır ki bu hicab; yani Hak’tan perdeli olmak zilleti ve cezanın devamlı olmasıdır. Zaten hicab zilletinden daha kötü bir azap da yoktur.

Şâir ne güzel söyler:

Kalbim zahmet ve meşakkatinden dolayı senden asla yüz çevirmez.
Ancak beni mahrûmiyet perdesine bağlı hâle koyarsan o başka.

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de şöyle denmektedir: “Ne zamanki Allah Teâlâ tevbe edenlerin tevbesini kabul edeceğini, tevbe etmeyenlerin hatalarını bağışlayacağını, itâatkâr müslümanları da cennete girdireceğini zikredince kullardan birinin aklına: “Peki bu cehennem kim için?” diye bir soru gelebilir. Buna karşı Allah Teâlâ *“Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azâb vardır”* buyurmuştur.

Yine insanların akıllarına, âsi müminlere de azap olmayacağı gibi bir fikir gelebilir. Cevap olarak: *“Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azâb vardır”* buyrulmuştur.

Burada hitap delilinden anlaşılan şudur: Âsi müminlere azap vardır. Ancak kâfirlerinki kadar şiddetli değildir. Sonra kul cehennem korkusu veya cennet ümidiyle tevbe etmese bile yine sırf Allah’ın onun tevbesini kabul etmesi için tevbe etmelidir. Sonra sıradan bir kulun kalbi hep kırıktır. Bu kul Allah’ın mutî kullarının tevbesini kabul ettiğini bilince, Allah’ın kabul etmesi için onun da böyle güzel tâatı olmasını temenni eder. Bu sefer Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Ey kulum! Şâyet senin kabule şâyân makbul bir tâatin yoksa bile senin tevbe hakkın var. Tevbe edersen tevben kabul edilecektir.”

وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْاَرْضِ وَلٰكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا
يَشَٓاءُ اِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾

27. Allah kullarına rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde azarlardı. Fakat O, *(rızkı)* dilediği ölçüde indirir. Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir.

“Allah kullarına rızkı bol bol verseydi” (nimetleri) onlara genişletip artırsaydı *“yeryüzünde azarlardı”* isyân eder, taşkınlık yaparlardı. *“Fakat O, (rızkı) dilediği ölçüde indirir.”*

Kişinin kendini azdıracak kadar servet sahibi ve zengin olamaması, onu günahlardan koruyan en önemli vesilelerden biridir.

Veya âyetin mânâsı: “İnsanlar bu varlık içinde birbirlerine zulüm ve haksızlık ederlerdi” şeklindedir. Zîrâ zenginlik, bazen insanları şımarıklık ve küstahlığa

sevketmektedir. Yahut âyetteki “azma” fiili kibirlenip büyüklenmek anlamında olabilir. Buna göre ise fesad ve bozgunculuktan kinâye olur.

İbn Abbas (r.a.) der ki: “İnsanların yeryüzünde azmaları”; sâhip oldukları mevkiden daha yükseğine tâlib olmaları, daha lüks ve konforlu binek vasıtaları istemeleri, daha lüks ve kaliteli elbise giyme istekleridir.

Bazıları da şöyle demiştir: Allah hiç çalışmadan kulları rızıklandırsaydı, bu sefer kullar yeryüzünde sadece fesad ve bozgunculuk yaparlardı. Yüce Allah onları maîşet ve geçim sıkıntısıyla meşgul ederek fesad ve bozgunculuğa fırsat vermemiştir.

Şair ne güzel söyler:

Elbette gençlik, boş vakit ve servet

Kişi için tam bir fesad ve bozgunculuk sebebidir.

Evet, bu durum fesad sebebidir. “Ferağ” kişinin bir iş ve meşguliyetinin olmaması demektir. Rızkın bollaştırılması hâlinde insanların azgınlaşacağı, genel olarak kabul edilen bir durumdur. Yoksa bazen fakir bir insan da kibirlenip büyüklük taslayabilir, zâlim olabilir. Ancak fakirlikle beraber azgınlık nâdir olur. Çünkü fakirlik çoğu zaman tevâzu ve gönül kırıklığına sebeptir. Zenginlikle beraber kibir ve zulüm ise daha çok olup yaygın bir durumdur. Çünkü zenginlik çoğu zaman insanları azgınlığa sürükler. Şâyet Allah yeryüzünde bütün kullara genel olarak rızkı bollaştırsa, buna paralel olarak azgınlık da gâlip ve hâkim olur. O takdirde durum, şu an mevcud olanın tam tersi şeklinde gerçekleşirdi.

Kâşifî şöyle demiştir: Muhakkak (Hz. Osman) Zinnûreyn (r.a.), insanların en zenginiydi. Fakat yine de asla ondan bir zulüm ve taşkınlık meydana gelmedi. Demişlerdir ki; dünya malı yağmura benzer, tamamıyla yeryüzüne yağar ve her damladan değişik bir bitki biter.

Şair der ki.

Yağmurun tabiatının temiz ve latîf olduğunda ihtilaf yoktur,

Fakat bahçeye yağdığında lale, çorak toprakta diken biter.

Halkın çoğunun tabiatı hevâ ve hevese meyillidir. Onların hayvânî ve behîmî sıfatlarının gelişmesi konusunda güce ve dünya malına sahip olma önemli vasıtalardandır. Eğer Allah Teâlâ onlara bir gün bu güç ve malı bahşetse, insanların çoğu âsî ve tâğî olur. Bu konuda örnek olarak Firavun, Hâmân ve Kârun’u zikretmek yeterlidir.

Firavn, Hâman, Karun ve benzerlerinin durumu ibret olarak yeter. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“ Ümmetim üzerine en çok endişe ettiğim şey dünyanın süsü ve çokluğudur.”*[105]

Sâib demiştir ki:

Nefse dünyanın nimet ve istekleriyle kötü huy kazandırma.

Ekmek, su ve karın tokluğu hizmetkârları tembel yapar.

"Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir." Yani bir ölçü ve takdire göre ve kendi irâdesi gereğince indirmeyi dilediği şeyi indirir. *Keşfu'l-esrâr*'da da böyledir. **Kâşifî** şöyle demiştir: Ezeli bir takdirle indirir. *Kamus*'ta da şöyle der: Rızkı takdir etti yani taksim etti demektir. "Kader" bir şeyi diğerine kıyas etmektir. Peygamberimiz (s.a.), yeni ayın hilâlini görüp tespit edilmesi konusunda şöyle buyurmuştur: *"Şâyet hava bulutlu olursa «فاقدروا/fakdirû»."*[106] Yani "içinde bulunduğunuz ayın gün sayısını takdir edip otuza tamamlayın" demektir.

"Çünkü O, kullarının haberini alandır, onları görendir." Onların gizli-âşikâr bütün işlerini kuşatıcıdır. Kulların her birine her zaman onların ahvâline uygun şeyler takdir eder. Rabbânî hikmetin gereğince fakir eder, zengin eder, verir vermez, daraltır ve genişletir. Bütün kulların hepsini zengin ve müstağnî kılsaydı elbette azarlardı. Şâyet hepsini fakir yapsaydı bu seferde hepsi helâk olurlardı.

Enes b. Mâlik Peygamberimiz'den, Peygamberimiz Cebrâil (a.s.)'dan, Cebrâil (a.s.) Allah Teâlâ'dan rivâyet ettiğine göre Allah Teâlâ bir hadis-i kudsîde şöyle buyurmuştur:

"Kim benim bir dostuma ihânet eder, onu küçümseyip aşağılarsa bana harb ilan etmiştir. Ben ise dostuma en süratli bir şeklide yardım ederim. Ben dostuma düşman olana cesur bir aslanın avına öfkelendiği gibi öfkelenir ve üzerine atılırım.

Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden bence daha sevimli her hangi bir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana farzlara ilâveten işlediği nâfile ibâdetlerle durmadan yaklaşır. Nihâyet ben onu severim. Kulumu sevince de adeta ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden her ne isterse onu mutlaka veririm. Bana sığınırsa onu korurum. Yapacağım hiçbir şeyde mümin kulumun canını almakta tereddüt ettiğim gibi tereddüt etmedim. O ölümü sevmez bende onu üzmeyi istemem ama bu işlem de mutlaka olacaktır.

Mümin kullarım içinden bazıları kendisine bir ibâdet kapısı açılmasını ister. Kibir, gurur ve kendini beğenme durumu olmaması için ben kendisine bu kapıyı kapatırım. Yine kullarım arasında îmânı ancak fakirliğe müsâit olanlar vardır. Şâyet ben bu kulu zengin etsem bu durum onun îmânını ifsâd edecektir. Yine kullarım arasında îmânı ancak zenginliğe müsâit olanlar vardır. Şâyet ben o kulu fakirleştirsem îmânı bozulacaktır.

Yine kullarım arasında îmânı ancak sağlığa elverişli olanlar vardır şâyet ben onu hasta etsem bu durum onun îmânını ifsad edecektir. Yine kullarım arasında îmânı yalnız hastalığa elverişli olanlar vardır şâyet ben ona sıhhat ve sağlık versem bu durum onun îmânını ifsad edecektir. Ben kulumun işlerini onların kalp ve gönül dünyalarını bilerek tedbir ve tanzim ederim Ben kullarımı iyi bilir ve görürüm."[107]

Enes (r.a.): "Allahım ben senin kulların arasında durumu zenginliğe elverişli olan biriyim. Ne olur artık beni rahmetinle himâye et ve beni fakirleştirme" diye duâ ederdi.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denmektedir: Allah Teâlâ fakirin, dervişin ve dostunun kalbine işâret etmekte ve sanki şöyle buyurmaktadır: "Ey fakir kul, ben sana rızkı bollaştırıp dünyanı genişletmedim. Çünkü ben şâyet senin rızkını bollaştırıp

genişletsem biliyorum ki sen azıp yeryüzünde fesad ve bozgunculuk yapacaksın.” Yine Allah Teâlâ dünyaya harîs olan kimseye gaflet uykusundan uyanması için bir uyarı ve tehdid olmasına da işâret etmektedir. Artık bu kul için şu hakîkat ortaya çıkmış oluyor: Şâyet Allah bu kulun rızkını bollaştırıp işi onun isteğine bıraksaydı, bu durumda o kul azgınlık, isyân, tuğyân ve fesad sâhibi olacaktı.Yine de dünyaya olan hırs ateşinin sönmesi için istidrak yoluyla bir takım şüpheleri izâle etmek üzere şöyle buyurmuş oluyor: “Senin durumuna daha uygun düştüğü için her ne kadar rızkını bollaştırmadıysam da seni tamamen de mahrum etmiş değilim. İşte Allah, senin hâline uygun olanı bildiği için, rızkı dilediği ölçüde peyderpey indirmektedir. O kullarının her hâlini bilir ve görür.”

Rivâyet edildiğine göre Mescid-i Nebî’de kendilerini ilim ve hizmete adamış olan suffa ehli fakir Müslümanlar zenginliği temennî ettiler de bu âyet nâzil oldu.

Habbab b. Eret (r.a.): “Bu âyet bizim hakkımızda inmiştir” demekte ve olayı şöyle anlatmaktadır: “Biz Medine’de yerleşik Yahudi kabîlelerinden Kurayza oğulları, Nadr oğulları ve Kaynuka oğullarının mallarını gördük. Keşke bizim de böyle mallarımız olsaydı diye temennî ettik. İşte o zaman Allah Teâlâ bu âyeti indirdi.

Müftî Sa’dî der ki: Bu açıklamaya göre âyet, Medine’de inmiş olmalıdır. Dolayısıyla Mekke’de inen bu sûreden istisnâ edilmelidir. Âyetin genel olarak Araplar hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü Araplar bolluk ve nimete mazhar olduklarında savaşırlar; fakirlik, açlık ve kıtlık geldiğinde ise su ve ürün isteyip yalvarırlardı. Şâirin ifâdesiyle:

Bunlar öyle bir millettir ki yurtlarına bahar ve bolluk geldiğinde,
Düşmanlıkları da sanki yerden bakliyât/yeşillik gibi bitiverir.

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ
وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾

28. O, *(insanlar)* umutlarını kestikten sonra, yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır.

“O,” insanlar *“umutlarını kestikten sonra”* onları kuraklık ve kıtlıktan kurtaracak *“yağmuru indiren, rahmetini,”* yağmurun bereket ve faydalarını ovalara, tarlalara, dağlara, vâdîlere, bitkilere, tüm hayvanât ve canlılara *“yayandır.”*

Burada faydalı olan yağmur özellikle zikredilmiştir. Çünkü yağmurun sel ve âfet gibi zararlısı bulunduğu gibi bazen de ekin vesâire için zamansız ve faydasız olanı da vardır.

Râgıb’ın belirttiğine göre; yağmura “gays”, yardıma ise “gavs” denir.

İnsanlar ümidlerini kesseler de kesmeseler de murâd-ı ilâhî olunca yağmur yağar. Bu sebeple yağmurun yağmasının bu ümidsizlik hâline bağlanması, rahmetin kemâlini hatırlatmak içindir. Zîrâ ümidsizlik, mahrûmiyet ve musîbetten sonra nimetin hâsıl

olması daha çok sevinmeyi, dolayısıyla daha çok şükür ve teşekkürü gerektirir.

Fethurrahmân'da "rahmetini yayar" ifâdesindeki rahmetin güneş olduğu ifâde edilmiştir. Bu ise yağmur nimetinden başka bir nimeti sayılıp sıralanmasıdır. Çünkü ümidsizlikten sonra yağmurun gelmesi pek güzel ve makbuldür. Yağmurun uzun bir zaman devam etmesi biraz usandırıcı olabilir. Bunun ardından güneşin gelmesi ise hayat için pek müessir bir unsurdur.

"O hakiki dosttur." O öyle mâlik, efendi ve yüce bir zâttır ki kullarına lutuf ve ihsân ile rahmetini yayarak sahip olur. **Kâşifî** şöyle demiştir: Mü'minlerin dostu/yardımcısı, onların işlerini yerine getiren, rahmet ve ihsanını yaymak için yağmuru gönderen O'dur.

Şâir der ki:

Ümid tohumunu saçmayı elden bırakma,
Çünkü bahar bulutunun bereketinde cimrilik yoktur.

"O övülmeye lâyık olandır." Bu nimetten ve diğer nimetlerden dolayı hamde lâyık olan O'dur; başkası değildir.

Bazıları şöyle demiştir: O velîdir; yağmurun sâhibi olan ve onda dilediği gibi tasarruf eden O'dur. Yağmuru zaman zaman, tekrar tekrar gönderir. Dolayısıyla kendi sun'-i bedîîsi; yani hârika sanatı üzere övgüye lâyık olan O'dur. Çünkü O'nun işi her dâim hikmetle olduğu için hiçbir çirkinlik yoktur. "Gays" ihtiyâca delâlet eder. İhtiyaç durumunda ise arzu ve istek daha bir kuvvetlidir. Yüce Allah ise darda kalanın duâsını kabul eder.

Hz. Ömer (r.a.)'a: "Kuraklık ve kıtlık iyice şiddetlendi, bıçak kemiğe dayandı, artık insanlar ümidsizliğe düştüler" denildi. Hz. Ömer bu âyete telmihte bulunarak: "Öyleyse artık yağmur yağacaktır" müjdesini verdi.

Mesnevî'de şöyle denmektedir:

Bu sûretle def'eden olmaz, belâ gelip çatar.
Çünkü yalvarma şefaatçisi de bulunmaz.
*Susuz kalınca ancak **"Rableri onları sulamıştır"*** (İnsân, 76/21) *hitabı gelir.*
Yine de en doğrusunu Allah bilir."

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Arşın altında bir deniz vardır. Tüm canlıların rızıkları oradan iner. Allah ona ilhâm eder de Allah'ın dilediği kadar bir semâdan diğerine yağmur yağar. Nihâyet dünya semâsına kadar ulaşır. Allah Teâlâ dünya semâsına, bu yağmuru elekleyerek yağdırmasını, ilham eder. Birinci kat semâ yağmuru elekleyerek yağdırır. Düşen her damlayla beraber bir melek bulunur. Ve o yağmur damlasını yerine koyar. Semâdan inen her damla belli bir ölçek ve belli bir tartıyla iner. Ancak Nuh tufanında inen yağmur sıra dışı olup ölçek ve tartısız olarak inmiştir."

Rivâyet edildiğine göre melekler her sene yağacak olan yağmurun sayı ve miktarını bilirler. Çünkü bu konuda beldeler ve ülkeler arasında fark yoktur. Hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Hiçbir sene diğerinden daha yağmurlu değildir. Fakat bir millet isyanlara dalınca Allah onlar için takdir edilen yağmuru başkalarına sevkeder. Bütün ülkeler hepsi isyân ederlerse bu sefer Allah o ülkelere yağacak yağmuru çöl, sahra ve denizlere yağdırır."*[108]

Hadis-i kudsîde şöyle rivâyet edilmiştir: *"Şâyet kullar gerçek mânâda itâat etmiş olsalar gece yağmur yağdırır, gündüz güneş açtırır, onlara gök gürültüsünü de duyurmazdım."*[109]

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: Korkan kimse, gözünü sıkıp ağlayan ve gözyaşı akıtan değildir. Gerçek korkan kişi, kendisinden korkulan işleri terk edendir.

Merfû bir hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Gece gündüz her an semadan yağmur yağar; Allah onu dilediği tarafa yönlendirir."*[110]

Bu sözde şuna işâret edilmektedir: Allah Teâlâ'nın feyzi hem zâhirî hem bâtinî olarak devam eder. Yoksa şu varlık âlemi yokluğa intikal ederdi.

Âyette şöyle işârî bir mânâ vardır: Kulun ömür dalı kuruduğu, gonca gülleri sararıp solduğu, dostluk güneşi tutulup karardığı, yüce zâttan ve O'na yakınlık sahalarından uzak kaldığı zaman, evet işte tam bu anda, Allah ona rahmet nazarıyla tecellî eder. Onun gönlüne rahmet yağmurları iner. Yeniden ömür dalı yeşerip tazelenir. Dostluk bahçelerinde gonca güller açar.

Arâisu'l-beyân'da şöyle denmiştir: Kabz (darlık) makamında vicdanlardan ümid kestikten sonra Allah onlara cemâlinin nurlarını açar. Onlara yakınlık genişliğinin latîfelerini yayar. Çünkü onların sâhip ve dostları olan Allah, yine onların muhtaç dilleriyle övülmüştür.

İbn Ata şöyle demiştir: Elbette Allah kullarını ümid ve ümidsizlik arasında terbiye ve imtihan eder. Kullar çok ümidvar olunca Allah onları kendi sıfatlarıyla ümidsizliğe düşürür. Ümidsiz olduklarında ise Allah kendi sıfatıyla onları ümidvar eder. Kula ümidsizlik hâli üstün gelir, kul da bunu bilip durumdan endişeye kapılırsa artık bu durumda Allah'tan ona bir kurtuluş kapısı açılır. Allah'ın şu buyruğuna bakınız: *"**O, (insanlar) ümidlerini kestikten sonra yağmuru indirendir**."* Bunun mânâsı şudur: "Allah rahmet yağmurunu dostlarının kalplerine indirir. Orada tevbe, inâbe, murâkabe ve takvâ bitirir."

Kerem ve cûd bulutundan varlık/vücûd yağmuru yağar, ikbal göğünü fazîlet bulutu kaplar, atâ bahçesinde vuslat gülü tomurcuk verir, sonuçta iş yeniden başa döner.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Elbette kabz ve bast (darlık-genişlik, hüzün-sevinç, fakirlik-zenginlik, hastalık-sağlık, musîbet-nimet…) evet bunlar hep ard arda gelirler. İnsan devamlı mutlu olup gülmez. Yine devamlı mahzûn olup ağlamaz. Bu konuda benim de şahsen yaşadığım pek ilginç bir olay vardır. Özeti şudur: Hicrî bin yüz on bir (1111 h./1700 m.) yılında Şam yolunda benimde içinde bulunduğum bir hac kafilesi Arap

haramîler tarafından basılıp yağma edildi. Ben duruma hiç mukâvemet göstermedim. Kendi isteğimle bir don ve gömlek hâriç her şeyi çıkarıp koydum. Ön tarafa doğru yürüyüp ilerledim. İçimden bir ses bana sağ tarafa gitmemi fısıldadı. Ben sağ taraftan ilerleyip o bölgeden uzaklaştım. Artık açlık ve susuzluktan yürümeye dermanım kalmadı. Çölde bir kum tepesinde yığılıp kaldım ve hayattan ümidimi kestim. Tabîî ki benimle beraber Allah'tan başka kimsecikler yoktu. Kulağıma şâirin şu sözü fısıldandı:

İçinde bulunduğun şu sıkıntıdan
Yakında bir kurtuluş olacaktır.

Allah Teâlâ bir zaman sonra bu sıkıntıyı bertaraf etti. Öyle ki anlatsam uzun sürer. Hatta bu sırrı anlatmamam gerekir. Evet, dost O'dur, gerçekten övülmeye lâyık olan O'dur.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ ف۪يهِمَا مِنْ دَٓابَّةٍۜ وَهُوَ
عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَٓاءُ قَد۪يرٌ ﴿٢٩﴾

29. Gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği canlıları yaratması da O'nun delillerindendir. O, dilediği zaman bunları biraraya toplamaya da kadirdir.

Sâhip oldukları hârika ve muhteşem sanat tablolarıyla *"gökleri, yeri ve bunların içine yayıp ürettiği"* tüm *"canlıları yaratması da O'nun"* kudretinin *"delillerindendir."* Bütün bu varlıklar zât ve sıfatlarıyla Allah'ın şan, şeref ve yüceliğine delâlet ederler.

Sa'diyye Havaşi'sinde şöyle denilir: Burada Allah'ın varlığına delil getirmede Kelâm ilminde bilinip kullanılan dört prensibe işâret edilir. Bunlar; cevherlerin hâdis ve mümkün olmaları yine cevherlerle kâim olan ârazların da hâdis ve mümkün olmalarıdır.

Âyette "خلق/halk" kelimesinin "semâvât"a muzaf olması sıfatın mevsûfuna izâfeti kabilinden olup "yaratılmış gökler" anlamındadır.

"بثّ/besse" yaydı, dağıttı, ayırdı gibi mânâlara gelir. **Râgıb** der ki: "Bess" kelimesinin asıl mânâsı bir şeyi yayıp dağıtmak demektir. Rüzgârın toprağı yayması ve nefsin, üzerinde yuvalanan gam yahut sevinci yayması gibi. Âyetteki "besse" ifâdesi Allah Teâlâ'nın henüz mevcûd olmayan bir şeyi îcâd edip ortaya çıkarmasına delâlet eder.

"دابّة/dâbbe" hareket ve hayat sâhibi bütün canlıları ifâde eden bir kelimedir. Dolayısıyla meleklere de şâmildir. Zîrâ melekler de hareket sâhibidirler. Her ne kadar yeryüzünde yürümüyor olsalar da gökyüzünde uçarlar. "Dâbbe"den murad sadece yeryüzünde yürüyen canlılar da olabilir. Zîrâ mücâvir iki şeyden birine mahsus olan özellik, bazen her ikisine de nisbet edilir. Yani aslında yalnız birinde olduğu halde

bazen her ikisine de nisbet yapılır. Allah Teâlâ’nın: ***“İkisinden (her iki denizden) de inci ve mercan çıkar”*** (er-Rahmân, 55/22) kavlinde olduğu gibi. Zîrâ inci ve mercan bunlardan sadece tuzlu olandan çıkar. Ayrıca melekler uçtukları gibi yeryüzünde yürüme vasfına da sâhip olabilirler. Hem Yüce Allah insanların yeryüzünde yürüdükleri gibi gökte yürüyen bir takım canlılar da yaratabilir. Şu kavl-i ilâhî bunu ifâde etmektedir: ***“Allah daha sizin bilmediğiniz nice şeyler yaratmaktadır.”*** (en-Nahl, 16/28)

Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Yedinci kat semanın üstünde bir deniz vardır. Derinliği yerle gök arası kadardır. Sonra bunun üstünde sekiz dağ keçisi vardır. Bunların tırnaklarıyla dizleri arası, yerle gök arası kadardır. İşte bunlardan sonra yüce arş vardır.”*[111]

Fakir **(Bursevî)** der ki: Meleklerin muhtelif sûret ve halleri vardır. Bunları yürümek yahut uçmak gibi bir takım sıfatlarla sınırlamak gerekmez. Meleklerin uçmaları, onların uzak mesâfeleri katetmelerindeki kuvvetlerine işârettir. Gerçi bu durum, onların gerçekten belirgin kanatları olmasıyla da çelişmez. Evet, meleklerin uçabilecekleri kanatları ve yürüyebilecekleri ayakları vardır.

“O” Allah Teâlâ *“dilediği zaman”* dirilişten sonra muhasebe için *“bunları biraraya toplamaya da kadirdir.”* Yani güç ve kudret sahibidir, âciz değildir. Burada Allah’ın dilemesiyle kayıtlı olan hüküm, Allah’ın onları toplamasıdır. Yoksa kayıtlanan, Allah’ın kudreti değildir. “إذا/izâ” kelimesi vakit mânâsında kullanıldığı zaman mâzi üzerine dâhil olduğu gibi muzârî üzerine de dâhil olur. ***“Örttüğü zaman geceye andolsun”*** (el-Leyl 92/1) âyetinde olduğu gibi.

Âyet-i kerîmede ruhların semâsına, bedenlerin arzına ve bunlarda serpilip yayılan nefis ve kalplerin hayatına işâret edilmektedir. Bu zikredilenlerin her biri arasında ciddî bir münâsebet yoktur. Aksine ruhlarla bedenler arasında fenâ/yokluk konusunda pek uzak bir mesâfe vardır. Zîrâ bedenler aşağıların aşağısında, ruhlar ise yücelerin yücesindedir. Nefis dünyevî ve hayvânî şehvetlere meyleder. Kalp ise rabbânî, uhrevî ve ruhânî şâhidlere meyleder. Allah Teâlâ dilediği zaman bunlardan bazısını dünya ve ziynetini taleb üzere, bazısını âhiret ve derecelerini taleb üzere, bazısını da Mevlâ’nın yüce zâtını ve O’na yaklaşmayı taleb üzere toplamaya kadirdir.

Haşir çeşit çeşittir. Birincisi umûmî olan haşirdir. Bu, diriliş günü cesedlerin kabirlerden mahşer meydanına çıkışıdır. İkincisi husûsî olan haşirdir. Bu, uhrevî ruhların hâl-i hayatlarında dünyevî kabirlerinden seyr u sülükle zulmânî perdeleri yırtarak ruhânî âleme çıkmasıdır. Üçüncüsü ise daha husûsî bir haşirdir. Bu da sırların, nurânî perdeleri keserek ruhânî kabirlerden hüviyet âlemine çıkmasıdır. İşte bu anda insan gerçek aslına dönmüş olur. Bu dönüş ihtiyârî bir dönüş olup bunda hoşnutluk ve rızâ vardır. Asla bir gazap ve öfke şâibesi yoktur. Bu ne güzel bir dönüş ve gidiştir. Bu gidiş, dostun dosta gidişi ve onunla baş başa kalışıdır.

Şâir der ki:

Halveti tercih edenin gezip tozmayla ne işi olur?

Sevgilinin mahallesinden ayrılıp sahralara gitmeye ne gerek var?

Nefisten kurtulup selâmete çıkmak ancak Allah'ın yardımıyla mümkün olur. Selef-i sâlihin (r.a.), nefislerinin ıslahı ve onun boş arzularını kırma yolunda cehd ü gayret göstermişlerdir.

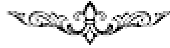
Hikâye edilir ki:

Hz. Ömer (r.a.) sırtında bir su tulumu taşıyarak gidiyordu. Kendisine: "Bu nedir, nasıl bir haldir?" diye sorulunca şöyle demiştir:

"–Evet, esâsen benim suya ihtiyacım yoktur. Ancak bu hareketle nefsimi kırmak istedim. Çünkü ülkelerin kralları gelip bana itâatlerini arzediyorlar. Yine ülkelerden sefirler, elçiler, ataşeler ve temsil heyetleri gelerek itâat ve tâzimlerini arzediyorlar. Bundan sanki nefsim biraz gururlanır gibi oldu."

Nasıl ki, bu zâhirî ve cismânî beden yok olmadan mahşerde diriliş mümkün değilse aynı şekilde bâtınî fânilik; yani nefsi ıslah edip tesirini ortadan kaldırmadan da cem makamına yani Allah ile beraber olma haline erişme mümkün değildir.

Yüce Allah'tan bizi kendi zâtına ulaştırmasını isteriz.

---

[83]. İbn Mâce, Zühd 4105; Dârimî, Mukaddime 229.
[84]. Terğib, III, 105.
[85]. Süyûtî, el-Câmiu's-sağîr, 3486.
[86]. Kurtubi, XVI, 21-22.
[87]. Kurtubi, XVI, 22.
[88]. Kurtubi, XVI, 22.
[89]. Kurtubi, XVI, 23.
[90]. Münavi, VI, 224.
[91]. Müslim, Birr 2564; İbn Mâce, Zühd 4143.
[92]. Benzeri bir rivâyet için bk. Buhârî, Deavat 4; Müslim, Tevbe 1, 7, 8:
[93]. Ebu'l-Leys, Bahru'l-ulûm, III, 231.
[94]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 391.
[95]. Tirmizî, Deavât 9; İbn Mâce, Edeb 55
[96]. Kenzu'l-ummâl, 3169.
[97]. Terğib, III, 138.
[98]. İbn Receb, Câmi, I, 237.
[99]. Terğib, III, 139.
[100]. Bk. Tirmizî, Deavât 102.
[101]. Deylemî, Hadis no: 972.
[102]. Tirmizî, Deavât 2; İbn Mâce, Duâ 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 442.
[103]. Irakî, Muğnî, II, 89.

[104]. Müslim, Zekât 65; Tirmizî, Tefsir (2), 36; Dârimî, Rikàk 9.
[105]. İbn Kesîr, Tefsir, IV, 115.
[106]. Buhârî, Savm 5, 11; Müslim, Sıyâm 6-9, 17.
[107]. İbn Mâce, Fiten 16.
[108]. Kurtubî, el-Câmi, Furkân sûresi 50. âyetin tefsirinde.
[109]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 8493.
[110]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 264.
[111]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 206.

ONLARIN İŞLERİ
ARALARINDA DANIŞMA İLEDİR

وَمَٓا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصٖيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدٖيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثٖيرٍ ﴿٣٠﴾
وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ فِي الْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَصٖيرٍ ﴿٣١﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾
اِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرّٖيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهٖ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾ اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ
كَثٖيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذٖينَ يُجَادِلُونَ فٖٓي اٰيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَحٖيصٍ
﴿٣٥﴾ فَمَٓا اُوتٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
وَاَبْقٰى لِلَّذٖينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذٖينَ يَجْتَنِبُونَ
كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذٖينَ
اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا
رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذٖينَ اِذَٓا اَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ
﴿٣٩﴾ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمٖينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهٖ فَاُولٰٓئِكَ مَا
عَلَيْهِمْ مِنْ سَبٖيلٍ ﴿٤١﴾ اِنَّمَا السَّبٖيلُ عَلَى الَّذٖينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ
وَيَبْغُونَ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلٖيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ ﴿٤٣﴾

30. Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. *(Bununla beraber)* Allah çoğunu affeder.

31. Yeryüzünde *(O'nu)* âciz bırakamazsınız. Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur.

32. Denizde dağlar gibi akıp gidenler *(gemiler)* de O'nun *(varlığının)* delillerindendir.

33. Dilerse O, rüzgârı durdurur da onun *(denizin)* üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

34. Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder. Birçoğunu da affeder *(kurtarır)*.

35. Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar, kendilerine kaçacak bir yer

olmadığını bilsinler.

36. Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın yanında bulunanlar ise daha iyi ve daha süreklidir. Bu mükâfat îman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir.

37. Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.

38. Yine onlar, Rablerinin dâvetine icâbet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.

39. Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırlar.

40. Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a âiddir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.

41. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.

42. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlaradır.

43. Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.

Ey insanlar ve ey mü'minler! *"Başınıza gelen herhangi bir musîbet";* hastalık, acı, kıtlık ve korku; hatta ayağınıza batan diken, ayak sürçmesi, damar sertliği ve diğer bedeni mâlî ve âilevî sıkıntılar *"kendi ellerinizle işlediğiniz"* günahlar *"yüzündendir."* İşlenen suçlara verilen had cezaları da bunlara dâhildir. Had uygulanmayanlar ise af kapsamında mutâlaa edilmektedir.

Günahların kazanılmasında ellerin zikredilmesi, birçok işin elle yapılmasından dolayıdır. Sonuçta başa gelen her belâ ve uğursuzluk, en azı kullukta kusur olan geçmiş bir günah sebebiyledir.

Mesnevi'de şöyle denilmektedir:

Sana gam ve zulmetten her ne gelmişse,
Bil ki hepsi senin küstahlığından gelmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Kader/takdir olunan belâ, ancak duâ ile bertaraf edilir. İyilik ömrü uzatıp bereketlendirir. Kişi kazandığı günah sebebiyle rızıktan mahrum olur."*[112]

"Kader reddolunmaz" ifâdesinin îzâhı şudur: Duâ ile belâyı bertaraf etmek kazâ cümlesindendir. Kalkan; silah ve kılıç darbesini bertaraf etmeye, su ve yağmur da yerden bitki bitirmeye sebep olduğu gibi, duâ da belâyı bertaraf etme sebebidir.

Müfessir **Dahhâk**: "Kişi Kur'an'ı öğrenip sonra unutursa bunun sebebi, işlediği günahlardır. Kur'an'ı unutmaktan daha çirkin ne günah olur ki?" demiş, sonra bu âyeti okumuştur.

Bununla beraber Allah, hatâlarınızın *"çoğunu affeder",* bunlara karşı sizi cezâlandırmaz. Şâyet Allah affedip görmezden gelmeseydi yeryüzünde hiçbir canlı kalmazdı.

Bu âyet-i kerîmede musîbete uğrayan kulların gönüllerine bir teselli vardır. Şöyle ki: Şâyet size ebedî ve uhrevî azâbı gerektiren isyân ve günah musîbeti isâbet etmişse; biz size fâni ve dünyevî bir musîbet isâbet ettirmekle onu telâfi ederiz. Bu durum, sizden meydana gelen edeb dışı hallerin bir cezası olmuş mâsiyetler sebebiyle meydana gelen kirlenme temizlenmiş olur. Sonra sebepleri çoğalıp belâlar peşpeşe inmeye başlayınca kul, başına gelenleri anlamak için yapmakta olduğu kötü işlerini düşünsün. Yaptıklarının çoğu affedilmesine rağmen bu musîbetlerin cezâsının bu noktaya nasıl ulaştığının bir muhâsebesini yapsın! Şüphesiz böyle bir düşünceyle kulun hüznü, üzüntüsü, hayâ ve utanması artar. Artık bu kul, günah ve isyanlarının çokluğunu, Rabbinin son derece lutuf ve kerem sâhibi olduğunu, Yüce Allah'ın af ve mağfiretini daha iyi bilir.

Ebû Süleyman Dârânî (k.s.) hazretlerine: "Bu akl-i selîm sâhibi âlim insanlar neden kendilerine kötü muâmele edenleri kınamayıp sitem etmezler?" diye soruldu. O da: "Çünkü onlar, dûçâr oldukları bu kötü muâmelelerin kendi günahları sebebiyle olduğunu bilirler" deyip bu âyeti okumuştur.

وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ فِى الْاَرْضِۚ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ
وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٣١﴾

31. Yeryüzünde O'*(nun cezâsı)*na engel olamazsınız. Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur.

"Yeryüzünde O(nun cezâsı)na engel olamaz," yerin her bir köşesinden kaçıp kurtulmaya çalışsanız bile Allah'ın sizin için takdir ettiği musîbetlerden kurtulamaz*"sınız."* Allah Teâlâ sizi imtihân edip cezâlandırmak istediği zaman, nerede olursanız olun O'ndan kurtulamaz, O'nu geçemez ve O'nun sizi cezâlandırmasına engel olamazsınız. Zîrâ Allah'ı bir işi yerine getirme ya da hak eden kimseye azap verme konusunda âciz bırakacak kimse yoktur.

Dil âlimleri şöyle demişlerdir: "اَعْجَزْتُهُ/a'ceztühû" onu âciz bıraktım; "اَعْجَزْتُهُ ف۪يهِ /a'ceztühû fîhi" bu hususta onu geçtim, demektir.

Münâsebât tefsirinde şöyle denmiştir: Ölüm dışındaki cezâlandırmalarda sanki kişi Allah'ın âciz olduğunu zannedebilir. Bunun için Allah Teâlâ: ***"Ey Araplar ve diğerleri! Allah sizin hepinizi tamamen helak ve imha etmeyi istese siz yeryüzünde Allah'ı âciz bırakamaz ve bu cezadan her ne olursa olsun sizin için murâd ettiği şeyden asla kurtulamazsınız"*** buyurmuştur.

Sizin *"Allah'tan başka"* işlerinizi üstlenip musîbetlerden koruyacak *"bir dostunuz ve"* bu musîbetleri bertaraf edecek *"bir yardımcınız da yoktur."* Hepiniz bir araya

gelip toplandığınız zaman bile azamet, büyüklük ve izzeti her şeyi kuşatan Allah'tan başka dost ve yardımcınız yokken, tek olduğunuz zaman nasıl olsun?

Bu âyet-i kerîme herkesi bir musîbete uğradığında süratle nefis muhâsebesine götürmelidir. Ki böylece kişi, bu musîbetin nereden ve niçin geldiğini bilsin de derhal tevbe edip helâk olmaktan kurtulsun. Bunun faydası şudur: Evet, her şey her ne kadar Allah'ın yaratması ve irâdesiyle vuku buluyor olsa da kul bu tavrıyla Allah'a karşı tevâzu ve âcizliğini ortaya koymaktadır. Kudret ve kuvvet sâhibi bir tek yaratıcıya muhtac olduğunu arzetmektedir. Şâyet şerîat gelmeseydi bu güzel kemâlât ve fazîletlere yol bulunamazdı. İşte bu gibi tenbih ve uyarılar, su ve güneşe arzedilen bahçe ve ekin tarlası gibi, kulun tabiat ve fıtratına yerleşmiş olan yüce hikmetlerin ve ilâhî bilgilerin gün yüzüne çıkmasına vesile olur.

İmam Vâhidî (r.a.) der ki: Bu âyet, Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim'de en çok ümidvar olacağımız âyettir. Çünkü Allah Teâlâ burada müminin günahını iki ayrı kategoride değerlendirmiş; bunlardan bir bölümünü musîbetle silmiş, diğer bir bölümünü de karşılıksız olarak dünyada affetmiştir. Artık âhirette bir daha affından geri dönmez. Allah'ın müminlere olan muâmelesi böyledir. Kâfirlere gelince onu âhirette tam cezâlandırmak için dünyada peşin olarak cezâsını vermez.

Bazıları şöyle demiştir: Kul bir suç işleyince bu onun için bir kahır ve helâk sebebi olur. Bu sebeple perdelenip Allah'ın rahmet ve feyzinden mahrum kalır. Şâyet bu kul Allah ehli, yumuşak huylu, bağrı yanık ve kendisini Allah'a vermiş biri ise Allah Teâlâ bir takım musîbetlerle bu kulu cezalandırarak içinde bulunduğu bu girdaptan kurtarır. Şâyet kul böyle biri değilse, bu sefer ona içinde bulunduğu günah ve sapıklıkta mühlet verir. Bu sûretle onun cürüm ve cezası da katmerli olur. Tabîî ki bu âyet mücrim ve günahkârlara mahsustur. Yoksa peygamberler, kâmil velîler, çocuklar ve delilere isâbet eden musîbetler onların günahları sebebiyle değil, diğer bazı sebep ve hikmetlerden dolayıdır. Çünkü bunlar mâsum ve mahfûzdurlar.

Yine bu âyet-i kerîmede, başa gelen musîbetlere sabredildiği takdirde büyük ecir verileceği îmâ ve beyân edilmektedir. Bazıları şöyle demiştir: Peygamberimiz (s.a.)'in vefâtı anında bir takım sıkıntılar çektiği müşâhede edilmiştir. Ki gerek kendi ehl-i beytinden gerekse diğer müslümanlardan bu durumu görenler, duydukları bu meşakkat sebebiyle sevap elde edebilsinler. Çocukların çekmiş oldukları sıkıntıları müşâhede edenlere de bu sevâbın bir misli verildiği söylenmiştir.

Hâkimi Tirmizî, (k.s.) *Nevâdiru'l-usûl* kitabında şöyle der: Belâlar başlıca üç çeşittir:

1- Kulu peşinen cezâlandırmaya yöneliktir. Yusuf (a.s.)'ın, bir tefsire göre, gönlünden kötülüğü geçirmesinden dolayı zindanda cezalandırılması gibi. Yine bir müddet zindan da kaldıktan sonra zindandan kurtulacağını sandığı kimseye: ***"Beni efendinin (kralın) yanında an (benim suçsuz olduğumu krala hatırlat.) Fakat şeytan o adama Yûsuf'un durumunu efendisine söylemeyi unutturdu. (Bundan ötürü Yûsuf) birkaç yıl zindanda kaldı."*** (Yûsuf, 12/42)

2- Kulun kalb, gönül ve iç dünyasında bulunanı açığa çıkarmak ve insanları buna şâhid tutmak için. Bu da insanlara bu kulun derecesini ve Allah ile olan özel hukûkunu izhar etmek için yapılır. Eyüp (a.s.)'ın başına gelen belâ bu kabildendir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. Ne güzel kuldu, o dâimâ (bize) başvururdu."*** (Sàd, 38/44)

3- Kulun Allah katında değerinin artması ve lutf u ihsânına mazhar olması içindir. Yahya (a.s.)'a gelen belâ bu cümledendir. Zâten mâsum olan bir peygamber, hiçbir hatâ işlememiş ve herhangi bir günahı gönlünden bile geçirmemiştir. Ancak bir hayvan boğazlayıp başını İsrâiloğulları içerisinde ahlâksız ve fâhişe bir kadına hediye etmiştir.

Peygamberimiz (s.a.), bütün bunlardan kurtuluş mânâsı ifâde eden âfiyeti istemiş ve şöyle duâ etmiştir: *"Ben Allah'tan her belâdan bana âfiyet vermesini istiyorum. İnsanın başına bir musîbet geldiğinde bunların hepsinden âfiyet üzere olmak, Allah'ın o kulu kendi nefsine bırakmaması ve bu sûretle onu zelîl etmemesidir."* Yani Allah bu kulu bütün bu durumlarda koruyup gözetir. Bu işin bir yanı, madalyonun bir yüzüdür. Diğer bir yüzü ise kişinin Allah'tan, şiddet ve sıkıntılı olan her şeyden kendisine afiyet vermesini istemesidir. Zîrâ sıkıntıların birçoğu günahlardan dolayıdır. Sanki kul, Allah'ın kendisini bu belâlardan kurtarıp günahlarının da affını istemektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Başınıza gelen herhangi bir musîbet kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir. (Allah, hatâlarınızın) birçoğunu da affeder."*** (eş-Şûra 42/30)

Yine Allah Teâlâ bir başka âyette şöyle buyuruyor: ***"Belki dönüp yola gelirler diye mutlaka onlara o büyük azaptan ayrı olarak daha yakın azâbı da tattıracağız."*** (es-Secde 12/21)

Artık akıllı insan din, dünya ve âhiret konularında Allah'tan af ve âfiyet istemelidir. Her şeye rağmen bir şekilde başına bir musîbet geldiğinde ise sabretmelidir. Bu sûretle sevap elde eder. Ayrıca bu durum günahlarına keffâret olur. Bunun da ötesinde hâl ve gidişâtın düzelmesine, gönül dünyasının sâfiyet ve temizliğine vesile olur. Şu söz ne güzeldir: İnsanları gümüş ve billur kaplarda saf yağ olarak görürsün. Susamın başına neler geldiğini bilmezsin?

Hâfız şöyle demiştir:

Şeker kamışı gerçek tadını riyâzetten sonra bulur,
Önce sıkıştırılarak kırılır, sonra şeker olup yerini alır.

Yine Hâfız şöyle der:

Taş sabırla la'l yakut olur derler,
Evet doğru, fakat ciğerden de kan gider.

وَمِنْ اٰيَاتِهِ الْجَوَارِ فِى الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٣٢﴾

32. Denizde dağlar gibi akıp gidenler *(gemiler)* de O'nun *(varlığının)* delillerindendir.

"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun," Allah'ın birliğini, kudretini, azamet ve hikmetini gösteren *"delilllerdendir."*

"الْاَعْلَامُ/â'lam", dağ mânâsındaki "alem" kelimesinin çoğulu olup "dağlar" demektir. Sadece yol işâreti olarak üzerinde ateş bulunan tepeler değil, mutlak olarak tüm dağlar ve her yüksek tepe 'alem kelimesiyle ifâde edilir. Bununla gemilerin "büyüklük ve azamette dağlar gibi" olduğu anlatılır.

"جَوَارٌ/cevâr" kelimesi ise yürüyen, akıp giden mânâsında "câriye"nin çoğuludur. Âyette mukadder bir "سُفُنٌ/gemiler" kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Deniz üzerinde cereyân etmesi, yürümesi ve akıp gitmesi sebebiyle gemiye bu isim verilmiştir.

اِنْ يَشَاْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلٰى ظَهْرِهِ اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣٣﴾

33. Dilerse O, rüzgârı durdurur da onun *(denizin)* üstünde kalakalırlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

"Dilerse O" Allah gemiyi yürüten *"rüzgârı durdurur,"* geminin hareket etmesini sağlayan rüzgârı sâkin kılar da gemiler *"(denizin) üstünde kalakalırlar. Elbette bunda"* Allah'ın dilemesine göre bazen yürüyen, bazen de duran gemilerde Cenâb-ı Hakk'a itâat yolunda belâlara *"çok sabreden,"* bütün âzâlarını yaratıldığı gayeye uygun bir şekilde kullanmak sûretiyle *"çok şükreden herkes için"* Allah'ın şânına delâlet eden büyük ve çok *"ibretler vardır."*

Geminin durup sakinleşmesi Arapça'da "رَكَدَتِ السَّفِينَةُ /rakadeti's-sefînetü" tabiriyle anlatılır. Yani hoş rüzgârlarla yürüyüp akıp giden o gemiler artık dururlar. Mânânın özeti şudur: Artık bu gemiler denizin sırtında durakalırlar. Yürüyüp gitmezler. Yoksa tamamen hareketsiz olurlar, demek değildir.

Şâirin ifâdesiyle:

Rüzgâr dindiği, gemiler durduğu için,
Gemide bulunanları derin bir ızdırap sardı.

Kâşifî şöyle demiştir: Elbette her sabreden ve şükreden için gemiden bir çıkış vakti vardır.

Burada "sabreden" ve "şükreden" ifâdeleri, mükellefin yapması ve yapmaması

gereken işlerin tamamından kinâye de olabilir. Îmânın hasletlerinde ve faydalı sonuçlarında kâmil olan her mümin için mânâ, sabır ve şükre bağlanır. Zîrâ îmânın yarısı mâsiyetlere karşı sabırdır. Diğer yarısı ise şükürdür ki bu da yapılması gereken vazifeleri yerine getirmekten ibarettir.

اَوْ يُوبِقْهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾

34. Yahut yaptıkları yüzünden onları helâk eder. Birçoğunu da affeder *(kurtarır)*.

"Yahut yaptıkları yüzünden onları" gemilerin içindekilerin bir kısmını batırıp *"helâk eder. Birçoğunu da affeder"* mallarını da zâyi etmez, *(kurtarır)."*

"اَوْبَقَهُ/evbekahu" onu helâk etti demektir. *Kâmus'ta ve Tâcü'l-masâdir'*de de böyledir. Mânâ şöyledir: Allah dilerse rüzgârları durdurur. Bu takdirde gemiler de dururlar. Yahut rüzgârı salıverir. Bu takdirde ise adâleti gereği gemileri batırıp yolcuları da boğar. Esâsen yolcuların hâli olan bu helâk durumunu gemilere nisbet etmek, konunun anlatılmasında daha mânidar ve daha müessirdir. Yani gemilerin helâkinden maksad, helâki gerektiren günahları sebebiyle yolcuların helâk edilmesidir. Demek ki âyette gemiler zikredilmiş ama gemilerdeki yolcular murâd edilmiştir.

Müftî Sa'dî der ki: Bu âyeti mecazdan vazgeçip hakîkat üzere bırakmakta bir mâni yoktur. Bu âyet aynen ***"başınıza gelen her hangi bir musîbet kendi ellerinizin yaptığı işler yüzündendir. Allah hatâlarınızın bir çoğunu da affeder."*** (eş-Şûrâ 42/30) kavli gibidir. Yani kazandıkları günahların uğursuzluğundan dolayı Allah gemilerini batırıp onları helak eder, demektir.

"Birçoğunu da affeder" sözündeki hükmü af üzerinde icrâ etmek şunun içindir: Allah rüzgârı ya durdurur yahut salıverir de bu fırtınada bazılarını helâk eder, diğer bazılarını da af yoluyla kurtarır.

وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي اٰيَاتِنَاۜ مَا لَهُمْ مِنْ مَحِيصٍ ﴿٣٥﴾

35. Böylece âyetlerimiz üzerinde tartışanlar, kendilerine kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

"Böylece âyetlerimiz üzerinde" onu bertaraf edip boşa çıkarmak için *"tartışanlar, kendilerine"* azaptan *"kaçacak bir yer olmadığını bilsinler."*

Bu âyet onlardan intikam alınması gibi gizli bir illete mâtuftur. Yani "Allah onlardan intikam alsın; Kur'an'ı yalanlayıp onu iptal ederek bertaraf etmeye çalışanlar da bilsinler…" demektir.

Farklı kırâat mülahazalarıyla âyetten şu mânâ da anlaşılabilir: Şâyet Allah dilerse bir

kavmi helâk eder, bir kavmi kurtarır, diğer bir kavmi de uyarır.

“Kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.” Yani nasıl ki rüzgârın durmasıyla gemiler de denizin sırtında durur, yolcular mahsur kalır yahut şiddetli fırtına durumunda gemiler batıp yolcular boğulmaya mahkûm olurlarsa aynı şekilde dirilişten sonra da bunların Allah’ın azâbından kurtuluşları yoktur. Öyle ise fayda ve zarar verenin yalnız Allah olduğunu itiraf etmeli; her şeyin Allah’ın emir, ferman ve nüfûzuyla olduğunu kabul etmelidir.

Âyette şöyle bir takım işâretler vardır.

1- Elbette Allah Teâlâ onları denizlerde akıp giden gemileri düşünmeye teşvik etmektedir. Bazen rüzgârları salıverir, bazen de tutuverir. Onlara kurtuluş ve helâki gösterir. Buradaki işâret, böyle çeşit çeşit fitneler, imtihanlar ve belâlar döneminde insanları tutup sonra kulu kurtuluşun barınağında korumaktır. Bu durum ise Allah’a gönülden ve çokça şükrü gerektirir.

2- Nasıl ki gemiler hoş rüzgârlarla denizde yürüyüp sâhil-i selâmete kavuşursa aynı şekilde bazı himmetler de inâyet rüzgârıyla dünyada yürüyüp Mevlâ Teâlâ hazretlerinin zâtına ulaşır. Yine nasıl ki rüzgârın kesilmesiyle bazı gemilerin durması gibi feyzin kesilmesiyle bazı himmetler durur. Yine bazı gemiler fırtınayla helâk olduğu gibi bazı nefisler de dünya denizinde helâk olurlar. Bazı insanlar bizzat kendileri hareket edemezler. Bilakis muharrik-i evvel olan ve kendinden başka muharrik bulunmayan Allah’a ulaşıncaya kadar bir muharrike yani itici bir güce muhtaçtırlar. Öyleyse geminin yürüyüp durmasında rüzgâra güvenmemelidir. Yoksa fiillerin tevhidinde şirk; işlerin hakîkat ve asılları husûsunda cehâlet ve bilgisizlik olur.

3- Sabreden Allah’ın sabra muvaffak kıldığı, şükreden de Allah’ın şükre muvaffak kıldığı kimsedir. Zîrâ hakîkî sabredici ve hakîkî şükredici, sabrı ve şükrü Allah için olandır. Çünkü gerçek mânâda sabreden ve şükreden yani kulların şükrünü kabul eden Allah’tır.

4- Allah’ın ilmi kadimdir (ezelidir), hâdis değildir sonradan yaratılmamıştır. Yaratıkların ilmi hâdis olup sonradan meydana gelmiştir. Bunun için Allah burada “Allah bilir” diye buyurmuştur. Neticede akıllı kişi işin sonunu düşünür ve görür. Temkinli ve tedbirli olur.

Bir mısrada şöyle denilir:

İşinin sonunu daha başlangıçta gör.

فَمَآ اُوت۪يتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى
لِلَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَۚ ﴿٣٦﴾

36. Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçimliğidir. İman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler için Allah’ın yanında bulunanlar daha iyi ve daha

süreklidir.

Ey insanlar! *“Size verilen,”* elde etmeyi çok arzulayıp uğrunda birbirinizle yarıştığınız mal, maaş ve evlâd gibi *“şeyler yalnızca dünyâ hayâtının geçimliği”* ve menfaatleri*“dir.”* Bunlardan dünya hayatınız boyunca az bir müddet faydalanırsınız, sonra yok olur giderler. Samimi olarak *“îman edenler ve”* başkasına değil yalnız *“Rablerine dayanıp güvenenler için Allah’ın yanında bulunan”* âhiret sevâbı sırf fayda sağladığından ötürü, insanların elinde bulunanlara nisbetle *“daha iyi ve daha süreklidir,”* hiçbir zaman elden çıkmaz.

Bu âyette şuna işâret vardır: Dünyada elde edilen rahatlıklar bir takım şâibelerden uzak değildir. Her ne kadar bir takım kimselere bazı zamanlarda bir rahatlık ulaşsa da bunun elden çıkıp gitmesi çok çabuktur. Allah katında vaad edilmiş olan sevap az olandan daha hayırlı ve devamlıdır. Hatta Allah katında olan gizli lutuflar, yüce makamlar, pek değerli mânevî hibe ve ikramlar dünyadan da âhiretten de hayırlı ve devamlıdır.

*Sadiyye Havâşi’*sinde, “لِلَّذِينَ آمَنُوا” lafzındaki “lâm”ın beyân için olduğunu, yani “bu daha iyi ve sürekli olan nimet”in kime âid olduğunu açıkladığını söylemiştir. **Ebu’l-Leys** ise tefsirinde bu husûsu şöyle izah eder: Sonra Allah Teâlâ âhiret sevâbının kime âid olduğunu açıkladı ve şöyle buyurdu: “Îman edenler içindir.”

“Rablerine dayanıp güvenenler” başkasına değil. Bunlar başlarına gelen her işte yalnız rablerine dayanır, her işi O’na bağlar, kendileri de yalnız O’na dayanır ve güvenirler. **Hz. Ali**’den rivâyet edildiğine göre Hz. Ebûbekir Sıddık (r.a.) Allah yolunda malının tamamını sadaka olarak verince Müslümanlardan bir grup onu kınadılar. İşte âyet-i kerîme bu olayla alâkalı olarak indi.

Şâir der ki:

Kendi işimle o kadar meşgulüm ki,
Kınayıcıya ayıracak zamanım yok.

Allah Teâlâ, âhiret sevabının mutlaka dünya metaından daha hayırlı ve devamlı olduğunu haber verdi. Ancak bu sevap, bir takım özellik, güzellik ve nitelikleri kendinde bulunduranlar içindir. Bu niteliklerin başlıcaları îman ve tevekkül ile ilerideki âyetlerde zikredilecek olan bir dizi güzel hasletletlerdir. Dünyanın ve dünya metaının birer faydalanma unsuru olması bakımından mümin ile kâfir eşittirler.

Bostan’da şöyle denmiştir:

Yeryüzü bütün genişliği ile onun sofrasıdır.
Bu yağma sofrasından dost da alır, düşman da.

Mümin âhirete intikal ettiği zaman onun için Allah katında olan sevap daha hayırlıdır. Kim dünya metâının fâni, Allah yanında olanın daha hayırlı ve devamlı olduğuna

kesinlikle inanırsa dünyayı bırakıp âhireti seçer. Bu da Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir.

Hikâye olunur ki: Abbasi halifesi **Harun Reşid**'in on altı yaşlarında bir oğlu vardı. Bu genç zühd, takva ve sûfiliği seçerek dünyadan uzaklaştı. Bir gün vezirlerin de bulunduğu bir ortamda babası Harun Reşid'in yanına uğradı. Orada bulunanlar: "Bu genç bu hâliyle sultanlar arasında müminlerin emîri halife Harun Reşid'i rezil etti, utandırdı" dediler. Harun Reşid oğlunu yanına çağırıp:

"Evladım! Bu hâlin ve bu görünümünle beni utandırdın" dedi.

Çocuk bu söze cevap vermeyip sağa sola şöyle bir bakındı. Duvarın üzerinde bir kuş gördü ve:

"Ey kuş! Seni yaratan Allah'ın hakkı ve hatırı için bana gel" dedi. Kuş gelip çocuğun eline kondu. Çocuk: "Artık dönebilirsin" deyince de kuş yerine döndü. Sonra kuşu halifenin yanına gelmesi için çağırdı fakat gelmedi. Bu sefer çocuk babasına:

"Bak babacığım! Esâsen sen dünyayı sevmekle Allah dostları arasında beni utandırdın. Artık senden ayrılıp uzaklaşmaya karar verdim" dedi. Yanına bir yüzük/mühür bir de Mushaf alarak o beldeyi (Bağdat'ı) terk etti. Basra'ya gitti. Cumartesi günleri çanak çömlekçide çalışıp geçimini sağlamak için bir dirhem ve bir dânik alırdı.

Ebû Âmir el-Vâiz el-Basrî şöyle demiştir: Ben bir gün bu genci işçi tuttum. Bana bir günde on günlük yahut on kişilik iş yaptı. Eline bir avuç harç alıp onu duvara koyar ve bu şekilde gâyet süratlice duvar örerdi. Ben kendisine: "Bu işler Allah dostlarının işleridir. Çünkü onlar yaptıkları işlerde hep mânevî takviye ve yardım görürler" dedim.

Bir başka gün daha gelmesini arzu ettim. Ancak kendisini harâbe, izbe bir yerde hasta vaziyette buldum. Bana şu nasihatlarda bulundu:

Arkadaşım! Sâhip olduğun nimetlere aldanma.
Ömür biter ve nimet elden gider.
Bir cenazeyi kabre doğru götürmek için yüklendiğinde
Bil ki bundan sonra da seni taşıyacaklardır.

Sonra bu genç bana öldüğünde kendisini benim yıkamamı ve cübbesiyle kefenlememi vasiyet etti. Kendisine: "Dostum! Neden yeni bir kefen olmasın? dedim. O da: "Yaşayan kimse, yeni giymeye ölüden daha muhtaç ve lâyıktır. Ey Ebû Âmir! Elbiseler gider, ameller kalır" dedi. Sonra şöyle devam etti: "Şu mushafı ve yüzüğü babam Harun Reşid'e götür ve ona: «Senin garip evladın gaflete devam etmemeni söylüyor» de."

Ebu Âmir şöyle der: "Genç öldüğünde kendisini ellerimle yıkadım. Vasiyet ettiği şekilde kefenleyip defnettim. Mushaf ve yüzüğü de Harun Reşid'e verdim. Bütün olup biteni kendisine anlattım. Harun Reşid ağladı. Bana: "Benim gözümün nûrunu ve ciğer

paremi nerede çalıştırdın?" dedi. Ben de: "Çamur ve taş; çanak, çömlek, inşaat ve duvar işinde" dedim. "Demek sen onu inşaatta çalıştırdın. O soy bakımından Peygamber (s.a.)'e bağlı seyyiddir" dedi. Ben bunu bilmediğimi söyledim.

Sonra bana: "Onu sen mi yıkadın?" dedi. Ben, evet, dedim. Harun Reşid elimi öpüp göğsüne koydu, Sonra gidip evlâdının kabrini ziyâret etti. Sonra ben bu genci rüyamda, mânâ âleminde büyük bir kubbe içinde, büyük bir tahtın üzerinde gördüm. Kendisine hâlini sordum. Bana: "Ben, benden hoşnut ve râzı olan bir Rabbe, Allah'a gittim. Bana hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin akıl ve hayâline gelmeyen nimetler verdi" dedi. Sonra da: "Beni yaratan Allah'a yemin olsun ki dünyadan benim çıktığım gibi çıkan herkese Allah, bana ikrâm ettiği gibi ikrâm edecektir" müjdesini verdi.

Bazıları şöyle demiştir: Senin yapmış olduğun güzel ameller Allah'ın sana lutfettiği görme, işitme gibi nimetlerden herhangi birinin en azına bile denk değildir. O halde sen bu amellerle nasıl âhiret kurtuluşunu umabiliyorsun ki! Unutma ki Allah'ın dünya ve âhirette verdiği bütün nimetler, O'nun lutuf ve ihsânıdır. Bunların hiç biri hak edişimiz değildir.

İbn Semmâk halifelerden birinin ziyâretine gidip huzura çıktı. Halife elindeki bardaktan su içiyordu İbn Semmâk'a: "Bana nasihat ver" dedi. İbn Semmâk: "Elinde bulunan şu bir bardak suya ya ancak bütün malını mülkünü harcayarak sâhip olacak yahut susuz kalacak olsan, şu bir bardak su için bütün malını verir misin?" diye sordu. Halife, evet, dedi. "Bu bir bardak suya karşılık mülk ve saltanatı terk etmen gerekse terk eder misin?" diye sordu. Halife buna da evet dedi. Bu sefer İbn Semmâk: "Öyleyse bir bardak suya denk olmayan mülke aldanma" diye öğüt verdi.

Anlaşılan o ki, susuzluk ânında bir yudum su bütün dünyanın mülk ve saltanatından daha büyüktür. Hatta alınıp verilen her nefes de öyledir. Kişi bir müddet nefessiz kalıp oksijen alamasa hemen ölüverir. Yine sıcak bir hamam yahut saunada veya derince bir kuyuda kısa bir müddet nefessiz kalsa yine hemen ölüverir. Kul için gerekli olan Allah'ın bütün bu sayısız nimetlerine şükür olarak ibâdete sarılmaktır.

Tevekkül, tâatların en üstünüdür. Zîrâ o, tedbîri terk edip fâni kudret ve kuvvet unsurlarından sıyrılıp çıkmaktır. **Cüneyd** (k.s.) şöyle demiştir: Tevekkül kişinin varlıktan önce olduğu gibi varlıktan sonra da Allah ile beraber olmasıdır. İlmin gereği çalışıp kazanmak olduğu gibi hâlin gereği de budur.

Rivâyet edildiğine göre **Nûri** (k.s.), bir câmide bir âlimle beraber itikâfa girdi. Nûrî (k.s.) akşam vakti insanların tezgâh altına yahut çöpe attıkları şeyleri toplayıp onları yıkıyor ve âlimle beraber yiyorlardı. Bir gün bir dilenci Nûri (k.s.) hazretlerinden yiyecek istedi. Nûri (k.s.) de verdi. Bu sefer âlim olan arkadaşı: "Dünyalık olarak insanların attıkları ile kanâat ettik. Sen de bunu infak edip dilenciye veriyorsun. Ey âbid, keşke sen de âlim olsaydın" dedi. Bir zaman sonra bir zenginden yemek geldi.

Beraberce yediler. Bunun üzerine Nûri (k.s.) hazretleri: "Ey âlim, keşke sen de hâl sâhibi olsaydın" dedi.

Yüce Mevlâ'ya olan tevekkül, kesin inanç ve güven işte bunlar, şerîat makamında tabîatı ıslâh ile hâsıl olan tevhîdî fiillerin özelliklerindendir.

Şâir şöyle der:

Temiz ve duru ol, tabîat kuyusundan dışarı çık ki
Çamurlu suda berraklık olmaz.

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَاِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ
يَغْفِرُونَۚ ﴿٣٧﴾

37. Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.

"Onlar, büyük günâhlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar."

Âyette geçen "ictinâb" kelimesi, bir şeyden uzak durmak ve onu hemen terk etmek demektir.

"اَلْاِثْم/ism" kelimesi "günah" mânâsındadır. *Kâmus*'ta da böyledir. **Râgıb** şöyle demiştir: "İsm" ve "asam" kelimeleri, kişiyi sevaptan geri bırakan işlerin adıdır. Allah Teâlâ'nın ***"o ikisinde de (şarap ve kumarda) büyük günah vardır"*** (el-Bakara 2/219) sözünün mânâsı şudur: "Yani bunları alıp kullanmada hayırlardan geri kalma vardır." Yalana "ism" demek, insana canlı (hayvan) demek gibidir. Zîrâ insan da canlılar zümresindendir.

Kebîre denilen büyük günah Allah Teâlâ'nın, kendisine dünyada had cezası âhirette de azâbı vâcip kıldığı günahlardır. *Müfredat*'da şöyle denmiştir: Büyük günah, cezası büyük olan her günahtır. Âyetin mânâsı şöyledir: "O kullar, bu nevi büyük günahlardan sakınırlar." Burada maksad "günah cinsi" olduğu için Allah Teâlâ "كَبَائِرَ الْآثَامِ/kebâire'l-âsâm" diye muzafun ileyhi çoğul olarak getirmemiştir.

Keşfu'l-esrâr'da şöyle denmektedir: Allah Teâlâ "kebâir" kelimesini "ism" kelimesine muzaf kılmıştır. Çünkü büyük günahlardan sakınınca küçük günahlar affolunur. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız."*** (en-Nisâ 4/31)

Râgıb şöyle demiştir: ***"Onlar büyük günahlardan kaçınırlar"*** (eş-Şûrâ 42/37) ve ***"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız"*** (en-Nisâ 4/31) âyetlerindeki "büyük günahlar"dan maksadın şirk yani Allah'a ortak koşmak olduğu söylenmiştir. Çünkü âyet-i kerimede: ***" (Allah'a) ortak koşmak elbette büyük bir***

zulümdür” (Lokman 31/13) buyrulmaktadır.

İbn Abbas (r.a.): “Âyette bahsedilen büyük günah şirktir” demiştir. **İmam Fahruddin Râzi:** “Bu görüş bana göre zayıftır. Çünkü bir önceki âyette îmânın zikredilmesi bu durumu ortaya koymaktadır” demiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bir önceki âyette îmânın zikredilmiş olması, bu âyetteki büyük günahın şirk olarak yorumlanmasıyla çelişmez. Zîrâ îmanla gizli-âşikâr mutlak şirkten, hatta özellikle sadece âşikâr olan şirkten kaçınmak hâsıl olur. Hâlbuki Peygamber (s.a.) riyayı şirk olarak ifâde etmiş ve: *“Küçük şirkten/riyâ ve gösterişten sakınınız”* buyurmuştur. Öyleyse doğru olan, Kur’an Tercümanı lakabının sâhibi İbn Abbâs (r.a.)’nın sözüdür.

“Kebâir” kelimesini bu şekilde çoğul okuyanlar, bunlardan insanları helâke sürükleyen büyük günahları kasdetmişlerdir. Bu günahların başlıcaları;

1. Allah’a ortak koşmak,
2. Puta tapmasa bile mutlak olarak Allah’ı inkâr etmek,
3. Haksız yere adam öldürmek, ister intihar ister başkasını öldürüp katil olsun,
4. Hür, mükellef, Müslüman ve iffetli bir kadına iftirâ etmek.

Zinâ; nikâh yahut milk-i yemîn[113] denilen câriyelik hukuku olmaksızın kadının ön tarafından cinsi ilişkide bulunmaktır. Hayvanla cinsi ilişkide bulunmak yahut livâta, erkeğin erkekle cinsi ilişkide bulunması yahut kadına arkadan cinsi ilişkide bulunmanın kendine mahsus ayrı hükümleri vardır. Sihir ve büyü yapmak da büyük günahtır. Sihir yapan erkek olsun kadın olsun ortalıkta fesad çıkarıp insanların ölümüne sebep oluyorsa bu kişi ölüm cezâsına çarptırılır. Şâyet bu sihir işini küfür ve inkâr üzere yapıyorsa erkekse öldürülür, kadınsa dayak ve hapis cezasına çarptırılır.

Yetim malı yemek de büyük günahtır. Ancak meşrû bir gerekçeyle olabilir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: ***“Yetimin malına yaklaşmayın. Ancak ergenlik çağına erişinceye kadar en güzel bir tarzda (onun malını kullanıp geliştirebilirisiniz.)”*** (el-İsrâ 17/34) Devrin hâkimlerinin taksim hakkı olarak aldıkları mal ve ücret ise aslen meşrûdur. Şâyet devlet tarafından bu görev karşılğında her hangi bir ödeme yapılmazsa bunu alabilir. Ne miktar alacağı konusu ise ayrı bir müşkil durumdur.

Müslüman olan anne-babaya isyan etmek de büyük günahtır. Şâyet ana-babanın hakkı zâyi oluyorsa bu kişi büyük günah işlemiş olur. Değilse; zaten yaratıcı olan Allah’a isyan edileceği noktada yaratılmış olan insana tâat sözkonusu olamaz. Şâyet anne-baba kâfir iseler bunlar hakkında Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Eğer onlar (anne-baba) seni hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme, onlarla dünya işlerinde de iyi geçin.*** “ (Lokman 31/15)

Kâbe-i Muazzama’nın da içinde bulunduğu Mescidi Haram’da, ihramlı olanlara bir takım özel yasakların uygulandığı harem bölgesinde günah işlemek de büyük günahtır. Evet, bu bölgede işlenen küçük günah dahi büyük günah sayılır. Büyük günah ise bire

iki olarak cezalandırılır. Harem'deki ilhad ve günahların özellikle insanları Harem'den ve Harem'in imar ve onarımından alıkoymak olduğu söylenmiştir. Hac görevini îfa etmek, Harem'in imar ve onarımı cümlesindendir. Günümüzde hacılarımızın yolunu kesip mallarını yağma eden bedeviler, harâmîler ve eşkıya şâyet bu durumu helal sayarlarsa kâfir olurlar. Değilse büyük günah işlemiş olurlar.

Fâiz yemek de büyük günahtır. Fâizden faydalanmak ister yemek sûretiyle olsun ister başka şekilde olsun fark etmez. Özellikle "fâiz yemek" denmiştir. Çünkü fâizin kişiye sağladığı menfaatin en büyüğü bu yöndedir.

Hırsızlık yapmak da büyük günahtır. Bunun nisâbı **İmâm Ebû Hanîfe**'ye göre eşya yahut değer olarak on dirhemdir. Bu hırsızın elinin kesilmesindeki nisabtır. Ayıp olarak on dirhemden daha aşağısı da şer'an hırsızlık sayılır ve ayıp kabul edilir. Hatta bu miktarda hırsızlık yapan bir köle, ayıplı olduğu için satıcısına geri verilir.

İçki içmek, yol kesmek de büyük günahtır. Özellikle yol kesme cürmünde gasb ve yağma varsa bu durum hırsızlıktan daha ağır bir suçtur.

Yalancı şahidlik yapmak, yalan yere yemin etmek, Allah hakkında kötü düşünmek ve dünyayı sevmek de hep büyük günahlardandır. Kişinin anne-babasına lânet etmesi de böyledir. Bunun direkt yahut dolaylı olması fark etmez. Dolaylı olması kişinin bir başkasının anne babasına sövmesi, diğer kişinin de onun anne babasına sövmesi hâlidir.

Peygambere eziyet etmek de büyük günahtır. Ki bu anne babaya isyandan daha ağır bir suçtur. Şeyheyn'e yani Hazreti Ebûbekir ve Hazreti Ömer'e sövmek de günahtır. **Kuhistânî** şöyle demiştir: Sahâbe-i kirâmdan herhangi birine sövmek küfrü gerektirmez. *Hızânetü'l-müftîn'*de ve diğer eserlerde böyledir. Fakat *Mecmûu'n-nevazil'*de şöyle denmektedir: Şâyet bir kimse: "Şeyheyn [Hz. Ebûbekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)]'e söven yahut onlara lânet eden kimseye ceza verilmez" derse bu kişi kâfir olur. Çünkü bunlara sövmek dolaylı olarak Peygamber (s.a.)' e sövmeye götürür. Peygamber'in torunları Hasan ve Hüseyin'e sövmek küfür değildir. *Hulasa*'da böyledir. Ancak bu durum irdelenmelidir. Çünkü ihânet ve aşağılamak için ilim ehline sövmek küfür sayılınca Peygamber'in torunlarına sövmek nasıl küfür olmaz ki. Mizah ve şaka yoluyla bile bir âlime söven tazir cezasına çarptırılır.

Küçük günahlarda ısrâr etmek de büyük günahtır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Küçük günah üzerinde ısrar edilirse büyük günah olur. İstiğfarla da büyük günah yok olur."*[114] Yani küçük günahta ısrar etmek onu büyük günaha dönüştürür. Büyük günah işleyip mağfiret dileyenin ise günahı affedilir.

İmam Alâuddin Türkistânî *Manzûmesi'*nde şöyle demiştir:

Büyük günahlar yetmiş tanedir.

"Ğınâ" da bunlardandır. Burada "ğınâ", nefsi tahrik ve haramı teşvik mâhiyetinde söylenen şiir, şarkı, türkü gibi şeylerdir.

İmam Gazali *İhya'*da şöyle der: Âlimler, ğınânın haram olduğuna **Ebu Ümâme'**nin Peygamber (s.a.)'den rivâyet ettiği şu hadisi delil getirmişlerdir: *"Bir kimse ğınâ maksadıyla sesini yükseltirse Allah bu kişiye iki şeytan musallat eder. Bu şeytanlar*

sözkonusu kişinin omuzlarına otururlar, susuncaya kadar topuklarıyla adamın göğsüne vururlar."[115]

Bazıları şöyle demiştir: Buradaki ğınâdan maksad, kalpte şeytanın murâdı olan şehveti ve (Allah'ı bırakıp) yaratılmışları sevmeyi tahrik edendir. Yoksa Allah aşkını ve âhiret sevgisini tahrik eden değildir. Yine zulüm, gıybet, başkasının ayıplarını araştırmak, ölçü ve tartıyı eksik yapmak, kibir, başkalarına karşı büyüklük taslamak, ucüb, hased etmek, sözünde durmamak, komşu hanımlarına hıyânet etmek, namaz, oruç ve zekâtı terk etmek, sağlık ve ekonomik bakımdan hac yapmaya gücü yetip yol güvenliği olduğu halde hacca gitmemek, öğrenmiş olduğu Kur'an sûrelerini ve âyetlerini hiç okuyamayacak şekilde unutmak, şâhidliği gizlemek, hısım-akraba ilişkisini kesmek, iki kişi arasında fesadlık yapmak, Allah'tan başkası adına yemin etmek, bir yaratığa secde etmek, Cuma namazını ve cemâati terk etmek, bir müslümana kafir demek, zâlim yöneticiye yardakçılık yapmak da yasaklanmış günah fiillerdir.

İstimnâ/Mastürbasyon yapmak da günahtır. Hadiste şöyle buyrulur: *"İstimnâ yapan mel'undur."*[116] Bu kişi eliyle tatmin olan ve şehvetle meni getirinceye kadar eliyle organa müdâhil olandır. **İbnü'l-Melek**'e âid *Şerhu'l-menar*'da böyledir.

Rahâvî: "Ben hadis kitaplarında böyle bir hadis bulamadım" demektedir. Ancak bunu fukahâ fıkıh kitaplarında zikretmişlerdir. *Buhârî'nin Havâşisi*'nde şöyle denmektedir: İstimnâ kitap ve sünnetle haram kılınmıştır. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur: ***"Ve onlar ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut ellerinin sahip olduğu (câriyeler) hâriç. Bunlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Ama bunun ötesine gitmek isteyen olursa işte onlar haddi aşanlardır."*** (el-Müminûn, 18/5-7) Yani bunlar helâli bırakıp harama geçenlerdir.

İbn Cüreyc şöyle demiştir: Atâ hazretlerine bu zâlimlerin kimler olduğunu sordum. O da şöyle dedi: "Ben işittiğime göre bir topluluk ellerinde iplerle mahşer meydanına gelecektir. Bunların istimnâ yapanlar olduğunu zannediyorum."

Evet, **Ebû Hanîfe** ve **Ahmed b. Hanbel'**e göre zinâ ve fitne endişesi olursa, bu sûretle şehveti teskin etmek mübah olur.

Her hangi bir insanı ayıplamak da günahtır. Yine kısas ve taksimde adil olmamak, taksime râzı olmamak, livata yapmak, hayız ve adet hâlinde cinsi ilişkide bulunmak, malın fiyatının artmasına ve piyasada pahalılık olmasına sevinmek, mahremi olmayan bir kişiyle bir arada yalnız kalmak haramdır.

Hayvanlara şehvetle yaklaşmak da günahtır. Falcıyı tasdik etmek de büyük günahlardandır. Falcı güya gelecekten haber verir. Bir takım sırları bildiğini ve gayb ilmini mütâlaa ettiğini iddiâ eder.

Tavla, zar oyunu oynamak da büyük günahlardandır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Kim satranç ve tavla denen kumar oyununu oynarsa sanki elini domuz kanına daldırmış gibidir."*[117] Satranç kelimesi "sadrenk" kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. "Renk" kelimesi ise Farsçada hîle ve çâre demektir. "Nerdşîr" ise tavla olarak bilinen

meşhur kumar oyunudur.

Hidâye sahibi der ki: Tavla, satranç, ondört olarak bilinen oyun ve eğlence mâhiyetindeki her oyun mekruhtur. Kişi bunları kumar olarak oynarsa, bilindiği üzere kumar kesinlikle haramdır. "Meysir" kelimesi, kumarın ismidir. Şâyet kumar değil de sadece eğlencesine oynarsa, bu da abestir.

Ölünün ardından ağıt yakmak ve bunu mübah saymak büyük günahtır. Fıskını gizleyip iyi görünmek büyük günahtır. Yemeği ayıplamak, şarkı, türkü ve eğlenceli şeyler dinlemek büyük günahtır. Hadis-i şerifte: *"Şarkı, türkü ve eğlenceli sesler dinlemek günah, orada oturmak fâsıklık, bundan zevk almak küfürdür*"[118] buyrulmuştur. Şüphesiz bu hadîs-i şerifte ciddî bir tehdid ve uyarı vardır. Şâyet kişi saz, kaval ve benzeri bir takım çalgı âletlerini bulundursa, bunları kullanmasa bile günahkâr olur. Çünkü bunları bulundurmak genelde eğlence içindir. Dans, horon ve benzeri oyunlar da büyük günahlardandır.

İzinsiz başkasının evine girmek ve başkasının evinin içine bakmak büyük günahlardandır. Yine saçı sakalı bitmemiş parlak yüzlü gencin yüzüne şehvetle bakmak büyük günahtır. Zîrâ böyle parlak yüzlü gençler kadın hükmündedirler. Hatta bunların durumu kadınlardan daha hassas ve naziktir. Bunun için: "Her kadınla beraber iki şeytan vardır. Her genç çocukla beraber ise on sekiz şeytan vardır" denmiştir.

Muhammed b. Hasan (İmam Muhammed) sakalsız ve parlak yüzlü idi. **Ebû Hanîfe** son derece takva sahibi olmasına rağmen gözün hâinliğinden endişe edip onun yüzüne şehvetle bakmamak için onu derste ya arka tarafa ya da câmi direğinin arkasına oturturdu.

*Bostanü'l-fakih'*te şöyle denmektedir: Henüz ergenlik çağına gelmemiş genç ve çocuklarla, sefih ve ahmak insanlarla oturmak mekruhtur. Çünkü bu durum kişinin heybet ve saygınlığını zedeler. Bir adamın vefatından sonra rüyada yüzünün simsiyah olduğu görülmüştü. Bunun sebebi kendisine sorulunca: "Bir gencin yüzüne bakmıştım. İşte böyle yüzüm ateşte yanıp karardı" demişti.

Emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkeri terk etmek, başkalarıyla alay etmek, zalim kişilerden hediye ve ikram kabul etmek büyük günahlardandır. Ulemadan bir topluluk: "Haram olduğu bilinmiyorsa sultanın hediyeleri zengin fakir herkese helaldir. Bunun sorumluluğu hediyeyi verenedir" demişlerdir.

İmam Gazzâli şöyle demiştir: Kişinin görünümü iyi olup durumu bilinmiyorsa bu insanın hediye ve sadakasını almakta bir beis yoktur. Durumu araştırıp incelemek ve irdelemek gerekli değildir. Zaman bozuldu vs. gibi sözler Müslümana sû-i zandır.

"اَلْفَوَاحِشُ/fevâhiş" kelimesi fâhişe kelimesinin çoğuludur. Bu ise çirkin yahut çirkinlikte son derece ileri giden kötü işler demektir.

*Kamus'*ta şöyle denmiştir: Fâhişe zinâ ve çok çirkin günahlar demektir. Buna göre "fevâhiş" kelimesinin, öncesinde bulunan "kebâir" kelimesine atfedilmesi, parçanın bütün üzerine atfı kabilindendir. Bu sûretle atfedilen şeyin son derece çirkin olduğu ortaya konulmuş olur. "Kebâir" ile "fevâhiş"in aynı şey olduğu da söylenmiştir. Atıf ise

nitelikler farklı olduğu içindir. Buna göre âyette sanki şöyle buyrulmaktadır. “Bu kullar Allah katında mîzanda pek büyük olan, aklen ve dînen pek çirkin olan bu günahlardan kaçınırlar.”

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye' de şöyle denmektedir: Büyük günahlar/kebâir, dünyayı sevmek ve nefsin kötü arzularına uymaktır. Bu ise her hatânın başı ve menşeidir. Fevâhiş ise dünyayı taleple meşgul olup onu nefsin kötü arzuları yolunda harcamaktır.

“Kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.” “Gazap” intikam maksadıyla kalpteki kanın feveran etmesidir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“ Gazaptan sakınınız. Zîrâ gazap Adem oğlunun kalbinde yanıp tutuşan bir kor ateştir. Gazaplanıp öfkelenen kişinin damarının nasıl şiştiğine ve gözlerinin nasıl kızardığına bir bakınız.”*[119]

“Mağfiret”in mânâsı affetmek, görmezden gelmek, vazgeçmek, yumuşak ve teennî ile karşılamak ve öfkesini yutmaktır. Mânâ şöyledir: “Onlar affederler. Öfkelendikleri zaman öfkelerini yutarlar. Rabbânî kalplerin ağızlarıyla nefsânî gadap kadehlerini yudumlarlar. Bu şekilde şeytânî sıfat sûretini teskîn ederler. Diğer bir ifâdeyle; onlar insanlara öfkelenirler; fakat yine de onlara herhangi bir zorluk çıkarıp, kötülük ve zarar vermezler. Çünkü kendilerinde beliren bu öfkenin üzerinde fazla durmazlar ve affederler.”

Bu kavl-i ilâhîde şuna delâlet vardır: Onlar gazap hâlinde bağışlamakla özellik kazanmışlardır. Çünkü bu durumda bağışlamanın ecir ve mükâfâtı pek büyüktür. Diğerleri gibi gazap bunların güzel ahlâklarını izâle edip ortadan kaldırmaz.

Bazı büyükler, ***“inanıp rablerine dayananlar için”*** âyetinin rızâ makamına, sıfat ve fiillerin birliğine işâret olduğunu söylemişlerdir. Fiillerin birliği tabîatı ıslah etmek, sıfatların birliği ise nefsi ıslah etmekledir. Bu ise büyük günahlardan, şirk ve kötülüklerin çirkinliklerinden kaçınmak gazaptan ve diğer rezil sıfatlardan sakınmakladır.

Peygamberlerden birine şöyle denmiştir: Yarın sabah evinden çıktığında karşına ilk çıkan şeyi ye. İkincisini ört. Üçüncüsünden de yüz çevir. Bu peygamber sabahleyin evinden çıktığında büyük bir dağ ile karşılaştı. Emre uymak için dağı yemek istedi, dağ elma oluverdi ve o elmayı yedi. Bunun çok lezzetli olduğunu gördü. Sonra ikinci olarak bir altın tas buldu. Bunu ne kadar saklamaya çalıştıysada tas hep ortaya çıkıverdi. Sonra üçüncü olarak karşısına çöplük gibi yerler çıktı. Ve bundan yüz çevirdi. Daha sonra peygambere bu durumun yorumu yapıldı ve şöyle dendi: “Karşına ilk çıkan bu dağ şiddet ve öfkedir. Bu durum ortaya çıkınca onu dağ gibi büyük görürsün. Ancak sabırla ve öfkeni yenip yutmakla bu durum tatlı bir şey oluverir.

Şâir şöyle der:

Tahammül insana önce zehir gibi görünür,
Fakat tabiatta yerleşince bal olur.

Altın tasa gelince o iyilikler ve iyi hallerdir. Sahibi bu durumu ne kadar gizlese de o hep ortaya çıkıverir.
Şâir der ki:

Eğer hâlis miske sâhip değilsen konuşma,
Eğer varsa zaten kokusuyla o kendini belli eder.

Çöplüğe gelince işte o dünyadır.
Şâir ne güzel söyler:

Tertemiz ruhun makamı yücelerdir,
Fışkıyı yurt edinen ise ancak kurtçuk olur.

وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَأَمْرُهُمْ شُورٰى بَيْنَهُمْ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣٨﴾

38. Yine onlar, Rablerinin dâvetine icâbet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.

"Onlar, Rablerinin" îman *"dâvetine icâbet ederler ve"* beş vakit *"namazı"* dosdoğru *"kılarlar."*

Bu âyet-i kerîme ensâr hakkında inmiştir. Allah Rasûlü (s.a.) onları îmâna dâvet etti. Onlar da hiç tereddüd etmeden samîmî olarak gönülden bu dâvete icâbet ettiler. "İsticâbet" lafzının mutlak olarak zikredilmesinden de anlaşılan budur. Burada şu husûsa bir işâret vardır: Elçiye icâbet etmek, elçiyi gönderene icâbet etmek demektir. Bu ifâde, husûsî olan bir hükmün umûmî olana atfedilmesi kabilinden olup geriye atfedilen bu husûsî hükmün muhatablarının şereflendirilmeleri içindir. Bunun îzahı şöyledir: Zâten icâbet etme vasfı îman bünyesinde mevcut olan bir durumdur. Peki, öyleyse iki sıfat arasında bir farklılık olmadığı halde bu atfı yapmanın gereği başka ne olabilir ki?

Bu âyetin ensâr hakkında inmiş olması, âyetin Medenî âyetlerden olmasını gerektirmez. Zîrâ Ensâr'ın birçoğu, hicretten önce Mekke'de Müslüman oldular. Âyette ayrıca ***"Sen O'ndan O da senden râzı olarak Rabbine dön!"*** (el-Fecr, 89/28) dâvetine icâbete de işâret vardır. Bu, nefse seyr ü sülük yaptırarak hâsıl olan özel bir icâbet durumudur.

Namazı dosdoğru kılmak da önceki vasıf gibi ensârın özelliklerindendir. Namazdan kasdedilen beş vakit namazdır. Zîrâ onlar düzenli olarak bu vakitleri idrâk etmektedirler. Gerçi ekvator bölgesine yakın olan Mekke ve Medine Harem-i Şerifleri'nde, zaman zaman tecrübe ettiğimiz üzere gece gündüz vakit tesbitlerinde az bir farklılık varsa da bu durum beş vakit namaza halel getirmez.

Bazı âlimler şöyle demiştir: Kutuplarda güneş batacağı sırada fecr-i sâdık doğup sabah vakti girmektedir. Bu sebeple orada akşam ve yatsı namazı vakitleri sözkonusu olamamaktadır. Dolayısıyla buralarda yaşayanlar, bu iki vakti idrak edemediklerinden akşam ve yatsı namazlarını kılmazlar. Bu durum şuna benzer: Elleri dirseklerle beraber kesilmiş olan yahut ayakları topuk ve ökçelerle beraber kesilmiş olan bir kişi düşünelim. Bu kişi abdestin dört farzından birinin mahallini kaybettiği için artık onun için abdestin farzları dört değil üçtür.

Allah Teâlâ burada yalnız namaz kılmayı zikredip zekât vermek, oruç tutmak gibi diğer ibâdetlerden bahsetmedi. Çünkü kul ile îman arasındaki en kuvvetli bağ, namazı kılmaktır. Bunun gibi kul ile küfür arasındaki bağ da namazı terk etmektir. Kişi namazını kıldığı zaman îman etmiş ve dînini doğru tutmuş olur. Namazı itikâden terk eden; yani namazın farz olduğuna inanmayan ise inkâr etmiş ve dînini yıkmış olur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Kıyâmet günü kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Namazı doğru kılmışsa kurtulur. Namaz işi bozuk çıkarsa artık onun işi zarar ve hüsrân olur."*[120]

Yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmette kişinin ilk sorgulanacağı husus namazdır. Namaz tamam olursa iş tamamdır. Değilse nâfileden tamamlanır. Sonra diğer ameller bu minval üzere ele alınır."*[121]

"Onların işleri, aralarında" münferid görüşle değil, *"danışma"* dayanışma ve ittifak *"iledir."*

"شورى/şûrâ" kelimesi istişâre etmek mânâsında bir masdardır. Aslı "şever" kökünden olup "bir şeyi çıkarmak" demektir. Buna, şûrâya katılanlardan her biri arkadaşının görüşünün ortaya çıkmasını istediği için bu isim verilmiştir. Mânâ şöyledir: "Onların işi aralarında meşveretledir. Bir konu üzerinde istişâre edip ittifak sağlamadan münferid görüşlerle hareket etmezler.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: Âyetteki ifâde tarzı, onların bütün işlerinin meşveretle olduğunu göstermektedir. Onların meşveretle çok alâkalı olmalarından dolayı da bir mübâlağa üslûbu kullanılmıştır. Nitekim onlar gerek hicretten önce gerekse hicretten sonra ortaya önemli bir iş ve durum ârız olunca toplanıp meşveret yaparlardı. Bu ise onların son derece tedbirli ve anlayışlı olmalarından dolayıdır.

Şâirin ifâdesiyle:

Her doğru karar meşveretten gelir,
Her işte meşveret yapmak gerekir.

Aynu'l-meânî'de şöyle denmektedir: Onların işleri kendi aralarında meşveret iledir. Nitekim onlar Peygamberimiz (s.a.)'in ortaya çıktığını duyunca **Ebû Eyyûb el-Ensârî**'nin evinde toplanarak Peygamberimiz'e îman ve yardım konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu hükmün genel olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, hakkında vahiy bulunmayan dînî konularda münferid hareket etmezler. Bilakis fukahâ ve

müçtehidlere danışıp istişâre yaparlar. Bu istişârenin (dînî ve dünyevî) kendilerine ârız olan her işte yapıldığı da söylenmiştir.

Hz. Ali (r.a.) şöyle demektedir: İşleri meşveretle yürütme ne güzel bir denge unsurudur. Şahsî ve münferid karar ise ne kötüdür.

Hâkim bir zât şöyle demiştir: Bin kişiye danış; ancak sırrını bir kişiyle paylaş.

Yine; "Önce istihâre, sonra istişâre yapan görüşünde yanılmaz" denilmiştir.

İskender şöyle demiştir: Küçük adamdan büyük görüş küçümsenemez. Zîrâ dalgıçların bayağı insanlar oluşundan dolayı inci değersiz olmaz.

Yine şöyle denilmiştir: En akıllı insan bile diğer akıl sahipleriyle istişâre etmekten müstağnî değildir. En mâhir hayvan da kamçısız olmaz. En sûfî ve zâhid bir kadın bile kocadan müstağnî değildir.

Âyette şuna işâret vardır: Seyr ü sülükte, bu mânevî tasavvuf yolunda meşâyıhın irâde eteğine yapışmalı, onların meşveret ve irşâd halkalarına dâhil olmalıdır. Nefs ü hevânın yularını salmamalı ve şeytanın telkinlerine kanmamalıdır. **Cüneyd Bağdadi** (k.s.) şöyle demiştir: "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytan(ın iğvalarına açık)tır."

"Kendilerine verdiğimiz rızıktan" mallardan da hayır yollarında *"harcarlar."* Kâfirin hayır yollarında yapmış olduğu harcamanın önemi yoktur. Çünkü o îman ve itâatla Allah'ın dâvetine icâbet etmemiştir. Kâfir olduğu için, yaptığı hayırlar da boşa çıkar. Belki de bu "infak" sıfatının, arada meşveret konusunu zikretmekle diğer arkadaşı olan namaz sıfatından ayrılması, bu meşveretin namaz için toplanıldığı zaman yapılmasından dolayıdır. *Irşâd'*da da böyledir.

Müftî Sa'di şöyle demiştir: **"Onların işleri, aralarında danışma iledir"** cümlesini tam da göze merhem olacak yerde getirmek, bu danışmaya son derece önem verilmesinden dolayıdır. Hemen ivedilikle şu tenbih yapılıyor: Onların îman dâvetine icâbet etmeleri, bir basiret ve doğru görüşün ürünüdür. Âyette, Allah yolunda harcamanın ve zengin olan Yüce Yaratıcı'ya tevekkül etmenin fazîletine de delâlet edilmektedir.

Hikâye edilir ki: Fas'ta emniyet birimleri bir âlimi yakaladılar. Kralın huzuruna götürüp onun fâsık ve katli vâcip olduğunu arz edeceklerdi. Giderken bu kişi yol üzerinde bir fırına uğradı. Fırıncıdan yarım ekmek ödünç alıp onu bir fakire sadaka olarak verdi. Nihâyet sarayda yargı heyeti önüne çıkınca hâkimler bu zâtın iyi biri olduğuna şahidlik ettiler. Aksi bir beyâna imkân bulamadılar. Bu neticenin, verilen sadakanın bereketiyle olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.): *"Yarım hurma ile de olsa cehennem ateşinden sakının"*[122] buyurmuştur. Yarım hurma, cehennemin o büyük ateşinden kurtuluşa vesîle olduğuna göre, yarım ekmek de böyle küçük bir cezâdan neden koruyucu olmasın ki!

Rasûlullah buyurmuştur ki: *"Gizli olarak verilen sadaka Allah'ın gazabını dindirir. Kıyâmet günü sadakanın gölgesi vardır ve güneşin yakıcı sıcaklığından korur. Hakk'ın halka olan hükmü tamamlanıncaya kadar bu kişi sadakanın gölgesinde âsûde bir şekilde oturur."*

Sâib şöyle demiştir:

Malından vermek sûretiyle menfaat elde et,
Ejderha (yılan) gibi hazînenin üstüne oturma.

İmam Şiblî hazretlerine zekâttan sorulmuştu. O da soran kişiye: “Senin yirmi dirhemde beş dirhem zekât vermen gerekir. Ben ise yirmi dirhemin hepsini vermeliyim” demiştir.

Yani sûfî ve zâhid insanlar Allah yolunda mallarının tamamını harcamalı, sebepler âleminden çıkıp müsebbibü’l-esbâb (bütün sebeplerinin yaratıcısı) olan Allah’a yönelmelidirler.

Adam: “Bu, hangi mezhebe göredir?” diye sorunca Şibli: “Hz. Ebûbekir Sıddîk (r.a.)’ın mezhebidir” demiştir. Zîrâ Ebûbekir Sıddîk (r.a.), dünyadan tamamen soyutlanmak ve cimrilik hastalığından kurtulmak için malının tümünü Allah yolunda harcamıştı. Hattâ farz olan örtünmeyi temin için kendisine Fâtıma vâlidemiz bir abâ göndermiş, Ebûbekir bu elbiseyi giyerek Peygamber (s.a.)’in huzuruna çıkmıştı. O esnada Cebrâil (a.s.) da aynı kıyafetle o meclise gelince Peygamberimiz (s.a.) Cebrâil’e bunun sebebini sordu. Cebrâil (a.s.) da: “Şu anda gökteki bütün melekler Ebûbekir’e uyma ve ona benzeme adına bu kıyafettedirler” dedi. Sonra devamla: “Ey Peygamber! Allah sana selam ediyor ve şöyle buyuruyor: Ebûbekir’e de ki: «Ben ondan râzıyım, o da benden râzı mıdır?»”

Bu kıssadan anlaşılması gereken şudur ki, dünyayı terk etmek Allah’ın rızâsını elde etmeye vesîledir. Aynı şekilde mâsivâyı yani Allah’tan başka her şeyin sevgisini terk etmek, Allah’ın rızâsına ulaştırıcıdır. Sonra Allah yolunda harcama yapmak, sadece mâlî harcamayla sınırlı değildir. Bilakis yapılan her iyilik bu kapsamda düşünülür. Peygamber (s.a.): *“Her iyilik sadakadır”*[123] buyurmuştur. Bundan maksad mâlî, kavlî/sözlü ve fiilî olarak Allah rızâsına vesîle olacak her şeydir. Tevhîd ve mârifete ulaşan Allah’ın has ve hâlis kullarının harcamaları elbette daha değerli ve fazîletlidir. Çünkü malların faydası bedene, mârifetin faydası ise gönül ve ruhlara yöneliktir.

Keşfü’l-esrâr’da buyrulmuştur ki: Ebûbekir Şiblî tarîkat yoluna girmeden önce Bağdat’a giderdi. Burada gizlice Cüneyd’in sohbetine katılmayı âdet edinmişti. Bir gün Cüneyd’in ağzından: “Eğer bütün putperestler, dünyânın bütün kötü insanları Firdevs-i a‘lâya girmiş olsalar, yine de Hak Subhânehû ve Teâlâ keremini henüz göstermiş değildir” sözleri çıktı. Şiblî yerinden kalkarak nârâ atıp elbisesini yırttı ve ona şöyle dedi: “Âlemin kötü insanlarından birisi de benim, ne dersin beni bu halde kabul eder mi?” Cüneyd ona şöyle dedi:

“Ey delikanlı, Musâ ve Hârun peygamberliğini kabul etmesi için kaç sene Firavun’a gittiler, konuştular. Eğer yanmış bir muvahhid kendi ayağıyla gelirse nasıl kabul edilmez?”

Şiblî kendine geldi, gafletten uyandı sahip olduğu her şeyi, malı mülkü ve elbiselerini

elden çıkarıp mücerred kaldı. Sonra: "Ey şeyh, ne yapmam lâzım?"diye sordu. Cüneyd: "Pazarda dilencilik yapman gerekir" dedi. O da böyle yaptı. Hattâ iş öyle bir hâl aldı ki artık kimse ona bir şey vermez oldu. Sonra Cüneyd ona bir kırbaç verdi.

"Burada bir mahzen yap, kalbinle dînin gam ve sıkıntısını çek, gözlerinden hasret ve nedâmet suyu akıt!, Hak'tan başka bir şey aklından geçtiğinde şu kamçıyla kendini kırbaçla" dedi. Şiblî üç yıl bu mahzende gözlerinden hasret gözyaşlarını akıttı, geçen zaman içinde hasret ve pişmanlık duydu.

Üç yıldan sonra kendisinde sekr hâli belirdi. Kendinden geçmiş, mest ve derbeder bir şekilde bu mahzenden dışarı çıktı, eline bir bıçak alıp Bağdat'a vardı ve: "Hakk'ın celâlinin kudretine yemin olsun ki kim dostun adını ağzına alırsa bu bıçakla onun başını gövdesinden ayırırım" dedi. Bu haber Cüneyd'e ulaştığında: "Ona şerbet içirdiler de kendinden geçti, sarhoşluğundan ve kendinde olmadığından böyle söylüyor, kendine geldiğinde sakinleşir" dedi.

Şibli bir sene bu makamda kaldı, bu makamı geçtiğinde bu sefer eteğini şeker doldurup etrafta dolaşarak şöyle diyordu: "Kim Allah derse ağzına şeker koyacağım." Sonra aşkı onu bir harabeye çevirdi, devamlı "Allah" deyip duruyordu.

Bir gün Cüneyd ona: "Ey Ebûbekir, eğer dostun kayıpsa bu kendini kaybetme hâli niye, eğer hâzırsa bu küstahlık ve edebsizlik neden?" dedi.

Cüneyd'in bu sözü onu sâkinleştirdi. Sonra Cüneyd onu hamama götürmelerini istedi. Birkaç yıldır kesilmeyen saçları başından aşağı sarkıyordu. Sonra (Cüneyd) elinden tutup onu Şinûziye Mescidi'ne götürdü. Tarîkat ve hakîkat büyüklerinden seksen kişi oradaydı. İçlerinde Ebû'l-Hüseyn Nûrî, Ebû Ali Ruzbârî, Semnûn el-Muhib, Rüveym Bağdâdî, Ca'fer Huldî ve bunun gibi seksen kişi vardı. Cüneyd şöyle dedi:

"Ey meşâyıh arkadaşlarım, pîrimiz Seri Sakatî bizden riyâzet ve mücâhede adına ne gördüyse, biz de bu çocuktan gördük. Eğer müsâade buyurursanız bu elbiseyi ona verelim de bu elbisenin bereketiyle din konusunda istikamet sâhibi olsun." Eğer (Şiblî) bir elbisenin hakkını veremezse bu elbise ondan kendi hakkını alır. Cüneyd ayağa kalktı elbisesini çıkardı ve Şiblî'ye giydirdi."

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu hikâyede bir takım işâretler vardır.

İmam Şiblî hazretleri bütün malını Allah yolunda harcayarak bu ümmet içinde Ebûbekir Sıddîk'ın bir nazîri ve benzeri olmuştur.

Sâib, hazan rüzgârının kuvvetli sillesini yemeden,
Hazandan önce meyve ve yaprak ne varsa kendin dök gitsin.

Cüneyd (k.s.) **Şiblî**'ye mârifet sırlarından infak edip irşat hâlinde ona mârifet ve feyz akıtmıştır. Çünkü zengin sarf yeri bulduğunda malından bir kısmını harcamakla yükümlüdür.

Hâfız Sâdî şöyle der:

Ey kerâmet sahibi, selâmetin şükrü olarak
Bir gün de bu çâresiz dervişin hâlini hatırını sor.”

Mürîdin şeyhlerin hırka ve kaftanını giymesi uygun düşmez. Ancak bir müddet bir liyâkat elde ederse olabilir. Hırka, dünyadan soyutlanan zâhid ve sûfilerin şânıdır. **Câmi** şöyle der:

Onun vuslatını şah atlasta arama,
Aşkın dokuduğu bu elbise yama altındaki bir tende gizlidir.

İşin başlaması ve bitişi Allah’tandır. İyi bilinki bütün işler sonunda Allah’a varır. Allah daha iyi ve bâkîdir.

Ey Hâfız kendi hevesine doğru bu kaçıncı gidiştir,
Ey beni arzulayan kimse, Allah senin yolunu kolaylaştırsın.

Ey tâlip olan, Allah yolunu kolay etsin!

وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ﴿٣٩﴾

39. Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.

“Bir haksızlığa uğradıkları zaman yardımlaşırlar.” Kendilerine yapılan haksızlığa denk bir muâmele ile kısas uygulayıp zâlimlerden intikamlarını alırlar ve haddi aşmazlar.

Bu ifâde kendinden bir önceki mevsûle mâtuftur. “İsâbet etmek”, ulaşmak ve yetişmek demektir. “Bağy”, zulüm ve haddi aşmaktır. “İntisar” ise yardım istemek demektir. *Tâcü’l-masâdir*’de bu kelimenin, yardım etmek, intikam almak, birisinin hakkını gasp edenden alarak kendisine vermek gibi mânâlara geldiği belirtilir. Mânâ şöyledir: Haddi aşan bir zâlim tarafından bunlara bir zulüm ve haksızlık ulaştığı zaman bunlar kendilerine yapılan haksızlığa denk bir muameleyle zâlimlerden intikam alırlar, fakat haddi aşmazlar. Zaten bu, Allah’ın onlara tanıdığı bir hak ve ruhsattır. Evet, bunlar böyledir, fakat başkaları böyle değildir. İşte âyetteki “هم/hum” zamirinin ifâde ettiği tahsis mânâsı budur. Bu yorumla her biri tahsis mânâsı ifâde eden iki vasıf arasındaki aykırılık da bertaraf edilmiş olur. İşte bunlar cömertlik, güzel ahlâk, uyanıklık, dindarlık gibi ana fazîletlerle vasıflandıktan sonra burada da şecâatle vasıflanmış oldular. Çünkü zulüm bunlara ancak kuvvet ve üstünlük sahibi olan zorba ve zâlimlerden isâbet etmektedir. İşte bunlar fâsıkların kendilerine karşı gösterecekleri cüretkârlık zilletine düşmemek ve bu cânîlerin zayıflara karşı vuku bulacak saldırılarını önlemek için meşrû bir zeminde bu zâlimlerden intikam alınca artık bunların Allah’ın dîni husûsundaki

şecâat ve kararlılıkları sâbit olmuş olur.

İbrahim Nehaî bu âyeti okur ve: "O mü'minler, beyinsizlerin kendilerine karşı cür'et gösterme zilletini sevmezlerdi" şeklinde yorumlardı.

Şâir şöyle demiştir:

Yapılan zulme şu iki zelîl yaratıktan başkası sabretmez.
Bunlar mahallenin merkebi ile kazıktır.
Bunlardan biri çürük bir yularla bağlanmıştır.
Diğerine balyozla vurulur, beyni parçalanır, kimse merhamet etmez.

Beyitlerin lafzî kalıbı haber şeklinde olup vâkıayı anlatma tarzında ifâde edilmiştir. Ancak maksad, insanları haksızlığa karşı sabretmekten sakındırmak ve zulme karşı bir tepki oluşturmaktır.

Burada mü'minlerin "intikamcı" olarak vasfedilmeleri önceki âyette "affedici, bağışlayıcı" olmaları vasfıyla çelişmez. Çünkü bu sıfatlardan her biri hadd-i zâtında güzel ve övgüye değer fazîletlerdir. Ancak sâhibine nisbetle kötü olabilirler. Meselâ, âciz insana yumuşaklık göstermek ve iyi insanların ayıplarını örtmek iyidir. Ancak zorba ve alçak insanlara karşı yumuşak davranmak ve onların ayıplarını örtmek kötüdür. Çünkü bu durum, bir nevi zulme teşvîk mânâsı taşımaktadır. Şâirin şu sözü bu kabildendir: "İyi insana ikrâm ettiğin zaman sen ona hâkim olursun. Ancak âdî ve kötü insana ikrâm ettiğin zaman, o azar." Kılıç mevkiinde cömertliği yüceltmek zararlıdır. Cömertlik mevkiinde de kılıcın öne alınması zararlıdır. Af iki kısımdır. Bunlardan birisi, affin fitnenin durmasına ve cânînin azgınlık ve cinâyetinden dönmesine vesîle olmasıdır. Af âyetleri daha çok bu kısımdandır. Âyetler arasında da herhangi bir çelişki yoktur. Haddi aşmadan meşrû zeminde zâlimden hak ve intikâmını alan kimse, mutî kimsedir.

İbn Zeyd ve bazı Mâlikîler şöyle demiştir: Allah müminleri iki sınıfa ayırmıştır. Birinci sınıf kendilerine zulüm ve haksızlık edenleri affedenlerdir. Allah Teâlâ önce bunları zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Kızdıkları zamanda onlar affederler."*** (eş-Şûrâ, 42/37) Diğer bir sınıf ise kendilerine zulüm ve haksızlık yapan zâlimlerden intikam alanlardır. Bazıları bunlardan birincisinin Allah'ın has ve hâlis kullarının vasfı, ikincisinin ise avam halkın yani sıradan kulların vasfı olduğunu söylemişlerdir.

Kâşifî şöyle der: Kâfirlerden kendilerine bir zorluk ve zulüm geldiğinde, onlar kılıçlarıyla kendi düşmanlarına karşılık verirler; yani intikam alırlar. Zîrâ kâfirlerden intikam almak farzdır, onlara karşı cihâd etmek gereklidir.

Ayrıca âyet zâlimin neticede mağlup olacağına da işâret etmektedir. **Hz. Ali** (k.v.): "Zulüm ve azgınlıkla zafer elde edilmez" buyurmuştur.

Şâir ne güzel söyler:

Kim kötülükle bir hayır elde etmeye kalkarsa,

Zafer onun yolundan yularını, dizginini çevirir.
Şâyet zafer kazanırsa da ondan bir menfaat elde edemez,
Bir menfaat elde edilmeyen şey zafer olur mu?

وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَاۚ فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللّٰهِۜ
اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allah'a âiddir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.

"Bir kötülüğün cezâsı," eğer kötülüğe mukabele edilecekse hiçbir fazlalık olmaksızın, *"ona denk bir kötülüktür."* Kendisine kötülük yapan kimseyi *"kim bağışlar",* suçunu affeder, kısası terk eder, kendisine haksızlık yapan kimseyi affederek arayı düzeltir *"barışı sağlarsa onun mükâfâtı Allah'a âiddir."* O mükâfat pek büyük olacaktır. *"Doğrusu O,"* kötülüğü başlatan ve kısas intikâmında haddi aşan *"zâlimleri sevmez."*

"Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür" ifâdesi, her ne kadar intikam hadd-i zâtında başkasına kötülük mânâsı taşısa da, yine de kısas ve intikam almanın güzel hasletlerden olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca şu husûsa da işâret edilmektedir: Haksızlığı başlatan, kendisine uygulanacak kısas ve intikamın müsebbibidir. Zîrâ yapılan işler, karşılıklarının müsebbipleridir. Şayed işler hayır olursa karşılığı da hayır olur. Şayed işler şer olursa karşılığı da şer olur.

Bu kavl-i ilâhîde kısas ve intikamda haddi aşmanın haram olduğuna delil vardır. Burada kötülüğe misliyle mukabele etmeye de "kötülük" denmiştir. Hâlbuki bu durum meşrû ve me'zun bir durumdur. Dinen izin verilen bir şey ise güzeldir; çirkin değildir. Kötülük denmesi ise uygulandığı kimseye kötü gelmesinden kaynaklanmaktadır. Yahut "müşâkele" yoluyla bu şekilde ifâde edilmiştir. Yani buna kötülük denmesi sadece lâfzî bir uyumdan ibarettir. Allah Teâlâ'nın ***"Eğer azab edecekseniz size yapılan azap kadar azab edin"*** (en-Nahl, 16/126) buyurması da müşâkele kabilindendir. Buna göre buradaki "kötülük" ifâdesi "iyilik"e mukabildir. Birinci yorumda ise durum böyle değildir. Mânâ şöyledir: Şâyet kötülüğe mukabele edilecekse bunun hiçbir fazlalık olmaksızın misliyle yapılması vâciptir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: Biri sana, "Allah sana lânet etsin" yahut "Allah seni rezil etsin" dese, sen de ona "Allah sana lânet etsin, seni rezil etsin" diyebilirsin. Yahut biri sana söver yahut kötü sözler sarfederse, zinâ isnadı gibi had ve cezâyı gerektiren yahut mukabele etmeye elverişli olmayan bir takım uygunsuz şeyler olmadığı sürece sen de misliyle mukabele edebilirsin. Buna göre yalan ve iftirâda misliyle mukâbele edilmez.

Tenvir'de şöyle denmiştir: Biri diğerine "Ey zâni" dese diğer kişide bu kişiye "Hayır

zâni sensin" dese bunların her ikisine de seksen değnek iftirâ cezası uygulanır. Biri diğerine "Pis adam" dese o da ona "Pis adam sensin" diye mukabele etse, bu durum had ve cezayı gerektirmez. Zaten mukabele etmek gerekli değildir. Bilakis durum kadıya intikal ettirilir.

Fukahâdan biri -bu zâtın İmâm Şâfiî olduğu söylenir-, bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir: Bir kimse, kendisine hıyânet ederek (haksız yere) malını alan birinin malından, onun bilgisi olmadan, hıyânet ettiği miktar kadar mal alabilir. Bu husûsa Peygamberimiz (s.a.)'in Ebû Süfyân'ın eşi Hind'e: *"(Ey Hind!) Sen kocan Ebû Süfyân'ın malından sana ve çocuğuna yetecek bir miktar alabilirsin"* buyurmasını delil saymıştır. Çünkü bu sözüyle Peygamberimiz (s.a.) Hind'e, kocasının izni ve haberi olmadan onun malından belli bir miktarını alabileceğine dâir icâzet vermiştir. **Kurtubî** hazretleri tefsîrinde bunu böyle anlatmaktadır.

"Kim bağışlar" kendisine kötülük yapanın suçunu affeder ve kısası terk ederse… **Kâşifî** şöyle demiştir: Kim kendisine kötülük yapan Müslümanı affeder ve ondan intikam almaktan vazgeçerse… *"Ve barışı sağlarsa"* yine kendisine zulüm ve haksızlık yapan kimseyi affedip onun kusuruna göz yumarsa…

Sadiyye *Havaşi*'sinde şöyle demiştir: Buradaki "fâ" fâ-i tefriiyye olup mânâ şöyledir: Mademki cezada hiç fazlalık olmaksızın mukabele etmek vâciptir ve bu iş cidden zordur, öyleyse evlâ olan affetmek, şâyet mümkünse barışmaktır. Tabiî ki barış için bu kişi zulüm ve haksızlıkta ısrarcı olmamalıdır. Hadis-i şerifte: *"Allah affeden kulun izzet ve şerefini artırır"*[124] buyrulmaktadır.

"Onun mükâfâtı Allah'a âiddir." Burada ecir, sayı olarak mübhem ve kapalı bırakılmıştır. Bu durum vaad edilen ecrin şânının pek yüce ve bilinen ölçülerin dışında olduğunu bildirmektedir.

"Doğrusu O, zâlimleri," kötülüğü başlatan, kısas ve intikamda da haddi aşanları *"sevmez."* Bu ifâde, âyetin başındaki ***"kötülüğün cezası yine onun gibi bir kötülüktür"*** ifâdesine bağlı olup illet konumunda bir cümledir. ***"Kim affeder bağışlarsa"*** ifâdesi ise itirâzî bir cümle olup, kısmen müstakil gibidir. Yani haksız ve zâlimi cezalandırmak meşrû kılınmış, cezalandırmada misliyle mukabele etmek; yani eşitlik sağlamak da şart koşulmuştur. Çünkü Allah, zâlimleri sevmez.

Anlatıldığına göre münâfıklardan biri Peygamberimiz (s.a.)'in yanında Ebûbekir Sıddîk'a sövüp sayıyordu. Ebûbekir Sıddîk buna cevap vermiyordu. Peygamberimiz (s.a.) de susuyor ve tebessüm ediyordu. Bir zaman sonra Ebûbekir dayanamayıp misliyle mukabele ederek bu münâfığa cevap verdi. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.) o meclisten kalkıp gitti. Ebûbekir (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü! O münâfık bana sövüyordu. Siz de orada oturuyordunuz. Ben cevap verince kalktınız. Neden böyle yaptınız?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Sen susarken bir melek senin adına ona cevap veriyordu. Ne zaman ki sen ona cevap verdin bu sefer melek gitti, hemen şeytan geldi. Ben ise şeytanın bulunduğu mecliste durmam dedi."* İşte o zaman **"Kim bağışlar,**

barışı sağlarsa onun mükâfâtı Allah’a âiddir” âyeti nazil oldu.[125]

Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Kıyâmet günü bir münâdî şöyle seslenecektir. Nerede insanların kusurlarını affedenler? Rabbinize geliniz ve ecirlerinizi alınız. Allah’ın, affeden her müslümanı cennete koyması bir haktır.”*[126]

Şâir der ki:

Günâhı/kötülüğü bağışlamak fütüvvet ehlinin yoludur,
Af ve hilim olmadan fütüvvet işi tamam olmaz.

Yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Allah Teâlâ kıyâmet günü bütün yaratıkları mahşer meydanına topladığı zaman bir münâdî şöyle seslenir: «Fazîlet ehli neredédir?» Az bir insan topluluğu kalkıp süratle cennete doğru yol alırlar. Melekler bunları karşılayıp: “Süratle cennete doğru gidiyorsunuz, siz kimsiniz?» diye sorarlar. Bunlar: «Biz fazîlet ehli insanlarız» derler. Bu sefer melekler: “Sizin diğer insanlardan farkınız ve üstünlüğünüz nedir?» diye sorarlar. Bu insanlar: «Biz bir zulüm ve haksızlığa maruz kaldığımızda sabrederdik. Bize bir kötülük yapıldığında affederdik. Bize kaba ve câhilce davranıldığında biz hoşgörü ile mukabele ederdik» derler. Melekler: «Buyurun, girin cennete! Çalışanların ücreti ne güzeldir» derler.”*[127]

et-Tevilatü’n-Necmiyye’de açıklandığına göre Allah Teâlâ burada şuna işâret etmektedir: Nefisleri tarafından kendilerine bir zulüm isâbet eden gönül ehli Allah dostları, muhalefet meydanında koşmalarını engellemek için yularlarını çekmek sûretiyle zâlim nefislerinden intikam alırlar. Nefiste meydana gelen hırs, şehvet, gazap, cimrilik, korkaklık, hased, kibir, aşırma ve hıyanet gibi kötülüklerin cezâsı, bu nefsânî hastalıklara ilaç olacak yani bu sıfatlara zıt bir takım güzel sıfatların kalpte meydana gelmesidir. Çünkü bu sıfatların ilacı ancak zıtlarıyla mümkündür. Tabiî ki bu tedaviyi yaparken nefsin riyâzet ve cihâdında sınırı aşmamalıdır. Zîrâ nefsinin de senin üzerinde bir hakkı vardır. Artık kim kötülerine zıt olan güzel sıfatlarla nefsi ıslah eder, nefsin riyâzet ve cihâdında aşırıya gitmez ve affederse onun ecri Allah’a âiddir. Artık bu kul Allah’ın sıfatlarıyla sıfatlanır. Affetmek de Allah’ın sıfatlarındandır. Allah affedicidir ve affı sever. Kul da bu sâyede affedici olup Allah’ın sevgisine mazhar olur. Muhakkak ki Allah, nefisle beraber ağır riyâzet yapmayı af yerine koyan zâlimleri sevmez.

وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾

41. Kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur.

“Kim zulme uğradıktan sonra” zâlimin kendisine zulmetmesinden sonra kısas yapar

ve intikam alırsa yani mâlî haklarda ve üstünlük elde ettiği noktada aynı cins ceza ile mukabele edip *“hakkını alırsa”* -ki İmâm Şâfî’ye göre bu ceza başka cinsten de olabilir- *“artık onlara yapılacak bir şey yoktur.”* Onlar için herhangi bir kınama, sitem, yahut cezalandırma sözkonusu değildir. Onlar için hiçbir günah yoktur. Çünkü onlar kendilerine mübah kılınan intikam işini yapmışlardır. Âyette geçen “sebîl” kelimesi, kolay yol anlamındadır. Bu âyet, konunun akışından hissedilen intikam kapısının kapalı olduğu şeklindeki bir vehmi de ortadan kaldırmıştır.

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

42. Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlaradır.

“Ancak” zarar vererek yahut kısas ve intikamda haddi aşarak *“insanlara zulmedenlere ve”* kibirlenip fesad çıkararak *“yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır.”* Zulüm ve azgınlıkları sebebiyle *“işte acıklı azap bunlaradır.”*

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿٤٣﴾

43. Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.

“Kim” eziyetlere *“sabreder,”* kendisine zulmedenden intikam almaz ve onun işini Allah’a bırakarak *“affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir!”*

Hz. Ali (k.v.)’den rivâyet edildiğine göre o: “Feryad etmek, sabretmekten daha zor ve yorucudur” buyurmuştur.

Şâir şöyle tavsiyede bulunur:

Hâdiselere (musîbet ve belâlara) sabret! Ki sabır,
Allah’ın rızâsına yakın olmaktır.

“Şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir!” Böyle davranmak, istenilen ve beğenilen önemli işlerdendir. Yani bunlar, Allah katında övülen ve sevilen işlerden olması sebebiyle kulun yerine getirmeyi kendisi için gerekli görmesi lazım gelen aynı zamanda büyük bir azim ve kararlılık isteyen değerli işlerdendir. “Azim”, kalbin bir işin icrâ edilmesine bağlanması demektir. “Azîmet” ise ciddi ve önemli görüş demektir. *Müfredat’ta* da böyledir.

Azîmet gerektiren bu işler, en önemli işlerdendir ve gerçekte bu merd olanların işidir. Çünkü cefâ gördüğü kimseye vefâ gösterme gücü herkeste bulunmaz.

Hafız şöyle demiştir:

Cefâ çeker, sitemlere katlanır ve yine de iyi oluruz,
Çünkü bizim yolumuzda başkasına sıkıntı veren günahkârdır.

Burhânü'l-Kur'ân'da şöyle denmiştir: Allah Teâlâ'nın burada: *"...şüphesiz bu, yapılmaya değer işlerdendir"* şeklinde tekitli olarak, şu âyette ise ***"çünkü bunlar yapılması gereken işlerdendir"*** (Lokmân, 31/17) şeklinde tekidsiz olarak buyurması şunun içindir: Her iki durumda da sabretmek, haksız yolla insana ulaşan bir musîbete sabretmektir. Bir kimsenin çok değerli bazı yakınlarının haksız yolla öldürülmesi ve kişinin bu duruma sabretmesi yine bir kimsenin çok değerli bazı yakınlarının ölmesi gibi değildir. Tabiî ki zulmen meydana gelen ölüm vakasına sabretmek daha zordur ve bunda kararlı olmak daha bir kuvvetlidir. Bu sûrede bahse konu olan, birinci kısımda anlatılan zor olan cinstendir. Çünkü Allah Teâlâ burada **"ve lemen sabera ve ğafera: kim sabreder, affederse"** buyurarak haberi "lâm" ile tekid etmiştir.

Yine bu âyet, affın şer ve kötülüğe götürmediği hususlarla ilgilidir ve buna işâret edilmiştir. Zîrâ affetmek menduptur. Bazen durum tersine döner ve bu sefer affetmemek mendup olur. Bu da azgınlık ve zulmün artmasını önlemeye ve zararlı unsurları ortadan kaldırmaya ihtiyac duyulduğu durumlardır.

Hikâye edilir ki: **Hasan Basrî'**nin meclisinde bir adam diğerine sövdü. Kendisine sövülen adam öfkelenip sıkıntı terleri dökmeye başladı. Sonra kalkıp terini silerek bu âyeti okudu. Hasan Basrî: "Vallahi câhillerin zâyi edip anlamadığı bu âyeti bu arkadaş iyi anlamıştır" dedi.

Ebu Saîd el-Kuraşi (r.a.) şöyle demiştir: Musîbet ve sıkıntılarda uyanma alâmetleri vardır. Kim başına gelen bir musîbete sabır gösterir, feryâd etmezse Allah ona rızâ hâlini lutfeder, ki bu da hallerin en büyüğüdür. Kim de musîbet ve felâketlerden dolayı feryâdı basar ve şikâyetçi olursa Allah Teâlâ onu nefsine havâle eder. Sonra bu feryad ve şikâyetin de bir faydası olmaz.

Bazıları şöyle demiştir: Kim belâ ve musîbetlere sabreder, şikâyet etmezse, hasmını affedip bağışlarsa, hiçbir sûrette dâvâda bulunmayıp hasmını dünya ve âhirete dâir bütün haklarda ibrâ ederse, işte bu çok önemli işlerdendir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.)'in zevceleri toplandılar. Kızı Fâtıma ile Efendimiz'e haber göndererek "Âişe'yi sevdiği gibi kendilerini de sevmesini" istediler. Fâtıma Peygamberimiz (s.a.)'in yanına girdi. Âişe vâlidemiz de orada bulunuyordu. Üzerinde yün yahut ipekten bir elbise vardı. Fâtıma diğer annelerimizin taleplerini iletti. Peygamberimiz (s.a.) Fâtıma'ya: *"Beni seviyor musun?"* diye sordu. Fâtıma

“evet” dedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.): *“Peki öyleyse Âişe’yi de sev”* buyurdu.

Fâtıma diğer ezvâc-ı tâhirâtın yanına döndü. Peygamberimiz (s.a.)’in söylediklerini onlara haber verdi. Ancak onlar: “Bizim için bir şey yapmış olmadın” deyip Fâtıma’yı ikinci kez Peygamberimiz (s.a.)’e göndermek istediler. Fakat Fâtıma buna râzı olmadı. Bu sefer Zeynep (bint-i Cahş) vâlidemizi gönderdiler. Zeynep validemiz ezvâc-ı tâhirât arasında en zâhid ve sûfî olanıydı. Hatta Hz. Âişe onun hakkında: “Ben dinde Zeynep b. Cahş’tan daha hayırlısını görmedim” demiştir. Zeyneb’in Peygamberimiz (s.a.) nezdinde Âişe’nin mevkiine benzer bir durumu vardı. Zeyneb gidip Peygamberimiz (s.a.)’e: “Zevcelerin senden Ebû Kuhâfe’nin kızı hakkında âdil olmanı istiyorlar. Yani Âişe’yle diğerleri arasında eşit davranmanı istiyorlar” dedi. Sonra Âişe’ye dönerek herhalde kumalığın tabii bir sonucu olarak bazı sitem ve ithamlarda bulundu. Bu durum iyice uzayınca Âişe validemiz savunmaya geçti. Nihâyet Zeyneb’e üstün gelip onu susturdu.

Keşşaf’ta şöyle denilmiştir: Elbette Zeynep Peygamber (s.a.)’in huzûrunda hiç de hoş olmayan şeyler söyledi. Peygamberimiz onu bu durumdan alıkoymaya çalıştıysa da Zeynep aldırmıyordu. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.) Âişe’ye: *“Kendini savun, intikamını al. Şöyle öne gel, yaklaş ve Zeynep’ten intikamını al”* dedi. Bunun üzerine Âişe vâlidemiz kendini savunarak Zeyneb’i susturdu. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *“O Ebûbekir’in kızıdır.”* Yani son derece anlayışlı ve güzel konuşan biri olduğunu ifâde etmek istiyordu.[128]

İbnü’l-Melek şöyle demiştir. Bu hadis-i şerifte kişinin haklı olduğu yerde intikam almasının cevâzına delâlet vardır. Ancak affetmek daha iyidir. Zîrâ Allah Teâlâ ***“Kim bağışlar, barışı sağlarsa onun mükâfâtı Allah’a âiddir**.”* buyurmaktadır.

Sâib şöyle demiştir:

Savaşta dudak kılıcı susturur,
Câhil nâdân kimselere cevap vermeye ne lüzum var?

---

[112]. Terğib, III, 141.
[113]. Milk-i yemîn: Mülk olarak sahib olmak
[114]. Sehavî, s. 461.
[115]. Irakî, Muğnî, II, 285.
[116]. Aclûnî, II, 431.
[117]. bk. Aclûnî, II, 363.
[118]. İbn Nüceym, Bahr, VIII, 215.
[119]. Suyûtî, Mensûr, V, 365; Zebîdî, İthâf, I, 148.
[120]. Münâvî, III, 87.
[121]. Deylemî, hadis no: 9.
[122]. Buhârî, Zekât 1417; Müslim, Zekat 1016.

[123]. Buhârî, Edeb 6021; Müslim, Zekât 1005; Tirmizî, Birr 1970.
[124]. Münâvî, III, 283.
[125]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 436; İbn Kesir, IV, 119.
[126]. İbn Kesir, I, 406.
[127]. Irakî, Muğnî, III, 178.
[128]. Buhârî, Hibe 8; Müslim, Fedâilu’s-sahâbe 83

DÖNECEK BİR YOL VAR MI?

وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِۜ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ اِلٰى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍۚ ﴿٤٤﴾ وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ
عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّۜ وَقَالَ الَّذِينَ
اٰمَنُٓوا اِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُٓوا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ
اَلَٓا اِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ
يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍۜ ﴿٤٦﴾
اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِۜ مَا لَكُمْ
مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظاًۜ اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُۜ وَاِنَّٓا اِذَٓا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا
رَحْمَةً فَرِحَ بِهَاۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ
كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

44. Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun hiçbir velîsi yoktur. Azâbı gördüklerinde zâlimlerin: Dönecek bir yol var mı? dediklerini görürsün.

45. Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da: İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyâmet günü kendilerini ve âilelerini ziyana sokanlardır, diyecekler. Kesinlikle biliniz ki, zalimler, sürekli bir azap içindedirler.

46. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir dostları yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.

47. Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce, Rabbinize uyun. Çünkü o gün, hiçbiriniz sığınacak yer bulamazsınız, itiraz da edemezsiniz.

48. Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankördür!

"Allah", kişide nefs ü hevâ sapıklığı yaratarak yahut onu zulmü üzere terk ederek *"kimi saptırırsa, bundan sonra"* yani Allah onu zelil ettikten sonra onun işini üstelenecek bir yardımcısı, *"hiçbir velîsi yoktur."* Ey görmek şânından olan insan,

“azâbı gördükleri zaman zâlimlerin” müşriklerin ve âsîlerin *“dönecek bir yol var mı”* ki o yola girelim de azaptan kurtulalım. Yahut bir daha dünyaya dönüş yolu var mı ki önce yaptığımızdan başkasını yapalım? *“dediklerini görürsün.”*

“Azâbı gördükleri zaman” ifâdesinde kullanılan mâzi kalıbı, işin kesinlikle gerçekleşeceğine delâlet etmek içindir.

“Dönüş yolu” ifâdesi red mânâsında olup dünyaya dönüş demektir. Yani hiçbir cadde ya da yol var mı ki gidelim de ölüm için gerekli olan îman ve sâlih amel tedarik edelim? demektir. Bu ifâdenin açıklaması, ***“şimdi şu ateşten çıkmak için bize bir yol var mı acaba?”*** (el-Mümin 40/11) âyetinde geçmiştir.

وَتَرٰيهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعٖينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ
خَفِيٍّۜ وَقَالَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا اِنَّ الْخَاسِرٖينَ الَّذٖينَ خَسِرُوا اَنْفُسَهُمْ
وَاَهْلٖيهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِۜ اَلَا اِنَّ الظَّالِمٖينَ فٖى عَذَابٍ مُقٖيمٍ ﴿٤٥﴾

45. Ateşe arz olunurlarken onların, zilletten başlarını öne eğerek göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin. İnananlar da: İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyâmet günü kendilerini ve âilelerini ziyâna sokanlardır, diyecekler. Kesinlikle biliniz ki, zalimler, sürekli bir azap içindedirler.

Ey görmek şânından olan insan *“ateşe arz olunurken onların”* cehennemden korkmaları ve içine düştükleri *“zilletten”* dolayı *“başlarını öne eğerek”* hırsızlama bir bakışla *“göz ucuyla gizli gizli baktıklarını göreceksin.”* Allah yolunda hakkıyla cihâd edip Allah katında kazanç sağlayan *“inananlar da: İşte asıl ziyâna uğrayanlar,”* dünyada nefsin şehevât cehenneminde diz çöküp *“kıyâmet günü kendilerini ve âilelerini”* ebedî azâba sunarak *“ziyâna sokanlardır. Kesinlikle biliniz ki, zâlimler”* âhirette *“sürekli”* ebedî *“bir azap içindedirler.”*

Bir önceki âyette geçen “azap” kelimesi, burada onların sunuldukları şeyin “ateş” olduğuna delâlet etmektedir. Ateşe sunulmanın îzâhı ise Mümin sûresi 46. âyetin tefsirinde “ruhlarının yakılıp, ateşle işkence edilmesi” olarak anlatılmıştır.

“Zilletten başlarını öne eğmiş vaziyette…” Yani içine düştükleri ve kendilerini kaplayan zillet ve alçaklıktan dolayı başlarını öne eğmiş, hakîr ve zelîl bir vaziyette.

“Göz ucuyla gizli gizli bakarlar” ifâdesinde yer alan “اَلطَّرْفُ/tarf” kelimesi aslında masdar olup “göz kapağını hareket ettirmek” demektir. Bununla “bakış” kasdedilmiştir. Çünkü göz kapağını hareket ettirmek bakışı gerektiren bir durumdur. *Müfredat’ta* da böyledir.

Mânâ şudur: Bunlar, göz kapaklarının zayıf bir hareketiyle nazarları ateşe temas edip cehennem korkusuyla ve içine düştükleri zilletten dolayı ancak gizlice hırsızlama bir bakış yaparlar. Bu bakış, ölüme arzedilen kişinin kılıca bakması gibidir. Çünkü kişi bu

durumda kılıca dolu dolu bakamaz. Böyle nâhoş manzaralara bakan da göz kapaklarını tam açıp sevimli manzaralara baktığı gibi dolu dolu bakıp seyredemez.

Kelbî şöyle demiştir: Artık onlar zâhirî; yani baştaki gözleriyle değil kalb gözleriyle bakarlar. Çünkü onlar yüzükoyun ateşe sürüklenirler. Yahut onlar kör olarak haşredileceklerinden dolayı artık körün bakışı gibi endişeli ve korkulu bakarlar.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Âyeti bu yönlere havâle etmeye gerek yoktur. Çünkü bulundukları her bir yer ve bölgenin durumuna göre onların değişik halleri olacaktır. Burada bahsedilen bakış, yüzüstü cehenneme sürüklenmeleri ve kör olarak haşredilmeleri gibi hallerin hepsi sahih ve sâbittir.

Âyette şuna da işâret vardır: Dünyada tedâvi ve salâhı kabul etmeyen nefisler, kıyâmet günü dünyaya dönmeyi temennî edeceklerdir. Böylece gûyâ şer'î riyâzet ve tarikat hizmetleriyle tedâvi olup salâhı bulacaklar. Dünyadayken bütün kuvvet ve kudretin sâhibi Allah'a boyun eğmeyen azgın nefisler, gûyâ boyun eğip itâat edecekler. Heyhat artık pişmanlık fayda vermez. Bu temennî ve duâlara itibar edilmez. Ancak böyle nefisler, müminlerden utandıkları için gizli gizli bakacaklardır. Çünkü müminler, onları bu temennîlerinden dolayı ayıplayacaklardır. Tabiî ki bu temennî ve taleplere asla kulak asılmayacaktır. Bahsi geçen nefisler, zâlimlerin nefisleridir.

Sa'dî şöyle demiştir:

Senin kötü amellerin başına toplanır da
Başın önünde eğik kalır, utanırsın.
Kardeş, kötü işlerinden bugün utan ki
Yarın iyilerin karşısında mahcup olmayasın.

"İşte asıl ziyâna uğrayanlar" ifâdesinde yer alan "hüsrân", sermayenin azalıp tükenmesi mânâsına gelir. Hüsrân, hem insana hem de işe nisbet edilebilir. Buna göre "falanca kişi hüsrâna uğradı" yahut "falânın ticâreti hüsrân oldu" denilebilir. Yine hüsrân kelimesi çoğunlukla mal, rütbe vs. gibi hâricî şeylere kullanıldığı gibi sağlık, selâmet, akıl, îman ve sevap gibi değerli mefhumlarda da kullanılır. İşte bu ikinci kısım, Allah Teâlâ'nın apaçık ziyân olarak nitelediği durumdur. Yüce Allah'ın Kuran'da bahsettiği her hüsrân, bu ikinci mânâda olan hüsrândır. Yoksa dünyevî materyaller ve beşerî ticaretler değildir.

"İşte asıl ziyâna uğrayanlar" ifâdesinin haberi "*kendilerini ve âilelerini ziyan edenlerdir"* sözüdür. Onlar kendilerini ebedî azâba sunmakla hem kendi nefislerine hem de kendilerinden olanlara zarar veren kimseler olmuşlardır. Müminler onları orada bu halde gördükleri zaman bu sözü söyleyeceklerdir. Yine âyette özellikle mâzî kalıbının kullanılması, işin gerçekliğine delâlet etmesi içindir.

Kâşifî şöyle der: Kendilerinin ziyâna uğraması, putlara ibâdet etmeleri sebebiyle cehennem ateşinin gerekli olmasıdır. Yakınlarının zarara uğraması ise, cehennemlik olanlarının îman etmelerini engellemiş olmasıdır. Eğer yakınları cennetlik ise onları

görmekten mahrum olurlar.

Meşârik'in şerhinde **İbnü'l-Melek** şöyle demiştir: "Ehl" kelimesi âile, evlâd, köle, câriye, yakın akraba, dost ve arkadaşlar şeklinde tefsir edileceği gibi bunların hepsi de birden murâd edilebilir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye' de şöyle denilir: İstidât ve kâbiliyetlerini iptal edenler, gerçekten kendilerini ziyâna uğratanlardır. Çünkü onlar, bu kâbiliyetlerini dünyayı, onun yaldızını, süsünü ve lezzetini taleb yolunda sarfettiler. Bunlar aynı zamanda kendi ehl ü iyallerini de inanıp dînin hükümlerini yerine getirerek cehennem ateşinden korumamaları yüzünden ziyâna uğrattılar.

"Zâlimler," dünyada nefsin şehevât cehenneminde diz çökmüş olan müşrikler *"sürekli bir azap içindedirler."* Âhirette devamlı, ebedî, bâkî ve kesintisiz azaptadırlar.

Âyetin bu son cümlesi ya müminlerin sözüdür yahut Allah tarafından müminlerin sözünü tasdik mâhiyetinde gelmiştir.

وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ اَوْلِيَٓاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ
فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤٦﴾

46. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir velîleri yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu yoktur.

"Onların, Allah'tan başka kendilerine yardım edecek" onlardan azâbı kaldıracak *"hiçbir velîleri yoktur."* Halbuki dünyada bunu umuyorlardı. *"Allah kimi"* yoldan *"saptırırsa artık onun kurtuluşa çıkan bir yolu,"* kendisini kurtuluşa götürecek bir çaresi *"yoktur."*

et-Tevilatü'n-Necmiyye' de şöyle denmiştir: Allah kimi kendi zâtından başkasıyla meşgul ederek sapıklıkta bırakırsa artık onu Allah'a ulaştıracak bir yol yoktur.

Zünnûn Mısrî (k.s.) şöyle demiştir: Antakya dağında bir câriye gördüm. Bana: "Sen Zunnûn Mısrî değil misin?" dedi. Kendisine: "Beni nasıl tanıdın?" dedim. Bana: "Seni dost mârifetiyle tanıdım" dedi. Sonra bana: "Sehâ ve cömertlik nedir?" diye sordu. Ben: "Malını harcayıp başkasına iyilik ve ihsanda bulunmandır" dedim. Bu sefer câriye: "Senin bahsettiğin dünya cömertliğidir. Peki din cömertliği nedir?" dedi. Ben: "Âlemlerin rabbi olan Allah'a itâate koşmaktır" dedim. Sonra bana "bir şey ister misin?" dedi. Ben de "evet" dedim. Bana "bire on sevap alırsın" dedi. Çünkü Allah Teala ***"kim bir iyilik getirirse ona o getirdiğinin on katı vardır"*** (el-En'am, 6/160) buyurmaktadır. Bana yine "cömertlik bunun neresindedir" dedi. Bu sefer ben kendisine "peki sana göre cömertlik nedir" dedim. Bana, "cömertlik Allah'ın senin kalbine ve gönlüne muttali olup orada kendi rızası ve sevgisinden başka bir şey görmemesidir" dedi. Ve ilave etti:

“–Ey Zünnûn! Yazık sana. Ben yirmi yıldan beri bir şey istemeyi arzu ediyorum. Sadece sahibinden çekindiği için çalışan ve yaptığı işin karşılığını peşin olarak isteyen kötü bir işçi konumuna düşmekten endişe ettiğim için Allah’tan hayâ ediyor ve çekiniyorum.”

Şu husus iyice anlaşıldı ki gayr ve mâsivâyı kalpten çıkarıp Allah Teâlâ ile meşgul olmak, Allah’ın has ve hâlis kullarının sıfatlarıdır. Kim bu yolu bulursa kazanır. Kim de bu yolu şaşırırsa zarar ve ziyân eder. Bu iş Allah’ın kudret elindedir. Çünkü gerçek dost ancak O’dur. Öyle ise kul Allah’tan hidâyet ve inâyet istemelidir ki Allah onu nefs-i emmârenin karanlıklarından çıkarıp ruhânî tecellîyât nurlarına ulaştırsın. Bu sayede Allah ona kendisini tehlikelerden koruyup kendi zâtına ulaştıracak bir yol açsın.

Hikâye edilir ki: Yaşlı bir adam bir genci de yanına alarak hac niyetiyle yola çıktılar. İhram giyip niyet ettiler. ***“Lebbeyk Allahümme lebbeyk:*** Buyur, emret Allah’ım…” diyerek telbiye getirdiler. Bu yaşlı zât “lebbeyk” deyince gaibten bir ses ***“la lebbeyk”*** yani “senin telbiyeni ve haccını kabul etmiyoruz” şeklinde karşılık verdi. Tabiî ki bu durum gencin dikkatini çekti ve yaşlı adama “cevabı duyuyor musun?” dedi. Yaşlı adam “ben yetmiş yıldır bu cevabı duyuyorum” dedi. Bu sefer genç “peki öyleyse niye kendini boş yere yoruyor, bunca zahmete giriyorsun?” deyince yaşlı zât “başka hangi kapıya sığınabilirim ki” dedi. Yine gâipten bir ses: “Artık kabul ettik!” dedi. İşte bu, Allah’ın kullarına özel bir hidâyetidir. Cidden iyi anlamalısın.

Sâib şöyle demiştir:

Bedenin timsahın dişleri arasına düşse de umutsuz olma,
Elbette aşk denizinin girdabına kapılan gönlün bir sâhili vardır.

اِسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِۜ مَا لَكُمْ
مِنْ مَلْجَاٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ ﴿٤٧﴾

47. Allah’tan, geri çevrilmesi imkânsız bir gün gelmezden önce, Rabbiniz*(in çağrısın)*a uyun. Çünkü o gün, hiçbiriniz sığınacak yer bulamazsınız, itiraz da edemezsiniz.

“Allah’tan,” artık hüküm verildikten sonra bir daha *“geri çevrilmesi imkansız bir gün gelmezden önce,”* Peygamberinin diliyle sizi îmâna dâvet ettiği zaman, azaptan kurtulmak için *“Rabbiniz(in çağrısı)na uyun. Çünkü”* bütün yaptıklarınız amel defterlerinizde yazılmış olup kendi organlarınız da buna şâhidlik edeceğinden *“o gün hiçbiriniz sığınacak yer bulamazsınız, itiraz da edemezsiniz.”*

Âyette “icâbet” emrinin Rab ismine bağlanmasında, artık bir daha dönüşün yokluğunun ifâde edilmesinde ve bütün mânâları şümûlüne alan Allah isminin getirilmesinde gizli olmayan bir takım nükteler vardır. **Müfti Sa’dî**’nin *Hâşiyesi’*nde de böyledir. Bu nükteler kısaca şöyle izah edilebilir: Bir hükmü müştak bir kelimeye

bağlamak, buradaki iştikak merkezinin o hükme illet olduğunu ifâde eder. Buna göre mânâ “Rabbinize icâbet ediniz, çünkü O sizin Rabbinizdir” demek olur. Ayrıca bu hükümden dönüş olmaması ve burada birçok mânâları şümûlüne alan Allah isminin getilmesi yine Mevlâ Teâlâ’nın kullarına olan rahmet, merhamet, lutuf ve ihsânıdır.

“O gün hiçbiriniz” kaçıp *“sığınacak yer bulamazsınız.”* Buna istiğrak mânâsında olan “min” harfinin de delâlet ettiği üzere mânâ “sizin için azaptan hiçbir kurtuluş yolu yoktur” demektir.

Melce’, himâye ve sığınılacak yer demektir.

“İtiraz da edemezsiniz.” O gün yaptıklarınızı inkâr etme imkânı yoktur. Çünkü yaptığınız işler amel defterlerinize kaydedilmiş durumda ve buna kendi organlarınız da şahidlik edecektir. “نكير/nekîr” kelimesi kıyas dışı olarak “انكر/enkere” den masdardır. Belki de buradaki “inkâr”dan maksad, kurtuluş vesîlesi olacak inkârdır. Yoksa onlar yaptıklarını inkâr ediyor ve şöyle diyorlar: ***“Rabbimiz Allah’a andolsun ki biz ortak koşanlar değildik.”*** (el-En’am, 6/23) Onların daha başka inkârları da olacaktır. Bundan dolayı yaptıklarına kendi organları şâhidlik edecektir.

Cüneyd (k.s) şöyle der: Hakk’a icâbet etmek, onun gaybî nidâlarını, emir ve hitâbını duyan içindir. İşte bu kişi Hakk’ın çağrısını duyar ve ona icâbet eder. Bu nidâları duyamayan ona nasıl icâbet edebilir ki?

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: Allah Teâlâ “Rabbinizin dâvetine icâbet ediniz” kavliyle halka ve sıradan kullara ahde vefa göstermelerini, Allah’ın hukûkunu yerine getirmelerini, O’na muhâlefetten vazgeçip O’nun muradına muvafik davranmalarını işâret etmektedir. Havâs kullar için ezelî hükümlere teslim olup dünyadan, onun ziynet ve şehevâtından yüz çevirmeye işâret vardır. Nitekim âyet-i kerimede: ***“Allah selâmet yurduna çağırır”*** (Yûnus 10/25) buyurmaktadır. Allah, muhabbet ehlinden ahassu’l-havâs kulları için ise hakka vuslattaki taleplerinin sadâkat ve samimiyetine işâret etmektedir. Bu da onların dünya ve âhiret beklentilerinden yüz çevirip bütün varlıklarını vuslat yolunda harcamakla, o yüce huzûra ve yüce zâta yönelmekle olacaktır. Yine bu, ***“Allah’ın izniyle Allah’a dâvetçi gönderdik”*** (el-Ahzâb 33/46) âyetinin gereğini yapmakla gerçekleşecektir. Bugün bu dâvete icâbet yolu açıktır. Pek yakında bu kapı kalplere ansızın kapanacak, Allah Teâlâ bu kapıyı bir anda alacaktır. Bu açıdan Allah Teâlâ’nın ***“geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün gelmezden önce icâbet ediniz”*** (eş-Şûrâ 42/47) buyruğu ne kadar ikaz edicidir.

Şâir ne güzel söyler:

Necd güllerinden koklayıp faydalan, akşam vakti,
Necd bölgesinden çıkacağımız için artık o güller olmayacaktır.

Yani Necdin “arâr” isimli gülünden koklayıp faydalanmaya bak. Bu arâr sarı renkli hoş kokulu bir güldür. Çünkü akşam vakti Necd bölgesinden ayrılmış olacağız. Artık gül de olmayacaktır.

Tabiî ki burada şâir, hakîkat gülünü koklamaya işâret etmektedir. Bu da insânî rûhun yalnız olarak şuhûdî varlık Necd'inde bulunmasıyla olur. Şâyet ruh bu bedenden ve dünya âleminden kabir ve berzah âlemine intikal ederse -ki bu, hayat güneşinin zevâli ve ömür akşamının bitmesiyle olacaktır- evet, işte artık o zaman, hakîkat gülünü koklamaya imkân yoktur.

Şâir şöyle der:

Habersizler gibi fırsat eteğini elden bırakma,
Kol ve kanadın varken bu âlemden sefer et.

فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظًاۜ اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُۜ
وَاِنَّٓا اِذَٓا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَاۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا
قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ فَاِنَّ الْاِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾

48. Eğer yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır. Biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımız zaman ona sevinir. Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse, işte o zaman insan pek nankördür!

"Eğer" onlar Rabbin çağrısına icâbet etmez ve senin dâvet ettiğin şeyden *"yüz çevirirlerse, bilesin ki biz seni onların üzerine bekçi göndermedik. Sana düşen sadece duyurmaktır."* Sen ise bunu yaptın. Artık yüz çevirmelerine aldırış etme. *"Biz insana katımızdan bir rahmet,"* sağlık, zenginlik ve güven *"tattırdığımız zaman ona sevinir,"* şımarır. *"Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük,"* bela, hastalık, fakirlik ve korku *"gelirse, işte o zaman insan pek nankördür,"* nimeti unutur, belâyı hatırlar.

Âyette kullanılan üslupla kelâm telvîn edilmiş, ifâdeye bir iltifat ve süsleme getirilmiş, icâbetle emirden sonra insanlara hitaptan dönülerek söz Peygamberimiz (s.a.)'e yöneltilmiştir. Yani "şâyet icâbet etmezler ve senin onları dâvet ettiğin şeylerden yüz çevirirlerse biz seni onların üzerine murakıp, muhâsip ve onların amellerine bekçi olarak göndermedik. Sen onları kötü iş yapmaktan koruyan bir koruyucu da değilsin!" Burada Rasûlullah (s.a.)'e tesellî vardır.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Eğer onlar dünya ve âhirete yönelerek Allah'tan yüz çevirir, Peygamber (s.a.)'in çağrısına icâbet etmezlerse, biz seni onların üzerine, onları dünya ve âhirete iltifat etmekten koruyucu bir bekçi olarak göndermedik. Çünkü bu koruma görevi, senin değil, benim şânımdır. Elbette gören, gözeten, koruyan benim. Senin, risâletin tebliği dışında bir görevin yoktur. Muvaffakiyet vermek yahut hüsrâna uğratmak konusunda onlara nasıl muâmele edeceğimizi biz biliriz.

İmam Gazâli *Şerhu'l-Esmâ*'da şöyle demiştir: Kullardan "hafîz" olan; uzuvlarını,

kalbini ve dînini öfkenin hükümranlığından, şehvetin pençesinden, nefsin hîlesinden ve şeytanın aldatmasından koruyandır. Kişi her an tehlikeli bir uçurumun kenarındadır. (bk. et-Tevbe, 9/109) Cehennemi gerektiren bu tehlikeler, insanı her taraftan kuşatmış durumdadır. Bütün bunlar şerîatın tebliğcisi olan Peygamberimiz (s.a.) tarafından beyan edilmiş olup bilinmektedir. Artık kul, helâke düşüren bu durumları bertaraf edip nefsini ıslah ederek ve ilâhî ahlâkla ahlâklanarak kurtuluş sebeplerini elde etmeye bakmalıdır. Zîrâ nefis azgındır; insanı zarar, ziyân ve iflâsa götürür.

Bir defasında Rasûlulllah (s.a.): *"Müflis kimdir biliyor musunuz?"* diye sordu. Ashâb-ı kirâm: "Bizim aramızda müflis parası ve malı olmayan kişidir" dediler. Rasûlullah (s.a.): *"Şüphesiz ki ümmetimin müflisi şu kimsedir ki o, kıyâmet günü namaz, oruç ve zekât sevabıyla gelir. Fakat şuna sövmüş, buna zina isnad ve iftirâsı yapmış, şunun malını yeyip bunun kanını dökmüş, şunu dövmüştür. Bu sebeple iyiliklerinin sevabı şuna buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biter. Neticede hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılır"* buyurdular.[129]

Akıllı insan, nefsiyle baş başa kalmamalıdır. Zîrâ nefse olan gazaptan dolayı kişiye bir azap gelirse, bu kimse işini üstlenecek bir dost, kendisine yardım edecek bir yardımcı ve kaçıp gideceği bir sığınak bulamaz. İşte yüz çevirenlerin hâli budur. Şâirin ifâdesiyle:

Hayatını boşa geçirip iş görmeyen,
Göç davulu çaldığında yükünü hazırlamayan kimse utanacaktır.

Tebliğ ve irşâdı kabul edip çağrıya uyanların hâline gelince Allah Teâlâ onları kıyâmet günü korktuklarından emin kılacaktır.

"Biz insana katımızdan" tarafımızdan *"bir rahmet,"* sağlık, zenginlik ve güven *"tattırdığımız zaman ona sevinir,"* şımarır. **Kâşifî** şöyle demiştir: Ondan hoşlanır ve mutlu olur. Bil ki dünya nimeti her ne kadar dünyada çok büyük de olsa âhiret mutlulukları karşısında denize nisbetle bir damla gibidir. Bunun için bu nimetlerin verilmesine "izâka/tattırma" ifâdesi kullanılmıştır. İşte insan bu kadar basit ve değersiz olan nimete bile sahip olunca sevinir, şımarır, kendini beğenir, kibirlenip büyüklenir. Bütün güzellikleri elde edip maksadına nâil olduğunu ve mutluluklar köşküne girdiğini sanır. Bunun için de âhiret mutluluklarına olan inancı zayıflar. Böyle olmasaydı bâkî ve ebedî olanı fânî ve geçici olana tercih ederdi. Çünkü fânî olan hem az, hem de çanak çömlek gibidir. Bâkî olan ise hem çok hem de altın gibidir.

Şâir şöyle der:

Eğer devlet kuşu/talih hümâsı tuzağımıza düşerse,
Himmetimizin yüceliğinden dolayı onu serbest bırakırız."

“Ama elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir kötülük gelirse…” Kötülükten maksad insanın hoşuna gitmeyen bela, hastalık, fakirlik ve korku gibi şeylerdir. “Elleriyle yaptıkları” ise Allah’ın nimetlerine nankörlük edip isyan etmeleridir. Burada özellikle “eller” zikredilmiştir. Çünkü birçok işler ellerle yapılır. Böyle olunca tağlip yoluyla kişide meydana gelen her türlü iş sanki ellerden kaynaklanıyormuş gibi sayılmıştır.

“İşte o zaman insan pek nankördür.” **Râgıp** şöyle demiştir: Nimete karşı küfür ve küfrân, nimeti örtmek ve nimetin şükrünü edâ etmemekle hem nimeti hem de veliyy-i nimeti; yani nimet sâhibini görmezden gelmektir. Küfür ve nankörlüğün en büyüğü, insanların Allah’ın birliğini yahut peygamberlik müessesesini yahut şerîat ve İslâmiyeti inkâr etmeleridir.

Nimet inkârında “küfrân” kelimesinin, dînin inkârında ise “küfür” kelimesinin kullanımı daha çok ve yaygındır. “Kefûr” kelimesi her ikisi için kullanılır. Mânâ şudur: İnsanın küfür ve nankörlüğü had safhaya ulaşmıştır. İnsan nimeti tamamen unutur. Hep belâ ve musîbeti hatırlar. Onu gözünde büyüterek dâima onu konuşur durur. Hiç bu belânın neden kendisine geldiğini düşünmez. Hatta bu belânın kendisine haksız yere geldiği kanaâtini taşır.

Böyle kötü bir haslet esâsen mücrimlerin (kâfir yahut günahkârların) özelliklerinden olduğu halde bunun genel olarak insan cinsine isnad edilmesi, insanlar arasında bu durumun gâlip bir hâl olduğu gerekçesiyledir. Yani Allah Teâlâ’nın, insan ferdlerinin çoğuna âid olan bir durumu insan cinsine âid bir hüküm olarak beyan etmiş olması, mecâz-i aklî olmak üzere burada bulunan mülâbeset alâkasından dolayıdır.

Âyette birinci hükme şart “اذا/izâ”sı getirip hem de rahmet tattırma işini “biz” mânâsında olan tâzim nûnuyla arz etmek şuna tenbih içindir ki, bu nimet ulaştırma işi kesindir ve vukuu çoktur. Konu incelenmiş, araştırılmış ve sonuçlandırılmıştır. İkinci hükme “ان/in” ile başlanmış, “isâbet” fiilide “seyyie”ye isnâd edilmiştir. İnsanların amelleri de bu husûsa gerekçe gösterilmiştir. Bu ise şunu bildirmek içindir ki, bu durumun vukuu nâdirdir. Bizzat irâde ipine yapılan intizam ve dizilişten uzaktır. Ayrıca burada zamir yerine ism-i zâhir getirilip “insan” olarak bahse konu edilmesi ise şunu tescil içindir ki, bu insan cinsi nankörlük damgasını yemiştir.

İmâm Mansûr Mâturîdî şöyle buyurmuştur: “Müminin nankörlüğü (küfrân), şükrü terk etmesidir.” Bazı büyükler de: “Şükürde çeşme, sabırda mermer granit gibiyiz”demişlerdir.”

Hz. Ali (k.v.) şöyle buyuruyor: “Size bir nimet ulaşınca şükürsüzlükle nimetin uzakta olanını kaçırmayın.” Yani kim elde mevcut olan nimete şükretmezse kendisinden uzak olup henüz elde olmayan nimetten mahrum olur.

Şâir der ki:

Bir nimete kavuştuğunda
Siyah bir nokta kadar küçük olsa (nokta-i mevhûm) bile

O nimete şükretmeyi ihmal etme ki
Ondan mahrum kalmayasın.

Yine **Hz. Ali** (r.a.)'ın şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: Allah'a karşı en azından hiç olmazsa şu husûsa dikkat ediniz: O'nun nimetini O'na isyâna âlet etmeyiniz.

Hasan Basrî şöyle demiştir: İki günün eşit olursa bil ki sen kullukta noksansın. Ona "bu nasıl olur?" denilince şöyle demiştir: Muhakkak Allah bugün sana nice nimetler vermiştir. Sen de bu nimetlere karşı şükrü artırmalısın. Allah Nemrut, Firavun vb. bazı insanlara uzun ömür ve bol nimet vermiş, sonra onlar her gün nankörlüklerini artırmışlardır. Sonuçta Allah adâletle muâmele edip onları en feci bir şekilde helâk etmiştir.

Âyette şuna da işâret vardır: İnsan fıtraten öyle bir özelliğe sahiptir ki, Allah onu nefsiyle baş başa bıraktığı zaman, Allah'ın kendisine ihsan ettiği ilâhi nimetler, gaybî fetihler ve çeşit çeşit kerâmetlere şükretmez. Ki Allah o kimseye lutuf ve ihsânını artırsın. Bu mânevî nimetler, tarikat tıfıllarının kendileriyle yetişip büyüdükleri nimetlerdir. İnsan bütün bu nimetlere şükredecek yerde nefsine bakıp kendini beğenir, görsünler desinler hikâyesine düşerek sırrını insanlara ifşâ eder. Sonuçta Allah, açmış olduğu mânevi fetih kapılarını yeniden kapatır.

Sâib şöyle demiştir:

Kendine tapan (hep kendisini düşünen) sonunda putperest olur,
Böyle hep kendini düşünme, başkalarını da düşün.

Yardım Allah'tandır.

---

[129]. Müslim, Birr 60; Tirmizî, Kıyâmet 2; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 303, 334, 372.

BÜTÜN İŞLER SONUNDA ALLAH’A DÖNER

لِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۜ يَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ اِنَاثًا
وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَٓاءُ الذُّكُورَۙ ﴿٤٩﴾ اَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَاِنَاثًاۚ وَيَجْعَلُ
مَنْ يَشَٓاءُ عَقِيمًاۜ اِنَّهُ عَلٖيمٌ قَدٖيرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ
اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَٓائِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهٖ مَا
يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكٖيمٌ ﴿٥١﴾ وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَاۜ
مَا كُنْتَ تَدْرٖي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْاٖيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدٖي
بِهٖ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ وَاِنَّكَ لَتَهْدٖٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍۙ ﴿٥٢﴾
صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذٖي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ
تَصٖيرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

49. Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.

50. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

51. Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.

52. İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen, kitap nedir, îman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

53. *(O yol)* göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah’a döner.

“Göklerin ve yerin,” bütün âlemlerin *“mülkü Allah’ındır.”* Göklerin ve yerin padişahı (sâhibi, sultanı) Allah’tır. O, *“dilediğini”* insanların bildikleri ve bilmedikleri şeyleri dilediği sûrette *“yaratır; dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder.”*

Bütün âlemlerin mülkü Allah’a âiddir. Allah’tan başka hiçbir kimsenin bu âlemlere mâlik olmaya gücü yetmez. Bu âlemde sevk u idâre ve her türlü tasarruf yalnız Allah’a âiddir. Nimet ve musîbet taksimini ehline göre O yapar. Kullara düşen nimete şükretmek, belâ ve musîbetlere sabretmek, ezelî ahkâma rızâ ve teslimiyet göstermektir.

“Dilediğine kız çocukları bahşeder,” onlarla beraber erkek olmaz. Şuayb ve Lût (a.s.)’a hibe ettiği gibi. Hibe, kendi mülkünü ve sahip olduğun bir şeyi karşılıksız olarak başkasına vermendir. Burada hibe eden Allah Teâlâ hazretleridir. Çünkü O, herkese hak edişi miktarınca verir. Herhangi bir karşılık ve bedel de istemez. “ٱلْإِنَاثُ /inâs” kelimesi “أُنْثَى/ünsâ”nın çoğulu olup “erkek olmayan” anlamındadır.

Âyette kız evlâdlar erkek evlâdlara takdim edilmiştir. Çünkü neslin çoğalması için bunların yeri ve önemi daha büyüktür. Yahut kız babalarının kalplerini hoş etmek için bu takdim yapılmıştır. Çünkü bu takdimde kız çocuklarını şereflendirip onlarla bir ünsiyet kurulmaktadır. Bunlar, لِمَنْ يَشَاءُ ifâdesinde yer alan “lâm-ı intifâiyye” ile beraber Allah’ın hibeleri olarak nitelendirilmişlerdir. Yani Allah Teâlâ, böylece bu hibenin insanların faydasına yönelik olduğuna işâret etmektedir. Yahut bu takdim, insan cinsine yapılan ilk hibenin tertibine riâyet edilerek yapılmıştır. Zîrâ Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)’a ilk önce eşi Havva’yı hibe etmiştir. Âdem’den, onun alt yahut üst kaburga kemiğinden Havva’yı yaratmıştır. *Kamus’*ta böyle geçmektedir.

Kevaşî’de denilir ki: Kız evlâdların takdim edilişi, onları kabullenemeyip diri diri toprağa gömenlere bir sitem, kınama ve azar içindir. Ayrıca kız evlâdları zayıf yapılı olup, kendilerine merhamet ve iyilik edilmesine de bir îmâ vardır.

Şir’atü’l-İslâm ve şerhinde şöyle denilmektedir: Kişi kız evlâdı olduğuna daha fazla sevinmeli ve onları diri diri toprağa gömen câhiliye devri insanlarına muhâlefet etmelidir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Bir kadının ilk çocuğunun kız olması, kadının hayırlı ve bereketli olmasındandır.”*[130] Allah Teâlâ’nın *“Dilediğine kız evlâdlar bahşeder”* âyetine kulak vermelidir. İşte Allah Teâlâ bu durumu arz ederken önce kız evlâdlarından başlamıştır.”

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Kim bu kızlardan bir şeyle imtihan edilir, onlara iyi muâmele eder (iyi bir eğitim verir) ve onları (din ve ahlâk bakımından) denk ve uygun kimselerle evlendirirse bu kız evladları ona cehennemden kalkan olur.”*[131]

Peygamberimiz (s.a.) kız evlâdlarını “mücehhezât ve mü’nesât” diye nitelemiş; “onların uğur ve bereket vesîlesi olarak çeyizleri hep hazırdır. Ayrıca anneleri, babaları ve eşleri için onlar birer ünsiyet ve dostluk vesilesidir” demek istemiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Allah’tan geçimi kolay, meşakkatsiz bir evladla beni rızıklandırmasını istedim. O da bana kız evlâdlar ihsân etti.”*[132]

Hadis-i kudsîde doğduğu anda kız evladına hitâben: *“Gel, in, doğ! Ben babana yardımcı olacağım”* deneceği haber verilmektedir.

Yine bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Kız evlâdlarını hor görmeyin. Zîrâ ben de kız babasıyım.”*[133]

Fakir **(Bursevî)**’ye göre bunun mânâsı şudur: Peygamberimiz (s.a.)’in kız babası olması, kız evladlarının hor görülmemesi konusunda yeterlidir. Çünkü Allah Teâlâ, Sevgili Peygamberi’ne ancak iyi ve hayırlı olanı seçer, verir. Kim Allah’ın bu tercihine

râzı olmazsa o, Allah’ın gazabına maruz kalır. Bu zamanda nice insanların câhiliye ehline uyarak kız evlâdlarını hor görüp sevmediklerine şâhid olursun. Şâyet bu insanlar Peygamberimiz (s.a.)’i örnek almış olsalardı elbette onun sevdiğini severlerdi. Bu da onlar için pek büyük bir şeref olurdu.

“Dilediğine de erkek evladlar bahşeder.” Bunlar arasında kız evlâdı bulunmaz. İbrâhim (a.s.)’a hibe ettiği gibi ki, bu konuda hiçbir beşerin müdâhalesi, tesiri ve itiraza mahal bir durum yoktur. Şâirin ifâdesiyle:

Hakk’ın seçmesi bizim seçmemiz gibi olmaz,
Bizim kıvılcımımız hiç güneş ışığı gibi olur mu?

“اَلذُّكُورَ/zükûr”, “zeker” kelimesinin çoğuludur. Dişinin zıddıdır. Burada âyet sonlarındaki uyumu korumak yahut beyanda sonraya kalmaktan meydana gelen açığı kapatmak için kelime “ez-zükûr” şeklinde mârife olarak getirilmiştir. Yani takdim edilmeye ve öncelik tanınmaya erkekler daha lâyık olduğu halde Allah Teâlâ onları sonraya bırakmıştır. Daha sonra erkeklerden mârife olarak bahsetmekle bunu telâfi etmiştir. Çünkü mârifelikte teşhir ve tanıtma vardır. Sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır: Allah dilediğine, size hiç de gizli olmayan bayraklı süvâriler hibe eder. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: “*Evlâdlarınız size Allah’ın hibesidir. Allah dilediğine kız, dilediğine de erkek evlâdlar hibe eder. Muhtaç olduğunuz takdirde onların malları da sizindir.”*[134]

أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْرَانًا وَإِنَاثًا ۚ وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا ۚ إِنَّهُ عَلِيمٌ
قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

50. Yahut onları, hem erkek hem de kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.

“Tezvîc”in mânâsı çifti yakınlaştırmak, evlendirmek demektir. *Tacü’l-masâdir*’de de böyledir. “ذُكْرَانًا/zükrân” da zeker kelimesinin çoğuludur. Mânâ şöyledir: Yüce Allah her iki sınıfı birleştirip her ikisinden de hibe eder. Böylece o kişinin erkek ve kız evlâdları olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)’e böyle hibe edilmiştir. Çünkü onun **Kasım, Abdullah** ve **İbrâhim** isminde üç oğlu; **Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm** ve **Fâtıma** isminde dört kızı vardır.

Bazılarına göre ***“onları çift yapar”*** âyetinin mânâsı, “önce erkek, sonra kız ve daha sonra yine evladlar olmasıdır.” Yahut “erkek ve kız şeklinde ikiz olmalarıdır.”

“Dilediğini de kısır kılar.” Çocuksuz ve kısır yani evlâdı olmayan erkek, doğurmayan kadın kılar. Kendisi doğurmaz, onun için de doğrulmaz. Çocuğu olmaz; Îsâ ve Yahyâ (a.s.) gibi. Bunların evladı yoktur. Îsâ (a.s.) hiç evlenmemiştir. Gerçi Îsâ (a.s.) tekrar

yeryüzüne indiğinde evlenecek ve kız evlâdları olacaktır. Yahya (a.s.) evlenmiştir. Ancak eşine hiç yaklaşmamıştır. Böyle davranmak onun şerîatında azîmet olduğu için zifâf olmamıştır. Bazıları da evlenip eşleriyle beraber oldukları halde evladları olmamıştır.

“اَلْعُقْمُ/ukm” kelimesinin aslı iz kabul etmeyen kuruluktur. Kadınlardan “akîm” olanlar erkeğin suyunu kabul etmeyenlerdir. *Kamus'*ta “ukm” kelimesiyle ilgili olarak “kadının rahminde döllenmeye engel olan bir hastalıktır” denmiştir. Kısır adam, çocuğu olmayan kimsedir. Kısırlık, kadın için olduğu gibi erkek için de olabilir. Erkeğin suyunda bir takım özür ve hastalıklar sebebiyle döllenip aşılanmaya mâni bir durum olabilir.

“O herşeyi bilendir, herşeye gücü yetendir.” Allah Teâlâ olmuş ve olacak her şeyi çok iyi bilir. Kudret dâhilinde olan her şeye gücü yeter. Yapılmasında da hikmet ve maslahat olan her şeyi yapar.

Kâşifî şöyle demiştir: Verdiği her şeyi bilen, meydana getirdiği her şeye gücü yetendir. O'nun ilmi cehâletten mukaddes ve müberrâdır. Onun kudreti âcizlikten münezzeh ve muarrâdır. Onun ilmi cehâlet şâibesinden beri, kudretiyse eksiklik ve kusur kirliliğinden uzaktır.

Şu husus iyice anlaşıldı ki; insanın evlâdı ya olur ya da olmaz. Olursa ya sadece erkek yahut sadece kız yahut hem erkek hem kız olur. Âyette bütün bu kısımlar tam olarak verilmiştir. Kasdedilen mânâ şudur: Muhakkak ki Allah Teâlâ çocuk sahibi olmaları bakımından kulların durumlarını bu yöndeki irâdesi gereğince değişik değişik yapmıştır. Bazı kullarına bunlardan erkek yahut kız tek bir sınıf hibe eder. Bazı kullarına hem erkek hem kız olarak her iki sınıftan da hibe eder. Diğer bazı kullarını da kısır yapar, onlara evlâd vermez. Sonuçta erkek olsun kız olsun, evlâdlar Allah'ın, kullarına hibe ve lutuflarıdır. Dolayısıyla evladı olduğu müjdesini alan kişinin buna sevinmesi, bunu Allah'ın bir nimet ve lutfu olarak görmesi sünnettir. Hadis-i şerifte *“evlâd kokusu cennet kokusudur”*[135] buyrulmuştur. Bir başka hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Evlâd dünyada nûr, âhirette sürûr, sevinç ve mutluluktur.”* Yine haberde şöyle gelmiştir: “Çocuk doğuran siyah bir kadın, güzel fakat kısır bir kadından daha hayırlıdır.”[136] Çünkü neslin devamı ancak çocuk doğuran kadınlar sayesinde mümkün olur.

Kadının doğurgan oluşu, sağlık ve gençliğinden bilinir. Kişi, nikâhı altında bulunup çocuk doğuran bir kadın hakkında, doğurduğu çocuğu kasdedip “bu benden değildir” diyerek böyle yanlış bir tutum içine girmemelidir. Zîrâ Yüce Allah, böyle karaktersiz birini kıyâmet günü rezil ve rüsvây edecek; ona gökteki yıldızlar, yeryüzündeki kum taneleri ve ağaçların yaprakları kadar günah yazacaktır.

Âyete şöyle bir mânâ verildiği de söylenmiştir: Allah dilediğine kız evladları yani dünyayı, dilediğine erkek evlâdlar yani âhireti yahut hem erkek hem kız evlâdları yani hem dünyayı hem de âhireti verir. Dilediğini de kısır yapar yani ona ne dünyayı ne de âhireti verir. *Keşfü'l-esrâr'*da böyledir. Bu açıklamada dünyanın dişiliğine, âhiretin

erkekliğine işâret vardır.
Emîr Hüsrev Dihlevî şöyle demiştir:

Altı ay dişi altı ay erkek olan çaylak kuşu gibi
Murdar dünya için daha ne kadar eziyet çekip çektireceksin.

et-Tevilatü'n-Necmiyye'de yapılan açıklamaya göre âyet şuna işâret etmektedir: Kemâlât sâhibi olan meşâyihten velâyet sâhibi olan şeyhlere Allah sâdık, müttakî ve sâlih müridler hibe eder. Bunlar kız evlâdlar mesâbesinde olup onların nikâh, evlilik yahut başka bir yola girmek husûsunda başkaları üzerinde bir tasarrufları yoktur. Bazı şeyhler sıddîk, sevgili, vâsıl, kâmil, müstekmil olup böylece ortaya çıkmışlardır ki, bunlar tâlibler üzerinde tasarruf kâbiliyetine sâhib olduklarından erkek evlâdlar mesabesindedir. Bazı şeyhlerin zikredilen her iki cinsten müridleri vardır ki bunlar, başkalarında tasarruf edenler ve etmeyenler olarak iki sınıftırlar. Allah bazı şeyhleri de akim yani kısır yapar da onların hiç müridi olmaz. Allah müridler üzerinde tasarruf ettirecek ve ettirmeyecek olduğu şeyhleri bilir. Yine müridler üzerinde tasarruf ettireceği ve ettirmeyeceği şeyhler üzerine gücü yeter.
Fakir **(Bursevî)** der ki: Şeyhler arasında ki bu farklılık, yalnız Allah'ın bildiği bir hikmetten dolayı ya doğrudan şeyhlerle alâkalıdır yahut da yaşadıkları dönemin halkıyla alâkalıdır. Bütün ümmetlerin farklı olmaları gibi zamanın insanları da farklı farklıdırlar. İnsanda istidat ve kâbiliyet olmayınca, kâmil ve mükemmil şeyhler ne yapabilir ki?
Hâfız şöyle demiştir:

Hakk'ın feyzini kabul için temiz tabiatlı olmak gerekir,
Yoksa her taş ve topraktan inci ve mercan meydana gelmez.

وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ
يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ اِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿٥١﴾

51. Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir.
"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından" duyan konuşanı görmeksizin Allah Teâlâ'nın bazı cisimlerde yarattığı kelâmını ona işittirmesiyle *"konuşur, yahut bir elçi"* Cebrâil (a.s.)'ı veya herhangi bir melek *"gönderip"* gönderilen bu elçi-melek, beşer olan elçi-peygambere Allah'ın *"izniyle dilediğini vahyeder. O,"* yaratıkların sıfatlarından çok **"yücedir,"** Allah ile kullar arasında iletişim ancak bu şekillerden biriyle sağlanır, **"hakîmdir"** işleri hep hikmet prensibi üzere olur.

Ey Peygamber! Beşerin bireylerinden hiç birinin hiçbir şekilde Allah ile konuşması doğru olmaz ve gerçekleşmez. Ancak bu vahiyle olur. “Vahy”in aslı hızlıca işâret etmektir. Vahye de süratle gerçekleştiği için bu isim verilmiştir. Zîrâ “vahiy”; anlamanın, anlatmanın ve anlaşılan şeyin ta kendisidir. Allah dostlarından ilham ehli olanlar onu zevken tadarlar. Bazıları vahyi şöyle tarif etmişlerdir: Vahiy; ibâre, söz ve yazının olmadığı yerde ibâre makamında olan işârettir.

Râgıb şöyle demiştir: Peygamberlere ve velîlere atılan ilâhî kelimeye vahiy denir. Fakir **(Bursevî)** der ki: Bundan vahiyle ilhâmın gerçekte aynı şey olduğu anlaşılır. Ancak peygamberlere atılan ilâhî kelimeye “vahiy”, velîlere atılan ilâhî kelimeye ise edeben “ilhâm” denir. Peygamberlerin görevine “dâvet”, evliyânın görevine ise “irşâd” denmesi de bu kabildendir. Netice itibariyle her ikisi de aynı şey olmalarına rağmen peygamberlerde “dâvet”, evliyâlarda ise “irşâd” kelimesi kullanılmıştır.

“Vahiy” ya kalbe bir atıştır. Bu hususta Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Muhakkak ki Ruhu’l-kudüs (Cebrâil) benim kalbime üfledi.”*[137] Yahut ilhamdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Mûsâ’nın annesine onu emzir diye vahyettik** (ilham ettik).”* (el-Kasas, 28/7) Yahut emre amâdeliktir. Allah Teâlâ: ***“Rabbin bal arısına şöyle vahyetti”*** (en-Nahl, 16/68) buyurmaktadır. Yahut uykuda, rüyâda mânâ âleminde olur. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Vahiy kesildi; artık müminlerin müjdeci rüyaları kaldı.”*[138]

Bütün bu çeşit vahiylerin hepsine Allah Teâlâ’nın ***“ancak vahiyle olur”*** ifâdesi delâlet etmektedir. Bunun mânâsı şudur: Ancak Allah o insana vahyeder ve ilhâm eder. Yine insanın kalbine atılan vahiy vardır. Mûsâ (a.s.)’ın annesine oğlunu suya bırakması ve İbrâhim (a.s.)’a oğlu İsmâil’i kurban etmesi vahyedildiği gibi. Dâvûd (a.s.)’a da Zebur göğsüne (kalbine) atılmak sûretiyle vahyolunmuştur. **Mücâhid** böyle demiştir. İnşallah bu âyetin îzâh ve yorumu detaylı olarak gelecektir.

“Veya perde arkasından konuşur.” Konuşanı görmeksizin Allah Teâlâ bazı cisimlerde kendi kelâmını yaratıp kişiye duyurur. Bu anlatım, gerek perde arkasından Allah’ın peygamberler ve velîler gibi bazı hâs ve hâlis kullarına konuşup fakat görünmeyen meleğin hâlini temsildir. Öyleki bu meleğin sesi duyulur ancak kendisi görünmez. Yoksa cisimlerin özelliklerinden olan perdelenmekten yahut örtü ile saklanmaktan Allah münezzehtir. Burada hicap veya perde konuşan Allah ile alâkalı olmayıp sadece vahyi duyanla alâkalıdır. Bu durum, Allah Teâlâ’nın Tuvâ vâdisinde ve Tur dağında Mûsâ (a.s.) ile konuşması gibidir. Bu sebeple Mûsâ (a.s.)’a “Kelîmulllah: Allah ile konuşan” ünvanı verilmiştir. Zîrâ Mûsâ (a.s.), yaratıklardan hiç kimsenin kesb ve eseri olmayan, sadece Allah kelâmı olan bir ses işitmiştir. Bu sesi Yüce Allah özel olarak Mûsâ (a.s.)’a duyurmuştur. Diğer kullar ise ancak kulların kesbi olan bir sesi işitip bundan Allah kelâmını anlarlar.

Bu görüş bizim itikadda mezhep imamımız olan **İmam Ebû Mansur Maturidî** hazretlerinin görüşüdür. O bu görüşünü *Tevilat* isimli kitabında zikretmiştir. **Ebul**

Hasan el-Eşâri'nin görüşü ise şudur: Mûsâ (a.s.) ses ve okuma olmaksızın vasıtasız olarak Allah kelâmını işitmiştir. Eş'ariyye'den **İbn Furek** de bu görüştedir. *Keşfü'l-esrâr'*da ise "Mûsâ (a.s.) Allah ile arada ateşten bir perde olduğu halde konuştu" denmektedir.

Kâşifî şöyle demiştir: Musâ ile konuştu ve o nûr perdesinin ardındaydı. Açıklamada gelmiştir ki, Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.) ile iki perde arkasından konuştu. Yani Hazret-i Risâlet Penâh (a.s) iki perde gerisinden Allah'ın kelâmını işitti. Perdenin birisi kırmızı yakuttan diğeri ise beyaz incidendi. Her iki perde arasındaki mesâfe ise yetmiş yıllık bir yoldu.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu konu pek açık olmayan, gizli, gizemli ve kapalı ilimler cümlesindendir. Zîrâ Peygamberimiz (s.a.) Mûsâ (a.s.)'dan daha fazîletlidir. Peki, o zaman her ne kadar perdeden perdeye fark olsa da "Allah Mûsâ (a.s.) ile bir perde arkasından, Peygamberimiz (s.a.) ile ise iki perde arkasından konuştu" demenin mânâsı nedir ki! Belki de bu iki perdeden murad âlem-i halk yönünde olan kırmızı yakut perdesi, diğeri de âlem-i emir yönünde olan beyaz inci perdesidir. Bunların her ikisi de ruh-i Muhammedî ve hakîkat-ı Ahmediye'den ibarettir. Ayrıca iki perde arasındaki mesâfe, kul ile Allah arasındaki yetmiş bin perde mesâfesidir. Peygamberimiz (s.a.)'in bu iki perde arkasından Allah'ın kelâmını duymuş olmasının mânâsı ise şudur: Allah Teâlâ, Peygamberimiz (s.a.) ile arada berzah âleminin hakîkat-ı câmiası olduğu halde konuşmuştur. Yoksa bu, gerçekte bir perde filan değildir. Aynı şekilde ayna da, aynaya bakan için bir perde değildir. Yine dâmâda nisbetle gelindeki peçe perde değildir. Evet, bu iki misâlde görüldüğü gibi, bahse konu perdeler Peygamberimiz (s.a.) için perde sayılmaz. Bu konu böyle anlaşılmalıdır.

"Yahut bir elçi gönderir." Cebrâil veya başka herhangi bir melek gönderir. **Abdullah b. Abbas** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Cebrâil (a.s.)'ı sadece dört peygamber görmüştür. Bunlar Mûsâ, Îsâ, Zekeriyyâ ve Muhammed (s.a.) dir. *Aynu-l Meâni'*de şöyle denmiştir: Belki de bundan murad aslî sûretinde görünmüş olmasıdır. Yoksa Cebrâil (a.s.) vahiy elçisidir. Bütün peygamberlerle Allah arasında vahiy görevini yapmıştır.

"İzniyle ona dilediğini vahyeder." O elçi-melek gönderildiği elçi ve beşer peygambere Allah'ın emriyle ve muvaffak kılmasıyla vahyetmesini istediği şeyi vahyeder. Bu durum, genel olarak Allah ile peygamberler arasında cârî olan konuşma şeklidir. Bu ifâde, melek vasıtasıyla konuşmaya işârettir. Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Peygamberlerden yalnız bir ses işitmeyle peygamber olan, yine kulağına ve kalbine üflenerek peygamber olan vardır. Elbette Cebrâil (a.s.) bana gelir, sizin bir arkadaşınızla konuştuğunuz gibi benimle konuşur."*[139]

Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre **Hâris b. Hişâm** (r.a.) Peygamberimiz (s.a.)'e: (Ey Allah'ın Rasûlü!) Sana vahiy nasıl geliyor?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.): *"Bazen çan sesi gibi ki bu bana en zor ve en ağır gelen şeklidir. Cebrâil*

benden ayrılıp gittiğinde ben onun getirip söylediklerini tam ve eksiksiz olarak almış olurum. Bazen de bildik bir adam sûretinde gelir ve benimle konuşur. Ve ben onun dediğini dinler ve tam olarak alırım." Âişe vâlidemiz devamla şöyle demektedir: "Ben Peygamberimiz (s.a.)'i çok soğuk bir günde kendisine vahiy inerken gördüm. Cebrâil (a.s.) ayrılıp vahyin gelişi tamam olduğunda o buram buram terliyordu."[140]

"O, yücedir, hakîmdir." Yaratıkların sıfatlarından pek yücedir. Allah ile kullar (peygamberler) arasında iletişim ancak burada zikredilen şekillerden biriyle gerçekleşir. Bütün işleri, hikmet ve maslahat prensiplerine göre işler. Buna göre kullarla bazen vâsıtayla bazen de vâsıtasız konuşur. Bu konuşma şekli ilham da olabilir, hitap da olabilir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de belirtildiğine göre Allah Teâlâ şuna işâret etmektedir: Beşer olan insan, ne kadar beşerî sıfatlarla perdelenip insânî, zulmânî ve halkî sıfatlarla muttasıf bulunursa o nisbette Allah ile konuşmaya hazır ve müsâid olmaz. Ancak bu konuşma vahiy yahut uyku veya uyanıklık hâlinde ilhâm yahut perde arkasından açık konuşma ile olur. Yahut meleklerden bir elçi göndererek o elçi-melek Allah'ın izniyle Allah'ın dilediğini vahyeder. Allah kıdem sıfatıyla pek yüce olup sonradan yaratılmış olan hiçbir şey ona mücânis olamaz. Allah, hüviyetiyle benliğini yok etmede beşere yardım etmekle hakîmdir. Beşeriyet yok edilip perdeler kalkınca, beşerin varlık ve oluşumu Hakk'ın varlık ve oluşumuna dönünce artık beşer Allah ile işitir, Allah ile görür ve Allah ile konuşur hâle gelir. Allah böyle bir kul ile şifâhî olarak bizzat konuşur. Kul Allah kelâmını yüzyüze ve Allah ile karşıkarşıya dinleyip duyar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.)'in ***"kuluna vahyettiğini vahyetti"*** (en-Necm, 53/10) sırrındaki hâli budur. Yani Mustafa (s.a.), miraç gecesinde Hakk'ın kelâmını vâsıta olmaksızın işitti.

"Âmenerrasûlü" olarak bilinen Bakara sûresinin son iki âyeti, Peygamberimiz (s.a.)'in arada perde olmaksızın Allah ile yüzyüze olan konuşmalarındandır. Yine ***"O Allah'tır ki sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmet eder. Melekleri de size acıyıp mağfiret dilerler. Allah inananlara karşı çok merhamet edendir."*** (el-Ahzâb, 33/43) âyeti, yine Duhâ ve İnşirâh sûrelerinin bir kısmı bu cümledendir.

Tabiî ki Allah ile yüzyüze konuşmak, perde olmaksızın Allah'ı görmek demektir. Kıyâmette müminlerin durumu da böyledir. "*Müminler ayın ondördünde fezada ayı nasıl berrak görüyorlarsa, aynı şekilde net ve berrak olarak Allah'ı görüp perdesiz olarak onun kelamını dinleyeceklerdir."* Sonuç olarak vahiy iki kısımdır. Biri perde olmaksızın yüzyüze olan, diğeri de perde arkası olandır.

Şu rivâyet de bu mânâya hamledilmelidir. Yahudiler Peygamber (s.a.)'e: "Şâyet hak peygamber isen Mûsâ (a.s.) Allah ile konuşup ona nazar ettiği gibi sen de Allah ile konuşup nazar etmelisin. Bunu yapmadan sana kesinlikle inanmayız" dediler. Peygamberimiz (s.a.), "Mûsâ (a.s.) Allah'a nazar etmemiştir" buyurdu ve bu âyet nâzil

oldu.[141] Peygamberimiz (s.a.) şuna işâret etmiş oldu ki, Mûsâ (a.s.) Allah'a nazar etmemiştir. Ancak nazar olmaksızın perde arkasından konuşma meydana gelmiştir. Beşeriyet hâli devam ettiği sürece Peygamberimiz için de durum böyledir.

Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre o: "Kim Muhammed (s.a.)'in Rabbini gördüğü kanâatine varırsa o kimse Allah'a en büyük iftirâ yapmış olur" demiştir. Âişe vâlidemiz devamla: "Rabbinizin şöyle buyurduğunu işitmediniz mi?" demiş ve *"Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz…"* âyetini okumuştur. Hz. Âişe burada hicap mertebesine işâret etmiştir. Bunun sırrı şudur: Allah Teâlâ *"Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz…"* buyurdu. Burada gerçeği "beşeriyet" ünvanıyla tabir etmiştir.Tabiî ki beşerin beşer olarak durumu devam ettiği sürece perdesiz Allah'ı ayan beyan görmesi yahut yüzyüze Allah ile konuşması mümkün değildir.

Hz. Şeyh-i Ekber **Muhyiddin İbn Arabi** (k.s.) *Telkihu'l-ezhân* kitabında şöyle demiştir: Allah'ın beşerle konuşması üç mertebededir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor *"Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz…"* bunların hepsi vahiydir. Fakat bunlardan bir kısmı muhatabın beşeriyet sınırlarından çıkışı anında vâsıtasız olarak gerçekleşir. Ancak dinleyici konumunda isen sen kendin bizzat kulak menzili olmadan bu zâtî müşâhedeyi elde edemezsin. Buna göre zâtı müşâhede etmek münâcatla tamam olmaz. Bir kısmı da beşeriyete dönüş zamanında vasıtayla olur ve bu beşeriyet, işitmenin nefsinde fâni olup Hakk'ı müşâhede edip kendini kendinden duyuncaya kadar devam eder. Zîrâ kim ***"Onun sizi hâkim kıldığı sizin yönetiminize verdiği şeylerden Allah için harcayın"*** (el-Hadîd, 57/7) sözünü işitir, infakı ve Allah yolunda harcamayı gerçekleştirirse bu sefer ***"Yalnız onu vekil tut"*** (el-Müzzemmil 74/9) kavlini de işitmiş olur. Şeyh-i Ekber'in îzâhı burada son buldu.

Şeyh Ruzbihân Baklî *Arâisu'l-beyân'* da şöyle demiştir: İşin başında benim yaşadığım bir vâkıa vardır. O da şudur: Ben hakkı hak ile müşâhede ettim. Allah bana cemâlini müşâhedeyi açtı. Beden değil ruh bakımından bana hitap etti. Bu durumun mânevî sarhoşluğu bana galebe çalınca, sarhoşluk diliyle hâlimi ifşâ ettim. Allah ile yüzleşip onu müşâhede ile cemâlini seyrettiğimi anlattım. Ehl-i ilimden biri bana itiraz ederek: "Sen nasıl hakkı müşâhede ettiğini söyleyebiliyorsun? Hâlbuki Allah Teâlâ nebi ve rasullerle bile ancak perde arkasından konuştuğunu haber veriyor ve ***«Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz…»*** buyuruyor, diye sordu. Ben, "Allah doğru söyledi. Evet, bunlar beşeriyet hicâbında oldukları zaman durum budur. Fakat ruhlar beşeriyet hicâbından çıkıp gayb âlemine vâsıl oldukları ve melekût âlemini gördükleri zaman Allah onlara yakınlık nurlarını giydirir. Zatının nûruyla onların gözlerine sürme çeker. Onların kulak hassasına rubûbiyet kuvvetlerinden bir kuvvet giydirir. Gayret sırrını ve memleket hicâbını onlara keşfeder ve onlara vasıtasız, yüzyüze, ayân beyân hitâb eder. Peygamberimiz (s.a.)'in bu konuda gâyet özel bir durumu vardır. Çünkü o, tâ ezelde bu derece ve bu müşâhede için seçilmiştir. Peygamberimiz (s.a.)'in cismi rûhuna intikal edip her yönden tek bir varlık olunca melekût âlemine yükselir. Ceberût nûru ile hakkı

görür ve vasıtasız olarak O’nun hitâbını işitir. Perde olmaksızın hakkı görür. Çünkü perde yaratıkların vasfı olup Hak Sübhânehü ve Teâlâ hazretleri, kendisini herhangi bir şeyin perdelemesinden münezzehtir.

Hikâye edilir ki: **İmam Cafer-i Sâdık** (r.a.)’a bir adam, “Rabbimi bana göster” dedi. İmam, “Duymadın mı Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a bile bu kadar büyük peygamber olmasına rağmen ***«asla beni göremezsin»*** (el-A’râf, 7/143) buyurdu. Adam, “Elbette bu millet-i Ahmediyyeden «kalbim Rabbimi gördü» diyen ve yine «ben görmediğim Allah’a ibadet etmem» diyen olacaktır” dedi. Adam isteğinde çok ısrarlı olunca İmam Cafer onun Dicle nehrine atılmasını emretti. Adam, “Ey Rasûlûllah’ın torunu! Yardım et, kurtar beni” dediyse de İmam Sâdık: “Ey su, boğ onu” dedi. Birkaç defa daha yardım istediyse de İmam oralı olmadı. Nihâyet adam insanlardan ümidini kesince: “Allahım yardım et, kurtar beni” dedi. İmam Câfer Sâdık, “Onu getirin” dedi. Tutup getirdiler, kulağına ve gözüne dolan suyu çıkardılar, kendine geldiğinde, “Hakk’ı gördün mü?” dedi. Dedi ki, “Ağyârın hayali kaldığından, elimi uzattığımda perde vardı. Tamamıyla ona iltica ettim ve hâlimi arz ettim, gönlümde bir pencere açıldı, oradan baktım ve istediğim her şeyi gördüm. Çâresizlik olmadıkça bu durum meydana gelmez.” İmam Sâdık,“Sâdık’ı çağırdığında gerçek sâdık değildin. Şimdi şu pencereden sokağa bak, çünkü âlemin Rabbi oraya tecellî etmiştir” dedi.

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığına göre âyet, rü’yetin mümtenî olduğuna değil, câiz olduğuna delildir. Ancak âyet, beşeriyet hâlinde rü’yetin mümteni olduğuna da delâlet eder.

Şâirin ifâdesiyle:

Varlık, Hakk’ı görme konusunda toz ve topraktır,
Toz, görmeye mâni olur dikkat et.

وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحاً مِنْ اَمْرِنَاۜ مَا كُنْتَ تَدْر۪ي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْا۪يمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً نَهْد۪ي بِه۪ مَنْ نَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِنَاۜ
وَاِنَّكَ لَتَهْد۪ٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَق۪يمٍۙ ﴿٥٢﴾

52. İşte böylece sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik. Sen, kitap nedir, îman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

“İşte” böyle güzel bir vahiyle veya diğer elçilerimize vahyettiğimiz gibi *“sana da emrimizle Kur’an’ı vahyettik.”* Sana vahyetmezden önce *“sen kitap nedir, îman nedir”,* kitabın muhtevâsındaki detaylar nedir, sana vahyettiğimiz ruh nedir *“bilmezdin. Fakat biz onu kullarımızdan dilediğimizi,”* tercihini hidâyetten yana kullananları

“kendisiyle doğru yola” İslâm’a *“eriştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”*

Burada Kur’an “ruh” diye isimlendirilmiştir. Zîrâ Kur’an, kalpler için bedenlere nisbetle ruh gibidir. Kur’an, kalpleri hoş bir hayatla diriltir. Diğer bir ifâdeyle kalpler Kur’an’la hayat bulur. Bu da, ölüm mesâbesinde olan cehâleti ortadan kaldıran faydalı ilimdir.

Râgıb şöyle demiştir: Kur’an, Allah Teâlâ’nın **“Âhiret yurdu, işte asıl hayat odur”** (el-Ankebût, 29/64) diye vasfedilen âhiret hayatının kazanılmasına vesile olduğu için “ruh” diye isimlendirilmiştir.

“رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا” ifâdesi, “bizim emrimizden kaynaklanıp başlayan ruh” anlamına gelir. Mümin sûresinde buna dâir îzâhat geçmiştir. “Ruh”tan kasdedilenin, Cebrâil (a.s.) olduğu da söylenmiştir. Cebrâil (a.s.)’ın Peygamberimiz (s.a.)’e vahyetmesinin mânâsı, onun vahiyle Peygamber’e gönderilmesidir. Şâyet “Peygamberimiz (s.a.) evvel emirde kendisine görünenin Cebrâil (a.s.) olduğunu ve işittiğinin Allah kelamı olduğunu nasıl anladı?” dersen ben de “Allah, Peygamber için bu hakîkatı bilecek zorunlu bir ilim yarattı” derim. Zarurî ilim, hakikî îmânı gerektirir. Bundan da kesin inanç ve Allah’a tam bir saygı meydana gelir. Zîrâ saygı mârifet miktarıncadır.

“*Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin.”* Vahiyden önceki kırk sene. Buradaki “vahiy”den maksad, peygamberlik vahyidir. Kitabın mâhiyetini bilmiyordun veya Kur’an indirilmeden önce sen onu bilmiyordun. Yine sen kitabın muhtevâsında olup akıl yoluyla elde edilemeyecek olan işlerin detaylarına îmânı bilmiyordun. Yoksa bundan maksad, akıl ve düşünceye mahsus îman değildir. Peygamberimiz (s.a.)’in bu konuya olan dirâyeti kesinlikle şüphe kaldırmaz. Zîrâ vuslat ehli âlimler ve Allah dostları, bütün peygamberlerin vahiyden önce de insanların nefretini mucip her türlü büyük ve küçük günahlardan masum olduklarında ittifak etmişlerdir. Bu durum peygamberlikten önce de sonra da böyledir. Onlarda küfür ve inkâr şöyle dursun, büyük veya küçük herhangi bir günah bile yoktu. “Peygamber, vahiyden önce Kur’an’ı, îmânın esaslarını ve alâmetlerini bilmez” diyenin murâdı da bu olsa gerektir. Peygamber’in akıl ve nazar yoluyla, dirâyetle sahip olduğu olgunluk, îmandır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Allah sizin îmânınızı zâyi edecek değildir”*** (el-Bakara, 2/143) Bu âyette Allah Teâlâ namazı “îman” diye isimlendirmiştir. Çünkü namaz îmânın şubelerindendir. Buna şu husus da delâlet etmektedir: Peygamberimiz (s.a.)’e, “Hiç puta taptın mı?” diye soruldu. Peygamberimiz “*hayır”* dedi. “Peki, hiç şarap içtin mi?” diye soruldu. Peygamberimiz, *“ Hayır ben onların üzerinde bulunduğu durumun küfür olduğunu hep biliyordum”* buyurdu. *“Ancak kitabı ve îmânı bilmiyordum”* yani ahkâmın detaylarıyla alâkalı olan şer’i îmânı bilmiyordum, demiştir.[142] Bunun için Kur’an’da ***“Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin”*** âyeti indirilmiştir.

İbn Kuteybe şöyle demiştir: Araplar hep İsmâil (a.s.)’ın dîninden kalma hac yapmak, sünnet olmak, evlenmek, boşanmak, cünüplükten yıkanmak, akrabalık ve hısımlık

yoluyla sağlanmış mahremlerle evliliğin haram olması gibi ibâdet ve prensiplere sadâkat ve bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.) de bu konuda aynen onlar gibiydi. Allah'ı bir bilir, Lât ve Uzzâ gibi putlara buğzederdi. Hac ve umre ziyâretlerini yapardı. Kendisine vahiy ve peygamberlik gelinceye kadar İbrâhim (a.s.)'ın dînine tâbi olarak ibâdet ederdi

Beyzâvî'nin "*«Sen kitap nedir, îman nedir bilmezdin»* âyeti, Peygamberimiz (s.a.)'in peygamberlikten önce ibâdet etmediğine delildir" sözü kabul edilemez. Dirâyet'in olmaması ibâdetin olmamasını gerektirmez. Bilakis şâyet beşerî bir ihmâl ve taksîr yoksa günahın sâkıt olmasını gerektirir. Gerçek şu ki burada kasdedilen îman, akılla anlaşılamayacak olan semâî ve vahye dayalı îmandır.

Bazıları bunu belli bir vakte yani ergenlik çağından önceki döneme tahsis ederek âyetin, "Peygamber beşikteyken ve çocukken îmânı bilmezdi" anlamına geldiğini söylemiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.), Yahya ve Îsâ (a.s.)'dan üstündür. Hâlbuki bunlara ilim ve hikmet daha beşikteyken verilmiştir. Bazıları da burada muzâfın mahzuf olduğunu belirterek "sen îmânı değil de ehl-i îmânı yani durum ortaya çıkmadan kimin îman edip kimin îman etmeyeceğini bilmezdin" anlamını tercih etmişlerdir. **İmam Fadl**'da "îman"ı "îman ehli" olarak yorumlamıştır. Çünkü mesela Peygamberimiz (s.a.), amcası Ebû Tâlib'in îman edeceğini zannetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Biz Ebû Tâlib'in Müslüman olmasını arzuladık. Yüce Allah Abbâs'ın Müslüman olmasını diledi. Sonuçta bizim değil Allah'ın dilediği oldu."* Evet, bu görüş de zayıftır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.), vahiyden önce olduğu gibi vahiyden sonra da îman edeceklerin yahut ömrünün sonuna kadar küfürde ısrar edeceklerin hepsini bilmiyordu.

Sana vahyettiğimiz rûhu *"kullarımızdan dilediğimizi"* hidâyetini dilediğimizi kabûle muvaffak kılmakla, bu husûsu düşünmekle ve tercihini hidâyetten yana kullanmakla *"doğru yola eriştirdiğimiz bir nur kıldık."* Buradaki "yapma" yaratma değil de "intikal ettirme" mânâsındadır. Bunun hakîkatı da "أَنْزَلْنَاهُ/enzelnâhu, onu indirdik" demektir.

"Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin." Allah'ın hidâyetini takrîr ve keyfiyetini beyandır. "Letehdî" kelimesinin mef'ûlu ise durum gâyet açık olduğu güvencesiyle hazfedilmiştir. Yani "sen bu nûr ile bizim hidâyetini dilediğimiz kimseleri hidâyet ve irşâd edersin" denmiştir. "Doğru yol", İslâm ve diğer dinî prensip ve hükümlerdir. "Sırat" ise kendisinde hiç eğrilik olmayan bilakis dosdoğru olan yoldur.

صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ اَلَٓا اِلَى اللّٰهِ
تَص۪يرُ الْاُمُورُ ﴿٥٣﴾

53. ***(O yol)* göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.**

(O yol) yaratma ve mülk olarak *“göklerin ve yerin sâhibi olan Allah’ın yoludur.”* Onun dışında bir yol değildir. *“Dikkat edin, bütün işler sonunda”* yalnız *“Allah’a döner”*

“Sırat” kelimesini ism-i celîl olan Allah lafzına muzaf kılarak Allah’ı da “göklerin ve yerin sâhibi” olarak vasıflandırmak, bu yolun şânını yüceltmek, doğruluğunu takrîr etmek ve bu yola girmenin gerekliliğini teyid etmek içindir. Zîrâ göklerde ve yerde olan bütün varlıkların yaratma, mülk ve tasarruf bakımından Allah’a âid olması, bu durumu tam ve zarûri olarak gerekli kılmaktadır.

Bazıları şöyle demiştir: Biz bazı milletleri ezelde (İslâm’a) dâvet ettik. Onlar da bu dâvete icâbet ettiler. Sen de onları bize delâlet ve hidâyet etmektesin. Peygamberimiz (s.a.) de Kur’an gibi nur olduğu için hidâyet edici olmuştur. Yine onun nûrunun îman ve Kur’an’la olan alâkasından dolayı Peygamber (s.a.)’in ahlâkı, Kur’an ahlâkı sayılmıştır.

Şâir der ki:

Ey Allah’ın nûru! Hakk’ın nûru senin alnında âşikâr olmuştur.
Ezel sırrı senin cemâlinin nûruyla var olmuştur.

Âyetteki *“dikkat edin”* ifâdesi, “biliniz ki” anlamında insanların gözlerini açmaları için bir hatırlatma yahut delil olarak bir tenbih ve uyarıdır. *“Bütün işler sonunda Allah’a döner,”* başkasına değil. Göklerde ve yerde olan bütün işler kesin olarak Allah’a âiddir. Artık bir takım bağlantı ve aracılar ortadan kalkmıştır. Kıyâmet de böyle olacaktır. Buna göre buradaki “تَصِيرُ/tasiru” fiili istikbal yani gelecek mânâsına hamledilir. Bu ifâdede hidâyet üzere dosdoğru yolda olanlar için bir vaad, bu yoldan sapmış olanlar için ise bir tehdid olduğu âşikârdır.

Bahru’l-ulum’da şöyle denilmiştir: Dünya ve âhirette bütün yaratıkların işleri hep yalnız Allah’a âiddir. Bu işleri yalnız Allah Teâlâ sevk ü idare eder. Hiçbir iş Allah’ın hüküm ve irâdesinin dışına çıkamaz.

Muhakkiklere göre bütün işlerde, vakitler ve hallerde dönüş O’nun. Perdelerin kalkması ve müşâhede vasıtaları da bunu göstermektedir. Kesretin sûreti vahdetin perdesidir. Gaybet hâlimiz huzurun nûruna mânidir. “Bütün işler Allah’a döner” sırrını kalb gözünü aç da gör. Çünkü Allah her işin başı ve ana kaynağı olup son ve dönüş de yine O’nadır.

Herkes isteyerek yahut istemeyerek yokluğa mahkûm olacaktır. Bir defa Hasan Basrî Hazretleri bir cenazeye katıldı. Ölüyü kabre koyup üzerine toprak attıklarında Hasan bu toprağa oturup ağlamaya başladı. O kadar ağladı ki toprak çamura döndü. Sonra dedi ki: “Ey insanlar, eninde sonunda görüyorsunuz ki dünyanın sonu bu mezardır. Eninde sonunda görüyorsunuz ki kabir âhiret menzillerinden birisidir. Sonu böyle, yani mezar olan bir âlemle neden övünüyorsunuz? Evveli böyle, yani mezar olan bir âlemden niye korkmuyorsunuz? Evveli ve sonu böyle ise ey gaflet ehli evvel ve âhirdeki iş için hazırlık yapınız.”

Şeyh Sâdî ne güzel söyler:

Karanlık mezarının gün gibi aydınlık olmasını istiyorsan,
Buradan amel çerağını yakarak git!
Sâdî, ağacı kim diktiyse meyveyi o yedi,
Tohumu kim saçtıysa harmanı o yığdı.

Sehl b. Ebi Ca'd'dan rivâyete göre, bir Mushaf tamamen yanıp sadece bu *«Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner»* âyeti kalmıştır. Yine bir Mushaf suya düşmüş tüm âyetler silinip yalnız bu âyet kalmıştır. **Secavendî**'ye aid olan *Aynu'l-meânî*'de böyledir. [143]

---

[130]. Münâvî, VI, 11.
[131]. Buhârî, Zekât 10; Müslim, Birr 147; Tirmizî, Birr 13; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 33, 88, 166, 243.
[132]. Deylemî, Hadis no: 3418.
[133]. Deylemî, Hadis no: 7385; Münâvî, VI, 420.
[134]. İbn Mulakkın, Bedr, VIII, 310.
[135]. Deylemî, Hadis no: 3263; Münâvî, IV, 42.
[136]. Irakî, Muğnî, II, 26.
[137]. Aclûnî, I, 268.
[138]. Buhârî, Tâbir 5; Müslim, Salat 207.
[139]. Kenzu'l-ummâl, 32154.
[140]. Buhârî, Bedü'l-vahy 2; Müslim, Fedâil 87; Tirmizî, Menâkıb 7; Nesâî, İftitah 37; Muvatta, Kur'an 7; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 158, 163, 257.
[141]. Hazin, Lübâb, V, 418-419.
[142]. bk. Diyarbekrî, I, 254-255.
[143]. Şûra sûresinin tefsiri hicri 1113 senesinde Rebiu'l-Âhir ayının sonlarında (mîlâdî 1701 senesinin Eylül ayında) tamamlanmıştır.

سُورَةُ الزُّخْرُفِ

43- ZUHRUF SÛRESİ

Zuhruf, altın ve mücevher anlamına gelir.
Sûrede bunlardan söz edildiği ve
Allah'ın insana sahip olduğu altın ve
mücevherle değil, inanç ve davranışlarına göre
değer verdiği anlatıldığı için sûre bu adla anılmıştır.
Mekke'de inmiştir ve 89 âyettir.

GÖKTEN
BİR ÖLÇÜYE GÖRE
SUYU İNDİREN
O'DUR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَاِنَّهُ ف۪ٓى اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِيٌّ حَك۪يمٌ ﴿٤﴾ اَفَنَضْرِبُ
عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا اَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِف۪ينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ
نَبِيٍّ فِى الْاَوَّل۪ينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا كَانُوا بِه۪ يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٧﴾
فَاَهْلَكْنَٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّل۪ينَ ﴿٨﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ
مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَز۪يزُ الْعَل۪يمُ ﴿٩﴾
اَلَّذ۪ى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾ وَالَّذ۪ى نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍ فَاَنْشَرْنَا بِه۪ بَلْدَةً
مَيْتًا كَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾ وَالَّذ۪ى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لِتَسْتَوُ۫ا عَلٰى ظُهُورِه۪ ثُمَّ
تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذ۪ى سَخَّرَ
لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِن۪ينَ ﴿١٣﴾ وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾
وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِه۪ جُزْءًا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُب۪ينٌ ﴿١٥﴾ اَمِ
اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَن۪ينَ ﴿١٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Hâ. Mîm.

2. Apaçık Kitab'a andolsun ki

3. Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.

4. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta *(levh-i mahfuzda)* mevcut, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır.

5. Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?

6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.

7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.

8. Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

9. Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan; «Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı» derler.

10. O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.

11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla *(kupkuru)*, ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece *(mezarlarınızdan)* çıkarılacaksınız.

12. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar vâretmiştir.

13. Böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin ni'metini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.

14. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz *(demelisiniz)*.

15. Ama onlar, kullarından bir kısmını, O'nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.

16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?!

Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla

Kur'ân'a *"Hâ Mîm"* ismi verilmiştir. Yahut bu sûre "Hâ Mîm" sûresidir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Hâ Mîm", Allah Teâlâ'nın isimlerinden iki büyük ve önemli isme işârettir. Bunlar "Hannân ve Mennân" isimleridir.

"Hannân", kendisinden yüz çevirene bile rahmetiyle yönelen demektir. *Kamus*'ta şöyle denmiştir: "Hannân" vezin ve kalıp olarak "şeddâd" kelimesi gibi olup Allah'ın ismidir. Mânâsı; çok merhametli olan demektir. *Kamus*'un beyânı buraya kadardır.

"Mennân" istemeden verip lutuf ve ihsân edendir. *Kamus*'ta şöyle denmiştir: "Mennân" Allah'ın isimlerinden olup istemeden verendir. *Kamus'*un beyanı bu kadardır.

Kâbe-i Muazzama'nın içinde üç sütun yapılmıştır. Bunlardan birincisi *"Hannân"* ikincisi *"Mennân"* üçüncüsü de *"Deyyân"* sütunudur. Bu sütunlar tâzim için Allah lafzına muzaf kılınmıştır. Nihâyet Beytullah/Allah'ın evi, Nâkatullah/Allah'ın devesi ifâdeleri de bu kabildendir. Allah Teâlâ, Kâbe'nin içinde bulunan bu üç isimle zât-ı ahadiyete işâret etmektedir. Allah'ın zâtının muktezası, dünyada rahmet, lutuf ve ihsan; âhirette ise ödüllendirmek ve cezalandırmaktır. İşte Allah rahmetiyle Kur'ân'ı indirmiş ve ona yemin etmiştir.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

2. Apaçık Kitab'a andolsun ki,

Onların kendi dilleri ve üslupları üzere olduğu için kendilerine indirilen *"apaçık kitaba yemin olsun."*

Burada kitap üzerine yemin edildiği için bu kelime harf-i cer olan yemin vavı ile başladığından mecrûrdur. Yahut gizli bir "yemin bâ"sı ile takdîren mecrûr olan "Hâ Mîm" üzerine mâtuftur. Buna göre atfın merkezi konumunda olan mâtufla mâtufun aleyh arasında mutlak bir farklılık olmalıdır. Yeminin tekrar edilmesinin nüktesi ise yemin cümlesinin mânâsını teyit etmektir.

"Apaçık" yani onların üslup ve dilleriyle geldiği için kitabın indirildiği kimselere açık olan. Bu konuma göre "ebâne" fiili "bâne" yani "zahara" zâhir ve açık oldu mânâsına gelmektedir. Yahut buradaki "mübîn" kelimesi sapıklığı ve hidâyet yolunu beyan eden, din konusunda ihtiyaç duyulan her şeyi îzâh eden, demektir. Buna göre "bâne" kelimesi "azhare" ve "evdahe" yani açıkladı ve izah etti mânâsında olur.

Sehl şöyle demiştir: Kur'an'da hidâyet sapıklıktan, hayır şerden, iyilik kötülükten, mutlu insanların saâdeti, kötü insanların şakâvet ve kötülüklerinden ayrılmıştır. Bazıları burada kitaptan maksadın "hat" yani yazıdır, demişlerdir. "Ketebehü-ketben ve kitâben"in mânâsı "hattahu" yani yazdı demektir. Allah Teâlâ bu konudaki nimetin büyüklüğünden dolayı buna yemin etmektedir. Çünkü hat ve yazmanın çok faydaları vardır. Zîrâ ilimler hep yazı sebebiyle tekâmül edip gelişme göstermişlerdir. İşte önde ve önce gelen âlimler bir ilmi ortaya koyup onu yazıyla bir kitapta ispat edince, sonra gelenler de buna bazı ilâveler yapar ve bu şekilde ilmin faydası bir hayli çoğalmış olur.

Fakir **Bursevî** der ki: Belki de âyeti pek de zâhir olmayan böyle bir mânâya hamletmek, yemin ile yemin edilen şeyin bir olma lüzûmuna binâendir. Ki bu, buradaki kitap ifâdesini doğrudan Kur'an olarak takdir etmeye bağlıdır. Ancak durum böyle değildir. Bunun îzâhı ileride gelecektir.

إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾

3. Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'an kıldık.

"Biz, anlayıp düşünmeniz için onu" Arap lügati ve Arap diliyle indirerek ondaki gerek lafzî; gerek mânevî güzellikleri ve üstünlükleri kavramanız için *"Arapça bir Kur'ân kıldık."*

Şâyet sen, "Bu ifâde Kur'an'ın "mec'ûl" yani yapılmış olduğuna delâlet eder. Mec'ûl olan şey ise mahluk yani yaratılmış demektir. Halbuki Peygamberimiz (s.a.) *«Kur'an Allah'ın kelamı olup mahluk değildir»*[144] buyurmuşlardır" dersen şöyle cevap veririm: "Kur'ân'ın mec'ûl olması onun bir halden diğer bir hâle intikâl ettirilmiş

olması demektir. Mânâ şudur: Biz bu kitabı Arap lügati ve Arap dili ile indirmekle onu Arapça bir Kur'an hâline intikal ettirdik. Onu yabancı bir lügatle indirerek yabancı dilde bir Kur'an hâline intikal ettirmedik. Bununla beraber Kur'an bizim kelâmımız ve sıfatımız olup, bizim zâtımızla kaimdir. Bizim zâtımızla kâim olan kelâm-ı nefsî, dil kisvesinden arınmış olup Arapça ve onun tâbileri olan diğer bütün dillerden münezzehtir.

"Anlayıp düşünmeniz için…" Burada "umulur ki" anlamına gelen "لَعَلَّ/le'alle" kelimesi "için" anlamına gelen "كَيْ/key" edatının mânâsının yerine müstear olarak getirilmiştir. "Key", tâ'lîl yani illet ve sebep anlatmak içindir. Burada "le'alle" kelimesi, kendisinden önceki hükmün kendisinden sonraki hükme sebep olduğunu ifâde etmek içindir. Çünkü bir şeyi ummak ve merakla beklemek, Allah hakkında mümtenîdir. Bu, işlerin sonlarını bilmeyenlere mahsus bir durumdur. Bunun özet mânâsı şuna delâlet içindir ki, birinci hükümle alâka ikinci hükmü irâde etmek içindir. Bu da sanki bir şeyi ummaya, ümid etmeye benzer bir irâdedir.

Gerçi, Allah'ın yaptığı işin mutlaka bir gaye ve hikmetle illetlendirilmesi şart değildir. Fakat bunda yüce bir maksad ve güzel bir sonuç vardır. Çünkü "le'alle", aklen illet şer'an maslahat kelimesidir. Kaldı ki, kullarla alâkalı olan işlerde bir gaye ile illetlendirmeyi men etmek, nasların birçoğuna aykırı olması sebebiyle doğru kabul edilmemiştir. Âyete şöyle mânâ vermek mümkündür: Arapça olan Kur'ân'ı anlamanız, onun sâhip olduğu yüksek nazmı, intizâmı ve pek yüce mânâları kavramanız, onun beşer gücü üstünde oluşunu haykıran şâhidleri üzerinde durmanız, bu konudaki nimetin hakkını ve kadrini bilmeniz, ayrıca özür ve mazeretlerin tamamen kesilip ortadan kalkması için biz onu Arapça Kur'an yaptık. Çünkü biz onu Arapça'dan başka bir lügat ile indirseydik onu anlayamazdınız.

Allah Teâlâ'nın *"Onu Arapça bir Kur'ân kıldık"* ifâdesi, yemînin cevâbıdır. Buradaki te'kîdin mercii, Kur'ân'ın Arapça yapılması değildir. Bilakis tekidin mercii Kur'ân'ın Arapça yapılış gayesidir ki, bu gayeyi Allah Teâlâ'nın *"anlayıp düşünmeniz için…"* sözü izah etmektedir. Esas te'kîde muhtaç olan nokta burasıdır. Çünkü bu bölüm, onların işine önem verildiğini, onların üzerine nimetin tamamlandığını ve mazeretlerinin ortadan kaldırıldığını ifâde etmektedir. *Irşâd*'da böyledir.

Bazıları şöyle demiştir: Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça bir Kur'an yaptığını beyân etmek üzere yine Kur'ân'a yemin etmiştir. Yemin ile üzerine yemin edilen şeyin, her ikisinin de aynı cinsten olması, yeminlerin güzellerindendir. Kendisiyle yemin edilen şey, yine Kur'ân'ın kendisidir. Üzerine yemin edilen şey ise Kur'ân'ın vasfıdır ki bu da Kur'ân'ın Arapça kılınışıdır. Sonuçta biri zât diğeri sıfat olarak yine farklı şeyler sayılırlar. Sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır: Hem açık hem de açıklayıcı olan Kur'ân'a yemin olsun ki bu kelâm, ne Allah'a karşı uydurulmuş bir söz ne de bir takım masallardan ibarettir. Bilakis o, Arap lügati üzere indirmeyi üstlendiğimiz bir kitaptır. İşte Kur'ân'ın Arapça kılınışının, yemîne cevap oluşunun mânâsı budur. Yoksa Kur'ân'ın sadece Arapça oluşu değildir. Çünkü bunda zaten şüpheye mahal yoktur.

Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân'ı "muksemun bih" yaparak onunla yemin etmesi şuna işârettir: Allah katında Kur'an'dan daha büyük ve ondan daha yüce bir şey yoktur. Eğer olsaydı Allah Kur'an'la değil de o yüce şeyle yemin ederdi. Zîrâ seven, hiçbir şeyi sevgili üzerine tercih etmez. İşte Allah Kur'ân'la yemin etmiştir ki yemini son derece muhkem ve önemli olsun. Aynı şekilde Kur'ân'ın vasfından da daha önemli bir şey yoktur. Eğer olsaydı Allah, Kur'an'ın vasfına değil, ondan daha önemli olan şeye yemin ederdi.

وَاِنَّهُ فٖى اُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِىٌّ حَكٖيمٌ ﴿٤﴾

4. O, katımızda bulunan Ana Kitap'ta mevcud, yüce ve hikmetle dolu bir kitaptır.

"O, katımızda bulunan ana Kitap'ta" Levhi-Mahfuz'da *"mevcud, yüce,"* kıymetli ve şerefli, muhkem *"ve hikmetle dolu bir kitaptır."*

O kitap Levh-i Mahfuz'dadır. Levh-i Mahfuz kitabın aslıdır. Yani semâvî kitaplar cinsinin aslıdır. Bütün semâvî kitaplar, peygamberlerin yanında olduğu gibi Levh-i Mahfuz'da da tespit edilmiş, oradan vahiy yoluyla istinsâh edilerek alınmıştır.

Râgıb'a göre, "Ana Kitap'ta" sözü "Levh-i Mahfuz'da" demektir. Levh-i Mahfuz'un ana kitap oluşu ise bütün ilimlerin oraya bağlı ve oradan doğmuş olmasındandır. "Kitap", yazılı sahifenin ismidir. O kitap *"yüce"*dir. Diğer kitaplar arasında çok değerli ve şereflidir. *"Hikmetle dolu,"* son derece hikmet sahibidir. Yahut pek muhkem/sağlam olup bir başka kitapla hükmünün kaldırılması yahut değiştirilmesi söz konusu değildir.

Âyetteki "عَلِىٌّ/aliyy" ve "حَكٖيمٌ/hakîm" sözleri "inne"nin haberleridir. "İnne" ile haberleri arasındakiler ise hükmün mevkiini beyândır. Sanki, kitabın bu iki sıfatla vasıflandığı zikrolunduktan sonra şöyle buyrulmuş olmaktadır: "Bu kitap, katımızda çok şerefli ve çok değerli olan ana kitaptadır." *Celâleyn*'de dediği gibi bunun mânâsı şudur: Allah Teâlâ, bu kitabın kendi katında ana kitap olan Levh-i Mahfuz'da bu sıfatla sâbit olduğunu kasdetmektedir.

Yüce Allah Levh-i Mahfuz'u beyaz inciden yaratmıştır. Allah Teâlâ her gün ona 360 kere nazar eder. Her nazarında nice şeyler yaratır. Diriltir, öldürür, aziz eder, zelil eder ve dilediğini yapar. Haberde şöyle gelmiştir: Kur'ân'ın bütün harfleri Levh-i Mahfuz'dadır. Her harfin altında öyle derin mânâlar vardır ki, onları Allah'tan başkası bilemez. Bunun için hiçbir lafız, Kur'an lafzı makâmında olamaz. Hiçbir harf de Kur'ân'ın harfi makâmında olamaz. Kur'an hem lafız hem de mânâ bakımından mûcizedir. İnsânî kalp hakikî ve mânevî levha olunca Kur'an Peygamberimiz (s.a.)'in kalbine indi. Dünya ve âhiret bakımından ebedî olarak orada yerleşti. Aynı şekilde Kur'an, mânâ bakımından Peygamber vârisleri olan evliyâ ve ulemânın kalplerine inmiştir. **Ebû Yezid el-Bistâmî** (k.s.) hazretleri bunu haber vermiştir.

Nasıl ki Allah Teâlâ her gün Levh-i Mahfuz'a 360 defa nazar ediyorsa, aynı şekilde

ve aynı sayıda kalp levhine de nazar etmektedir. Artık orada dilediğini siler, dilediğini yazıp korur. Buradaki günden maksad gelecek gün olup Allah katında bin yıl olarak yayılmış olan gündür. Senenin günlerinin sayısıyla buna işâret edilmiştir. Bunu iyi anlamalısın.

Mademki kalp Allah'ın levhidir, öyleyse kul kalpten masivâyı silmeli ve kalbi onun şânına yaraşır biçimde tezyîn etmelidir. Çünkü kalp nazargâh-ı ilâhîdir. Bazı büyükler şöyle demiştir: Kişinin meyli şehvet, sûret ve insanlara olursa bu kişi insanlar tarafından iltifat ve itibar edilen elbiseler giyip dışını süslemekle meşgul olur. Şâyet meyli sevgiye, hakka ve hakîkate olursa bu kişi de Allah katında muteber olan şeylerle iç âlemini ve gönül dünyasını süslemekle meşgul olur. Dış yöne pek iltifat etmez. Bilakis ne olursa olsun kendisini soğuk ve sıcaktan koruyacak basit ve mütevâzi şeylerle yetinir.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Gece gündüz Allah'ın kitabı Kur'an'la meşgul olmak seni hürler makamına ulaştırır. Çünkü Allah'ın zikrine götüren her şey hasta kalplerin ilacıdır. Zîrâ kalbî hastalıkların en büyüğü Allah'ı unutmaktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor ***"Allah'ı unuttuklarından dolayı Allah'ın da onlara kendi canlarını unutturduğu kimseler gibi olmayın"*** (el-Haşr, 59/19) Şüphesiz bir hastalığın ilacı onun tam zıddı olan şeydir. Dolayısıyla unutmanın ilacı da Allah'ı zikretmektir. Nitekim âyet-i kerimede ***"öyleyse beni anın ki ben de sizi anayım"*** (el-Bakara, 2/152) buyrulmaktadır.

Şâir şöyle der:

Kalbin, Allah'ı gösteren bir aynadır,
O halde aynanın yüzü niçin karanlık?
Cilâ ile parlatırsan aynan parlak bir hâle gelir.
Eğer bilmiyorsan söyleyeyim;
Cila "Lâ ilâhe illallah"tan başka bir şey değildir."

اَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً اَنْ كُنْتُمْ قَوْماً مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾

5. Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?

"Siz," mâsiyetler işleyip *"haddi aşan"* ve bunda ısrar eden *"kimseler oldunuz diye, sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"*

Kur'ân'ın şânının yüceliğini açıkladıktan ve Kurân'ın onların diliyle indirilmesinin de onu anlamaları, ona inanmaları ve gereğiyle amel etmeleri için olduğunu beyandan sonra Yüce Allah işin bu anlatılanın aksine olmasını reddederek gerçeği haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: **"Sizi Kur'an'la uyarmaktan vaz mı geçelim?"** Mânâ şudur:

“Biz sizi ihmâl edip, Kur’ân’ı sizden uzaklaştırarak iyiliği emretmeyi ve kötülükten alıkoymayı, diğer bir ifâdeyle vaad ve tehdîdi bırakalım mı? Hayır, böyle bir şey yapmamız mümkün değil!”

Bu, mecâzî bir ifâde olup, Arapların istiâre-i temsiliye olarak “ضَرَبَ الْغَرَائِبَ عَنِ الْحَوْضِ /yabancı at ve develeri havuzdan uzaklaştırdı” sözünden alınmıştır. Burada Kur’ân’ın hâli ve kâfirlerden uzaklaştırılması, yabancı at ve develerin hâline ve onların havuzdan kovulup uzaklaştırılmasına benzetilmiştir. Sonra o kıssada kullanılan materyaller burada da kullanılmıştır. Bu sözde yer alan “garâib” kelimesinden maksad “yabancı atlar ve develer”dir. Bilindiği üzere at ve develer su içmek için havuz başına geldiğinde araya yabancı bir at yahut deve girerse, yabancı at veya deve havuzdan kovulup uzaklaştırılır. Dolayısıyla bu ifâdede, ilâhî hikmetin bir gereği aralarında bulunan pek derin alâkadan dolayı Kur’ân’ın îman mahrumu müşriklere teveccühü dile getirilmektedir. Öyle ki, sanki Kur’an onlara mevcut tavırlarının yanlış olduğunu ve bu tavırlarıyla saçmaladıklarını haykırmaktadır.

“اَلصَّفْحُ/safh” yüz çevirmek demektir. “مَنَعَ صَفَحَ” gibi olup “yüz çevirdi ve terk etti” anlamındadır. صَفَحَ عَنْهُ/affetti demektir. صَفَحَ السَّائِلَ/dilenciyi reddetti demektir. Affetmeye “safh” denmiştir. Çünkü af, intikam almaktan yüz çevirmek demek olup “safhatü’l-vech” kelimesinden alınmıştır. Zîrâ senden yüz çeviren, yüzünün yanını sana vermiş demektir. Mânâ şöyledir: “Sizi uyarmaktan yüz çevirip vaz mı geçelim?” Bu durumda “safhan” kelimesi mezkûr fiilin mefulu lehidir. Yahut “sâfihîne” yorumuyla haldir. Yahut değişik lafizla mefulu mutlaktır. Çünkü zikri yani Kur’an’ı onlardan uzaklaştırmak, kendilerinden yüz çevirmek mânâsını taşır.

“Siz, haddi aşan kimseler oldunuz diye…” “اَلسَّرَفُ/seref”, insanın yaptığı her işte haddi aşmasını ifâde eden bir kelimedir. Âyet, “siz günahlar konusunda iyice israfa dalıp, aşırı giderek onda ısrar etmekle haddi aşmış durumdasınız” anlamına gelmektedir. Kasdedilen mânâ şöyledir: “Evet, aslında sizin durumunuz, sizi bu halde kendinizle baş başa bırakıp böylece küfür ve sapıklık üzere ölerek ebedî azapta kalmanızı gerektirir. Fakat biz rahmetimizin genişliğinden dolayı böyle yapmıyor, “ne hâliniz varsa görün demiyor”, bilakis size güvenilir bir peygamber göndererek, açık ve açıklayıcı bir kitap indirerek size gerçeği gösteriyor ve sizi doğru yola sevk ediyoruz.

Tibyân’da şöyle denmiştir: Siz ortak koşuyorsunuz diye Kur’ân’ı göğe kaldırmayacağız. Çünkü biliyoruz ki yakında bir kavim gelecek, onu tasdik edip ahkâmıyla amel edecektir.

Ancak, her şeye rağmen âhir zamanda Kur’an yeryüzünden kalkacaktır. **Katâde** şöyle demiştir: Allah’a yemin olsun ki eğer izzet sâhibi Allah bu ümmetin ilk zamanlarında yeryüzünden Kur’ân’ı kaldırmış olsaydı, kâfirlerin küfrü ve reddetmesi sebebiyle bütün mahlûkatı helak ederdi de bir kişi bile kalmazdı. Fakat Hak Teâlâ onların inkâr ve küfrüne değil, kendi fazl ve rahmetine baktı. Bu sebeple de Kur’ân’ı gün be gün tedricî olarak gönderdi, tamamı ise yirmi ya da yirmi bir yılda indi. Böylece din işi tamamlandı

ve İslam kuvvetli hâle geldi.

Bu îzahta şuna işâret edilmektedir: İsyân ve günahta müdâvim olup çoğu zaman haddi aşan kimselerden bugün hitâbını kesmeyen zat, yarın kıyâmette, dünyadayken îman ve iyilikte kusur etmeyen, günahlara bulaşacak olsa bile irfânına bozukluk girmeyen kimselerden mağfiret, ihsan, lutuf ve iyiliklerini nasıl men eder ki?

Şâir der ki:

Her ne kadar meyhanenin kapıcılığını çok yaptıysam da,
Allah'ın lutfundan ümid kesmedim, cenneti arzulamaktayım.

Hâce Abdullah Ensârî (Herevî) münâcâtında şöyle demiştir; Allahım o kadar büyüksün ki kuldan lâyık olmayan bir davranış görüyorsun da cezalandırma husûsunda acele etmiyorsun. Kuldan küfür işitiyorsun da onun rızkını elinden almıyorsun. Sevap ve affını ona sunuyor, kendi mesaj ve sözünü ona yeniden hatırlatıyor, eğer hatasından dönerse mağfiret edeceğini; ***"eğer vazgeçerlerse geçmiş günahları bağışlanır"*** (el-Enfâl, 8/38) sözünü veriyorsun.

Şâir ne güzel söyler:

Kötü işli düşmana karşı bile muâmelesi böyleyse,
Ne söyleyim, kim bilir iyi işli dosta muamelesi nasıldır?
Sen düşmanlarını bile böyle gözetirken,
Dostlarını nasıl mahrum bırakırsın?"

وَكَمْ اَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِى الْاَوَّلِينَ ﴿٦﴾

6. Daha önceki milletlere nice peygamberler göndermiştik.

Âyet şu mânâyı ifâde etmektedir: "Biz evvelki ümmetler de geçmiş asırlarda birçok peygamber gönderdik."

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ اِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٧﴾

7. Onlar, kendilerine gelen her peygamberi mutlaka alaya alırlardı.

Onlara hiçbir peygamber gelmemiştir ki, onu yalanlamamış ve alay etmemiş olsunlar. Yani kendilerini hak dine dâvet eden peygamberlere karşı ümmetlerinin âdeti, onları yalanlayıp onlarla alay etmektir. Öyle ise (Habîbim!) Kavminin seni tekzîb edip alay etmesinden rahatsız olmamalısın. Çünkü belâ ve musîbet genel olursa hafifler.

فَاَهْلَكْنَٓا اَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضٰى مَثَلُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٨﴾

8. Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir.

"Biz bunlardan" müsrif olan şu Kureyş'ten *"daha zorba"* daha güçlü *"olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde"* Kur'an da kıssaları anlatılan Nûh, Âd ve Semûd kavimleri ve diğerlerinde bunların *"örneği geçmiştir."*

Âyetteki "اَلْبَطْش/batş" kelimesi "اَهْلَكْنَا/ehleknâ"nın fâilinden hâl olduğu takdirde mânâ " بَاطِشِين/bâtışîn" yani "biz yakalayıcılarız" demek olur. **Râğıb** şöyle demiştir: "Batş", bir şeyi kuvvetle yakalayıp almak demektir. Yani onların yakınlarını helâk ettik, onların güç ve kuvveti bizi âciz bırakamadı. Dolayısıyla bu kavl-i ilâhî, Peygamberimiz (s.a.)'e bir vaad, müşriklere ise bir tehdid ihtiva etmektedir. Önceki ümmetlerin başına gelenler ve onların şiddetle yakalanmış olmaları, onların hükümlerinin yani öncekilere uygulanan helâk hükmünün bu müşriklere de hayda hayda uygulanabileceğini göstermektedir.

"Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir." Bunların kıssaları Kur'an'da artık darb-ı mesel olacak şekilde defaatle geçmiştir. Bunlar Nûh, Âd, Semûd ve diğer kavimlerdir. Âyette insanın çok zâlim ve çok câhil olduğuna, Allah'ın hilm ve kereminin kemâline ve rubûbiyetinin fazîletine işâret vardır. Şöyle ki; bu insanlar nasıl peygamberlerle alay edip onları küçümseyerek tekzîb etmişler, gerek öncekiler gerek sonrakiler peygamberleri öldürmeye çalışmışlarsa aynı şekilde bu zamanın insanları da kendilerini Allah'a çağırıp onlara doğru yolu gösteren, kendilerine nasîhat eden peygamber vârisi müttakî âlimlere ve Allah'a vâsıl olmuş şeyhlere aynı muâmeleyi yapmaktadırlar.

Evet, bütün bu olumsuz tavırlara rağmen Allah Teâlâ onlardan fazl u keremini, merhametini kesmemiş, onlara peygamber göndermeye ve kitap indirmeye devâm etmiştir. Bu sûretle onları hep kendi zâtına dâvet etmiş, af ve mağfiretiyle onlara lutuf ve ihsanda bulunmuştur. Yine Allah Teâlâ, lutuf ve ihsânının sonsuzluğu sebebiyle kullarını uyarıp terbiye etmek için ve sonrakiler öncekilerden ibret alsınlar diye bâtılda inad ve ısrar edenlerin bir kısmını helak etmiştir.

Şâirin ifâdesiyle:

Bedbahtın biri musîbete düştüğünde,
İyi bahtlılar ondan ibret alırlar.

*Keşfü'l-esrâr'*da şöyle denilmektedir: Her nerede dostlarından söz etse yabancıların orada belirivermesi, nerede bir letâfet ve kerâmet gösterse kahır ve siyâsetinin de orada bulunması şaşılacak bir iştir. Nerede bir hakîkat varsa bir mecâz yaratır ve hakîkatin yüzünü mecâzla kapatır. Her delili bir şüpheyle karıştırır ve delilin yüzünü tırmalar. Nerede ilim varsa bir cehâlet ortaya çıkarır ve ilim sultanını onunla meşgul eder. Nerede tevhîd varsa orada şirki yaratır, böylece tevhîdi nizâ ve cedel yoluna gönderir.

Tek bir dosta karşılık binlerce düşman, her bir arkadaş karşılığında binlerce zındık meydana getirmiştir. Nerede mescid varsa kiliseyi de yine o bina etmiş, nerde savmaa varsa orada bir harâbe, nerede bir taylesân/sarık ucu varsa orada bir zünnâr, nerede bir ikrar varsa orada bir inkâr, nerede bir âbid varsa orada bir münkir, nerede bir dost varsa orada bir düşman, nerede bir arkadaş varsa orada bir fâsık var etmiştir.

Dost isteyen düşmanın cevrini çekmez de ne yapar,
Defineyle yılan, gül ile diken, gam ile sevinç birliktedir.
Doğudan batıya her yeri pek çok güzellik ve nimete doldurmuş,
Ardından her nimeti bir zorluğun arkasına bağlamıştır.

Hâce Abdullah Ensârî (Herevî) demiştir ki: İnsan için üç hâl vardır ve onunla meşgul olur. Bu ya ibâdettir ki ona faydası vardır. Ya günah işlemektir ki kendisine ondan sadece pişmanlık ulaşır. Ya da gaflettir ki kendisine zarar verir. Kurân'dan daha iyi bir öğüt var mıdır? Allah'tan daha şefkatli nasihatçı kimdir? İmandan daha iyi bir sermâye var mıdır? Allah ile yapılan ticâretten daha kârlı ticâret hangisidir? Fakat zararı kendisi seçen, ona katî bir şekilde râzı olan ve Mevlâsından uzak duran kişinin durumu farklıdır. Öylece bir gün uyanır ki artık iş işten geçmiştir. Kendisine verilen öğütten payını almayı o gün kabul eder ama bu öğütten hiçbir fayda görmez. Bu sıfat şu kavmin sıfatıdır ki izzet sâhibi Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz bunlardan daha zorba olanları da helâk ettik. Nitekim öncekilerde örneği geçmiştir."*
Allah Teâlâ'dan bizi korumasını istiyoruz.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ
الْعَلِيمُۙ ﴿٩﴾

9. Andolsun ki, onlara gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorsan; «Onları şüphesiz güçlü olan, her şeyi bilen Allah yarattı» derler.
"Andolsun ki, onlara" senin kavmin olan Kureyş'e *"gökleri ve yeri"* ulvî ve süflî ecrâmı *"kim yarattı? diye sorsan"* Sâni' Teâlâ'yı itiraf ederek elbette *"onları şüphesiz güçlü olan"* hüküm ve mülkünde çok üstün ve "*her şeyi"* yaratıklarının hallerini çok iyi *"bilen Allah yarattı» derler."*
Zîrâ bu türlü yaratılış ve yaratılışın halleri câhil ve âciz birisinin işi olamazdı. Bu âyet insanın ne kadar câhil olduğundan bahsetmektedir. Çünkü insan kudret sâhibi, her şeyi bilen yaratıcıyı kabul etmekle birlikte onu bırakıp bir başkasına ibadet eder.
Irşâd'da şöyle denilmektedir. Göklerin ve yerin yaratılışını gerçekte şânı bu olan bir zâta isnâd ederler. Yoksa müşrikler Allah'tan bu sıfatlarla bahsetmezler. Yine de bu ifâdenin bizzat onların ibâre ve sözleri olması da mümkündür.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmektedir: Kureyş'in cevâbının gereği "onları, yani gökleri ve yeri Allah yarattı" demeleridir. Fakat Allah'tan bahsedilince artık mânâ daha bir yücelerek O'nun azîz ve alîm yani çok üstün ve çok bilen olduğu da zikredilmiştir. Zîrâ bu durum, bundan sonra Allah'a dâir bir takım sıfatların serdedilmesine bir hazırlık mâhiyetindedir. Nitekim bunun akabinde Yüce Allah söze bu sıfatlarla başlamış ve bu sıfatları, mânâsı Kureyş'ten hikâye edilen sözlerin aynı olarak beyan etmiştir. İşte bu da "ellezî: öyle Allah ki" diye başlayan bir sonraki âyettir.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Mârifetullah yani irfân yoluyla Allah'ı bilme, insanın fıtrat, cibilliyet ve yaratılışına konulmuştur. Bunun îzâhı şudur: Allah Teâlâ Ademoğullarından onların bellerinden zürriyetlerini çıkarıp almış ***"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"*** (el-A'raf, 7/172) hitabıyla onları kendilerine şâhid tutmuş, hitabını onlara duyurmuş, Rab oluşunu onlara tanıtmış, kendisine icâbet etmeye onları muvaffak kılmıştır. Onlar da bu soruya ***"Evet"*** karşılığını vermişlerdir. Artık bu ikrâr, bu âlemde Allah'ın yaratıcı oluşunu ikrâr etmelerinin semeresinin bir tohumu ve çekirdeği olmuştur. Fakat Allah Teâlâ izzet duvarlarını aşıp, kendi zâtına ulaşmaya ancak inâyet cezbeleriyle azîz kıldığı kullarını muvaffak kılar. O öyle her şeyi iyi bilen bir zattır ki, mesajını koyacağı yeri (elçilik görevini kime vereceğini) bilir.

Şâirin ifâdesiyle:

İsm-i âzam kendi işini görür ey gönül sen hoş ol.
Hîle ve desîse ile şeytan iyi/Müslüman olmaz.

اَلَّذ۪ى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ ف۪يهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَۚ ﴿١٠﴾

10. O, size yeri beşik kılmış ve doğru gidesiniz diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır.

"O, size" oturduğunuz, yatıp uyuduğunuz, sizden birinizin yatak ve beşiğinde dönüp durduğu gibi dönüp durduğunuz *"yeri beşik kılmış ve"* din ve dünya işlerinizi takip için çıkacağınız sefer ve seyahatlerde *"doğru gidesiniz"* ve maksadlarınıza ulaşasınız *"diye yeryüzünde size yollar yaratmıştır."*

Bu ifâde, Allah tarafından müstakil bir hüküm hâlinde ortaya konulmuş olup akla gelebilecek bir takım sorulara cevap teşkil etmektedir. "اَلْجَعْلُ/ca'l" bir şeyi bir hâlden diğer hâle intikal ettirmektir. "اَلْمَهْدُ/mehd" ve "اَلْمِهَادُ/mihâd" ise hazırlanıp döşenen yer anlamındadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"O (Rabb) ki yeri, sizin için döşek… yaptı"*** (el-Bakara, 2/22) Yani yeri sizin için yayıp döşedi. Orada karar kılıp yerleşmenize arz etti. Orada yerleşesiniz, mesken tutasınız diye yeryüzünü sizin için yayıp döşedi.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilmektedir: Allah yeri size, üzerine oturabileceğiniz, uyuyabileceğiniz, sizden birinin yatağında, beşiğinde veya döşeğinde dönüp durduğu gibi serbest dolaşıp deverân etmeniz için mesken yaptı.

Âyetteki "sübül", sebîl kelimesinin çoğuludur. Bu da bilinip yürünen yol demektir. **Râgıb**'ın ifâdesine göre "sebîl", kolay yürünen yol demektir. Yani varacağınız yere gitmeniz, istediğiniz belde ve diyarlara doğru seyahat etmeniz yahut asıl maksad olan, tevhidi düşünerek hidâyet bulmanız için size yollar yaptı.

وَالَّذٖى نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً بِقَدَرٍۚ فَاَنْشَرْنَا بِهٖ بَلْدَةً مَيْتاًۚ كَذٰلِكَ
تُخْرَجُونَ ﴿١١﴾

11. Gökten bir ölçüye göre suyu indiren O'dur. Biz onunla *(kupkuru)*, ölü memlekete hayat veririz. İşte siz de böylece *(mezarlarınızdan)* çıkarılacaksınız.

"Gökten bir ölçüye göre" kullara ve ülkelere faydalı olup zararlı olmayan *"suyu indiren O'dur."* O, suyu ihtiyaç ve maslahata uygun bir ölçüde indirir. Yani bu ne tufan gibi boğacak kadar fazla, ne de zirâat ve benzeri diğer zarurî işlere yetmeyecek kadar az olur. Genel olarak âdetullah ve sünnetullah böyledir. Bazen hikmet gereği sel ve âfet meydana gelip insanlara zarar verdiği de olur. Bu durum yirmi yahut otuz yılda bir olur. Böylece kullar hem imtihan edilir, hem de isyân ve günahlara karşılık cezalandırılmış olur.

"Biz onunla" suyla, bitki ve bereketten tamamen yoksun, kupkuru *"ölü memlekete hayat veririz."* اَلْاِنْشَارُ/ölüyü diriltmek, ölüye hayat vermek demektir. "اَلْمَيْتُ/meyt" kelimesi şeddeli olan "اَلْمَيِّتُ/meyyit" kelimesinin tahfifli şeklidir. Yani bu belde verim ve bitkiden tamamen boş durumdadır. O beldede verimin olmaması bedende hayatın olmamasına benzetilmiştir. "مَيْتاً/meyten" kelimesinin müzekker olması ise burada "belde" kelimesinin beled, mekân ve fezâ mânâlarında olmasındandır.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: En iyisini Allah bilir de, burada "beled" kelimesinin "beldetün" olarak müennes, "meyyit" kelimesinin müzekker oluşu, beledin hâlinin son derece zayıf olduğuna, "biz dirilttik" ifâdesindeki azamet nûnuyla da bu diriltme işine çok önem verildiğinin belirtilmesine ve bu işin şânının yüceliğini bildirmeye işâret vardır.

"İşte siz de böylece çıkarılacaksınız." Yani gerçekte yerden bitki çıkarmak olan bu diriltme gibi sizde kabirlerinizden diriltilip canlılar olarak çıkarılacaksınız. İnsanların diriltilmesini ölü beldenin diriltilmesine benzetmek, mutlak olarak Allah'ın kudret ve hikmetine delâlet ettiği gibi aynı şekilde Allah'ın kıyâmette yeniden dirilişe kadir olduğuna da delâlet eder. Bitkiyi çıkarmayı ölüleri diriltmek anlamındaki "inşâr" diye tâbir etmek, insanları diriltmeyi ise "çıkartmak" diye tâbir etmek, bitkiyi bitirmenin

şânını yüceltmek, yeniden diriltme işini ise kolaylaştırıp hafifletmektir. Bütün bunlar istidlâl senedini doğru tutmak ve kıyas yollarını îzâh etmek içindir.

Âyette şöyle işârî bir mânâ vardır: Allah Teâlâ ruh semâsından hidâyet suyunu indirmiş, bu suyla ölü kalp beldesini diriltmiştir. Aynı şekilde kul, varlık dünyasının karanlıklarından Allah'ın nûruna çıkar. Zîrâ kişinin kalbi hidâyet suyu ile hayat bulmadığı sürece varlık dünyasının karanlıklarından çıkamaz. Aynen tohum da yerde yağmur suyu ile hayat bulmazsa yeryüzüne çıkamaz. Sonuçta feyiz, nur sebebi olmuştur.

Rivâyet olunduğuna göre **Hasan Basrî**'nin annesi Peygamberimiz (s.a.)'in zevcesi Ümmü Seleme (r.anha)'nın azatlısı idi. Hasan Basrî'nin annesi bazen bir iş veya ihtiyaç için gider geç kalırdı. Henüz bebek yaşta olan Hasan Basrî ağlardı. Ümmü Seleme vâlidemiz ona meme verir, Hasan Basrî'de ondan emerdi. İşte bunun bereketinden Hasan Basrî hikmet ve fesâhata nâil olmuştur. Aynı şekilde kalbin hayat bulmasının bir takım sebepleri vardır helal gıdâ bunlardandır.

Nakledildiğine göre **Üveys el-Karânî** (rh.a.) bir defasında üç gün üç gece hiçbir şey yememişti. Evden dışarı çıktı yolda bir dinar gördü, birisi düşürmüş olmalı deyip onu almadı ve yerden ot toplayıp onu yedi. Ansızın ağzında bir parça taze ekmekle bir koyunun kendisine doğru geldiğini gördü. Koyun ekmeği önüne bıraktı. Üveys belki birisinden izinsiz almıştır diye ondan da yüz çevirip almadı. Koyun dile geldi ve şöyle dedi: "Ben de senin kulu olduğun zâtın kuluyum. Rızkını Allah'ın bu kulundan al." Üveys el-Karanî, "onu almak için elimi uzattığımda ekmeği elimde gördüm" dedi. Koyun ise kayboldu.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Belki de o ulvi ruhlardan idi. **Üveys el-Karani** çoban olduğundan o ruh da koyun sûretinde temessül etmiştir. Bir de koyun teslimiyet ve boyun eğmenin sûret ve sembolüdür. Âyette şuna işâret edilmektedir: Allah Teâlâ insanlar için hidâyet ve dalâlet gibi muhtelif yollar yaratmıştır. Hidâyet yolları mahlukatın nefesleri kadar çoktur. Bunların hepsi de Allah'a ulaştırıcıdır. Dalâlet ve sapıklık yollarına gelince, bunların hiçbiri rahmete ulaştırıcı değildir. Bilakis gazaba ulaştırıcıdır. Kul süratle rahmet dâvetçisinin dâvetini kabul etmelidir. Şöyle denilmiştir: Bu ümmetin has ve hâlis olanları ve yolların en fazîletli olanı zikir ve tevhid yoludur. Bunun için Allah zikri çok emretmiştir.

Şâir ne güzel söyler:

Gönlü aydın kimseler safa denizinin kenarındadır,
Allah'ın zikri inci, gönülse denizdir.
O inciyi denizin dibinde terbiye et,
Yoksa ondan bir eser sâhile gelmez.
Eğer böyle yaparsan Allah yardım ve nusretiyle,
Onu iki cihandan da kıymetli bir inci hâline getirir.

وَالَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْاَنْعَامِ مَا
تَرْكَبُونَۙ ﴿١٢﴾

12. Bütün çiftleri O yaratmıştır. Ve size bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir.

"Bütün çiftleri" sınıf sınıf *"O yaratmıştır."* Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ne yücedir O (Allah) ki toprağın bitirdiklerinden, kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden olan bütün çiftleri yaratmıştır."*** (Yâsîn, 36/36) Bunlardan hiç biri Allah'ın îcâd ve yaratması dışında değildir. **Abdullah b. Abbas** (r.a.)'dan buradaki " الْاَزْوَاجَ/ezvâc"ın bölüm ve çeşitler olduğu rivâyet edilmektedir. Bunlar tatlı, acı, ekşi, beyaz, siyah, erkek, dişi gibi bölüm ve çeşitlerdir. Allah'tan başka her şeyin çift olduğu da söylenmiştir. Bunlar üst-alt, sağ-sol, ön-arka, mâzî-müstakbel, zat-sıfat, yer-gök, kara-deniz, güneş-ay, gece-gündüz yaz-kış, cennet-cehennem ve daha sayılamayacak kadar nice çift unsurlardır. İşte bunların hep böyle çift olmaları, bunların varlıklarının mümkün olduğuna ve bunları yaratanın bir ve tek olup bu türlü mukabil ve muârız unsurlardan münezzeh olduğuna delâlet eder.

"Ve size" denizde *"bineceğiniz"* yürüyüp yüzen *"gemiler ve"* karada bineceğiniz *"hayvanlar",* deve ve dört ayaklı binek hayvanları *"var etmiştir."* Burada beyan olarak getirilen "fülk" ve "en'âm" kelimelerinin beyan olunan konumundaki "مَا تَرْكَبُونَ/mâ terkebûn" üzerine takdim edilerek daha önce zikredilmesi "nûn" harfiyle biten âyet sonlarındaki fâsıla ve uyumu korumak içindir. "Fülk"/geminin "en'âm" üzerine takdimi ise, geminin Allah'ın yüce kudretine ve sonsuz hikmetine daha çok delâlet etmesinden dolayıdır.

لِتَسْتَوُ۫ا عَلٰى ظُهُورِهٖ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ اِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ
وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذٖى سَخَّرَ لَنَا هٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنٖينَۙ ﴿١٣﴾

13. Böylece onların sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin ni'metini anarak: Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik, diyesiniz.

"Böylece onların" gemilerin ve hayvanların *"sırtına binip üzerlerine yerleşince, Rabbinizin"* sizin üzerinize olan *"nimetini anarak"* büyük bir hayranlıkla, *"bunu"* binilen bu gemiyi, hayvanları ve diğer binek vasıtalarını *"bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetirmezdik",* buna muktedir olamazdık, "diyesiniz."

"Gemi ve hayvanların sırtları" ifâdesindeki "sırtlar" kelimesi hayvanlar için hakîkat mânâsında olup gemi için bu mânâda değildir. Bu ifâde gramer açısından hayvanların

gemilerden üstün tutulduğuna delâlet etmektedir.
Âyetteki "zikir"den murad, kalplerin zikridir. Çünkü zikirde aslolan kalbî zikirdir ve ona itibar edilir. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve amellerinize değil, bilakis kalplerinize ve niyetlerinize nazar eder."*[145] Böylece "Allah'ın nimetine hamdetme" yerine "Rabbinizin nimetini anasınız" ifâdesinin tercih ediliş sebebi de ortaya çıkmış olmaktadır. Mânâ şudur: "Onların sırtlarına bindiğiniz zaman kalplerinizle Rabbinizin nimetini anasınız, bu nimetleri itiraf ederek büyüklüğünü takdir edesiniz. Allah'ı gönülden hatırladıktan sonra da lisânen O'na hamdedesiniz. Bundan hayret ve hayranlık duyarak «bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz» diyesiniz." Yani bu gemi ve hayvanları elimizin altına, onlara binmemiz, karada ve denizde yol almamız için emrimize verip merhamet gösteren Allah her şeyden pâk; temiz ve münezzehtir.
"Yoksa biz bunlara güç yetiremezdik." Yani biz onları hizmete boyun eğdirmeye takat getiremezdik. Bizde bu hayvanı ve bu gemiyi hizmete yaklaştırıp zapt u rabt altına alacak güç yoktur. Kudret ve hikmetiyle bu binekleri bize mutî ve âmâde kılarak hizmetimize veren Allah'ın şânı ne yücedir. Bu ifâde, Allah'ın nimetini anmanın tamamlayıcı unsurlarındandır. Çünkü bu nimete mazhar olan insan, bu nimeti elde etmekten âciz olduğunu itiraf etmeksizin, ne o nimetin ne de o nimeti verenin kadr ü kıymetini bilemez.
*Kamus*ta şöyle denilmektedir: "أَقْرَنَ لِلْأَمْرِ/akrane li'l-emri" ifâdesi "ona tâkat getirdi ve kuvvet buldu" demektir. "إِسْتَقْرَنَ/istakrane" de böyledir. "أَقْرَنَ عَنِ الْأَمْرِ/akrane 'ani'l-emri" "zayıf oldu" anlamında olup diğerine tam zıt bir mânâ ifâde eder. "اَلْأَقْرَانُ", bir şeye gücü yetmek, güç yetirmek demektir.
Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmiştir: Birini zapt edip kuvvette ona denk olduğunda ve ona akran olduğunda: "أَقْرَنْتُ الرَّجُلَ/akrantü'r-racüle" denilir. Başkaları şöyle demiştir: Bu kelimenin aslı "kişinin bir şahsı kendi karîni ve akranı olarak görmesi" demektir. Çünkü güçlü ve zorlu biri, zayıf ve güçsüz olana akran olmaz. Yani bir şeyi kendi akranı gören kimseye o şey ağır ve zor gelmez. İşte "ona güç yetirdi" mânâsı budur.

وَاِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾

14. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz *(demelisiniz)*.
"Biz şüphesiz" ölümle *"Rabbimize döneceğiz",* sonunda tabut denilen bir binek üzerinde Cenâb-ı Hakk'a döneceğiz ve bu binek dünya bineklerinin sonuncusudur, *demelisiniz*. Şâirin ifâdesiyle:

Akıllı ol ve dizginini çekerek yürü.

Çünkü sonunda tabut üzerinde bu dünyadan gideceksin.

Bu kavl-i ilâhi'de şu durum bildiriliyor: Binekli kişi bu yolculuğunu düşünmeli, aynı zamanda Allah'a dönüş olan büyük yolculuğu hatırlamalıdır. Binekli olarak sürdürdüğü bu yolculukta hep bu mülâhaza içinde olmalı, gidiş gelişlerinde aklına bu büyük yolculuk mülâhazasıyla çelişen hiç birşey gelmemelidir. Yine binek ile yapacağı bu yolculuğun hac, akraba ziyareti ve ilim talebi gibi meşrû bir iş için olması da zorunludur. Yine binekli yolculuk tehlikeli ve riskli bir yolculuktur. Çünkü hayvanın sırtında yapılan bu yolculukta kişi mesela hayvanın ayağının sürçüp tökezlemesinden yahut serkeşlik yaparak kişiyi helake sürüklemesinden emin değildir. Aynı şekilde gemi yolculuğunda, geminin bozulmasından, tahrip olup batmasından emin olamaz. Bu sebeple gemiye binen kimse bir an dahi Allah'ın zikrinden gâfil olmamalı, her an Allah'a kavuşmaya hazır bulunmalı ve ölümün kendisine ayakkabısının bağından daha yakın olduğunu bilmeli, aldığı her nefesin son nefes olabileceği şuurunda olmalıdır.

Bazıları şöyle demiştir: Kulları üzerinde Allah'ın en büyük nimetlerinden biri de; kulların, nefis binekleri üzerine binerek bir takım mücahedelerle onu öldürmeleri husûsunda Allah'ın kendilerine yardım etmesidir. Nihâyet nefs-i emmâre Allah'a tâatte istikamet gösterecektir. Nefis istikamet gösterince de artık kullara bu nimete karşı şükretmek vâcip olur. Kişi, Yüce Allah'ın sonsuz ve sınırsız nimetlerini bilmeyip bunu sadece yeme, içme ve binmeden ibâret görürse, Allah'ın nimetlerini küçümsemiş olur. Aynı şekilde nefislerin Allah'a tâatte hizaya gelmesi yine Allah'ın onları zelil ve emre âmâde kılarak hakka boyun eğdirmesiyledir. Yoksa insanın kazanması ve mücâdelesiyle değildir. Bunun için Allah Teâlâ: ***"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz"*** (ez-Zuhruf, 43/13) denmesini istemektedir

Allah Teâlâ işin sonunda kendisine dönüşü zikretmiştir. Çünkü nefsin Allah'a dönüşü, bahse konu olan bu emre âmâdelik durumundan sonradır. Bazıları şöyle demiştir: İlk olarak O'ndan geldiğimiz gibi *"biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz."* Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İlk yaratmaya başladığımız gibi onu iâde ederiz."*** (el-Enbiya, 21/104) Yani "ol" emrinin işâretiyle yaratılmamız başladığı ve ruhlarımızın yokluk gizliliğinden Allah'ın özel bir üflemesiyle melekût âlemine çıkarıldığı gibi bizi aşağıların aşağısı olan kalıba, mülk âlemine döndürmüştür. Sonra ***"Rabbine dön"*** (el-Fecr 89/28) cezbesiyle tekrar bizi nefis binitiyle mülk âleminden melekût sâhilinin denizine iâde etmiştir. Sonra "kalpler gemisi"ni bizim hizmetimize sunarak bizleri melekût denizinden rubûbiyet âlemine yürütmüştür.

Ali b. Rebia, **Hz. Ali** (r.a.)'ın bineğine bindiğini görmüş ve bu konuda şunları anlatmıştır: Hz. Ali bineğine binmek üzere ayağını üzengiye koyduğunda **"bismillah"** (Allah'ın adı ile) dedi. Bineğin sırtına binip oturduğunda **"elhamdülillah"** (Allah'a hamd olsun) dedi. Sonra: *"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz"* âyetini okudu. Sonra üç kere hamd edip, üç kere tekbir getirdi daha sonra şu duâyı okudu:

“*(Allah’ım) senden başka ilah yoktur, ben nefsime zulmettim beni bağışla! Zîrâ günahları senden başka kimse bağışlayamaz.”* Sonra Hz. Ali güldü. Kendisine “Ey müminlerin emîri niçin güldünüz?” diye sorulunca şöyle dedi: “Ben Rasûlullah (s.a.)’in benim yaptığım gibi yaptığını, benim söylediğim şeyleri söylediğini, sonra da gül düğünü gördüm. Biz kendisine “Neden güldünüz ey Allah’ın Rasûlü?” diye sorduk. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *“Aziz ve celil olan Rabbimiz kulun «Allah’ım senden başka ilah yoktur, ben nefsime zulmettim, beni bağışla! Zîrâ günahları senden başka kimse bağışlayamaz» demesinden hoşlanır. «Kulum, günahları benden başkasının affedemiyeceğini bildi» buyurur*.”[146]

Aynü’l-Meânî’de şöyle denilmektedir: Rasûlullah (s.a.) bineğine bindiği zaman üç kere “lâ ilâhe illallah”, üç kere de “Allahü ekber” derdi. Yine bineğine binmeden önce şu duâları okurdu. *“Karada ve denizde bizi gemilere ve diğer vasıtalarına bindiren, bizleri helal ve temiz rızıklarla rızıklandıran, yaratıklarının birçoğundan üstün kılan, bize îman, Kur’an ve Peygamberimiz Muhammed (s.a.)’i lutuf ve ihsan eden Allah’a hamdolsun.* ***Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz.”***

Keşfü’l-esrâr’da “Hasan b. Ali de bu duâyı okurdu” denilmektedir. Yine Hasan b. Ali’den rivâyet edildiğine göre, kendisi bir binek hayvanına bindiği zaman: *“Bizi İslâm’a hidâyet eden, bize Kur’ân’ı ikram eden, bize Peygamberimiz Muhammed (s.a.)’ i lutuf ve ihsân eden ve bu binek vasıtalarını bizim hizmetimize sunan Allah’a hamd olsun ki biz buna muktedir değiliz”* diye duâ ederdi.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Ümmetimden herhangi biri Allah emrettiği gibi bir binek hayvanının sırtına binerse günahları bağışlanır.”*

Yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: *“Bir kul bir binek hayvanına biner de onun üzerinde Allah’ın ismini anmazsa şeytan onun peşine takılır. Ona şarkı türkü söylemesini telkin eder. Adam «ben böyle şeyleri bilmem, beceremem» derse bu sefer boş ve bâtıl sözler söylemesini telkin eder. Hatta adam bineğinden ininceye kadar şeytan hep bu maksadını gerçekleştirme adına ısrarla telkinde bulunmaya devam eder.”*[147]

Rivâyet edildiğine göre bir seferde bir topluluk bineklerine binip: ***“Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik”*** duâsını okudular. Fakat aralarından biri, zayıflıktan neredeyse hareket edemeyecek durumda olan bir deve üzerinde olup, “Ben bu zayıf deveye muktedir olurum” dedi. Devenin ânî bir sıçramasıyla adam deveden düşüp boynu kırıldı.

Hasan b. Ali’den rivâyet edildiğine göre o, binek hayvanı ayağı sürçüp tökezlediğinde şöyle duâ ederdi: “Allahım tayr uğursuzluk ve hayr sendendir. Senden başka ilah yoktur. Senden başka sığınak yoktur. Azâbından korunmak için yine senden başka gidilecek yer yoktur. Mâsiyetten dönüş de, ibâdet ve tâate muktedir olmak da hep sendendir.” Bu duâ, onun binek hayvanına bindiği zaman okuduğu duâdır. Gemiye

bindiği zaman da ***“Onun akıp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır, Rabbim elbette bağışlayandır, esirgeyendir.”*** (Hûd, 11/41) ***“Allah’ı gereği gibi bilemediler. Halbuki kıyâmet günü yer tamamen onun avucu içindedir. Göklerde sağ elinde dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir”*** (ez-Zümer, 39/67) âyetlerini duâ olarak okurdu.

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا ۚ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15. Ama onlar, kullarından bir kısmını, O’nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.

“Ama onlar” Arap kabîleleri, “Allah cinlerle hısım oldu da bundan melekler doğdu” yahut Benî Müleyh kabîlesinin yaptığı gibi “melekler Allah’ın kızlarıdır” diyerek *“kullarından bir kısmını O’nun bir cüzü kıldılar. Gerçekten insan apaçık bir nankördür.”* Nankörlüğü açık ve ileri seviyededir. Yahut küfrünü izhar edip ortaya koymaktadır.

Bazıları bu âyetin Benî Müleyh kabîlesini reddetmek üzere geldiğini söylemişlerdir. Çünkü bu kabîle meleklerin Allah’ın kızları olduğunu söylemişlerdir. “Müleyh” kelimesi Zübeyr gibi olup Huzâa kabîlesinin bir koludur. Burada “اَلْجَعْلُ/ca’l” kelimesi, bir konuda hüküm verip ona inanmak demektir. Mesela “ben Zeyd’i insanların en fazîletlisi yaptım” demek “ben buna böyle hükmettim ve bu işi böyle vasfettim” demektir.

Burada bahsedilen “kullar”dan murad, meleklerdir. *Kamus*’ta şöyle denmiştir: Cüz; ba’z ve bir bölüm demektir. Araplar “اَجْزَأَتِ الْاُمُّ/eczeeti’l-ümm” derler ki “anne kız doğurdu” demektir. Buna göre *“kullarından bir kısmını, O’nun bir cüzü kıldılar”* yani O’na kızları nispet ettiler, anlamındadır. Bunun için **Zeccâc, Müberrid** ve **Maverdî** gibi âlimler, “cüz” kelimesinin Arap dili uzmanları nezdinde “kızlar” mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Kadın, kız çocukları doğurduğunda “اَجْزَأَتِ الْمَرْأَةُ/eczeeti’l-mer’etü” denilir. Bunun için **Râgıb** “bir şeyin cüzü, o şeyin bütünün kuvvet bulduğu unsurdur” açıklamasını yapmıştır.

Cârullah Zemahşerî şöyle demiştir: “Cüz” kelimesinin dişiler-kızlar olarak tefsir edilmesi ve bunun arap lügatında dişiler-kızlar olduğunu iddiâ etmek tefsirlerin bid’atlarındandır. Bu, Araplara karşı uydurulmuş bir yalandır. Uydurma bir yorumdan başka bir şey değildir. Bununla da yetinmeyip bu “cüz” kelimesinden “اَجْزَأَتِ الْمَرْأَةُ /eczeeti’l-mer’etü” ifâdesini ortaya attılar. Sonra bir beyt uydurarak gûyâ bu mânâya istidlal etmiş oldular. Şöyle dediler:

Hamde bir gün bir kız çocuğu doğursa şaşırmayın.

Ben de onu Evs kızlarından bir kız olarak aldım.

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Cüz" kelimesi aslında dişiler-kızlar mânâsına gelmez. Lügatçılar bu mânâyı âyetten alarak zikretmişlerdir. Çünkü "cüz" kelimesi bu âyette dişiler-kızlar olarak tefsir edilen veled mânâsındadır. Bu kelimenin lügat kitaplarında zikredilmesi yeni olmasıyla çelişmez. Çocuk babasının bir parçası ve ondan bir bölüm olduğu için çocuğa cüz denilmiştir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Elbette Fâtıma bendendir."*[148] Yani benden bir parçadır. Yine Peygamberimiz (s.a.) *"Fâtıma benden bir bıd'adır"*[149] yani et parçasıdır, buyurmuştur. Allah'a evlâd nispet etmek ise vücûb-i zâti ile çelişen bir imkâniyetin varlığını lüzumlu kılan bir terkîbi gerektirmektedir. O halde babasının bir parçasından ibaret olan evlâd konusu Allah için muhaldir, mümkün değildir. Çünkü Yüce Allah vahdet-i hakikiye ile birdir. Âyetin mânâsı şöyledir: "Müşrikler inanıp şöyle bir hüküm vererek Allah'a evlâd ispat ettiler. Ve bu evladın da Allah'ın has kulları mevkiindeki melekler olduğunu beyanla "melekler Allah'ın kızlarıdır" dediler. Hem de bunu gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraf ettikten sonra yaptılar. Allah'ın nasıl evlâdı olabilir ki, doğum, cisimlerin sıfatlarındandır. Allah ise bütün cisimleri yaratandır. Bu ifâdede onların cehâlet ve akılsızlıklarına hayret ve tenbih vardır. Çünkü onlar, Allah'ı yaratıkların vasıflarıyla vasıflandırmışlardır.

Şuna da işâret edilmektedir ki, evlâd babasının kölesi olmaz. Halbuki melekler Allah'ın kulları ve köleleridir. Peki, Allah'ın kızları oldukları iddiâ edilen melekler nasıl hem Allah'ın kulları hem evlâdları olacaktır?

"Cüz" kelimesinin burada nasip mânâsında olduğu da söylenmiştir. Nitekim bu mânâda âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: ***"Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan bir bölüm (cüz) ayrılmıştır."*** (el-Hicr, 15/44) Dolayısıyla bu âyetin mânâsı şu âyetle örtüşmektedir: ***"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a pay (nasîb) ayırdılar."*** (el-En'âm, 6/136) Buradaki "nasîb" kelimesinin mânâsı şudur: "Müşrikler kızları Allah'a, oğulları da kendilerine pay olarak ayırmışlardır." Bu konunun îzâhı ilerde gelecektir.

"Gerçekten insan apaçık bir nankördür." Onun küfrü açık ve abartılıdır. Yahut insan, küfrünü izhâr edip ortaya koymaktadır. Bunun için de bu nankörler, Allah hakkında ileri geri, olur olmaz konuşur dururlar. Oysa Allah onların vasfettikleri şeylerden pek yüce ve münezzehtir.

Şu beytte dile getirildiği gibi:

Zât-ı ahad, kadın ve çocuğa sahip olmaktan münezzehtir,
Ezelden ebede kadar O, Ferd ve Samed'dir.

❀

اَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَاَصْفٰيكُمْ بِالْبَن۪ينَ ﴿١٦﴾

16. Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?!

Âyetin başındaki “yoksa” mânâsındaki “اَمْ/em” edâtı “bilakis” anlamındaki “بَلْ/bel” takdirindedir. “Hemze” ise inkâr, azarlama ve onların hâlinden taaccüb içindir. Burada “kızlar” anlamındaki “بَنَاتٌ/benât” kelimesinin nekre olarak gelmesi, kız çocuklarını aşağılamaya yöneliktir. Aynı şekilde “oğullar” anlamındaki “اَلْبَن۪ينُ/benîn” kelimesinin mârife olarak gelmesi de bir yücelik ve saygı içindir. Müşriklerin, kızları Allah’a nispet etmelerinin kabul edilemez bir durum olduğunu göstermek için “benât” kelimesi takdim edilmiştir. Çünkü burada gözetilen maksad ve merkezî mânâ açısından kızlar bahsinin öne alınması daha önemlidir. Ayrıca bu konuyu arz ettikten sonra Allah Teâlâ, sitem ve susturma maksadıyla onlara yönelmekte ve yüklenmektedir.

“اَلْاِصْفَاءُ/isfâ”, îsâr yani seçmek, tercih etmek demektir. “اَصْفَيْتُ فُلَانًا/asfeytü fülânen” sözü, “bu hususta onu tercih ettim” demektir. Mânâ şudur: Yoksa Allah Teâlâ, bu iki sınıfın size göre değersiz olanı kızları aldı da, bunların değerlileri olan oğulları size mi bıraktı? Hesap ederek düşünün ki, Allah hakkında muhâl ve mümtenî olduğu apaçık iken evlâd cinsini Allah’a nispet etmeye cüret ettiniz. Sizde bir nebze akıl ve hayâ yok mu ki, siz iki sınıftan hayırlı ve üstün olanı Allah’ın size bıraktığını, kötü ve bayağı olanı kendisine ayırdığını iddiâ ettiniz.

Zîrâ kız çocuğu onlarda hiç sevilmezdi. Bunun için onları diri diri toprağa gömüyorlardı. Bu durumda Allah kızları kendisine ayırıp oğulları kullarına vermiş olsaydı, kulun hâli Allah’ın şânından daha mükemmel ve üstün olurdu ki, açıkça akıl bunu kabul etmemekte ve reddetmektedir.

---

[144]. Deylemî, Hadis no: 4669.

[145]. Müslim, Birr 2564; İbn Mâce, Zühd 4143.

[146]. Ebû Dâvûd, Cihâd 2602; Tirmizî, Deavât 3446; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 755.

[147]. Kenzu’l-ummâl, 24995; Heysemî, X, 186/17097; Münâvî, V, 480.

[148]. Buhârî, Fedâilu’s-sahâbe12, 16, 29; Müslim, Fedâilu’s-sahâbe 93, 94; Ebû Dâvûd, Nikâh 12; Tirmizî, Menâkıb 60; İbn Mâce, Nikâh 56.

[149]. Beyhakî, VII, 64, X, 201; Hâkim, III, 158; Müttekî, nr. 34222, 34223; Aclûnî, II, 130.

BAK, YALANLAYANLARIN SONU NASIL OLDU?

وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمٰنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ
كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ
﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ اِنَاثًا اَشَهِدُوا
خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَٓاءَ الرَّحْمٰنُ
مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾
اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُٓوا اِنَّا
وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾ وَكَذٰلِكَ مَٓا
اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓا اِنَّا وَجَدْنَٓا
اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ
بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَٓاءَكُمْ قَالُٓوا اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ
﴿٢٤﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

17. Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelenince, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir.

18. Süs içinde yetiştirilip savaş edemeyecek olanı mı istemiyorlar? ***(Onları Allah'ın parçası mı sayıyorlar?)***

19. Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şâhidlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

20. Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

21. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?

22. Hayır! «Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz» derler.

23. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.

24. Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz *(din)*den daha doğrusunu getirmişsem *(yine mi bana uymazsınız)*? deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.
25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

"Onlardan" müşriklerden *"biri, Rahmân'a benzer olarak anlattığı"* -ki evlâd babaya benzer- *"kız çocuğuyla müjdelense yüzü simsiyah kesilir,"* güya belâ ve musîbetle dopdolu olduğu için *"öfkesinden yutkunup durur"*

Bir önceki âyetteki "siz" hitâbından dönülerek burada "onlar" diye gâib kalıbıyla anlatılması, bu kimselerin sözkonusu kabahatlerini anlatmak, bu kabahatten duyulan şaşkınlıktan dolayı onlardan yüz çevirip bu durumu başkalarına da anlatmak gerektiğini bildirmek içindir.

Âyette geçen "ضَرَبَ/darabe" kelimesi "yaptı, kıldı" anlamına gelen "جَعَلَ/ceale" mânâsındadır. Yoksa açıkladı demek olan "بَيَّنَ/beyyene" mânâsında değildir. Yine buradaki "مَثَلًا/meselen" kelimesi "şebîh" yani benzer mânâsında olup "kıssa-i acîbe: ilginç kıssa" mânâsında değildir. Oysa Arapların "şöyle bir mesel darp edildi" sözünde bahsedilen "mesel" den maksad "ilginç bir kıssa"dır.

Âyetin mânâsı şöyledir: "Müşriklerden birine Allah'a nispet ettikleri bir kız çocuğunun doğum haberi verilince yüzü kapkara kesilir. Halbuki onlar, o kız çocuğunu Allah'a mesel, şebîh yani benzer saymışlardı. Çünkü bilinen bir gerçektir ki çocuk babaya benzer."

Âyette bahsedilen "zalûl" sayrûret; yani değişim, dönüşüm ve intikal mânâsını ifâde etmektedir. Yani kendisine verilen müjdenin kötülüğünden o müşriğin yüzü kapkara kesilir. Bu sebepledir ki, rüyada yüzünün siyah olduğunu gören kimse kendisinin bir kız çocuğu olacağını düşünür, rüyası da bu şekilde yorumlanır. Kişinin yüzünün karalığı, kendisine verilen bu haberden hoşlanmadığından ibaret de olabilir. Dolayısıyla bu kişi *"öfkesinden yutkunup durur."* Yani o kimse dert, tasa ve kederle dopdoludur. "Kezîm ve mekzûm", dertli ve tasalı insan anlamındadır. *Kamus*'ta böyle açıklanmaktadır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu, müşriklerin sıfatıdır. Zîrâ onlar Allah'ı bilmezler. Allah'ın açık kahrının altındaki gizli lutuflardan gâfildirler. Mümin ve muvahhidlere gelince onlar ne olursa olsun Allah'tan gelene sevinirler. Çünkü onlar Allah'ın elçilerinden hiç birini diğerinden ayırmazlar. İşte cömert kişi de kapısını hiçbir misafire kapatmaz. Mâsivâdan fâni olanın, Allah'ın irâdesinden başka bir isteği yoktur.

Şâir der ki:

Bütün arzulardan vazgeçtim, maksad ve murâdım sona erdi.
Çünkü arzular, maksûdun yüzünde perde idi.

اَوَمَنْ يُنَشَّؤُا فِى الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِى الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾

18. Süs içinde yetiştirilip savaş edemeyecek ***(tartışmayı ve kavgayı beceremeyecek)*** **olanı mı istemiyorlar?** ***(Böyle birini Allah'ın parçası mı sayıyorlar?)***

"Süs içinde yetiştirilip savaş edemeyecek," düşüncesi, görüşü zayıf ve eksik olduğu için erkek gibi dâvâsını arz ve takdime, delilini ikâme etmeye muktedir olamayacak *"olanı mı istemiyorlar?"*

Bu ifâde, müşriklerin bu tutumunu tekrar reddetmektir. Âyetin başındaki soru hemzesi, vakayı kabullenmemek ve çirkinliğini ortaya koymak içindir. "اَلتَّنْشِئَةُ/tenşie", terbiye etmek, eğitmek ve öğretmek demektir. "Hilye" insanın süslenip püslendiği şeydir. Kelime sözlük olarak ârâyiş, güzellik, zînet, cemâl ve tezyîn anlamlarına gelir. Çoğulu "hilâ" ve "hülâ" dır. Mânâ: "Yahut zîynet içinde yetiştirilip kendi işini bizzat üstlenip başarmaktan âciz olanı yani kızları mı Allah'ın çocuğu yaptılar?" demektir.

Müftî Sa'di şöyle demiştir: Belki de ibârenin takdîri şöyledir: "Böyle büyük bir şeye cüret ettiler ve kızları Allah'ın çocuğu kabul ettiler."

Kâşifî der ki: Eğer bir kimse süs ve zînet içinde, yani nazlı bir şekilde yetiştirilirse o kimsede meydanda savaşma gücü olmaz.

Kız çocuğu, kendisiyle dâvâlaşıp mücâdele edenle onun kadar mücâdele edemez. Yani o, genelde ve âdet olarak insanların neredeyse âzâde olamadığı tartışmalarda zayıf kalır. Çünkü kız çocuğu, erkek kadar dâvâsını savunmaya ve delillerini ileri sürmeye muktedir değildir. Hatta çoğu zaman kendi yararına konuşacak yerde kendi zararına bile konuşabilir. Ancak genel olarak durum böyledir. Yoksa bütün kız çocukları böyledir denilemez. Çünkü kızlardan öyle fesâhat ehli ve fazîletli olanlar vardır ki, erkekten çok daha üstün olabilirler.

Ahnef şöyle demiştir: Ebûbekir (r.a.)'ın konuşmasını dinledim, konuştu bitirdi. Ömer'i Osman'ı ve Ali'nin (r.a.) konuşmalarını dinledim. Hayır, Allah'a yemin olsun ki ben Âişe'den daha beliğ konuşan birini görmedim.

Muâviye (r.a.) der ki: Hz. Âişe'den daha belağatlı birini görmedim. Ben bir kapıyı kapayıp o açmak istemişse açmıştır. Yine ben bir kapıyı açtım da o kapatmak istediyse illa kapatmıştır. Peygamberimiz (s.a.) onun hakkında: *"O Ebûbekrin kızıdır"*[150] buyurmuş, bununla Âişe'nin güzel ve derin anlayışını, fasih ve belağatli konuşmasını bildirmek istemiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: Araplar cesâret ve fesâhat ile övünürlerdi. Bu iki haslet genellikle kadınlarda bulunmazdı. Bu sebeple Allah Teâlâ: "Kimde cesâret ve fesâhat bulunursa Allah Teâlâ onu çocuk mu edinecek?"

Keşfu'l-esrâr'da şöyle denilmektedir: Bu âyette altın ve ipeğin kadınlara helâl oluşu ve erkeklerin kadınların zinetleriyle süslenmelerinin yerilmesi söz konusudur.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilmektedir: Bu âyette akl-ı selim sahibi olan herkes için

zînet ve nimet içinde yetişip büyümeyi terk etmek ve bundan sakınmak husûsuna açık delâlet vardır. Çünkü Allah Teâlâ, bu durumu ayıp ve yerilme vesilesi saymış, ayrıca bunu kadınların sıfatları olarak nitelemiştir. Peygamberimiz (s.a.)'in Muaz b. Cebel'e hitâben şu sözü de bu husûsu teyid etmektedir: *"Nimetlere dalıp zevk u safâ yapmaktan sakın. Zîrâ Allah'ın sevgili kulları böyle nimetlere dalmamışlardır."*[151]

"Tene'um" yiyecek ve giyeceklerde lüks, leziz ve pahalı şeyleri kullanmaktır. Şâirin ifâdesiyle:

Gıdâ ister latîf ve güzel olsun isterse olmasın,
Eğer ele geçirirsen âfiyetle yersin.

Şu sözler hikmetli sözlerdendir: En yumuşak yatakta uyu; yani iyice uyku galebe çalınca uyu. En leziz yemeği ye; yani iyice açlık galebe çalınca ye. Bu asrın âlim ve fakihlerine hayret ki ne hayret. Bu ve benzeri âyetleri tilâvet ederler, bu mânâdaki hadis-i şerifleri okurlar da sonra sağlıklı bir şekilde düşünmezler. Zînet, süs ve lüksü terk etmekte Peygamberimiz (s.a.) e ittiba etmezler.

Şâir şöyle nasihat eder:

Çocuklar gibi sarıya kırmızıya bakma,
Kadınlar gibi boya ve kokuyla dış görünüşünle mağrur olma.

Bazıları şöyle demiştir:

Kendini bahar gibi süsleme,
Böylece sende geleceğe dâir bir tama ve arzu olmasın.

Şuna da işâret vardır ki, süslenen erkek kadın hükmündedir. Akıllı kimse sıcak ve soğuğu bertaraf edecek şeyle yetinip iç âlemini ve gönül dünyasını süsleyendir. Çünkü gönül nazargâh-ı ilâhîdir. Şâyet kadınlarda üstün bir akıl; yani âhireti tercih eden akl-ı meâd olsaydı elbette altın, gümüş, inci, ipek gibi zînet ve süslere meyletmezlerdi. Şu beytin ifâde ettiği mânâ, erkek kadın herkese yeterli değil midir?

Ey elbiseye tapan! Kâbe'den daha şerefli değilsin ya!
Yılda bir defa eline geçen elbiseye kanâat et.

وَجَعَلُوا الْمَلٰٓئِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمٰنِ إِنَاثًا ۚ أَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ ۚ
سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْـَٔلُونَ ﴿١٩﴾

19. Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Acaba meleklerin

yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şâhidlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.

"Onlar," melekler Allah'ın kızlarıdır diyerek *"Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar."* Halbuki evlâd babanın kölesi olmaz. *"Acaba meleklerin"* dişi olarak *"yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şâhidlikleri"* amel defterlerine *"yazılacak ve"* kıyâmette bundan *"sorguya çekileceklerdir*."

Bu ifâde, müşriklerin geride bahsedilen Allah'a evlâd nisbet etme inkârlarının başka bir inkârı daha ihtivâ ettiğini açıklamakta ve bu küfürlerini onların başına çalmaktadır. Burada ortaya konulan ikinci inkârları ise, onların Allah'ın pek değerli kulları olan melekleri (gûyâ kendilerine göre) görüş bakımından en zayıf ve cins bakımından en değersiz sınıf (olan kızlar şeklinde) kabul etmeleridir. O melekler ki ibâdethanelerin mücâviri ve ubûdiyet mekânlarının müdavimleridir. Müşrikler bunları "Allah'ın kızı" diye isimlendirdiler. Böyle olunca kızlar kul ve köle olamazlar. Çünkü evlâd babasının kölesi olamaz. Dolayısıyla burada onların "melekler Allah'ın kızlarıdır" şeklindeki sözleri tekzîb edilmektedir.

"Acaba meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler?" Bu ifâde "huzûr"; yani "hâzır olmak, orada bulunmak" mânâsında "şühûd" kökünden olup "şehâdet" kökünden değildir. Yani onlar, Allah'ın melekleri yaratması sırasında orada hâzır mı bulundular da meleklerin kızlar olduklarını müşâhede ederek kız olduklarına hüküm veriyorlar. Bu durum ancak görerek bilinir. Dolayısıyla bu ifâde, onların cehâlet ve bilgisizliklerini ortaya koyup onlarla alay etmektedir. Çünkü onlar bu sözü ancak baba ve dedelerinden duymuşlardır ki zâten onlar da yalancı ve câhildirler. Yine bu ifâdede müneccimlerin ve yaldızlı hikmet ehli filozofların birçok konuda hatalı oldukları ortaya konulmuştur. Zîrâ onlar bu eksik akıllarıyla gayb hakkında hüküm vermişlerdir.

Anlatıldığına göre; müneccimin biri evine geldiğinde karısıyla birlikte oturan yabancı bir adam gördü. Sövüp saydı, kavga çıkardı. Gönül ehli birisi bu durumu öğrendiğinde şöyle dedi:

Ey müneccim daha evinde kim olduğunu bilmiyorsun,
Feleklerin tepesinde ne olduğunu nereden bileceksin?

İmâdü'l-kâtip şöyle demiştir: Bütün ülkelerdeki müneccimler h. 582 yılı Şâban ayında altı yıldızın terazi burcunda birleşmesi anında dünyanın ve kâinâtın bir rüzgar ve fırtına tûfânıyla yıkılıp harap olacağı (kıyâmetin kopacağı) konusunda ittifak ettiler. Bununla Acem ve Rum krallarını korkuttular. Artık ülke yöneticileri derin mağara ve sığınaklar kazdırıp buralara gıdâ ve su stoku yapmaya başladılar. Sözkonusu tehlikeli duruma hazırlandılar. Nihâyet müneccimlerin Âd kavmini helâk eden fırtına gibi bir fırtınanın yaşanacağı gece olarak tespit ettikleri o vakit gelince bizler sarayda sultanın yanında oturuyorduk. Sarayda mumlar yanıyor hiç biri kıpırdamıyordu bile. Biz o gece gibi daha sâkin ve sessiz bir gece görmedik.

Onların bu şâhidlikleri, bu şehâdetleri amel defterlerinde yazılacak, yazıcı melek onların melekler adına yapmış oldukları bu şehâdeti yazacak ve kıyâmette bu şehâdetten sorguya çekileceklerdir. Bu ifâde bir tehdiddir.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir. "سَتُكْتَبُ/setüktebu" kelimesindeki "sîn" harfi tekîd içindir. Söyledikleri bu söz yazılmadan önce onlara tanınan bir tevbe mühletini ifâde ediyor da olabilir. Gerçi onların bu durum hakkında herhangi bir bilgileri yoktur. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"İyilikleri yazan melek kişinin sağında, kötülükleri yazan melek ise solundadır. İyilikleri yazan melek aynı zamanda kötülükleri yazan meleğin âmiridir. Sonuçta kişi bir iyilik yaparsa sağdaki melek bunu on iyilik yazar. Kişi bir kötülük yaparsa bu sefer sağdaki melek soldaki meleğe bırak yazma, yedi saat bekle. Bu arada belki Allah'ı tesbih eder yahut tevbe ederek Allah'tan mağfiret taleb eder"* der.[152]

İbn Cüreyc şöyle demiştir: Bu melekler, birisi kişinin sağında diğeri kişinin solunda bulunan iki melektir. Sağdaki melek sol tarafta bulunan arkadaşının şehâdet ve onayını almaksızın iyilikleri yazar. Soldaki melek ise sağdaki meleğin şehâdet ve onayını almadan bir şey yazamaz. Kişi oturduğu zaman bunlardan biri kişinin sağında diğeri de solunda bulunur. Yürüdüğü zaman ise bunlardan biri kişinin önünde diğeri de arkasında bulunur. Kişi uyuduğu zaman meleklerden biri baş, diğeri ise ayak ucunda bulunur.

Kâfirler için de aynen müminler gibi yazıcı ve koruyucu melekler vardır. Şâyet, "Kâfirlerin iyilik ve sevâbı olmadığına göre, sağdaki melek ne yazacak?" denilirse buna şöyle cevap verilir: Evet soldaki melek, diğer arkadaşının izin ve onayı ile yazar. Sağdaki ise kendisi bir şey yazmadan buna şâhid olur.

Bazı muhaddisler şöyle demiştir: Melekler insanlardan tuvalette ve cinsî münâsebet durumunda ayrılırlar.

Tarîkat-i Muhammediye'nin şerhinde şöyle denilmiştir: Helâda konuşmak mekruhtur. İhtiyacını görme ânında bu kerahet daha da şiddetli ve ağır olur. Çünkü koruyucu ve yazıcı melekler, bu sözleri yazmak için o kerih mekanda bulunmaktan rahatsız olurlar. Öyle ise kişi edepli olmalı, murâkabe hâlinde bulunmalı, şer ve kötülükten uzak durup hayra koşmalıdır.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Hayır ve şer hazineleri Allah katındadır. Bunların anahtarları kişilerin kendileridir. Allah'ın, kendilerini hayra anahtar şerre kilit yaptığı kimselere ne mutlu! Allah'ın kendilerini şerre anahtar ve hayra kilit yaptığı kimselere de yazıklar olsun!"*[153]

Âyet-i kerimede şuna da işâret edilmektedir: Allah Teâlâ kullarına mühlet veriyor, dünyada onları hemen ansızın yakalamıyor. Böylece kul, Yüce Allah'a göre af ve ihsânın, yakalayıp intikam almaktan daha sevimli olduğunu görmüş olsun. Yine bu mühlet içinde kullar, inkâr ve isyanlardan tevbe etme imkânı bulurlar.

Şâir der ki:

Gelin gönülden el kaldırıp duâ edelim,

Yarın toprakta kaldıramayız.
Günahı için kim yeterince gözyaşı dökerse
Allah onun yüz suyunu dökmez/onu utandırmaz.

Sevdiği ve râzı olduğu işlere muvaffak kılmak yine Allah'tandır.

وَقَالُوا لَوْ شَٓاءَ الرَّحْمٰنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾

20. Ve dediler ki: Rahmân dileseydi biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

Meleklere tapanlar *"dediler ki: Rahmân"* bizim meleklere tapmamamızı *"dileseydi, biz onlara tapmazdık. Onların bu hususta"* herhangi bir kaynağa dayalı *"bir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar."*

Bu âyet müşriklerin başka bir çeşit inkârlarını beyân etmektedir. Yani meleklere tapan müşrikler, "Şâyet Rahman (Allah) bizim meleklere ibâdet etmememizi bir hoşnutluk dileğiyle dileseydi biz onlara tapmazdık" diyorlardı. Bununla şunu kasdediyorlardı: Gûyâ bunların yaptıkları şey, Allah'ın hoşnut ve râzı olduğu doğru bir iştir. Onlar bunu Allah'ın dilemesiyle yapmaktadırlar. Dolayısıyla bu ifâde bir mazeret beyanı değildir. Çünkü yapmış oldukları işin çirkinliğini itiraf etmekle beraber bu iş onlardan Allah'ın dilemesiyle olmaktadır. Şu halde yapmış oldukları bu iş üzerine zem ve tenkit edilmeleri, Mu'tezile için bir delil sayılamaz.

Müşriklerin bu bâtıl sözleri iki ayrı mukaddime üzerine binâ edilmiştir: Bunlardan birincisi, müşriklerin meleklere ibadet etmelerinin Allah'ın dilemesiyle olmasıdır. İkincisi ise bu durum yani Allah'ın bunu dilemesi, O'nun yapılan işten râzı olduğunu gösterir. Evet, onlar bu ikincisinde yanılmışlardır. Çünkü dilemek, her ne olursa olsun vukuu mümkün olan bazı şeylerin diğer bazısı üzerine tercih edilerek yapılması demektir. İşte müşrikler bunu bilemememişlerdir. Bu sebeple müşrikler Allah Teâlâ'nın şu kavli ile bilgisizliğe nispet edilmişlerdir: *"Onların bu hususta bir bilgileri yoktur."* Yani yaptıkları bu işin Allah'ın mutlak irâdesiyle değil de dilek ve hoşnutluğuyla olduğunu söylemeleri konusunda bir bilgileri yoktur. Zîrâ her şeyin Allah'ın mutlak irâdesiyle olduğu muhakkaktır. Sayısız âyetler bunu ifâde etmektedir.

Onların herhangi bir dayanakları yoktur. Bunlar ancak saçmalıyor ve yalan söylüyorlar. "اَلْخَرْصُ/hars" yalan söylemektir. Zan ve tahminle söylenen her söz, vâkıaya mutâbık olsun olmasın "hars" lafzıyla ifâde edilir.

Râgıb şöyle demiştir: Zan ve tahmin ile söylenen her söz vâkıaya mutâbık olsa da muhâlif olsa da yalandır. Çünkü bu sözü söyleyen kişi, bunu bilerek yahut zann-ı galiple veya duyarak söylemiş değildir. Bilakis bu konuda zan ve tahmine dayalı olarak

konuşmuştur. İşte bu durum, tahmincinin tahminindeki işi gibidir. Velev ki bu söz, verilen habere mutabık olsa da bu tarz söz söyleyenler yalancıdır. Nitekim Münâfikûn sûresinde Allah Teâlâ'nın münâfıkların sözünden hikâye tarikiyle: ***"Münâfıklar sana geldikleri zaman «senin muhakkak Allah'ın elçisi olduğuna şâhidlik ederiz» derler. Senin muhakkak kendisinin elçisi olduğunu Allah bilir ve Allah münâfıkların yalancı olduklarına şâhidlik eder."*** (el-Münâfikûn, 63/1)

Fakir **(Bursevî)** der ki: Şâyet mü'minden meydana gelirse dileme işini Allah'a isnâd etmek îman ve tevhîddir. Müminden meydana gelmezse küfür ve şirktir. Çünkü bu durum bir inad, bağnazlık ve câhilliktir. İşin aslını bilmemekten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu isnâdın hiçbir önemi yoktur.

Devam eden âyette, bu hususta müşriklerin naklî bir kaynaklarının oluşunun iptali cihetine gidilerek şöyle buyrulmaktadır:

أَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهٖ فَهُمْ بِهٖ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾

21. Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?

"Yoksa bundan" Kur'an'dan yahut peygamberden yahut onların bu iddiâlarından *"önce onlara"* Allah'tan başkalarına ibâdet etmelerinin ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunun doğruluğunu beyân eden *"bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?"* Bu kitaba mı dayanıp güveniyorlar. Halbuki onlara bir kitap vermediğimiz bellidir. Sonra onlarda aklî ya da naklî bir huccet (delil) de yoktur.

Bir şeye sımsıkı sarılmaya "استمسك به/istemseke bih" denir. *Tâcu'l-masâdir* de şöyledir: İstimsâk, bir şeye el vurmak demektir. Bu fiil "bâ" ile müteaddî olur. *Müfredat*'ta şöyle denilmiştir: Bir şeyi "imsâk etmek" ona asılıp sarılmak ve onu korumaktır. "İstimsâk" ise imsâk durumunu araştırmak demektir.

بَلْ قَالُٓوا اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

22. Hayır! «Sadece, biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izinde gidiyoruz» derler.

"Sadece, biz babalarımızı bir dîn" ve uyulan bir yol *"üzerinde bulduk."* Bu tutumlarına aklî ve naklî hiçbir delil gösteremeyip bilakis kendileri gibi câhil ve bilgisiz olan babalarını taklit etmekten başka bir dayanakları olmadığını itiraf ederek *"biz de onların izlerinde gidiyoruz"* dediler.

Âyet-i kerîmede "ümmet" kelimesi, din ve kasdedilen yol mânâsında kullanılmıştır.

Râgıb şöyle demiştir: Ümmet, tek bir din yahut aynı zaman ve mekânda ittifak etmiş

olan topluluktur. Bu insanları bir arada bulunduran unsurun zorunlu yahut tercihli olması fark etmez.

Allah Teâlâ'nın "Biz babalarımızı bir ümmet üzerinde bulduk" kavli; yani "üzerinde ittifak edilen bir din üzere bulduk" demektir.

"Eser" bir şeyin bâkiyesi yani kalıcı ve dâimî olan kısmıdır. "Âsâr" ise a'lâm yani alâmetler, izler demektir. Peygamberimiz (s.a.)'in sünnetleri de onun eserleridir.

Râgıb şöyle demiştir: Bir şeyin eseri, onun varlığına delâlet eden şeyin meydana gelmesidir. Bunun için, kendisiyle öncekiler üzerine delâlet olunan yola "âsâr" denir.

Mânâ şudur: Müşrikler bu dâvâlarına ne aklî ne naklî hiçbir delil getiremediler. Bilakis kendileri gibi bilgisiz ve câhil olan babalarını, dedelerini taklid etmekten başka bir bilgi kaynağı olmadığını itiraf ettiler.

Şâirin dediği gibi:

Taklidle ne kadar yol alınabilir?
Avlanmayı yeni öğrenen kuşun ipi kısa olur.

Bu kavl-i ilâhîde delilsiz olarak, körü körüne başkasının sözünü kabul edip taklid etmek yerilmiştir. Gerçi bu fer'î, tâlî ve amelî konularda olabilir. Ancak dînin asıllarında ve itikâdî konularda câiz değildir. Bilakis bu konularda delile bakmak, düşünmek ve kaynağı kullanarak sonuca varmak lâzımdır.

Bununla birlikte Hanefiyye ve Zâhiriyye mezhebine göre mukallidin îmânı sahihtir. Mukallid, âlemin hâdis olup sonradan yaratılmış olması, bu âlemin bir yaratıcısının olduğu, o zâtın bir takım sıfatlarının bulunduğu, peygamberlerin gönderilmiş olması ve onların getirdiklerinin hak olduğu gibi inanılması vâcip olan konularda hep delilsiz olarak inanan kişidir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.), delil öğretmeksizin bedevîlerin, çocukların, kadınların köle ve câriyelerin îmânını kabul etmiştir. Fakat mukallid, kendisine vâcip olan delil üzerinde düşünerek sonuca varma işini terk ettiği için günahkâr olur.

Burada "istidlâl" olarak ifâde edilen "delil üzerinde düşünüp sonuca varmak"tan kasdedilen şey, ne şekilde olursa olsun eserden müessire, masnûdan sâni'a; yani bütün bu varlıklardan onları yoktan var eden bir Allah'ın olduğuna intikal etmektir. Yoksa mantık kurallarına göre bir takım suğra, kübra ve neticelerden oluşan bazı mukaddimeler tertip etmek değildir. Müslüman bir ülkede doğup büyüyen, Allah'ın bunca eserlerini görüp "Sübhanallah" diyerek Allah'ı tesbih eden bir kimse artık taklit sınırından çıkmış demektir. *Faslü'l-hitab*'ta böyledir. Zorunlu bilgi, nazarî bilgiden üstündür. Çünkü bu zorunlu bilgi hiç zâil olmaz. Keşif ve âyânın mukaddimesi de budur. Zâten müşâhede makamına ulaşınca artık vâsıtaya hâcet kalmaz. Zîrâ "Kâbe sâkinleri kıbleye dönmek konusunda serbesttirler."

Mesnevî'de şöyle gelmiştir:

Göğün yükseklerine çıktığında,
Artık merdiven aramak anlamsız olur.

وَكَذٰلِكَ مَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ ف۪ي قَرْيَةٍ مِنْ نَذ۪يرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓاۙ
اِنَّا وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا عَلٰٓى اُمَّةٍ وَاِنَّا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ مُقْتَدُونَ ﴿٢٣﴾

23. Senden önce de hangi memlekete uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları: Babalarımızı bir din üzerinde bulduk, biz de onların izlerine uyarız, derlerdi.

İşte durum, müşriklerin dâvâlarını ispat için delil getirmekten âciz kalıp taklîdin eteğine sarılmalarından ibarettir. *“Senden önce de hangi memlekete,”* köye ve cemiyete, kavmini Allah’ın azâbından *“uyarıcı”* bir peygamber *“göndermişsek mutlaka oranın varlıklıları”* mütekebbirleri: *“Babalarımızı bir din”* ve yol *“üzerinde bulduk, biz de onların izlerine”* sünnet ve amellerine *“uyarız, dediler.”*

Âyetteki “مَا أَرْسَلْنَا/mâ erselnâ” sözü, âyetin sonuna kadar istînâfî bir hüküm olup şuna delâlet etmektedir: Bahsi geçen taklîd anlayışı, müşrikler arasında eskiden beri devam eden bir sapıklık olup bunların geçmiş baba ve dedelerinin de taklîdden başka dayanakları yoktu.

Varlık, nimet, tembellik ve atâlet gibi kötü düşünce ve davranışların, bu insanları gerçeği düşünmekten alıkoyup taklide yöneltmiş olduğunu bildirmek için âyetin beyân ettiği gerçek özellikle “varlıklı ve elit tabakaya” tahsîsen arzedilmiştir. “أَتْرَفَتْهُ النِّعْمَةُ/etrefethü’n-nimetü” ifâdesi “nimet onu azdırdı” anlamına gelir. Burada “اَلْمُتْرَفِينَ/mütrefîn” olarak bahsedilenler, nimetlerin ve dünyada geniş hayat imkânlarının kendilerini şımartıp âhiret nimetlerinden meşgul ettiği zenginler, yöneticiler ve elit tabakadır. Hevâ, heves ve şehevâta dalıp giden, dînin zarûrî hüküm ve prensiplerinden iyice nefret edip uzaklaşan her serkeş, bu hükme dâhildir.

Hadis-i şerif’te şöyle buyrulur: *“Bazılarına ne oluyor da varlıklı, zengin tabakaya iltifât, tâzim ve teşrifatta bulunuyor, âbid ve zâhid insanları küçümsüyor, nefs ü hevâlarına uygun buldukları konularda Kur’an’la amel ediyor, nefs ü hevâlarına muhâlif olan konularda Kur’ân’ı terk ediyorlar. İşte bu zamanda insanlar, Kur’ân’ın bir kısmına inanıp diğer bir kısmına inanmazlar. Allah’ın taksim ettiği rızkı, sınırlı ömrü ve sa’y ü gayret göstermeden elde olacak nimeti ele geçirebilmek için tüm gayretlerini kullanırlar. Ancak sa’y u gayretle elde edilebilecek tam ecir, sevap, makbul âhiret amelleri ve hiç zarar etmeyecek âhiret ticâreti için çaba sarf etmezler.”*[154]

Bazıları şöyle demiştir: Allah Teâlâ dünyamıza kefil olup bizden âhiret ameli istemektedir. Keşke âhiretimize kefil olup bizden dünya için çalışmamızı isteseydi.

Akıllı kişi, hidâyet üzere olan bahtiyar kulların izini takip edip yakin ve müşâhede sahiplerinin usul ve prensipleri çerçevesinde âhiret mutluluğunu elde etmeye çalışmalıdır.

Sâib şöyle demiştir.

Sakın türlü nimetlerle dünyadan âhirete gelmeyesin,
Gam ve keder yut, fakat türlü nimetleri düşünme.
Kendini sıkıca bağlamak akıllı bir kimsenin yapacağı bir iş değildir.
Ömrünü bu zindanın tamiri için sarf etme.

قَالَ اَوَلَوْ جِئْتُكُمْ بِاَهْدٰى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ اٰبَاۤءَكُمْ قَالُوۤا اِنَّا بِمَاۤ
اُرْسِلْتُمْ بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٢٤﴾

24. Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz *(din)*den daha doğrusunu getirmişsem *(yine mi bana uymazsınız)*? deyince, dediler ki: Doğrusu biz sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.

Ümmetlerinin babalarını taklit etme gerekçeleri karşısında onları uyaran bu uyarıcılardan her biri *"Ben size, babalarınızı, üzerinde bulduğunuz(din)den daha doğrusunu getirmişsem (yine mi bana uymazsınız? dedi."* Oysa babalarınızı üzerinde bulduğunuz durum tamamen sapıklık olup hidâyetle hiç alâkası yoktur. Yine de her ümmet, kendilerini uyaran peygamberine "sizinle gönderilen mesaj bizim üzerinde bulunduğumuz durumdan daha doğru olsa da biz babalarımızın dîni üzere kalacak, ondan asla ayrılmayacağız. *"Doğrusu biz sizinle gönderilen mesajı inkâr ediyoruz, dediler."*

Hidâyetle hiç alâkası olmayıp tamâmen sapıklıktan ibaret olan bu dalâletin sanki biraz doğruluk payı varmış gibi *"ben daha doğrusunu getirirsem"* diye bahsetmek, tartışmada insaf yoluyla onlarla beraber yürümek içindir. Sanki: "Eh, sizinki de bir din. Fakat benim size sunduğum daha doğrudur" gibi bir şey söylemiş oluyor. Yani her ümmet uyarıcısına *"doğrusu biz sizinle gönderilen mesajı,"* senin getirdiğin daha doğru olsa da *"inkâr ediyoruz" dediler.* Yani "biz babalarımızın dîni üzere sâbit ve dâim olacak, asla ondan ayrılmayacağız."

Burada îcâz maksadıyla durumu hikaye sadedinde gâyet kısa, öz ve özet bir ifâde kullanılmıştır. ***"Ey elçiler. Güzel şeylerden yiyin ve yararlı şeyler yapın"*** (el-Müminûn, 23/51) âyeti de bu kabilden îcâz kasdıyla özet olarak arzedilen bir ifâdedir. Bu ifâdede onların küfür ve sapıklıkta babalarını taklîd etmelerindeki samimiyetlerini ikrar, düşünüp taşınmaları konusunda da uyarıcıyı ümidsizliğe düşürmek söz konusudur.

Şâir der ki:

Halkı, kendi taklidleri mahvetti,

Böyle bir taklide iki yüz lânet olsun.
Gerçi onun akıl kuşu yükseklere doğru gitse de,
Taklid kuşu aşağılara doğru uçar.

فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٢٥﴾

25. Biz de onlardan intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?

Artık bir mazeretleri kalmayıp delil aleyhlerine sâbit olunca *"biz de onlardan"* peygamberlerini yalanlayan bu ümmetlerden, bu inatçı taklitçilerden, onların kökünü kazımak sûretiyle *"intikam aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl oldu?"* Binâenaleyh (Rasûlüm!) Kavminin seni yalanlamasına üzülme! Zîrâ Allah Teâlâ müntekım, kàhir ve kàbıd ismiyle onlardan da intikam alacaktır.

Hz. Ali şöyle demiştir: "Mutlu kişi başkasının hâlinden öğüt ve ibret alandır." Yani iyi bahtlı olan kimse; kötü sözlerden uzak durması, beğenilmeyen işleri yapmaması konusunda başkalarına verilen öğütten ders çıkaran ve öğütten ibret alan kimsedir.

Şa'bî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Aslan, kurt ve tilki ava çıktılar. Bir vahşi merkeb, bir ceylan, bir de tavşan avladılar. Aslan kurda "avları taksim et" dedi. Kurt, "vahşi merkeb kral hazretlerinin yani zâtiâlinizin, ceylan benim, tavşan ise tilkinin nasibidir" dedi.

Şâ'bî der ki: Aslan, pençelerini şöyle bir kaldırdı, kurdun kafasına kuvvetlice indirdi. Kurt hemen oracıkta aslanın önünde yere düşüp öldü. Sonra aslan tilkiye "bu avları aramızda sen taksim et" dedi. Tilki şöyle dedi: "Vahşi merkeb kral hazretlerinin öğle yemeği, ceylan akşam yemeği, tavşan ise arada atıştırma nevalesi olur." Aslan: "Vay be! Ne güzel hükmettin. Sana bu adâleti kim öğretti?" dedi. Tilki: "Bu hükmü bana kurdun başına gelenler öğretti" dedi.

Oysa insan, bütün varlıkların en akıllısı olmasına rağmen ibret almamaktadır.

Bazı kitaplarda şöyle bir husus anlatılmaktadır: Bir kral henüz bakire olan kızına, "Hayatta en lezîz olan şey nedir?" diye sordu. Kız: "Şarap, zifâf, saltanat ve hükümranlıktır" dedi. Kral bu cevaba öfkelenip kızını öldürmek istedi. Kız: "Allah'a yemin olsun ki ben bunları tatmış değilim. Fakat şarap keyfinden sonra sendeki baş ağrısını, daha sonra buna tekrar döndüğünü görüyorum. Yine annemin doğumda çekmiş olduğu zorluk, çile ve ölümle yüzyüze gelmesini, sonra lohusalıktan temizlenince onu senin yatağında görüyorum. Yine işçileri ve işten çıkarılıp ayrılmaları ânında yapılan darp, zindan ve musâdere edilerek cezalandırıldıklarını görüyor, sonra büyük bir hırs ve arzu ile yine senden iş taleb ettiklerini, kendilerine ve başkalarına yapılan kötü muameleleri önemsemediklerini görüyorum. Bütün bunlardan bu üç husûsun en leziz şeyler olduğunu anladım" dedi. Bunun üzerine kral kızını affetti.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

Bilmedin mi ki kulağına insan nasihati girmezse
Ayağını zincirde görürsün.
Ayrıca eğer iğne acısına dayanamıyorsan
Parmağını akrebin deliğine sokma.

Emsal'de ve hadiste şöyle gelmiştir. *"Mü'min, bir yılan deliğinden iki kere ısırılmaz."*[155] Burada hakkı unutup katılaşan nefsin hâline işâret edilmektedir. İşte bu nefis, yapmış olduğu bunca günahın vebâlini dünyada tattığı halde yine aynı kötülüklere dönmektedir. Allah'tan ismet, başarı, af ve âfiyet istiyoruz.

---

[150]. Müslim, Fezâilü's-sahâbe 8; Ahmed, VI, 88, 151; Beyhaki, VII, 229.
[151]. Deylemî, Hadis no: 1556.
[152]. Zeylaî, Tahrîcu ehâdîsi'l-vâkıa, III, 358.
[153]. Münâvî, IV, 364.
[154]. Heysemî, Hadis no: 17727.
[155]. Müslim, Zühd 12; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 379; İbni Adi, III, 1080.

RABBİNİN RAHMETİNİ ONLAR MI PAYLAŞTIRIYORLAR?

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهٖٓ اِنَّنِى بَرَٓاءٌ مِمَّا تَعْبُدُونَۙ ﴿٢٦﴾ اِلَّا
الَّذِى فَطَرَنِى فَاِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِى عَقِبِهٖ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى جَٓاءَهُمُ
الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٢٩﴾ وَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ
وَاِنَّا بِهٖ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ
الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَۜ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ
مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ
لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّاۜ وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ
﴿٣٢﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ
بِالرَّحْمٰنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَۙ ﴿٣٣﴾
وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَۙ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرُفًاۜ وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ
لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾

26. Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: Ben sizin taptıklarınızdan uzağım.

27. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.

28. Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar *(onun dînine)* dönsünler.

29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

30. Fakat kendilerine hak gelince: Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler.

31. Ve dediler ki: Bu Kur'an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

33. Şâyet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması *(tehlikesi)* bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.

34. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da *(hep gümüşten yapardık)*.
35. Ve onları zînetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azâbından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

Ey Peygamber (s.a.)! Kavmin Kureyş'e *"İbrâhîm'in"* ateşten çıkıp kurtulduktan sonra, ağaç ve taş yontarak put yapan *"babası"* Âzer'e ve câhil babalarını taklîde ve putlara ibadete kapaklanmış olan kavmine *"Ben sizin taptıklarınızdan uzağım"* sözünü hatırlat. Böylece İbrâhim bu sözüyle kavminin içinde bulunduğu hâlden nasıl da uzaklaşmış ve delile sarılmıştır. O halde Mekkeliler de ya istidlâl yoluna girsinler, yahut ille de birini taklit edeceklerse esas büyük dedeleri olan İbrâhim (a.s.)'a uysunlar. Zîrâ İbrâhim (a.s.) onların baba ve dedelerinin en şereflisidir.
Âyetteki "مِمَّا تَعْبُدُونَ" ibâresinde yer alan "mâ" masdariye olursa mânâ: "Ben sizin Allah'tan başkasına ibâdet etmenizden uzağım" demek olur. Şâyet "mâ" mevsûle olup ona âid zamir hazfedilmiş bulunursa bu sefer mânâ: "Ben sizin ibâdet ettiklerinizden uzağım" demek olur.

إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٢٧﴾

27. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.
"Ben yalnız beni yaratana taparım." O'ndan uzaklaşmam. *"Çünkü O, beni doğru yola iletecek,"* beni hidâyette sâbit kılacak yahut şu an hidâyet etmiş olduğu durumun daha ileri seviyesine götürecek*"tir."*
Şâyet bu insanlar putperest idiyseler bu istisnâ munkatı olur. Yani "beni yaratan Allah'tan uzaklaşmam" demektir. "اَلْفَطْرُ/fatr" hiç benzeri olmaksızın yaratmayı başlatıp îcâd etmek, yoktan var etmek, yaratmak demektir. Arapların "فَطَرْتُ الْبِئْرَ/fatartü'l bi're" yani "kuyuyu yardım, açtım, kazdım" sözünden alınmıştır ki, hiçbir geçmişi ve aslı olmaksızın "senin hafriyât ve kazıyla kuyuyu açman" demektir.
"مِمَّا تَعْبُدُونَ" ibâresindeki "mâ" edâtı ilim ve akıl sahibi olan Allah'ı ve diğerlerini kapsayıcı olup, onlar da (klasik şirk ve müşrik anlayışı gibi) hem Allah'a hem de putlara tapıyor idiyseler, bu sefer istisnâ muttasıl olur. Yahut "mâ" mevsûfe olursa bu sefer "إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي /illellezi fataranî" cümlesi sıfat olur. Buna göre mânâ: "Elbette ben, beni yaratan Allah hâriç sizin taptığınız ilahlardan uzağım" demek olur. Zîrâ "gayr" mânâsında olan "illâ" kelimesi, sadece "âlihe" gibi sınırsız nekre çoğullardan sıfat olur. **İbn Hâcib**'in görüşü de budur.

“Çünkü O, beni doğru yola iletecektir.” Onun için burada erteleme mânâsı ifâde eden “sîn” getirilmiştir. Hâlbuki ***“Beni yaratan ve bana yol gösteren O’dur”*** (eş-Şuarâ 26/78) âyetinde erteleme mânâsı ifâde eden “sîn” getirmemiştir. Daha uygun olanı burada “sîn” harfinin erteleme değil te’kid ifâde etmesidir. Muzari kalıbı ise bu hidâyetin şimdi ve gelecekte devam edeceğine delâlet etmektedir.

وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِى عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

28. Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar *(onun dînine)* dönsünler.

İbrâhim *“bu sözü”* yani Allah’tan başka bütün mabûd ve putlardan uzak olacağı sözünü *“ardından geleceklere”* zürriyetine *“devamlı kalacak bir mîras olarak bıraktı,”* bu sözü onlara vasiyet etti *“ki insanlar (onun dînine) dönsünler.”*

Bahsedilen söz, İbrâhim (a.s.)’ın “Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben yalnız beni yaratana taparım. Çünkü o bana doğru yolu gösterecek” cümlelerinden ibâret olan tevhid sözüdür. Bu da Allah’tan başka bütün mâbudlardan uzak olmak, ibâdete yegâne hak sahibi olan Allah’ı birlemek ve Allah’tan başka hiçbir ilah olmadığını ikrar etmek sözüdür. İşte Hazreti İbrâhim, zürriyetine ve nesline bunu vasiyet etmiştir. Şu âyette ifâde edildiği gibi: ***“İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Yakup da: «Oğullarım, Allah sizin için o dîni seçti, bundan dolayı sadece Müslümanlar olarak ölünüz» dedi .”*** (el-Bakara, 2/132)

Bahse konu olan bu sözü, İbrâhim (a.s.) Nemrud’un ateşinden sağ sâlim çıkıp kurtuluşundan sonra söylemiştir. Bu sözün, ardından gelen nesillerinde kalıcı bir söz yapılması İbrahim (a.s.)’ın yetişip büyümesinden sonradır. Artık İbrâhim (a.s.)’ın ardından, nesilden nesile Allah’ı birleyip O’nun birliğine dâvet edenler kıyâmete kadar devam edecektir.

Râgıb şöyle demiştir: “اَلْعَقِبُ/akıb” kişinin topuğudur. Mecâzen evlâd ve torun için kullanılmıştır. Buna göre kişinin akıbi, gerek erkek ve kız çocukları gerek bunların çocuklarıdır. *Ecnâs-ı nâtifî’*de olduğu gibi “akıb”in kişinin erkek evladı olduğu, yine bazı fukahâdan nakledildiği gibi “akıb”in kişinin kız çocukları olduğu konusu yani her iki görüş de cidden pek zayıftır. Bu, lügat bilgilerine muhâlif olup güvensizdir.

“İnsanlar (onun dînine) dönsünler” ifâdesi, İbrâhim (a.s.)’ın tevhid sözünü kalıcı yapmasının illetidir. Bu dönüşün onlara isnâd edilmesi ise “bir şeyin hepsini o şeyin çoğunluğu ile sıfatlamak” kabilindendir. Buradaki ümid mânâsında olan “tereccî” ise İbrâhim (a.s.)’a râcîdir. Yani İbrâhim (a.s.), müşrik olanların, müvahhid olanların dâveti sayesinde tevhid sözüne dönmeleri ümidiyle bu tevhid sözünü ardından gelecek nesillerinde kalıcı yapmıştır.

Bazıları **Hz. Ali**’nin “kerremellahu vecheh” yani “Allah onun yüzünü ve zâtını şerefli

kılsın” şeklinde tâzim ve tekrîm edilme sebebini şöyle açıklamışlardır: Hz. Ali’nin annesi Fâtıma b. Esed b. Hâşim’den nakledildiğine göre kendisi, tapmak üzere puta secde etmek istediğinde Ali henüz karnında bir cenin olduğu halde oradan buna engel olmuştur. Bazıları buna dayanarak şöyle demişlerdir: Kureyş’in puta tapması her ne kadar insanlar arasında meşhur ise de doğrusu bunun tersidir. Çünkü İbrâhim (a.s.): ***“Rabbim bu şehri güvenli kıl beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!”*** (İbrâhim, 14/35) şeklinde duâ etmiştir. Yine Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.) hakkında *“Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı”* buyurmuştur. Allah Teâlâ’nın böyle buyurması da bu hususta bir başka delil sayılmaktadır. Bu konunun cevâbı İbrâhim sûresinde ilgili âyetlerde geçmiştir.

Âyet-i kerimede şuna da işâret edilmektedir: Allah’ın irşâdına, peygamberlerin tebliğ ve uyarılarına uymaksızın sırf akıl, riyâzet ve mücâhede ile mârifetullahı elde edip Allah’a ulaştıklarını iddiâ eden filozoflar, Brahmanlar ve ruhbanlar evet onların bu yöndeki dâvâları fâsid, netice ise tam bir hüsrân ve fiyaskodur.

Şeyh Sa’di şöyle demiştir:

Bu tevhid denizinde Hz. Peygamber’den başkası yol alamadı,
Çobanın/Hz. Peygamber’in arkasından gitmeyen kayboldu.
Hz. Peygamberin yolundan sapanlar çok gitmişlerse de
Başları dönmüş, perişan olmuşlardır.
Hz. Peygamber’in hilâfına yol seçenler,
Asla menzile ulaşamayacaklardır.

Âyette bir başka husûsa daha işâret edilmektedir ki o da şudur: Allah’ın inâyet ve lutfuna mazhar olan bazı insanlar vardır ki bunlar, kendilerine hiçbir peygamberin dâveti yahut hiçbir velînin irşâdı veya hiçbir nasihatçının nasihatı ulaşmamış olsa da yalnız Allah’ın irşâdı ile hidâyet bulurlar. Onlar babalarını, içinde yaşamış oldukları belde ve ülke halkından sapıkları, hevâ heves ve bidat ehlini taklîd etmezler. Bu tür sapık kişilerin vehim ve hayal ürünü olan bir takım şüpheli aklî, mantikî ve felsefî delilleri onlara etki etmez. Aynen İbrâhim (a.s.) gibi bu konularda hiçbir kınayanın kınamasından çekinmezler. Nitekim Yüce Allah, hiçbir peygamberin dâveti, hiçbir velînin irşâdı ve hiçbir nasihatçının nasihatı olmaksızın İbrahim (a.s.)’ı irşâd etmiştir. Allah Teâlâ ona rüşd ve olgunluğu ilhâm edince o da kavmini tevhide dâvet edip şirkten dönmeleri için bunu oğullarına ve evlâdlarına vasiyet etmiştir.

Yine bu âyette şuna işâret edilmektedir ki, Allah’a dönüş, İbrâhim (a.s.)’ın bu kalıcı olan kelimesinin nûruna uyma kanunu çerçevesinde Ehl-i sünnet ve’l-cemaat inancı ve amel-i sâlih temelleri üzerinde bulunmak ve yürümekle mümkündür.

❀

بَلْ مَتَّعْتُ هٰٓؤُلَٓاءِ وَاٰبَٓاءَهُمْ حَتّٰى جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُب۪ينٌ ﴿٢٩﴾

29. Doğrusu bunları da atalarını da kendilerine hak ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar geçindirdim.

"Doğrusu bunları" Mekke ehlinden peygamber devrinde yaşayanları *"da, atalarını da kendilerine hak"* yani Kur'an *"ve onu"* yani tevhidi açık mûcizelerle yahut açık âyetler ve delillerle *"açıklayan bir peygamber gelinceye kadar"* uzun ömür ve nimetler içerisinde *"geçindirdim."*

İbrâhim (a.s.)'ın, insanların şirkten tevhîde dönmeleri husûsundaki ümid ve arzusu gerçekleşmedi. Bilakis ben –azîmuşşân-, Peygamberim'e muâsır olan bu insanları ve onların babalarını nimetler içinde ömürlerini uzatarak geçindirdim. Onlar bu mühlete aldanıp şehevâta daldılar. Bunlarla meşgul olup tevhîd kelimesinden uzaklaştılar.

Burada "hattâ" lâfzı, yaşatmanın gâyesi olmayıp bilakis bu yaşatmanın sebep olduğu aldanma ve onu takip eden hususlardan gâyedir.

وَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ وَاِنَّا بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٣٠﴾

30. Fakat kendilerine hak gelince: Bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler.

"Fakat kendilerine" içinde bulundukları gafletten onları uyarıp tevhide irşâd edecek olan *"hak gelince"* inkâr ve azgınlıkları arttı, eski inkârlarına bir de hakka karşı inat edip onu küçümsemeyi kattılar da: *"Bu"* hak ve Kur'an *"bir büyüdür,"* bâtılı hak sûretinde göstermektir, *"biz onu tanımıyoruz,"* onun Allah'ın indinden olduğuna inanmıyoruz *"dediler."* Yani Kur'ân'a büyü deyip onu inkâr ettiler.

Burada din ve hak ehline işâret edilmektedir. Zîrâ nefis, hevâ, bid'at ve sapıklık ehli olanlar hakka ve hak ehline, büyüye ve büyücüye baktıkları gibi bakarlar. Dilden söylemeseler de hâl diliyle hak ehline tepki ve inkârlarını ortaya koyarlar.

Bilinmelidir ki elbette küfür, tekzîb ve inkâr cehennem ehlinin sıfatlarındandır. Nasıl ki cehennem Allah'ın kahır sıfatının mazhar ve tecellîsi ise aynı şekilde söz konusu sıfatlar da Allah'ın kahrının alâmetlerindendir. Kimde bu sıfatlardan bir kısmı bulunursa, onun cehenneme girmesini gerektirir. İman, tasdîk ve ikrâr da cennet ehlinin özelliklerindendir. Nasıl ki cennet Allah'ın lutfunun mazhar ve tecellîsi ise aynı şekilde söz konusu sıfatlar da Allah'ın lutfunun eserleridir. Kimde bu sıfatlar bulunursa bu duurm da onun cennete girmesini sağlar.

Ancak tasdik de birkaç kısımdır. Bir kısmı dil ile tasdiktir. Bunda mutî, âsî, havâs, avâm herkes eşittir. Bu tasdik âhirette faydalı olup buna sahip olan, günahı sebebiyle cehenneme girse de cehennemde ebedî kalmaz. Diğer bir kısmı ise erkân, tâat, zikir ve kesin inanç sebepleriyledir. Bu; peygamberler, velîler, sıddîklar ve sâlihlerin tasdîkidir. Buna sahip olan mutlak olarak bütün âfetlerden kurtulur. Bununla ilgili olarak hadis-i

şerifte şöyle buyrulur:

“İstemeyenler dışında ümmetimin tamamı cennete girerler. Bunun üzerine: «Ey Allah’ın Rasûlü, cennete girmeyi kim istemez ki?» denildi. Peygamber Efendimiz (s.a.): «Bana itâat edenler cennete girer. Bana karşı gelenler cenneti istememiş demektir»” buyurdu.[156]

Burada Peygamberimiz (s.a.) “bana itâat eden” sözüyle ve “kim beni getirmiş olduğum îman, ilim ve amelde tasdik ederse” şeklinde bir mânâ murâd etmiştir. “Karşı gelenler” sözüyle de yine “bu konularda bana isyân eder, karşı gelirse” anlamını kasdetmiştir. Buna göre hadisteki “ümmet” kelimesiyle hem ümmet-i dâvet hem ümmet-i icâbet hepsi murâd edilmiş olup daha sonra ümmet-i dâvet istisnâ edilmiştir. Bunun îzâhı şöyledir:

Ümmet bazen bütün insanlara şâmil mânâda kullanılır. Buna ümmet-i dâvet denilir. Bazen de yalnız müminlere şâmil olacak bir mânâda kullanılır. Buna da ümmet-i icâbet denilir. Ümmet-i icâbet aynı zamanda ümmeti dâvettir. Küllî olarak bunun aksi olmaz. Yani ümmet-i dâvet ümmet-i icâbet değildir. Öyleyse sen haktan yüz çevirmekten sakın ve bakâya sarıl ki me’vâ cennetinde mutlu olasın. Zîrâ kurtuluş yolu tâatler ve sâlih amellerdir. Kim boş kuruntulara aldanır, kuruntu ve hayallerin peşine düşerse muhakkak ki açık bir ziyâna uğramıştır. Allah Teâlâ’dan bizleri kitâb-ı mübîninde emrettiği gibi yapmasını diliyoruz. Âmîn.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ عَلٰى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾

31. Ve dediler ki: Bu Kur’an iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?

Mekkeliler *“dediler ki: Bu Kur’an iki şehirden”* Mekke ve Tâif’in birinden, mal ve mevki itibarıyla *“bir büyük adama”* Mekke’de Velid b. Muğire el-Mahzûmi’ye yahut Tâif’te Urve b. Mesûd es-Sakafî’ye *“indirilse olmaz mıydı?”*

Bu ifâde ***“(O denizlerin) ikisinden de inci ve mercan çıkar”*** (er-Rahmân, 55/22) âyeti gibidir. Çünkü iki denizin sadece birinden (tuzlu olandan) inci ve mercan çıkar, (tuzsuz olandan çıkmaz). Burada “min” ibtidâ içindir. Bir adamın iki kentten birden olması uzaktır. Bu yüzden bir muzaf takdir edilmiş ve: “iki kentin birinden büyük bir adama” mânâsı kasdedilmiştir. Ulemâdan burada muzaf takdir etmeyenler de vardır. Bunlar şöyle derler: Allah Teâlâ her iki kentten de sayılabilen büyük bir adamı murad etmiştir. Bu kişi, bahsi geçen Urve b. Mesûd es-Sakafî’dir. Çünkü bu adam hem Mekke’de hem de Tâif’te iskân ve ikâmet etmekte idi. Mekke’de ticâret malları vardı. Bu itibarla Mekke esnafından sayılırdı. Ayrıca Tâif’te de bağ, bahçe ve arâzîleri vardı. Bu bakımdan Mekke ve Tâif’e sık sık gidip bu iki kent arasında mekik dokurdu. Bu itibarla kendisi sanki hem Mekke ehlinden hem de Tâif ehlinden sayılmış oldu.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Burada gizli bir vecih daha vardır ki o da şudur: Bir insanın

iki kente nispet edilmesi birinden diğerine hicret etmesi sebebiyle de olabilir. Mekkî (Mekkeli), Medenî (Medineli), Mısrî (Mısırlı), Şâmî (Şamlı) denildiği gibi. Bu durum kişinin bu kentlerden birinde dört yıl ikâmet etmesiyle gerçekleşir. Hadis usulcüleri bunu açıkça beyan etmişlerdir. Sonra onlar bu büyük ve ağır kelimeyi, Kur'ân'ın gerçek Kur'an olduğunu itiraf edip gûyâ kendilerince büyük sayılan bu kişilerden birine değil de Peygamberimiz (s.a.)'e inmiş olmasına hasetlerinden dolayı söylemiş değillerdir. Bilakis bu sözleriyle Kur'ân'ın gerçek Kur'an olmadığına istidlâl etmiş, delil getirmiş olmaktadırlar. Bunun îzâhı şöyledir: Onların iddiâsına göre şâyet bu okunan şey gerçek Kur'an olsaydı, işte bu iki büyük adamdan birine inerdi. Çünkü onlar, risâletin pek büyük bir makam olduğuna, dolayısıyla yine ancak mal ve mevki bakımından büyük olan birine lâyık olabileceğine inanmaktaydılar. Ancak şunu bilmiyorlardı ki büyük adam, Allah'ın büyük sayıp dünya ve âhirette kadr ü kıymetini ve şerefini yücelttiği kimsedir. Yoksa onların büyük saydığı kimseler değildir. Zîrâ onlar nezdinde nice büyük sayılanlar, Allah katında zelîl ve hakîrdirler. Akside böyledir.

Yüce Allah rahmetini dilediği kuluna tahsîs eder. Allah mesajını koyacağı yeri, (risâlet vazifesini kime vereceğini, kimi peygamber olarak göndereceğini) bilir. Onların "büyük adam" sözlerinde Peygamberimiz (s.a.)'e tâzim ve saygı vardır. Allah Peygamberimiz (s.a.)'e salât ve selâm etsin. Onun şân ve şerefi hep yücedir.

اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٣٢﴾

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır.

Risâlet ve nübüvvet anahtarlarını ellerinde bulundurup *"Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar"* ve onu istedikleri yere koyuyorlar? Hatta herkese nübüvvet kapısını açmak istiyorlar. Burada müşrikler reddedilmekte, onların bilgisizlikleri ortaya konulmakta ve onların haksızca sergiledikleri baskı ve zulümlerden insanlar hayrete sevkedilmektedir. Rahmetten murad; nübüvvet yani peygamberliktir.

"Dünyâ hayâtında onların geçimliklerini" maîşet sebeplerini *"aralarında biz paylaştırdık."* "Maîşet", insanın kendisiyle yaşayıp gıdâlandığı, bünyesinin kıvâmına sebep saydığı şeydir. Çünkü "ayş" canlıya mahsus bir hayattır. Ehli-Sünnet ve'l-cemaat mezhebine göre bu taksim, helâl-haram hepsini kapsar. Onların bu işi tedbîr etmekten tamamen âciz olduklarını bildiğimizden birçok hikmet ve maslahata dayalı irâdemizle biz, işimizi onlara ısmarlamadık. Nitekim müsnedün ileyh olan "نَحْنُ/nahnü" kelimesinin

takdimi de buna delâlet eder. Çünkü bu takdim tahsîs içindir.

Hulâsa risâletten daha basit olan erzak taksimini bile biz yaptık. Bunun seçimini bile onlara bırakmadık. Yoksa hepsi zâyi ve helâk olup giderlerdi. Hâl böyleyken din konusuna ne demelidir. Rızık konusundan çok daha üstün ve önemli olan risâletin seçimini nasıl onlara bırakırız ki.

"Birbirlerine iş gördürmeleri için" rızık konusunda ve diğer maîşet sebeplerinde *"kimini ötekine"* hikmeti muktezâsınca ve yakınlık ya da uzaklık bakımından çok farklı *"derecelerle üstün kıldık."* Âyet-i kerimede geçen "سُخْرِيًّا/sühriyyen" kelimesi burada "iş gördürmek ve çalıştırmak" mânâsındadır. Yoksa kesinlikle "alay ve istihzâ" anlamında değildir. Çünkü böyle bir şeyi hükme illet yapmak uygun düşmez. Meşhûr rivâyete göre kurrâ buradaki "سُخْرِيًّا/sühriyyen" kelimesindeki "sîn" harfinin ötre okunuşu hakkında ittifak etmişlerdir. Ötre okunuş, "teshîr" yani hizmete âmâde ve mutî olmak mânâsındadır. Alay ve istihzâ mânâsında olan ise "sihriyyen" şeklindeki esreli okunuştur. Mânâ şöyledir: Bunları; kuvvetli, fakir, zengin, hizmet eden, hizmet olunan, hükmeden, hükmolunan şeklinde ayırdık ki birbirlerini iş ve maslahatlarında istihdâm edebilsinler. Zenginler mallarıyla fakir işçileri çalıştırsın da bu şekilde birbirlerinin maîşetine sebep olabilsinler. Zengin malıyla, fakir iş gücüyle bu oluşumu sağlayabilsin. Bu şekilde âlemin kıvâm ve nizâmı tamam olabilsin. Yoksa bu durum, zenginin tam ve mükemmel, fakirin ise eksik olması anlamında değildir.

"Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri şeyden daha hayırlıdır." Nübüvvet ve buna bağlı olan dünya ve âhiret mutluluğu, bu kâfirlerin toplamış oldukları fânî ve bayağı dünya malından daha hayırlıdır. "Büyük adam", onların toplamış oldukları basit ve bayağı şeylerden değil, bu büyük rahmetten rızıklanandır. Oysa müşrikler, bu büyüklüğün mal ve mevkide olduğunu zannetmektedirler.

Âyette şu husûsa işâret edilmektedir: Allah Teâlâ elbette bir ülkenin hiç de önemsenmeyen fakirlerine/dervişlerine Kur'ân'ın hakîkat ve sırlarından o beldenin nice âlim ve fazîlet ehli olanlarına vermediği feyiz ve güzellikleri verir. Zîrâ velâyet taksimi, nübüvvet gibi Yüce Allah'ın kudret elindedir. Ders, eğitim, öğretim ve ilim tahsiliyle elde edilemeyen nice feyizler vehbî olarak elde edilebilir. Yine mal sûretinde ihtiyaçların karşılanması için insanların birbirlerine iş gördürmeleri söz konusu olduğu gibi, aynı şekilde ilim ve velâyet sûretinde de nefis terbiyesi için insanların birbirlerine iş gördürmeleri söz konusudur. İşte bu ilim, velâyet ve nübüvvetten her biri dünyadan ve dünyada olan mal ve diğer rızıklardan daha hayırlıdır.

Bazıları şöyle demiştir: Maîşet çeşit çeşittir. İman, sıdk, irâde, ilim, hizmet, tevbe, inâbe, muhabbet, şevk, aşk, mârifet, tevhîd, firâset, kerâmet, vârid, kanâat, tevekkül, rızâ ve teslîmiyet. İşte dünyevî rızık ve mal sahipleri çeşit çeşit oldukları gibi bu makamların sahipleri de çeşit çeşittir. Onlar mârifet makamında da farklıdırlar. Meselâ bu makam sahiplerinden bazıları mârifet konusunda –asgarî müşterekleri olsa da- diğer bazılarından daha üstündürler. Artık sen muhabbet ve benzeri makam sâhiplerini buna kıyas edebilirsin. Bunlar Allah'a yönelenler içindir. Allah'a sırt çevirmiş olanlar için

ise gayy, dalâlet, cehâlet, abâvet ve onları Allah'tan uzaklaştıran çok dünyalık sözkonusudur. Onlar da bu hususlarda derece bakımından çeşit çeşittir. Netice itibariyle Allah'a yönelenlerle Allah'a sırt çevirmiş olanların durumu, leziz nimetler yiyenlerle zararlı haşereler yiyenler gibidir.

Bazıları şöyle demiştir: Allah Teâlâ, bu makam sâhiplerini nefsin hîlesini ve şeytanın vesvesesini bilmeleri bakımından da farklı yapmıştır. Bu işi iyi bilen, daha az bilenden üstündür. Bunun yolu da zikirdir.

Sehl şöyle demiştir: İhlasla olduğu zaman Allah'ı zikretmek bütün amellerden üstündür.

Sülemî'nin *Hakàik*'inde şöyle gelmiştir: Derecelerdeki farklılık ahlâk güzelliğine göredir. Kimin huyu daha güzelse derecesi de daha yüksek olur.

İyi işli güzel ahlâklı bir adam vardı,
Kötü yaratılışlı kimseler hakkında güzel konuşurdu.
Birisi onu öldükten sonra rüyasında gördü de
"Öldükten sonra başına neler geldi? Anlat!" dedi.
O kimse ağzını gül gibi tebessüm ederek açtı
Bülbül gibi hoş bir sesle anlatmaya başladı:
"Ben hayatta kimseye sıkıntı vermediğimden,
Kimse de bana burada bir sıkıntı ve rahatsızlık vermedi.

Filozoflar, bütün beşerî kemâlât ve olgunlukların istidâd ve kâbiliyet şartına bağlı olduğunu söylemişlerdir. Oysa bu konuda doğru olan görüş şudur: Elbette nübüvvet, velâyet, diğer saltanat, vezirlik ve buna benzer tüm makamlar tamamen Allah'ın lutuf ve ihsânıdır. Kesbî değildir. Herhangi bir istidâd ve kâbiliyet şartına da bağlı değildir. Zîrâ istidâd ve kâbiliyet de Allah'ın bir lutuf ve ihsânıdır. Bu konuda şöyle denilmiştir: "Allah'ın vermesi konusunda kàbiliyet şart değildir. Belki kàbiliyet şartı da Hakk'ın vergisidir." Ancak bu güzelliğin şart ve sebepleri oluştukça peyderpey, yavaş yavaş ortaya çıkması, işin perde arkasını göremeyen için bir vehim meydana getirebilmektedir. Dolayısıyla kişi, sözkonusu durumun çalışmakla ve özel kâbiliyetle elde edildiğini zannedebilmektedir. Halbuki gerçekte durum hiç de böyle değildir. İşte Allah, gerçek velî ve dosttur. Kulların işlerini deruhte edip hikmeti gereği tasarruf eder. Hiçbir şeyin Allah'ın tasarrufunda dahl ü tesiri yoktur. Allah Teâlâ'dan ekmel dostları hürmetine bizleri de olgunluk derecelerine yücelttiği kullarından kılmasını diliyoruz.

لِبُيُوتِهِمْ سُقُفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمٰنِ

33. Şâyet insanların küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması *(tehlikesi)*

bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık.

"Şâyet insanların" kâfirlere imrenip *"küfürde birleşmiş bir tek ümmet olması (tehlikesi)"* endişesi *"bulunmasaydı, Rahmân'ı inkâr edenlerin"* yani yaratıkların en kötüsü ve en bayağısı olanların *"evlerinin tavanlarını ve çıkacakları merdivenleri"* bize göre dünya basit ve değersiz olduğu için *"gümüşten yapardık."*

Âyet-i kerimenin başında "لَوْلَا/levlâ" kelimesinden sonra bir "كراهة/kerâhete" şeklinde bir muzaf takdir edilmektedir. "İnsanların küfürde birleşme endişesi olmasa" demektir. Zîrâ "levlâ" kelimesi, birinci hükmün bulunması sebebiyle ikinci hükmün olmaması içindir. Bu bakımdan zâhirde "levlâ"nın delâlet ettiği husus gerçekleşmemektedir. Mânâ, "Şâyet insanların küfre rağbet edip imrenmeleri endişesi olmasaydı…" şeklinde olur. Çünkü insanlar dünyayı çok sevdiklerinden kâfirleri bolluk ve nimet içinde görünce, sanki kâfirlerde bir fazîlet ve üstünlük olduğu vehmine kapılır, toplanıp küfürde tek ümmet oluverirler.

Kâfirler, yaratıkların en kötüsü ve en bayağısıdır. Çünkü âyet-i kerîmede kâfirler hakkında ***"onlar mahlukâtın en şerlisidir"*** (el-Beyyine, 98/6) buyrulmaktadır.

"اَلْبَيْتُ/beyt" kelimesi gecelemek için tavanlı olarak yapılan ve tek bir giriş kapısı olan yapının ismidir. Çoğulu, "اَلْبُيُوتُ/büyût" ve "اَلْاَبْيَاتُ/ebyât" olarak gelir.

Râgıb şöyle demiştir: "Beyt"in aslı, insanın gece sığınağı ve barınağıdır. Sonra geceyi dikkate almaksızın da meskenlere "beyt" denmiştir. Beytin çoğulunda "büyût" meskene, "ebyât" ise şiire mahsustur. Taştan, kerpiçten, yünden ve deve tüyünden yapılanlara da "beyt" denir. Şiirin iki mısraından oluşan bölüme "beyt" denmesi ise, onun ev mânâsındaki beyte teşbîh edilmesindendir.

"سُقُفٌ/sükuf", "سَقْفًا/sakfen" kelimesinin çoğuludur. Evin tavanı demektir. "اَلْفِضَّةُ/fıdda" gümüş; eriyen, girift beyaz, diğer cisimlere göre daha bir ağır ve yoğun olan bir madendir. Gümüşe, ihtiyaç yerlerine harcanıp dağıldığı için "fıdda" denilmiştir. "مَعَارِجُ/meâric" kelimesi "مَعْرَجٌ/marec" yahut "مِعْرَجٌ/mirac" kelimesinin çoğulu olup "merdivenler" mânâsındadır.

Râgıb şöyle demiştir: "Urûc" yükseliş demektir. "Meâric" merdiven ve asansör demektir. Mânâ şöyledir: Biz onlara gümüşten merdivenler, basamaklar ve asansörler yapardık. Birinci kelime buna delâlet ettiği için ikincisi hazfedilmiştir.

Kişi bir şeyin üzerine çıkıp yükseldiği zaman "ظَهَرَ عَلَيْهِ/zahara aleyhi" denir. "ظَهَرَ الشَّيْءُ/zahara'ş-şey'ü" ifâdesinin aslı yerin üstünde bir şeyin zâhir olması ve gizli kalmamasıdır. Sonra "basar (göz)" ve basîrete bâriz ve zâhir olan her şey için kullanılmıştır. Mânâ, "damlara ve yükseklere çıkarlardı" demektir. Öyle merdivenler ki onlar sâyesinde evlerinin damlarına çıkar, kendilerini gösterirlerdi.

❀

وَلِبُيُوتِهِمْ اَبْوَابًا وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَّكِؤُنَۙ ﴿٣٤﴾

34. Evlerinin kapılarını ve üzerine yaslanacakları koltukları da *(hep gümüşten yapardık)*.

"Büyût" kelimesinin tekrarlanması, ziyâde takrîr ve beyân içindir.

Bir şeyin girişine "kapı" denir. Bunun aslı şehir, ev ve oda gibi mekânların giriş kapılarıdır.

Gümüşten koltuklar. "سُرُرًا/sürur" kelimesi "سَرِيرٌ/serîr" kelimesinin çoğuludur. **Râgıb** şöyle demiştir: "Serîr", üzerine oturulan şeydir. Eğer bu, nimet ve varlık sahipleri için ise sevinç ve mutluluk anlamındaki sürûr kökünden gelir. Ölünün serîri her ne kadar sürûr ve sevinç kaynaklı değilse de zâhirde buna benzetilmiştir. Ölen kişinin Allah'a dönüşüyle yaşayacağı sürûr ve sevinçten bir uğur ve bereket beklenerek böyle denmiş de olabilir. Ayrıca ölen kişi Peygamberimiz (s.a.)'in *"Dünya müminin zindânıdır"*[157] sözüyle işâret olunan dünya zindanından kurtuluşun bir sevincini yaşamaktadır.

"اَلْاِتِّكَاءُ/ittikâ" dayanmak, yaslanmak demektir.

وَزُخْرُفًاۜ وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَاۜ وَالْاٰخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٣٥﴾

35. Ve onları zinetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azâbından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

"Bütün bunlar," bu tüm detaylarıyla anlatılan evler *"sâdece dünya hayatının geçimliğidir."* Bunların devâmı ve bakâsı yoktur. Pişmanlık ve sorumluluktan başka elde bırakacağı bir kazanç da yoktur. İçerisinde îzâhın yetersiz kaldığı çeşitli nimetler bulunan *"âhiret ise Rabbinin katında"* inkâr ve günahlardan uzak durmak sûretiyle *"Allah'ın azâbından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur."*

"اَلزُّخْرُفُ/zuhruf" aslında altın demektir. Mecâzen zînet ve süs mânâsında kullanılır. Nitekim kelime, ***"yer zînetini takınıp süslendiği sırada…"*** (Yûnus, 10/24) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır.

Râgıb şöyle demiştir: "Zuhruf", nakışlı süs ve zînet demektir. Bu mânâda altına da zuhruf denilmektedir. Şu âyette olduğu gibi: ***"…yahut altundan (zuhruf) bir evin olmalı…"*** (el-İsrâ, 17/93) Yani süslü ve nakışlı altından.

Tâcü'l-masâdir'de, "zuhruf" kelimesinin "süslenmek ve bezenmek" anlamında olduğu kaydedilmektedir.

"زَوَّقَ الْبَيْتَ/zevvekal beyte" ifâdesi "evi süsledi yani civadan tasvirler yaparak sırladı" demektir. Sonra civa ve civa ile sırlama olmasa da her süslü ve nakışlı olan şeye

“müzevvak” denmiştir. “Zuhrufen” kelimesi “sükufen” kelimesine mâtuf olursa mânâ “her çeşit zîynetten çok fazla verirdik” demektir. “Zuhrufen” kelimesi “min fiddatin” kelimesinin mahalline mâtuf olursa o takdirde mânâ “altın verirdik” demektir. Buna göre kelâmın aslı, “onlara gümüşten ve altından tavanlar verirdik,” yani tavanlarının bir kısmı altın bir kısmı da gümüş olurdu, demektir.

Hadis-i kudsîde bildirildiğine göre: *“Allah şöyle buyuruyor: Şâyet mümin kulum feryat etmeseydi ben kâfirin pazusunu demirden yapardım. Ve dünya nimetlerini ona yağmur gibi döker yağdırırdım.”*[158] Allah Teâlâ “demir pazu” ifâdesinden kâfirin beden sağlığını murad etmektedir. Yani “baş ağrısı ve hiçbir hastalık vermezdim” demektir. Bazı semâvî kitaplarda Allah Teâlâ’dan naklen şöyle buyrulur: “Şâyet mümin kul mahzûn olmasaydı ben kâfirin başına taçlar giydirirdim. Hiç başı bile ağrımaz, herhangi bir ağrı ve acı sebebiyle kendinden bir damla ter dökülmezdi.”

“Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçimliğidir” ifâdesinde “إنْ/in” nâfiye, “لَمَّ /lemmâ” şeddeli olarak “illâ” mânâsındadır. Yani bütün detaylarıyla anlatılmış olan bu dayalı, döşeli, yaldızlı evler, konaklar, yalılar vs. hepsi geçici dünya hayatında bir faydalanmadan ibarettir. Devâmı yoktur. Pişmanlık ve sorumluluktan başka elde bir şey kalmaz.

“Âhiret ise, Rabbinin katında,” Rabbinin hükmünde “Allah’ın azâbından sakınıp rahmetine sığınanlara mahsustur.

Şâirin ifâdesiyle:

Kim geçici dünya metaından yüz çevirip,
Baki bir servet bulma konusunda aceleci davranırsa,
İstediğinin en mükemmeline ulaşıp,
Gönlünün arzuladığı şeye kavuşur.

Şâyet “Allah Teâlâ, kâfirlere nimet kapısını açıp onları tam bir lüks ve konfor içinde yaşatsa, bunun insanların küfür üzerinde birleşmesine sebep olacağını beyan etmiştir. Eğer Allah bu uygulamayı Müslümanlar üzerinde yapsaydı, bu durum insanların İslâm üzerinde toplanmalarına sebep olurdu, acaba niçin böyle yapmadı?” denirse şöyle cevap verilebilir: Bu takdirde insanlar, ancak dünya talebi ve arzusuyla İslâm üzerinde toplanmış olurlardı. Böyle bir îman ise ancak münâfıkların îmânıdır. Cenâb-ı Hakk’ın yüce hikmeti gereği, Müslümanlar için durum daraltıldı ki İslâm’a giren herkes ancak bu husustaki delile uyarak ve Allah rızasına talip olarak girsin. İşte o zaman kişinin elde edeceği sevabı büyük olur. Çünkü onun alacağı sevap niyet ve ihlâsına göredir. Elbette onun hicretinin sevabı, hicret ettiği şeye göre olacaktır.

*Terğîb’*in şerhinde şöyle denilmektedir: Şâyet “Allah’ın, Peygamberi için fakirliği tercih etmesi ve Peygamber’i de kendi zâtına seçmiş olmasının hikmeti nedir? Oysa Peygamberimiz (s.a.): «Eğer ben Rabbime duâ edip isteseydim bana Kisrâ ve Kayserlerin mülklerinin bir mislini verirdi, buyurmuştur” denilirse buna birkaç yönden

cevap verilebilir:

1- Şâyet Peygamberimiz (s.a.) zengin olsaydı, belki bir topluluk dünya malına tamah ederek Peygamber (a.s.)'ın canına kasdedebilirdi. Allah Teâlâ, Peygamberi için fakirliği seçti ki, ona gelen bütün yaratıklar onu âhiret için istemiş olsunlar.

2- Allah Teâlâ, Peygamberi için fakirliği seçmiştir ki zengin malıyla tesellî bulduğu gibi fakir de hem kendi fakirliği hem de Peygamber'in fakirliğiyle tesellî bulsun.

3- Peygamber (s.a.)'in fakirliği, dünyanın Allah katında değersiz olduğunun delilidir.

Netice itibariyle Peygamberimiz (s.a.), *"Şâyet dünya, Allah katında sivri sineğin kanadına denk kıymet ifâde etseydi Allah (dünyada) hiçbir kafire bir yudum su içirmezdi"*[159] buyurmuşlardır. *Terğîb*'ın şerhindeki açıklama burada son bulmuştur.

Dünyanın Allah katında değersiz oluşunun mânâsı şudur: Allah dünyayı, bizâtihî dünyanın kendisine yönelik maksud ve makbul bir nesne olarak yaratmamıştır. Bilakis dünya, bizzât maksud olan âhirete ve Allah'a ulaştıran bir yoldur. Yine Allah dünyayı ikamet, mükâfat yahut cezalandırma yurdu yapmamış ancak onu zînet ve belâ yurdu olarak yaratmıştır. Yine çoğunlukla dünyaya sâhip ve mâlik olanlar, câhiller ve kâfirlerdir. Peygamberler, Allah dostları ve hak âşıkları hep dünyadan sakınmış ve korunmuşlardır. Bunlar, dünyayı ve dünya ehlini sevmemişlerdir. Akıllı insan, sadece oradan göç etmek için azık hazırlamaya râzı olmuştur.

Saib şöyle demiştir:

Beden kervansarayını geçtiysen daha sonra bir durak yok,
Yol azığını niye buradan almadın

Allah Teâlâ fazl u keremi ile bizlere ve sizlere imdâd eylesin. (Âmîn!)

---

[156]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 361; Hâkim, I, 55; Mütteki, nr. 10219.
[157]. Müslim, Zühd 1; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 197; Heysemi, X, 288.
[158]. Bk. Hatib, IV, 92; Beğavi, VI, 135; Heysemi, X, 288.
[159]. Tirmizî, Zühd 13; İbn Mâce, Zühd 3; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 154, 177.

ŞÜPHESİZ SEN,
DOSDOĞRU YOLDASIN

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمٰنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾
وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتّٰى
اِذَا جَٓاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ
﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ
﴿٣٩﴾ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ اَوْ تَهْدِى الْعُمْىَ وَمَنْ كَانَ فِى ضَلَالٍ
مُبِينٍ ﴿٤٠﴾ فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ اَوْ نُرِيَنَّكَ
الَّذِى وَعَدْنَاهُمْ فَاِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِى
اُوحِىَ اِلَيْكَ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَاِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ
وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

36. Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

38. O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın! der.

39. Zulmettiğiniz için bugün *(nedâmet)* size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta ortaksınız.

40. *(Rasûlüm!)* Sağırlara sen mi işittireceksin; yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

41. Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.

42. Yahut onlara vâdettiğimiz azâbı, sana gösteririz. Çünkü bizim onlara gücümüz yeter.

43. Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın.

44. Doğrusu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür, şereftir. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız.

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize *(ümmetlerine)* sor! Rahmân'dan başka tapılacak tanrılar *(edinin diye)* emretmiş miyiz?

"Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olur" zikirden yüz çevirirse *"yanından*

ayrılmayan bir şeytânı ona" yumurtanın kabuğunun yumurtayı çepeçevre kuşatıp sardığı gibi sardırır *"ona musallat ederiz."* Şeytan vesvese vererek onu ifsâd eder ve hidâyete karşı körlüğü ona süsler.

"يَعْشُ/ya'şu" kelimesi "şın" harfinin zammesiyle "عَشَا- يَعْشُو-عَشًا" şeklinde olup görme özürlü ve kör olmadığı halde kör gibi bakmak demektir. Bir de "aşiye-ya'şa" denir ki "radıye-yerdâ" gibidir. Bu ise kişinin gözünde görmesine engel bir durum olduğu zamandır.

Râgıb şöyle demiştir: "اَلْعَشَا/el-aşâ" fetha ve kasrile "gözde meydana gelen bir zulmet ve karanlık" demektir. Meselâ "اَعْشَى/a'şâ' bir adam", yahut "عَشْوَاءُ/aşvâ bir kadın" denilir.

Kamus'ta şöyle denilmiştir: "اَلْعَشَا/el-aşâ" gece ve gündüz kötü görmektir. Araplar " خَبَطَهُ خَبَطَ عَشْوَاءَ /habatahu habta aşvâe" derler ki, "basiretsiz, şuursuz, bilgisiz ve tedbirsiz olarak kör deveye bindi" demektir.

Burada "zikir"den maksad Kur'ân'ı Kerîm'dir. "Zikr"in "Rahmân" kelimesine muzaf olması ise Kur'ân'ın Allah tarafından genel bir rahmet olduğuna işârettir. Yahut "zikir" burada mefûlüne muzaf kılınan bir masdar olup mânâ şöyledir: "Kim Kur'ân'a karşı kör olur, gözlerini kapatır, ondan yüz çevirirse" veya "Rahmân Teâlâ'yı zikretmekten yüz çevirir, Allah'ı unutursa" demektir. Bu kişi, dünyanın zînet ve süsüyle çok meşgul olup şehevî ve fânî lezzetlere çok daldığı için böyledir.

"اَلْقَيْضُ/kayz", yumurtanın en dışta olan kuru kabuğudur.

"قَرِينٌ/karîn" arkadaş, dost, yoldaş gibi mânâlara gelir. İşte şeytan Kur'an'a gözünü kapatıp Allah'ı unutan kimseye arkadaş olup ondan hiç ayrılmaz. Sürekli ona vesvese verir. Onu şerre karşı tahrîk eder. Körlüğü hidâyete, çirkini güzele karşı süsleyip kişiyi sapıtır.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah bir kula körlük murad ettiği zaman, ki bu kulun irâdesiyledir ona ölümünden bir sene önce bir şeytan musallat eder. Artık bu adam güzel şeyleri çirkin görüp bunlarla amel etmez. Çirkin şeyleri de güzel görüp onları işler."*[160]

Bu şeytan kâfir cinden başka bir şeytan olsa gerektir. Yoksa herkese sardırılmış olan cinlerden bir şeytan vardır. Ve şeytan o kişiden zaten ayrılmaz. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) bir başka hadisinde şöyle buyuruyor: *"Sizden her birinizin bir tane cinlerden bir tane de meleklerden kendisine sardırılmış arkadaşı vardır."* Sahâbe-i kirâm: "Yâ Rasûllallah! size de cinlerden bir şeytan sardırıldı mı?" diye sorunca Peygamberimiz (s.a.): *"Evet bana da bir şeytan musallat oldu. Fakat Allah Teâlâ ona karşı bana yardım etti. Ve o şeytan Müslüman oldu. Artık bana sadece hayrı telkin etmektedir"* buyurdu.[161]

Nefahatü'l-üns' de şöyle denilmektedir: Şeyh Ebu'l-Kàsım Mısrî (k.s)'nin mümin cinlerden bir arkadaşı vardı. Mescidde oturduğu bir sırada cin ona şöyle dedi: "Ey şeyh, bu insanların durumunu nasıl görüyorsun?" Şeyh şöyle cevap verdi: "Bazısı

uykuda, bazısı ise, uyanık." "Başları üzerindeki şeyi görüyor musun?" diye sordu, "hayır" diye cevap verdim. Gözlerimi ovdu, baktığımda herkesin başı üzerinde bazı kimselerin gözünü kanatlarıyla tamamen kapatmış, bazılarınınsa kapatmaya devam eden ve bazen de yükseğe uçan bir şeyler gördüm. "Bu nedir?" diye sordum bana: *"Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz"* âyetini işitmedin mi? dedi. Bunlar, o kimselerin başına musallat olmuş şeytanlardır, bu şeytanların her birisi belli miktarda onları gaflette bırakmışlardır."

Şâirin ifâdesiyle:

Eyvah, yazık ki kötü nefisle berabermişiz,
Böyle olmakla şeytanla berabermişiz.
Feleğin çadırındaydık ve melek bizi kıskanmıştı,
Nefsin cevr ü cefasıyla bu şekilde hüner (tecrübe) sahibi olmuşuz.

Âyet-i kerîmenin işâretine göre zikre müdâvim olan kimseye şeytan hiçbir şekilde yaklaşamaz. Bazıları şöyle demiştir: Kim Allah'ı unutur, O'nun murakabesini terk eder, O'ndan hayâ etmez, çekinmez yahut nefsânî haz ve zevklerine yönelirse Allah ona bir şeytan musallat eder. O şeytan ona, alıp verdiği her nefeste vesvese verir ve onu nefsânî arzularına tahrîk eder. Nihâyet şeytan onun aklına, ilmine, beyân ve nutkuna hükümrân olur. Bu durum müminlerin emîri **Hz. Ali** (k.v.)'nin buyurduğu gibidir. O şöyle demiştir: "Şehvet ve gazap, akıl, ilim ve beyâna yani nutuk ve konuşmaya hükümrân olur. Bu ise Kur'an ve sünnete uymaktan yüz çevirenin cezalandırılmasıdır."

Bazıları şöyle demiştir: Kim dünyaya yönelerek Allah'tan yüz çevirirse Allah ona bir şeytan musallat eder. Elbette şeytanların en çetin olanı sana hep kötülüğü emreden nefsindir.

İşte bu şeytan, kişiden ne dünyada ne de âhirette ayrılmaz. Bu durum, Allah'ın zikrinden yüz çevirerek onun meclis arkadaşlığını terk edenin cezasıdır. Zîrâ Allah Teâlâ bir hadis-i kudsîde: *"Ben beni zikredenin meclis arkadaşıyım"*[162] buyurmaktadır.

Kim de Allah'ı zikretmez, Allah ile baş başa kalmanın kadr u kıymetini bilmez, O'nun zikrinden gâfil ve uzak olur, şeytânî ve nefsânî vesvese ve kuruntular içinde bocalayıp kalırsa Allah ona, kendisini Allah'tan uzaklaştırıp zikirden alıkoyan bir şeytan musallat eder. Ancak kişi Rabbinin zikri ile baş başa kalırsa, Allah'tan başka her şeyi yok edip "lâ ilâhe illallah" diyerek hakkı ispat ederse, işte bu durumda kendisini Rabbinden uzaklaştırıp alıkoyacak bir şeytanın saldırısı karşısında ilâhî kudret o şeytanı o kimseden men eder. Kim de kalbinin Allah ile baş başa kalmasının kıymetini bilmez, nefsine uyar ve nefsine şehvet kapısını açarsa o kişi nefs ü hevânın elinde esir olarak kalır. Artık nefsin şeytânî vasıfları ona hükümrân olur.

Süfyân b. Uyeyne bir defasında, "Arap darb-ı mesellerinin her birinin Kur'an'da bir aslı vardır" demişti. Kendisine, "Peki Arapların «kardeşine bir hurma ver, kabul

etmezse kor ateş ver» sözünün Kur'an'da yeri neredir?" diye sorulunca Süfyan b. Uyeyne bu darb-ı mesel *"Kim Rahmân'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz"* âyetinden alınmıştır, dedi.

وَاِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾

37. Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

Kur'ân'a karşı kör olup Kur'an'dan yüz çevirenin herbirine musallat kılınan *"bu şeytanlar şüphesiz onları"* sardırıldıkları arkadaşlarını *"doğru yoldan alıkoyarlar da onlar"* Kur'an'a karşı kör olanlar, *"onların"* şeytanların *"doğru yolda olduklarını sanırlar."* Yoksa onlara tâbi olmazlardı. Yahut Kur'ân'a karşı kör olanlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını zannetmektedirler. Çünkü şeytanların doğru yolda olduklarına inanmak, Kur'ân'a karşı kör olanların kendilerinin de doğru yolda olduklarına inanmış olmalarını gerektirir.

"Yol"dan maksad, yol edinilmesi şânından olan açık yoldur ki bu yol Kur'ân'ın dâvet ettiği yoldur.

حَتّٰى اِذَا جَاۤءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِى وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ
الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾

38. O şeytan dostu kimse, en sonunda bize gelince arkadaşına: Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı, ne kötü arkadaşmışsın sen! der.

Anlatıldığı gibi, Kur'ân-ı Kerîm'e karşı körlük edenler, şeytanları dost edinmeleri, şeytanların onları doğru yoldan alıkoymaları hem kendilerini hem şeytanları doğru yolda zannetmeleri devâm ederken nihâyet kıyâmette dost edindiği şeytanlarla beraber *"bize gelirler"*. İşte o zaman, şeytana hitâben: *"Keşke benimle senin aranda"* dünyada *"doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı."* Keşke sen benden ben de senden uzak olsaydık. *"Ne kötü arkadaşmışsın sen."* Sen dünyada ve bugün burada ne kötü arkadaşsın *"der."*

Ebû Saîd Hudrî şöyle demiştir: Kıyâmette kâfir dirilince şeytandan olan arkadaşıyla eşleştirilir. Artık o şeytan ondan hiç ayrılmaz. Böylece cehenneme gider. Aynı şekilde bir melek müminden ayrılmaz ve böylece cennete gider. Sonuçta şeytan hem dünyada hem âhirette kâfirin dostudur. Melek de yine hem dünyada hem de âhirette müminin dostudur. Bunlardan şeytan ne kötü dost, melek ise ne güzel dosttur.

وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ اِذْ ظَلَمْتُمْ اَنَّكُمْ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾

39. Zulmettiğiniz için bugün *(nedâmet)* size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta ortaksınız.

Allah Teâlâ tarafından bir azarlama ve sitem olarak onlara: Küfür ve mâsiyetlerle onlara uymakla dünyada kendinize *"zulmettiğiniz için bugün nedâmet,"* onlardan uzak olmayı temenni etmeniz *"size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz"* dünyada azâbın sebebi olan küfür ve masiyetlerde ortak olduğunuz gibi *"azapta ortaksınız"* buyurur.

Âyete şöyle bir mânâ vermek de mümkündür: Şeytan dostlarınızın sizin gibi azâba dûçar olmaları sizin için bir şifâ, derdinize bir derman sebebi değildir. Çünkü siz, tam aksine şifâ bulmak ve acınızı hafifletmek için: ***"Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onlara büyük bir lanet eyle"*** (el-Ahzâb, 33/68) sözünüzle ve benzeri sözlerle onlara bedduâ ediyorsunuz.

Âyet-i kerîmede hevâ, heves ve bid'at ehlinden olanların tâbi/uyan ve metbû/uyulan konumuna işâret edilmektedir. Çünkü bunlardan kendisine uyulan kişi, doğru yoldan saptırma konusunda kendisine uyanın şeytanı olmuştur. Nihâyet vakit geçmiş, azap ve gazap gelmiş, işte o zaman bir takım bâtıl temennîlere düşmüşlerdir. Nitekim, "Bugün yarından üstündür. Çünkü işi ertelemekte birçok âfet ve musîbet vardır" denilmiştir.

Buna göre akıllı kişi hâlini düzeltip gereğini düşünendir. Şeytan tarafından yüz üstü azâba bırakılıp kaçmadan kişi, şeytanın siyahından da beyazından da kaçmalıdır.

Hikâye olunur ki; bir âbid manastırda uzlet ve inzivâda uzun yıllar Allah'a ibâdet etti. O günlerde ülkenin kralının bir kız çocuğu dünyaya geldi. Kral hiçbir şekilde erkeklerin bu kıza dokunmayacağına dâir yemin etti ve kızını manastıra kapattı. Kızını bu âbid kişiyle manastırda iskân ve ikamete mecbur etti. Bu sûretle kızın yerini kimse bilmeyecek ve ona tâlib olmayacaktı. Nihâyet kız büyüdü ergenlik çağına geldi. Şeytan yaşlı bir adam sûretinde gelerek bir takım hîle ve desîseler yaptı. Sonunda bu âbid ve zâhid kişi kızla zinâ etti ve kız gebe kaldı. Artık cenin büyüyüp gebelik belirgin hâle gelince şeytan yine gelerek "sen bizim aramızda âbid ve zâhid bilinen bir kişisin. Şâyet bu kız, çocuğu doğurursa, senin zina ettiğin ortaya çıkar, rezîl-rüsvây olursun. En iyisi sen çocuk doğmadan kızı öldür. Babasına da kızın öldüğünü söyle. O da bu habere inanır, sen de bu şekilde cezadan ve bu çirkin durumdan kurtulursun" dedi. Zâhid kişi kızı öldürdü.

Bu sefer şeytan âlim kılığında krala, kızın babasına geldi. Bu âbid kişinin yaptıklarını; zinâ, gebelik ve cinâyet vakalarını bir bir anlattıktan sonra şöyle ilâve etti: "Şâyet bütün bunların gerçek olup olmadığını bilmek istersen kabri kazdır, naaşı çıkart. Kızın karnını yar, şâyet kızın karnından çocuk çıkarsa bu benim sözümün doğru olması demektir.

Şâyet çocuk çıkmazsa beni öldür” dedi. Kral bunları yaptı. Durumun aynen anlatıldığı gibi olduğu ortaya çıktı. Kral o zâhid kişiyi manastırdan aldı. Bir deveye bindirip şehre getirdi. Darağacını kurup zâhidi asmaya azmetti.

Tam bu sırada şeytan yine geldi. Öldürülmek üzere olan zâhide: “Benim emrimle zina ettin. Benim emrimle cana kıydın. Artık bana îman et ki, seni bu kralın işkencesinden kurtarayım” dedi. Şekâvet ve şer o zâhidi her yönden kuşattı; şeytana boyun eğip inandı. Bu sefer şeytan derhal adamdan uzak bir yerde durdu. Zâhid, şeytana “Hadi ne bekliyorsun, kurtar beni!” deyince, şeytan “Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım” dedi.

İşte nefis ve şeytan, insanın yakın arkadaşları olup onu helâk ve hüsrâna sürükleyinceye kadar tahrîk ve ifsâda devam ederler.

Bildim ki hırsızım benim evimdendir,
Duvarın yüksek ya da alçak olması artık önemli değil.

أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٠﴾

40. *(Rasûlüm!)* Sağırlara sen mi işittireceksin; yahut körleri ve apaçık sapıklıkta olanları doğru yola sen mi ileteceksin?

“(Rasûlüm!)” Gönül kulağını kaybeden *“sağıra”* hakkın sözünü *“sen mi işittireceksin; yahut”* gönül gözünü kaybetmiş olan kalbi *“körleri ve”* hiç kimseye gizli kalmayacak şekilde *“apaçık sapıklıkta olanları”* ve Allah’ın ilminde sapıklık üzere ölecek olanları *“doğru yola sen mi ileteceksin?”* Onlar apaçık sapıklık içindedirler. Dolayısıyla senin o sapıkları doğru yola iletmeye gücün yetmez. Bu sebeple de sıkıntıya girip boşuna zorluk çekme.

“اَلصُّمّ/sum” kelimesi “أَصَمّ/esamm”, “اَلْعُمْىَ/umy” da “أَعْمَى/a’mâ” kelimesinin çoğuludur. Allah Teâlâ burada şuna işâret etmektedir: Rasûlüm! Bizim basîretini kapatıp rüşd ve olgunluğunu bulandırarak ifsâd ettiğimiz, gönül kulağına eşkıyalık ve mahrumiyet kurşunu akıttığımız kimseleri, kâmil bir peygamber olmana rağmen bunlara sen hidâyet edemez; bizim himâyemiz, gözetmemiz ve inâyetimiz olmadan sen onlara hakkı duyuramazsın.

Peygamberimiz (s.a.), kavmini İslâm’a dâvette kendini çok yorardı. Onlarsa müşâhede ettikleri peygamberlik alâmetlerine karşı şaşı ve kör, işittikleri Kur’an âyetlerine karşı sağır davranıyorlardı. Böyle durumlar üzerine bu âyet nâzil oldu.

Bu kavl-i ilâhî, müşriklerin sapıklığa iyice dalmaları ve küfürde bağışıklık kazanmış olmalarından sonra Peygamber (a.s.)’ın, onların hidâyetine muktedir olabileceği yönündeki arzu ve düşüncesini hayret ve tepkiyle karşılamaktadır. Şöyle ki; bunların hakka karşı şaşılıkları sağırlıkla beraber tam bir körlüğe dönüşmüştür. Peygamberimiz

(s.a.), onları hakka dâvette çok ısrarlı olduğu için sanki, “Ben, onlara hakkı duyurur ve onları hidâyet ederim” diyen ve buna muktedir olduğunu iddiâ eden biri durumunda mütâlaa edilmişti. Tahsis olmamakla beraber hükme kuvvet kazandırmak maksadıyla böyle buyrulmuş ve Allah Teâlâ bu durumu izah sadedinde hayret ve taaccübü gerektiren tepkili bir tavır sergilemiştir.

İbn Şeyh şöyle demektedir: Gerçekten bu ne güzel bir tertiptir. Zîrâ insan, dünya arzusuyla meşgul olup cismânî haz ve zevklerine meylettiği için sanki gözünde hafif bir görme bozukluğu varmış gibi olur. Sonra bu dünya arzusu ve cismânî hazlara olan meyli arttıkça ve ruhânî nimetlerden de şiddetle yüz çevirdikçe artık bu görme bozukluğu o nispette artar. Nihâyet bu şaşılık tamamen körlüğe dönüşür.

Burada tepkinin merkezi, ileri seviyede olan sapıklıktaki istikrardır. Öyle ki artık bu sapıklıktan dönüş yoktur. Yoksa Hâdî; yani hidâyet edici olan Allah’tan yahut hidâyete vesile olan Peygamber’den kaynaklanan bir kusur söz konusu değildir.

Âyette şuna da işâret edilmektedir ki, hidâyet işine Allah’tan başka kimse muktedir olamaz. Allah Teâlâ kerhen de cebren de bunu icrâ eder. Yani sağıra işittirmeye, kör olanı hidâyete erdirmeye, kâfiri mümin yapmaya Allah’tan başka kimsenin gücü yetmez. Allah yüce kudreti ve kudretinin mümkinâttan her şeye taalluk etmesiyle bu işi yapar ve âdeta “Ancak biz kendimiz, inâyetimizle hidâyete ulaştırırız” buyurur.

فَاِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَاِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَۙ ﴿٤١﴾

41. Biz seni onlardan alıp götürsek de yine onlardan intikam alırız.

“Biz seni onlardan alıp götürsek de” şüphesiz hem dünyada hem de âhirette *“onlardan intikam alırız.”*Onların azâbını sana göstermeden seni öldürüp bu şekilde senin ve müminlerin gönüllerini ferahlatırız. Sen gönlünü hoş tut, seni kendi rahmetimize alırsak da onlara yapılan azâbı sana gösteririz.

Diğer bir mânâ şöyledir: Senin ruhunu kabzedip senin ve müminlerin gönüllerine şifâ olacak azâbını görmeden seni öldürürüz.

Şâir der ki:

Kimsenin ölümüne sevinme,
Zaman seni de çok bırakmayacaktır.

İbn Ata şöyle demiştir: Ey Peygamber (s.a.)! Sen onların arasında eman ve can güvenliğisin. Şâyet seni öldürür yanımıza alırsak onlardan intikam alırız. Öyle ise akıllı insanlar, aralarında sâlih kimselerin bulunmasını nimet ve ganîmet bilsinler. Onlara düşmanlık yapmaktan kaçınsınlar. Zîrâ onlara düşmanlık helâki gerektirir.

Yahya b. Muâz şöyle demektedir: Allah’ın, kulları aleyhinde iki hucceti vardır. Biri

zâhir yani bilinen ve görünen huccettir ki bu peygamberdir. Biri de bâtın yani gizli huccettir ki o da akıldır.

أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِى وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾

42. Yahut onlara vaadettiğimiz azâbı sana gösteririz. Çünkü bizim onlara gücümüz yeter.

Onlar bizim kahır ve kudretimiz altındadır. Bizden kaçamaz ve kurtulamazlar.

Bu âyette Peygamberimiz (s.a.) tesellî edilmektedir. Allah Teâlâ, gerek Peygamber (a.s.)'ın hayatında, gerek vefâtından sonra bir şekilde düşmanlardan intikam alacaktır. Allah buna muktedirdir. Ya Bedir'de olduğu gibi bunu bizzat Peygamber (s.a.) vasıtasıyla yapar. Yahut Hz. Ebûbekir ve diğer halifeler zamanında olduğu gibi, Peygamber dışında da bu işi icrâ edebilir. Dolayısıyla Allah Teâlâ bu şekilde Peygamber (s.a.)'i korku ile ümid arası bir makamda bulundurmuş, gayb ilmi kendi zâtına mahsus olduğu için Peygamber (s.a.)'i câiz ve mümkinât sınırında durdurmuştur.

Bu bakımdan olayların vukuu ve neticelenmesinde herbir kişiden istenen, Allah'ın takdirini bekleyen ve gözleyenler cümlesinden olmasıdır. Çünkü Allah, dilediğini yapar.

Mevlânâ Câmi (k.s.) şöyle der:

Ey gönül, daha ne zamana kadar fuzûlî ve acip bir şekilde
Benden kurtuluş/selamet, iyilik nişânesi isteyeceksin.
Veliler de nebiler de hayrette kaldılar:
"Bana ve size ne yapılacağını da bilmem" (el-Ahkàf, 46/9) *vâdisinde.*

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ bir ümmete hayır murâd ettiği zaman o ümmetten önce peygamberini vefat ettirip onu ümmete âhirette bir öncü ve hazırlık yapar. Allah Teâlâ bir ümmete de azâb etmeyi murâd edince peygamber henüz hayattayken onlara azâb eder ki böylece peygamberi yalanlayıp ona isyan etmelerine karşı peygambere bir göz aydınlığı olmuş olsun."*[163]

Şöyle denilmiştir: Her peygamber ümmetine gelen belâ ve musîbetleri görmüştür. Yalnız bizim Peygamberimiz bundan müstesnâdır. Allah ona ikram etmiş, Peygamberimiz (s.a.) ümmetinden ancak göz aydınlığı ve memnûniyet duyacağı şeyler görmüştür. Ümmet için takdir edilen birçok belâ ve musîbetler ise Peygamberimiz (s.a.)'in vefâtından sonraya bırakılmıştır.

Rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.)'e kendisinden sonra ümmetinin başına gelecek olan belâ ve musîbetler gösterildi. Ancak o, bütün bu gördüklerine rağmen sevinerek ve tebessüm ederek ruhunu teslim etmiştir. Hadiste şöyle gelmiştir: *"Benim hayatım da ölümüm de sizin için hayırlıdır."*[164] Sahâbe-i kirâm: "Hayatınızın hayırlı

olduğu âşikârdır. Ölümünüzde ne gibi hayır vardır?” diye sorunca Peygamberimiz (s.a.): *“Sizin amelleriniz her Pazartesi ve Perşembe günleri bana arz edilir. Ben bunlardan hayır olanlara karşı Allah’a hamd ederim, şer olanlara karşı ise sizin adınıza Allah’tan mağfiret taleb ederim”*[165] buyurmuştur.

İşte bunun için Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak müstehaptır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Her Pazartesi ve Perşembe günleri cennet kapıları açılır.”*[166]

Evet, bu iki gün Allah katında pek değerlidir. Pazartesi günü Peygamberimiz (s.a.)’in doğum günü olup Perşembe günü ise amellerin Allah’a arz ve takdim edildiği gündür.

Ey insan, bil ki herkes ölüm kadehini yudumlayacaktır. Şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ Peygamber (s.a.)’e vahyetmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Rasûlüm! Dilediğini sev, mutlaka ondan ayrılacaksın. Dilediğini yap, yarın mutlaka ona kavuşacaksın. Dilediğin kadar yaşa, mutlaka bir gün öleceksin.”*[167]

Şâir ne güzel öğüt verir:

Bu yaşlı dünyaya gönül verme,
Çünkü kubbe üzerinde ceviz durmaz.
İster pehlivan, isterse kılıç kullanmada usta ol,
Buradan kefenden başkasını götüremezsin.
Cemşid’in çok sevdiği bir oğlu öldü,
Onu ipekten bir kefene sardılar.
Onuna ağlamak için babası birkaç gün sonra kabre girdi.
İpek kefenin çürüdüğünü gördü ve kendi kendine dedi ki;
Ben ipeği ipek böceğinden zorla almıştım,
Şimdi mezardaki böcekler onu oğlumun üzerinden zorla almışlar.

فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذٖٓى اُوحِىَ اِلَيْكَۚ اِنَّكَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ ﴿٤٣﴾

43. Sen, sana vahyedilene sımsıkı sarıl. Şüphesiz sen, dosdoğru yoldasın.

“Sen, sana vahyedilene”; ahkâmını gözeterek Kur’ân’a *“sımsıkı sarıl.”* Bizim onları peşin olarak dünyada cezalandırmamız yahut bu işi âhirete ertelememiz fark etmez. *“Şüphesiz sen,”* kendisinde hiçbir eğrilik olmayan, tevhid ve İslâm *yolundasın.”*

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: Kur’an ahlâkıyla ahlâklanarak Kur’ân’a sımsıkı sarıl. Çünkü Kur’an Allah’ın sağlam ipidir. Kur’ân’ın akıp gittiği mecrâda sen de onunla yürü git. Kur’ân’ın dur dediği yerde dur. Ve Kur’ân’a güven. Zîrâ sen, doğru yoldasın, (böyle yaparsan) bu yolla bizim zâtımıza ulaşırsın.

وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْـَٔلُونَ ﴿٤٤﴾

44. Doğrusu Kur'an, sana ve kavmine bir öğüttür, şereftir. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız.

"Doğrusu Kur'ân" özel olarak *"sana ve"* genel olarak *"kavmine bir öğüttür, şereftir."* Tüm âlemler içinde böyle bir Kur'an nimetiyle yalnız siz rızıklandırıldığınız için *"ileride ondan"* Kur'ân'ın hukukunu yerine getirip getirmediğinizden, ona karşı olan tâzim ve teşekkürünüzden *"sorumlu tutulacaksınız."*

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Elbette her şeyin kendisiyle övüldüğü bir değeri vardır. Benim ümmetimin değer ve şerefi ise Kur'an'dır."*

Âyette geçen "kavim"den murad ümmettir. **Mücâhid**, Bazıları bunun "senin kavmin olan Kureyş'e bir şereftir" didiğini söyler. Çünkü şöyle denilmektedir: "Elbette bu yüce kitap, bu kavimden olan birine Allah'ın indirdiği bir kitaptır."

Kevaşi'de şöyle denilmektedir: Bu şerefe en layık olan, derecesine göre Kureyş'ten Peygamberimiz (s.a.)'e en yakın olan, ondan sonra ikinci derecede yakın olan, sonra yakınlık derecesine göre diğer Kureyşliler, sonra Haşimoğulları, sonra Muttaliboğullarıdır.

İbn Ata şöyle demiştir: Ey Peygamber! Senin bize intisab etmenle Kur'an sana şereftir. Kavminin de sana intisâb etmesiyle onlara şereftir. Çünkü şerefi yüce olana intisâb etmek büyük şereftir.

et-Te'vilât-ün Necmiyye' de şöyle denilmiştir: Kur'an-ı Kerîm'de sana ve sana tâbi olanlara Allah'a ulaşma şerefi vardır. Yakında bu şeref ve kerâmetten sorguya çekileceksiniz. Acaba bunun hakkını edâ edip gereğini yaptınız mı? Allah'a ulaşma yolunda cehd ü gayret göstererek bu nimetin şükrünü îfâ ettiniz mi? Yoksa Kur'ân'ı dünyevî menfaatler ve nefsânî arzular yolunda harcayıp onu bir düşüş vesilesi yaparak zâyi mi ettiniz? Bundan sorguya çekileceksiniz.

Bazıları şöyle demiştir: Âriflerin ilimleri keşif ve müşâhedeye dayalıdır. Başkalarının ilimleri ise bir takım akıl, fikir, düşünce ve zihin jimnastiklerinden ibârettir. Âriflerin yolunun başlangıcı takvâ ve sâlih ameldir. Diğerlerinin yolunun başlangıcı ise kitapları mütâlaa edip maslahatların hâsıl olması husûsunda yaratıklardan yardım istemektir.

Âriflerin ilimlerinin sonu Hayy ve Kayyûm olan Allah'ın zâtını müşâhedeye ulaşmaktır. Diğer insanların ilimlerinin sonu ise bir takım mevki, makam, şan, şöhret ve devamı olmayan dünya malını toplayıp yığmaktır.

Şâirin ifâdesiyle:

İlim ve edebi, ekmek almak için satan müfessir, zarar eder.
Akıl ve şerîat, akıllıların dîni dünyaya satmasına nasıl izin verir?

Nasıl ki ilmiyle âmil olmayan âlimle amel etmeyen câhil, Allah'ın kapısından kovulmuş olmaları bakımından farksız iseler, aynı şekilde ilim ve irfânıyla amel

etmeyen ârifle, ilim ve irfandan mahrum olup amel etmeyen gâfil kişi de Allah'ın kapısından kovulmuş olmaları bakımından birbirinden farksızdır. Çünkü kitap ve sünnetle amelde karar kılmadıkları sürece, sâdece ilim ve mârifet kabul ve kıymet sebebi değildir. Bilakis sâdece ilim ve mârifetin kurtuluş vesilesi olması, İslâm dışı bir takım filozofların görüşleridir.

Kurtuluş vesilesi olabilmesi için, mutlaka kitap ve sünnetle amel edilmelidir. Ehl-i Sünnet mezhebi ve İslâm filozoflarının görüşü de budur. İnsan ya hayvânî ya şeytânî ya da melekî bir tabiat üzeredir. Hayvânî olanlar kendilerine yemek, içmek, uyumak gibi şehvet halleri ve tabiat vasıfları gâlip olanlardır. Şeytânî olanlar ise kendilerine hased, kibir ve ucüb gibi şeytânî hallerin ve nefsânî vasıfların gâlip olduğu kimselerdir. Melekî olanlara gelince bunlar da kendilerine ilim, amel, zikir, tesbih ve buna benzer bir takım melekî haller ve rûhânî vasıfların gâlib olduğu kimselerdir.

Artık kim Kur'ân'a sarılır, onunla amel ederse Allah ona bilmediklerini öğretir; onu keşif ve müşâhede ehlinden yapar. Sonunda bu kişi iç ve dış âlemde Allah'ın âyetlerini okuyan, mükâşefe yoluyla Kur'an'ın hakîkatlerine vukûfiyet kazanan bahtiyar kullardan olur. İşte bu şeref, bu ümmete mahsus bir şereftir. Çünkü diğer ümmetlerin ellerinde kendilerini bu makamlara erdirecek bir Kur'an yoktur.

Rivâyet edildiğine göre **İbn Abbas** (r.a.) şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.), "Ya Rabbi! Ümmetler içerisinde üzerlerine bulutun gölge yaptığı, kendilerine kudret helvası ve bıldırcın eti indirilen bu ümmetten senin katında daha değerli bir ümmet var mı?" diye sordu. Allah Teâlâ: "Ey Mûsâ! Elbette Muhammed ümmetinin diğer ümmetler üzerine olan üstünlüğü benim yaratıklarım üzerine olan üstünlüğüm gibidir" buyurdu. Bu sefer Mûsâ (a.s.): "Ya Rabbi! Beni de onlardan kabul eyle" dedi. Allah Teâlâ: "Ey Mûsâ, sen onların zamanına ulaşamazsın. Fakat onların konuşmalarını duymak ister misin?" buyurdu. Mûsâ (a.s.): "Evet ya Rabbi" dedi. Allah Teâlâ, "Ey Muhammed ümmeti!" diye nidâ etti. Muhammed ümmeti de: *"Buyur Allahım buyur. Emrine âmâdeyiz, senin ortağın yoktur. Bütün hayırlar senin kudret elindedir"* dediler. İşte bu icâbet haccın sembollerinden yani; farz ve vâcip hükümlerinden oldu.[168] Allah Teâlâ da sonra şöyle buyurdu: *"Ey Muhammed ümmeti, elbette benim rahmetim azâbımı geçmiştir. Siz henüz bana isyan etmemişken ben sizi bağışladım. Siz istemeden ben lutuf ve keremimi size verdim. Artık sizden kim Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.)'in onun elçisi olduğuna şehâdet ederek bana kavuşursa, denizlerin köpükleri, yağmur damlaları, yıldızlar ve dünyanın günleri kadar günahı olsa da ben onu cennete yerleştiririm.*"

Tevrat'ta bu ümmetle ilgili olarak şu ifâde geçmektedir: "Onların kitapları göğüs ve gönüllerindedir." Yani bunlar Allah'ın kitabını ezberler ve korurlar demektir.

Mesnevi'de şöyle denilmektedir:

Ey oğul, Kur'ânın sadece zâhirine bakma,
Şeytan Âdem'in çamurundan başka bir şey görmedi.
Kur'ân'ın zâhiri de insanın şahsı gibidir,
Nakışları dışarıda, canı ise gizlidir.

وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَاۘ اَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ
اٰلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾

45. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize *(onların ümmetlerine)* sor! Rahmân'dan başka tapılacak tanrılar *(edinin diye)* emretmiş miyiz?

"Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize" onların ümmetlerine ve din âlimlerine *"sor!"*

Burada "onların ümmetlerine" şeklinde bir muzaf takdirine ihtiyaç vardır. Gerçekten önceden gönderilen peygamberlere sormak mümkün olmadığından mânâ, "önceden gönderdiğimiz elçilerin ümmetlerine ve din âlimlerine sor!" demektir. Bu tarzda bir diğer âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: ***"Eğer sen, sana indirdiğimizden şüphede isen senden önce kitabı okuyanlara sor!"*** (Yûnus, 10/94)

Bu mecâzî isnâdın faydası şudur: Burada sorulan şey, bizzat elçilerin haber verdikleri şeyin aynısıdır. Yoksa ümmetlerin yahut din âlimlerinin kendi uydurup söyledikleri değildir. İşte mecâzî isnadla buna tenbih edilmektedir.

"Rahmân'dan başka tapılacak tanrılar edinin diye emretmiş miyiz?" Hiç putlara tapmalarına dâir bir hüküm vermiş miyiz? Ve onların dinlerinden herhangi birinde böyle bir hüküm var mıdır? Bu sorudan maksad bütün peygamberlerin tevhidde ittifak ettiklerine delil getirmek ve bu tevhîdin Peygamberimiz (s.a.)'in ortaya koymuş olduğu yeni bir şey olmadığına tenbih içindir. Evet, bu durum Peygamber (a.s.)'ın yeni bir buluşu değildir ki yalanlanıp kendisine düşmanlık edilsin. Zîrâ tevhid konusu, müşrikleri Peygamber'i yalanlamaya ve ona muhalefet etmeye sevk eden sebeplerin en kuvvetlisidir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Soru sormak, şüphe ve karışıklığı ortadan kaldırmak içindir. Peygamber (s.a.)'in bu konuda bir şüphesi yoktu. Burada hitap Rasûlullah'adır, ancak bundan murad başkasıdır.

Hz. Âişe (r.anha.) vâlidemizin bildirdiğine göre bu âyet-i celîle indiği zaman Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuşlardır: *"Bu konuda şüphe eden ben değilim; bu soruyu soracak olan da ben değilim."*[169]

Zemahşerî bu âyetteki soruyu tamamen mecaz olarak yorumlamıştır. Dolayısısyla bu hitaptan maksad, Peygamber (s.a.)'den onların din ve milletlerini inceleyip araştırmasını istemektir. Bu ifâde Arapların "yere sor ırmaklarını kim yarmış, ağaçlarını kim dikmiş, meyvalarını kim devşirmiş?" sözünün bir benzeridir.

Âyetin muzaf takdir etmeden zâhiri üzere hamledilecek bir yönü daha vardır. O da şu rivâyettir: Peygamberimiz (s.a.) İsra ve Miraç gecesinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yürütülünce gelmiş geçmiş bütün nebî ve resuller kabirlerinden kalkıp temessül ederek Peygamberimiz (s.a.)'in etrafında toplandılar. Cebrâil (a.s.) ezan okuyup kamet getirdi ve: "Ey Muhammed (s.a.)! Buyur, öne geç. Bütün nebî ve rasul kardeşlerine namaz kıldır" buyurdu. Namaz bitince Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "Kureyş Allah'ın ortağı olduğunu zannetti. Yahudi ve hristiyanlar da Allah'ın evlâdı var sandılar. Ey Muhammed! Şu peygamberlere sor, Allah'ın ortağı var mıdır diye?" Sonra *"Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize (onların ümmetlerine) sor! Rahmân'dan başka tapılacak tanrılar (edinin diye) emretmiş miyiz?"* âyetini okudu. Peygamberimiz (s.a.): *"Hayır, sormayacağım. Bu konuda mevcud durum yeterli olup benim her hangi bir şüphem yoktur"* buyurdu. Şüphe etmedi, soru da sormadı. Bu konuda sahip olduğu kesin inancını ispat etti.[170]

Müfessir **Ebû'l Kasım** *Kitâbu't-tenzîl* adlı eserinde şöyle demiştir: Bu âyet İsrâ ve Miraç gecesinde Peygamberimiz (s.a.)'e Beyt-i Makdis'te/Kudüs'te indirilmiştir. Âyet inince peygamberler bunu işitip Allah'ın birliğini ikrar ettiler ve: "Biz tevhidle gönderildik" dediler.

Aynü'l-meâni sâhibi şöyle demiştir: Eserlerde geldiğine göre Mikâil (a.s) Cebrâil (a.s)'a Âlemlerin Efendisi (s.a.)'in bu soruyu peygamberlere sorup sormadığını öğrenmek istedi. Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "Onun yakîninden mükemmel bir yakîne, onun îmânından daha kuvvetli bir îmâna sahip bir kimse yoktur ki bu soruyu ona sorsun. Keşifte istiklâli olan birisi, delile neden teveccüh etsin?"

*Mesnevi'*de şöyle denilmiştir:

Cilalanıp parlatılmış aynayı yeniden cilalamak câhillik olur.
Sultan huzurundan mektup ve elçi aramak çirkinlik olur.

Âyette işâret edildiğine göre, bütün peygamberlerin gönderiliş gayesi nefis, şeytan, hevâ ve hevese yahut dünya ve âhirete mâtuf Allah'tan başkasına ibadet etmekten yasaklamaya yöneliktir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Oysa kendilerine dîni yalnız Allah'a hâlis kılıp onu birleyerek Allah'a kulluk etmeleri… emredilmişti."*** (el-Beyyine, 98/5) Yani ibadetten yalnız Allah'ı kasdetmeli ve onu taleb etmelidir. Zîrâ matlûb, mahbûb ve mabûd yalnız O'dur.

Bazı büyükler şöyle demişlerdir: Mevlânı dünya ve âhiretten herhangi bir şeyle beraber isteme. Zâhir, bâtın, ilim, irfân, zevk, vicdân, şühûd, ayân evet hiçbir şeyi O'nu talebde araya katma. O'nu hiçbir şeysiz iste ki hâlis tâlib olup dîni yalnız O'na hâlis kılmış olasın. Hiçbir şeysiz dostun dostluğuna tâlib olunca başkasının boyunduruğundan kurtulur, Mevlânın boyunduruğunda hür ve bâki olursun. İşte o zaman tek bir efendinin husûsî kulluğunu kazanmış olursun. Artık sana Abdullah/Allah'ın kulu demek uygun olur. Abdi kul, köle fakirdir. Çünkü onun sahip olduğu, elinde olan her şey efendisine âiddir.

Aynı zamanda efendisinin zenginliği ile de zengindir. Çünkü efendisinin bütün hazineleri kölesine âiddir.

Peygamberimiz (s.a.)'in şu buyruğu bu makamın işâretlerindendir: *"Kıyâmet günü fakir bir kul huzura getirilir. Dünyada bir kişinin diğerine özrünü arz etmesi gibi Allah Teâlâ bu kişiye özrünü arz eder ve şöyle buyurur: «İzzet ve celâlime yemin olsun ki seni küçümsediğim için dünyayı senden esirgemiş değilim. Ancak dünyadaki mahrumiyetine karşılık sana burada nice iyilik ve fazîletler hazırladım. Ey kulum! Şöyle ortaya çık, şu saflarda bulunan insanlara bir bak. Dünyada sana benim rızam için yardım edip seni doyuran, giydiren kimler varsa elinden tut ve getir, onu sana bağışlayacağım.» O gün insanlar mahşerde ter gölleri içinde ağızlarına kadar gömülmüş durumdadır. İşte bu fakir kul saflar arasına girer. Dünyada Allah rızası için kendisine yardım edenleri oradan kurtarıp alır ve cennete girdirir."*[171]

Firdevs bahçesinin anahtarı ihsânın elindedir.
Cenneti mi istiyorsun? O halde dirhemin başından kalk.

---

[160]. Deylemî, Hadis no: 948.
[161]. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 385.
[162]. Sehâvî, Mekàsıd, s. 113.
[163]. Müslim, Fezâil, 2288.
[164]. Münâvî, III, 400.
[165]. Suyûtî, Câmiu's-sağîr, 3771; Kenzu'l-ummâl, 31903.
[166]. Müslim, Birr, 2565.
[167]. Heysemî, 3529.
[168]. Malum hac yahut umre için ihram farzdır. İhram ise niyet etmek ve erkeklerin diğer elbiselerden sıyrılıp yalnız ihram elbisesine bürünerek bir de burada bahsedilen ve telbiye olarak bilinen "lebbeyk Allahümme lebbeyk…" duâsını okumaktan ibarettir. (Mütercim)
[169]. Hâzin, Lübâb, V, 434.
[170]. İbn Kesir, IV, 129.
[171]. Irakî, Muğnî, IV, 196.

ANDOLSUN
BİZ MÛSÂ'YI
FİRAVUN'A GÖNDERMİŞTİK

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مُوسٰى بِاٰيَاتِنَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ فَقَالَ اِنّ۪ي رَسُولُ
رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَٓا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ
﴿٤٧﴾ وَمَا نُر۪يهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَاۘ وَاَخَذْنَاهُمْ
بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ اِذَا
هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾ وَنَادٰى فِرْعَوْنُ ف۪ي قَوْمِه۪ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ ل۪ي
مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ الْاَنْهَارُ تَجْر۪ي مِنْ تَحْت۪يۚ اَفَلَا تُبْصِرُونَۜ ﴿٥١﴾
اَمْ اَنَا۬ خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ مَه۪ينٌ وَلَا يَكَادُ يُب۪ينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَٓا
اُلْقِيَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِن۪ينَ ﴿٥٣﴾
فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِق۪ينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّٓا
اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَع۪ينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا
وَمَثَلًا لِلْاٰخِر۪ينَۚ ﴿٥٦﴾

46. Andolsun biz Mûsâ'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Mûsâ: Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim, demişti.

47. Onlara âyetlerimizi getirince, bunlara gülüvermişlerdi.

48. Onlara gösterdiğimiz her bir âyet *(mûcize)* diğerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye onları azâba uğrattık.

49. Bunun üzerine dediler ki: Ey büyücü! Sana verdiği ahde göre bizim için Rabbine duâ et; çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.

50. Fakat biz onlardan azâbı kaldırınca, sözlerinden dönüverdiler.

51. Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: «Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâla görmüyor musunuz?»

52. «Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?»

53. «Ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?»

54. Firavun kavmini aldattı; onlar da kendisine boyun eğdiler. Onlar yoldan çıkmış

bir kavimdir.

55. Böylece bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk.

56. Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık.

“Andolsun biz Mûsâ’yı da âyetlerimizle” peygamberliğinin doğruluğuna delâlet eden dokuz mûcizeyle[172] *“Firavun’a ve ileri gelen adamlarına”;* yani kavminin ileri gelen eşraf ve ulularına *“göndermiştik de Mûsâ”* onlara *“ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim, demişti.”*

Kavmin ileri gelen eşraf ve ulularına gönderilen aynı zamanda diğer ayak takımına da gönderilmiş demektir. Çünkü bu kesim, ileri gelen eşrâf tâifesine tâbidirler.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِاٰيَاتِنَا اِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

47. Onlara âyetlerimizi getirince, bunlara gülüvermişlerdi.

Mûsâ (a.s.) saâdete ermeleri, inkâr ve kötülüklerden vazgeçmeleri ve faydalanmaları için *“onlara âyetlerimizi getirince”* onlar, âyetleri daha ilk gördüklerinde hiç düşünmeden yalanlamışlardı. Haksızca ve böbürlenerek *“bunlara gülüvermişlerdi.”* Âyetlere karşı zâlimâne ve mütekebbir tavırlarından dolayı bunların bir büyü ve göz boyama olduğunu söylemişlerdi.

وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ اِلَّا هِيَ اَكْبَرُ مِنْ اُخْتِهَاۘ وَاَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾

48. Onlara gösterdiğimiz her bir mu’cize diğerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye onları azâba uğrattık.

“Onlara gösterdiğimiz her mu’cize diğerinden” kızkardeşinden *“daha büyüktü.”* Yani inkârı durumunda azâbı da büyük olması için, bir sonraki mu’cize bir öncekinden daha büyüktü. “Âyet” kelimesi müennes olunca bundan “üht”/kız kardeş olarak tâbir edilmiştir. Sıhhat, doğruluk ve âyetlerin her biri diğerinin bir benzeri, arkadaşı ve dostu olması, sonuçta “âyet” sayılma bakımından müşterek oldukları için bir önceki ve bir sonraki âyetler “kız kardeşler” olarak isimlendirilmişledir.

*Keşfu’l-esrâr’*da şöyle denilmektedir: Bu konuda Farslılar (zâhidler) derler ki; hepsi de birbirinden daha iyi, daha güzel ve daha büyüktür.

Bu ifâdeden maksad, bu âyetlerin her birini daha fazlası olmayacak şekilde bir büyüklükle nitelemektir. Bu, kinâye şekillerinden biridir. Fakir **(Bursevî)** der ki:

Açıkça anlaşılması gereken şudur ki bu ifâde, terakkî yani sözü peyderpey yükseltme babındandır. Bir milletin kökünün kesileceği safhalarda âyetullah ve sünnetullah böyle cârî olmuştur.

Bazıları şöyle demişlerdir: Özellikle her gelen âyet bir çeşit i'cazla diğerinden daha özel, bu itibarla da daha üstündür.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Âyet ve mu'cizeler âyet olmaları bakımından hadd-i zâtında eşit olup itibârî farklılıklar arz etmektedir. Kur'an âyetleri de böyledir. Bunların her biri Allah kelâmı olmaları bakımından eşittirler. Mânâlarındaki katman ve derinlikler bakımından farklılık arz etmektedirler. Buna göre bir âyetin diğerinden daha büyük olduğu ifâdesinden murad, o âyetin bir yönden diğerinden daha fazla oluşudur. Bu ifâde mecâzdır. Çünkü fiil ve isimlerin muhtevâsında bulunan masdarlar, mâhiyet için konulmuş olup, dağınık ferdleri ifâde etmezler.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın onlara getirmiş olduğu her mu'cize, bir öncekinden daha açık ve bâriz idi. Onlar da buna mukâbil her gelen mu'cizeyi, insanın tabiatında bulunan ziyâde zâlimlik ve câhillikten dolayı, bir öncekinden daha bir kötü ve daha tepkili karşılamışlardır.

Bahsedilen mu'cizeler, Mûsâ (a.s.)'ın peygamberliğine delâlet eden mu'cizeler olup kâfirler için de caydırıcı bir uyarı ve azap niteliği taşımaktadır.

İçinde bulundukları inkârdan *"doğru yola dönsünler diye onları azâba uğrattık."* Onları kıtlık, tûfân, çekirge, kan, silme körlük gibi türlü cezâlar ile cezâlandırdık. Zîrâ insan, çok câhil olması sebebiyle, kulluk ayakları üzerinde Allah'a dönememektedir. Ancak yoksulluk ve sıkıntı zincirleriyle Yüce Hazret'e çekilerek gelmektedir.

Âyette "لَعَلَّ/lealle" kelimesi bu sûrenin evvelinde geçtiği gibi ta'lîl mânâsında olmak üzere "كَيْ/key" yerinde mecâzen kullanılmıştır. Bunu mutezilenin te'vîl ettiği gibi "küfürden îmâna dönmelerini irâde ettiğimiz için" şeklinde anlamak katıksız hatadır. Çünkü irâde, murad edilen şeyin gerçekleşmesini gerektirir. Teklîfî emir ise böyle değildir. Bazen Allah, irâde etmediği şeyi de emreder. İrade ettiği ise mutlak olur.

وَقَالُوا يَٓا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾

49. Bunun üzerine dediler ki: Ey büyücü! Sana verdiği ahde göre bizim için Rabbine duâ et; çünkü biz artık doğru yola gireceğiz.

"Bunun üzerine" Firavun ve kavmi kendilerine azap gelip beşerî tâkatlerinin daralıp tükendiği her defasında Mûsâ (a.s.)'ın duâsıyla azâbın kaldırılmasını istedikleri halde bu hassas konumda bile son derece azgın yahut ahmak oldukları için veya daha önce alışmış oldukları tarz üzere iyice şaşkınlıklarından dolayı *"dediler ki: "Ey büyücü! Sana verdiği ahde göre bizim için Rabbine duâ et"* de azâbı üzerimizden kaldırsın. Senin duân vesilesiyle bizden azâbı kaldırırsa *"biz artık doğru yola geleceğiz"* ve

îman edeceğiz.

Müftî Sâdî şöyle demiştir. Zâhir olan şudur ki, ***“Ey Mûsâ! Sana verdiği ahde göre bizim için rabbine duâ et”*** (el-A’râf, 7/134) âyetinde olduğu gibi aslında kavmi Mûsâ’ya özel ismiyle “Ey Mûsâ!” diye hitap etmişlerdir. Fakat burada Allah onların sözünü, onların ibâresiyle değil de kalplerinde gizlemiş oldukları “Mûsâ’nın büyücü olduğu” inancına muvafık olarak zikretmiştir. Çünkü tesellî makamı bunu gerektirmektedir. Nitekim Kureyş de Peygamberimiz (s.a.)’e büyücü, getirmiş olduğu Kur’ân’a da sihir ve büyü demekteydiler.

Hasan Basrî’den yapılan rivâyette ise Mûsâ’nın kavmi bunu alay tarzıyla söylemiştir. **İbn Bahr’**e göre “sâhir”, müsâbaka ve mücâdelelerde gâlip olan demektir demiştir. Bazıları kavminin bunu tâzim ve saygı maksadıyla söylediğini ifâde etmişlerdir. Çünkü sihir ve büyü o kavmin nezdinde büyük bir ilim ve güzel bir sıfat idi. Büyücünün şan, şeref ve itibarı yüksek olurdu. Sanki bu hitapla “Ey büyüyü tam bilen, bu konuda uzman olan insan!” demiş oldular.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’ de şöyle denilmektedir: Mûsâ’nın kavmi dûçar kaldıkları sıkıntı ve çaresizliğe rağmen “Ey Nebî, Ey Rasûl” demediler, yine *“Bizim için Rabbimize duâ et!”* demediler. Çünkü onlar doğru bir niyet ve temiz bir inançla Allah’a dönmemişlerdi ki bu îman nûruyla Mûsâ’yı Allah’ın hak peygamberi, Allah’ı da Rableri olarak görsünler. Ancak böyle bir sıkıntı ve çaresizlik içinde, kalplerini değil, nefis ve canlarını kurtarma telâşına düştüler.

“Ahd” kelimesi aslında “tavsiye” mânâsında “ilâ” harfi cerriyle müteaddi olur. Ancak burada “ilâ” harfi cerri yerine “indeke” zarfı getirilmiştir. Şunu bildirmiş oluyor ki, bu vasiyet Mûsâ (a.s.) tarafından korunup gereği yerine getirilecektir. Zâyi olup hükümsüz kalmayacaktır.

Râgıb şöyle demiştir: “Ahd etmek” bir şeyi her halükârda koruyup gözetmektir. “Falan kişi filancaya ahd etti” demek ahdi ona attı ve bu ahdin korunmasını tavsiye etti, demektir. Mânâ: “Allah’ın senin nezdindeki peygamberlik hakkı için” demektir. Çünkü peygamberlik Allah’ın bir ahdidir. Yahut “Allah senin duânı kabul etme sözü verdiği için” veya “hidâyet yahut îman sahibi olanlardan azâbı kaldırma sözü sebebiyle” demektir. Bazıları da “بِمَا/bimâ”daki “bâ”nın yemin anlamında olduğu düşüncesinden hareketle âyete “senin nezdinde bulunan peygamberlik hakkı için” mânâsı vermişlerdir.

“Biz artık doğru yola geleceğiz!” Senin duâ etmen sebebiyle bizden azâbı kaldırması durumunda bizler îman edip doğru yola geleceğiz. Bu, Mûsâ (a.s.)’ın duâ etmesine bağlı bir îman sözüdür. Bunun için peygamberlik konusunda itiraz etmekte; şâyed bu iddiâ doğruysa yola geleceklerine söz vermektedirler. Onlar “rabbine duâ et” diyor, fakat “ rabbimize” demiyorlar. Çünkü Allah, ancak îmandan sonra onların rabbi olacaktır. Bu sözü söyledikleri anda ise onlar Firavun’un rablığını kabul etmektedirler.

فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٥٠﴾

50. Fakat biz onlardan azâbı kaldırınca, sözlerinden dönüverdiler.

"Fakat biz onlardan" Mûsâ'nın duâsıyla *"azâbı kaldırınca"* hemen *"sözlerinden dönüverdiler;"* küfür ve inkârlarına dönüp onda ısrar ettiler.

"اَلنَّكْثُ/neks" aslında ip, örgü ve benzeri şeyleri bozup çözmektir. Burada mecâzen ahdi bozma için kullanılmıştır. Mânâ şöyledir: Verdikleri hidâyet ve îman sözünü derhal bozdular. Süratle sözlerini bozmaya koştular ve bunu hiç ertelemediler. Derhal inkârlarına dönüp bunda ısrar ettiler. Verdikleri bu sözlerinde durmayıp ahidlerini bozunca da Allah tarafından lânetlendiler. İşte bu lânetlenmenin sonucu olarak boğulmaya mahkum edildiler ki bu konu ileride gelecektir. Öyleyse akıllı insan ahde vefâ etmeli, sözünde durmalıdır.

Hikâye edildiğine göre Arap krallarından **Numan b. Münzir** her sene kendisi için bir uğurlu bir de uğursuz gün tayin ederdi. Tespit ettiği uğurlu günde karşısına çıkan ilk adama yüz deve verir, daha bir takım hediyeler takdim ederdi. Uğursuz günündeyse karşısına çıkan ilk adamı öldürtürdü. İşte böyle uğursuz gününde karşısına güçlü bir adam çıktı. Adam öldürüleceğini anladı ve şöyle dedi: "Allah kralımıza ömür versin. Elbette ben bir ihtiyaç ve zarûretten dolayı böyle bir günde dışarı çıkmış bulundum. Ancak öldürülmemin sabah yahut akşam olması da pek bir şeyi değiştirmez. Şâyet kral hazretleri izin verirlerse âile ve çocuklarıma bir miktar azık, yiyecek vesâire götüreyim ve onlarla vedâlaşıp tekrar döneyim" dedi.

Kralın bu durum karşısında kalbi yumuşadı. Ancak bu işin kefâletle olabileceğini, dönmediği takdirde kefilin öldürüleceğini söyledi. Aralarından Şerik b. Ali "ben kefilim" dedi. Adam gitti. Sonra akşama yakın döndü. Kral adamı görünce başını eğdi, sonra başını kaldırıp şöyle dedi: "Ben sizin ikiniz gibisini hiç görmedim. Sen ey güçlü adam vefada emsalsiz bir örnek sergileyip bu konudaki en üstün makamı elde ettin. Artık bunun ötesinde vefâ konusunda övünülecek bir makam yoktur. Ey Şerik sana gelince sen de bu konuda canını riske atarak muazzam bir cömerdlik ve kararlılık örneği sergiledin. Şimdi ben bu üç kişinin en cimrisi olmayacağım. Biliniz ki ben sizin hayrınıza insanların üzerinden bu uğursuz günü kaldırdım."

Sonra bu güçlü adama, "seni bu denli sadâkat ve vefâ ehli olmaya sevkeden nedir?" diye sordu. Adam "dinimdir" dedi ve ekledi: "Vefâsı olmayanın dîni olmaz." Dolayısıyla anlaşıldı ki vefâ kurtuluş sebebidir.

Mesnevi'de şöyle denilmektedir.

Vefa toprağına bir yudumcuk olsun döken kimseden
Devlet avı nasıl kaçabilir?

Bizde vefâ mertebelerinin ilki, iki cümlesiyle beraber kelime-i şehâdet getirmektir. Allah Teâlâ bu sayede müslümanın can ve malını koruma altına alır. Vefânın son mertebesi ise, bırak başkasını, kendisini bile hatırlamayacak şekilde tevhid denizine dalış yapmaktır. Dâimî vuslat ve kurtuluş Allah'tandır.

Bazılarından şöyle rivâyet edilmiştir: Bir adam tecrîd ayağı üzere yani Allah'a tam bir tevekkül ile hac yolculuğuna çıktı. Hiç kimseden bir şey istemeyeceğine dâir Allah'a söz verdi ve yola koyuldu. Bir hayli ilerleyip bir müddet beklediği halde hiçbir zuhûrât olmadı. Artık yürümekten âciz kaldı. Şöyle dedi: "Bu durum, insanı ölüme götürecek zarûrî bir durumdur. Çünkü bu şekilde zayıf düşüp yola devam edemeyeceğim. Allah insanın kendi canını tehlikeye atmasını yasaklamıştır." Sonra başkalarından bir şeyler istemeye karar verdi. Tam bu sırada içinden gelen bir düşünce onu bu kararından caydırdı. "Hayır, böyle ölürüm fakat Allah'a verdiğim sözü bozmam" dedi. Kafile ilerleyip gitti. Bu adam kafileden ayrılıp geride kaldı. Adam kıbleye döndü, yatıp uzanarak beklemeye başladı. Adam böyle me'yüs ve mahzun beklerken birden yanı başında beraberinde bazı nevaleler bulunan bir atlının durduğunu gördü. Atlı kişi adama bir şeyler yedirip içirdi, sıkıntısı bertaraf edildi. Atlı, adama: "Kâfileye yetişmek istiyor musun? diye sordu. Adam, "Nasıl yetişebilirim ki!.. Onlar artık çok uzaktalar" dedi. Atlı adama "kalk bakalım" dedi. Beraberce birkaç adım yürüdüler. Sonra "tamam dur ve burada bekle. Kafile arkadan gelecektir" dedi. Adam durup bekledi. Biraz sonra kafilenin arkadan geldiğini gördü. İşte bu durum, Allah Teâlâ'nın huzûr ve müşâhede ehli olan dostlarına tayy-ı mekân kabilindendir.

Sözle erbâb-ı hâl olunmaz,
Hazîneden söz etmekle varlıklı olunmaz.

وَنَادٰى فِرْعَوْنُ فٖى قَوْمِهٖ قَالَ يَا قَوْمِ اَلَيْسَ لٖى مُلْكُ مِصْرَ وَهٰذِهِ
الْاَنْهَارُ تَجْرٖى مِنْ تَحْتٖى اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾

51. Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: «Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hâla görmüyor musunuz?»

"Firavun" bizzat kendisi yahut bir münâdî ile, onların toplu halde bulunduğu bir ortamda, Mûsâ'nın duâsıyla azab bertaraf edildikten sonra ve Mûsâ'ya îman edecekleri endişesiyle *"kavmine seslendi ve"* azamet ve iftiharla *"şöyle dedi: «Ey kavmim,"* ey Kıptîler! *"Mısır mülkü"* kırka kırk fersah, köşkümün altından veya emrimle *"akıp giden şu ırmaklar benim değil mi?"* Bunu *"hâlâ görmüyor musunuz?"*

Kâşifî şöyle demiştir: İskenderiye'den Şam sınırlarına kadar Mısır benim memleketim

değil mi?”

*Fethürrahman’*da şöyle denilmiştir: Mısır, İskenderiye’den Nil nehri boyunca Asvân’a kadar uzanan yerdir. Asvân ise Mısır topraklarında bir beldedir. *Kamus’*ta da böyledir.

*Ravzatü’l-ahbâr’*da şöyle denilmektedir: Mısır, Nûh (a.s.)’ın oğlu Hâm’ın oğlu Mısır tarafından binâ edilen mâruf ülkedir. Bânîsi sebebiyle Mısır diye isimlendirilmiştir.

*Kamus’*ta şöyle denilmiştir: “مَصَّرُوا الْمَكَانَ تَمْصِيرًا/massaru’l-mekâne temsîren” yani orayı şehir yaptılar, orası da şehir oldu, demektir.

Mısır mâlum ülkedir. Şehirleştiği için bu isim verilmiştir. Yahut Nuh oğlu Mısır bu ülkeyi kurduğu için bu isim verilmiştir. Bazıları şöyle demiştir: Mısır bilinen ülkedir. Kişi bir şeyi kesip ayırdığı zaman “مَصَّرَ الشَّيْءَ يُمَصِّرُهُ/massara’ş-şeye yumassıruhu” denir. Çünkü orası, imar ve onarımla sahradan ayrılmıştır.

“Irmaklar”dan maksad, Nil ve Nil’in kollarıdır. Nitekim *Keşfu’l-esrâr’*da belirtildiğine göre, Nil nehri üç yüz altmış kola ayrılmıştır.

Ancak burada kasd edilen ırmaklar, Nil dışındaki dört büyük körfezdir. Bunların en büyükleri dört ırmaktır. Bunlar; Melik ırmağı -ki bu İskenderiye ırmağı olarak bilinir-, Tolon ırmağı, Dimyat ırmağı ve Tinnîs ırmağıdır. “Tinnîs” kelimesi bıçak mânâsında olan “sikkîn” gibidir. Rum denizi adalarından bir adada bulunan aynı zamanda Dimyat yakınlarında olup değerli elbiseler nispet edilen bir şehirdir. *Kamus’*ta da böyledir.

Kâşifî şöyle demiştir: Dört büyük ırmak onun bahçesine gidiyor ve saraylarının altından geçiyordu.

Harîdatü’l-acâib kitabında şöyle denilmektedir: Dünyada Nil nehrinden daha uzun bir nehir yoktur. Çünkü bu nehrin iki aylık mecrası İslâm ülkesinde, iki aylık mecrası küfür ülkesinde, iki aylık mecrası insanların bulunduğu mamur bölgede, dört aylık mesâfesi de harap bölgededir. Çıkış noktası Kamerun dağıdır. Bu bölge ekvator çizgisinin arkasına düşmektedir. Buraya Kamer dağı denmesi ise ayın bu bölgeye hiç doğmamasındandır. Çünkü bu dağ ekvator çizgisinin dışında kalır ve ayın nûru, ışığı oraya ulaşmaz. Ayın ışığı karanlık denizden yani Kara denizden çıkıp Kamer dağının altına girmektedir. Dünyada Pakistan’daki Mehran ırmağından başka Nil nehrine benzeyen bir nehir yoktur.

Firavun *“hâlâ görmüyor musunuz?”* ifâdesiyle mülkünün büyüklüğünü kasdetmektedir. Abbasi halifesi **Harun Reşid** bu âyeti okuduğunda, “Vallahi bu şehre en hasis, en cimri olan köleyi vâli olarak atayacağım” derdi. Nitekim o, buraya abdest suyunu teminle görevli, siyah tenli ve ahmak bir köle olan **Hasib** isimli birini vâli olarak atamıştır. Bu kişide akıl eksikliği ve kifâyetsizlik öyle bir dereceye gelmişti ki bir gurup Mısır çiftçisi, “Nil kenarına pamuk ekmiştik, ansızın bir yağmur geldi ve ekilenler telef oldu” diye ona şikâyette bulundular. “Yün ekseydiniz telef olmazdı” dedi. Bilginlerden birisi bu sözü işittiğinde güldü ve şöyle dedi:

“Eğer servet ilim ile artsaydı,

Câhilden daha fakir kimse olmazdı.
Hâlbuki câhillere öyle rızıklar erişiyor ki
Âlimler bu duruma şaşırıp kalıyorlar."

Abdurrahman b. Tâhir'den rivâyet edildiğine göre Harun Reşid Mısır'a bir vâli tâyin etti. Vâli Mısır'a gitmek üzere yola koyuldu. Nihâyet şehri uzaktan görünce "Firavun'un kibirlenip böbürlenerek «Mısır mülkü benim değil mi» dediği ülke bu mu? Vallahi bu Mısır hiç de girmeye değmez" dedi ve atının yularını salıverdi.

اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هٰذَا الَّذ۪ي هُوَ مَه۪ينٌ وَلَا يَكَادُ يُب۪ينُ ﴿٥٢﴾

52. «Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?»

"Yoksa ben," bu saltanat ve zenginlikle *"kendisi zayıf,"* hakîr ve fakîr, dilindeki pepelikten dolayı *"nerdeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?"*

Âyetin başındaki "أَمْ/em" edatı munkatıa olup "بَلْ اَنَا خَيْرٌ/bel ene hayrun" yani "bilakis ben ondan daha hayırlıyım" demektir. "Hemze" takrîr yani onları bu durumu kabullenip ikrâr etmeye yönlendirmek içindir. Sanki Firavun, fazîlet sebeplerini ve üstünlük gerekçelerini sayıp döktükten sonra şöyle demiş oluyor: "Sizin nezdinizde ıspat edilip yerleşti ki ben Mûsâ'dan daha iyi, daha hayırlıyım. Onun durumu şöyledir.." **Ebu'l-Leys**'e göre burada mânâ "ben ondan daha iyiyim" demek olup "أَمْ/em" zâiddir. Muhakkık ulemâ ise burada "أَمْ/em" kelimesinin istifham/soru mânâsı dikkate alınmaksızın bir sözden diğer söze intikal için olduğunu söylemişlerdir. Nitekim اَمَّا ذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ***"yoksa ne yaptınız?"*** (en-Neml, 27/84) âyetindeki kullanım da böyledir.

Müftü Sa'dî demiştir ki: Bu âyette "ihtibâk" sanatı icrâ edilmiş de olabilir. Önce "ibsâr" görme zikredilmiş ikinci durumda bunun bir benzerinin hazfedildiğine delâleti sağlanmıştır. İkinci olarak "hayırlı oluş" zikredilmiş başta bunun bir benzerinin hazfedildiğine delâleti sağlanmıştır. Mânâ şöyledir: "O benden hayırlı mı ki size anlattığım şeyleri görmüyorsunuz? Yoksa ben mi ondan hayırlıyım ki siz zâten bunu görüyorsunuz."

"مَه۪ينٌ/mehîn" kelimesi "اَلْمَهَانَةُ/mehânet" kökünden gelip azlık ve fakirlik demektir. *"Nerdeyse söz anlatamayacak durumda bulunan"*, dilindeki pepelikten dolayı nerdeyse sözü izah edemeyecek olan biri nasıl peygamberlik için elverişli olabilir ki. Firavun bu sözüyle şunu demek istiyor: "Mûsâ'nın saltanat ve siyâsete dâir kendisini destekleyip takviye edecek delilleri ve alametleri yoktur." Nitekim Kureyş de ***"Bu***

Kur'ân iki şehirden, büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (ez-Zuhruf, 43/31) sözleriyle bunu kasdetmişlerdir. Yani Firavun Mûsâ'ya "bu adam fesâhat ve belâgat sahibi biri değil" demiş oluyor. Halbuki bütün peygamberler fasîh ve belîğdirler. Firavun bunu Mûsâ'ya bir iftirâ olarak ve onu insanların gözünde küçük düşürmek için söylüyor. Evet, kor ateşi ağzına alması sebebiyle bir dönem bir pepelik ve dilinde bir tutukluk olmuştu. Fakat bu durum sonradan kaybolmuştur. Nitekim, ***"Ey Mûsâ istediğin sana verildi"*** (Tâhâ, 20/36) âyeti bunu haber vermektedir.

"Ratte" denilen pepelik pelteklikten başka bir şeydir. Bu pepelik dilde meydana gelen bir tutukluk olup konuşmanın akıcılığına ve halâvetine engel olmaktadır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Peygamberler her türlü ayıplardan, insanları tiksindirip nefret ettirici âfetlerden sâlimdirler. Nitekim mahallinde bu durum sâbittir. Bursa'da medfun bulunan **Şeyh Abdü'l-Mümin** Efendi'nin dilinde bir tutukluk vardı. Ancak Bursa Ulu Câmi'de *İhya* derslerini takrîr ederken Allah'ın izniyle dili çözülür ve bu tutukluk kaybolurdu. Bir velînin durumu böyle olursa her kemâlattan büyük nasibi olan Mûsâ (a.s.)'ın ve diğer peygamberlerin ilâhî vahyi edâ etme hâli nasıl olur? Biz nice peltek ve pepe insanlar gördük Kur'an okurken bülbül gibi şakıyorlardı. İşte bu Allah'ın rahmetinin ve yüce hikmetinin eserlerindendir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye' de şöyle denilmektedir: Âyet şuna işâret etmektedir ki insan Allah'tan başka bir şeyle ululuk ve yücelik iddiâ ederse onun ölümü ve helâki o şeyden olur. İşte Firavun, Mısır'ın mülkü ve Nil nehrinin kendi emriyle akıyor olmasıyla gururlanınca ölüm ve helâki de bundan olmuştur. Yine kim başkasını küçümser, hakîr görürse Allah o kişiyi o mütekebbir insana musallat eder. İşte Firavun Mûsâ (a.s.)'ı küçümseyip konuşmasını beğenmedi. Onu fakirlik, pelteklik ve pepelikle ayıpladı, "ben ondan daha iyiyim" dedi. Sonunda Allah Mûsâ'yı Firavun'a musallat etti. Ve Firavun'un helâki Mûsâ'nın elinden oldu.

Âyetin işâret ettiği hususlardan biri de şudur: Firavun'un "ben mi hayırlıyım yoksa o mu?" tarzındaki sözü İblis'in sıfatlarındandır. Bu sıfat Fravun'da da vardır. Firavun'un asıl sıfatı ***"ben sizin en yüce rabbinizim"*** (en-Naziât, 79/24) sözü idi. Oysa bu sıfat İblis'te yoktur. İnsan şunu bilmelidir ki Allah Teâlâ insana özel bir kâbiliyet vermiş ve ***"Biz insanı en güzel biçimde yarattık"*** (et-Tîn, 95/4) buyurmuştur. İnsanın bu özel kâbiliyeti bozulunca artık o, İblis ve daha başkalarının düşemeyeceği aşağıların en aşağısına düşer ve yaratıkların en kötüsü olur. Şâyet insan kendisine yaratılışta verilen bu özel kâbiliyeti geliştirip kemâle erdirirse artık o, hiçbir mukarreb meleğin dahi ulaşamayacağı yücelerin yücesine çıkar ve yaratıkların en iyisi olur.

Sâib şöyle demiştir:

Büyüklük, kendini kötü huylardan temizlemektir,
Bunu yapamıyorsan büyüklük taslamamalısın.
Padişah için yabancı bir ülkede yüzlerce tehlike vardır,
Kendi sınırından bir adım bile fazla dışarı çıkmamalıdır.

İşte ey insan, ey Müslüman; sen şimdi İblis'in ve Firavun'un hâlini gördün ve bildin. Artık nefsini ıslah edip şeytanı şeytan, Firavun'u Firavun yapan rezil sıfatlardan temizlenmeye gayret göster. Allah'tan o yüce huzura çıkmadan önce bizlere inâyet ve hidâyetle yardım etmesini diliyoruz.

فَلَوْلَآ اُلْقِىَ عَلَيْهِ اَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ اَوْ جَٓاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾

53. «*(Eğer doğru söylüyorsa)* ona altın bilezikler verilmeli veya yanında ona yardımcı melekler gelmeli değil miydi?»

"(Eğer o, doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler verilmeli" hazinenin anahtarları kendisine teslim edilmeli *"veya yanında"* kendisine yardım eden, onu destekleyen ve doğruluğuna şâhidlik yapan *"melekler gelmeli değil miydi?"*

Râgıb şöyle demiştir: "اَلْاِقْتِرَانُ/iktirân" kelimesi, iki veya daha fazla eşyanın bir arada toplanması konusunda aynen izdivaç kelimesi gibidir.

"Ona altın bilezikler verilmeli" sözünü bir sitem, azar ve kınama mâhiyetinde söylemişlerdir.

"أَسْوِرَةٌ/esviretün" kelimesi "سِوَارٌ/sivâr" kelimesinin çoğuludur. "أَسَاوِيرُ/esâvîr" kelimesindeki "yâ" harfine mukabil kelimenin sonuna "ta" getirilmiştir. Yani "esvâr" kelimesindeki "elif'e mukâbil gelen "yâ"nın yerine "ta" gelmiştir. Bunun benzerleri "zenâdika" ve "betârika" kelimeleridir. Bu kelimelerin sonlarına gelip "ha" olarak okunan "ta"lar "zenâdîk" ve "betârîk" kelimelerindeki "yâ"dan ivaz olarak gelmiştir. Bu "yâ"lar da tekillerindeki zındîk ve bıtrîk kelimelerindeki "yâ"dan bedel gelmişti. *Kamus'*ta belirtildiğine göre "sivâr" yahut "süvâr" kalp demektir. Üsvâr gibidir. Çoğulu ise "esvire", "esâvîr" ve "esâvire" dir. *Müfredât*'da "süvâru'l-mer'eti"/kadının bilezikleri diye geçmektedir. Kelimenin aslı "düstüvâre" olup bazılarına göre aslı farsça iken sonradan Arapçaya katılmıştır.

"ذَهَبٌ/zeheb"/altın eriyen, saf ve sarı olup diğer cisimlere göre daha ağır olan kıymetli bir madendir. Mânâ şöyledir: Mûsâ'nın üzerine altın bilezikler atılmalı; şâyet Mûsâ peygamberlik sözünde doğru ise Mısır'ın mülk ve hazinelerinin anahtarı ona verilmeli değil mi ki, onun durumu benim durumumdan daha iyi olsun? Tabiî ki bu arada bu hazineleri Mûsâ'ya gökten atacak olan Mûsâ'nın Rabbidir. Altın bilezikleri atmak, mülk ve hazinelerin anahtarlarını atmaktan yani mülkün anahtarları mesâbesinde olan sebeplerin kendisine verilmesinden kinâyedir. Çünkü onlar bir adamı ululayıp efendi olarak kabul ettiklerinde onun reislik ve efendiliğine alamet olarak koluna altın bilezikler, boynuna yine altın gerdanlıklar takarlardı. Bu yüzden Firavun, "Eğer Mûsâ doğru söylüyor, halkın önderlik ve yöneticiliğine adaysa onun tanrısı neden kendisine bilezik vermemiş" itirazında bulunmuştur.

❀

فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَاَطَاعُوهُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْماً فَاسِقٖينَ ﴿٥٤﴾

54. Firavun kavmini aldattı; onlar da kendisine boyun eğdiler. Onlar yoldan çıkmış bir kavimdir.

"Firavun kavmini aldattı", kendisine itâat etmeleri konusunda böyle yaldızlı işler ve bir takım cambazlıklar sergilemeye durumu müsâid görüp onları önemsemedi; *"onlar da kendisine boyun eğdiler"* son derece câhil ve sapık oldukları için böyle azgın birine derhal itâat ettiler. Bütün kalpleriyle Mûsâ (a.s)'a ittibâ etmekten uzak durdular. Çünkü *"onlar yoldan çıkmış bir kavimdir."*

"İstihfâf"; hafîfe almak, hakîr görmek, hafife almayı istemek gibi mânâlara gelir. Yani Firavun psikolojik, sözlü ve fiilî baskılarla onları yıldırma politikası izledi. Kendisine itâat etmeleri konusunda onlardan akıl dışı hafif bir davranış istedi. Tabiî ki burada istenen şey, bir takım yaldızlı, şeytânî, bâtıl işleri yapmaları konusunda onların akıllarının hafif ve kıt olmasıdır. Böylece aslında akl-ı selîm sahiplerinin kabul etmeyeceği konularda bu aklı kıt insanlar; yani Kıptiler kendisine itâat etmiş olacaktır. Yoksa emrine itâat konusunda bedenlerinin hafif olması; atik ve çevik olmaları değildir. Yahut onların akıl ve anlayışlarını hafife almış, böyle yaldızlı, bâtıl işlere aldanmaları konusunda onları hafif bulmuştur.

Râgıb şöyle demiştir: Onları kendisiyle beraber yürümeye sevketmiş yahut onları niyet, maksad ve bedenleri konusunda hafif bulmuştur.

Kamus'ta şöyle denilmektedir: "اِسْتَخَفَّهُ/istehaffehu; onu hafife aldı, "اِسْتَثْقَلَهُ/isteskalehu" onu ağır kabul etti, ifâdesinin tersidir. Yine "görüşünde onu hafife aldı" demek, onu cehâlet ve hafifliğe sevketti, üzerinde bulunduğu doğrudan onu kaydırdı, demektir.

Kâşifî şöyle demiştir: Firavun bu hîleyle kendi kavmini aldattı, yani bu aldatma onlara tesir etti/etkiledi.

"Onlar yoldan çıkmış bir kavimdiler." Doğrusu onlar, Allah'ın kulluk dâiresinden ve emrinden çıkıp Firavun'a itâat eden bir grup idiler. Akıl yolundan sapmış, geçici makam ve mala itimad etmiştiler. Mûsâ (a.s)'a hakâret gözüyle bakıp bilememişlerdi ki; "Firavun, ebedi azap ve gösteriş; Mûsâ, kelîmullah, bir değnek ve bir çoban."

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de belirtildiğine göre âyet şuna işâret etmektedir: Her kim bir topluluğa hükümrân olup onları hafîfe alarak üzerlerinde baskı kurar, onlar da ondan korkarak itâat ederler, neticede şâyet onun baskı ve zulmünden emin olurlarsa tabiî ki ona muhâlefet ederler. Bu durum onların cihadlarını, riyâzatlarını ve tabiatlarına muhâlefet etmelerini artırır. Şâyet nefs-i emmâre bir taraftan kendi topluluğu olan kalp ve ruha ve bunların sıfatlarına hükümran olur, diğer taraftan şerîata muhâlefet, nefs ü hevâ ve tabiata muvâfakat konusunda onları hafife alır, onlar üzerine baskı kurarsa artık kalp ve ruh nefisten korkar, onun kötü ahlâkıyla ahlâklanıp ona itâat eder.

Burada ayrıca şuna da işâret edilmektedir ki, düşman hiçbir şekilde boyun eğmez. Kerhen, istemeyerek boyun eğmesine ise aldanmamalıdır. Zîrâ düşman, fırsat bulduğunda öpeceği eli keser.

Şâir şöyle der:

Yılanın ahlâkını öğrendiğimden beri
Asla ondan emin olarak oturmadım.

﴿فَلَمَّآ اٰسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَغْرَقْنَاهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾

55. Böylece bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık, hepsini suda boğduk.

İnad ve isyanda haddi aşarak *"böylece bizi öfkelendirince onlardan intikam aldık,"* itâat eden ve edilenlerin *"hepsini suda"* denizde *"boğduk,"* azâbımızı peşin olarak verdik. Artık hoşgörü ve müsamaha göstermedik. Hiç birini geride sağ bırakmadık. *Keşfü'l-esrâr'*da "onlara belâ ve azâbı helal ve meşrû saydık" denilmiştir.

"Îsâf"; kederli olmak, asabî olmak, kızmak gibi mânâlara gelir. Kişinin öfkesi çok şiddetli olunca bu kelime kullanılır.

*Kamus'*ta şöyle denilmektedir: "Esef" şiddetli hüzündür. "أَسِفَ عَلَيْهِ/esife aleyhi" ifâdesi "ona öfkelendi" anlamında kullanılır. Peygamberimiz (s.a.)'e âni ölüm soruldu. Peygamberimiz, *"bu durum mümine rahat, kâfire ise gazaptır"*[173] buyurdu. Hadisteki "esif" kelimesi "ketif" sigasında da rivâyet edilmiştir. Buna göre; âni ölüm, Allah'ın kula öfkelenmesinin ardından öfkeyle onu yakalamasıdır. Ancak kul ölüme hazır olursa ne âlâ…

Râgıb şöyle demiştir: "Esef" hüzün ve öfkenin bir arada olmasıdır. Bazen bunlardan yalnız birine de denilir. Bunun hakîkati, intikamla öç almak maksadıyla kalpteki kanın atak yapmasıdır. Bu durum, kişinin kendinden aşağı olanlara vâkî olunca kan beyne sıçrar ve dağılır. Gazap ve öfke olur. Ancak kişinin kendinden üstün olanlara yönelik meydana gelince bu sefer kan beyinde toplanır ve bundan hüzün meydana gelir. Firavun ve kavmi isyan ve inadda iyice ileri gidince bizi de iyice kızdırdılar. Allah'ın gazap etmesi, rıza ve hoşnutluğunun zıddının olması demektir. Yahut intikam murad etmesidir. Yahut tehdidin gerçekleşmesidir. Veya elim ve şiddetli bir yakalamadır. Yahut aradan perde ve engelleri yırtıp kaldırma ve ateşle azâb etme demektir. Yahut nimeti değiştirmektir.

فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْاٰخِرِينَ ﴿٥٦﴾

56. Onları, sonradan gelenlerin geçmişi ve bir ibret örneği kıldık.

“Onları, sonradan gelenlerin geçmişi” kendilerinden sonra ki kâfirlere bir öğüt vesilesi *“ve bir ibret örneği kıldık.”*

“سَلَفًا/selefen” kelimesi “takaddüm: öne geçmek” mânâsındaki bir kökten türemiştir. Mübâlağa ifâde etmek üzere bu kelimeyle şahıslar vasıflanmış ve “geçmiş öncüler” anlamı kasdedilmiştir. “Tekaddüm” kelimesi “lâm” ile müteaddî olmayınca âlimler bunu mecâzen “kıdve: önder” diye tefsir etmişlerdir. Çünkü önce gelenler, genel olarak kendilerinden sonrakilere öncü ve önder olurlar. Mânâ şudur: Onları kendilerinden sonra gelen kâfirlere önder yaptık. Bu kâfirler, onlara gelen azâbın kendilerine de gelmesini gerekli kılacak hususlarda, onların izlerini tâkip etmektedirler.

Aynü’l-meâni’ de, “biz onları cehennem ateşinde öncü yaptık” mânâsı verilmiştir.

“لِلْآخِرِينَ/li’l-âhirîn” kelimesindeki “lâm” harf-i ceri münâzaa yoluyla hem “selefen” hem de “meselen” kelimelerine taalluk eder. Yani “onları kendilerinden sonra gelen kâfirlere bir öğüt vesilesi yaptık.” Ancak öğüt almak, öğüdün levâzımından değildir. Yahut “onları darb-ı mesel konusunda enteresan bir kıssa yaptık” demektir. Nitekim, “sizin benzeriniz Firavun kavminin benzeridir” denilir.

Kâşifî şöyle demiştir: Sonradan gelenler için onları bir ibret ve öğüt örneği kıldık ki ona bakıp itibar sâhibi olsunlar. Aslında şu garip hikâye onların hallerini değiştirmeleri için yeterli bir örnektir. Şöyle ki; Firavun suya nazlanmakta, itimad etmekteydi. Oysa suya girdiğinde su onu hemen boğuverdi, nazlanıp itimad ettiği şey onun feryadına yetişmedi. Aksine şâirin dediği gibi oldu:

Bu dünyada çok sevip şiddetle istediğin serdarlık,
Senin başının gitmesine, ölüm ve helâkine sebep olur.

Âyette şuna işâret edilmektedir: Allah için öfkelenmek fazîlet ve güzelliktir. Çirkin bir durum değildir.

Semmâk b. Fadl şöyle demiştir: Urve b. Muhammed’in yanında bulunuyorduk. Onun yanında da Vehb b. Münebbih vardı. Bir topluluk gelip zekât memurlarından şikâyet ederek bunu belgelediler. Vehb b. Münebbih, Urve’nin elinde bulunan değneği alıp zekât memurunun başına vurdu. Adamı yaralayıp kanlar içinde bıraktı. Urve çok sabırlı ve yumuşak huylu bir insandı. Bu durumu yadırgadı ve: “Ebû Abdullah bizim öfkelenmemizi ayıplıyor. Halbuki kendisi de öfkeleniyor” dedi. Vehb şöyle karşılık verdi: “Niye öfkelenmeyeyim ki, bütün güzel ahlâkı, sabır ve yumuşak huyları yaratan Allah bile öfkelenmektedir.” Sonra da Allah Teâlâ’nın ***“Onlar bizi kızdırınca biz de onlardan intikam aldık, hepsini boğduk”*** âyetini hatırlattı.

Âyette ayrıca şöyle bir husûsa işâret edilmektedir: Allah dostlarını kızdırmak, Allah’ı kızdırmaktır. Hatta burada “bizi kızdırdılar” ifâdesine “bizim elçilerimizi ve dostlarımızı kızdırdılar” şeklinde mânâ vermişlerdir. Esâsen Allah tâzim kasdıyla, elçilerine ve dostlarına kızmayı kendi zâtına nispet etmiştir.

Ebû Abdullah er-Râdî şöyle demiştir: Allah’ın kızması, bizim kızmamız gibi

değildir. Fakat Allah'ın kızan yahut hoşnut ve râzı olan dostları vardır. İşte onların rızâsı Allah'ın rızâsı, onların kızması Allah'ın kızması kabul edilmiştir. Allah, dostları adına düşmanlarından intikam almaktadır. Bir hadis-i rabbânîde (kudsîde) bunu şöyle haber vermiştir: *"Kim benim bir dostuma düşman olursa bana savaş ilan etmiş demektir. Elbet ben arslanın yavrusu için kükreyip düşmanına saldırdığı gibi dostlarım için kızar öfkelenirim."*[174]

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Bu durum cem' babında asıldır. Allah, dostlarının kızmasını kendi zâtına nispet etmiştir.

Haberde geldiğine göre Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"(Ey kulum) ben hastalandım beni ziyaret etmedin."*[175] Peygamberimiz (s.a.) hakkında ise ***"kim peygambere itâat ederse Allah'a itâat emiş olur"*** (en-Nisâ, 4/80) buyurmuştur.

Arâisu'l-Baklî'de şöyle denilmektedir: Bu inkârcılar bâtıl dâvâları, yaldızlı sözleri ve soğuk bidatları için kıyâm ettiler. Bizim dost ve sevgililerimize eziyette ısrâr ettiler. Biz de onlara kızıp öfkelendik. Onlara bizim kahir ordularımızı musallat ettik. Onları cehâlet vâdilerinde öldürdük, gaflet denizinde boğduk, kalplerini mârifet nurlarından arındırdık. Sır gözlerini silme kör ettik. Artık onlar bizim dostlarımıza olan iyilik, lutuf ve ihsanlarımızı göremezler.

Sehl (k.s.) şöyle demiştir: Bu insanlar emirlere muhalefet etmek, bid'atları ortaya çıkarmak, sünneti terk etmek, bir takım bâtıl görüş, hevâ ve aklî yorumlara uymak konusunda ısrar edince kalplerinden mârifet nûrunu, sırlarından tevhid kandilini soyup çıkardık. Onları bu bâtıl ve yanlış tercihleriyle baş başa bıraktık. Sonuçta kendileri de saptılar, başkalarını da saptırdılar. Sünnete muvâfakat için hidâyet Allah'tandır. Her türlü minnet ve lutuf O'ndandır.

---

[172]. İsra 101

[173]. Heysemî, III, 56, 69.

[174]. Müttekî, nr. 1160, 21327.

[175]. Müslim, Birr 569; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 8989.

VAY O ZULMEDENLERİN HÂLİNE!

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا
ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ
﴿٥٨﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنٖى اِسْرَٓائٖلَ ﴿٥٩﴾
وَلَوْ نَشَٓاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلٰٓئِكَةً فِى الْاَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَاِنَّهُ
لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٦١﴾
وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَٓاءَ
عٖيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِاُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذٖى
تَخْتَلِفُونَ فٖيهِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبّٖى وَرَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٦٤﴾ فَاخْتَلَفَ الْاَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ
فَوَيْلٌ لِلَّذٖينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ اَلٖيمٍ ﴿٦٥﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا
السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾ اَلْاَخِلَّٓاءُ يَوْمَئِذٍ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقٖينَ ﴿٦٧﴾

57. Meryem oğlu Îsâ, bir misâl olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar.

58. Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.

59. O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

60. Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.

61. Şüphesiz ki o *(Îsâ)*, kıyâmetin *(ne zaman kopacağının)* bilgisidir. Ondan hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur.

62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

63. Îsâ, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmet getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itâat edin.

64. Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.

65. Ama aralarından çıkan guruplar, bir ihtilâfa düştüler. Acı bir günün azâbı

karşısında vay o zulmedenlerin hâline!

66. Onlar farkında değillerken kıyâmet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

67. O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar *(bile)* birbirlerine düşman kesilirler.

"Meryem oğlu Îsâ, bir misâl olarak anlatılınca," Peygamberimiz (s.a.) Allah'tan başka tüm mâbudların, tapanlarıyla birlikte cehenneme odun oldukları âyetini okuyunca (bk. Enbiyâ 21/98) Sehm kabîlesinden **Abdullah b. Zibâra es-Sehmî**, "Peki, Mesih Îsâ, Üzeyir ve melekler de mâbuddurlar. Şâyet bunlar cehennemde olacaklarsa biz onlarla beraber cehennemde olmaya râzıyız" dedi ve hemen *"senin kavmin"* buna sevinip kahkahalar atarak *"bağrışmaya başladılar."*

Abdullah b. Zibâra es-Sehmî onu darb-ı mesel yaptı. Bu adam Müslüman olmadan önce Kureyş'in inatçı ve azgınlarındandı. *Kamus*'ta şöyle denmiştir: "Zibâra" zâ'nın kesresi, bâ'nın ve râ'nın fethası iledir. Kureyşli şâir ve sahâbî olan Abdullah'ın babasıdır. Bu adam, Peygamberimiz (s.a.)'in ümmetlerin Allah'tan başka taptıklarının cehennem odunu olacaklarına dâir zikretmiş olduğu bu hükmü iptal etmek için Îsâ (a.s.)'ı misâl ve ölçü kabul etmiştir.

Nitekim Peygamberimiz (s.a.) bahsi geçen Enbiyâ 21/98. âyetini okuyunca bunlar bu duruma son derece öfkelendiler. Bildirilen hüküm çok ağırlarına gitti. İbn Zibâra itiraz ve tartışma yoluyla, "bu hüküm bize ve bizim ilâhlarımıza mı mahsus, yoksa bütün ümmetler için mi?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.) *"bu hüküm size, ilahlarınıza ve tüm ümmetlere âid genel bir hükümdür"* buyurdu. Abdullah b. Zibara, "Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki bu konuda seninle tartışıp mücâdele edeceğim. Hristiyanlar Mesih Îsâ'ya, Yahudiler Üzeyr'e, Melihoğulları meleklere ibadet etmiyorlar mı? Şâyet bu mabudlar Cehennemde olacaklarsa biz putlarımızla beraber onlarla Cehennemde olmayı yeğleriz" dedi. Abdullah b. Zibâra'nın kavmi, onun bu çıkışına sevinip güldüler. Seslerini yükselttiler. Bu misalden dolayı gürültü, feryat, sevinç ve şımarıklık çığlıkları atarak yaygarayı bastılar. Çünkü onlar bu karambolde peygamberi sıkıştırıp susturduklarını zannettiler. İşte Allah Teâlâ'nın *"senin kavmin hemen bağrışmaya başladılar"* kavli bunu anlatmaktadır.

Kamus'ta, "صَدَّ يَصُدُّ صَدِيداً/sadde-yesuddu-sadîden" kelimesinin feryat etmek mânâsında olduğu kaydedilmektedir.

Tâcü'l-masâdir'de şöyle denmiştir: "Sadd" değiştirmek, dönüştürmek, "sadd" ve "sudûd" döndürmek, çevirmek, değiştirmek demektir. "Sudûd" yüz çevirmek demektir. "صَدَّ عَنْهُ صُدُوداً/sadde anhu sudûden" ondan yüz çevirdi demektir. "صَدَّ فُلَاناً عَنْ كَذَا صَدّاً/sadde fulânen an keza sadden" onu men' etti, engelledi demektir. Nitekim *Tac*'da da böyle geçmektedir.

❀

وَقَالُوٓا ءَاٰلِهَتُنَا خَيْرٌ اَمْ هُوَۜ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًاۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾

58. Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.

Senin kavmin, sana göre "*bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o";* yani Îsâ mı hayırlı *"dediler."* -Zîrâ onların tanrıları, kendilerine göre Îsâ'dan daha hayırlıdır.- Belli ki (sana göre) Îsâ bizim tanrılarımızdan daha hayırlıdır. Şimdi, Îsâ bizim tanrılarımızdan hayırlı olduğu halde cehennemde olacaksa bizim de tanrılarımızla birlikte cehennemde olmamızda bir sakınca yoktur.

Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ bu duruma cevap olarak ***"Ama bizden kendilerine güzellik geçmiş** (mutluluk takdir edilmiş) **olanlar, işte onlar, cehennemden uzaklaştırılmıştır"*** (el-Enbiyâ, 21/101) âyetini indirmiştir. Bu âyet, Allah'tan başka tapınılıp cehenneme odun olacak mâbudların yalnızca putlar olduğuna delâlet etmektedir. Yine rivâyet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) Abdullah b. Zibâra'ya: *"Sen kendi kavminin dilini bilmiyorsun. Sen ne câhil adamsın. Anlamıyorsun. **«Siz ve Allah'tan başka taptığınız şeyler cehennemin odunusunuz»** ifâdesindeki "ما/mâ" edatı cansız ve akılsız olanlar içindir"*[176] sözüyle reddiye yapmıştır. Buna göre Enbiyâ sûresi 101. âyet, hitaptan sonraya kalan genel hükmü özelleştirmek için değil, bu hükümdeki mecâz ihtimalini ortadan kaldırmak içindir. Sözkonusu hadis-i şerif de "mâ" lafzının akılsızlar için konulmuş olduğunun açık bir ifâdesidir. Ulemânın çoğunun belirttiği gibi "mâ" lafzı genel olarak hem akıllılar hem de akılsızlar için konulmuş değildir. *Bahru'l-ulum*'da böyle geçmektedir. Ayrıca Peygamberimiz (s.a.) *"bilakis onlar, kendilerine Allah'tan başkasına ibadet etmelerini emreden şeytanlara tapmışlardır"* sözüyle şunu da beyan etmiş oldu ki melekler, Mesih Îsâ (a.s.) ve Üzeyr (a.s.) onların mâbudları olmaktan pek uzaktır. Allah Teâlâ, o mâbudlardan hikâye yoluyla bunu şöyle beyan etmiştir: ***"(Melekler) derler ki: Sen yücesin, bizim velîmiz/koruyucumuz onlar değil sensin. Hayır, onlar cinlere tapıyorlardı, çokları onlara inanıyorlardı"*** (Sebe, 34/41)

Evvel emirde bu insanların böyle sevinip şımarmaları, yüksek sesle gürültü, hezeyân yaparak yaygara basmaları ise sırf yüzsüz, hayâsız ve edepsiz olmalarından, pervasızca kibir ve inat yapmalarındandır. Şu ifâde zaten bunu anlatmaktadır: Onlar *"bunu sana ancak"* haksız olarak sırf nizâ ve *"tartışmak için söylediler."* Yoksa gerçeği aramak, senin beyânınla gerçek ortaya çıktığında hakka boyun eğmek için değil.

"Cedel," hasmı maksadından saptırarak, kendi isteğinin doğruluğunu ortaya koymak ve diğer görüşleri iptal etmektir. İnsaflı olmak şartıyla hakkı ortaya çıkarmak için bu husus zaten emredilmiştir. Bu konuda ittifak vardır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Şâyet Peygamberimiz (s.a.) “sizin tanrılarınız Îsâ’dan hayırlıdır” demiş olsaydı, bu sefer Îsâ’nın mâbud olduğunu itiraf etmiş olacaktı. Yine “Îsâ sizin tanrılarınızdan hayırlıdır” demiş olsaydı, Îsâ’nın mâbudluğa elverişli bulunduğunu itiraf etmiş olacaktı. Şâyet “bunların hiç birinde hayır yoktur” deseydi, bu kez Îsâ (a.s.)’ı reddetmiş olacaktı.

İşte onlar, bu soruyu sırf tartışma için sormuşlardır, istifâde etmek için değil. Allah Teâlâ, bunların tartışmalarının bir faydaya yönelik değil, sırf düşmanlık için olduğunu beyan etmekte ve şöyle buyurmaktadır: *“Doğrusu onlar”* tartışma ve ihtilaf üzere yaratılmış, (bunu huy edinmiş) bâtılı savunan *“kavgacı bir toplumdur.”* Nitekim bu hususta: ***“…ama insan tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür”*** (el-Kehf, 18/54) Bunun îzahı şöyledir: Çünkü bu müşrikler Allah Teâlâ’nın ***“siz ve Allah’tan başka taptıklarınız”*** (el-Enbiyâ, 21/98) ifâdesinden maksadın, makamın şehâdetiyle putlar olduğunu kesinlikle biliyorlardı. Ancak Abdullah b. Zibâra, sözün zâhir bakımından genel bir mânâya da müsait olduğunu görünce tartışmaya bir zemin bulmuş oldu. Nitekim, “*Hiçbir kavim hidâyete ulaştıktan sonra sapıtmamıştır. Ancak haksız tartışmaya girmiş olmaları onları saptırır” buyurduktan sonra Peygamberimiz (s.a.), “**Bunu sâdece tartışma için sana misâl verdiler. Doğrusu onlar, kavgacı bir toplumdur”** âyetini okudu.”*[177]

إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾

59. O, sadece kendisine nimet verdiğimiz ve İsrâiloğullarına örnek kıldığımız bir kuldur.

“O, sadece kendisine” peygamberlikle yahut babasız yaratmakla veya nefsânî duygularını kırmakla *“nimet verdiğimiz ve İsrâîloğullarına”* darb-ı meseller ve dilden dile dolaşan örnekler gibi bir *“örnek kıldığımız bir kuldur.”* Allah’ın oğlu değildir. Zaten kul, Mevlâ da olamaz, putlar gibi ilah da olamaz.

Yahya b. Muâz şöyle demiştir: Biz Meryem oğlu Îsâ’nın zâhirini müridlere imam, bâtınını ise âriflere nur yaparak lutuf ve ihsanda bulunduk.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Biz Meryem oğlu Îsâ’yı, lutuf ve ihsânımızı arzulayarak kulluğumuza koşacaklar için, kendisinden ders alacakları bir ibret ve örnek yaptık. Zaten Allah’ın nimet verip lutuf ve ihsanda bulunduğu her kul, ya nebî yahut velîdir.

وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾

60. Eğer dileseydik, içinizden, yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.

“Eğer dileseydik, içinizden” siz erkeklerden de *“yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık.”*

“لو/lev” edatı şimdiki zaman bildiren (müzâri) bir fiil önüne gelse de geçmiş zaman (mâzi) bildirir. Bunun için muzâriyi cezm etmez. “لو/lev” edatı ayrıca kendisinde “şart” mânâsı bulundurur: Yani “biz dilesek gücümüz yeter.”

“Yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık,” sizden doğum yoluyla yaratırdık. Her ne kadar âdet ve sünnetullah böyle cârî olmasa da Havvâ’yı Âdem’den ve Îsâ’yı babasız yarattığımız gibi doğurmak özelliğiniz olmamakla birlikte siz insan cinsinin erkeklerinden de ibdâ ve îcâd yoluyla melekler yaratırdık. Bu melekler, gökte yerleşip karar kıldıkları gibi yeryüzünde de yerleşir, orada da karar kılarlardı.

Bir kişi diğeri adına bir işi yaptığında “falan falancaya halef oldu” denilir; ister onunla beraber olsun yahut ondan sonra olsun; yani melekler size vekil ve sizden sonra aynen evlâdınız gibi yerinize bıraktığınız, gelip gittiğiniz konularda size halef olurlardı. Esâsen sizin teşebbüs ve müdahalenizle yapılacak işleri de bizzat yaparlardı. Oysa meleklerin vazifeleri daha çok göklerde tesbîh ve takdîsle meşgul olmaktır. Rabbânî kudrete nisbetle durumları böyle olan meleklerin mâbûdiyete hak kazanmaları yahut doğum yoluyla Allah’a nisbet edilmeleri nasıl düşünülebilir ki? Melekler cisim olmaları bakımından sizin gibidirler. Yine yaratılışları doğum mefhumuna müsâiddir. Neticede onlar da birer cisimdir ve cisimler arasında ne de olsa bazı yönlerden benzerlikler vardır. Öyleyse cisimlerden bir kısmına câiz olan haller diğerleri için de câizdir. Doğumsuz doğrudan yaratma câiz olduğu gibi, doğumla yaratma da câiz olur. Oysa her şeyin yaratıcısı kadîm olan Allah böyle şeylerden çok yüce ve pek münezzehtir.

Bu îzâha göre *“eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde yerinize geçecek melekler yaratırdık”* ifâdesi şu gerçeği anlatmak içindir: Îsâ’yı babasız yaratmak Allah’ın kudreti yanında pek de hârika ve olağanüstü bir şey değildir. Yüce Allah bundan daha harika şeyler yaratabilir. Meselâ meleklerin mâbûdiyet derecesinden düşük olmalarına tenbihle birlikte insan cinsinin erkeklerinden melekleri doğum yoluyla yaratabilir.

Müftî Sa’dî şöyle demiştir: “Sizden melekler yapardık” ifâdesi yani sizin, siz erkeklerin bir cüzünden melekleri doğum yoluyla yaratabiliriz. Bu durumda “من/min” harfi bir bâziyet ve cüz mânâsındadır. “Melâike” kelimesi ise “hal” olmak üzere mansuptur. Zâhir olan “من/min” harfinin ibtidâiye olmasıdır. Yani Îsâ (a.s.)’yı hiç baba olmaksızın sırf ana konumunda olan Meryem’den yarattık. Melekleri de hiç ana mefhumu olmadan siz erkeklerden doğum yoluyla yaratabiliriz. Her iki durumda da benzerlik, âdetullaha aykırı, harika oluşlarıdır. Bazıları buradaki “من/min” harfini “bedel” olarak yorumlamıştır. Yani; sizleri helâk eder yeryüzünde sizin yerinizi alacak melekler getirirdik. Onlar da sizin yerinize yeryüzünü imar eder ve bana ibadet yaparlardı. Nitekim ***“Allah dilerse sizi götürür ve yerinize yepyeni bir halk getirir”*** (İbrâhim, 14/19, Fâtır, 35/16) âyetinde bu mânâ dikkate alınmıştır. Bu durumda âyet, insanların helâk edilip köklerinin kurutulması yönünde bir tehdid anlamı taşır ki, böyle

bir yorum bu makama pek münâsip değildir.

Âyette şuna da işâret edilmektedir: Şâyet insan Allah Teâlâ'ya hakkıyla ibâdet etse Cenâb-ı Hak ona lutuf ve ihsanda bulunarak onu meleklerin ahlâkıyla ahlâklandırır, insan bu güzel ahlâk ile yeryüzünde Allah'ın halifesi olur. Böylece o, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmaya müsaid olur. Zâten hilâfetin hakîkati de budur.

Hikâye edilir ki: Hârut ve Mârut isimli iki melek insanoğlunun hevâ ve hevesine uymasını, zulüm, adam öldürme ve fesad çıkarmasını kabullenemediler. "Şâyet insanların yerine yeryüzünden bizler halife olsaydık onların yaptığı gibi bu cinâyetleri yapmazdık" dediler. Allah Teâlâ da bu iki meleği yeryüzüne indirdi. Onlara beşeriyet yani insânî his ve duygular verdi. Kendilerine insanlar arasında hak ve adâletle hükmetmelerini emretti; onları menhiyattan yasakladı. Sonuçta bu iki melekten her türlü menhiyat meydana geldi. Böylelikle insanın hilâfete ve Allah'ın nûrunun feyzini kabûle layık tek varlık olduğu ortaya çıkmış oldu. Şâyet bu özellik meleklerde olsaydı, böyle hayvânî kötü sıfatlarla fitne ve belâlara düşmezlerdi. Meselâ peygamberler beşerî sıfatlarına rağmen bu gibi âfetlerden ve kötü huylardan mâsûmdurlar. Üstelik Allah'ın cemâlinin tecellî nûruyla bu zatların kalp lambaları nurlanmış, kalplerinin nûruyla da hem zâhirde hem de bâtında bedenlerinin tüm kandilleri aydınlanmıştır. İşte ***"Yer Rabbinin nûruyla aydınlandı…"*** (ez-Zümer, 39/69) âyeti bu nurlanmaya işâret eder. Artık bu nur istilasında karanlık sıfatlar ortaya çıkamadılar. Hâsılı böylesine hususi bir tecellî ile insan, ilâhi ahlâk ile ahlâklanıp meleklerden üstün olur.

Sonra her ne kadar zâhirde insandan melekler doğmamışsa da bâtınî olarak doğmuştur. Bu iki şekilde izah edilebilir. Birincisi; Allah Teâlâ insanın temiz nefeslerinden, şerefli zikirlerinden ve sâlih amellerinden bir takım melekler yaratır. **Rifaa b. Râfi**'den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Peygamberimiz (s.a.)'le namaz kılıyorduk. Rükûdan kalkıp "semiallahü limen hamideh"/Allah kendisine hamdedenin hamdini işitip kabul etti deyince arkada cemaat arasından biri ***Rabbenâ lekel hamd. Hamden kesîran, tayyiben mübâreken fîh/***Ya Rabbi! Hamd sana mahsustur. Sana çok, temiz ve mübarek bir hamdle hamdederiz dedi. Peygamber (s.a.) namazı bitirince "az önce konuşan kimdi?" diye sordu. Adam "ben" dedi. Bu sefer Peygamberimiz (s.a.): *"Ben otuz küsür meleğin bu tesbihten hâsıl olan sevabı yazmak için yarıştıklarını gördüm"* buyurdu. [178]

Bunun sırrı şudur: Bahsi geçen kişinin yaptığı zikir ve tesbihin kelimelerinin harfleri otuz küsûrdur. Her harfin bir ruhu vardır ki o ruh, konuşmanın vâki olduğu sûreti ibkâ ve ispat etmektedir. Sûretler ancak ruhlarla kalır. Bu ruhlar çalışanların niyetlerine, nefislerinin teveccühlerine, ilim ve inançlarına tâbi olan himmetlerinin taalluk durumuna göre o kişinin himmetinin eriştiği nihâi menzile yükselirler.

Herkes kendi himmetine göre

Malından fayda kazanır.

İkincisi; insân-ı kâmilden öyle mânevî evlâdlar/müridler doğar ki bunlar, meşrep ve ahlâk bakımından melekler gibidirler. Hatta onlardan bile üstündürler. Çünkü insanın istidâd ve kâbiliyeti, meleğin istidâdından daha kuvvetlidir. İşte bu mânevî evlâdlar, bu kâmil insana silsile yoluyla kıyâmete kadar halîfe ve vekîl olurlar. İşte bu, mânevî silsiledir. Tıpkı insanların nesil itibariyle nutfe yoluyla kıyâmete kadar devam etmesi gibi. Bu ise sûrî silsiledir. Yine nasıl ki zâhir âlimi ehlinin ve neslinin devam etmesiyle bâki sayılıyorsa, mânâ âlimi de öyledir; o da mürid ve cemâatinin devam etmesiyle bâkidir.

وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

61. Şüphesiz ki o *(Îsâ)*, kıyâmetin *(ne zaman kopacağının)* bilgisidir. Kıyâmetin geleceğinden hiç şüphe etmeyin ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur.

"Şüphesiz ki o," Îsâ (a.s.) *"kıyâmetin (ne zaman kopacağının) bilgisidir."* Âhir zamanda yeryüzüne inişiyle onun yaklaştığını bildiren alâmetlerden bir alâmettir. *"Kıyâmetin geleceğinden hiç şüphe etmeyin ve bana"* benim hidâyetime, şerîatıma yahut elçime *"uyun; çünkü bu"* benim sizi dâvet ettiğim ittibâ ile hakka ulaştıran *"dosdoğru yoldur."*

Îsâ (a.s.)'a "ilim" denmesi, ilmin kendisiyle hâsıl olması sebebiyledir. Îsâ (a.s.)'ın ilim vesilelerinden biri olması bakımından bu ifâde mübâlağa için kullanılmıştır. Îsâ (a.s.)'ın babasız olarak dünyaya gelişinin, kıyâmetin kopuşuna yakın oluşuyla sanki o, bizzat ilmin kendisiymiş gibi anlatılmıştır. Yahut Îsâ (a.s.)'ın ölüleri diriltmesi, kıyâmette vukû bulacak hâdiseler içinde kâfirlerin en çok inkâr ettikleri "yeniden dirilişin" doğruluğuna delildir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Elbette Îsâ (a.s.) arz-ı mukaddesde Efîk denen yere inecektir."*[179] Efîk kelimesi "emîr" kelimesi gibidir. Efîk, Havrân ile Gûr arasında bir yerdir. Bu sırada Îsâ (a.s.)'ın üzerinde kırmızıyla boyanmış (kırmızı renkli) iki elbise olacaktır. Zîrâ mısır" kırmızı çamur demektir. "Mumassar" kırmızıya boyanmış demek olur. *Kamus*'ta'da böyledir.

Îsâ (a.s.)'ın başının saçı yağlanmış olup elinde bulunan mızrakla Deccâl'ı öldürecektir. Beyt-i Makdis'e gelecektir. Bu sırada insanlar sabah yahut ikindi namazını kılıyor olacaklardır. İmam, Îsâ (a.s.)'ın geldiğini fark edince kendisi geri çekilecektir. Ancak Îsâ (a.s.) yine imamı takdim edip mihraba geçmesini isteyecek, kendisi de imamın arkasında Muhammed (s.a.)'in şerîati üzere namaz kılacaktır. Sonra yeryüzünde domuzu öldürecek, haç ve putu kırıp atacaktır. Havra ve kiliseleri tahrip edecek, o sırada kendisine îman edenler dışında bütün hristiyanları öldürecektir.[180]

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Peygamberler, babaları bir anaları ayrı kardeşlerdir. Yani îmanları bir, şerîatları muhteliftir. Meryem oğlu Îsâ’ya insanların en yakın olanı benim. Onunla benim aramda başka bir peygamber yoktur. O indiği ilk andan itibaren haç ve putu kıracak, domuzu öldürecek, İslâm adına cihâd edip savaşacak, havra ve kiliseleri yıkacaktır.”*[181]

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Elbette yakında Meryem oğlu Îsâ âdil bir hakem olarak aranıza inecek, haç ve putu kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracaktır. Onun hükümrân olduğu bu dönemde İslâm milleti hariç bütün milletler helâk olacaktır.”*[182]

Hadisde bahsedilen “cizyeyi kaldırmak”tan maksad, cizyeyi terk edip kâfirlerden bu sorumluğu kaldırarak İslâm’dan başka bir şey kabul etmemektir. **İmam Nevevî** bu husûsu açıkça beyan etmiştir. Yine Hz. Îsâ’nın haç ve putu kırıp domuzu öldürmesi mes’elesi de mecâzî bir ifâde olup hakîkati üzere değildir. Bundan murâd edilen şey, yeryüzünde şirkin nüfuz ve tesirini kırıp ortadan kaldırmaktır. *Sahih-i Müslim*’de şöyle denilmiştir: *“Mesih Deccâl böyle ortalıkta fitne fesad yayıp dururken bir de Allah Teâlâ Meryem oğlu Îsâ/Mesihi gönderecek. Îsâ (a.s.) Şam’ın doğusunda kırmızı elbiseler içinde beyaz bir minâreye inecek. Ellerini iki meleğin kanatları üzerine koymuş halde olup, başını eğdiğinde başından sular damlayacak.”*[183]

Başını eğdiğinde yüzünden damlalar dökülür. Başını yukarı kaldırdığında katreler yüzünde inci gibi süzülür. Nefesi hangi kâfire ulaşırsa o kimse oracıkta ölür. Baktığı her şeye nefesi ulaşır, onlara can ve hayat verir.

Îsâ (a.s.) Deccali tâkibe alıp kovalayacak. Nihâyet Filistin’in Lüd köyünde onu sıkıştıracak ve orada Deccali öldürecektir. *Kamus*’ta belirtildiğine göre “Lüd”, Filistin’de bir köy olup Îsâ (a.s.) köyün girişinde Deccal’ı öldürecektir. Ye’cûc ile Me’cûc ortaya çıktıklarında Îsâ (a.s) müminleri Tur dağına götürecek, orada muhafaza edecektir. Îsâ (a.s.) ile Mehdî buluşup bir araya gelecektir. Îsâ. (a.s.) şerîat ile imâmeti, Mehdî (a.s.) ise kılıç ile hilâfeti üstlenecektir. İşte Îsâ (a.s.) mutlak velâyetin sonu, Mehdî (a.s.) da mutlak hilâfetin sonudur.

Şerhu’l-Akâid’de şöyle denilmektedir: Doğrusu şudur ki Îsâ (a.s.) insanlara imamlık yapıp namaz kıldıracaktır. Mehdî’de Îsâ’ya uyacaktır. Çünkü Îsâ (a.s.) Mehdî’den üstündür. Onun imâmeti Mehdî’nin imâmetinden daha evlâdır. Çünkü ne de olsa Îsâ (a.s.) nebî, Mehdî (a.s.) ise velîdir. Velî ise nebînin derecesine ulaşamaz.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu konu tartışmaya açıktır. Îsâ (a.s.) peygamberlik göreviyle inmeyecektir. Çünkü onun peygamberlik zamanı geçmiştir. Şu husus bilinen bir gerçektir ki, Peygamberimiz (s.a.)’den sonra ne yeni bir şerîatla[184] ne de önceki peygamberin şerîatına tabi olarak[185] gelecek hiç kimse yoktur.[186] Îsâ (a.s.) bizim şerîatımız üzerine ve bu ümmetten biri olarak inecektir. Fakat gayret-i ilâhiyeden dolayı Mehdî imam olacak, Îsâ (a.s.) ona uyacaktır. Çünkü Mehdî’ye uymak Peygamberimiz (s.a.)’e uymak demektir. Îsâ (a.s.)’ın Miraç gecesinde Mescid-i Aksâ’da diğer peygamberlerle birlikte

Peygamberimiz (s.a.)'e uyduğu doğru ve sâbittir. Öyle ise Peygamber'in halîfesi olan Mehdî (a.s.)'a da uyması vâciptir. Çünkü Mehdî (a.s.), Peygamberimiz (s.a.)'in kemâl-i cem'iyyet sûretinin zâhiridir.

"Kıyâmetin" meydana *"geleceğinden hiç şüphe etmeyin,"* bu konuda tartışmaya da girmeyin. *"Ve bana uyun; çünkü bu, dosdoğru yoldur."*

"اَلْاِمْتِرَاءُ/imtirâ" şüpheli olan konularda tartışmaktır.

Hasan Basri (k.s) şöyle demiştir: "وَاِنَّهُ لَعِلْمٌ" ifâdesindeki zamir Kur'ân'a râcîdir. Çünkü Kur'an kıyâmeti bildirmekte ve ona delâlet etmektedir. Bu durumda buradaki "هٰذَا /hâzâ" Kur'ân'a işâret olur.

وَلَا يَصُدَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُۚ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٢﴾

62. Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

"Sakın şeytân sizi yoldan" bana uyma yolundan *"çevirmesin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."* Onun düşmanlığı açıktır. Zîrâ babanız Âdem'i cennetten çıkarmış, nur elbisesini soymuş ve sizi böyle bir belâ ile karşı karşıya bırakmıştır.

Hikâye olunur ki: Adem (a.s.) cennetten çıkınca İblis, "Vesvese vererek onu cennetten çıkardım. Şimdi ona ne yapmalıyım?" dedi. Yeryüzünde bulunan canavarların ve vahşî hayvanların yanına gitti. Onlara Âdem'den ve ondan meydana gelecek nesilden haber verdi. Öyle ki vahşî hayvanlar ve canavarlar "bu işin tedbiri nedir?" diye sordular. İblis onlara "Âdem'i öldürmelisiniz. Zîrâ bir kişiyi öldürmek bin kişiyi öldürmekten daha kolaydır" dedi. İblis'in öncülüğünde Âdem'in etrafını çevirdiler. Âdem (a.s.) canavarlar tarafından kuşatıldığını görünce ellerini semaya kaldırıp Allah'a yalvardı. Allah Teâlâ: "Ey Âdem, elinle köpeğin başını sıvazla" dedi. Âdem (a.s.) köpeğin başını sıvazlayınca köpek canavarlara ve vahşi hayvanlara saldırıp onları püskürttü. İşte o günden itibaren köpek, Âdem'in ve âdemoğullarının düşmanı olan canavarlara düşmandır.

Bu mes'elenin aslı şudur: Âdem (a.s.)'ın hamuru yoğrulup çamuru karılmış olarak henüz ruh üfürülmeden cennette cansız cesed olarak bekletiliyordu. Bu sırada İblis, Âdem'in yanına uğrayıp üzerine tükürdü. Tükrüğü, karın üstündeki göbek bölgesine geldi. Allah Teâlâ Cebrâil (a.s.)'a tükrüğün bulaştığı o bölgeyi kesip almasını emretti. Sonuçta o bölge çukur yuvarlak bir şekilde kesilip alındı. Allah Teâlâ oradan kesip çıkarılan bu parçadan köpeği yarattı. İşte bunun için köpek insanlarla ünsiyet kurup onun koruyucusu ve bekçisi oldu.

Denilir ki; müminin beş düşmanı vardır. Bunlar kıskanç mümin, buğz eden münâfık, canına kasd eden düşman, kendisini azgınlığa teşvik eden nefis ve insanı saptıran şeytandır.

Bazı büyükler şöyle demiştir: İnsanı doğru yola uymaktan engelleme konusunda nefsin

tasarruf ve etkisi şeytandan daha kuvvetli olduğu takdirde, nefis en büyük düşman sayılmıştır.

Bazıları da şöyle demiştir. Hangi düşmana iyilik etsen bir zaman sonra sana dost olur. Nefis ise böyle değildir. Onu ne kadar hoş tutarsan sana o kadar fazla muhalefet eder. Kimin muradını yerine getirsen sana itâat eder. Nefis ise böyle değildir. O dileğini aldıkça serkeşlik eder.

وَلَمَّا جَآءَ عِيسٰى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ

بَعْضَ الَّذٖى تَخْتَلِفُونَ فٖيهِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطٖيعُونِ ﴿٦٣﴾

63. Îsâ, açık delillerle geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmeti getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itâat edin.

"Îsâ, açık delillerle" mûcizeler yahut İncil âyetleri veya bir takım dinî prensiplerle *"geldiği zaman demişti ki: Ben size hikmeti"* İncil'i yahut şerîatı öğretmek için *"getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını"* din işlerini *"size açıklamak için geldim. Öyleyse"* bana muhalefet etmek husûsunda *"Allah'tan korkun ve"* Allah Teâlâ'dan size tebliğ ettiğim hususlarda *"bana itâat edin."* Çünkü bana itâat hakka itâattir.

"Ayrılığa düşülen şeylerden bir kısmı"ndan maksad, din işleridir. Zîrâ dünya işlerinin beyanı Peygamberimiz (s.a.)'in vazifesi değildir. Nitekim Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz."*[187]

Es'ile-i Mukhame'de şöyle denilmiştir: Âyette "ayrılığa düştükleri şeylerin bir kısmı" diye geçmektedir. Oysa peygamberler tüm ihtilaflı konuları beyan için gönderilmiştir. Cevap şudur: **İbn Abbas** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre âyette geçen "ba'z" (cüz) kelimesi kül (hepsi) mânâsındadır. *Aynü'l-meâric*'de böyle denilmektedir. Doğrusu şudur: Ba'z kelimesinden kül, kül kelimesinden de ba'z murad edilebilir. Nitekim ***"sonra her dağın başına onlardan bir parça koy"*** (el-Bakara, 2/260) ifâdesi, bu kabilden yani cüz kelimesiyle "kül" murad edildiği örneklerdendir.

Bazı mânâ ehli de şöyle demiştir: Ümmet peygambere bir takım faydasız sorular soruyordu. Onun için peygamber de onlara "Ben size hikmeti getirdim ve ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim" demiştir. Yani "açıklanmasında size faydalı olacak soruları cevaplandıracağım" demektir.

Âyette şuna da işâret edilmektedir ki peygamberler, kitabı Allah'tan getirdikleri gibi, hikmeti de Allah'ın kendilerine ilham ettiği ilimler (sünnet-hadisler) olarak sunmaktadırlar. Nitekim bu mânâda: ***"(Peygamber) onlara kitabı ve hikmeti (sünnet ve hadisleri) öğretecek"*** (el-Bakara, 2/151; Âl-i İmran, 3/164) buyrulmaktadır. İşte

bundan dolayı "bir kısmını size açıklamak için" denilmiştir. Çünkü onların ayrılığa düştükleri konuların beyanı hikmettir.

"Öyleyse Allah'tan korkun ve bana itâat edin." Nitekim bir diğer âyet-i kerîmede ***"kim peygambere itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur"*** (en-Nisâ, 4/80) buyrulmaktadır.

إِنَّ اللّٰهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٤﴾

64. Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.

"Çünkü Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir." Öyleyse tevhîd ve ibâdeti O'na tahsis edin. Bu onlara emredilen tâatin açıklamasıdır ki bu da tevhid inancı ve şerîat hükümleriyle amel etmektir. *"O'na ibâdet edin. İşte bu, doğru yoldur."* Bu yola giren sapıtmaz.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilmektedir: Hz. Îsâ diyor ki: Bana değil, Allah'a ibâdet edin. Zîrâ kulluk ve ibâdette ben de sizinle beraberim. Allah ise Rab oluşunda tektir. İşte hepimizin O'na ibâdet etmesi, dosdoğru yoldur.

فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٦٥﴾

65. Ama aralarından çıkan guruplar, bir ihtilâfa düştüler. Acı bir günün azâbı karşısında vay o zulmedenlerin hâline!

"Ama" Îsâ (a.s.)'dan üçyüz sene sonra Yahudi ve Hristiyanların *"aralarından çıkan guruplar, bir ihtilâfa düştüler."* Îsâ (a.s.) hakkında mel'ûn Yahudiler "Îsâ'nın anası zinâ etmiştir. Dolayısıyla Îsâ veled-i zinâdır" dediler. Bazı hristiyanlar "Îsâ Allah'tır," diğer bazıları ise "Îsâ Allah'ın oğludur" dediler. Bazıları "Allah, Îsâ ve annesi üçü de ilahtır. Allah, üçün üçüncüsüdür" dediler. *"Acı bir günün azâbı karşısında vay o zulmedenlerin hâline!"*

"الأحزاب/ahzâb" kelimesi "hizb" kelimesinin çoğuludur. İnsan topluluğu mânâsındadır. Parti grupları ihtilâfa düştüler demektir. "Tahazzüb" ise güruh güruh toplanmak demektir. O, kavmini partilere böldü onlar da partilere bölündüler, denilir. Yani kişi kavmini fırka ve tâifelere ayırdı, onlar da öyle oldular. Bundan maksad, onların Îsâ (a.s.)'dan 300 sene sonra ihtilafa düşmüş olmalarıdır. Zîrâ Hz. Îsâ hayatta olduğu dönemde böyle bir şey yoktur. Onlar, Îsâ (a.s.) göğe kaldırıldıktan sonra bu bölünmeleri ihdâs ettiler.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denilmektedir: Îsâ (a.s.)'ın kavmi gurup gurup

oldular. Bir grup ona îman edip “Îsâ (a.s.) Allah’ın kulu ve rasûlüdür” dediler. Bir gurup “o üçün üçüncüsüdür” dediler. Onu ilah bilerek ona ibâdet ettiler. Bir grup ise “Îsâ, Allah’ın oğludur” dediler. Allah Teâlâ, bu zâlimlerin dediklerinden çok yüce ve pek münezzehtir. Bir grup da onu inkâr ettiler, peygamberliğini yalanlayıp ona zulüm ve haksızlıkda bulundular. Ve onu öldürmek istediler. Bu yüzden Allah Teâlâ o zâlim müşrikler hakkında **“vay o zulmedenlerin hâline!”** buyurmuştur. Âyette, onların zâlimliklerini tescîl için zamir yerine ism-i zâhir getirilmiştir. O gün kıyâmet günüdür. Bundan maksad, “azabı acı olan gündür.” Bu ifâde, “rüzgarı fırtınalı olan bir gün” anlamında kullanılan ***“yevmün âsıfun: fırtınalı gün”*** (bk. İbrâhim, 14/18) ifâdesine benzer.

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا السَّاعَةَ اَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٦﴾

66. Onlar farkında değillerken kıyâmet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

“Onlar” insanlar *“farkında değillerken”* onu beklemedikleri, ondan gâflet içinde dünya işiyle meşgul bulundukları ve o saati inkâr ettikleri bir sırada *“kıyâmet gününün kendilerine ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?”*

Kıyâmet hiç şüphesiz, mutlaka geleceğinden sanki onlar onu bekliyorlar gibi kabul edildiler. “بَغْتَةً/bağteh” kelimesi mefulu mutlak mevkiinde mensup olup “âni bir gelişle” demektir. “البغت/bağt” bir şeyin hiç hesap edilmeden ansızın gelmesi demektir. *Müfredat*’ta böyledir. *Irşâd’*da şöyle denilmektedir: Kıyâmet, ancak onların kıyâmeti bekleme durumunda olmayıp dünya işleriyle meşgul bulundukları, kıyâmeti inkâr edici bir tavır sergiledikleri ve kıyâmetten tamamen gâfil oldukları bir zamanda ansızın gelecektir. Âyetin “farkında değillerken” kısmı bunu anlatmaktadır. Onlar bunun gelişini hiç anlayamazlar.

Bütün insanlar amellerine göre karşılık göreceklerdir. Burada “ansızın” sözü “farkında değillerken” sözüyle aynı mânâyı ifâde etmez ki buna ihtiyaç duyulmasın. Zîrâ bazen bir şeyin farkında olunur, ona hazırlıklı da olunur, o da ansızın gelir. Zîrâ bir şeyin geleceği vakit bilinmeyince, o şey her ne zaman gelse ansızın sayılır. Bazen de bir şey, kişi ondan gaflet içinde, onu inkâr edip dururken ansızın geliverir. İşte burada kasdedilen bu ikinci kısımdır. Bu sebeple kıyâmetin ansızın gelmesi “farkında değillerken” hâl cümlesinin mânâsıyla kayıtlanmıştır.

Akıllı insan, ölüm günü olan o acı günün azâbı gelmeden her günahtan sıyrılıp çıkmalı, her suç ve hatâya tevbe etmelidir. Zîrâ azap melekleri o gün zâlimlere gelip pis ruhlarının ağır işkencelerle çıkması için onlara baskı ve şiddet uygulayacaklardır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *“Müminin amel defterinde her gün yeni bir sayfa açılır. Şâyet o sayfada gün içinde bir tevbe, istiğfâr, af ve mağfiret talebi olmazsa o sayfa*

kara ve karanlık bir sayfa olarak kapanır. Şâyet o sayfada bir istiğfâr olursa o sayfa parıldayan bir nurla kapanır. Bu istiğfâr kelimesinden Allah Teâlâ bir takım rahmet melekleri yaratır ki o melekler o kişi için rahmet ve mağfiret talebinde bulunurlar."

İyi bilinmelidir ki kıyâmetin üç merhalesi vardır. Bunlardan birincisi kıyâmet-i kübrâ yani büyük kıyâmettir. Bu, tüm insanların cesetlerinin diriltilip hesap için mahşer yerine sevk edilmeleridir. İkincisi kıyâmet-i suğrâ yani küçük kıyâmettir. Bu da herkesin kendi ölümüdür. Peygamberimiz (s.a.) *"ölenin kıyâmeti kopmuştur"*[188] buyurmaktadır. Bundan dolayı kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur kabul edilmiştir. Üçüncüsü ise kıyâmet-i vustâ yani orta kıyâametir. Bu da bütün canlı yaratıkların ölmesidir. Bu kıyâmetin kopuş zamanı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Peygamberimiz (s.a.)'den nakledilen bir takım alâmetlerle bu kıyâmetin yaklaşmış olduğu bilinir. Bu alâmetlerin bazıları şunlardır: İlmin kalkması, cehâletin çoğalması, zinâ ve şarap içmek gibi günahların alenî ve yaygın olarak işlenmesi, çeşitli savaşlarda erkeklerin öldürülüp kadın nüfusun artması. Öyle ki elli kadını yalnız bir erkek himaye edecek, erkek ve kadın nüfusu arasında bu derece denge bozulacaktır.

Hz. Ali (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmektedir: İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki İslâm'ın sâdece ismi, dînin sâdece resmi, Kur'ân'ın da sâdece dersi kalacaktır. O zaman insanlar görkemli câmiler inşâ edeceklerdir. Ancak bu câmiler Allah'ın zikrinden uzak ve mânen harap durumda olacaktır. O devrin en kötüleri âlim ve bilgin geçinenler olacaktır. Fitne onlardan çıkıp yine onlara dönecektir.

Şeyh Sa'dî şöyle demiştir:

İlim seni her ne kadar âlim yapsa da,
Amel olmadıkça bu boş bir iddiâ ve yalandan ibarettir.

Nitekim, *"günahtan uzak durmayan âlim elinde meş'ale tutan bir köre benzer" denilmiştir.* Yani kişi başkasının hidâyetine vesile olup kendisi o hidâyetten nasiplenmemektedir. Amelsiz ilimden Allah'a sığınırız.

الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٧﴾

67. O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dost olanlar *(bile)* birbirlerine düşman kesilirler.

*"O gün, muttakiler"*in dünyadaki dostlukları Allah için olduğundan bu dostluk aynen korunacaktır. Hatta bu dostluktan hâsıl olan sevap ve yüksek dereceleri müşâhede etmeleriyle dostlukları bâki kalacak, hatta daha da artarak devam edecektir. Muttakilerin *"dışında, dostlar"* aralarındaki dünyevî dostluk ve sevgi, azâba sebep

olduğu, artık sözkonusu dostluk ve sevgi bağları kesildiği için *“birbirine düşmandır.”*

“الأَخِلاَّءُ/ehillâ” kelimesi “خَلِيلْ/halîl kelimesinin çoğuludur. “اَلْخُلَّةُ/hullet”, meveddet yani dostluk ve sevgi demektir. Çünkü dostluk, nefis perdesini aralayıp ortalamak ve oraya girmekle teşekkül eder.

Mutlak olarak yahut sırf dünyevî işlerde birbirini sevenler, kıyâmet geldiği gün birbirlerine düşman olacaklardır.

Kâşifî şöyle der: Birbirinin dostu olup daha önce yardımlaşan kâfirler o gün birbiriyle düşman olurlar ve birbirlerine lanet ederler. Birbirlerini Allah için seven müminlerin ise muhabbetleri yerinde kalır ve birbirlerine şefâat ederler.

Kâşî’nin *Te’vîlât*’ında zikredilmiştir ki; hullet/sevgi, dostluk dört türlü olur.

1. Hullet-i tâmme-i hakîkiyye ki rûhânî muhabbettir ve ruhların birbirini tanıması ve birbirine uygun olması esasına dayanır. Peygamberlerin, evliyânın, asfiyâ ve şühedânın birbirine olan muhabbeti bu şekildedir.

2. Muhabbet-i kalbiyyedir ki bu yüksek ahlâkın ve kâmil sıfatların birbirine olan uyumuna dayanır. Ebrâr ve sâlihlerin birbirine olan muhabbeti, ümmetlerin peygamberlerine olan muhabbeti, müridlerin şeyhlerine olan istek ve irâdeleri bu şekildedir. Bu iki muhabbet çeşidi ne dünya da ne de âhirette ayıp ve noksanlık kabul etmez, zâhirî ve mânevi pek çok fayda ve neticeleri vardır.

3. Muhabbet-ı akliyyedir ki dünyevî sebepleri yerine getirmek ve dünyevî faydalar elde etmek esasına dayanır. Tüccâr, üretici, işveren ve çalışanların birbirine, ihtiyaç sahiplerinin zenginlere olan muhabbeti bu şekildedir.

4. Muhabbet-i nefsâniyyedir ki hissî ve şehevî lezzetlere istinâd eder. Bu iki muhabbet çeşidi kıyâmette fânî ve zâil olur. Aynı şekilde bu muhabbet çeşidi de zeval kabul eder ve belki sevgi tam anlamıyla meydana gelmediği ve istenilen neticeler elde edilmediğinde dostluk düşmanlığa dönüşür.

Bir dostluğa, menfaat karıştığında,
Dostluk düşmanlığa sebep olur.
Her türlü garazdan temizlendiğinde,
Dostluk güneş gibi aydınlık bir hâl alır,

*et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’*de belirtildiğine göre Allah Teâlâ burada şuna işâret etmektedir: Dünyada insânî tabîat ve nefs ü hevâ üzerine kurulu olan her dostluk ve arkadaşlık âhirette insanların birbirinden uzaklaşmak isteyeceği bir düşmanlığa dönüşecektir. Allah için kurulan dostluklar ise bâkî ve ebedî olup bunlar birbirlerinden faydalanacaklardır. Yine bunlar birbirlerine şefâat edecek ve birbirleri hakkında iyi şeyler konuşacaklardır. İşte bunlar Allah’ın istisnâ etmiş olduğu muttakî kullarıdır.

Allah için olan dostluğun şartları şunlardır:

1- Dostlar birbirlerini gerçekten Allah rızası için sevmeli, bu sevgiye hiçbir dünyevî ve uhrevî bir sebep karıştırmamalıdır.

2- Dostlar, Allah rızasını arayıp gözetmekte birbirlerine yardımcı olmalıdır.

3- Dostlar arasında bir ilgisizlik ve umursamazlık olmamalıdır. Birbirlerinden gördükleri sadâkat, ciddiyet ve gayrete göre tam bir yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalıdırlar.

4- Dost, dostundan Allah'ın râzı olmadığı bir şey görünce buna rızâ göstermemeli ve müsâmaha etmemelidir. Tarikatta böyle durumlara müdârâ etmenin küfür olduğu söylenmiştir.

Bilakis yumuşaklık ve güzel öğütle arkadaşına nasihat etmelidir. Bu kişi yapılan bu nasihat sonunda eski güzel hâline döner, içinde bulunmuş olduğu bu yeni durumdan yani bid'attan vazgeçerse yine kişi samimi dostluk ve beraberliğini sürdürür. Nitekim âyet-i kerimede ***"Ama siz dönerseniz biz de döneriz"*** (el-İsrâ, 17/8) buyrularak bu duruma işâret edilmektedir.

Şâir diyor ki:

Eğer hâlâ barışmak arzusundaysan geri gel,
Bana eskisinden daha fazla sevgili olursun.

Hz. Ali (k.v.), îzâhı yapılan bu âyet hakkında şöyle buyurmaktadır: İki mümin dost iki de kâfir dost vardır. İki müminden biri vefat ettiğinde şöyle der: "Ya Rabbi! Falanca kişi bana, sana ve senin rasûlüne itâati emreder, yine bana hayrı tavsiye eder, şer ve kötülükten beni alıkoymaya çalışırdı. Bana, sana kavuşacağımı haber verirdi. Ya Rabbi! Benden sonra onu saptırma. Bana hidâyet verdiğin gibi ona da hidâyet ver. Bana ikram ettiğin gibi ona da ikram et." Bu kişinin kendisinden sonra dünyada kalan dostu da vefât edince Allah bu dostların ruhlarını buluşturup aralarını birleştirir. Bunlardan her biri diğerini "ne güzel kardeş ve ne güzel arkadaştı" diyerek över. Hz. Ali devamla şöyle demektedir: Bu iki kâfir dosttan biri ölünce: "Ya Rabbi! Falanca kişi beni sana ve senin rasûlüne itâatten alıkoyardı. Bana kötülüğü emreder, iyilikten men eder, bana sana kavuşmayacağımı söylerdi. Benden sonra ona hidâyet etme. Beni saptırdığın gibi onu da saptır. Beni aşağıladığın gibi onu da aşağıla" der. Nihâyet kâfir olan dostu da ölünce Allah Teâlâ onları buluşturup birleştirir. Bunlardan her biri diğeri için "ne kötü kardeş ve ne kötü dostmuşsun" der, böyle serzenişte bulunurlar.

Hadis-i şerifte bildirildiğine göre *"Allah Teâlâ kıyâmet günü şöyle buyuracaktır: Benim azametim için birbirini sevenler nerede? Benim gölgemden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bugün onları gölgelendireceğim."*[189] Bir başka rivâyette ise *"Benim azametim için birbirini sevenler nurdan minberler üzerinde olacaklardır. Peygamberler ve şehidler onların bu durumlarını beğenip takdirle karşılayacaklardır"*[190] diye haber verilmektedir.

İbn Abbas (r.a.), "Kim Allah için sever, Allah için kızar, Allah için dost olur ve Allah için düşman olursa işte insan Allah katında hadisde bahsedilen dereceye nâil olur. Böyle olmadıkça hiç kimseye orucunun, namazının ve haccının çokluğu fayda vermez.

Bugün insanlar genel olarak birbirlerini dünya için sevmekte; birbirlerine dünya için kızmaktadırlar” demiş, sonra bu âyeti okumuştur.

Peygamberimiz (s.a.), hicretle Medîne’ye teşrif ettikten sonra muhâcir ve ensârı kardeş yapmış ve *“Ey Müslümanlar! Allah için kardeş olunuz”*[191] buyurmuştur. Yani “dünya, nefis ve şeytan yolunda olmayınız” demektir.

Ebû Bekir Sıddık (r.a.) şöyle demiştir: Kim Allah’ın hâlis sevgisini tadarsa, bu durum onu, dünyayı taleb etmekten alıkor. Ve bu sevgi onu bütün insanlardan müstağnî kılar.

Eğer bir kimse başkaları tarafından seviliyorsa o kimsenin ya Hak Teâlâ ile bir irtibatı vardır ya da Hak Teâlâ ile münâsebeti olan birisi sebebiyle sevilmektedir.

Şâir şöyle demiştir:

Benim murâdım bu diyârın toprağını sevmek değil,
Fakat bu diyâra sevgilinin gelmiş olmasıdır.

Ubeyd b. Ömer şöyle demiştir: Bir adamın birbirinden özel üç dostu vardı. Başına bir musîbet geldi. Üç dostundan kendine en yakın olanına gitti ve: “Sevgili dostum, can kardeşim. Benim başıma şöyle bir musîbet geldi. Bu konuda yardımına muhtacım, bana yardım etmeni istiyorum” dedi. Arkadaşı “sana bu konuda yardımcı ve faydalı olamam” dedi. İkinci arkadaşının yanına gitti. Bu arkadaşı “ben seninle beraber gideceğin yere kadar gelirim. Fakat oraya varınca seni bırakır dönerim” dedi. Üçüncü arkadaşının yanına gitti bu arkadaşı ona “evet gittiğin ve girip kaldığın her yerde ben seninle beraberim” dedi. İşte bu arkadaşlardan birincisi adamın malıdır. İkincisi ehl ü iyâli, âilesi, kavmi ve kabîlesidir. Üçüncüsü ise amelidir.

Şâir ne güzel söyler:

Kıyâmet şehrine eli boş gitme,
Çünkü gidip hasretle kalmak revâ değildir.
Eğer aklının gözü varsa,
Gözünü karıncalar yemeden, mezar için hazırlık yap.

---

[176]. Âmidî, İhkâm, III, 43.

[177]. Tirmizî, Tefsir 43; Fedâilu’l-Kur’ân, 3253; İbn Mâce, Mukaddime, 48; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 252, 256.

[178]. Buhârî, Ezân, 799; Tirmizî, Ezân, 491.

[179]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 221.

[180]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV, 216, 217.

[181]. Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 437.

[182]. Buhârî, Büyû' 102; Enbiyâ 49; Müslim, İman 242.
[183]. Müslim, Fiten 116.
[184]. Ki kitap sahibi olan peygamber bu cümledendir.
[185]. İsrâiloğullarına gönderilen peygamberler gibi.
[186]. Buhârî, Menakıb 17; Müslim, Fedâil 124.
[187]. Müslim, Fezâil 141; Mütteki, nr. 32182.
[188]. Zeylaî, Tahrîcu ehâdisi'l-vâkıa, I, 436.
[189]. Müslim, Birr 38; Tirmizî, Zühd 53; Dârimî, Rikàk 44; Muvatta, Şeâr 13; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II, 237, 328, 338, 370, 533, 535; III, 87; IV, 128, 386.
[190]. bk. Deylemî, Hadis no: 6624.
[191]. bk. Buhârî, Edeb 58; Müslim, Birr 28.

İŞTE CENNET BUDUR

يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَٓا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَۚ ﴿٦٨﴾ اَلَّذ۪ينَ
اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِم۪ينَۚ ﴿٦٩﴾ اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ
تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍۚ وَف۪يهَا
مَا تَشْتَه۪يهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُۚ وَاَنْتُمْ ف۪يهَا خَالِدُونَۚ ﴿٧١﴾ وَتِلْكَ
الْجَنَّةُ الَّت۪ٓي اُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾ لَكُمْ ف۪يهَا فَاكِهَةٌ
كَث۪يرَةٌ مِنْهَا تَاْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

68. ***(Birbirine dost o müttakilere Âlemlerin Rabbi şöyle hitâbeder)*****: Ey kullarım! Bugün size korku yoktur. Sizler üzülmeyeceksiniz de.**

69. ***(Ey o)*** **âyetlerimize inanan ve müslüman olan kullarım!**

70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz!

71. Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve kendilerine: Siz, orada ebedî kalacaksınız ***(denir.)***

72. İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur.

73. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz, denilir.

"Ey" mümin ve müttakî *"kullarım! Bugün size"* hoşlanmayacağınız şeylerin dokunması gibi bir *"korku yoktur ve sizler"* maksud ve matlûbunuza ulaşamamakla müttaki olmayanların üzüldüğü gibi *"üzülmeyeceksiniz de."*

Allah lafzına muzaf olan "ibâd" kelimesinden murad, Allah'ın mümin ve müttakî kullarıdır. Gönüllerini hoş edip onları şereflendirmek için kıyâmet günü müttakî kullara böyle hitap edilecektir.

İbn Atâ şöyle demiştir: Bugün size dünyada îmandan ayrılmak gibi bir korku, âhirette ise Mevlâ'dan uzak olmak gibi bir üzüntü yoktur. Çünkü Yüce Allah, has ve hâlis kullarını dünya ve âhiret kurtuluşu ile müjdelemektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Onlara dünyada da, âhirette de müjde vardır."*** (Yûnus, 10/64) Fakat onlar, bu durumu gizlemekle memurdurlar. Zîrâ onların kurtuluşunu kendilerinin bilmesi yeterlidir. Başkalarının bilmesine hâcet yoktur.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de belirtildiğine göre âyette şuna işâret edilmektedir: Allah Teâlâ hangi kulunu diğer yaratıkların boyunduruğundan kurtarır ve dünyada kendi zâtına kulluk şerefiyle şereflendirirse, kıyâmet günü onu Allah'ın cemâlini görmekten men edecek bir korku yoktur. Yine bu kişi dünya ve âhirete dâir herhangi bir nimet kaybından ötürü de üzülmeyecek, Allah'ın lutuf ve mârifet denizlerinde kaybolup ebedi mutluluk

okyanusunda yelken açacaktır.

اَلَّذِينَ اٰمَنُوا بِاٰيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَۚ ﴿٦٩﴾

69. ***(Ey o)*** **âyetlerimize inanan ve müslüman olan kullarım!**

"(Ey o) âyetlerimize inanan ve müslüman olan," kendilerini bizim tâatimize tahsis etmiş muhlis *"kullarım!"*

Mukatil'den şöyle rivâyet edilmektedir: Allah Teâlâ kullarını dirilttiği zaman herkes feryâd ü figan edecektir. Bir münâdî "ey kullarım" diye nidâ edecektir. Bu sefer herkes büyük bir umutla başını kaldıracak ardından *"âyetlerimize inanan ve müslüman olan kullarım"* hitâbı gelecektir. Bu sefer diğer bâtıl din mensupları başlarını eğeceklerdir.

*et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'*de şöyle denmektedir: Bu insanlar, başlangıçta zâhirde Allah'ın emir ve yasaklarına teslimiyet göstermişlerdir. Normal zamanda hakîkat erbâbının terbiyesiyle şerîate muvâfık olarak tarîkat âdâbına teslimiyetle gönül âlemlerini geliştirip güzelleştirmişlerdir. İşin sonunda ise mecâzî varlık âleminin karanlığından hakîkî varlık âleminin nûruna çıkarılma husûsunda ezelî ahkâma ve ilâhî takdirlere ve bu ahkâmın zâhir ve bâtında cereyân etmesine teslim olmuşlardır.

Âyet-i kerîmede tenzîlî ve tekvînî âyetlere ayân beyân inanmaya da işâret edilmektedir. İslâm'ın hakîkati, îmanda ayân beyân olursa durum zâhir olur. Âyetlere îmandan ibâret olan sıfatî îman hâsıl olunca peşinden sâlik, zâtî îman olan Allah'a îmâna yükselir. Bu böyle bilinmelidir.

اُدْخُلُوا الْجَنَّةَ اَنْتُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٧٠﴾

70. Siz ve eşleriniz, ağırlanmış olarak cennete giriniz!

"Siz ve eşleriniz, ağırlanmış" eseri yüzünüzde belli olacak bir şekilde ağırlanıp sevindirilmiş yahut süs ve zînetini takınmış mutlu insanlar olarak *"cennete giriniz!"*

"تُحْبَرُونَ/tuhberûn" kelimesi güzel kıyâfet mânâsında olan "اَلْحَبْرَةُ/habret" kökünden olup "zînetlenmiş, süslenmiş olarak" demektir.

Râgıb şöyle der: "Habr" güzel iz, alâmet ve sonuç demektir. Şu rivâyet bu kabildendir: "Günahı sebebiyle cehenneme düşen bir Müslüman, cezâsını çekip cehennemden çıktığında artık onun habrı ve sebri yani yüz güzelliği gitmiş olacaktır.

"Habr" aynı zamanda "âlim" mânâsına da gelmektedir. Çünkü âlimin, kendisine uyulup örnek alınan güzel işlerinin ve ilminin eseri insanların gönüllerinde mâkes bulmakta, ve devam etmektedir. *Kamus'*ta şöyle denilmiştir: Hâ harfinin esresi "hibr" eser yahut nimetin eseri, güzellik ve simgedir. Fetha ile "habr" ise sürûr, sevinç ve mutluluk demektir. "حَبَرَهُ/haberehu" onu sevindirdi demektir. "Na'met ve habret" ise

fetha ile cennet seması ve her güzel nağme demektir. Nitekim Rum sûresi 15. âyette semâ ve nağmeye dâir îzâhat geçmiştir.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: Siz ve talepte benzerleriniz vuslat cennetlerine giriniz. Ünsiyet bahçelerinde nimetleniniz.

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَاَكْوَابٍ ۚ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْاَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْاَعْيُنُ ۚ وَاَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ۚ ﴿٧١﴾

71. Onlara altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır. Ve kendilerine: Siz, orada ebedî kalacaksınız *(denir.)*

"Onlara" cennete girdikten sonra mümin kullara *"altın tepsiler ve"* altın *"kadehler dolaştırılır. Orada"* cennette *"canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey"* her çeşit lezzetler *"vardır. Ve kendilerine: Siz"* oradan çıkmayacak, ölmeyecek ve *"orada ebedî kalacaksınız, denir."*

Bahsedilen altın tepsileri ve altın kadehleri cennette hizmetle görevli olan civanlar ve gençler dolaştırır, cennetliklerin etrafında fır fır dönerler. "Tâif" hizmet eden ve evin etrafında koruma görevini yapan kimse demektir. "الاطافة/itâfet" kelimesi "tavf" ve "tavâf" kelimesi gibidir. "Tavâf" ise bir şeyin etrafında dönmek demektir.

"جَفْنَةٌ/cefne" kelimesinin çoğulu "جِفَانٌ/cifân" olduğu gibi "صَحْفَةٌ/sahfe" kelimesinin çoğulu da "صِحَافٌ/sıhaf" olup "enli ve geniş kap, tepsi" demektir. **Mücâhid,** ağızları oval kaplar demiştir. **Süddî** ise kulak ve kulpu olmayan kaplardır, demektedir. Bundan maksad içinde yiyecek bulunan sahan ve tepsilerdir.

İçinde şarap bulunan altın kadehler; yuvarlak, kulpsuz, içi çeşitli şaraplarla dolu sürâhiler, destiler… "اَكْوَابٌ/ekvâb" kelimesi "كُوبٌ/kûb" kelimesinin çoğulu olup içenin istediği gibi içmesi için kulp ve hortumu, emziği olmayan bardak ve kadehtir.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: Bardak ve kadehler az, sahan ve tepsiler çok yapılmıştır. Çoğulların kıllet ve kesret kalıpları buna delâlet etmektedir. Çünkü daha çok bilinen ve yaygın olan, yemek kapları olan sahan ve tepsilere nispetle, içme kapları olan bardak ve kadehlerin az olmasıdır.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre cennetliklerin etrafında 70 bin altın sahan ve tepsi ile hizmetçiler dolaşırlar her sahan ve tepside 70 bin çeşit yemek vardır. Her türün ayrı bir tadı vardır. Bu ikrâm, derecesi en düşük olan için böyledir. Derecesi yüksek olana gelince onun etrafında altından 700 bin sahan ve tepsiyle hizmetçiler dolaşacaklardır. *Aynü'l- Meâni'* de böyledir.

Cennette yiyecekler, içecekler, eşler, giyecek elbiseler ve binek vâsıtaları gibi *"canların çektiği"* her çeşit nimet ve lezzetler vardır.

Es'ile-i Mukhame'de şöyle denilmektedir: Cennet ehline Allah canlarının çektiği

bütün isteklerini verir mi? Şâyet şerîatın menhiyât olarak saydığı bir şeyi canları çekmiş olsa durum ne olacaktır. Bu âyetin mânâsı şudur: Elbette bütün cennet nimetleri hep canların çektiği şeylerdir. Cennet nimetlerinde canların çekmediği ve meyletmediği şeyler yoktur. Gerçi Allah Teâlâ, cennet ehlini, gerçekleşmesi imkân dışı olan yahut yasaklanmış bulunan her hangi bir şeyi arzu etmekten korur, denilmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu âyet şuna delâlet etmektedir: Cennette bütün din ve mezheplerde haram kılınmış olan livâta yoktur. Bu durum kişinin eşine arkadan yaklaşması sûretiyle de asla cennette olmayacaktır. İmam Mâlik bir dönem kişinin eşine arkadan yaklaşmasına cevaz vermiş olduğu halde bilahare bu fetvadan dönmüştür. Cennette livatayı arzulamak yoktur. Çünkü bu durum ilâhi hikmete muhâliftir. Bazıları buna cevaz vermişlerdir. Bunlar *el-Eşbâh ve'n-nezâir* kitabının şerhinde zikredilmiştir. Bu görüş sahipleri bu konuda ciddî bir yanlış içindedirler. Biz bu husûsu bahse konu âyetlerde Lût kıssasında beyan etmişizdir. Şaraba gelince şarap livâta gibi değildir. Çünkü şarabın helal ve mübah sayıldığı bazı din, millet ve devirler vardır.

Hulâsa her ne olursa olsun cennette ilâhî hikmete muhâlif bir durum yoktur. Bunun için cennette helâl haram gibi bir takım teklif ve hükümler olmamasına rağmen yine de eşler, mahremleri olmayan erkeklere karşı örtünürler.

"Gözlerin hoşlandığı şeyler..." "لَذَذْتُ الشَّيْءَ/lezeztüşşey'e", onu lezîz buldum, demektir. Mânâ şöyledir: Gözler o nimetleri görmekle lezzet bulur, mesrûr ve rûşen olur.

Müftî Sa'dî şöyle demiştir: Bu ifâde âyetteki ***"melekler ve ruh o gece rablerinin izniyle her iş için iner de iner"*** (el-Kadir, 97/4) gibidir. Cennet nimetlerinin şânını yüceltmek için getirilmiştir. Zîrâ Mevlâ'nın cemâlini seyretmek de cennet nimetleri cümlesindendir. Kadir gecesinde yeryüzüne inen meleklere Ruh Cebrâil (a.s.) dâhil olduğu halde, onun şânını yüceltmek için ayrıca zikredilmiştir. "Nazar"; yani Mevlâ'nın cemâlini seyretmek, en büyük lezzet ve nimet odur.

Câfer şöyle demiştir: "Canların çektiği" şeylerle "gözlerin rûşen olacağı" şeyler tamamen farklıdır. Çünkü cennette bulunan nimetler ve canların çekip arzu ettiği lezzetler, gözlerin Mevlâ'nın cemâlini seyretmekle bulacağı lezzet yanında denize nisbetle oraya daldırılan bir parmak mesâbesindedir. Çünkü cennet nimet ve lezzetlerinin bir bakıma bir sınırı ve sonu vardır. Zîrâ o nimetler de yaratılmıştır. Bâkî olan âhiret hayatında ise gözler ancak sınırı ve sonu olmayan bâkî ve ebedî olan zâtın cemâline bakmakla mesrûr ve rûşen olur.

Vasît'te belirtildiğine göre bu iki kelime, cennet bahçelerinin nimetlerine sâhip olan bütün cennet ehlinin, bu nimetlerden görmekle mi yoksa tatmakla mı istifâde edeceği hakkında haber vermektedir. *Keşfu'l-esrâr'*da da böyle denilmiştir.

Bu âyet *Cevamiu'l-Kur'an*'dan yani çok kısa ifâdeyle çok kapsamlı mânâlar ihtivâ eden âyetlerdendir. Çünkü Allah Teâlâ bu iki lâfızla ortaya öyle bir mânâ koymuştur ki bu kısa ifâdeyle anlatılan hususları bütün yaratıklar bir araya gelerek detaylı olarak anlatmaya çalışsalar işin içinden çıkamazlar.

Sûfîlerden biri demiştir ki: Ehl-i nazar gözün sahip olacağı lezzetlerin ne olduğunu bilebilirler mi? Bunların hepsinin basîret gözü i'tizâl perdesiyle kapatılmış, hepsi de cemâl nurlarının şualarından mahrum, sırrıyla perdelenmişlerdir. Onlara gözün lezzetlerinin aslında ne olduğunu söyle. Basiret sahibi herkese malumdur ki şevk ehli için gözün lezzeti, sevgilinin cemâlini müşâhede etmekten başka bir şey değildir. Beyit:

Gözden perdeyi kaldır ki müştak olanlar için
Gözün lezzeti senin dîdârını görmekten başka bir şey değildir.

İmam Kuşeyrî (r.a.) buyurmuştur ki: Görme isteği iştiyakla alâkalıdır. Bir âşıkta şevk ne kadar fazla olursa görme isteği de o kadar fazla olur. **Zünnûn Mısrî** (k.s.)'dan şöyle nakledilmiştir: Şevk muhabbetin meyvesidir. Kimde sevgi fazla bulunursa sevdiğini görme isteği de o kadar fazla olur.

Zebur'da haber verildiği üzere Allah Hz. Dâvûd'a "Ey Dâvûd! Cennetim bana itâat edenler, kifâyetim bana tevekkül edenler, nimeti artırmam, çoğaltmam bana şükredenler, ünsüm beni talep edenler, rahmetim ihsan sahipleri ve mağfiretim bana tevbe edenler içindir. Ben ise bana müştak olanlara mahsûsum."

Şair şöyle demiştir:

İyi bil ki iyilerin bana ulaşma konusundaki aşk ve sevgileri uzadı
Ben de onlara kavuşmak için sabırsızlanıyorum.

Bir başka şâir şöyle diyor:

Kalbim senin iştiyâkınla kanla dolu ve bilmem ki nasıldır.
Senin cemâline olan iştiyâkımı ifâde edebilmek imkânsızdır.
Kalbimde sana olan iştiyâk ve arzum her gün daha da artıyor,
Şu perîşan gönlümü gör ki artmadığı gün yoktur.

Bazı büyükler şöyle demiştir: Mücâhade ve riyâzât sahiplerinin cennette canlarının çektiği şeyler vardır. Çünkü onlar dünyada çok açlık ve susuzluk çektiler. Daha nice meşakkat ve zorluklara katlandılar. Artık onlar cennette bir takım sevap ve ödüllerle imtiyaz sahibi olacaklardır. Onlara: "Altın tabak ve tepsilerde çeşit çeşit yemeklerden yiyin. Altın bardak ve kadehlerde her çeşit içeceklerden için. Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz işlerden dolayı size âfiyet olsun" denilecektir. Gönül, mârifet ve muhabbet ehline gelince onlar çok uzun hasret çektikleri ve bu uğurda canlarını fedâ ettikleri için Allah Teâlâ'nın cemâline bakıp mesrûr ve rûşen olacaklardır.

Allah'a korku sâikiyle ya da bir isteğe kavuşmak için ibâdet edenler, ücret bağıyla bağlanmış işçilerdir. Ona hürmet ve muhabbetle ibadet edenler ise âriflerdir.

Allah Teâlâ **Dâvûd** (a.s.)'a şöyle vahyetmiştir: Ey Dâvûd! Bana dost ve sevgililerin en sevgili olanı, bana karşılıksız ibâdet edenlerdir. Fakat Rablığın hakkını vermeli ve

O'nun şânına yaraşır şekilde ibâdet edilmelidir. Ey Dâvûd! Cennet ümidi ve cehennem korkusu için amel edenlerden daha zâlim kim olabilir ki. Şâyet ben cennet ve cehennemi yaratmasaydım, ibâdet ve tâate ehil ve hak sâhibi olmayacak mıydım?"

Îsâ (a.s.) âbid ve zâhidlerden bir topluluğun yanına uğradı. Öyle ki bunlar kendilerini tamamen ibadete vermişlerdi. Hz. Îsâ'ya, "biz cehennemden korkuyor ve cenneti ümid ediyoruz" dediler. Îsâ (a.s.) onlara "siz, sizin gibi bir yaratıktan korkuyor ve yine yaratık olanı umuyorsunuz" dedi. Îsâ (a.s.) yine aynı şekilde ibâdet eden başka bir topluluğun yanına uğradı. Onlar isa (a.s.)'a "biz Allah'ı sevdiğimiz ve O'na saygı duyduğumuz için ibâdet ediyoruz" dediler. Îsâ (a.s.) onlara "işte siz gerçek Allah dostlarısınız. Ben sizinle beraber kalmakla emrolundum" dedi.

Hasan Basrî (k.s.) şöyle demiştir: Âhirette "lâ ilâhe illallah" hükmüne şehâdet etmenin lezzeti, soğuk suyun lezzeti gibidir.

Haber verildiğine göre, bir bedevî "ey Allah'ın Rasûlu! Ben deveyi çok severim cennette deve var mıdır? dedi. Peygamberimiz (s.a.): *"Ey Arabî! Şâyet Allah seni cennete girdirirse sen orada canının çektiği ve gözünün mesrûr ve rûşen olacağı her şeyi elde edersin"* buyurdu. Bir başkası "ben atı çok severim, cennette at var mıdır?" dedi. Peygamberimiz (s.a.): *"Şâyet Allah seni cennetine koyarsa sen orada seni dilediğin yere uçuracak kırmızı yakuttan ata sahip olacaksın"* buyurdu.[192]

Hadis-i şerifte şöyle buyrulur: *"Cennet ehlinin en aşağı yedi derecesi vardır. Bu altıncının üzerindedir. Yedinci derece de bunun üstündedir. Bu kişinin üç yüz hizmetçisi vardır. Her gün sabah akşam bu kişiye üç yüz tabak sunulur. Her bir tabakta diğerinde olmayan başka bir çeşit yemek vardır. Bu insan bu yemeklerin ilkinden ve sonuncusundan aynı lezzeti duyar. Yine bu kişiye 300 kap ile içecek sunulur. Her bir kapta başka bir çeşit içecek vardır. Bu kişi bu içeceklerin ilk ve son kadehinden aynı iştah duyup aynı lezzeti alır. Ve bu insan «şâyet bana izin verirsen tüm cennet ehlini yedirir ve içiririm; bu nimetler hiç eksilmez» der. Bu kişinin dünyadaki eşlerinden başka yalnız cennet hûrilerinden 72 eşi olacaktır."*[193]

Ebû Zabye es-Sülemî'den şöyle rivâyet edilmiştir: Cennet ehlini bir bulut gölgeleyip onlara "size ne yağdırayım?" diye seslenir. Cennet ehlinden kim ne isterse bulut bu isteği yağdırıp yerine getirir. Öyle ki bunlardan biri "ey bulut bize tomurcuk göğüslü yaşıt kızlar yağdır" der.

Ebû Umâme'den şöyle rivâyet edilmiştir: Cennet ehlinden bir adamın cennette uçan bir kuş canı çeker, kuş hemen taze pişip parçalanmış olarak adamın eline düşüverir. Adam ondan canının çektiği kadar yer sonra kuş tekrar canlanıp uçar. Yine cennette birinin bir içecek canı çeker, hemen ibrik ve kadeh eline gelir. Adam arzu ettiği kadar bundan içer sonra bu ibrik yerine döner. Mevlâ'nın cemâlinin görülmesine gelince bu, görenlerin derecesine göre farklılık arzeder. Cennet ehli Mevlâ'nın cemâlini seyre başlayınca artık tüm cennet nimetlerini unuturlar. Çünkü bu, lezzetlerin en büyüğüdür. Nitekim haberde, "Ya Rabbi! Senden, senin cemâline bakma ve seyretme lezzetini

istiyorum”[194] duâsı nakledilmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu âyette, fukahâdan şâyet kişi “ben cennette Allah’ı göreceğim” dese kâfir olur. Şâyet “cennetten Allah’ı göreceğim” dese kâfir olmaz diyenlere reddiye vardır. Bunun îzâhı şudur: “Ben cennette Allah’ı göreceğim” diyen cenneti Allah’ı görmenin zarfı yapmış ve Allah’a mekân nispet etmiştir. Şâyet bu insan cenneti, “cennette görülen Allah” yani “Allah cennettedir” diye inanırsa kâfir olur. Zîrâ Allah’ı gören kulun cennette olması Allah’ın cennette olmasını gerektirmez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) dünyada Allah’ı görmüştür. Halbuki Allah dünyada değildir. Bu husus böyle bilinmeli, şüphe gönülden silinmelidir.

Bu konuda çok şeyler söylenebilir. Ancak Allah’ın görülmesi meselesi kayıt-kuyût, yazma-çizme ehlinin değil, müşâhede ehlinin nasîbi olduğu için sözü bu şekilde özetlemek îcâb etmiştir. Çünkü bu durum, öyle dedikoduyla falan bilinecek bir şey değildir.

Bir mısra şöyledir:

Zâhid bu şarabın lezzetini bilmez.

“Siz orada ebedî kalacaksınız.” Burada gâib lafzından hitap lafzına geçiş yaparak iltifat sanatının uygulanması, cennet ehlini şereflendirmek içindir. Yani onlar orada bâki, dâimî ve ebedîdirler. Asla oradan çıkmayacaklar ve ölmeyeceklerdir. Çünkü hayat devamlı olmasa elbette hayat âtıl olup sevinç, arzu ve lezzet noksan kalır. Nimetten faydalanmak tam olmaz. Korku ve hasret de zâil olmaz. Dünya böyle değildir. Orada hayat her an yokluğa mahkûm olduğundan gam ve kederle birlikte olup faydası zararla karışıktır.

Eğer hayatta hasret, pişmanlık, zamana kahırlanmaktan başka bir netice elde ettiysen, söyle!

وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِىٓ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧٢﴾

72. İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur.

“İşte” dünyada *“yaptıklarınıza”* yaptığınız iyi işlere *“karşılık size miras verilen cennet budur.”*

“تِلْكَ/tilke” kelimesi mübtedâ olup söz konusu cennete işârettir. “الْجَنَّةُ/cennet” kelimesi mübtedânın haberidir. “Bâ” harfi sebebiyedir. Bundan kasdedilen şudur: Cennete girmek sırf Allah Teâlâ’nın lutuf, ihsan ve rahmetiyledir. Derecelerin taksimi ise amellere göredir. Cennette ebedî kalmak ise, artık cennete giren kişinin hiçbir günahı olmamasındandır. Bu âyette amelin karşılığı mîrasa benzetilmiştir. Çünkü amel eden kişi, bu amelin karşılığında verilecek sevap ve mükâfâta halef olmaktadır. Yani amel gider, onun karşılığı amel edenle beraber kalır. Sonuçta amel “mûris”/miras bırakan,

karşılığı ise “miras” gibi olmaktadır.

Kâşifî şöyle demiştir: Cezâyı mîras lafzıyla zikretti ki hâlistir ve hak edilerek elde edilir.

İbn Abbas (r.a.)’ın bildirdiğine göre, Allah Teâlâ herkes için hem cennet hem cehennem yaratmıştır. Kâfir, Müslüman için yaratılan cehenneme, Müslüman da kâfir için yaratılan cennete vâris olacaktır.

Bazıları der ki: Allah Teâlâ cennet mükâfâtını amellerle beraber zikretmiştir. Ancak mârifet, vuslat, muhabbet ve müşâhedeyi zâtını ve cemâlini görmeyi illet ve sebepten arındırmıştır. Çünkü bu müşâhede Allah’ın ârif ve sâdık kullarından dilediğini mirasçı kıldığı ezelî ve özel bir durumdur. Cennet ve ameller yaratılmıştır. Sonuçta yaratılmış olan, yaratılmış olan ameller sebebiyle cennetliklere verilecektir. Mevlâ’nın cemâlini görmek ise hiçbir şeyin kendisine denk olamayacağı Allah Teâlâ’nın, yine kendisine hiçbir şeyin denk olamayacağı lutuf ve ihsanıdır.

لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٣﴾

73. Orada sizin için bol bol meyveler vardır, onlardan yersiniz, denilir.

“Orada” cennette *“sizin için”* yeme içmenin dışında *“bol bol”* çeşit çeşit *“meyveler vardır. Onlardan”* bazılarından *“yersiniz.”*

Meyveler insanların çok arzuladıkları en leziz şeylerden, insan tabiatına ve bedenine en uygun gıdâlardandır. Bunun için Allah Teâlâ meyveleri ayrıca özel olarak zikretmiştir. Meyveler çok fazla olduğundan hangisine sıra gelirse ondan bir miktar yerler. Diğer meyveler ise hep ağaçların dallarında bulunurlar. Cennette ağaçlar bir an bile meyvesiz kalmazlar. Ağaçlar meyvelerle süslenmiş olup hep dolu doludurlar.

Hadis-i şerifte haber verildiğine göre, *“Cennette bir insan, cennet meyvesinden alınca onun yerine hemen onun iki misli bitiverir.”*[195]

Âyet şuna delâlet etmektedir: Cennet ehlinin yediği her şey; canlarının çektiği kuş etleri, meyveler, çerezler… hepsi zevk ve keyf içindir. Yani orada bir azık ve gıdâya ihtiyaç yoktur. Çünkü alınan gıdâların çözülerek dışa atılması söz konusu değildir. Belki de Kur’an’da cennetteki yiyecek, içecek ve giyeceklerden detaylı olarak bahsedilmesi, bunların tekrar tekrar gündeme getirilmesi, -ki bunlar cennetteki diğer nimetlere göre hakir ve basit şeylerdir- genel olarak bu şeylerin insanların dünyada elde etmek için sıkıntı ve darlık çektikleri hususlar olmasındandır. Dolayısıyla burada insanlar bu nimetlerin elde edilebilme sebeplerine tahrîk ve teşvîk edilmektedir.

İlk bakışta fâsık kişi, kıyâmet gününde korkup üzülüyor olması sebebiyle bu hükmün dışında tutulmasında bir mahzur yok gibi görülse de Allah’a ve Allah’ın âyetlerine inanan namaz ehli fâsık bir insan, âyette haber verilen cennet vaadine dâhildir.

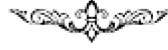
Hulâsa bu âyet, kâmil müminler hakkındadır. Zîrâ bunlar, bütün varlık ve benlikleriyle

Allah'a teslim oldular. Bu konuda eksik olanlara gelince, her ne kadar mümin iseler de bunların Müslümanlıkları tam ve kâmil değildir. Yoksa bunlar takvâyı terk ederek Allah'a karşı hasis davranmazlardı. Minnet makamı, fâsıkların bu âyetin hükmüne dâhil olmasına engeldir. Ancak ilhak yoluyla bu hükme dâhil edilirler. Zîrâ bunların âhiretteki korku ve üzüntü dönemi bitip, zindan ve azap süreleri de dolunca artık cennet nimetlerine kavuşacaklardır. Öyleyse akıllı insan hem zâhirdeki sâlih amellerde hem bâtındaki zikir ve gönül çalışmalarına devam etmelidir. Zîrâ zâhirî yeme ve içmekle yetinenler müşâhede yemeğinden ve mükâşefe içeceğinden mahrum olurlar. Kim de bu dünyada mârifet ağacının meyvelerinden yiyip âhirette takvâ ehli has kulların nasîbi olan hakîkat zevklerini tadamaz.

Hâfız şöyle demiştir:

Aşk tahsil ediyorum, ümid ederim ki bu şerefli ilimde
Diğer hünerlerdeki gibi ümidsizlik olmasın.

Allahım! Bizleri senin cemâline âşık olanlardan ve senin celâlin hürmetine sana vuslatı kabil olanlardan eyle! (Âmîn!)

---

[192]. Tirmizî, Cennet 11.
[193]. İbn Kesîr, IV, 134.
[194]. Nesâî, Sehv 62; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 191.
[195]. Zeylaî, Tahrîcu ehâdisi'l-vâkıa, III, 255.

EY MÂLİK!
RABBİN BİZİM İŞİMİZİ BİTİRSİN!

إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابِ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ
فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾
وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ
جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾ اَمْ اَبْرَمُوا اَمْرًا
فَاِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ اَمْ يَحْسَبُونَ اَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ بَلٰى
وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

74. Şüphesiz suçlular cehennem azâbında devamlı kalacaklar,

75. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümid kesmişlerdir.

76. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zalim kimselerdir.

77. Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.

78. Andolsun biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz.

79. Yoksa *(müşrikler)* bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız!

80. Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz *(hafaza melekleri de)* yazmaktadırlar.

"Şüphesiz suçlular," suç işlemekte iyice ileri giden kâfirler *"cehennem azâbında devamlı kalacaklardır."*

"Mücrimler"in, âyetlere inanan müminlere mukabil olarak getirilmeleri, bunlardan kasdedilenlerin kâfirler olduğuna işâret etmektedir.

Bu kâfirlerin azâbı hiç kesilmeyecek ve asla son bulmayacaktır. Halbuki âsî müminler cehenneme girdikleri takdirde, bir müddet cezâlarını çekip oradan çıkacaklar ve azapları sona erecektir.

لَا يُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٥﴾

75. Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde kurtuluştan ümid kesmişlerdir.

“Azapları hafifletilmeyecek” ve eksiltilmeyecek *“tir.”* Bu ifâde Arapların “فَتَرَتْ عَنْهُ الْحُمّٰى/feterat anhü’l-hummâ”; yani sıtma ondan biraz hafifledi, sözünden alınmıştır. Sıtma biraz sükûnet bulup ateşi düştüğü zaman böyle denilir. Dolayısıyla bu terkip, zayıflık ve gevşemeyi ifâde içindir. **Râgıb** şöyle demiştir: “اَلْفَتْرُ/fetr”; hiddetten sonra olan sükûn, şiddetten sonra olan yumuşaklık ve kuvvetten sonra olan zayıflık demektir. “اَلتَّفْتِيرُ/teftîr” ise gevşeklik göstermek demektir.

“Onlar azap içinde kurtuluştan” râhattan, cezâlarının ve azaplarının hafifletilmesinden *“ümid kemişlerdir!”*

Şöyle denilmiştir: Mücrim kâfir ateşten bir sanduka içerisine konulur, sonra bu sanduka kapatılır. Bu kişi burada kimseyi göremez. Hiç kimse tarafından da görülemez. Orada sonsuza dek kalır.

Tacü’l-Masadir’de şöyle denilmiştir: “اَلْاِبْلَاسُ/iblâs” kırılmak, ümidsiz ve gamlı olmak demektir.

Müfredât’ta şöyle denilmiştir: “İblâs” aşırı ümidsizlikten meydana gelen üzüntüdür. İblis kelimesi de bu kökten türemiştir. Bir de “müblis” yani aşırı ümidsiz olan kimse, tam bir suskunluk içinde olup maksûd olanı unutur. Kişi susup bütün huccet ve delilleri kesilince “اَبْلَسَ فُلَانٌ/eblese fülân” denilir.

et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’ de belirtildiğine göre âyette şuna işâret edilmektedir: Tevhîd ehli olanlardan bir kısmı, günahları sebebiyle cehenneme düşseler bile, orada ebedî kalmayacaklardır. Hitab deliliyle onların azapları hafifletilip zamanla son bulacaktır. Haberde şöyle gelmiştir: “Allah Teâlâ günahları sebebiyle cehenneme düşen müminleri cehennemden çıkıncaya kadar orada geçici bir ölümle öldürecektir.” Ölü ise zaten acı ve azâbı hissetmeyecektir. Âyette onların tamamen ümid kestikleri zikredilmiştir. Yani bunlar tam bir haybet ve hüsrân içindedirler, demektir ki bu kâfirlerin sıfatıdır. Müminlere gelince onlar her ne kadar kâfirlerin düşmüş oldukları cehennem belâsına düşmüş iseler de Allah’ın rahmetinden ümid kesmemişler, artık hüzün ve azaplarının biteceği günleri saymaktadırlar.

Meşâyihten bazıları şöyle demiştir: Müminlerin cehennemdeki durumu, onların dünyadaki durumlarına nispetle kalplerini rahatlatıcı bir durumdur. Çünkü artık gün, helâk ve hüsrân günüdür. Müminlerin cehennemdeki böyle ümidvâr oluşları, onların kurtuluşlarına yardımcıdır.

Şâir şöyle demiştir: Selâmet ve kurtuluşun aybı, kurtuluş sâhibinin belini kıracak musîbetler bekliyor olmasıdır. Musîbetin fazîleti ise onu, zamanın geçmesi ve son ümidin bekliyor olmasıdır.

Yakınlıkta bütünüyle zevâl korkusu vardır,
Uzaklıkta ise visâl ümidinden başka bir şey yoktur.

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾

76. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zâlim kimselerdir.

Böyle yapmakla *"biz onlara zulmetmedik, fakat onlar"* küfür ve mâsiyetleri sebebiyle nefislerini ebedî azâba arz ettikleri için *"kendileri zâlim kimselerdir."*

Âyetteki "hüm" zamiri, Basralılara göre kendisinden sonraki kelimenin sıfat olmayıp haber olduğunu ortaya koyan zamîr-i fasıldır. Kûfeliler bu zâmire direk ve sütun mânâsında "imâd" demişlerdir. Çünkü bu zamir; evin direk ve sütunları evin dam ve tavanını düşmekten koruduğu gibi, kendisinden sonra gelen kelimenin haberlikten düşmemesini sağlamaktadır.

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ اِنَّكُمْ مَاكِثُونَ ﴿٧٧﴾

77. Cehennemin muhâfızına: Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin! diye seslenirler. Mâlik de: Siz böyle kalacaksınız! der.

*"Cehennemin muhâfızına: Ey Mâlik, Rabbin"*e sor ve O'ndan iste *"bizim işimizi bitirsin,"* bizi öldürsün de rahat edelim *"diye seslenirler."*

Bir kişi diğerini öldürdüğü zaman "قضى عليه/kadâ aleyh" denilir. Mânâ şöyledir: "Ey Mâlik Rabbinden bize ölümle hükmetmesini iste!" Bu durum, onların daha önce tamamen ümid kesmiş olmalarıyla çelişmez. Çünkü bu durum, bir ümid değil, azâbın şiddetinden dolayı feryâd ü figân edip ölümü temennî etmekten ibarettir.

Onların kırk sene yalvarmasından sonra Mâlik, bu kırk sene sonunda yahut yüz sene sonra veya bin sene sonra cevâben: *"Siz"* burada bekleyip ebediyen *"böyle kalacaksınız, der." Tibyân*'da, "o sarayın âhiret günleriyle kırk gün sonra…" kaydı geçmektedir. Çünkü cevâbın gecikmesi onları iyice hüzne boğacaktır.

"المكث/meks" bir beklenti içinde olarak bekleyip kalmaktır. Yani "sizler bu azapta ebedî kalacaksınız. Ölüm yahut başka hiçbir sûretle buradan kurtulmanız mümkün değildir."

Böyle tepkili bir cevaptan sonra onlar tamamen feryâd ü figânı basacaklar. Feryatları merkep anırması gibi öncesi anırma, sonu çirkin bir soluma tarzında bir feryâd olacaktır.

لَقَدْ جِئْنَاكُمْ بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٨﴾

78. Andolsun biz size hakkı getirdik, fakat çoğunuz haktan hoşlanmıyorsunuz.

"Andolsun biz size" dünyada peygamberler gönderip kitaplar indirmekle *"hakkı*

getirdik.” Bu ifâde, Allah tarafından cehennem bekçisi Mâlik’in cevâbını takrir ve kâfirlerin sonsuza dek cehennemde beklemelerinin sebebini beyan eden bir sitem ve azar hitâbıdır. *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye’* de şöyle denilmektedir: Biz size dosdoğru olan dîni getirdik fakat siz bunu kabul etmediniz. Çünkü insan tabiatının çoğu bâtıla meyl edicidir. Nitekim *“fakat çoğunuz”* hangi hak olursa olsun *“haktan hoşlanmıyorsunuz;”* hakkı kabul etmiyor ve ondan kaçıyorsunuz, buyrulmaktadır. Çünkü hakkın tabiatında nefsi ve organları yormak söz konusudur. Tevhîd veya Kur’an olarak bilinen hakka gelince kâfirlerin hiç biri ondan hoşlanmaz ve ondan ürkerler. Tevhîd veya Kur’an olarak bilinen hakka gelince, kâfirlerin hiçbiri bundan hoşlanmazlar ve ürkerler. Ulemâ böyle demişlerdir. Ancak daha zâhir olan *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*’ de işâret edilen genel olarak insan tabiatının haktan hoşlanmadığı izah ve yorumudur. Bu husus böyle bilinmelidir.

“Kerâhet” bir şeyi istememek, ondan nefret edip hoşlanmamak demektir. Âyette işâret edildiği üzere, haktan nefret etmek kâfirlerin sıfatıdır. Öyle ise tatlı olsun acı olsun hakkı kabul etmelidir. Bir işâret de şudur ki, Allah Teâlâ insanları başıboş bırakmamış bilakis peygamberlerin ve velîlerin delâletiyle onları hakka irşâd etmiştir. Fakat insanların çoğu bu ilacı kabûl etmemişlerdir. Sonra şu da bilinmelidir ki, en faydalı ilaç tevhîddir.

Nakledildiğine göre **İmam Şibli** (k.s.) hastalanıp bimâristana/hastaneye götürüldü. Vezir Ali b. Îsâ bu konuda halifeye yazı yazdı. Halife ülkenin önde gelen doktorlarından hıristiyan bir hekimi İmam Şibli’nin tedavisi için o bölgeye gönderdi. Doktorun tedavisi sonuç vermedi. Hıristiyan doktor, Şibli hazretlerine: “Allah’a yemin olsun ki, senin tedavin için benim bedenimden bir parça kesmek gerekse hiç tereddüdsüz bunu yapardım” dedi. Şibli, “benim tedavim bundan daha basit” dedi. Doktor “nedir?” diye sorunca Şiblî doktora, “şu belindeki zünnarı kesip atmandır” dedi. Bunun üzerine doktor ***“eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûluh”*** diyerek Müslüman oldu. Duruma muttali olan halife, sevinç gözyaşları döktü ve şöyle dedi: “Biz hastaya doktor gönderdiğimizi zannediyorduk. Oysa bilememişiz, meğer biz doktora gelmişiz.”

Bu hikâyenin bir benzeri **Şeyh Necmüddin İsfehâni** (k.s.) hazretlerinden rivâyet edilmiştir. Bu zât Mekke’de sâlihlerden birinin cenazesine katıldı. Cenazeyi defnettiler. Hocaefendi kabrin başında oturup ölüye telkin yapmaya başladı. Bu esnada şeyh Necmüddin güldü. Esâsen pek gülmezdi. Arkadaşlarından bazıları niçin güldüğünü sorunca onları azarladı. Biz zaman sonra gülme sebebini anlattı ve şöyle dedi: “Hocaefendi kabrin başına oturup ölüye telkin vermeye başlayınca kabrin sahibinden şöyle dediğini işittim. «Hayret ölü diriye telkin veriyor.»”

Bu sözüyle şuna işâret etmiş oluyor ki; ölüye telkin veren hocaefendi, görünüşte her ne kadar canlılar zümresinden ise de, kalbi Allah’tan gâfil olduğu için hakîkatte ölüler zümresindendir. Dolayısıyla bu şahıs, nefsin cehenneminde kalıp ayrılık azâbıyla azap görecektir. Onun kendine faydası yoktur ki başkasına fayda verebilsin? Fakat onun telkin

verdiği şahıs böyle değildir. Durum tam aksinedir. Yani kabre defn edilmiş olan insan, görünüşte her ne kadar ölü ise de, fakat hakîkatte canlılar zümresindendir. Çünkü kâmil müminler ölmezler. Bilakis bir diyardan başka bir diyâra göç ederler. Bu insan kalp cennetinde bekleyip vuslat nimetiyle nimetlendirilecektir. Amelleri ve halleriyle kendisi faydalanmaktadır. Bu insanın şefâat ve benzeri şeylerle başkalarına da faydası olacaktır. Nâziât sûresi 5. âyetindeki ***“derken işi düzenleyenlere”*** ifâdesi buna işâret etmektedir.

Öldüklerinde gönül ehlinden umut kesme,
Çünkü gönül ehlinin uykusu da uyanıklıktır.

Sen şimdi kabirde ölüye telkin yapan kişinin hâlini gördün, anladın. Artık diğer bir takım riyâkâr, asılsız iddiâ sâhiplerinin ne derece liyâkatsiz ve ehliyetsiz olduklarını buna kıyas et. Zîrâ ölü, diriltilmesi için kendisine hakiki bir ruhun üfürülmesine muhtaçtır. Esâsen ölüler hükmünde olan bu üfleyici/telkinci kimse hakkında bu, nereden ve nasıl gerçekleşecektir? Çünkü bu kişinin üflemesi kısır olup kendisi de, ikinci doğumu yaşayanlardan değildir.

Allah Teâlâ’dan bizleri ilim, mârifet ve müşâhedeyle hayat bulan kullarından kılmasını; bizleri cehâlet, gaflet ve bir takım nefsî bağlardan korumasını dileriz.

اَمْ اَبْرَمُٓوا اَمْراً فَاِنَّا مُبْرِمُونَۚ ﴿٧٩﴾

79. Yoksa *(müşrikler)* bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız!

“Yoksa (müşrikler)” Mekke müşrikleri Rasûlullah (s.a.)’e hîle düşünüp tuzak kurarak *“bir işe kesin karar mı verdiler? Doğrusu biz de kararlıyız.”* Sonuçta onların planları suya düşecek, biz onların kurdukları tuzakları başlarına geçireceğiz.

“اَلْاِبْرَامُ/ibrâm” işi sağlam yapmak demektir. Bunun aslı “ipi sağlamlaştırmak” olup, ipin bükümünü tekrar tekrar yapıp onu sağlam hâle getirmek demektir.

Bu bir başlangıç sözüdür. “اَمْ/em” edât-ı munkatıa olup cehennem ehlini azarlamaktan bedbaht insanların işledikleri cinâyetin beyânına intikal içindir. Hemze ise inkâr içindir. Şâyet burada “ibrâm”dan gerçek ihkâm mânâsı murâd edilirse, o zaman bu hemze, böyle bir şeyin vukunu inkâr edip böyle bir şeyin oluşumunu uzak tutmak içindir. Şâyet “ibrâm”dan görünüşte bir sağlamlık murâd edilirse bu sefer hemze, olan bir şeye karşı tepki mânâsı ifâde edip böyle bir hâdisenin vukuunu çirkin görmektir. Yani Mekke müşrikleri, Peygamberimiz (s.a.)’e hîle, tuzak ve entrika yapmak husûsunda gûyâ sağlam bir karar alıp böyle bir iş mi yaptılar? demektir. Doğrusu biz de kararlıyız. Gerçekte sağlam karar alıp sağlam işi biz yaparız. Onlar yapamaz. Yahut biz onlar hakkında sağlam ve gerçek bir karar almışızdır. Onlar ise görünüşte bir hîle ve tuzak kararı almıştır. Bu husûsa ışık tutacak mâhiyette: ***“Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak***

istiyorlar? Tuzağa düşecek olanlar, o inkâr edenlerin ta kendileridir” (et-Tûr, 52/42) buyrulmaktadır. Nitekim müşrikler ve kâfirler toplantılarında Peygamberimiz (s.a.)’in işleri hakkında bir takım istişâreler yapıp kararlar alıyorlardı.

*Fethurrahmân’*da şöyle denilmiştir: Müşriklerin bahsedilen kararları, Daru’n-nedve’de Peygamberimiz (s.a.)’in öldürülmesi hakkında ve daha diğer konularda toplanıp aldıkları kararlar gibidir.

Âyette işâret edildiği üzere insanların verdikleri kararlar ve yaptıkları işler çoğu zaman kendi aleyhlerine dönmektedir. Almış oldukları bu kararlar sonuç vermemekte, onların tedbir ve takdirleri çizgisinde gerçekleşmemektedir. İşte bu durum, bütün işleri ve kâinatı sevk ve idâre eden bir sâni’in; bir yaratıcı ve yöneticinin varlığına en açık bir delildir.

أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوٰيهُمْ ۜ بَلٰى وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ
يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾

80. Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; işitiriz ve yanlarındaki elçilerimiz *(hafaza melekleri)* de yazmaktadırlar.

“Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını,” içlerinde kurgulamış oldukları hîlelerini, tuzaklarını, entrikalarını *“ve”* aralarında böbürlenip danışma yoluyla gerçekleştirdikleri *“gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar?”* Zâten onlar hakkı alenî olarak yalanlayıcıdırlar. *“Hayır, öyle değil; işitiriz,”* bunlardan haberdar oluruz; *“yanlarındaki”* yaptıklarını kayda alıp onlardan hiç ayrılmayan *“elçilerimiz (hafaza melekleri) de”* onlardan meydana gelen her sözü, işi, sırrı ve aralarındaki konuşmaları *“yazmaktadırlar.”* Elbette onların sır ve meşveretleri de bu yazılıp kaydedilenler cümlesindendir. Sonra kıyâmette bütün bunlar onlara arz ve takdîm edilecektir. Onların gûyâ sır ve gizlilik olarak düşündükleri bu hususlar bizim yazıcı meleklerimize gizli kalmazsa, bütün sır, fısıltı ve gizli meşveretleri bilen Yüce Allah’a nasıl gizli kalabilir ki?

Arapçada, gizli ve fısıltılı konuştum, sır yaptım, gizledim anlamında “نَاجَيْتُهُ/nâceytühü” denilir. Bunun aslı, yeryüzünde çevreden yüksek, ayrı, boş ve müsait bir mekânda muhataplarıyla baş başa kalarak bir takım gizli istişârelerde bulunmaktır.

*et-Te’vilâtu’n-Necmiyye’*de şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ onları, Allah’tan gâfil oldukları için bizzat kendisinin hallerini işitmesiyle ve meleklerin de onların amellerini yazmış olmasıyla tehdid etmiştir. Şâyet Allah’tan haberdâr olsalardı, Allah onları kendinden başkasıyla tehdid etmezdi. Belirtmek gerekir ki, amellerinin yazılıp hesabının sorulacağını bilen kimsenin, hesap sorulacağı endişesiyle günahları az olur.

Ebûbekir b. Tâhir şöyle demiştir: Allah Teâlâ, kullarından bir topluluğu kendi

zâtından hayâ etmeye çağırdı. Bir gurubu da yazıcı meleklerden hayâ etmeye çağırdı. Buna göre kim, Allah'ın kendisine devamlı nazar ettiği bilgisiyle başka şeylerden müstağni olup Allah'tan hayâ ederse, bu insanın yazıcı meleklerle meşgul olmasına gerek kalmaz.

Yahya b. Muaz Râzî (r.a.) şöyle demiştir: Kim işlediği günahları insanlardan gizleyip göklerde ve yerde hiçbir şeyin kendisine gizli kalmayacağı Allah'a izhar ederse, Allah Teâlâ onu, kendisine nazar edenlerin en bayağısı yapar. Ki bu durum münâfıklık alâmetlerindendir.

Şeyh Sa'dî, *Gülistan*'da şöyle demektedir: Allah'ın rahmet ve lutfu, günah içinde kaybolmuş bir kimseye hidâyet ve tevfîk çerağını tuttu, ona doğru yolu gösterdi ve o kimse gerçek dervişlerin arasına girdi. Dervişlerin sohbetinin bereketi, temiz nefeslerinin tesiriyle kötü huyları iyi huylara dönüştü, elini hevâ ve hevesten çekti. Fakat bir takım kötü sözlü insanlar ona dil uzatıp "o yine eskisi gibidir, onun zühdüne ve iyi işlerine itimâd etmemek gerekir" diye konuşmaya başladılar.

"İnsan tevbe edip özür dileyerek Allah'ın azâbından kurtulabilir, Fakat halkın dilinden kurtulamaz."

Adam halkın bu haksız sözlerine daha fazla dayanamadı ve gidip şeyhine şikâyette bulundu. Şeyh ağladı ve "bu nimetin şükrünü nasıl ödersin, çünkü sen onların zannettiklerinden daha iyisin" dedi. "Hasedçiler, kötülük düşünenler ben zavallının ayıbını arıyorlar, bazen kanımı dökmeye kalkışıyorlar, bazen oturup hakkımda kötülük düşünüyorlar" diye ne söyleniyorsun? İyi olduğun halde halkın sana kötü demesi, kötü olup ta halk tarafından iyi birisi olarak tanınmaktan iyidir. Bana gelince benim daha çok düşünüp daha fazla üzülmem lâzım. Çünkü insanların bana olan hüsn-i zanları çok fazla, oysa ben çok nakıs biriyim.

Eğer söylediklerimi yapmış olsaydım, iyi huylu/müttaki olurdum.
Komşularımdan saklanabilirim, fakat Allah benim açığımı da gizlimi de bilir.
İnsanlar ayıbımızı görmesin diye, kapıyı kapatırız.
Âlimü'l-gayb O, gizliyi de âşikârı da bilmektedir. "

Fakir **(Bursevî)** der ki: Âyetin delâletinden anlaşıldığına göre koruyucu melekler sırları ve bir takım kalbî işleri de yazmaktadırlar. Süfyan b. Uyeyne'ye "bu yazıcı iki melek gaybı bilirler mi?" diye soruldu. Süfyan "hayır bilmezler" diye cevap verdi. "Peki o zaman henüz yaşanmamış olan kalp amelini/niyet ve düşünceyi nasıl yazıyorlar?" diye sorulunca şöyle dedi: "Mücrim, âsî ve kâfir insan nasıl sîmâsından tanınıp bilinirse, aynı şekilde her amelin de tanınıp bilinebileceği bir sîmâsı vardır. Kul herhangi bir iyilik yapmak isteyip bunu kalben murad ettiğinde bu kişinin ağzından misk kokusu yayılır. Melekler bu kokudan niyet edilmiş olan işin iyi olduğunu bilir ve yazarlar. Yine kul herhangi bir kötülük yapmak isteyince kalp bu durumdan tedirgin olur ve bu kişinin ağzından pis bir koku yayılır.

Şeyh İzzettin b. Abdüsselâm şöyle demiştir: Ulemânın çoğuna göre melek kulun kalbini bilemez.

Tarikat-i Muhammediye Şerhi'nde şöyle denilmektedir: Helâda konuşmak mekruhtur. Kazâ-yı hâcet ânında konuşmanın kerâheti ise daha ağırdır. Çünkü bu konuşulan şeyleri yazmak için koruyucu ve yazıcı melekler, o nahoş yerde bulunmaktan rahatsız olurlar. Şâyet helâda kazâ-yı hâcet hâlinde olan kişiye bu halde selam verilse **Ebû Hanîfe** (r.h.), "selâmı kalben alır, dilden almaz" demiştir. Böyle olunca meleklerin de bir şey yazması gerekmez. Çünkü onlar kalbî işleri yazmazlar.

Rayhânü'l-kulûb'de şöyle denilmiştir: Gizli zikir hafaza meleklerinden de gizli olandır. Yoksa düşük ve kısık sesle yapılan değildir. Gizli zikir Peygamberimiz (s.a.)'e ve onu örnek alan kimselere mahsus bir durumdur. Haberlerin tevfîkını Allah bilir.

GÖKTEKİ İLÂH DA, YERDEKİ İLÂH DA O'DUR

قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمٰنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ ﴿٨١﴾ سُبْحَانَ رَبِّ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرْهُمْ
يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ
الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلٰهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلٰهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾
وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ
السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ
الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ
خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هٰؤُلَاءِ قَوْمٌ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

81. De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben *(ona)* kulluk edenlerin ilki olurdum!

82. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.

83. Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günlerine kavuşuncaya kadar bâtıla dalsınlar, oynaya dursunlar.

84. Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur. O, hakîmdir, her şeyi bilendir.

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine âid olan Allah ne yücedir! Kıyâmet saatini bilmek de O'na mahsustur. Siz O'na döndürüleceksiniz.

86. Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar, şefâat edemezler. Ancak bilerek hakka şâhidlik edenler bunun dışındadır.

87. Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette «Allah» derler. O halde nasıl *(Allah'a kulluktan)* çeviriliyorlar?

88, 89. *(Rasûlullah'ın:)* Yâ Rabbi! Bunlar, îman etmeyen bir kavimdir, demesine karşı Allah: Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selam olsun de. Yakında bilecekler! buyurdu.

Kâfirlere *"De ki:"* Sizin «melekler Allah'ın kızlarıdır» dediğiniz gibi farz-ı muhal *"Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben (ona) kulluk edenlerin,"* o çocuğa

tâzimde bulunup boyun eğenlerin *“ilki olurdum.”*

Çünkü Peygamberimiz (s.a.) Allah’ın şânını, O’nun hakkında câiz olup olmayan şeyleri insanların en iyi bileni; Allah’ın hak ve hukûkunu korumaya en lâyık olanıdır. Çocuğa tâzim ve hürmet, babaya tâzim ve hürmetin gereklerindendir. Yani sizin iddiâ ettiğiniz gibi, kesin bir delille Allah Teâlâ’nın çocuğu olduğu tesbit edilse, Allah’a tâzim ve hürmet bâbında o çocuğa en önce ben tâzim ve hürmet eder, boyun eğerdim. Çünkü Yüce Allah’a itâat, hürmet ve tâzime vesîle olan şey bu hususta da öncelikli olmaya lâyıktır.

Oysa Allah Teâlâ’nın çocuğunun olmadığı kesin bir gerçektir. Fakat kesin olan bu durum, sanki böyle bir şeyin olup olmadığı kesin değilmiş gibi mütâlaa edilerek muhâtabı susturmak ve aleyhine olan delillerle onu ilzâm etmek için böyle müsâmahalı, karşı tarafa opsiyon verecek bir tarz ile “şâyet” anlamında bir “إِنْ/in” edâtı getirilmiştir. Yoksa bu ifâdeden, Allah Teâlâ’nın çocuğu olup Peygamber’in de ona ibâdet etmesinin mümkün olması lâzım gelmez. Çünkü bu durum hadd-i zâtında muhâl olup muktezâsı da muhâldir. Sonuçta ortada ne çocuk ne de ibâdet vardır.

et-Te’vilâtu’n-Necmiyye’ de belirtildiğine göre âyette şuna işâret edilmektedir: Onları ve sözlerini alaya almak, akılsızlıklarını ortaya koyarak küçümsemek; yani: “Ey Habibim de ki, ey kâfirler sizin iddiâ ettiğiniz ve Îsâ’ya yaptığınız gibi gerçekten Allah’ın çocuğu olsaydı, o çocuğa ilk tapan ben olurdum.”

Câfer Sâdık (r.a.) şöyle demiştir: Allah Teâlâ’nın her şeyden önce ilk yarattığı şey, Hz. Muhammed (s.a.)’in nûrudur. Allah’ın birliğini ilk ikrâr eden, Hz. Muhammed (s.a.)’in zerresidir. Kalemin yazdığı ilk şey ise *“lâ ilâhe illalah Muhammedün Rasûlullah”*tır. Ben Allah’a ibâdet edenlerin ilki olarak O’nu birlemeye ve O’nu zikretmeye herkesten daha fazla hak sahibiyim.

سُبْحَانَ رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾

82. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş’ın da Rabbi olan Allah onların vasıflandırmalarından yücedir, münezzehtir.

“Göklerin ve yerin Rabbi, Arş’ın da Rabbi olan Allah onların,” kendisini evlâd edinmekle *“vasıflandırmalarından yücedir/münezzehtir.”*

“Rab” ismini cisimlerin en büyüğü ve en kuvvetlisi olan “semavât”a muzaf kılmakla şuna tenbih etmektedir: Gökler, yer ve bunların içinde bulunan her şey Cenâb-ı Hakk’ın melekût ve rubûbiyeti altındadır. Allah’ın melekûtü altında olan bu cisimlerden herhangi birşey, nasıl Allah’ın bir cüzü ve parçası olabilir ki?

Âyette “Rab” isminin tekrar edilmesinde, arşın şânını yüce tutmak söz konusudur.

Bahru’l-ulûm’da şöyle denilmektedir: Bu büyük cisimlerin Rabbini tesbih ediniz. Çünkü böyle bir rubûbiyet, orada kendi terbiye ve yönetimi altında bulunanlara tesbih

sorumluluğu yüklemektedir. Bir de Allah’ı, kâfirlerin nitelemiş oldukları her türlü cismânî sıfatlardan tenzih vardır. Zîrâ Allah şâyet cisim olsaydı, bu âlemi yaratıp yönetmeye muktedir olamazdı.

فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾

83. Sen bırak onları, kendilerine söz verilen günlerine kavuşuncaya kadar bâtıla dalsınlar, oynaya dursunlar.

Madem ki bu denli açık delilleri işittikleri halde hakka boyun eğmiyorlar; “*sen bırak onları”* kâfirleri *“kendilerine”* senin dilinden *“söz verilen günlerine kavuşuncaya”* ve o günü görünceye *“kadar bâtıla”* ve yalanlarına *“dalsınlar, oynayadursunlar.”*

“اَلْخَوْضُ/havz” suya dalmak, orada yürüyüp ilerlemektir. Diğer işlerde mecaz olarak kullanılır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de daha ziyâde tenkid etme ve yerme durumlarında gelmiştir. *Müfredat*’ta böyledir. Yani o kâfirler dünyalarında oynasınlar. Çünkü onların sözleri de işleri de sırf cehâlet ve oyun babındandır. Âyette muzâri fiillerin cezimli gelmesi, emrin cevâbı oluşlarındandır. Kişinin yaptığı iş sağlam bir maksada yönelik değilse “falanca oynadı” denilir. Lezzet ve zevki olmayan her oyun abestir. Bu bakımdan ancak lezzet ve safâsı olan şeye oyun, demişlerdir.

Peygamber (s.a.)’in dilinden onlara vaadedilen gün, kendileriyle mülâkâtın yapılacağı kıyâmet günüdür. Zîrâ onlar o gün hem kendi yaptıklarını hem de kendilerine yapılacak olanları bilirler.

Müftî Sa’dî şöyle demiştir: Daha belirgin şekilde anlaşılanı, bahsedilen günün ölüm günü olmasıdır. Zîrâ kâfirlerin bâtıl ve yalanlara dalarak dünyalarında oynayıp durmaları o gün son bulur.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Burada bahsedilen gün, kâfirlerin inkâr ettikleri kıyâmet günüdür. Yoksa vukuunda hiç şüphe etmedikleri ölüm günü değildir. Zîrâ Peygamberimiz (s.a.)’in *“kim ölürse onun kıyâmeti kopmuştur”*[196] hadisiyle ölüm gününün kıyâmete bitişik olduğuna işâret etmiştir. Böyle olunca dünyada bâtıla dalarak oynayıp durmak, kıyâmet günü son bulmuş sayılır.

Âyet bize aynı zamanda bu kâfirlerin Allah tarafından kalplerinin mühürlendiğini dolayısıyla içinde bulundukları inkâr hâlinden ebedî dönemeyeceklerini de bildirmektedir. Şuna da işâret edilmektedir ki, Allah Teâlâ insanları değişik durum ve merhalelerde yaratmıştır. Bunlardan bir kısmını cennet için yaratmıştır. Onları îman, sâlih amel, şerîate boyun eğmek ve Peygamberimiz (s.a.)’e uymakla cennete hazırlamaktadır. Bir kısmını ise cehennem için yaratmıştır. Onları da dâveti kabul etmemek, inkâr etmek ve isyanda bulunmakla cehenneme hazırlar. Böyleleri hayvânî ve nefsânî tabîata havâle edilirler; öyle ki artık boş ve faydasız şeylere dalmaktan, oyun ve eğlenceye meyletmekten kendilerini alamazlar.

Cenâb-ı Hak insanlardan bir kısmını da kurbet ve mârifet için yaratmıştır. Onları muhabbet, sıdk, tevekkül, yakîn, müşâhede, mükâşefe ve murâkabelerle mârifet ve yakınlığa hazırlar. Dolayısıyla böyle kullar, bütün varlığını bu uğurda harcayıp şehevâtı terk ederek çeşitli mücâhedelerle ve telif sahibi Allah dostlarının tasarruflarına teslim olarak bu mârifet ve yakınlığa hazırlanırlar.

Behlûl (k.s.) bir hâlini şöyle anlatıyor: Bir ara Basra caddelerinden birindeydim. Çocuklar çelik çomak vs. oyunlar oynuyorlardı. Bir çocuk onlara bakıp ağlıyordu. Ben kendi kendime, gâliba bu çocuk oyuncağı olmadığı için üzülüp ağlıyor diye düşündüm ve çocuğa, "Yavrucuğum niye ağlıyorsun? Sana, çocukların oynadıkları çelik çomak türü oyuncaklardan alayım" diyecek oldum. Çocuk başını kaldırıp, "ey akılsız adam, biz oyun için yaratılmadık" diye karşılık verdi. Ben "peki yavrucuğum, öyleyse niçin yaratıldık?" diye sordum. Çocuk "ilim ve ibâdet için" dedi. Ben "hey mübârek çocuk, sen bunları nereden biliyorsun?" dedim. Çocuk, "Allah Teâlâ'nın ***«Bizim sizi boş yere bir oyun ve eğlence olarak yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?»*** (el-Müminûn, 23/115) âyetindeki beyânından" dedi.

Anlatıldığına göre **İbrâhim b. Ethem** (k.s.) hazretleri Belh hükümdârı âilesindendi. Bu zâtın ehlini, âilesini, mevki ve makâmını terk ederek sûfîlik yoluna giriş hikâyesi şöyledir:

Hazret bir gün avlanmaya çıkar. Birden karşısına bir tilki yahut tavşan çıkar. İbrâhim avını kovalayıp dururken gâibten "sen bunun için mi yaratıldın yahut bununla mı emrolundun" diye bir ses işitir. Sonra eğerinin yan tarafından "Allah'a yemin olsun ki sen bunun için yaratılmadın ve sen bununla memur değilsin" diye bir ses daha işitir. Atından iner, yolda babasının sürülerini otlatan bir çobana rastlar. Çobanın yün abasını alıp giyer. Atını, av malzemelerini, kaftan vs. ne varsa bunları da çobana verir, yollara düşer, sonra da olan olur. Allah'ın has ve hâlis kulları kervanına katılıp İbrahim b. Ethem hazretleri nâmını alır.

İyi bil ki, Allah'tan başkasıyla meşgul olmak oyun ve eğlence kabilindendir. Çünkü bunda sağlam bir hedef olmaz. En büyük hedef ve gâye Allah'tır. Bunun için selef-i sâlihîn (r.a.) bütün bunlardan sıyrılıp hepsinin mebde' ve merkezi olan Allah'a vâsıl oldular.

Ey gönül Hakk'a yakın olmak istiyorsan hevâyı terk et,
Çünkü içine hava dolan su tanesi denizden uzaklaşır.

Allah Teâlâ bizleri ve sizleri kendi zâtıyla meşgul olanlardan eylesin!

وَهُوَ الَّذٖى فِى السَّمَٓاءِ اِلٰهٌ وَفِى الْاَرْضِ اِلٰهٌۜ وَهُوَ الْحَكٖيمُ الْعَلٖيمُ ﴿٨٤﴾

84. Gökteki İlâh da, yerdeki İlâh da O'dur. O, hakîmdir, her şeyi bilendir.

“Gökteki İlâh O’dur.” O, orada ibâdet olunmaya hak sâhibidir. Gök ehli melekler tarafından gökte O’na ibâdet olunur. Gök onunla kâimdir ama O gökte değildir. *“Yerdeki İlâh da O’dur.”* Orada ibâdet olunmaya hak sâhibidir. Gerek insanlardan gerekse cinlerden bütün yer ehlinin mâbûdu O’dur. Yeryüzündeki bütün ilâhların ilâhıdır. Yeryüzü halkının bütün ihtiyaçlarını gören ancak O’dur. Yerküre onunla kâimdir ama O yerde değildir. *“O, hakîmdir, her şeyi bilendir.”*

Âyetteki her iki zarf da ilâh kelimesine mütealliktir. Çünkü burada zikredilen ilâh, “mâbûd bi’l-hak” yani hak olarak ibâdet olunan; ibâdeti hak etmiş bulunan demektir. Yahut burada kullanılan “ilâh” kelimeleri, sözkonusu mânâyı içinde bulundurmaktadır. Meselâ “O Hâtemdir” sözü, “O cömerttir” anlamına gelir. Çünkü Hâtem cömertlikle şöhret yapmıştır.

Âyetteki “ilâh” kelimeleri “Allah” olarak yani ***“O göklerde Allah’tır yerde de Allah’tır”*** şeklinde okunduğunda da mânâ aynıdır. Yani *“**O gökte de yerde de ibâdet olunandır”*** demektir. Nitekim ***“O göklerde de yerde de (tek) Allah’tır”*** (el-En’âm, 6/3) ifâdesi de bu mânâdadır. Yani O, varlığı vâcip, mutlak ve zorunlu olup göklerde de yerde de ibâdet olunmaya lâyıktır.

“O, hakîmdir, her şeyi bilendir” ifâdesi, kendisinden önce verilen hükmün delîli mesâbesindedir. Çünkü O, tam ve kâmil bir ilim ve hikmet sıfatına sâhiptir. İlâhlık O’nun hakkı olup başkasının hakkı değildir. O, bütün âlemlerin ve herkesin yönetiminde hikmet sâhibidir. Ezelden ebede kadar bütün halleri çok iyi bilendir.

وَتَبَارَكَ الَّذٖى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ
السَّاعَةِ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾

85. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin mülkü kendisine âid olan Allah ne yücedir! Kıyâmet saatini bilmek de O’na mahsustur. Siz O’na döndürüleceksiniz.

“Göklerin, yerin ve ikisi arasında” devamlı *“bulunan”* havanın, yahut bazen bulunan kuşlar ve bulutlar gibi *“her şeyin mülkü kendisine âid olan Allah”* evlâd edinmekten, ortaktan, zevâl ve intikalden *“ne yücedir!”* O’nun zikrinin bereketi ve şükrünün ziyâdeliği her şeyi kaplamıştır. *“Kıyâmet”*in kopacağı *“saati bilmek de O’na mahsustur.”* Onu başkası bilemez. *“Siz”* yaptıklarınızın karşılığını görmek için *“O’na döndürüleceksiniz.”* Öyleyse O’na kavuşmak için hazırlıklı olmaya önemle dikkat ediniz.

Anlatıldığına göre **Harun Reşid** bir gün ava çıktı. Havaya güçlü bir doğan saldı. Doğan iyice yükselip gözden kayboldu. Artık dönüşünden iyice ümid kesilmişti ki doğan bir balık avlamış olarak geri döndü. Harun Reşid devrin âlimlerini toplayıp bu durumu onlara sordu. **Mukatil** şöyle dedi: “Ey müminlerin emîri! Senin deden **İbn**

Abbas’tan bize gelen rivâyete göre yerle gök arasında bulunan bu boşluk/hava esâsen yaratılışları farklı bir takım ümmetlerle mâmûrdur. Havada bulunan bazı canlılar orada yumurtlayıp balık şeklinde kanatları olan ve ancak doğrudan kanatlı olmayan yavrular çıkartmaktadırlar” dedi. **Harun Reşid** bu beyanı üzerine Mukatil’i ödüllendirdi. *Hayâtü’l-hayvân*’da böyle geçmektedir.

“O’na döndürüleceksiniz” ifâdesinde gâib lafzından hitap lafzına dönerek iltifat sanatının icrâ edilmesi tehdid içindir. Yani yaptıklarınızın karşılığını görmeniz için yeniden hayata kavuşturulacaksınız. Öyleyse Allah’a kavuşmak üzere hazırlık yapmaya önem veriniz.

Bazı büyükler şöyle demiştir: İsteyerek ya da zorunlu olarak O’na döndürüleceksiniz. Mutlu insanlar aşk, şevk, muhabbet ve kulluk üzere isteyerek O’na döneceklerdir. Bedbaht insanlar ise ölümle zorunlu dönüş yapacaklar; zincir ve kelepçelerle bağlanıp yüzükoyun cehenneme sürükleneceklerdir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Zorunlu dönüş bazen faydalı, güzel ve makbûl olur. Bu, kulun ilâhi cezbe ile yakalanarak zorla Allah’a çekilip götürülmesidir. Tamamen Allah’a dönen, bütün gönlüyle Allah’a yönelip teslim olan niceleri için bu böyle gerçekleşmiştir.

Hikâye edildiğine göre **Cüneyd Bağdâdî** (r.a.) şöyle demiştir: Bir keresinde mescitte idim. Bir adam iki rekat namaz kıldı. Namazı bitirince mescidin bir köşesine çekildi. Sonra yanına gitmem için bana işâret etti. Yanına vardığımda bana: “Ey Eba’l-kasım! Allah’a ve dostlara kavuşma zamanı yaklaştı. Ben vefât edince buraya şarkıcı bir delikanlı gelecek. Benim elbisemi, bastonumu ve mataramı o gence ver. Ben, “bu nasıl olur? Bir dervişin şahsî eşyaları bir şarkıcıya nasıl verilir?” dedim. Adam, “evet o genç benim makamımda Allah’a hizmet etme rütbesine ulaştı” dedi. Cüneyd konuşmasına şöyle devam etti: Adam vefat etti. Biz de onu techîz ve tekfîn yani yıkayıp kefenlemek üzere hazırlıkları tamamladık. Birden Mısırlı bir genç yanımıza geldi, bize selam verdi. Ve: “Ey Eba’l-Kasım! Emânetler nerede?” dedi. Ben kendisine, “ne oluyor, anlat bakalım!” dedim. Genç şöyle anlattı: “Ben falanca oğullarının çeşmesinde idim. Gâipten bir ses «Kalk, Cüneyd’in yanına git. Onun yanında olan emânetleri teslim al. Emânetler ise şunlar şunlardır» diye seslendi. Zîrâ sen Allah dostlarından falancanın falan makamına getirildin, dedi. Cüneyd devamla şöyle demektedir: “Ben emânetleri bu gence verdim. Genç elbiselerini çıkardı. Yıkanıp bu zâtın elbiselerini giydi ve Şam tarafına gitmek üzere yola çıktı.”

Hikâyeden anlaşılan şudur: Bu şarkıcı genç gâibden gelen bir sesle ilâhî cezbeye nâil olup Şam diyârında bazı Allah dostlarının makamında bulunmak üzere yola çıktı. Çünkü hicret eski bir sünnettir. Ayrıca hicretle başka şeylerle elde edilemeyecek nice mânevî makamlar elde edilir. İşte kıyâmet vakti gelince bu başarının eseri hasıl olup, hakîkat ehline katılmanın faydası da o zaman ortaya çıkacaktır.

Eğer bu cemaatten ayrı düşersen,

İlk adımda ayaktan düşersin.

وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

86. Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar, şefâat edemezler. Ancak bilerek hakka şâhidlik edenler bunun dışındadır.

Kâfirlerin *"Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar,"* onların zannettikleri gibi *"şefâat edemezler,"* buna muktedir değillerdir. *"Ancak bilerek hakka"* tevhîde *"şâhidlik edenler"* Îsâ (a.s.), Üzeyir (a.s.) ve melekler *"bunun dışındadır."*

Âyetteki istisnâ "muttasıl" olup, ismi mevsul de Allah'tan başka ibâdet olunan Hz. Îsâ, Hz. Üzeyir, melekler ve diğerleri gibi her mâbûdu kapsayıcıdır. Yahut bu istisnâ "munfasıl" olup yalnız putlara mahsustur. Bunlar şâhidlik yaptıkları şeyi basîret, kesin inanç ve samîmi olarak bilmektedirler.

Kâşifî şöyle demiştir: Onlar dilleriyle şâhidlik ettiklerinin -müminlerin günahkârları hariç- kendilerine şefâat etmeyeceklerini biliyorlar."

وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَأَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾

87. Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette «Allah» derler. O halde nasıl *(Allah'a kulluktan)* çeviriliyorlar?

"Andolsun onlara," o âbidlere ve mâbûdlara *"kendilerini kimin yarattığını,"* îcad edip yokluktan varlık âlemine çıkardığını *"sorsan,"* durum gâyet açık olup inkârı mümkün olmadığı için *"elbette «Allah» derler."* Çünkü insan mârifetullah; yani Allah'ı bilmek için yaratılmıştır. Bu itiraf ve mârifet onun fıtratına konmuştur. Allah bu hususiyeti insana bahşetmiş, onu bu mârifetle yüceltmiştir. Peygamberleri tanımak ise onların dâvetini kabul etmekten, onların sünnetine uymaktan ve onların dinlerini benimsemekten ibarettir. *"O halde"* her şeyin Allah tarafından yaratıldığını itiraf etmelerine rağmen *"nasıl"* Allah'a kulluktan başkalarına ibadet etmeye *"çeviriliyorlar?"*

İfk; döndürmek, reddetmek, geri çevirmek demektir.

Bunlar, herkesin Allah tarafından yaratılmış olduğunu kabul ettikleri halde Allah'a kulluktan vazgeçip başkasına kulluğa nasıl çevriliyorlar? Bu ifâde, onların fıtratlarına tevhîdi itiraf özelliğinin yerleştirilmiş olmasına rağmen onu inkâr etmelerindeki hayreti mûcip durumu anlatmaktadır.

el-Es'iletü'l- Mukhame'de şöyle denilmektedir: Bu âyet mârifetullahın, O'na

inanmanın zorunlu olduğunu ifâde etmektedir. Halbuki işitmekle zorunlu şeyler vâcip olmaz. Eğer "Allah Teâlâ kâfirlerin henüz işitmeden Allah'ın birliğini ikrâr ettiklerini haber vermektedir" dersen bende şöyle derim: "Kâfirler bu ikrârı bir delile dayanıp zarûreten değil, taklid yoluyla yapmaktadırlar. Şu da bilinmektedir ki, mülhid ve kâfirlerden yaratıcıyı inkâr eden niceleri vardır. Şâyet bu hâl zarûrî olsaydı, bu konuda iki kişi bile ihtilâf edemezdi.

Şâir der ki:

Hiç ustası olmayan bir ev gördün mü?
Hiç ressamın elinden çıkmayan bir resim işittin mi?
Kim insanlıktan ta'tîl yoluna giderse
Onda hurmanın çekirdeği üzerindeki ince lif kadar akıl yoktur.

وَقِيلِهِ يَا رَبِّ إِنَّ هَٰؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

88. ***(Rasûlullah'ın:)*** **Yâ Rabbi! Bunlar, îman etmeyen bir kavimdir, demesini de** ***(Allah biliyor.)***

"(Rasûlullah'ın:) Ya Rabbi! Bunlar îman etmeyen bir kavimdir, demeseni de," onların sırlarını, gizli konuşmalarını ve kıyâmeti de *"(Allah biliyor.)"*

"اَلْقَوْلُ/kavl, اَلْقِيلُ/kıyl ve اَلْقَالُ/kaal" kelimelerinin hepsi masdardır. **İmam Âsım** ve **İmam Hamza** bu kelimeyi "اَلسَّاعَةُ/es-sâat" kelimesine atfen cer okumuşlardır. Yani kıyâmetin kopuş sâatinin ilmi kendi katında olan Allah, Peygamber (s.a.)'in şikâyet babındaki sözünü de biliyor.

Allah'ın elçisinin şu sözünü bilmek Allah'a yakın olmaktır ki o şöyle buyurmuştur: "Ey Allahım! Doğrusu bu Kureyş'in muannidleri, kibir ve inatları yüzünden îman etmiyorlar."

Peygamberimiz (s.a.), "إِنَّ قَوْمِى/inne kavmî" (benim kavmim) demek sûretiyle o kavmi kendisine nispet etmemiştir. Çünkü onların hâlini hiç iyi görmemiştir. Yahut âyetin başındaki "vav" harfi yemin vâvı olup "إِنَّ هٰؤُلَاءِ/inne hâülâi" cümlesi yemînin cevâbıdır. Bu takdirde bu söz Peygamberimiz (s.a.) in sözü olmayıp doğrudan Allah tarafından bildirilen bir hükümdür. Peygamber'in sözüne yemin edilmesinde ise, Peygamber'in şânını yüceltip onun duâsına, onun Allah'a sığınıp O'na yalvarmasına verilen değer ortaya çıkmaktadır.

Diğer kırâat imamları "اَلسَّاعَةُ/es-sâa" kelimesinin mahalline atfen bu kelimeyi mensup okurlar. Bu takdirde terkip ve mânâ, "Allah kıyâmet saatini ve Peygamber'in sözünü bilir" şeklinde tanzim edilir. Yahut bu âyet, daha önce geçen sekseninci âyetteki " سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ /sirrahüm ve necvâhum" kelimelerine atfen mensuptur. Veya mahzûf bir "

يَكْتُبُونَ/yektubûne” kelimesine mâtuftur. Yani “bizim yazıcı melek elçilerimiz, onların her yaptıklarını yazarlar. Peygamber (s.a.)’in şu sözünü de yazarlar.”

Bazıları şöyle demiştir. Burada evlâ olan görüş, cer yahut nasbın, yemin harfinin takdir edilmesine yahut hazfedilmesine göredir. Bu durum senin “اَللّٰهَ لَاَفْعَلَنَّ/Allâhe le efalenne” (Allah’a yemin olsun ki elbette (bu işi) yapacağım) sözünde yemin harfinin gizlenip takdir edilmesi gibidir. Bu takdir, cer oluşudur. Nasb durumuna gelince bu da harfi cerrin hazfedilip fiilin mânâsının mecrura ulaştırılmasıdır. Senin “اَللّٰهَ لَاَفْعَلَنَّ/Allâhe le efalenne” Allah’a yemin olsun ki elbette bu işi yapacağım sözünde olduğu gibi. Bu sanki “وَاُقْسِمُ قِيلَهُ اَوْ بِقِيلِهِ/ve uksimu kîlehû ev bi kîlihî” denilmiş gibidir. Harf-i cerrin hazfedilmesi ile gidenin eseri kalmaz. “وَاَسْاَلِ الْقَرْيَةَ/ve’s’eli’l-karyete” gibi ki burada “ehle’l-karyeti” demek olup “ehl” kelimesi hazfedildikten sonra geride bir eseri kalmayarak artık terkip “ehl” kelimesinin yokluğuna göre tanzim edilir. Kelimenin izmar ve takdir edilmesi durumunda ise takdir edilen kelimenin eseri kalmaktadır. Nisa sûresi 177. âyetin bir bölümünde “اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ/intehû hayran leküm” yani “teslisten, Allah üçtür demekten vaz geçin ve sizin için daha hayırlı olanı yapın” ifâdesinde olduğu gibidir ki bu ifâdenin takdiri “اِفْعَلُوا خَيْرًا لَكُمْ/if’alû hayran leküm” yani “sizin için hayırlı olanı yapın” demektir.

Bu “قيله/kîylıhî” kelimesinin mübteda olmak üzere merfû bir yemin olup haberin hazfedilmiş olması da câizdir. Arapların “eymunillahi” sözü gibi. Dolayısıyla bununla Allah’a yemin yapılmıştır, demek olur. Bu durumda “inne hâulâi” cümlesi yeminin cevabı olur. Yani Peygamber’in sözü “Ya Rabbi! Benim yeminim şudur ki, bunlar inanmıyorlar” demektir.

Bu âyetteki “vav” harfinin yemin vâvı olup böyle birçok tevcihâtın ortaya çıkması şunun içindir: Şâyet bu vav atıf vâvı olursa, mâtuf ile mâtufun aleyh arasında pek de güzel olmayan uzunca itirâzî cümleler girmiş olur. Şâyet “ve kîluhû” şeklinde merfu olursa, bu durumda terkipte bir münâferet olmakla birlikte bir muzaf takdiriyle bu kelime “عِلْمُ السَّاعَةِ/ilmü’s-sa’ah” kelimesine mâtûf olur.

Cârullah Zemahşerî, burada nazmın tenâfüründen ve mâtuf ile mâtuf aleyhin arasına fâsıla girmesinden dolayı yemin ihtimalini tercih etmiştir. Ancak bu ihtimal yeminde kullanımı pek de yaygın olmayan bir lafızda zâhir hiçbir karine olmadan bir takım hazif ve izmarı gerektirmektedir. **Müftî Sa’dî**’nin hâşiyesinde böyle geçmektedir.

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

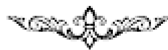
89. ***(Peygamber’in sözüne karşılık Allah:)*** **Şimdilik sen onlardan yüz çevir ve size selam olsun de. Yakında bilecekler! buyurdu.**

“Şimdilik sen onlardan yüz çevir.” Onları dâvet etmekten vazgeç ve îman etmelerinden ümidini kes *“ve: Size selam olsun,”* benim işim sizden ve sizin dîninizden sâlim olmak, berî olmak ve sizinle münâsebeti terk etmektir *“de.”* Biraz gecikmiş de olsa hallerini *“yakında bilecekler.”* Yoksa bu ifâdeden maksad, onlara selâm vermek ve tahiyyat arz etmek değildir. Bilakis onlardan berî olmayı ve onları terki arz etmektir. Nitekim, İbrâhim (a.s.)’ın kâfir olan babası Âzer’e âyette ifâde edildiği gibi ***“selâm sana (esenlik içinde kal)”*** (Meryem, 19/47) demesi bu kabildendir.

“Yakında bilecekler.” Küfür içinde olmalarının âkıbetini dünyada çok yakında Bedir gününü yaşamak, âhirette ise yakıcı ateşe girmek sûretiyle bilecekler. Bu ifâde, kâfirler için bir tehdid, Peygamberimiz (s.a.) içinse tesellîdir. Öyleyse akıllı insan, ölüm ve benzeri musîbetlerle fırsat elden çıkmadan hâlini düzeltip eksiklerini telâfi etmelidir. Dâvetçi yüz çevirmediği sürece kişi dâveti kabûle yönelmelidir. Zîrâ şefâatçi olmasını beklediğin kişi sana hasım olursa artık kurtuluş ümidi yoktur.

Zünnün Mısrî (r.h.) der ki; Şam sâhilinde bazı âbidlerin şöyle dediğini işittim: Allah’ın öyle kulları vardır ki onlar mârifetullaha erişmiş, Allah’ı kesin olarak tanımışlardır. Bu kullar, paçaları sıvayıp Allah için yollara düştüler. Arzu ettiklerine ulaşabilmeleri için bu uğurda her zorluğa göğüs gerdiler. Dünyada uzun hüzün ve kederlerle baş başa kalıp bunları nimet saydılar. Dünyaya heves edip imrenerek ona rağbet nazarıyla bakmadılar. Gece hücûmundan korkan süvarinin azığı gibi dünyadan az bir azıkla yetindiler. Süratle yollarına devam ettiler. Kurtuluş ümidiyle hızlanıp yolları kat ederek menzil aldılar. Bütün güçlerini, kuvvetlerini ve canlarını Mevlaları Allah’ın rızası uğrunda fedâ ettiler. Gözlerini âhirete diktiler. Âhiret haberlerini can kulağıyla dinleyip bunlara kulak ve gönül verdiler. Sen onları görürsün; susuzluktan ağızları kuru, açlıktan karınları boş, gönülleri dolu, bedenleri zayıf, gözleri yaşlıdır. Onlar bahanelere sığınarak işleri ertelemediler. Az bir azıkla yetinip eski elbiseler giydiler. Bomboş vâdîler, çöller ve sahralarda ikamet ettiler. Vatanın mamur beldelerinden kaçıp dünyada dost, kardeş ve arkadaşlar yerine vahdet ve yalnızlığı tercih ettiler. Şâyet sen onları görsen, elbette uykusuzluk ve zorluk kılıçlarıyla gecenin kendilerini boğazladığı bir topluluk görürsün. Onlar, uzun süren gece yolculuklarıyla zayıf düşmüşlerdir. Uykusuzluktan saçları başları dağılmıştır. Zahmet ve yorgunlukla taç ve şerefe nâil olmuşlardır. Böylece dünyadan âhirete hicret etmeye kendilerini hazırlamışlardır.

Koşu yarışına girdin,
Kazanamasan da bari düşe kalka yürü.
Yel ayaklılar her ne kadar uçup gittilerse de
Bari elsiz ayaksız oturma, kalk.[197]

---

[196]. Zeylaî, Tahrîcu ehâdisi’l-vâkıa, I, 436.

[197]. Allah'ın yardımıyla Zuhruf sûresi hicri 1113 senesinin Cemaziye'l-âhir'inin sonuna doğru (milâdî 1701 senesinin Kasım ayında) tamamlanmıştır.

سُورَةُ الدُّخَانِ

44- DUHÂN SÛRESİ

Mekke'de inen bu sûre 59 âyettir.
Adını, onuncu âyette geçen ve duman mânâsına gelen
«duhân» kelimesinden almıştır.

KUŞKUSUZ BİZ UYARICIYIZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ اِنَّٓا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ اِنَّا كُنَّا
مُنْذِرِينَ ﴿٣﴾ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٍ ﴿٤﴾ اَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا اِنَّا كُنَّا
مُرْسِلِينَ ﴿٥﴾ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦﴾ رَبِّ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٧﴾ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿٨﴾ بَلْ هُمْ فِى
شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾
يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١﴾ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا
مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
1. Hâ Mîm.
2. Apaçık olan Kitab’a andolsun ki,
3. Biz onu *(Kur’ân’ı)* mübârek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız.
4- Her hikmetli emir, o gecede ayırd edilir;
5. Katımızdan bir emirle… Çünkü biz, peygamberler göndermekteyiz.
6. Rabbinin bir rahmeti olarak. O işitendir, bilendir.
7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız *(bilin ki Allah)*, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.
8. O’ndan başka ilâh yoktur. *(Her şeyi O)* diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.
9. Fakat onlar, şüphe içinde oynuyorlar.
10. Göğün, açık bir duman getireceği günü gözetle.
11. *(Duman)* İnsanları sarar. Bu, acı bir azâbdır.
12. “Rabbimiz, bizden azâbı kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” derler.

Rahman ve Rahim olan Allâh’ın adıyla
“Hâ Mîm” hakkı için. *“Hâ Mîm”*, bu sûreyi yahut Kur’ân’ın tamamını ifâde eder.

وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

2. Apaçık olan Kitâb'a andolsun ki,

Kendilerine indirilenlere mânâları *"apaçık"* olan *"kitaba andolsun ki"*. Bu ve'l-kitâb kelimesi, "Hâ Mîm"e mâtûftur. Zîrâ bu kelime başka bir yemin olsa bu sefer bir şey üzerinde iki yeminin toplanması lazım gelir. "Hâ Mîm", Kur'ân'ın tamamına isim olduğu takdirde Kitap da Kur'ân demek olduğuna göre burada atıf sadece unvandaki mugayerete binâen yapılmıştır.

"el-Mübîn"; yani beyn, Kitâb'ın kendilerine indirildiği toplumun onu açıkça görmeleri demektir. Bu toplum Araplar olup Kur'ân onların lügat ve üsluplarıyla indirilmiştir. Yahut buradaki mübîn kelimesi apaçık olmanın ötesinde hidâyet yolunu dalâlet ve sapıklıktan ayırt ve beyân eden demek olur ki din konularında muhtaç olunan her şeyi beyân ve izah eder demektir.

Bazıları şöyle demiştir: "Hay" ve "Kayyûm" olan Allah hakkı, hak ile bâtıl arasını ayıran Kur'ân hakkı için. Burada "Hâ Mîm" kelimesinin hâ'sı Allah'ın "Hay" ismine mîm ise "Kayyûm" ismine işâret etmektedir. Bu isimler şâmil oldukları birçok mânâ, sıfat ve hakîkatlerden dolayı Allah'ın isimlerinin en büyüklerindendir. Nitekim bu durum (el-Bakara, 2/255) olan "Âyetü'l-kürsî" de geçmişti.

Baklî'nin *Arâis*'inde şöyle denilmektedir: Burada hâ harfi Hz. Muhammed'e (s.a.) mahsus olan vahiy, mim ise Muhammed (s.a.) demektir. İşte bu özel vahiy vasıtasız doğrudan yapılan vahiydir. Bu durum ise seven ile sevgili arasında bir sır olup başkaları buna muttalî olamazlar.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Kuluna vahyettiğini vahyetti."*** (en-Necm, 53/10) Bazıları, bu "Hâ Mîm" kelimesini, 'ben beni sevenleri himaye ederim' şeklinde yorumlamışlardır. Bazıları demişlerdir ki "حَمَيْتُ الْمُحِبِّينَ/hameytü'l-muhibbîn"; yani "dostları/sevenleri mâsivâya yönelmekten korudum."

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bunun, "Hâ Mîm" ilâhî nimetlerin en büyüğü olan Kur'ân-ı Kerîm'i indirmesine mukabil Allah'a hamd etmeye işâret olması muhtemeldir. Şu halde "Hâ Mîm", hamdin kısaltılmış şekli olup, Kur'ân'ı indirmesine mukabil hamd edilmeye hak sâhibi olan Hakk'ın hakkı mânâsına gelir.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ ﴿٣﴾

3. Biz onu *(Kur'ân'ı)* mübârek bir gecede indirdik. Çünkü biz uyarıcıyız.

"Biz onu" apaçık olan Kur'ân'ı *"mübârek bir gecede"* Kadir gecesinde *"indirdik"* Bu ifâde yemînin cevabıdır. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i Ramazan ayında kadir gecesinde Levh-i Mahfûz'dan birinci kat semâdaki beyt-i izzete toptan indirmiş. Cebrâil

(a.s.) da Kur'ân'ı sefere denilen yazıcı meleklere dikte ettirmiş sonra Cebrâil (a.s.) Kur'ân'ı Peygamberimiz'e (s.a.) parça parça yirmi üç senelik bir zamanda indirip tamamlamıştır. Zâhir olan Kur'ân-ı Kerîm'in aynı şekilde Peygamberimiz'e (s.a.) inmeye başlamasının da Kadir gecesinde olduğudur. Çünkü gerçekte Kadir gecesi vuslatın başlangıç gecesidir. Vuslatta ise bir söz ve hitap olmalıdır.

Kur'ân'ın gece indirilmesinin hikmeti şudur: Elbette gece münâcât zamanı olup aynı zamanda mânevî esintilerin damlalarının düşüş vaktidir. Allah'ın rahmet, feyz ve nice tecellî keramet ve sırların sağanak sağanak yağdığı, nice sırların tecellî ettiği bir zaman dilimidir. Geceleyin o yüce sevgilinin zikriyle kalpler daha bir arı durudur. Gece Allah'ın mukarreb ve ebrâr kulları nezdinde gündüzden daha hoş ve güzeldir. Bu gece, -Kur'ân'ın inmesiyle dînî ve dünyevî bütün fayda ve iyilikleri kendi bünyesinde bulundurduğu için- bereket ile nitelendirilmiştir. Yahut yine geceleyin rahmet melekleri ve rahmet inmekte; duâlar kabul edilmekte ve nice güzellikler idrak edilmektedir. Esasen zaman dilimleri zât ve nitelik bakımından birbirlerine benzemektedir. Zaman dilimlerinin bazılarının diğerlerinden kadir kıymet bakımından bizâtihî farklı olması düşünülemez. Mekânlardaki imtiyaz ve farklılık da buna kıyas edilmektedir. Bu da yine o mekânlarda meydana gelen ârızî bir durumdan kaynaklanmakta olup bizzat bir mekân diğerinden üstün değildir.

Şeyh Sadruddin (k.s.) hazretleri *Kırk Hadis Şerhi'*nde şöyle demektedir: Zaman ve mekânların, günahların silinmesinde, iyiliklerin üstün sayılarak onlara kat kat fazla sevap verilmesinde, günah ve suçların örtülmesinde pek büyük tesiri vardır.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Allah Teâlâ Arafat halkını bağışlayıp kendi aralarındaki kul haklarını da tazmin etmiştir. Allah Teâlâ arefe günü birinci kat semâya iner/tecellî eder*."[198]

Yine Ramazan ayının, Zilhiccenin ilk on gününün, Şaban-ı Şerîf'in on beşinci gecesi olan Berat gecesinin fazîletine dâir birçok hadisler vârid olmuştur. Yine Mescid-i Harâm'da kılınan bir namazın yüzbin, Mescid-i Nebî'deki bir namazın bin, Mescid-i Aksâ'da kılınan bir namazın beşyüz namaza bedel yahut daha üstün olduğuna dâir rivâyetler, bazı zaman ve mekânların diğer zaman ve mekânlardan daha fazîletli olduğuna delâlet etmektedir. **Şeyh Sadruddin** (k.s.) hazretlerinin sözü burada bitmiştir.

Şeyh Mağribî (k.s.) hazretleri şöyle demiştir: Bize göre ayların en fazîletlisi Ramazan ayıdır. Çünkü Kur'ân'ı Kerim bu ayda indirilmiştir. Sonra Rebîülevvel ayıdır. Çünkü bu ay Allah'ın sevgilisi Hz. Muhammed'in (s.a.) doğduğu aydır.

Sonra Recep ayıdır. Çünkü Recep ayı Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarından ibâret olan dört haram ay arasında diğer üçünün peş peşe bir arada oluşuna mukabil tek ayrı bir aydır. Ve Recep ayına şehrullah Allah'ın ayı denmektedir.

Sonra Şaban ayıdır. Zîrâ Şaban ayı Allah Teâlâ'nın sevgilisinin ayıdır. Üstelik bu ayda ameller ve eceller taksim ve takdir edilir. Şaban ayı iki önemli ay olan Recep ve Ramazan ayları arasında olup bu iki büyük aya komşu olma fazîletine sahiptir. Tıpkı Perşembe ve Cumartesi günlerinin de Cuma gününe komşu olmaları bakımından fazîletli

günler olmaları gibi. Bundan dolayı Allah'ın Cumartesi ve Perşembe günlerini mübârek kıldığı vârid olmuştur.

Sonra Zilhicce ayı pek fazîletlidir. Zîrâ bu ay hac ayıdır. Özellikle Zilhicce'nin ilk on gününün her gecesi kadir gecesine denk fazîlete sahiptir. Bilinen günler olarak nitelenen teşrik günleri de pek değerli zaman dilimleridir. Ramazan'dan sonra gelen Şevval ayı da ramazanın komşusu olarak fazîletlidir. Sonra Zilkade ve Muharrem ayları da meşhur dört haram aylardan oldukları için fazîletlidirler. Yine Muharrem ayı peygamberlerin ayı olup hicri yılbaşıdır ve haram aylardan biridir.

Denilmiştir ki: Allah Teâlâ peygamberlerin ve ümmetlerin bazılarını diğerlerinden üstün kıldığı gibi ayları, günleri ve bazı vakitleri de birbirinden üstün kılmıştır. Böylece insanlar bu zamanların değerini idrâk edip kalpleri bu zamanlara hürmet etmeye yönelirler ve bu zamanları ibâdetlerle ihyâ etmeye teşvik edilirler, halk bu zamanların fazîletlerine rağbet eder. Bu zamanların bazılarında ledünnî nîmetler ve rabbânî lutuflar sebebiyle iyilik ve sevaplara karşılığının kat kat verilmesine gelince… İşte bu, Allah'ın dilediğine verdiği lutuf ve fazlıdır.

Kàşânî, *Tâiyye Şerhi*'nde şöyle demiştir: Nasıl ki zamanların şeref ve fazîletleri, o zamanlarda Sevgili'nin huzûr ve müşâhedesinden vâkî olan hâllerin şerefi nisbetinde olursa, tıpkı bunun gibi, amellerin şerefi de niyet ve ulaşılmak istenen maksadların şerefi nisbetinde olur. Amelde niyetin şerefi, amelin Sevgili için yapılması, sadece O'nun rızâsına hâlis kılınması, başka hiçbir maksad taşımamasıdır.

İbnü'l Fârız şöyle demiştir:

O'nu gördüğüm her gün bayramdır bana
Sîmâsının güzelliği gözümün nûrudur benim
Kadir gecesidir her gecem o güzellik olsa yakınımda
Nasıl Cuma ise Sevgili'ye kavuştuğum her gün

Bazı büyükler demişti ki: Kadir, kıymet ve bereket bakımından en iyi gece, kulun kalbiyle huzûrda olup vuslat nurlarıyla nimetlenerek Rabbini müşâhede ettiği gecedir. Kul o gecede Rabbine yakınlık esintilerini bulur. Bu tâifenin gece halleri ise farklı farklıdır.

Bu hususta şöyle demişlerdir:

Ne karanlıktır gece ne de dâvetkâr
Yıldızları sönmüş değil
İstediği gibi sarar gecem beni
Bol bol verince geçer çabucak
Kısınca ise uzadıkça uzar
Bitmek bilmez bir türlü

Bazı müfessirler şöyle demiştir: Burada mübârek geceden murad, Şaban ayının on beşinci gecesi olan Berat gecesidir. Bu gecenin dört tane ismi vardır:

1. El-leyletü'l mübâreke; yani mübârek gecedir. Zîrâ bu gecede hayır ve ibâdet yapanlara bu gecenin hayrı çoktur. Allah Teâlâ'nın cemâlinin bereketleri arştan yeryüzüne kâinatın her zerresine ulaşır. Kadir gecesinde de böyledir. O gecede bütün melekler Allah Teâlâ'nın mukaddes cemâl sahasının sınırları içinde toplanırlar.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle buyrulmuştur: Bereketi ve hayrı çok olduğundan dolayı o gece hakkında mübârek ifâdesi kullanılmıştır. Bu gece duâ edenler için icâbet, isteyenler için karşılık, mücâhede edenler için yardımdır. İtâat edenler için ödül, isyankârlar için af, sevenler için kerâmettir. Bütün gece göklerin kapıları açılmış olup, Adn ve Firdevs cennetlerinin kapıları ardına kadar açıktır. Ebedî cennet sâkinleri sedirlere kurulmuş, peygamber ve şehidlerin ruhları illiyyînde mutluluk içindedirler. Bütün gece ezelî rûhun esintisi, ilâhî yakınlık tarafından dostların kalbine doğru eser, kerem rüzgârı ferdâniyet semâsından âşıkların canlarına ulaşır ve Sevgili'den şöyle bir nidâ gelir; *"Yok mu isteyen, ona ihsanda bulunayım? Yok mu bağışlanmak dileyen, onu affedeyim?"*

Ey derviş bu gece uyanık ol! Çünkü bu gece ilâhî rahmet yeryüzüne yayılır, Sevgili'nin has bahçesinde vuslat gülü açılır, mübârek seher yeli, bahar rüzgârı gibi eser. Vahiy meleği latîf bir remiz ve acâib bir sırla şöyle der: ***"Îman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'ân sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?*** (Hadîd, 57/16)"

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalpleri Allah'ın zikrine huşû duysun"*** (Hadîd, 57/16)

Şâir şöyle demiştir:

Bu ayrılığın bitme vakti gelmedi mi?
Gelmedi mi eğri büğrü ağaç dalının yanıp tutuşma vakti?
Bu hasretten yanan âşık eriyip tükenmiş…
Bu âşığa ağlayıp merhamet etme vakti gelmedi mi?

Bazı haberlerde şöyle geçer: Bana inananlar nasıl başkalarına güveniyorlar, hayret doğrusu! Şâyet bunlar benim iyiliklerimin inceliklerine bir bakıp düşünselerdi asla benden başkasına ibâdet etmezlerdi! Yani şöyle demek istiyor:

Şaşılır o kimseye ki, bizi tanıdığı halde başkasıyla huzûr bulur,
Bizi bulduğu halde başkasıyla berâber olur,
Bize kavuşmanın renk ve kokusunu taşıdığı halde,
Kalbini dünyanın renk ve kokusuna bağlar!
Menekşe her zaman şaşkınlıkla şöyle der: Ne tuhaf!
Sevgili'nin zülfüne sahip olan neden kapımızı çalar ki?

2. Leyletü'r-rahme, rahmet gecesidir.

3. Berat gecesidir.

4. Vesîka gecesidir. Çünkü memur, mükelleflerden vergiyi tam olarak tahsil edince, bu tahsilatın bir vesikası olarak onlara bir berat yazar. Aynı şekilde Allah Teâlâ da bu gece mü'min kullarına kurtuluş berâtı yazmaktadır.

Hikâye edildiğine göre **Ömer b. Abdülaziz** Berat gecesinde namazını bitirip başını yukarı kaldırdığında içinde "Bu Melik-i Azîz olan Allah tarafından Ömer b. Abdülaziz'in beratıdır" yazılı olan ve nûru ta semâya kadar ulaşan yeşil bir vesîka ve berat belgesi bulmuştur.

Yine bu gecede Allah'ın mes'ud ve bahtiyar kulları, Allah'ın gazabından emin ve berî olurlar. İşte aynı şekilde bedbaht kullar da bu gece -Allah'a sığınırız- Allah'ın rahmetinden berî ve uzak olurlar.

Bu gecenin bir takım husûsiyetleri vardır:

1. Her hikmetli işin bu gece ayırd edilmesidir.

2. Bu gece yapılan ibâdetlerin fazîletidir.

Hadîs-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "*Kim bu gece yüz rekât namaz kılarsa Allah bu kişiye yüz melek gönderir. Bunlardan otuz tanesi bu kişiyi cennetle müjdeler, otuz tanesi bu kişiye cehennem azâbından emin olduğunu arz eder. Otuz tanesi bu kişiden dünyâ âfet ve musîbetlerini def ve bertaraf eder. On tanesi ise bu kişiden şeytanın hîle ve tuzaklarını bertaraf eder.*"

İhyâ'da şöyle denilmiştir: Kişi Berat gecesinde yüz rekât namaz kılar iki rekâtta bir selâm verir. Her rekâtta Fâtiha'dan sonra on kere İhlâs Sûresi'ni okur. Dilerse on rekât namaz kılar, her rekâtta Fâtiha'dan sonra yüz kere İhlâs Sûresi'ni okur. Bu namaz Peygamberimiz'den (s.a.) rivâyet edilmiş olup Recep ayı namazı gibidir. Bu namaz selef-i sâlihînin bu gece kılmış oldukları namaz cümlesindendir. Selef-i sâlihîn bu namaza "salâtü'l-hayr/hayır namazı" derler, bu namaz için toplanırlar, çoğu zaman bu yüz rekât namazı cemâatle kılarlardı.

Rivâyet edildiğine göre **Hasan Basrî** (rh.) şöyle demiştir: Peygamberin ashabından otuz kadarının bana haber verdiğine göre kim bu gecede bu yüz rekât namazı kılarsa Allah ona yetmiş kere rahmet nazarıyla bakar. Allah Teâlâ her bir nazarında da o kimsenin yetmiş ihtiyâcını karşılar. Bu ihtiyâçların en aşağısı o kişiye af ve mağfiret edilmesidir.[199] *İhyâ*'nın sözü burada bitti.

Üftâde (k.s.) şöyle demiştir: Peygamberimiz'e (s.a.) on sekiz bin hatta daha fazla âlemde bütün ilâhî sıfatlar tecellî ettiği zaman Peygamberimiz (s.a.) mezkûr nimete şükür olarak yatsıdan sonra bu namazı kılmıştır.

Mücâhid'in **Hz. Ali**'den (k.v.) rivâyet ettiğine göre Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ey Ali! Kim berat gecesinde yüz rekât namaz kılar ve her bir rekâtta bir Fâtiha ve on bir İhlâs okursa… Evet ey Ali her kim bu namazı bu minvâl üzere kılarsa Allah Teâlâ o gece bu kişinin istediği her ihtiyâcını karşılar. Sonra Allah Teâlâ yetmiş bin melek gönderir, bu melekler o kişinin iyilik ve sevaplarını yazarlar ve*

günahlarını silerler. Diğer sene başına bir sonraki Berat Gecesi'ne kadar bu kişinin derecesini yükseltirler. Allah Teâlâ Adn cennetlerine yedi yüz yetmiş bin melek gönderir. Bu melekler bu kişiye orada köşkler ve saraylar binâ ederler. Ve hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve yaratıklardan hiç kimsenin akıl ve hayâline gelmeyen güzel ağaçlar dikerler. Bu kişi o geceden itibaren bir sene içinde ölürse şehîd olur. Allah Teâlâ bu kişinin bu gecede namazda okuduğu İhlâs Sûresi'nin her bir harfine mukabil bu kimseye yetmiş hûri verir."[200] *Keşfü'l-esrâr*'da böyledir.

Bazıları demiştir ki: Berat gecesinde en az iki rekât, normalde yüz rekât; en fazla bin rekât namaz kılınır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Buradaki bin, yüz sayısının açılımı olan Allah Teâlâ'nın bin ismine işârettir. Yüz ise yine Allah Teâlâ'nın binden seçilen yüz ismine işârettir. Çünkü doksan dokuz sayısı ahadiyet ve birlik itibarıyla yüz demek olur. Bu yüz sayısı ise ism-i a'zam olan binin açılımıdır. Tek bir rekât namaz meşrû olmadığı için buna bir rekât daha katılmış olup en az iki rekât olarak icrâ edilmektedir. Böylece Allah'ın zâtına, sıfatlarına, geceye, gündüze, bedene, ruha, mülk ve melekûta işâret edilmektedir. Bundan dolayı bahse konu bu iki rekât namazda dört yüz âyet okumak müstehâb sayılmıştır. Aslında farz olan tek bir âyet okunmasıdır. Dört âyet okumak müstehâbdır. Dört tane yüz okuyuş dört yüz olur. Buna göre bu iki rekât müstehab kırâat bakımından yüz hükmündedir. Bunu iyi anla!

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmaktadır: *"Her kim şu beş geceyi ihyâ eder, ibâdetle geçirirse ona cennet vâcib olur. Bunlar zilhiccenin sekizinci gecesi olan terviye gecesi, dokuzuncu gecesi olan arefe gecesi, Kurban Bayramı gecesi, Ramazan Bayramı gecesi ve Berat gecesidir.*"

3. Bu gecede rahmetin inmesidir.

Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmaktadır: "*Elbette Allah Teâlâ Şaban ayının onbeşinci (gecesi olan Berat) gecesinde dünyâ semâsına iner…*"[201]

Allah'ın kendisi değil rahmeti iner. Hakîkatte murâd, hakîkat âleminin tenezzülâtından bu geceye mahsus olan büyük bir nüzûldür. Yine murâd, gecenin başından, güneşin batış vaktinden gecenin sonuna, güneşin doğuşuna kadar olan nüzûldür.

4. Af ve mağfiretin gerçekleşmesidir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah Teâlâ o gece bütün müslümanları bağışlar. Yalnız falcı, büyücü, kindar, müzmin şarapçı, ana babasına âsî olan ve zinâ eden kimseler (özel olarak bu durumlarından tevbe etmedikleri sürece) af kapsamı dışındadırlar.*"[202]

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmiştir: İlim ehli burada af kapsamı dışında olan kindar/*müşâhin* kimseyi bid'at ve hevâ ehli olup ehl-i İslâm'a kin tutan kimse olarak tefsir etmişlerdir.

5. Bu gece Peygamberimiz'e (s.a.) tam şefaat hakkı verilmiştir. Bunun îzâhı şudur: Peygamberimiz (s.a.) Şâban'ın onüçüncü gecesinde ümmetine şefaat etmek istemiş, ancak kendisine üçte birlik bir kısmına şefaat hakkı verilmiştir. On dördüncü gece yine istemiş, bu defa üçte ikisine şefaat hakkı verilmiş, on beşinci gece yine isteyince bu

defa ümmetinin tamamına şefaat hakkı verilmiştir. Ancak at ve devenin serkeşlik ederek sahibinden kaçması gibi Allah'ın af ve mağfiretinden kaçan kimse yine bu şefâat kapsamı dışındadır.

Bir başka rivâyete göre **Hz. Âişe** (r.anhâ) validemiz şöyle demiştir: "*Ben Hz. Peygamber'i (s.a.) Berat gecesinde secdeye kapanıp duâ ederken gördüm. Cebrâil (a.s.) indi ve şöyle buyurdu. Allah Teâlâ bu gece senin şefâatınla ümmetinin üçte birini cehennemden âzâd etti. Peygamberimiz (s.a.) yine duâya devam etti. Cebrâil (a.s.) ve Ey Muhammed (s.a.) Allah Teâlâ sana selâm ediyor ve ümmetinin yarısını cehennemden âzâd ettiğini söylüyor dedi. Peygamberimiz (s.a.) istek ve duâsında ısrarlı olmaya devam etti. Cebrâil (a.s.) yine indi ve Allah Teâlâ senin şefaatinle ümmetinin hepsini cehennemden âzâd etti buyurdu. Ancak üzerinde kul hakkı olanlar, bunu edâ etmedikleri ve hak sahibini râzı etmedikleri sürece bu şefâat kapsamı dışında kalırlar. Peygamberimiz (s.a.) bunlar için de ısrarla duâ edince Cebrâil (a.s.) sabahleyin yine indi ve Allah Teâlâ senin ümmetinden kul haklarına da kefil olup hak sahibini kendi fazl ü kereminden râzı edecektir. Artık onlar da af ve şefâat kapsamındadır buyurdu. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) bu durumdan çok memnun oldu.*"

6. Allah Teâlâ Berat gecesinde Zemzem suyunu gözle görülür bir şekilde artırmaktadır. Burada hakîkat ehlinin gönüllerindeki ilâhî ilimlerin artmış olduğuna da işâret vardır.

"Çünkü biz, uyarıcıyız" bu ifâde Allah'ın kitabı indirmesinin muktezâsı hakkında meydana gelen bir istifhâmı ortadan kaldırmaktadır. Sanki şöyle denmektedir: "Biz Kur'ân'ı indirdik. Çünkü âhirette verilecek cezâ hakkında uyarma ve ondan korkutma bizim şânımızdandır."

فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ اَمْرٍ حَكِيمٍۙ ﴿٤﴾

4. Her hikmetli emir, o gecede ayırd edilir;

Kulların îman ve küfür hariç olmak üzere bir yıllık rızık ve ecellerine dâir bütün muhkem işler o gece yazılıp tafsîl edilir. Bu yazılma işi, bu geceden senenin sonuna kadar sürer. Levh-i Mahfûz'da yazılan hususların dosyalandırılmasının Berat gecesinde başlayıp Kadir gecesinde tamamlandığı da rivâyet edilmiştir. Buna göre rızıkla ilgili dosya Mikâil'e (a.s.), harp ve savaşlar, deprem, yıldırımlar ve göçükler dosyası Cebrâil'e (a.s.), ameller dosyası birinci kat semânın sorumlusu olan ve büyük bir melek olan İsrâfil'e (a.s.), musîbetler dosyası ise ölüm meleği olan Azrâil'e (a.s.) verilir. Öyle ki bir adam çarşı pazarda dolaşıp durur, bir başka adam evlenir ve çocuğu olur ama adı o yıl ölecekler dosyasında yer alır.

Denilmiştir ki: Melekler arasında Mikâil'den (a.s.) daha halîm, merhametli ve

şefkatli, Cebrâil'den de (a.s.) daha heybetli ve kudretli bir melek yoktur. Haberde gelmiştir ki bir gün bu iki melek münâzara ettiler ve Cebrâil (a.s.) şöyle dedi: "Halkın bütün hürmetsizliği ve cefâsına rağmen izzet sahibi Allah'ın onlar için cenneti yaratmış olmasına şaşıyorum!" Mikâil (a.s) ise şöyle dedi: "Ben de kullarına olan bu kadar ihsân, şefkat ve merhametine rağmen Allah'ın cehennemi yaratmasına şaşıyorum!" Hazret-i İzzet ve Cenâb-ı Ceberrût'tan nidâ geldi: "İkiniz arasında benim hakkımda güzel zanda bulunanı daha çok seviyorum!" Yani Mikâil'i (a.s) kasd ediyor, çünkü o, rahmeti gazaba tercih ediyor.

Allah Teâlâ hadîs-i kudsî'de: "*Elbette benim rahmetim gazabımı geçmiştir*"[203] buyurmaktadır. Bu geceden gelecek seneye kadar meydana gelecek olan hayır, şer, dert, nîmet, musîbet, lutuf, zafer hezimet, bolluk, kıtlık gibi bütün bu hikmetli işler nasıl bu gece karara bağlanıyorsa, aynı şekilde mânâ âlemindeki hicâb ve cezbeler, vasl ve fasllar, muvâfakat ve muhâlefetler, tevfîk ve hizlânlar, kabz ve bastlar, setr ve tecellîler evet bütün bu ve benzer haller hep bu gece karara bağlanır. Bazı kullara küfür ve Allah'tan uzaklık, diğer bazı kullara da destek ve yakınlık hüküm ve kazâsı indirilir.

أَمْراً مِنْ عِنْدِنَاۜ اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَۚ ﴿٥﴾

5. Katımızdan bir emirle… Çünkü biz, peygamberler göndermekteyiz.

Bu ifâde ihtisâs tarzıyla nasb edilmiştir. Yani ben bu emirle hikmetimizin gereği olarak tarafımızdan meydana gelen bir emri murâd ediyorum, demektir. Bu ifâde, o gece karara bağlanan işlerin zâtî azametleri yanında izâfî azametlerini beyân etmektedir.

"Çünkü biz, peygamberler göndermekteyiz" buradaki "اِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ" ifâdesi yukarıdaki "اِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ" ifâdesinden bedel-i küldür.

رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُۙ ﴿٦﴾

6. Rabbinin bir rahmeti olarak. O işitendir, bilendir.

Bu ifâde, mürsilîn şeklinde ifâde edilen irsâl/gönderme fiilinin mef'ûlü lehidir. Yani biz Kur'ân'ı indirdik. Çünkü rahmetimizi kullara akıtıp ulaştırmak için onlara peygamberler ve kitaplar göndermek bizim âdetimizdir. Buna göre rahmet sözü, peygamber göndermenin sonradan gerçekleşen gayesidir. Bundan murâd, rahmetin kullara ulaşabilmesidir ya da öncelikle peygamberlerin gönderilmesi, rahmetimizin gereğidir. Buna göre buradaki rahmetten murâd herşeyden önce rahmetin başlangıcı ve kaynağı olur ki, bu kaynak peygamber gönderme işini yapan Allah'tır. Burada yapılan bu işlerin bir Rabb olma ahkâmı ve muktezâsı olduğunu bildirmek için burada zamir

konulacak yere Rab kelimesi konulmuştur. Ayrıca Rab kelimesinin, Peygamberimiz'e (s.a.) âid olan hitâb zamirine muzâf olması Peygamberimiz'in (s.a.) şerefini yüceltmek içindir.

Vardır iki âlemde de lutfu, ihsânı O'nun...
Sükûn ve ferahlıktır halka rahmeti…

Kendi yüceliğini methederken Efendimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben ancak bir rahmet ve hidâyetten ibâretim.*"

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: Biz Hz. Muhammed'i (s.a.) hak âşıklarını ayrılık karanlıklarından vuslat nûruna çıkarması için Rabbinden bir rahmet ve hidâyet olarak gönderdik. Yine biz dostlarımızın nefislerini muvaffak kılmak ve gönüllerini hakîkate erdirmek için onlara rahmet olarak elçiler göndeririz.

"Doğrusu O, işitendir, bilendir" işitilmek şânından olan her şeyi işitir. Özellikle hak âşıklarının iniltilerini işitir. Bilinmek şânından olan her şeyi de bilir. Özellikle sevenlerinin sızlanmalarını bilir. Allah'a kulların söz, iş ve hallerinden hiçbir şey gizli kalmaz. Bu ifâde Allah Teâlâ'nın rubûbiyetinin tahkîk edilmesidir. O'nun rubûbiyetinin îzâhına, O'nun bu yüce sıfatlarından başka hiçbir şey hak sâhibi değildir.

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَاۘ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٧﴾

7. Eğer kesin olarak inanıyorsanız *(bilin ki Allah)*, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu âyetin mânâsı hakkında, bana uykuyla uyanıklık arasında, ibâre ile değil de, işâret yoluyla ilhâm edilmişti ki, benim mürebbîm, beni mânevî yolda kemâle ulaştıran *"göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir"*. Yani ulvî ve süflî bütün mevcûdâtın Rabbidir; çünkü bütün bu varlıklar ilâhî isim ve sıfatların zuhûr ettiği yerlerdir. Dolayısıyla şu âlemin bütün zerrelerinde hakîkat müşâhede edilir. Bu müşâhede ârifin rûhunun gıdâsıdır. Nasıl beden, hissî ve maddî gıdâlarla beslenip maddî gelişmesinin zirvesine ulaşmaktaysa, ârif de bu müşâhede gıdâsıyla istîdâd ve kabiliyetinin zirvesine ulaşmaktadır.

Mesnevî sahibi **Mevlânâ** da buna işâreten şöyle demektedir:

Bu hayaller ki tuzaktır velîler için
Pırıltılarıdır Allah'ın has bahçesindeki o ay yüzlülerin

Bunu iyi anla ve de ki: Ben Allah'tan başkasına ibâdet etmem ve O'ndan başkasını da murâd etmem.

"Eğer kesin olarak inanıyorsanız" Bu ifâde, mânânın tam olarak zuhûr etmesinden

dolayı “Eğer şeksiz ve şüphesiz yakîni isteyen kimseler iseniz…” anlamı taşır.

لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يُحْيٖ وَيُمٖيتُۜ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٨﴾

8. O’ndan başka ilâh yoktur. ***(Her şeyi O)*** **yaşatır ve öldürür. Sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.**

“O’ndan başka ilâh yoktur” Çünkü ondan başka yaratıcı yoktur. Bu ifâde, bir önceki hükmü takrîr ve beyân etmekte olan bir cümledir.

“Yaşatır ve öldürür” Her zaman müşâhede edildiği gibi, kudretiyle cansızda hayatı, canlıda ölümü îcâd eder. Yani bunun açık bir bilgiyle bilinmesi müşâhedeye benzer. Zâhir olan durum, müşâhedenin eserle alâkalı olduğudur. Bilinen şey, diriltme ve öldürme işidir. Müşâhede edilen ise canlıdaki hayat, ölüdeki ölüm eseridir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ cemâl sıfatlarının tecellîsi ve muhabbetinin nûruyla velîlerinin kalplerini diriltir. Celâl sıfatlarının tecellîsiyle de onların nefislerini öldürür.

“Sizin de Rabbiniz”; yani O, sizi yaratan ve rızıklandıran Rabinizdir. *“Önceki atalarınızın da Rabbidir”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ Âdem’in, evlâdlarının ve babalarının Rabbidir. **Muhammed b. Ali Bâkır** şöyle demektedir: Bizim babamız olan Âdem’den önce binden fazla Âdem gelip geçmiştir.

Şeyh İbn Arabî (k.s.) *Fütûhât-ı Mekkiyye*’de dünyânın hâdis olduğu konusunda zayıf bir hadis zikretmiş ve şöyle anlatmıştır: Âdem’den önce bin Âdem gelip geçmiştir. **İbn Arabî** Kâbe’yi tavaf esnâsında kendisine bir keşif ve müşâhede cârî olup bu esnâda ruhlardan tevessül eden bir takım insanlar görmüş ve onlara kim olduklarını sormuş, onlar da İbn Arabî’ye kendilerinin Âdem’den kırk bin yıl önceki dedeleri oldukların söylemişlerdir. Şeyh İbn Arabî, bu durumu Hz. İdris’e (a.s.) sordum, beni bu keşifte ve haber husûsunda tasdik etti ve biz peygamberler topluluğu olarak âlemin hâdis olduğuna inanır, âlemin evvelini bilmeyiz. Kâinatın ilk ve evvellerini bilmek sadece Allah’a mahsustur, dedi demektedir.[204]

بَلْ هُمْ فٖي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ﴿٩﴾

9. Fakat onlar, şüphe içinde oynuyorlar.

“Ama onlar, şüphe içinde oynuyorlar” Farsça olarak şöyle de ifâde edilmiştir:

“Fakat onlar şüphe içindedirler…”

Onlar, Allah Teâlâ’nın bahse konu olan bu iş ve tasarruflarında şüphe içinde olup

Allah Teâlâ'nın *"Eğer kesin olarak inanıyorsanız (bilin ki Allah), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi…"* olduğuna dâir kesin bir ikrarları yoktur. Söylediklerini ciddiyet ve iz'anla söylemiyorlar, bilakis alaylı ve oyunla karışık bir tarzda konuşuyorlar. Bu ifâde başka bir haberdir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmektedir:

"Evet onlar şüphe içinde oyun oynuyorlar."

Bilakis onlar kalplerinde yerleşmiş olan *"şüphe içinde"* oldukları halde *"oynuyorlar"* demektir.

Bu ifâde Allah Teâlâ'nın ***"kalpleri kuşkuya düşmüş ve şüpheleri içinde bocalayıp dururlar…"*** (Tevbe, 9/45) sözü gibidir. Burada şuna işâret edilmektedir ki gaflet kimi kaplayıp hükümran olursa onu şüpheye götürür. Kim de şüpheye düşerse artık doğrunun kaynağından uzak kalır.

Bazıları demiştir ki: Allah Teâlâ şüphe ve nifak ehlini oynamakla nitelemiştir. Çünkü onlar din işlerinde bir tereddüt ve şaşkınlık içindedirler. Dünyâ ile meşgul olup onun süs ve zînetine aldanmışlardır.

Üveys el-Karânî (rh.a.) şöyle demiştir: İçine şüphe düşüp öğüt ve nasîhatin fayda vermediği böyle kalplerin vay hâline!

Feth Mevsılî'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Sahrâda henüz ergenlik çağına gelmemiş bir çocuk gördüm. Çocuk yürüyor ve dudaklarını hareket ettiriyordu. Selâm verdim selâmımı aldı. Kendisine nereye gittiğini sordum Kâbe'ye gidiyorum, dedi. Kendisine dudaklarını niçin kıpırdattığını sordum, Kur'ân okuyorum, dedi. Ben henüz teklif kalemi senin üzerine cârî olmamıştır; yani henüz ergenlik çağına gelmemişsin. "Sen böyle şeylerle muhâtab ve mükellef değilsin," dedim. Bu sefer çocuk: "Ben ölümün benden daha küçükleri de aldığını gördüm" dedi. Ben çocuğa: "Adımın küçük, yolun uzak" dedim. Çocuk: "Benim görevim adımlarımı Kâbe'ye doğru atmaktır, ulaştırma işi ise Allah'a âiddir," dedi. Ben: "Peki bu uzun yolculuk için yol azığın ve bineğin var mı?" dedim. Bana: "Kesin inancım azığım, ayaklarım da bineğimdir" dedi.

Alâkalara bağlanmak engeldir kurtuluşa giden yolda
Menzile ulaşmak istersen eğer bırak yol azığını

Ben de ona: "Ben ekmek ve su gibi azıkları soruyorum" dedim.

Bu sefer çocuk bana: "Amcacığım, ne dersin, biri seni evine dâvet etse, sen bu dâvete icâbet ederken yanında azık götürmen uygun olur mu?" dedi. Ben: "Hayır" dedim. Çocuk devamla şöyle dedi: "Benim Efendim (Allah) kullarını evine dâvet etti ve onlara ziyaret izni verdi. Ancak kulların îmânlarının zayıf oluşu onları bu dâvete icâbet ederken yanlarına azık almaya sevk etti. Ben ise bu durumu çirkin buldum. Efendime karşı edebimi korudum. Onun beni zâyî ve ihmâl edeceğini mi düşünüyorsun?" dedi

Ben: “Hayır, hâşâ, asla böyle bir şey olmaz” dedim. Sonra çocuk gözümden kayboldu. Kendisini bir daha Mekke’de gördüm. Beni görünce: “Sen hâlâ o îman zâfiyeti üzere misin ey şeyh?” dedi.

Susuz cânına su ver yakîn ummânlarından
Daha fazla oturma şüphe serâbında kurumuş dudaklarla

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَٓاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍۙ ﴿١٠﴾

10. Göğün, açık bir duman getireceği günü gözetle.

“Göğün, açık” ve şüphesiz *“bir duman getireceği günü gözetle.”*

İrtikàb gözlemek yani beklemek. Mânâ: “Ey Muhammed Mekke kâfirleri için bekle” demektir. Burada lâm illet içindir. “Şimdi sen onlar için bekle, gözetle…” *“Göğün, açık bir duman getireceği günü gözetle.”* Bu durum, hiçbir şüpheye yer bırakmayacak kadar açık olacaktır. Gökyüzünde dumanın ortaya çıkacağı, âşikâr olacağı günü. “Ey Muhammed! O gün hakkında Allah’ın vaadini bekle.” Burada ağır açlık ve şiddetli kıtlık yerine, kinâye yahut mecâz-ı mürsel olarak duhân kelimesi kullanılmıştır. Bu durumda mânâ “Ey Muhammed onlar adına sıkıntı ve açlık gününü bekle” demektir. Zîrâ görme konusundaki zâfiyetinden dolayı aç insan havayı dumanlı görür.

Şöyle de düşünülebilir: Kıtlık yılında yağmurların az, tozların çok olması sebebiyle hava tozlu dumanlı olur. Bundan dolayı kıtlık senesine “*es-senetü’l-gabrâ/*tozlu yıl” denir. Yine kıtlık yılına “kül yılı” denilir. Şu zâhiren bilinir ki, tozlu yıl toprağın hiç ekin bitirmediği, rüzgâr estiğinde etrafa kül gibi toprak savurduğu yıldır. Araplar ağır musîbetlere “duhân/duman” derler. Dumanı getirme işinin göğe nisbet edilmesi ise bu durumun gökten yağmur yağmasını engellemesinden dolayıdır. Bu isnâd bir şeyin sebebine isnâd edilmesi kabîlindendir.

Bunun îzâhı şudur: Kureyşliler Peygamberimiz (s.a.)’e eziyet etmekte iyice ileri gidince Peygamberimiz (s.a.): “*Allahım! Mudar kabîlesini şiddetli bir sıkıntıya dûçâr et!*”[205] diye bedduâ etti. “Senden gelecek şiddetli bir cezâ ile onları öyle bir yakala ki, o şiddetli sıkıntı onları meşgul etsin de, Hz. Yusuf (a.s.) dönemindeki yedi yıl süren kıtlık gibi bir kıtlığa düşsünler” dedi. Allah Teâlâ, Peygamberimiz”in (s.a.) duâsını hemen kabul etti. Bu duânın hemen ardından onlara bu kıtlık isâbet etti. Öyle ki, leş, deri ve kemikleri, devetüyü ve kanla karıştırılarak pişirilen alhaz denen nesneyi yediler. Artık kişi açlıktan havayı hep puslu ve dumanlı görüyordu. Öyle ki bir kişi konuştuğu zaman diğeri onun sözünü işitir, fakat duman yüzünden o, onu göremezdi.

يَغْشَى النَّاسَ ۖ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١١﴾

11. *(Duman)* İnsanları sarar. Bu, acı bir azâbdır.

İşte Allah Teâlâ'nın *"(Duman) İnsanları sarar"* kavli bunu ifâde etmektedir. Yani o duman onları kuşatır ve her taraftan onları kaplayıverir. Bu ifâde duhân kelimesinin sıfatıdır.

Aynı zamanda bu açlık yahut bu duman *"...acı bir azâbdır"* dediler. Nihâyet **Ebû Süfyân** beraberindeki bir toplulukla bir heyet olarak Peygamberimiz'e (s.a.) geldiler. Peygamberimiz'den Allah ve akrabalık hakkı için talebde bulundular. Ey Muhammed, Allah hakkı ve akrabalık hürmeti için senden bizim adımıza Allah'a yağmur duâsı yapmanı istiyoruz, dediler. Şâyed Peygamberimiz duâ edip bu kıtlık belâsının kalkmasını sağlarsa îman edecekleri sözünü verdiler.

رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ اِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾

12. "Rabbimiz, bizden azâbı kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz" derler.

İşte Allah Teâlâ'nın *"Rabbimiz, bizden azâbı"* açlık yahut duman azâbını *"kaldır",* ki bunlar sonuçları bakımından aynı şeylerdir. Zîrâ duman açlıktan kaynaklanmaktadır- *"çünkü"* azab kaldırıldıktan sonra *"biz artık inanacağız, derler."* kavli bunu ifâde etmektedir.

---

[198]. Terğîb, II, 326.

[199]. Irâkî, *Muğnî*, I, 203.

[200]. İbn Arrâk, *Tenzîh*, I, 92; Leknevî, *el-Âsâru'l-merfû'a*, s. 60.

[201]. Münâvî, II, 316.

[202]. *Kenzü'l-'ummâl*, XII, 315.

[203]. Buhârî, Tevhîd 15; 55; Bed'ü'l-halk 1; Müslim, Tevbe 14-16; İbn Mâce, Zühd 35; Müsned, II, 242, 258, 260, 313, 358, 381, 397, 433, 466.

[204]. İbn Arabî, *Fütûhât*, III, 348, 549.

[205]. Buhârî, Ezan 128, İstiskà 2, Cihâd 98, Enbiyâ 19; Tefsîr (3), 9, (4), 21; Edeb 110; Müslim, Mesâcid 294, 295; Ebû Dâvûd, Salât 216, Vitr 10; Nesaî, Tatbîk 27; İbn Mâce, İkàme 145; Müsned, II, 239, 255, 271, 418, 470, 502, 521.

ONLARDA
ÖĞÜT ALMAK NEREDE?

أَنّٰى لَهُمُ الذِّكْرٰى وَقَدْ جَٓاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا
مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾ اِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا اِنَّكُمْ عَٓائِدُونَ ﴿١٥﴾
يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى اِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ
قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَٓاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾ اَنْ اَدُّٓوا اِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ اِنِّي
لَكُمْ رَسُولٌ اَمِينٌ ﴿١٨﴾ وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِ اِنِّٓي اٰتِيكُمْ بِسُلْطَانٍ
مُبِينٍ ﴿١٩﴾ وَاِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِ ﴿٢٠﴾ وَاِنْ لَمْ
تُؤْمِنُوا لِي فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

13. Artık onlar nasıl düşünüp öğüt alacaklar *(öğüt alma zamanı geçti)*? Oysa kendilerine apaçık bir elçi gelmişti.

14. Ondan yüz çevirdiler: ”Bu, öğretilmiştir, cinlenmiştir” dediler.

15. Biz sizden azâbı birazcık kaldırırız, ama siz yine *(inkârınıza)* dönersiniz.

16. O gün büyük vuruşla vururuz; zîrâ biz öc alıcıyız!

17. Andolsun, onlardan önce Firavun toplumunu da *(imkânlar vererek)* sınadık. Onlara değerli bir elçi geldi, *(şöyle diyerek)*:

18. ”Allâh'ın kullarını bana teslîm edin; çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.”

19. ”Allah'a karşı ululanmayın. Ben size apaçık bir delîl getiriyorum.”

20. ”Ben, beni taşla*(yıp öldür)*menizden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan*(Allâh)*a sığındım.”

21. ”Eğer bana inanmadınızsa bari ben*(im yolum)*dan çekilin.”

Artık onlar nasıl düşünüp öğüt alacaklar (öğüt alma zamanı geçti)? Bu ifâde onların sözünü ve azâbın kaldırılması konusundaki taleplerinin reddi mâhiyetindedir. Aynı zamanda başlarına gelen bu belâlardan dolayı düşünüp öğüt alarak îman edeceklerini bildiren sözlerini yalanlamaktadır. Âyetteki soru ifâdesinden murâd ise gerçek mânâda olmayıp, bu durumun gerçekleşmekten pek uzak olduğunu ifâde içindir. Bu husus gâyet açıktır. Yani nasıl yahut nereden düşünüp öğüt alacaklar ki, gûyâ kendilerinden azab kaldırıldığında îman edecekleri sözünü veriyorlar, demektir.

“Oysa kendilerine apaçık bir elçi gelmişti” Yani onlar, kendilerini düşünmeye dâvet eden nice durumlara ve öğüt almalarına sebep olabilecek nice hâdiselere şâhid

olmuşlardır. Kendilerine âdetâ dağları yerinden oynatacak kàhir mûcize ve açık âyetlerle onlara hak yollarını beyân eden şânı yüce bir elçi gelmiştir. Onların başlarına gelen belâdan kurtarılmaları husûsu, bu elçinin hak yolunu beyân etmesini kabûl etmelerinden daha büyük bir iş değildir.

ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾

14. Ondan yüz çevirdiler: ”Bu, öğretilmiştir, cinlenmiştir” dediler.

Burada “sümme” kelimesi yine bir şeyin vukuunu uzak görmek içindir. O elçiyi kabûl edip yönelmelerini gerektiren nice büyük mûcizeler müşâhede etmişken *“Ondan yüz çevirdiler”* bununla da kalmayıp o elçi hakkında *“Bu, öğretilmiştir, cinlenmiştir” dediler.”* Yani bazen Sakîf kabîlesine mensûb adı Addâs yahut Ebû Fekhe yahut Cebr yahut Yesâr olup Arap olmayan biri buna öğretiyor, bazen de mecnûn ya da deli dediler. Yahut bazıları bu birileri tarafından öğretiliyor derken, bir başka gürûh da mecnun olduğunu söylediler. Böyle bir sıfatı olan bir topluluğun bu elçinin tesîriyle düşünüp öğüt almaları beklenebilir mi? Bunlar acıkınca kuyruk sallayıp sızlanan, karnı doyunca da azan köpeğe benzerler.

إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾

15. Biz sizden azâbı birazcık kaldırırız, ama siz yine *(inkârınıza)* dönersiniz.

Bu ifâde onların *“Rabbimiz, bizden azâbı kaldır”* demelerine mukabil Allah tarafından kendilerine verilen cevaptır. Biz, Hz. Peygamber’in (s.a.) duâsıyla sizden bu mâlûm belâyı kaldırır, yağmur yağdırırız. *“birazcık kaldırırız”* ifâdesi onların sîret ve fıtratlarının habîs ve pis olduğunun delilidir. Çünkü onlar belânın biraz kaldırılmasıyla dahi küfür isyân ve azgınlıklarına döneceklerse belâ tamamen kaldırıldığında muhakkak küfre döneceklerdir. Yahut belâyı az bir zaman kaldırdığımızda demektir ki, bu da onların kalan ömürleridir.

“Ama siz yine (inkârınıza) dönersiniz” Siz bunun ardından yine azgınlık ve küfürdeki ısrârınıza döner ve bu durumu unutursunuz. Burada her iki fiilde de fâil kalıbının kullanılması, yani kâşif ve âid şeklinde getirilmesi bunların muhakkak böyle olacağına delâlet içindir. Gerçekten her iki durum da gerçekleşmiştir. Zîrâ Allah Teâlâ peygamberin duâsı bereketiyle onlardan belâyı kaldırmış, ardından onlar da hemen eski azgınlık ve inatlarına dönmüşlerdir. Çünkü bunların bozuk tıynetleri ve çarpık tabîatlarının gerektirdiği vaziyet, hemen sözlerinden dönüp ahdi bozmaları ve engel kalkınca derhal şirke dönmeleridir. Allah Teâlâ bu durumu Kur’ân-ı Kerîm’de muhtelif yerlerde gemi yolcuları hakkında beyan etmektedir. (Yûnus, 10/23, Lokman, 31/32) yani

bunlar fırtınaya yakalanınca Allah'a yalvarırlar. Kurtulup sağ sâlim karaya çıkınca da şirk, isyân ve küfürlerinde ısrâr ederler.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Zorluk ve sıkıntıdan gelir bu pişmanlık
Hazine gibi parlayan akıldan değil
Gidince pişmanlığı da alıp götüren sıkıntı
Toprak kadar değeri yoktur
Böyle bir tövbe ve pişmanlığın
O tövbe ederken şöyle buyurur aklın pîri
"Geri gönderilseler yine dönerler" (el-En'âm 6/28)

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرٰى ۚ اِنَّا مُنْتَقِمُونَ ﴿١٦﴾

16. O gün büyük vuruşla vururuz; zîrâ biz öc alıcıyız!

"O gün" kıyâmet gününde *"büyük vuruşla vururuz"* ve en büyük cezâ ile cezâlandırırız. "اَلْبَطْشُ/Batş" bir şeyi zor ve şiddet kullanarak elde etmektir. *"Zîrâ biz öc alıcıyız!"*

Kâşifî şöyle demiştir: Kâfirleri çok sert bir şekilde yakalayacağımız o büyük günü, yani kıyâmet gününü hatırlat.

Bunun îzâhı şudur: Allah Teâlâ onları açlık ve duman ile yakalayıp cezalandırmış, sonra onlara Bedir günü ölüm ve esâreti tattırmıştır. Bütün bunlar büyük azabdan ayrı olarak yakın azap kabilindendir. Kıyâmet günü ise Allah Teâlâ onları öyle şiddetli bir şekilde yakalayacaktır ki, bu durum dünyâdaki ile asla kıyâs edilemez. Allah Teâlâ'dan bizleri cehenneminden ve azâbından korumasını, kendi rızâsına ve nîmetlerine ulaşmaya muvaffak kılmasını dileriz.

Bazı müfessirler demişlerdir ki: Buradaki dumandan maksad, kıyâmet alâmetlerinden olan dumandır. Bu duman kıyâmet kopmadan evvel gökten gelip kâfirlerin kulaklarına girecek, her bir kâfirin başı bu dumanın etkisiyle pişip kebap olmuş buzağı başı gibi olacaktır. Mü'mine bu dumandan sadece nezle gibi bir durum ârız olacaktır. Bütün yeryüzü sanki penceresiz ve bacasız dumanın çıkacağı hiçbir menfez bulunmayan bir odada ateş yakılmış gibi olacaktır.

Hadiste şöyle rivâyet edilmiştir: "*Kıyâmet alâmetlerinin ilki duman, Meryem oğlu Îsâ'nın inmesi, Aden-i Ebîn'in (Ebîn'in bahçesi) içinden çıkıp insanları toplanma yeri olan Şam'a ve Kudüs'e sevk edecek olan ateştir.*" Ebîn, Yemen'de bulunan bu beldenin çocuklarından meşhur bir adamın ismidir. Huzeyfe "duman nedir?" diye sorunca Peygamberimiz (s.a.) bu sûredeki dumanla ilgili âyeti okudu ve şöyle buyurdu: *"Bu duman doğuyu ve batıyı kaplayacak, kırk gün kırk gece yeryüzünde kalacaktır.*

Mü’min bu dumandan ancak nezle gibi hafif bir etkilenme görecektir. Kâfir ise bu dumandan sarhoş gibi olacak, duman kâfirin burnundan, kulaklarından ve mak’adından çıkacaktır.”[206]

Huzeyfe b. Useyd Gıfârî (r.a.) şöyle demektedir: Peygamberimiz (s.a.) yanımıza çıka geldi. Bizlerde bir konuyu müzâkere ediyorduk. Peygamberimiz ne hakkında konuşuyorsunuz diye sordu. Arkadaşlar kıyâmet hakkında konuşuyoruz dediler. Peygamberimiz kıyâmetten önce bir takım alâmetler görmeden kıyâmet kopmayacaktır, buyurdular. Ve bu alâmetler arasında dumanı, Deccâl’i, Dabbetü’l-arz denilen hayvanı, güneşin batıdan doğmasını, Meryem oğlu Îsâ’nın yeryüzüne inmesini, Ye’cûc ile Me’cûc’ü, biri doğuda, biri batıda, biri de Arap yarımadasında olmak üzere üç kara parçasının batmasını zikrettiler. Bu alâmetlerin sonuncusu ise Yemen’den çıkıp insanları mahşere; yani toplanma bölgesine sevk edecek olan ateştir, buyurdular.

Bazı âlimler bu ateşi Türklerle yapılan savaş; yahut Moğol istîlâsı olarak yorumlamışlardır. Yine Deccâl’in çıkması, şer ve fesâdın zuhûr etmesi, Hz. Îsâ’nın inmesi ise bu fesâdın bertaraf edilerek yeniden hayır ve salâhın ortaya çıkması olarak te’vîl edilmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Şâyet bu yorum işâret yoluyla yapılırsa kabûl edilebilir. Zîrâ dünyâ Deccâl’in ortaya çıkmasına ve Hz. Îsâ’nın (a.s.) inişine kadar Allah Teâlâ’nın celâl ve cemâl sıfatlarının tecellîgâhı olmaktan boş ve uzak kalmaz. Fakat bu yorum hakîkat yoluyla yapılmışsa bu doğru değildir. Zîrâ bahse konu edilen âyet ve alâmetler Peygamberimiz’in (s.a.) haber verdiği şekilde hakîkatleri üzere zuhûr edip ortaya çıkacaktır. Bu kavle yani buradaki dumanın kıyâmet alâmetlerinden olması durumuna göre Allah Teâlâ’nın *“Rabbimiz, bizden azâbı kaldır”*, *“Biz sizden azâbı birazcık kaldırırız”* kavlinin mânâları şudur: Bu duman gelince kâfir ve münâfıklardan azâba dûçâr olanlar kıvranarak yardım isteyecekler ve *“Rabbimiz, bizden azâbı kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz”* diyeceklerdir. Allah Teâlâ, kırk günlük bir beklemeden sonra onlardan azâbı kaldıracaktır. Onlar kendilerinden azab kaldırılınca hemen hiç oyalanmadan küfre döneceklerdir. Kıyâmet alâmetlerinin zuhûr etmesi teklîfin ortadan kalkmasını gerektirmez. Îmânın da sıhhatine engel teşkil etmez. Yine bu alâmetlerin gelişinden sonra hep kalıcı olmaları ya da hiç inkişâf etmemeleri de gerekmez. Yani bu alâmetler insanlar üzerine kâbus olup çökebileceği gibi, ortadan kalkabilir de.

Bazı tefsirciler ise buradaki dumandan maksadın kıyâmette insanlar diriltilip kabirlerinden kalktıkları zaman onları kaplayacak olan duman olduğunu söylemişlerdir. Bundan hakîkî duman mânâsı ve onun muktezâsı murâd edilmiş olabilir. Zîrâ kıyâmet sahnelerinin şiddetinden dolayı göz bulanık bir hâl alıp insan orada nereye döneceğini ve nereye gideceğini göremez. Çünkü zulmet ve karanlık her tarafı istîlâ edip kaplamıştır. Sanki her taraf toz duman doludur. Buna göre söz farz ve takdîr üzerine binâ edilir. Yani bunlar *“Rabbimiz, bizden azâbı kaldır”* demekle Rabbimiz, bizi dünyâya döndür de sâlih amel işleyelim demiş oluyorlar. Allah Teâlâ’da *“Biz sizden azâbı birazcık kaldırırız”* buyurarak yani biz sizden azâbı kaldırıp sizi tekrar dünyâya

döndürsek siz yine önceden olduğu gibi inkâr ve tekzîbe dönersiniz, demiş oluyor. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “***Geri gönderilselerdi, yine men olundukları şeyi yapmaya dönerlerdi***” (el-En’âm, 6/28)

Bu hususta üç tefsir olduğu anlaşılmaktadır ki, bunlar bu dumanın kıyâmet alâmetlerinden olduğu, Türklerle yapılacak savaş olduğu ve mahşerde olacak oluşudur. Bunlardan birincisi yani bu dumanın kıyâmet alâmetlerinden olması Kur’ân’ın siyâk-sibâk üslûbu gereği ortaya çıkan söz akışı kesin olarak bunu gerektirmektedir.

Baklî’nin *Arâis*’inde şöyle denilmektedir: Âyetin zâhirinden anlaşılan zâhirde kâfirlerin açlıktan kaynaklanan dumanıdır. Bâtındaki (iç âlemlerindeki) dumana gelince bu da onların gaflet karanlığı ve şehvet tozlarıyla değişen gönül semâlarına âid muhtelif hevâ ve heveslerinin ve nefs-i emmârenin dumanıdır.

Sehl (k.s.) şöyle demiştir: Dünyâdaki duman, kalp katılığı ve zikirden gâfil olmaktır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: Âyette beşeriyet vasıflarının dumanının yükselmesine karşı kalp semâsının murâkabe edilmesine işâret vardır. Bu duman, insanları Hakk’a mahsus müşâhedelerden perdeler ki, işte bu, müşâhede erbâbı için elîm bir azabdır. Bu mânâda **Seriyy-i Sakatî** (k.s.) şöyle duâ etmektedir: “Allahım! Bana nasıl azâb edersen et de, müşâhedelerinden perdelenme zilletiyle azâb etme! Rabbimiz bizden hicâb azâbını kaldır. Elbette biz senin perdeyi kaldırmaya da, sarkıtmaya da kadir olduğuna inanıyoruz.”

Onlar sıkışıp da yardım ve feryâd çığlıkları atmaya başladıklarında, *“Artık onlar nasıl düşünüp öğüt alacaklar*” denilecektir. Çünkü onlara takvâ ve isyânlarını ilhâm eden apaçık bir elçi geldiği halde onlar ona muhâlefet ettiler. Ve bu şeytânî bir kuruntudur dediler. Biz dünyâda onların sûretinden azâbı azıcık kaldırırız. Zîra bize göre dünyânın tamamı zaten azdır. Fakat bir de yakalayıp büyük bir darbeyle vurduğumuz gün onları uzun ve sonsuz bir hüzne boğarız. Artık onlar bizim intikamızın şaşkınlığı içerisinde dinlenecek yer bulamazlar.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bütün bu îzâhlardan ortaya çıkan şudur: Bu dumanın zâhirinde de, bâtınında da hayır yoktur. Görmez misin ki rüyâda duman gören kişinin rüyâsı bile büyük sıkıntı, çetin savaş, karanlıklar, perdeler ve bir takım bulanıklıklarla tâbir edilmektedir! Şu halde akıllı insana lâzım olan şey, karanlıklardan aydınlığa çıkmaya, safâ ve huzûr dâiresine girmeye çalışmaktır. Şâyet kişi varlık dumanıyla baş başa kalırsa maksûd olan Zât’ın cemâli ona örtülü kalır.

وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ﴿١٧﴾

17. Andolsun, onlardan önce Firavun toplumunu da *(imkânlar vererek)* sınadık. Onlara değerli bir elçi geldi, *(şöyle diyerek)*:

“Andolsun, onlardan” Mekke kâfirlerinden önce *“önce Firavun toplumunu”*

Kıptîleri, îman etmeleri ve onların iç dünyâlarında kapalı olan durumun ortaya çıkması için *“sınadık.”* Hz. Mûsâ’yı (a.s.) göndererek onlara sınayanın yapacağı muâmeleyi yaptık. Ancak onlar inkârı îmânâ tercih ettiler. Burada sınama fiili hakîkî mânâsıyla kullanılmıştır. Onlara mühlet vererek ve rızıklarını genişleterek onları fitneye düşürdük mânâsında da anlaşılabilir. Bu durumda fiilin sebebine isnâd edilmesi sebebiyle mecâz-ı aklî olur. Çünkü bu durumda fitneden maksad, onların küfür ve mâsiyetleri işlemeleridir. Allah Teâlâ ise mühlet verme ve onların rızıklarını bollaştırma yoluyla böyle bir sonucun sebebi olmaktadır.

“Onlara” Allah katında *“değerli bir elçi geldi.”* Bu Hz. Mûsâ’dır (a.s.). Hz. Mûsâ (a.s.) Allah katında çok çeşitli ikram ve iyiliklere hak kazanmış olup pek değerlidir. Yahut bu elçi mü’minler nezdinde de kıymetlidir. Yahut kendi yaratılışı bakımından pek değerlidir. Çünkü Allah Teâlâ gönderdiği her peygamberi, Ancak ve ancak hasep ve nesep bakımından en şerefli zât olarak göndermiştir. Burada kerem, güzel haslet demektir. Bazı görüşlere göre Hz. Mûsâ (a.s.) Allah ile konuşup onun kelâmını vâsıtasız olarak işittiği için pek değerlidir. Âyette şuna da işâret edilmektedir ki Allah Teâlâ Firavn’ı ve kavmini fitneye düşürüp sınama konusunda onları Muhammed ümmetine fedâ etmiştir. Bunu yapmasının sebebi de şudur: Bu ümmet onlardan ibret alsınlar, onlar gibi inkârlarında ısrar etmesinler. Akl-ı selîm yoluna dönüp peygamberlerinin dâvetine icâbet ederek îman etsinler. Böylece kendilerine değerli elçi geldikten sonra onlara isabet eden belâ, Muhammed ümmetine isâbet etmesin.

أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبَادَ اللّٰهِ ۖ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٨﴾

18. “Allâh’ın kullarını bana teslîm edin; çünkü ben sizin için güvenilir bir elçiyim.”

“Allâh’ın kullarını” İsrâil oğullarını *“bana teslîm edin”* ve onları benimle beraber salıp gönderin. Ben onları babalarının yurdu olan Şam’a götüreyim. Onları köleleştirmeyin ve onlara işkence etmeyin; yani ben Allah’ın kullarını bana teslîm etmenizi istemek için size elçi olarak gelmiş bulunuyorum.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denilmiştir: Firavun ve kavmi Kıptî idiler. İsrâil oğulları onların topraklarında gurbetteydiler. Ken’ân diyarından gelmişlerdi ve Yakup (a.s)’ın neslindendiler. Ataları Yâkub’la birlikte Yûsuf için Mısır’a geldiklerinde seksen iki kişiydiler. Mısır’da evlenip çoğaldılar, Firavun’un boğulmasından sonra Hz. Mûsâ (a.s) ile birlikte Mısır’dan ayrılıp Filistin Kasabası’na geldiklerinde iki bin altı yüz kişi olmuşlardı. Firavun onları kendi ülkesinde esir etmiş, onlara eziyet ederek zor ve tehlikeli işlerde çalıştırmıştı. Sonra İzzet sahibi Allah, Hz. Mûsâ’yı (a.s) onlara iki iş için peygamber olarak gönderdi. İşin ilki Allah’ın birliğine inanmaları ve ona ibadet etmeleriydi. Diğeri ise İsrâil oğullarını Hz. Mûsâ’ya (a.s) vererek onları bu sıkıntı ve

esâretten kurtarmaktı. İşte bu sebepten ötürü Âlemlerin Rabbi şöyle buyurdu; “*Allah’ın kulları bana gelin*.”

Fakir **(Bursevî)** der ki: Buradaki teslim işi îmandan sonradır. “***Ey Mûsâ Rabbine duâ et. Eğer bizden azâbı kaldırırsan muhakkak sana inanacağız ve mutlaka İsrâil oğullarını seninle beraber göndereceğiz dediler***” (el-A‘râf, 7/134) Hz. Nûh’un (a.s.) oğluna: “***Yavrum bizimle beraber bin. Kâfirlerle beraber olma!***” (Hûd, 11/42) demesi de bu kabildendir. Yani îman et ve gemiye bin demektir. Zîrâ gemiye ancak mü’minler binmektedirler. Binme işi îmânın sonucudur. Bazıları buradaki ibâdallah kelimesinin mahzuf bir nidâ harfiyle mansûb olduğunu söylemişlerdir. Buna göre mânâ ey Allah’ın kulları Allah’ın hakkı olan îman ve dâvetin kabûlünü bana edâ ve teslim ediniz, demek olur. Yani, ey Allah’ın kulları îman ediniz ve dâveti kabûl ediniz demektir.

“Çünkü ben sizin için” Allah’ın vahyine ve risâletine karşı mûcizelerle dâvâsında sâdık *“güvenilir bir elçiyim”* Bu ifâde Allah’ın kullarının kendisine teslim edilmesi hükmünün gerekçesidir. Burada şuna işâret edilmektedir. İsrâil oğulları Firavun’un ve kavminin ellerinde Allah’ın emânetiydiler. Bu emânetin emin ve güvenilir elçi olan Hz. Mûsâ’ya (a.s.) teslim edilmesi gerekiyordu. Firavun ve kavmi bu emânete ihânet ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ da onları yakalayıp cezalandırdı.

وَاَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللّٰهِۚ اِنّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ بِسُلْطَانٍ مُب۪ينٍۚ ﴿١٩﴾

19. “Allah’a karşı ululanmayın. Ben size apaçık bir delîl getiriyorum.”

Allah’a karşı kibirlenip O’nun vahyine ve rasûlüne ihânet etmek, Allah’ın kullarını küçümseyip onlara ihânette bulunmak sûretiyle *“Allah’a karşı ululanmayın”* büyüklük taslamayın. *“Ben size”* Allah tarafından *“apaçık bir delîl getiriyorum.”*

Âyetteki âtî kelimesi ism-i fâil yahut fiil-i muzârî olabilir. Bu ifâde âyetteki nehyin gerekçesidir. Yani size öyle açık deliller getiriyorum ki artık onları inkâra asla yol yoktur. Bu deliller mûcizelerdir. Farsça ifâdesiyle:

Doğrusu, benim size getirdiğim açık huccetler ve âşikâr deliller iddiâ ettikleri şeylerin doğruluğunu tam olarak ihâta edecek kadar sağlamdır. Burada edâ kelimesinin emîn, sultân kelimesinin de el-‘alâ ile beraber gelmiş olması, meselenin hiçbir şekilde gizli kalmayacak derecede açık olduğunu ortaya koymaktadır.

وَاِنّ۪ي عُذْتُ بِرَبّ۪ي وَرَبِّكُمْ اَنْ تَرْجُمُونِۘ ﴿٢٠﴾

20. “Ben, beni taşla*(yıp öldür)*menizden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz

olan*(Allâh)*a sığındım.”

“Ben, beni taşla(yıp öldür)menizden” ona sığınıp tevekkül ettim *“benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan”* Recm taşlamak demektir. Yahut beni darp ederek yahut büyücü vs. gibi kötü söz söyleyerek bana işkence etmenizden yahut beni öldürmenizden *“(Allâh)a sığındım.”* Beni sizin şerrinizden koruyacak olan ancak O’dur.

Denildi ki Hz. Mûsâ (a.s.) onlara *“Allah’a karşı ululanmayın”* deyince onlar Hz. Mûsâ’yı (a.s.) ölümle tehdid ettiler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: Ben kendi nefsimin şerrinden Rabbime sığındım ve sizin nefsinizin şerrinden bana bir takım fitne, isnâd ve iftirâlarınızdan da sizin Rabbinize sığındım.

وَاِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِى فَاعْتَزِلُونِ ﴿٢١﴾

21. “Eğer bana inanmadınızsa bari ben*(im yolum)*dan çekilin.”

Îman kelimesi iz’ân ve kabâl mânâsı itibâriyle “lâm”, îtirâf mânâsıyla da “bâ” ile müteaddî olur. Ona inandı sözünün hakîkati haberciyi yalanlayıp ona muhâlefet etmeyeceği konusunda ona güven verdi demektir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Buradaki lâm ecl mânâsındadır. Size getirmiş olduğum delilden dolayı demektir. Mânâ şudur: Şâyet aklınıza güvenerek kibirlenir, beni tasdik etmezseniz, hiç değilse yolumdan çekilin, benim aleyhimde yahut lehimde olmayın, bana eliniz yahut dilinizle bir eziyet ve kötülükte bulunmayın. Sizi, kurtuluşunuzun bulunduğu işlere dâvet eden birine verilmesi gereken karşılık bu değildir. Burada bedenen ve fiziken bir ayrılık söz konusu olmayıp bu tâbir terk etmekten kinâye olarak, beni kendi hâlime bırakın demektir.

Mûtezile’nin sonraki dönem âlimlerinden **Kadı Abdülcebbar** şöyle demiştir: Kur’ân’da îtizâl kelimesinin bulunduğu her yerde bundan murâd bâtıldan ayrılmaktır. Bu sûretle îtizâl ismi Mûtezile için bir medih ve övgü sayılır. Ancak bu görüş burada îzâhını yapmaya çalıştığımız *“Eğer bana inanmadınızsa bari ben(im yolum)dan çekilin”* âyetiyle bozulmuştur. Çünkü burada îtizâlden kasd edilen îmandan ayrılmaktır ki, bu da küfrün ta kendisidir. Yoksa küfür ve bâtıldan ayrılık murâd edilmemiştir. Bazı kelâm kitaplarında da böyledir. Allah Teâlâ bu âyetle zıt ve muhâlif insanlardan ayrılmanın vâcib olduğunu haber vermektedir.

Denilmiştir ki **Cüneyd-i Bağdâdi** (k.s.) hazretlerinin arkadaşlarından bazıları aralarında geçen bir meseleden dolayı Cüneyd hazretlerine muhâlif düştüler. Bu muhâlifler o meselede Cüneyd ile münâzara etmek için ona bir mektup gönderdiler. Adam Cüneyd hazretlerinin yanına girince Cüneyd adama: “Ey falan adam! *“Eğer bana*

inanmadınızsa bari ben(im yolum)dan çekilin." dedi.

Nakledilmiştir ki; **İmam Ahmed b. Hanbel** (r.a.) bir gece **Bişrü'l-Hâfî**'nin (k.s) yanına gitti. Onunla o kadar alâkadar oldu ki öğrencileri ona: "Sen hadis ve fıkıhta bütün âlemin önderisin, bütün ilimlerde senin bir benzerin yok, hep bu çıplak derbederin peşinden koşuyorsun, buna lâyık olmasının sebebi nedir?" Ahmed dedi ki; "Saydığınız bütün bu ilimleri ben ondan iyi biliyorum, fakat o ise Allah'ı benden iyi biliyor."

Kişi ne olursa olsun, haktan değil, bâtıldan uzak olmalıdır. Bazen bizler inkâr ve bid'at ehlinin, Allah dostlarının sohbetinden ayrıldığını görüyoruz. Sonra adam bununla yetinmeyip onlara dilleriyle de saldırıp eziyet etmeye başlıyorlar. Sonra da Allah dostlarına ihânet ederek kendileri Allah düşmanı oluyorlar. Bu insanlar sohbetlerin faydalarından ve bu meclislerin bereketinden mahrum oluyorlar. Hak ehli olan kimselerin böyle zâlim, zorba, inkârcı ve kibirli insanların şerrinden Allah'a sığınmaları gerekir. Peygamberler de bunlardan Allah'a sığınmışlardır.

Senin en kemter kulun benim Allahım
Senin Kibriyâ sofranda gözü olan benim Allahım
Münkir ve kötülerden beni koru Allahım
Bana katından hep iyilikler ver Allahım
Şeytanın şerrinden sana sığındım
"Allah'a sığının" buyurdun çünkü sen
Özellikle beyaz şeytanın belâsından
ki yoktur ondan kaçmanın bir faydası

---

[206]. Müslim, Fiten 39, 40.

GÖK VE YER ONLARIN ARDINDAN AĞLAMADI

فَدَعَا رَبَّهُ اَنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَاَسْرِ بِعِبَادٖي لَيْلًا اِنَّكُمْ
مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًاؕ اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرٖيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنَعْمَةٍ
بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرٖينَ ﴿٢٩﴾ كَانُوا فٖيهَا فَاكِهٖينَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرٖينَ ﴿٢٨﴾ فَمَا

22. Sonra *(Mûsâ)*: "Bunlar, suç işleyen bir toplumdur!" diye Rabbine du'â etti.

23. *(Allah)*: "O halde kullarımı geceleyin yürüt. Çünkü takib edileceksiniz" *(dedi)*.

24. "Denizi *(yarıp toplumunu geçirdikten sonra olduğu gibi)* açık bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur."

25. Onlar geride nice şeyler bıraktılar: Bahçeler, çeşmeler.

26. Ekinler, güzel makamlar!

27. Ve zevk u sefâ sürdükleri nice nîmetler!

28. İşte böyle oldu ve biz onları başka bir topluma mîrâs verdik.

29. Onlara gök ve yer ağlamadı. Ve kendilerine fırsat da verilmedi.

Kavmi onu yalanladıktan *"Sonra"* Hz. Mûsâ (a.s.), *"Bunlar"* yani bu Kıptîler küfürlerinde ve nefs ve hevâlarına uymakta ısrarlı *"suç işleyen bir toplumdur!"* Sen onları iyi bilirsin. Artık onları hak ettikleri cezayla cezalandır *"diye Rabbine du'â etti"*.

فَاَسْرِ بِعِبَادٖي لَيْلًا اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٢٣﴾

23. *(Allah)*: "O halde kullarımı geceleyin yürüt. Çünkü takib edileceksiniz" *(dedi)*.

"O halde kullarımı geceleyin yürüt." Burada "fâ" âtıfadır. "Fâ" dan sonra bir kavil kelimesi takdir edilir. Böylece inşâî fiil ihbârî olana atfedilmemiş olur. Gece yürüyüşüne isrâ denilir. "Serâ" ve "sery" kelimeleri de böyledir. Bu sery zâten gece yürüyüşü demek olmasına rağmen leyl kelimesinin getirilmesi te'kîd içindir. Mânâ

şudur: Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'nın (a.s.) duâsını kabûl etti ve şöyle buyurdu: Ey Mûsâ İsrâil oğullarını düşmanın gâfil olduğu gecenin bir vaktinde Mısır'dan çıkar. Geceleyin kullarımı bana getir.

"Çünkü takib edileceksiniz" ifâdesi gece yürütme emrinin gerekçesidir. Yani Firavun ve ordusu sizin geceleyin gizlice Mısır'dan çıktığınızı öğrendiklerinde sizi öldürmek için takibe alacaklardır. Denizin kenarına geldiğinizde yarılıp yolların belirmesi için Asânı denize vur ki İsrâil oğulları bu şekilde karşıya geçebilsinler.

وَاتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْوًاۜ اِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾

24. "Denizi *(yarıp toplumunu geçirdikten sonra olduğu gibi)* açık bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur."

"Denizi" Kızıl Denizi; yahut Nil nehrini daha meşhur ve açık olan Kızıl Deniz olduğudur, *"açık bırak"* "رَهْوًا/rahvâ" kelimesi masdar olup mübâlağa için denize isim olarak verilmiştir. Geniş yarık ve açık demektir. Yani denizi açıklık sahibi yahut hâli üzere geniş olarak bırak, demektir. Firavun'un ve kavminin seni takip edeceğinden endişe etme. Yahut sen ve kavmin geçtikten sonra denizi olduğu gibi sakin bırak. Açılan yolun kapanması için değneğinle denize vurma. Denizi bulunduğu halden değiştirme ki Firavun ve onun kavmi olan Kıptîler denizde açılan yola girsinler. Nihâyet onlar da denizde açılan yola girince Allah Teâlâ yolu onların üzerine kapatacaktır. Yollar ona sâkin ve rahat geçilebilir gibi görünmüştü. Buna göre rahven sâkin ve hareketsiz demek olur. Çünkü Hz. Mûsâ ve kavminin geçmeleri sırasında deniz büyük bir dağ gibi hareketsiz kalmıştır.

"Çünkü onlar boğulacak bir ordudur." Bu ifâde denizin hâli üzere bırakılması emrinin gerekçesidir. Yahut bunlar savaş için hazır ordudur demektir. "اَلْاِغْرَاقُ/İğrak" boğulmak, "اَلْغَرَقُ/gark" suyun dibine inmek ve orada boğulup kalmak demektir.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Firavun su ile ve köşkünün bostanının ağaçlarının altından ırmakların akmasıyla büyüklenince cezâsı da ameli cinsinden oldu. Bunun için Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya (a.s.) karaya değil de, sahilden deniz tarafına yürümesini emretti. Yoksa Allah Teâlâ bu Kıptîlerden önceki birçok kâfirlerde olduğu gibi düşmanını herhangi bir sebeple karada da helâk etmeye kadirdir.

كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۙ ﴿٢٥﴾

25. Onlar geride nice şeyler bıraktılar: Bahçeler, çeşmeler.

"Onlar geride" sizin geçiş yollarınızda *"nice şeyler bıraktılar" "Bahçeler"* çok

ağaçlı bağlar bostanlar ki bunlar Mısır’da Reşîd’den Asüvan’a kadar olan bölgede bitişik vaziyetteydi. İki bölge arası yirmi günlük mesâfeden daha fazladır. Âyette ihtisâr yapılmıştır. Mânâ şudur: Hz. Mûsâ (a.s.) kendisine emredilen şeyi yaptı. Denizi olduğu gibi açık ve sakin olarak bıraktı. Firavun ve kavmi açılan bu yola girdiler ve boğuldular. Geride ise birçok bağ, bahçe ve bostanlar bıraktılar.

Su kaynayan *“çeşmeler”* akan su kaynakları demektir. Belki de bundan murâd, Nil’in kolları olarak akan ırmaklardır. Çünkü Mısır’da kuyu ve gözeler yoktur. Hatta bazıları bu göze ırmak ve bostanların yerilmesi sadedinde şöyle demişlerdir: Evet bu bahçeler yüksek rutûbetin getirdiği sis yüzünden birçok hastalıklar ortaya çıkaran ve gıdâların bozulmasına sebep olan rutûbetli deniz ile kuru, sert dağ ve kıyılar arasında bulunmaktadır. Bu kıyıların kuruluk ve kıraçlığı o kadar fazladır ki, bu bölgede yeşillik bitmediği gibi, su kaynağı da çıkmaz.

وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾

26. Ekinler, güzel makamlar!

“Ekinler” “زُرُوعٌ/zürû‘” kelimesi “اَلزَّرْعُ/zer‘” kelimesinin çoğuludur. Bu, tohumun bitirdiği şeydir. Masdar ekine isim olarak kullanılmıştır.

*Keşfü’l-esrâr’*da her çeşit azık gıdâ ve çeşit çeşit yemekler olarak anlatılmıştır. Yani bunlar Araplardan farklı olarak bolluk ve refah içindeydiler. *“Güzel makamlar”*, nice süslü konaklar ve görkemli saraylar demektir.

وَنَعْمَةٍ كَانُوا فِيهَا فَاكِهِينَ ﴿٢٧﴾

27. Ve zevk u safâ sürdükleri nice nîmetler!

“Nîmetler” nîmetlenme ve parlak bir hayat. Nîmete sahip olma ve faydalanma sebepleri. Şöyle denilmektedir: Nice nîmet sâhibi vardır, ama nîmeti yoktur. Yani nice mal sâhibi vardır, ama ondan faydalanamaz. Nîmet sana in’âm edilen şeydir. Nâmet ise nîmetten faydalanmak demektir. Bu yenilen ve giyilen şeyleri kullanarak onlardan faydalanmaktır. Yani ferah bir hayat geçirmektir.

“Zevk u safâ sürdükleri” ifâdesi nîmetlenip zevk u safâ sürüyorlardı demektir. “فَاكِهَةٌ/Fâkihe” bu kabildendir. Yenilerek nîmetlenip kendisinden lezzet ve zevk duyulan şey demektir.

كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا اٰخَرٖينَ ﴿٢٨﴾

28. İşte böyle oldu ve biz onları başka bir topluma mîrâs verdik.

"İşte böyle oldu" Burada kâf nasb makamındadır. "ذٰلِكَ/Zâlike" kelimesi "تَرَكُوا/terakû" fiilinin delâlet ettiği bir fiilin masdarına işâret etmektedir. Yani işte böylece onları bu nîmetlerden soyup aldık, demektir.

"Biz onları başka bir topluma mîrâs verdik" Bu ifâde mukadder bir fiile mâtûftur. "اَلْاِيرَاثُ/Îrâs" bu nîmetlerin mülkünü sonraki nesil ve kavme devretmektir. Yahut vâris olanın sâhip olduğu mîrastaki tasarrufu gibi bu mallarda onlara tasarruf ve faydalanma imkânı verdik, demektir. Yani Mısırlı Kıptîlerin mallarını onlarla din ya da akrabalık bağı bulunmayan İsrâil oğullarına verdik. Halbuki İsrâil oğulları onların emirlerine âmâde köleler idiler. Allah Teâlâ Kıptîleri helâk edip onların yurt, mal ve mülklerini İsrâil oğullarına mîras bıraktı. Kıptîlerin helâkinden sonra onlara İsrâil oğullarından başkalarının mîrasçı olduğu da söylenmiştir. Çünkü İsrâil oğulları Kıptîlerin helâkinden sonra Mısır'a dönmemişlerdir.

Katâde şöyle demiştir: Meşhur târih kitaplarında İsrâil oğullarının tekrar Mısır'a döndükleri ve Mısır'a hükümrân oldukları rivâyet edilmemiştir. Ancak bu görüş târih kitaplarında pek çok yalan olmasından dolayı reddedilmiştir. Bu sebeple târih kitaplarına îtibâr edilemez. En doğru sözlü olan ise Allah'tır. **Müftü Sâdî**'nin *Havâşî* adlı eseri gibi eserlerde şâirlerden Allah Teâlâ'nın İsrâil oğullarını Kıptîlere vâris kıldığına dâir açık beyânlar gelmiştir.

Müfessirler Allah Teâlâ'nın "***Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da sizin nasıl hareket edeceğinize bakar***" (el-A'râf, 7/129) kavlinin îzâhında şöyle demişlerdir. Yani Allah Teâlâ sizi Mısır topraklarına yahut Arz-ı Mukaddese'ye halife yapacaktır. Yine Allah Teâlâ'nın "***Hor görülüp ezilmekte olan milleti de içini bereketlerle donattığımız yerin doğularına ve batılarına mirasçı kıldık***" (el-A'râf, 7/137) kavlinin îzâhında bahse konu olan yer Şam topraklarıdır. Yerin doğu ve batıları ise Şam'ın doğu ve batısıdır. Tîh sahrasındaki cezâ müddetleri dolunca Firavunlardan ve Amâlika'dan sonra İsrâil oğulları Şam'a hâkim ve mâlik olmuşlar ve Şam'ın her tarafına yerleşmişlerdir. Müfessirler bazen bu yeri Mısır toprakları, bazen de Şam toprakları olarak yorumlamışlardır. Zâhir olan ikinci görüştür. Yani bu yerin Şam toprakları olduğudur. Çünkü akla uygun gelen ezilip sömürülenlerin çocuklarının değil, bizzat kendilerinin bu topraklarda hükümrân kılınmasıdır. Mısır'a ise İsrâil oğullarının kendileri değil, torunları hükümrân olmuştur. Çünkü Mısır, Hz. Dâvûd (a.s.) zamanında fethedilmiştir. Gerçi bu yerin hem Şam, hem de Mısır olarak her ikisine de hamledilmesi mümkündür. Ezilip sömürülenlerden murâd ise İsrâil oğullarının hem kendileri, hem de torunlarıdır. Zîrâ babalara nispet edilen sıfat, onların çocuklarına da nispet edilir. En iyisini Allah bilir.

Âyete şöyle işârî bir mânâ da verilmiştir. Kişi fazîlet denizini zikir değneği ile

yarılmış olarak sâkin ve açık şekilde kendi hâline bırakmalıdır. Çünkü nefis Firavunu ve onun sıfatları vahdet denizinde fânî olup şehvet cennetlerini, hayvânî lezzet pınarlarını, bozuk emel ekinlerini ve rûhânî makamları bunlardan geçerek terk etmek durumundadır. Bundan başka dünyâ ve âhiretin diğer nîmet ve lezzetlerini de seyr u sülûk yoluyla yüz çevirerek terk etmelidirler.

Allah Teâlâ'nın *"İşte böyle oldu ve biz onları başka bir topluma mîrâs verdik"* kavliyle de şöyle işârî bir mânâ elde edilmektedir: "Rabbânî sıfatların tecellîsiyle her ne kadar nefsânî sıfatlar fânî oluyorsa da, kalıpta hayâtiyet kaldıkça ondan tekrar nefsânî sıfatlar doğabilir ve bu rabbânî tecellîlerin yok olmasına dahî sebep olabilir. Şâyet bu nefsânî sıfatların yeniden doğma durumları olmasaydı, bu mânevî yolda terakkî etmenin imkânı olmazdı. Bunu iyi anla! Zîrâ bu terakkî sâyesinde sâlik, melekî makamdan geçmektedir. Çünkü meleğin, bulunduğu makamdan terakkî edip yükselmesi imkânı yoktur.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Bizden herkesin belli bir makamı vardır"*** (Saffat, 37/164) Melekî kemâl bir defâlık olup artık bundan başka terakkî olmaz. Beşerî kemâl ise tedrîcî olup onun seyri dünyâda ve âhirette hiçbir kesintiye uğramaz. Cömertliği bol bol akıtan Allah Teâlâ'dır.

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ ﴿٢٩﴾

29. Onlara gök ve yer ağlamadı. Ve kendilerine fırsat da verilmedi.

"Onlara gök ve yer ağlamadı" Bu ifâde onların varlıklarının önemsiz kabûl edilmesini ve helâk olmaları karşısında keder ve üzüntü duyulmaya değmeyeceklerini anlatmak üzere mecâz-ı mürseldir. Çünkü bir şeye ağlamanın sebebi, o şeyin varlığına değer vermektir. Yani burada gök ve yerde istiâre-yi mekniyyeden sonra istiâre-yi temsîliyye yapılmıştır. Gök ve yer kinâye olarak keder ve üzüntü duyacak birine benzetilerek istiâre-yi tahyîliyye yoluyla ağlama işi gök ve yere isnâd edilmiştir. Araplar kıymet ve hatırı yüksek bir kişi ölünce, ona gök ve yer ağladı, derlerdi. Yani, bu zâtın ölümüyle musîbet bütün herkesi kuşattı ve bu zâta yere ve göğe varana kadar herkes ağladı, demektir. Bir kişi için de, ona gök ve yer ağlamadı, dediklerinde ise kıymet ve şeref sahiplerinin ölümünden sonra ortaya çıkan durumun o kişide ortaya çıkmamasını kasd etmektedirler. Bu ifâdede kendilerinin kaybından dolayı büyük üzüntü duyularak gök ve yer ona ağladı, denilen kimsenin hâline zıt olan kâfirlerin halleriyle alay edilmektedir. Bazıları ise ifâdenin mecaz değil, hakîkat olduğunu söylemişlerdir.

Peygamberimiz'in (s.a.) şu buyruğu bu mânâyı teyîd etmektedir. "*Her mü'minin gökte iki kapısı vardır. Bu kapıların birinden o mü'minin rızkı çıkar gelir. Diğerinden ise mü'minin ameli girip yükselir. Mü'min vefat edince bu kapılar mü'mine ağlayıp gözyaşı dökerler.*" Peygamberimiz (s.a.) buna delil olarak bu âyeti okumuştur.[207] Yani

kul öldüğünde rızkın indirilip amelin yükseldiği iki kapıdan mahrûm kalır ve buna ağlarlar.

Bir başka hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "*Elbette mü'mine onun namazgâhı, yani onun ibâdet yeri ve gökte amelinin yükseldiği yer ağlar.*"[208] Rivâyet edildiğine göre bir kâfir öldüğü zaman da gök, yer, beldeler, ülkeler ve diğer kullar rahatlık duyarlar. Ve ona ne yer ağlar, ne de gök. Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "*Allah'a yalvarıp ağlayınız, zîra gökler, yer, güneş, ay ve yıldızlar Allah korkusundan hep ağlarlar.*"[209]

Me'âlim'de şöyle geçer: Mü'min öldüğünde bütün gökler ve yeryüzü ona ağlar. Denmiştir ki: Yerin ve göğün gözyaşları insanların gözyaşları gibidir. Yani gök ve yerin ağlaması aynen insan ve hayvanın ağlaması gibidir. Bunlar hep Allah'ın kudreti dâhilindedir. *Kevâşî*'de böyle geçer.

Muhakkik sûfîler nazarında her şeyin Allah'ı tesbîh ettiği hakîkî mânâsıyla sâbittir. Her şeyin kendi âlemine uygun tarzda ağlayıp gülmesi câiz ve mümkündür. **Vehb b. Münebbih** (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Hz. Âdem'i (a.s.) yaratmayı murâd edince yere kendi toprağından bir halîfe yaratacağını ilhâm etti, yani onun bu durumu bir şekilde anlamasını sağladı ve şöyle buyurdu: Onlardan bana itâat edeni cennete, isyân edeni cehenneme koyacağım. Yer, "benden meydana gelen bir yaratık isyân edip cehennemlik mi olacak?" dedi. Allah Teâlâ, evet, buyurdu. Bu sefer yer üzülüp ağladı. İşte ağlayıştan yeryüzünde kıyâmete kadar ağlar vaziyette akıp duran pınarlar meydana geldi.

Enes b. Malik'ten (r.a.) rivâyet edilen merfû bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "*İsrâ ve Mîrâc gecesinde Allah Teâlâ beni göğe yükseltince ardımdan yer üzülüp ağladı. Bu ağlamadan yerde tavşankulağı denen bir bitki bitiverdi. Mîrâc'dan dönünce terim yere damladı. Ondan da kırmızı gül bitiverdi. Dikkat edin kim benim kokumu koklamak isterse kırmızı gül koklasın.*"[210] *el-Makàsıdü'l-hasene'*de böyle geçer. Bazıları demişlerdir ki: Onlarda tıpkı gözyaşı gibi hüzün ve teessüfe dâir bir alâmet zuhûr eder, çünkü gözyaşı genellikle gam ve üzüntüye delâlet eder.

Atâ ve **Süddî** şöyle demişlerdir: "Göğün ağlaması çevresindeki kızıllıktır." **Zeyd b. Ebû Ziyâd**'dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Hüseyin şehîd edilince göğün âfâkı aylarca kızıllığa büründü. Göğün kızıllığa bürünmesi ağlamasıdır.

İbn Sîrîn'in (r.h.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Bize gelen habere göre Hz. Hüseyin'in şehâdetinden önce gökte şafakla beraber oluşan kızıllık yoktu. Yani Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle gökteki bu kızıllık belirgin bir artış göstermiştir. Yoksa şafak kızıllığı Hz. Hüseyin'in şehâdetinden önce de vardır.

Şu vefâsız felekte şafağın kızıllığı
Kerbelâ şehidlerinin kanından bir akistir her akşam
Yakışır felek bu kederle kan yağdırsa göklerden
Revâdır bu mâcerâ yüzünden eğer toprak kan tutsa

Şafak kızıllıktır. Bazılarına göre ise şafak iki türlüdür. Biri kızıllık, diğeriyse beyazlıktır. Kızıllık kaybolunca artık bunu tâkîb eden namazın vakti girmiş olur. Hadîs-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: "*Ay kızıllıkta kaybolursa bu bir gecelik bir süre içindir. Şâyet ay beyazlıkta kaybolursa bu iki gecelik bir süre içindir.*" Araplar ay tutulmasını gökte meydana gelen kızıllığı ölüye ağlama olarak kabul ederlerdi. Peygamberimiz'in (s.a.) oğlu İbrâhim'in vefât ettiği gün güneş tutulunca insanlar bunun İbrâhim'in ölümü sebebiyle olduğu yorumunu yaptılar. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.) minbere çıkıp bir hutbe îrâd ederek şöyle buyurdu: "*Elbette güneş ve ay Allah'ın âyetlerindendir. Bunlar hiç kimsenin ölümü yahut doğumu için tutulmazlar. Bunların tutulduklarını gördüğünüzde namaz kılıp açılıncaya kadar Allah'a duâ ediniz.*"

Bu hadîs-i şerîf geride geçen beyân ve yorumlara ters düşmez. Çünkü burada Peygamberimiz'in (s.a.) murâdı câhiliye halkının yanlış bir inancını ortadan kaldırmaktır. Şüphesiz her hâdisenin delâlet ettiği önemli bir iş vardır. İşte bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.) namaz ve duâyı emretmiştir. Bu gibi durumlarda duâ etmenin sırrı şudur: Nefisler böyle hârikulâde bir durum müşâhede ettikleri zaman dünyâdan yüz çevirip Allah'a yönelirler. Bu durumda duâ kabûle daha yakın olur. İşte şerefli mekânlarda ve mübârek ziyaret yerlerinde duâların kabûl edilmesinin sırrı da budur.

Bazıları şöyle demiştir: Gökler ve yer âsîlere, haksız iddiâ ve benlik sâhiplerine ağlamaz. Kendinden göğe hiçbir iyilik ve sevap yükselmemiş olan birine gök nasıl ağlasın ki? Ve yine üzerinde Allah'a isyân eden birine yer niye ağlasın ki? Bilakis gökler ve yer Allah'a itâatkâr olan insanların, özellikle de âriflerin dünyâdan ayrılmalarına ağlarlar. Çünkü artık onların nefeslerinin nurları göğe yükselmez, eserlerinin bereketleri de yeryüzünde dolaşmaz olur.

Hadîs-i şerîfte: "*Elbette gök ve yer âlimlerin ölümüne ağlar.*"[211] buyrulmuştur. Yine Peygamberimiz (s.a.): "*Bir mü'min kendisine ağlayacak dost ve yakınlarından uzak bir yerde gurbette ölürse, ona gök ve yer ağlar*" buyurmuşlar, sonra da bu âyeti okumuşlardır.[212] Ayrıca "*Elbette bu gök yer kâfire ağlamaz*" buyurmuşlardır.

Bazı müfessirler de şöyle demişlerdir: Bu âyetin mânâsı, onlara gök ve yer ehli ağlamadı, demektir. Böylece Allah Teâlâ gök ve yeri, gök ve yer ehlinin makamına yerleştirmiştir. Aynı şekilde âyette "***İçinde bulunduğumuz kente ve beraber geldiğimiz kervana sor***" (Yusuf, 12/82) buyurmaktadır ki bu, kent halkına sor, demektir. Peygamberimizin şu sözü de bu mânâyı te'yîd etmektedir: "*Ümmetimden bir çocuk doğduğu zaman melekler bu durumdan sevinerek birbirlerini müjdelerler. Yine ümmetimden küçük ya da büyük biri vefât ettiği zaman melekler bu insana ağlarlar.*"[213] Yine haberde şöyle gelmiştir: Ramazan ayı çıktığı zaman melekler üzülüp ağlarlar. Yine fakir ve miskinlere acımalarından dolayı melekler kış çıkınca sevinirler.

Helâk edilecekleri vakit gelince, başka bir vakte yahut âhirete kadar *"...kendilerine fırsat da verilmedi"* Kendilerine mühlet de verilmedi, bilakis dünyâda peşin olarak

cezalandırıldılar. Birinci durumda yani helâklerinin başka bir vakte ertelenmemesi, insan ömrü sayılı nefeslerden ibâret olmasındandır. Nefesler bitince artık ertelemeye mahal yoktur. İkinci durumda yani cezânın dünyâda peşin olarak verilip âhirete bırakılmaması ise bunların hem dünyâ hem de âhiret cezasını hak etmiş olmalarından dolayıdır. Dünyâdaki cezâ, bunların zâhirî yönleriyle dâvetçi olan peygambere eziyet etmeleri ve "haklıysan haydi bize o azâbı getir" diyerek, azâbı kendilerine getirmesi konusunda aceleci davranmaları sebebiyle kendilerine verilir. Âhiret cezâsı ise kâfirlerin bâtınî yönleriyle yalanlama ve inkârda bulunarak Allah'a savaş açmış olmalarından dolayıdır. Nasıl âhiret ise bâtınî âlemden ise dünyâ zâhirî âlemdendir. Âlimler, onların zâhir ve bâtınlarında cereyân eden îmân-inkâr ve itâat-isyân durumlarına göre zâhirî âlem olan dünyâda ve bâtınî âlem olan âhirette karşılaşacakları cezâyı câiz görmüşlerdir.

Ancak âsî mü'minler böyle değildir. Mü'minler herhangi bir günah işlediklerinde tevbe etmeleri için kendilerine yedi saat mühlet verilir. Bu günahlar bu süre içinde onların amel defterine yazılmaz ve onlar bu günahlardan dolayı da hemen cezalandırılmazlar. Çünkü Allah Teâlâ bu günahların birçoğunu affeder. Bazı musîbetleri de günahlara keffâret yapar. Böyle olunca bu günahlardan hâsıl olabilecek âhiret cezâsı da ortadan kalkar. İşte Allah Teâlâ'ya hamd olsun ki, Allah'ın mü'minlere böyle geniş rahmet ve merhameti vardır. Fakat mü'minin geçmiş ümmetlerin hallerinden ibret alması, her hâlinde Allah'a itâat etmesi, çamurdan ibâret olan bedeninin ya da dünyânın ıslâhı için değil, dînin ihyâsı için gayret etmesi gereklidir. Bazıları ne güzel söylemiştir:

Rüzgâr gibidir toprak hayat yolunda
Kim ki harcar zaman sermâyesini suya çamura
Rüzgâr gibi çıkar gider onun elinden

Yardım Allah'tandır.

---

[207]. Münâvî, V, 495.
[208]. İbn Kesîr, IV, 142.
[209]. Deylemî, hadis no: 2314.
[210]. Sehâvî, s. 146.
[211]. Bk. Aclûnî, II, 382.
[212]. İbn Kesîr, IV, 142.
[213]. *Mecme'u'z-zevâid*, VIII, 156.

BİZ
GÖKLERİ YERİ
EĞLENCE OLSUN DİYE
YARATMADIK

وَلَقَدْ نَجَّيْنَا بَنٖٓى اِسْرَٓاٖيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهٖينِۙ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَؕ
اِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفٖينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلٰى عِلْمٍ عَلَى
الْعَالَمٖينَۚ ﴿٣٢﴾ وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ الْاٰيَاتِ مَا فٖيهِ بَلٰٓؤٌا مُبٖينٌ ﴿٣٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ
لَيَقُولُونَۙ ﴿٣٤﴾ اِنْ هِيَ اِلَّا مَوْتَتُنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرٖينَ ﴿٣٥﴾
فَأْتُوا بِاٰبَٓائِنَٓا اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٣٦﴾ اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍۙ وَالَّذٖينَ مِنْ
قَبْلِهِمْؕ اَهْلَكْنَاهُمْؗ اِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمٖينَ ﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبٖينَ ﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ
اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾ اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مٖيقَاتُهُمْ اَجْمَعٖينَۙ ﴿٤٠﴾
يَوْمَ لَا يُغْنٖى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْـًٔا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَۙ ﴿٤١﴾ اِلَّا مَنْ
رَحِمَ اللّٰهُؕ اِنَّهُ هُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿٤٢﴾

30. Andolsun biz, İsrâil oğullarını o alçaltıcı azâbdan kurtardık.

31. Firavun'dan. Çünkü o, *(insanları ezip)* ululanan, sınırı aşanlardan biri idi.

32. Andolsun biz, onları bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık.

33. Onlara, içinde açık bir sınav bulunan âyetler verdik.

34. Şunlar *(Kureyş kâfirleri)* de diyorlar ki:

35. "İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz."

36. Doğru söylüyorsanız, atalarımızı getirin.

37. Onlar mı hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ve onlardan önce gelen*(kavim)*ler mi? Suç işledikleri için biz onların hepsini helâk ettik.

38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

39. Onları sadece gerçek bir sebeple, *(hikmetli bir gaye ile)* yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

40. *(Hakkın bâtıldan ayrılacağı)* Hüküm günü, hepsinin varacağı gündür.

41. O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Ve onlara yardım da edilmez.

42. Ancak Allâh'ın acıdığı kimseler *(kurtulur)*. Şüphesiz O, üstündür,

merhametlidir.

“Andolsun biz, İsrâîl oğullarını o alçaltıcı azâbdan” Zelîl kılan/alçaltan bir azaptan. Firavun’un onları köleleştirip erkekleri ve oğullarını öldürmesinden kadınları ve kızları hizmetçi olarak kullanmasından ve onlara ağır işlere mahkûm etmesinden, Kıptîleri denizde boğarak Yâkub oğullarını *“kurtardık.”* “اَلتَّنْجِيَةُ/Tenciye” kurtarmak, serbest bırakmak demektir. Hevân kelimesiyle ifâde edilen aşağılama, başkalarını küçümseyen zorba insanlardan sâdır olan, yerilen bir durumdur.

مِنْ فِرْعَوْنَ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾

31. Firavun’dan. Çünkü o, *(insanları ezip)* ululanan, sınırı aşanlardan biri idi.

“Firavun’dan” Bu ifâde azâb kelimesinden bedeldir. Yani Firavun azâb ve işkencede çok ileri gidip haddi aştığı için azâbın bizzat kendisi sayılmış yahut muzâfın hazf edilmesiyle bu terkip yapılmıştır. Firavun’un azâbından demektir. Yahut *“el-mühîn”* kelimesinden hâldir. Mânâ bakımından, bu azâb Firavun’dan sâdır olup İsrâil oğullarına ondan ulaşmaktadır demektir.

“Çünkü o, (insanları ezip) ululanan”, kibirli *“sınırı aşanlardan biri idi”* Firavun zulüm ve düşmanlıkta kendi aleyhlerine aşırı gidenlerden, küfür ve isyânda haddi aşanlardandır.

Kâşifî şöyle demiştir: “Îman sınırını ihlâl eden kâfirlerden.” Firavun’un alçak, âdî ve zelil olmasına rağmen ilahlık iddiâsında bulunması onun haddi aşmasındandır. Bu iddiâsı sebebiyle Firavun kâfirlerin en azgın ve en azılı inkârcılarındandır.

Bu ifâde, belâgat açısından o müsrif idi, haddi aşmıştı; ifâdesinden daha ileridir. Çünkü bu ifâde onun müsrifler ve haddi aşanlar zümresinden sayıldığına ve onlar arasında meşhur olduğuna delâlet etmektedir. Bu ifâdeyle Firavun ve büyüklük taslayıp haddi aşmada benzemiş olduğu Nemrud ve diğerleri gibi yerilmektedir. Ayrıca mü’mine ihânet edip onu aşağılayanı Allah Teâlâ’nın helâk ve zelîl edeceği beyân edilmektedir. “***Allah kimi aşağılatırsa artık ona değer veren olmaz***” (Hac, 22/18) Yine düşmanların elinden kurtulmanın Allah’ın sevdiklerine olan büyük nimetlerinden olduğu ifâde edilmektedir. Zîra hür bir insanın düşmana yenik düşüp ondan merhamet beklemesi dünyânın en ağır musîbet ve belâlarındandır. Şu da bilinmelidir ki Allah Teâlâ bir kimsenin dünyâ ve âhiret yüceliğini murâd edince önce onu bir takım belâ ve musîbetlerle sınar, sonra da onu bu durumdan kurtarır.

Deve dikenini yatak yaptım yıllarca
Ve sonunda emelim yastıkla geldi bana

Yıllarca sıkıntılara katlandım, sonunda isteğime rahatça kavuştum.

وَلَقَدِ اخْتَرْنَاهُمْ عَلٰى عِلْمٍ عَلَى الْعَالَمِينَۚ ﴿٣٢﴾

32. Andolsun biz, onları bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık.

"Andolsun biz, onları" İsrâil oğullarını *"bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık"* *"bir bilgiye göre"* biz onların bu tercihe lâyık olduklarını biliriz, demektir. "Hatâsız bir bilgiyle yani hatâsız olarak seçtik. Temiz bir ilimle seçkin kıldık ve tam bir bilgiyle bildik ki, bütün yaratılmışlar içinde seçilmeye en lâyık olan onlardır ve onlardan seçtik. Bizim seçimimiz hiçbir illete dayanmayan ilim ve irâdemizle, ikram ve bağışlamamız da hiçbir sebebe dayanmayan kerem ve ihsânımızla olur." Mânâ şöyle de olabilir: Biz İsrâil oğullarının zaman zaman hak yoldan çıkacaklarını ve onlardan meydana gelecek olan hatâ ve günahları biliriz.

Vâsıtî şöyle demiştir: Biz işleyecekleri cinâyetleri ve irtikâb edecekleri her çeşit muhâlefet ve mâsıyetleri bilerek onları seçip âlemlere üstün kıldık. Bu durumun tarafımızdan önceden bilinmesi sonucu değiştirmemiştir ve İsrâil oğulları şunu bilsinler ki öncekilerin işledikleri cinâyet ve suçlar sonradan gelenlere tesir etmez. Bu kabilden olarak Hz. Yâkub'un (a.s.) çocuklarının Hz. Yusuf'u (a.s.) kuyuya atmaları ve daha benzeri suç ve cinâyetlerine rağmen, bir görüşe göre Allah Teâlâ onları da peygamberler olarak seçmiş ve göndermiştir.

Hakk'ın rahmetini bulandıramaz isyan
Sel sularıyla kirlenip bulanmaz deniz

Buradaki mânâ, biz onların ilim ve fazîletlerinden dolayı onları âlemlere üstün kıldık demek de olabilir.

"Âlemlere" kendi zamanlarının âlemlerine demektir. "Onların zamanlarındaki âlemler üzerine." Gerek kendi zamanları gerekse daha sonraki asırlarda bulunan bütün âlemlere üstün kıldık mânâsına da gelebilir. Çünkü onların devrinde pek çok peygamber mevcuttu. Öyle ki bir günde bin peygamberin gönderildiği bile olmuştur. Bu durum İsrâil oğullarından başka milletlerde olmamıştır. Bu durum Allah Teâlâ'nın Muhammed ümmeti hakkındaki "***Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz…***" (Âl-i İmrân, 3/110) kavline aykırı düşmez. Çünkü görüldüğü gibi burada hayırlı olma sebebi farklılık arzetmektedir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Gerçek şu ki, ümmet-i Muhammed her yönden diğer bütün ümmetlerden daha hayırlıdır. Şâyet geçmiş ümmetlerin hayırlı olmaları, peygamberlerinin mûcizeleri itibarıyla ise Allah Teâlâ bizim Peygamberimiz'e önceki peygamberlere verdiği mûcizelerin tamamını vermiştir. Şâyet bu ümmetlerin hayırlı oluşları bir vakitte birçok peygamberin bulunması bakımından ise bu ümmetin İsrâil

oğullarının peygamberleri gibi olan âlimleri onların peygamberlerinden çok daha fazladır. Bu durum şöyle îzâh edilebilir: Bu ümmet döneminde kıyâmete kadar dünyâ hiçbir zaman yüz yirmi dört bin velîden hâlî kalmayacaktır. Yani her devirde yüz yirmi dört bin velî bulunacaktır. Eski ümmetlerle bu ümmet arasındaki nice farklar var, sen bir nazar et! Allah bizlere ve sizlere hidâyet eylesin!

el-Müfredât kitabında şöyle denilmektedir: İhtiyar etmek, seçmek, üstün kılmak; işi hayırlı olanı taleb etmek demektir. Allah Teâlâ'nın *"Andolsun biz, onları bir bilgiye göre âlemlere üstün kıldık"* ifâdesi, onlar üzerinde hayır yarattığına ve onları başkalarına tercih ve takdim ettiğine işârettir.

Bahru'l-'ulûm'da şöyle denilmektedir: Bu tercih ve üstünlük İsrâil oğullarında Allah Teâlâ'nın seçip peygamber olarak gönderdiği kimselere mahsustur. Yahut genel olarak bütün İsrâil oğullarını kapsamakla berâber, ayrıca Hz. Mûsâ (a.s.) ile beraber olanlara mahsus bir durumdur ki, Allah Teâlâ diğerleri arasından onları seçmiş ve üstün kılmıştır. **Kâşifî** şöyle demiştir: "Doğrusu Mûsâ'yı ve İsrâil oğullarının mü'minlerini seçkin kıldık." Yani, biz kitabı, peygamberliği ve saltanatı onlara verdik.

وَاٰتَيْنَاهُمْ مِنَ الْاٰيَاتِ مَا فِيهِ بَلٰٓؤٌا مُبِينٌ ﴿٣٣﴾

33. Onlara, içinde açık bir sınav bulunan âyetler verdik.

"Onlara", nasıl davranacaklarına bakmak için *"içinde"* büyük nimet yahut *"açık bir sınav bulunan"* denizin yarılması, bulutun onları özel olarak gölgelendirmesi, kudret helvası ve bıldırcın etinin indirilmesi ve başkalarında hiç benzeri görülmemiş daha nice büyük mûcizeler ve *"âyetler verdik."* "kudret nişânesi olarak"

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denmiştir: Allah Teâlâ onlara hem bolluk ve nîmet, hem de belâ ve sıkıntı vererek onları sınayıp onlardan bolluk zamanında şükür, belâ zamanında ise sabır göstermelerini istemiştir.İnsan bazen belâ okuyla yaralanır, bazen lutuf ve ihsâna boğulur. Hak Teâlâ (c.c) rahatlık zamanında şükür, belâ ve sıkıntı zamanında ise sabır ister. Hz. Mustafa (s.a.) Ensâr'dan bir kısım insanla karşılaştığında onlara "Mü'min misiniz?" diye sordu, onlar da "Evet, mü'miniz" diye cevap verdiler. Hz. Peygamber "Îmânınızın alâmeti nedir?" diye sordu, şöyle cevap verdiler; "Nîmete şükredip mihnete sabrediyoruz ve Allah'ın kazâsına rızâ gösteriyoruz."

İbnü'ş-Şeyh şöyle demiştir: Hakîkat şudur ki, tercih bakımından belâ kelimesi, mecâz olarak nimet için de, mihnet için de kullanılır. Çünkü bu iki mânâdan herhangi birini seçmeyi gerektirecek sebep ve yollar bulunabilir. Şâyet zikredilen âyetlerde geçen belâ kelimesi bizâtihî nîmet mânâsında olduğu zaman, **"…içinde açık bir sınav bulunan âyetler…"** ne demek olur, dersen; ben de cevâben derim ki, burada fî kelimesi tecrîdiyyedir. Nîmet üstüne nîmet, mihnet üstüne mihnet olduğu gibi, bazen nîmet içinde nîmet de olabilir.

Denilmiştir ki: İkiz kardeşler vardı ve bunlar daha ana karnındayken sırtlarından birbirlerine yapışıktılar. Büyüdüklerinde dillerinden şükrü eksik etmezlerdi. Onlardan birisine başlarında böyle bir belâ varken neden şükrettikleri soruldu. Onlar; “Biz biliyoruz ki Allah’ın bundan daha büyük belâları pek çoktur. Bu belâya sabrediyoruz ki daha büyüğü ile karşılaşmayalım” diye cevap verdiler. Ansızın onlardan birisi öldü, diğeri “ İşte şimdi daha büyük bir belâ meydana geldi” dedi. “Şimdi bu ölüyü kesip benden ayırsalar ben de ölürüm, eğer kesip ayırmasalar, cesedi çürüyüp dökülene kadar bu ölüyle beraber yaşamam gerekecek.” Hülâsa denilmiştir ki: Derviş olan kimse herkesin yükünü çeken, fakat sûreten ya da mânen kimseden karşılık beklemeyen kimsedir.

Belâya sabır, sıkıntıya tahammül göstermek gereklidir.

Bir değirmen taşı yuvarlansa bir dağdan
O taşın yolundan çekilen ârif olamaz

Sevdiği ve râzı olduğu işlere muvaffak kılan Allah’tır.

إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾

34. Şunlar *(Kureyş kâfirleri)* de diyorlar ki:

“Şunlar” Kureyş kâfirleri, çünkü söz Kureyş kâfirleri hakkındadır. Firavun ve kavminin kıssası ise onların sapıklıktaki ısrarlarını misâllendirerek Firavun ve kavminin başlarına gelen azâbın bunların başlarına gelmesinden onları sakındırmaya delâlet etmek için zikredilmiştir.

إِنْ هِيَ إِلَّا مَوْتَتُنَا الْأُولَىٰ وَمَا نَحْنُ بِمُنْشَرِينَ ﴿٣٥﴾

35. “İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur. Biz diriltilecek değiliz.”

Onlara hayatlarının sonu ölüm ve tekrar dirilişten ibâret olan iki önemli iş olduğu haber verilince işin sonunun yalnız ilk birinci ölümden ibâret olduğunu söyleyerek bunu inkâr ettiler. Yani âkıbet, işin sonu dünyâ hayatını ortadan kaldıran ilk ve tek ölüm olup artık bir daha dirilmek yoktur, demektedirler.

Ölümü birinci olarak nitelemek hasma ikinci bir ölümü ispât etmeyi gerektirmez. Böyle bir ispâtı hemen inkâra yönelirler. Çünkü bir şeyin ilk olması, son olan şeyin ona nisbetini mutlak mânâda gerektirmez. Meselâ bir kimse, sâhip olduğum ilk köle hürdür, dese ve bir köleye sâhip olsa o kölenin âzâd edilmesi gerekir. Bundan sonra bir başka köleye sahip olup olmaması fark etmez.

Müftî Sâdî bu konunun tartışmalı olduğunu söylemiştir. Zîra ilk olan şey, son olanın kendisine izâfe edildiği şeydir. Şu halde hiç şüphesiz ikinci olan şey de, son olanın kendisine izâfe edildiği şey olacaktır. Çünkü birbirine izâfe edilen şeyler varlık ve yokluk bakımından denktirler. Müftî Sâdî sonra şöyle demiştir: Yukarıdaki îzâhtan musannifin maksadının şu olduğunu söylemek mümkündür: İlk olmakla murâdın en sonuncuya bir benzeriyle öncelik etmek olmadığına mecâz yoluyla işârette bulunmak.

Keşşâf'ta şöyle denilmektedir: Onlara sizin şu hayatınızdan önce bir ölüm devreniz olduğu gibi bu ölümünüzden sonra da yeniden bir hayat devreniz olacaktır, denilince onlar *"İlk ölümümüzden sonra bir şey yoktur..."* dediler. Yani ölüm ilk ölümdür, başka bir şey değildir. Yani ölüm ardından hayatın geleceği ölüm değil, bizim ilk ölümümüzdür, dediler. Bu şekilde bir tahsis mânâsı sanki başka değil bizim sadece ilk birinci hayatımız şu dünyâ hayatı vardır, başka bir diriliş yoktur sonucuna götürmektedir. Dünyâ hayatından önceki duruma ölüm denmesinde her hangi bir zorlama yoktur. Nitekim Allah Teâlâ'nın şöyle buyurması da bunu ortaya koyuyor: "***Allah'a nasıl nankörlük edersiniz ki siz ölüler idiniz o sizi diriltti; yine öldürecek, yine diriltecek…***" (Bakara, 2/28)

Bazıları şöyle demiştir: Burada kasdedilen mânâ şudur: Ölüm bu ölümden başka bir şey değildir. Yoksa sizin iddiâ ettiğiniz gibi ardından kabir hayatının geleceği ve daha sonra dirilme ve toplanma olacağı bir ölüm yoktur, demektedirler. Buradaki durumun muzâfın hazfine hamledilmesi de uzak bir mânâ değildir. Bu sefer takdir, hayat ancak bizim birinci ölümümüzün olduğu hayattır, demek olur. Burada "الْأُولَى/el-ûlâ" kelimesi muzâfın sıfatıdır. Âyetin son cümlesi olan *"Biz diriltilecek değiliz"* ifâdesi de buna karine teşkil etmektedir. Bu sefer âyet, Allah Teâlâ'nın "***Dediler ki dünyâ hayatımızdan başka bir hayat yoktur, biz diriltilecek değiliz***" (En'am, 6/29) kavli gibi olur. **Müftî Sâdî**'nin *Havâşî*'sinde böyle geçer.

"Biz" öldükten sonra *"diriltilecek değiliz"* Yani ölümden sonra hayat sahibi olacak kimselerden ve yeniden diriltileceklerden… Kâfirlerin bu sözden maksadları ölülerin kabirlerinden dirilip kalkıp mahşerde toplanmalarını kelimenin tam mânâsıyla inkâr etmektir.

فَأْتُوا بِآبَائِنَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٦﴾

36. "Doğru söylüyorsanız, atalarımızı getirin."

Bu hitâb, kâfirlere öldükten sonra dirilmeyi vaad eden peygambere ve mü'minleredir. "O halde babalarımızı mezardan çıkarıp getirin ve onlara hayat verin."

"Doğru söylüyorsanız" Yani şâyet vaad etmiş olduğunuz öldükten sonra dirilme ve kıyâmetin geleceği husûsundaki sözünüzün doğruluğuna inanıyorsanız, yani bu hususların gerçekleşmesi mümkün ve akla uygun ise, bizim daha önce ölmüş olan

atalarımızı hemen diriltin ki bu sözünüzün doğruluğu ortaya çıkmış olsun. Denilmiştir ki mü'minlerden Kusay b. Kilâb'ın dirilmesi için Allah'a duâ etmelerini talep ediyorlardı. Böylece Kusay ile istişâre edecek ve ona ölüm ahvâlini soracaklardı. Zîrâ Kusay onların büyükleri olup hep mühim ve sıkıntılı meselelerde kendisine danışırlardı.

Kâşifî şöyle demiştir: Onların böyle bir söz söylemeleri cehâletti. Çünkü ortaya çıkması mümkün olan bir şeyin, Allah'ın ona takdir ettiği bir zamanı vardır ve o vakitte ortaya çıkar, yoksa bir başkasının talep ettiği bir zamanda ortaya çıkması mümkün değildir. Böyle olunca yeniden diriltilme sözünün gerçekleşeceği yer âhirettir. Dünyâda gerçekleşmediği takdirde kimsenin bu konuda Hakk'ı zorlaması veya Hakk'a hükmetmesi mümkün değildir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmektedir: Peygamberimiz (s.a.) kâfirlerin bu taleplerine cevap vermemiştir. Çünkü onlara söz verilen dirilme, cezâ yurdu olan kıyâmet gününde olacaktır. Onların talep ettikleri dirilme ise teklif âlemi olan dünyâdadır. Bunlar arasında fark vardır.

Fakîr **(Bursevî)** der ki: Hz. Îsâ'nın (a.s.) ölüleri diriltmesi, özellikle ölümünden dört bin seneden fazla zaman geçmiş olan Nuh oğlu Sam'ı diriltmesi doğrudur. Peygamberimiz (s.a.) Hz. Îsâ'dan (a.s.) daha üstün ve bu diriltme işine daha liyâkatlidir. Fakat onlar inat ve ısrarla bu mûcizeyi talep ettilerse de bunun sonucu onların köklerinin kesilip tamamen helâk olmalarına sebep olacağından Allah Teâlâ bu duruma izin vermemiştir. Hâlbuki Peygamberimiz'in (s.a.) anne-babasını ve amcası Ebû Talib'i dirilttiği ve onların da kendisine îman etmiş olduklarının mûteber âlimler nezdinde sâbit olduğu mahallinde geçmişti.[214] Âyette şuna işâret vardır: His ve duygularına mağlûb olarak âhiretten ibâret olan gayb âlemini beden ve gönül gözüyle mütâlaa edebilmek için kalp gözü açık olmayan, ancak beden gözünün gördüğüne inanır. Bundan dolayı kâfirler beden gözleriyle göremedikleri öldükten sonra dirilişi inkâr etmişler ve *"... atalarımızı getirin"* demişlerdir. Yani şâyet bu öldükten sonra dirilme iddiânızda doğru ve haklı olduğunuza inanıyorsanız, atalarımızı diriltin de görelim ve onlara ölümden sonraki hallerin nasıl olduğunu soralım, demektir.

Hikâye edildiğine göre **Ebû Ali Rûzbârî** (k.s.) hazretlerine dervişlerden bir cemâat geldi. Aralarından biri hastalanıp hastalığı günlerce devam etti. Hastalanan bu dervişin hizmeti arkadaşlarına ağır geldi ve bir gün bu durumu Şeyh Ali hazretlerine arz ve şikâyet ettiler. Şeyh hazretleri nefsine muhâlefet ederek hasta olan bu dervişin hizmetini bizzat kendisi üstlendi ve günlerce bu hizmete devam etti. Bir zaman sonra derviş vefât etti. Şeyh hazretleri dervişi yıkayıp kefenleyerek namazını kıldı ve defnetti. Kabirde arkadaşlarının yanında bu dervişin kefenini açınca dervişin gözlerinin açık olduğunu gördü. Ölü derviş şeyhe lisân-ı hâl ile şöyle söyledi: "Ey Ebû Ali! Sen nasıl nefsine muhâlefet ederek bana yardım ettiysen, ben de kıyâmette Allah katında sâhip olduğum mevkî ve îtibârla sana yardım edeceğim".

Ebû Yâkub Sûsî (k.s.) şöyle demiştir: Mekke'de bir mürîd bana geldi ve dedi ki: Ey üstad! Ben yarın öğle vakti vefât edeceğim, şu parayı al yarısıyla bana hanût bir çeşit

içecek, diğer yarısıyla da bana kefen al, dedi. Ertesi gün öğle vakti bu derviş geldi, Kâbe'yi tavaf etti. Sonra bir kenara çekilip oracıkta vefat etti. Ben onu yıkayıp kefenleyip kabre koydum, gözlerini açtı. Ben ona: "Ölümden sonra hayat var mı?" dedim. O bana: "Ben hayattayım ve Allah'ı seven herkes de diri ve hayattadır" dedi.

Fakîr **(Bursevî)** derim ki: Bu iki hikâyede bir takım işâretler vardır.

1. Böyle sabırlı dervişlerin Allah katında özel bir mevkîleri vardır. Bu dervişler kendilerini yedirip giydiren yahut bir şekilde onları sevindirip gönüllerini kazanan herkese Allah katında şefâat edecek ve şefâatleri de kabul edilecek, Allah'ın izniyle bu insanların cennete girmelerine vesîle olacaklardır.

2. Peygamberlerin ve velêilerin hayatı gerçekte dâimî bir hayat olup zâhirî ölümle son bulmaz ve kesintiye uğramaz. Zîra bu ölüm sâdece ruhların bedenden ayrılmasından ibâret olup zaten peygamberlerin ve velîlerin cesedlerini toprak yiyip çürütmez. Böyle olunca da bu zatlar ruhlarıyla olduğu gibi bedenleriyle de hayattadırlar.

3. Diriltme işi nisbeten Allah'a en kolay gelen iştir. Rûhun bedenle olan ilk irtibâtını düşünen kişi, ikinci ve üçüncü defa rûhun bedenle irtibât kurmasında bir tereddüd yaşamaz.

4. Basîret sâhiblerine nisbetle, ölüdeki hayatın eseri görülüp müşâhede edilir. Bu zatlar zaman zaman ölülerde bu hayat eserini görür ve onlarla konuşurlar. Basîret ve gönül gözünden mahrum olup, yalnız beden gözüyle bakanlarda ise inkâr vâkî olur. Hatta görse bile buna büyü, hayal yahut benzer yakıştırmalarda bulunur. Hz. Îsâ (a.s.) zamanında ve diğer zamanlarda böyle durumlar vâkî olmuştur. Şu söz ne güzel söylenmiştir:

Aydınlıkta yed-i beyzâ gibi de olsa bir kimse
Gönlü kararmışların gözünde fecr-i kâzib gibidir

Her şeyden münezzeh olan Allah Teâlâ'dan bizleri hakkaniyetli bir hayat ve irfânî neşve ehlinden kılmasını dileriz.

اَهُمْ خَيْرٌ اَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ اَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿٣٧﴾

37. Onlar mı hayırlı, yoksa Tübba' kavmi ve onlardan önce gelen*(kavim)*ler mi? Suç işledikleri için biz onların hepsini helâk ettik.

"Onlar mı" yani, Kureyş kâfirleri mi *"hayırlı, yoksa"* Yemen krallarından biri olan *"Tübba' Kavmi mi?"* Burada murâd edilen Yemen krallarından biridir. Bu ülke Kureyş nazarında bilinip tanındığı ve Kureyş'e yakın bir bölgede bulunduğu için özellikle zikredilmiştir. Bu konuda söylenebilecek şeyler aşağıda gelecektir. Bu ifâdede kâfirlerin sözlerinin reddi ve kendilerine karşı tehdid vardır. Yani bu hayırlı oluş, din

konusunda değil, kendilerinden helâki bertaraf edecek kuvvet ve cesâret konusundadır. Zaten dînî açıdan bunların her ikisinde de hayır yoktur.

“Onlardan önce gelen (kavim)ler mi?” Yani Tübba‘ Kavmi’nden önce gelen kavimler kasd edilmekte olup, bu ifâde Tübba‘ Kavmi’ne atıfta bulunmaktadır. Bu kavimlerden murâd, Âd, Semûd ve benzerleri olan kudret ve kuvvet sâhibi, zorba ve zâlim kavimlerdir. Buradaki soru, öncekilerin bunlardan daha kuvvetli olduklarını takrîr ve beyân içindir.

“Biz onların hepsini helâk ettik.” “Onları yok ettim.” Bu ifâde Tübba‘ Kavmi’nin ve ondan öncekilerin sonunu beyân mâhiyetinde önceki ifâdelerin devâmıdır. *“Suç işledikleri için”* Bunlar suç ve günahlarda iyice ileri gitmişler ve helâki hak etmişlerdir. Bu ifâde onların helâk gerekçelerini beyân etmektedir. Şu husus bilinmelidir ki bu kavimler son derece kuvvet ve kudretli olmalarına rağmen suç ve günahları sebebiyle helâk edildiğine göre, kudret ve kuvvet bakımından onlardan daha zayıf olup suç ve günah husûsunda onlara ortak olan Kureyş kâfirleri de helâk edilmeyi hak etmektedir.

Büyüklerden bazıları buyurmuştur ki: Hak Teâlâ’nın kendi velîleriyle olan münasebetinde kahır sıfatı zâhir (açık), lutuf sıfatı ise gizlidir. Gizli lutuf/lutf-i mahfî şudur: Allah zâhirdeki kahrıyla hakîkatte insanın beşerî ihtiyaç bağlarından kurtulup temizlenmesini ister. Diğer taraftan Allah’ın düşmanlarıyla olan münâsebetinde ise lutuf zâhir, fakat kahır gizlidir. Gizli kahrın anlamı ise şudur: Allah görünüşteki lutufla onların bâtınlarındaki alâkalarını dünyâ âlemiyle kuvvetlendirmek ister. Böylece bu âleme olan bağlılıklarından dolayı mutlak âlemi müşâhede etmekten, mânevî ve rûhânî lezzetlerden mahrum kalırlar. Kahır ve tuzak, lutuf görüntüsü altında gizlenmiştir. Akıllı kimsenin bu durumdan sakınması ve dikkatli olması, mal ve makamla mağrur olmaması, böylece şeklî ve mânevî helâkten kurtulması gerekir.

Hafız şöyle demiştir:

Pusu var ortada; ne kadar rahat yürümektesin; dikkatli ol
Çünkü yokluk şehrinden sana toz toprak gelir

Öncelikle şunu bil ki, tübba‘ kelimesi *sükker* vezninde olup *tebâbi‘a* kelimesinin müfredidir. Tübba‘ Yemen krallarının ünvanıdır. Ancak Yemen’in San‘a şehrinin batı mevkiinde bulunan Himyerli ve Hadramûtlu olanlara bu unvan verilmiştir. Himyeriye ise on iki dil ve on iki kalemden biridir. Himyer aslında Yemen’de bir kabîlenin babasıdır. Bu zât Himyer b. Sebâ b. Yeşceb b. Ya‘rab b. Kahtân’dır. Yani Kahtân oğlu Ya‘rab oğlu Yeşceb oğlu Sebâ oğlu Himyer’dir. Hadramût ise bir belde ve kabîledir. *Kàmûs*’ta böyle geçer.

Câhiliye devrinde tübba‘ İslâm’daki halîfe konumundadır.

*Keşfü’l-esrâr’*da şöyle denilmektedir: Tübba‘, Kahtân kabîlesine mensûb Yemen padişahlarından biriydi. Nasıl ki İslâm’da sultanlara “halîfe”, Rum’da “kayser” ve

Fars'da "kisrâ" deniyorsa, onlar "tübba'" diyorlardı. Bunlar Arap krallarının ulularıdır. Kayl ise büyük kralın yanında alt basamaktaki Himyer krallarındandır. Kelimenin aslı kayyil'dir. Meyyit ve meyt kelimesi gibidir.

el-Müfredât'ta şöyle denilmektedir: Kayl Himyer krallarından bir kraldır. Sözüne güvenilip kendisine uyulduğu için böyle isimlendirilmiştir. Bir de babasına tâbî olması bakımından bu ad verilmiştir. İşte bu minval üzere birbiri ardına gelen krallara tübba' denilmiştir. Tübba'lar kavmin reisleri idiler. Riyâset ve siyâsette birbirlerine tâbî olduklarından kendilerine tübba' denilmiştir.

İnsânü'l-'uyûn'da denilmiştir ki: Tübba' Yemen dilinde kendisine uyulan kral mânâsına gelir.

Kayl kelimesinin aslı ise vavlı olup çoğulu *akvâl*dir. Vezin bakımından meyt ve emvât gibidir. Şâyet kelimenin çoğulunun akyâl olduğu söylenirse, bu defa aslı 'aved olan 'îd kelimesinin çoğulunun a'yâd olduğu gibi bu da aynı tarzda bir kullanım olur. Bazıları demiştir ki Yemen kralları kendilerine uyulduğu için tübba' unvanını almışlardır. Çünkü dünyâ ehli kendilerine tâbî olmaktadırlar. Kendilerine akyâl denilmesi de böyledir. Çünkü onlara tâbî olmaktadırlar ve tekayyül kelimesi Farsça'da da tâbî olmak mânâsında kullanılır. İnsanlar arasında sözleri te'sîrli olması sebebiyle de bu unvanın kendilerine verildiği söylenebilir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Zâhir olan şudur ki, birinci tübba', kavmi ve tebâsı çok olduğu için bu unvanı almıştır. Sonra bu unvan daha sonraki krallara teb'alarının çok olup olmaması gözetilmeksizin lakap olarak intikal etmiştir. **Hâris er-Râîş** bu tübba'lardandır. Bu kral doğruluk sahibi olan Hemâl'ın oğludur. Himyer krallarından ilk savaş yapan kral budur. Savaşta birçok ganîmet elde etmiş, bunları ülkesine getirip halka dağıtmış, insanlar mal ve esirlerle bolluk ve nimetler içinde yüzmüşlerdir. Bunun için krala râîş, yani bol ve bereketli ünvanı verilmiştir. Bu zatla meşhur Himyer arasında on beş nesil vardır. Hâris er-Râîş'in saltanatı yüz yirmi beş sene sürmüştür.

Bu zâtın kendisinden sonraki kraldan bahseden ve Peygamberimizi müjdeleyen şöyle bir şiiri de vardır:

Çok büyük bir adam hâkim olacak; o krallardan sonra
Harama yol vermeyen bir peygamberdir, o Ahmed'dir
Keşke bir yıl sonrasına kadar ömrüm olsaydı onun gelişinden

Menâr sahibi **Ebrehe** de bunlardandır. Bu yukarıda bahsedilen Hâris'in oğludur. Dönüşte yolu şaşırmamak için harplerde geçtiği yollara işâret koyan ilk kişi olduğundan kendisine "zü'l-menâr" yani alâmet ve işâret sahibi unvanı verilmiştir. Saltanatı yüz seksen üç sene sürmüştür. Ömer ve Zü'l-ez'âr da bunlardandır. Zü'l-ez'âr Ebrehe'nin oğludur. Bu da o tübba'lardandır. Babasından sonra değil de, kardeşi Efrikas'tan sonra kral olmuştur. Çok katliamlar yaparak insanları korku ve endişeye sevkettiği için, korkunç ve korku uyandıran mânâsında kendisine Zü'l-ez'âr denilmiştir. Saltanatı yirmi

beş sene sürmüştür.

Semerkand'ın kendisine nisbet edildiği meşhûr Şemer b. Mâlik de tübba'lardandır. **Kuteybî**'nin beyânına göre bu zât, Şemer b. Efrikas b. Ebrehe b. er-Râiş'tir. Yani Râiş oğlu Ebrehe oğlu Efrikas oğlu Şemer'dir. Kendisinde bulunan bir titreklikten dolayı mer'aş yahut mir'aş olarak isimlendirilmiştir. Sofdların inşâ etmiş olduğu şehri yıkıp yeniden inşâ ettiği için Semerkand kendisine nisbet edilmiştir. Şemere yıktı, harap etti demektir. Kend onların dilinde harap demektir. Kelime sonradan Arapçalaşmış ve Semerkand denilmiştir.

İbn Hallikan tarihinde şöyle demektedir: Semer aslında İskender'in câriyesinin adıdır. Bu câriye hastalanmış, hekimler havası temiz ve hoş bir yerde ikamet etmesini tavsiye etmişler, bölgenin vasıflarını da anlatınca İskender câriyeyi orada iskân etmiştir. Câriye şifâ bulup iyileşince câriyenin adına bir şehir binâ ettirmiştir. Kend Türkçede şehir demektir. Sanki beled-i semer denilmiş oluyor. **İbn Hallikan**'ın ifâdeleri burada bitti.

Türkistan'daki yeni köy ve beldelere "yeni kent" denilmesi de bu mânâyı te'yîd etmektedir. Kend yahut kand deyiminde ta ve dal mahreçleri yakın harflerdir. Bu beyânla Semerkant şehrini Himyerli tübba'ın binâ ettiği sözünün asılsız olduğu ortaya çıkmıştır. Şehir kurulduktan sonra ikinci kez binâ etmiş olduğu iddiâ edilebilir, ama bu da uzak ihtimâldir.

İbn Sipâhî *Evzahu'l- mesâlik* isimli kitabında şöyle demektedir: Semerkand Türkçede şemerkend yani güneş şehri güneş ülkesi demektir. Bu tübba'lardan olan Ebrehe oğlu Efrikas Berberîleri Ken'an diyarından Afrika'ya sürmüştür. Bu sebeple Efrikas'ın adına izâfetle o ülkeye Afrika denilmiştir. Efrikas savaşta Fas'ın Tanca şehrine kadar gitmiş, saltanatı da yüz altmış küsûr sene sürmüştür. Tübba' İbn Akrân da bunlardandır. Buna en büyük Tübba' da denilir. Ebû Kerib Es'ad b. Kelîkr b. Tübba' b. Akrân da bunlardandır. Âyetteki tübba'ın kimliği hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bazıları bu zâtın ordularla gelip Kûfe'de Hîre şehrini bir kemerle birlikte binâ eden Himyerli tübba' olduğunu söylemişlerdir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmiştir: Onlardan en çok bilinenler şu üçüydü: "Mehîne-i evvel", "Miyâne" ve "Kehîne-i âhir". Kur'ân'da adı geçen bu son "tübba'"dır. Adı Es'adü'l-Humeyra olan bu kişi Hz. Îsâ'ya (a.s.) îman etmiş sâlih ve mü'min bir kimseydi. Ehl-i Kitâb'dan bizim Peygamberimiz'in (s.a.) sıfat ve özelliklerini işittiğinde onun peygamberliğine îman etti ve şöyle dedi:

Şâhid oldum Allah'ın elçisidir o Ahmed tertemizdir nefesi
Eğer yetişirsem ona vezir olurum; hatta amca oğlu kadar yakın

Süyûtî'nin *Evâil*'inde şöyle denilmektedir: Kâbe'ye ilk defa örtü giydiren Es'ad el-Himyerî en büyük tübba'dır. Bu devir İslâm'dan dokuz yüz sene öncedir. Kâbe'ye Yemen'de dokunan çok çizgili "habre" denilen kumaş örtü giydirmiştir. Başka bir

rivâyette Yemen’de dokunan yeşil çizgili kırmızı renkli kumaş örtü giydirmiştir.

Bazıları demiştir ki: Kâbe’ye ilk olarak tamamını örtecek şekilde bir örtü giydiren tübba‘dır. Kâbe’ye “asab” denilen bir örtü giydirmiş, bir de kapı yaptırarak sürekli kapalı tutulmasını sağlamıştır. Bu konuda şu şiiri söylemiştir:

Gösterişli ve onu sarıp sarmalayan örtüler giydirdik
Allah’ın mahrem kıldığı şu beyte, on gün kaldık orada,
Kilit yaptık kapısına; çıktık o şehirden
Süheyl yıldızının dönmesiyle düğümleyip kaldırarak sancağımızı

Tübba‘ ulemânın ittifâkı ile mü’min, kavmi ise kâfir idiler. Bundan dolayı Allah Teâlâ Tübba‘ı değil kavmini yermiştir. Tübba‘ın peygamber olduğu ihtilaflıdır. Bazıları Tübba‘ın ateşe taptığını daha sonra Müslüman olup kavmini İslâm’a dâvet ettiğini rivâyet etmiştir. Bu kavim Himyerîlerdir ve onu yalanlamıştır. Kavminin bir kısmı kâhin ve falcı, bir kısmı da Ehl-i Kitâb idi. Tübba‘ her iki gruba da Allah’a kurban adamalarını emretti, onlar da adadılar. Sonunda kitap ehlinin kurbanı kabul edildi ve onlar da Müslüman oldu.

İbn İshak *Mebde’* ve *Kısasu’l-enbiyâ* adlı kitabında şunu anlatmaktadır: Tübba‘ İbn Hassan el-Himyerî, dünyânın doğu batı her bölgesine hükümrân olan ilk tübba‘dır. Bu zât insanlara ganimet vs. mallarla bolluk ve refah sunduğu ve daha nice ihsanlarda bulunduğu için bolluk ve bereket mânâsında kendisine “râiş” unvanı verilmiştir. İlk defa savaş yapıp ganimet alan da bu zattır. Kâbe’yi yıkmak üzere harekete geçtiği zaman, başında kan irin akan bir yara çıktı. Başı öyle kötü kokmaya başladı ki hiç kimse kendisine bir mızrak yaklaşamaz oldu.

Tübba‘ Mekke’ye ulaştı ve Mekke halkı ona hürmet gösterip hizmet etmedi. Tübba‘ vezirine: “Bütün dünya benim fermân ve hükümrânlığıma itâat etmişken, bu nasıl bir şehir, bu nasıl bir kavimdir ki, bana hizmet ve itâatte kusur ediyorlar?” diye sordu.

Vezir: “Bunların Kâbe dedikleri bir binâları var, bu binâ sebebiyle kibirlenmiş olabilirler, diye cevap verdi.

Tübba‘ bu binâyı harap edip, şehrin erkeklerini öldürerek kadınları esir etmeyi içinden geçirdi. Fakat henüz daha bu düşüncesi kemâle ermemişken İzzet sâhibi Allah ona bir baş ağrısı mübtelâ kıldı. Bu öyle bir ağrıydı ki ona dayanmadı, burnundan, kulaklarından ve gözlerinden dayanılmayacak kadar kötü kokan sular gelmeye başladı. Öyle ki kimse onun yakınında durmaya dayanamıyordu.

Bütün tabipler bu hastalığa çare bulmaktan âciz kaldılar ve dediler ki, bu hastalık dört tabîattan kaynaklanmayan bir hastalıktır ve bizim buna çare bulmamız mümkün değildir.

Sonra bir bilge öne çıktı ve şöyle dedi: “–Ey melik eğer sırrını bana söylersen, bu hastalığa bir çare bulabilirim.” Melik dedi ki: “Ben bu şehir ve Kâbe hakkında şöyle şöyle düşünmüştüm.” Bilge şöyle dedi: “Ey melik, sakın bu düşündüğünü yapma ve bu niyetinden vazgeç, çünkü burası Allah’ın evidir. Allah burayı korumaya kadirdir ve kim

bu eve kasdedecek olursa onu helâk eder.”

Tübba‘ da bu fikrinden vazgeçip tevbe etti, Kâbe’ye ve ehline hürmet gösterdi. Îman edip Hz. İbrahim’in (a.s.) dînine tâbî oldu. Kâbe’ye örtü yaptırıp, kendi halkından üstün tutarak Kâbe halkına iyi davranmalarını emretti. Mekke’den sonra Yesrib’e gitti, burası Hz. Muhammed Mustafâ’nın (s.a.) şehriydi. Fakat o sırada henüz bir binâ ve şehir kurulmamıştı, sadece bir çeşme vardı.

Tübba‘ askerleriyle birlikte bu çeşme başında durdu. Kendisiyle beraber olan yaklaşık iki bin ilim sahibi bilgin, Yesrib’in Kur’ân vahyinin ineceği yer ve âhir zamanda gelecek peygamberin vatanı olacağını kitaplarda okumuşlardı. Bunlardan daha âlim ve fâzıl olanlarından dört yüz tanesi, birbirlerine buradan ayrılmayacaklarına söz verdiler ve gelecek bu elçiyi görme ümidiyle burayı yurt edindiler. Eğer onu kendileri göremeyecek olsalar bile evlâdları ve soylarından gelecek olanlar mutlaka göreceklerdi. Böylece bu son peygamberi görmenin bereketi onların ruhlarına da ulaşacaktı.

Bu durum tübba‘a söylenince alâka gösterdi ve bir sene burada kaldı. Kırk tane saray yapılmasını, her bir âlime bir saray verilmesini emretti. Her âlim için bir câriye satın alıp âzâd etti, çeyizlerini tamamlayıp eş olarak onlara verdi. Onlara âhir zaman peygamberi gelinceye kadar burada kalmalarını vasiyet etti. Kendisi de bir mektup yazarak altın bir mühürle kapatıp bir âlime teslim etti. Hz. Muhammed’e (s.a.) ulaştığı takdirde bu mektubu kendisine vermesini, aksi halde bu mektubu Hz. Peygamber’e ulaştırması için evlâdlarına vasiyette bulunmasını istedi.

Mektubun muhtevâsı şöyleydi: Ey âhir zaman peygamberi, ey âlemin Rabbinin seçkin kulu, ey hesap günü kulların şefaatçisi! Ben ki tübba‘ım, sana îman ettim, sen Allah’ın kulu ve elçisisin. Şehâdet ederim ki senin ve senin atan İbrahim Halil’in (a.s.) dîni üzereyim. Seni görebilsem de göremesem de beni unutma, kıyâmet günü bana şefâat et.

Mektup üzerindeki mühürde şöyle yazmaktaydı; ***“Önünde de, sonunda da emir Allah’ındır. O gün mü’minler de ferahlanacak, Allah’ın yardımıyla…”*** (er-Rûm, 30/4-5) Mektubun başında şöyle yazmaktaydı: Tübba‘dan âlemlerin Rabbinin elçisi, peygamberlerin sonuncusu Muhammed bin Abdullah’a (s.a.)… Sâhibine ulaştıracak kimsenin elinde Allah’ın emânetidir.

Denilmiştir ki: Allah Rasûlü’nün (s.a.) yardımcıları olan Medîne halkı zikredilen bu dört yüz âlimin soyundandırlar. Allah Rasûlü’nün evine misafir olduğu Ebû Eyyüb el-Ensârî, tübba‘a tavsiyede bulunup hastalığını iyileştirdiği âlimin torunlarındandır. Hz. Peygamber’in (s.a.) kaldığı Ebû Eyyüb el-Ensârî’nin evini tübba‘ yaptırmıştı. Allah’ın Elçisi (s.a.) Medîne’ye hicret ettiğinde tübba‘ın mektubunu kendisine ulaştırdılar. Allah Rasûlü (s.a.) mektubu okuması için Hz. Ali’ye (r.a.) verdi. Hz. Peygamber (s.a.) tübba‘ın sözlerini dinledi ve ona duâ etti. Mektubu kendisine ulaştıran kişinin adı Ebû Leylî idi, ona da yakınlık gösterip ikramda bulundu.

Başka bir rivâyete göre tübba‘, Mecûsî dînine mensup ateşe tapan birisiydi. Büyük bir orduyla doğudan gelip Hz. Muhammed’in (s.a.) şehrinden geçiyordu. Onların

çocuklarından birisi burada kaldı ve Medine halkı bu çocuğu hîle ve tuzakla öldürdüler. Tübba‘ Medine’yi harap edip halkının kökünü kazımak için geri döndü. Bir topluluk -ki Allah Rasûlü’nün yardımcıları olan/ensâr bunların soyundandır- hemen bir araya geldiler ve onun kendilerini öldürmesine fırsat vermediler. Bu topluluk gündüz vakti onunla savaşıyor akşam ise ona ev sahipliği yapıyorlardı.

Bunların bu hâli tübba‘a tuhaf geldi, bunlar, cömert ve civanmert bir kavim, dedi. Sonra Beni Kureyzâ isimli kabîleden isimleri Kâ‘b ve Esed olan iki amca çocuğu din adamı tübba‘ın huzuruna çıkarak ona nasîhatte bulundular. Ona dediler ki: Bu şehir son peygamberin hicret edeceği yerdir, biz Allah’ın kitabından onun vasfını okumuştuk ve onu görmek maksadıyla burada oturuyoruz. Biz biliyoruz ki senin bu şehrin halkını ele geçirmen ve zafer kazanman mümkün değildir. Kendini belâ ve eziyetin içine sokma, nasihatimizi dinle ve bu niyetinden vazgeç.

Bu konuşma, tübba‘ üzerinde büyük bir te’sîr bıraktı ve onlardan özür diledi. Kabûl edeceğini anlayınca onu kendi dinlerine dâvet ettiler. Tübba‘ bu dâveti kabûl etti, onların dinlerine geçti ve onlara ikramda bulundu. Medîne’den Yemen’e döndüğünde bu iki Yahûdi âlim ve Kureyzâ oğullarından diğer bir kişi de onunla gittiler.

Bu arada Hüzeyl oğullarının tamamı tübba‘ın peşinden geldiler ve huzuruna çıkarak şöyle dediler: Ey Melik! Sana içinde zeberced ve inci hazînesinin bulunduğu evi göstereceğiz, almak istersen bu senin için çok kolaydır. Melik sordu: “Bu hangi evdir?” Onlar da cevap verdiler: “Bu ev Mekke’dedir.”

Hüzeyl’in maksadı gazabından korktukları tübba‘ın helâk olmasını sağlamaktı. Onlar Kâbe’ye kasd eden kimsenin helâk olacağını biliyorlardı. Tübba‘ Hüzeyl oğullarının kendisine söylediği şeyleri Yahûdî râhiplerle istişâre etti.

Râhipler dediler ki: Sakın bu konuda yanlış bir düşünceye kapılmayasın! Yeryüzünde bu evden daha büyük bir yer yoktur, ona Allah’ın evi derler. Sana bu konuda yol gösteren insanlar senin helâk olmandan başka bir şey istemiyorlar. Oraya vardığında saygılı ol ki, ebedî mutluluğu bulabilesin.

Tübba‘ bu sözleri işitince bütün Hüzeyl oğullarını yakalayıp cezâlandırdı. Kâbe’ye vardığında tavaf yaptı. O zaman Kâbe’nin kapısı yoktu, ona bir kapı yaptı ve kapıyı kilit altına aldı. Ona bir örtü örttü ve altı gün burada kaldı. Kaldığı her bir günde yüz deve kurban etti, sonra Mekke’den Yemen’e döndü.

Tübba‘ın kavmi kâhin ve putperestlerden oluşan Himyer idi. Tübba‘ onları kendi dînine dâvet edip, Tevrat’ın hükümlerini uygulamaya çağırdı. Fakat onlar bu dâveti kabûl etmediler ve işi ateşin hakemliğine bıraktılar. Bu, yukarıdan dağın eteğine doğru inen bir ateşti. İki hasım arasında bir ihtilaf çıkması hâlinde her ikisi de dağın eteğindeki bu ateşe gelir, ateşin yakınında dururlardı. Bu ateş haklı olana zarar vermez, fakat haksız olanı yakıp kül ederdi. Himyer’den bir grup putlarını alarak dağın eteğine gelip ateşin yoluna oturdular. Ateş, kaynağından çıkarak aşağı doğru gelip Himyerli grubu ve putlarını yakıp yok etti, Tevrat’ı alıp okuyan bu iki râhibe ise hiçbir zarar ve sıkıntı vermedi. Sadece göğüslerinden bir ter aktı, ateş onların yanından geçip kendi

kaynağına geri döndü. Bu duruma şâhid olan Himyer'in geri kalanları da râhiplerin dînini kabûl ettiler.

Buradan Yahudiliğin aslının Yemen'de olduğu anlaşılmaktadır. *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçer.

Denilmiştir ki: İslâm'ın geldiği dönemde Himyer tarafında bir kuyu kazıldı. Kuyudan hiç bozulmamış iki kadın cesedi çıktı. Bu kadınların başlarında gümüş bir levha olup üzerine altınla bu kadınların isimleri Hubâ ve Tuleys yahut Hubâ ve Tamâdrâ yazılmıştı. Yine levhada bu Tamâdrâ ve Hubâ'nın kabridir. Farklı rivâyetler bulunmakla beraber mektubun devamında şunlar yazılıydı: Bunlar Tübba'ın kızları olup Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet eder ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmazlardı.

Bu durum göz önüne alındığında bunlardan önce ölenler arasında da bir takım sâlih kişiler bulunabilir.

Allah ki ne yücedir Zât'ı ve tüm sıfatları
Yoktur asla benzeyen O'na nasıl düzen tutardı âlem
Birden fazla ilâh olsaydı aklı başında herkes bilir ki
Bir ülkede olmaz iki pâdişâh alt üst olunca halkın düzeni
Berî kalamaz bundan avâm havâs hiç kimse

Kendinden başka ilâh olmayan Allah'ın şânı ne yücedir! Allah bize kâfîdir, O'ndan başka ilâh yoktur.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبٖينَ ﴿٣٨﴾

38. Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık.

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları" Yani bu iki cins arasında bulunanları demektir. Semâvât ve arz kelimelerinin bir arada bulunmalarına nazaran "aralarında bulunanlar" ifâdesi müennes olarak da okunmuştur. *"Oyun ve eğlence olsun diye"* Yani bunların yaratılmasında sağlam bir maksad ve güzel bir gaye olmaksızın *"yaratmadık!"* Kişi yaptığı işte pek maksadlı olmayıp sağlam bir hedefi yoksa, "لَعِبَ فُلَانٌ/filan kimse oynadı" denilir. *Ta'rîfât* kitabında şöyle denilmiştir: "اَللَّعِبُ/çocukların işidir. Ardından faydasız "اَلتَّعَبُ/yani yorgunluk gelir.

مَا خَلَقْنَاهُمَٓا اِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

39. Onları sadece gerçek bir sebeple, *(hikmetli bir gaye ile)* yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.

"Onları sadece gerçek bir sebeple, (hikmetli bir gaye ile) yarattık."

Buradaki istisnâ genel hallerden istisnâ-i müferrağdır. Yahut mânâ biz gökleri ve yer ile arasındakileri hiçbir sebeple değil, ancak îmân, itâat, öldükten sonra dirilme ve cezâdan ibâret olan hak sebebiyle yarattık, demektir. Bu durumda istisnâ genel sebeplerden yapılmış olur.

"Fakat onların" Mekke kâfirlerinin *"çoğu"* gaflet ve düşüncesizlikleri sebebiyle işin böyle olduğunu *"bilmiyorlar"* öldükten sonra dirilmeyi ve cezâyı inkâr ediyorlar.

Bu âyet kıyâmet ve öldükten sonra dirilmenin varlığına delildir. Şâyet öldükten sonra dirilme ve cezâ olmayacak olsaydı, yaratma işi abes olurdu. Çünkü Allah Teâlâ insanları ve onların maîşet sebeplerini yaratmış, sonra onları îman ve itâat ile mükellef kılmıştır. Böylece itâat eden isyân edenden ayırd edilecektir. İtâatkâr olan, Allah'ın lutuf ve ihsânına mazhar olacak, isyânkâr olan ise Allah'ın adâlet ve azâbına dûçâr olacaktır.

Dünyânın ömrünün kısalığı, çok çeşitli sıkıntı ve zararlarla dolu ve pek değersiz oluşu sebebiyle mutlaka bir diriliş ve cezânın varlığı gereklidir. Böylece herkes yapıp ettiğinin karşılığını tam olarak almış olacaktır. Cezâ, âlemin yaratılışındaki hikmetin en başından itibaren var olduğu bir gerçektir. Kâfirlerin dediği gibi şâyet cezâ olmasaydı, Allah katında mü'min ve kâfirin hâlleri eşit olurdu ki, bu imkânsızdır. Bil ki, vücûdî tecellîler, ancak ve ancak şuhûdî tecellîler içindir. Gökler, yer ve arasındaki şekil sâhibi varlıklar, hep Hakk'ın sıfatlarının zuhûr ettiği varlıklardır. Bu varlıklar sedefler, sıfatlar ise inciler mesabesindedirler. Asıl maksad sedefler değil incilerdir. Tıpkı aynadan maksadın da aynanın kendisi değil, aynada görülen şekil olması gibi. Sonuçta her varlık ilâhî sırlardan birine elbise gibidir. Aynı şekilde şerîatın ortaya koyduğu şeylerden her biri de, ilâhî hakîkatlerden birinin rumuz ve işâretidir. Şerîatin ortaya koyduğu her bir şeyin hakîkatinin elde edilebilmesi için, o hakîkatin zâhirine isâbet eden hükmün yerine getirilmesi gerekir. Bu durum işin âfâka/insan hâricindeki dış âleme nisbetle böyledir.

Enfüse; yani insanın bâtınî yönüne yani iç dünyasına nisbet edilecek durum ise şöyle tasvir edilebilir: Ruhlar gökler gibi, bedenler yer gibi, kalpler, sırlar ve nefisler ise gök ve yer arasındaki varlıklar gibidir. Bütün bunlar Hakk'ın zuhûr yerleridir. Özellikle kalpler ilâhî mârifet incilerinin sedefleridir ki, insan ve cinler sadece ve sadece bu mârifeti elde etmek için yaratılmışlardır. Fakat insan ve cinlerin çoğunun kalp aynası beşerî sıfatların pası ile bulanmıştır. Bu sebeple bunlar kendilerinin Hakk'ın sıfatlarının zuhûr edip görüneceği ayna olduklarını bilmezler. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) "*Kendini bilen Rabbini bilir*" � buyurmuştur. Yani nefsin safâ hâlinde aynalık keyfiyetinin işler hâle geleceğini bilirse, Rabbini bilir. Rabbini bilmesinden maksad, Allah'ın sıfatlarının nefsinde tecellî ettiğini bilmesidir. O zaman nefis varlık âleminde Hak'tan başka bir şeyin olmadığını da bilmiş olur.

Bâtılın varlığı izâfî olduğu için varlık âleminde yalnız Hakk'ın bulunduğu gerçeğine engel teşkil etmez. Görmüyor musun ki şeytan gölge varlığı ve insanları Hak'tan bâtıl ve sapıklığa dâvet etmesi bakımından bâtıldır. Fakat kendi varlığı bakımından haktır. Çünkü mevcuddur. Her mevcud da son tahlilde ilâhî tecellîlerin bir eseridir.

Hikâye edilir ki: Bir adam Arapların hunfesâ dediği pislik böceğini görüp: "Allah bu böceği yaratmakla acaba neyi murâd etmiş olabilir ki? Şekli mi güzel, yoksa kokusu mu hoştur?" dedi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ adamı bir yaraya mübtelâ kıldı. Doktorlar âciz kalıp tedâvîyi bıraktılar. Adam bir gün gezici bir halk doktorunun yolda seslendiğini işitti. Şu doktoru getirin de benim derdime bir baksın, dedi.

Yanındakiler, senin tedâvînden bunca uzman hekim âciz kalmışken, bu adam ne yapacak ki, dediler. Adam, bu adam bana lâzım, dedi.

Doktoru getirdiklerinde, doktor yarayı gördü ve bir pislik böceği getirilmesini istedi. Orada bulunanlar bu duruma güldüler. Hasta adam daha önce bu yönde sarf etmiş olduğu uygunsuz sözü hatırlayarak, istenen şeyi getirin, bu adam basîret sâhibidir, dedi. Pislik böceğini getirdiler, adam böceği yakıp külünü hastanın yarasına koydu.

Allah'ın izniyle hasta iyileşti ve oradakilere şöyle dedi: Allah Teâlâ bana şunu öğretti ki, yaratıkların en âdîsi ilaçların en azîzidir.

Nakşibendiye'nin büyüklerinden birisi anlatmıştır: Gençliğimde bir kötülük yapmak için bir gece evden çıktım. Köyümüzde oldukça fenâ tabîatlı ve kötü bir gece bekçisi vardı. Fenâ tabîat konusunda onun gibi birisini tanımıyordum. Bütün köy halkı ondan korkardı. O gece onu bir yerde pusuda beklerken gördüğümde çok korktum ve düşündüğüm kötülüğü yapmaktan vazgeçtim. O vakit anladım ki böyle kötü kimselerin bile bu dünyâda bir görevi vardır. Çünkü Hakkın bazı zuhûrâtı bâtıl sûretinde gelir, bu bâtıl sûreti de câhilden başkası inkâr etmez.

Kim ki görür Hak'tan başka bir varlık varlığın tamamında
Gafildir o Hakîkatler Hakîkati'nden

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾

40. ***(Hakkın bâtıldan ayrılacağı)*** **Hüküm günü, hepsinin varacağı gündür.**

"Hüküm günü" kıyâmet günü, bütün yaratıkların *"hepsinin varacağı gündür"* yani hakkın bâtıldan ayrılacağı, haklının haksızdan ayırd edileceği kıyâmet günü ki o gün bütün yaratıklar arasında baba ile oğul, karı ile koca ve buna benzer niceleri arasında hüküm verilecektir. Bazıları demiştir ki fasıl günü her amel edenin ameli ile kendi

arasının ayrılacağı gündür. Bu kimseden ihlâs ve amelinin sahih olması istenir, kimin makamı ve amelleri sahih olursa kabul edilir ve o kişi mükâfatlandırılır. Kimin de amelleri sahih olmazsa onun amelleri kendisine pişmanlık olur.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Ne yazık ki yel aldı gitti varlığımızı
Kulun elinde kalan kuru bir hayıflanış
Sonsuza dek sürecek, yanlıştır geçmişe hayıflanmak
Giden gelmez geri artık; boşadır onu anmak

"Hüküm günü, hepsinin varacağı gündür" Öncekilerin ve sonrakilerin toplanacağı o vakit… Mîkat iş için tâyin edilen zaman demektir. Şu halde kıyâmet günü insanların hesap ve cezâ için toplanacaklarının kendilerine vaad edilen zamandır.

Bahru'l-'ulum'da şöyle denilmektedir: Onların mîkatı kendileri için tesbit edilmiş olan ve asla aşamayacakları sınır demektir. Mekke'ye girmek isteyenlerin ihramsız geçemeyecekleri mîkat sınırı da bu kabildendir. Zîrâ mîkat bir şeyin kendisiyle sınırlandırıldığı şeydir.

İbn Şeyh şöyle demiştir: Vakit ile mîkat arasındaki fark şudur: Mîkat kendisine herhangi bir işin yapılması için tayin edilen zaman ve sınırdır. Vakit ise bir şeyin kendisinden meydana geldiği zamandır. O şeyin o zamanda yapılması tayin edilmesi yahut edilmemesi fark etmez.

يَوْمَ لَا يُغْنِى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾

41. O gün dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Ve onlara yardım da edilmez.

"O gün dostun" yakınlık yahut başka bir sebeple dost olan dostun dostluk ve akrabalık mevzuunda; hangi dost olursa olsun *"dosta"* dosttan kendisine; ondan bir şeyi savma yahut herhangi bir karşılık verme konusunda *"hiçbir faydası olmaz"* Burada şey'en kelimesi masdar makamındadır. Nekre olması taklîl/azlık içindir. Bu durumda la yuğni kelimesi hiçbir dost diğer dostundan Allah'ın azâbını bertaraf edemez; uzaklaştıramaz demek olur.

Burada iğnâ bir şeyi bertaraf edip uzaklaştırmak demektir. Azâbımızdan kaçınmak ya da fayda elde etmek husûsunda hiç bir kimse diğerine bir şey ulaştıramaz. "مَوْلًا /kelimesinin her iki yerde nekre oluşu ibhâm ve kapalılık içindir. Zîrâ Mevlâ kelimesi birçok mânâda müşterek kullanılır. Mevlâ, *Kàmûs*'ta da olduğu gibi, mâlik, köle, azatlı, sâhip, amcaoğlu ve diğer akrabalar gibi yakın, komşu, birbiriyle anlaşmaları olan, oğul, amca, misafir, ortak, kızkardeşin oğlu, dost, efendi, yardımcı, doyuran, doyurulan, seven, birinin izinden giden, hısım gibi mânâlarda kullanılır.

Herhangi bir kimsenin işini üstlenen onun velîsi ve mevlâsı olur. Âyette belirtildiğine göre, bunlardan hangisi ve kim olursa olsun mevlâsından hiçbir şeyi bertaraf edemez. Böyle birbirlerinin velîsi ve mevlâsı olanlar, birbirlerine hiçbir fayda sağlayamaz. Kişi dostuna bile şefâat ederek hiçbir azâbı ondan gideremezse, dostundan başka kimselerden böyle bir şeyi gideremeyeceği açıktır. Bu durum kâfirler hakkındadır. Ama denilmiştir ki: Kendisi dostuna yardımcı olabilecek kadar yeterli durumda olursa o zaman ona faydalı olabilir. İğnâ bir başka ifâdeyle bir kimsenin bir kimseyi isteğinden mahrum bırakmasıdır.

"Ve onlara yardım da edilmez" buradaki zamir mânâ bakımından birinci mevlâya âiddir. Çünkü bu mevlâ kelimesi nefyin ardından geldiği için umûmîlik ifâde etmektedir ve sanki cemî' gibidir. Yani bunlar kendilerine inen azâba engel olamazlar, başkalarının da kendilerine şefâat etmelerine mâlik değillerdir.

إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ ۚ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾

42. Ancak Allâh'ın acıdığı kimseler *(kurtulur)*. Şüphesiz O, üstündür, merhametlidir.

"Ancak Allâh'ın" af edilip kendileri hakkında şefâat kabul edilen *"acıdığı kimseler"* ki bunlar da mü'minlerdir *"kurtulur. Şüphesiz O, üstündür."* Öyle ki azâb etmeyi murâd ettiği kâfirlere kimse yardım edemez, merhamet etmeyi murâd ettiği mü'minleri çok *"esirgeyendir."*

"Allâh'ın acıdığı kimseler" **Sehl** şöyle der: Allah kime ezelî ilminde rahmet etmişse, o rahmetin bereketi eninde sonunda ona ulaşır. Çünkü Allah bazı mü'minleri birbirlerine şefâatçi kılmıştır.

Âyette şuna da işâret vardır: Kıyâmet, gönülleri parlak olanlarla paslı olanlar arasında hüküm verileceği gündür. O gün hiçbir mevlâ mevlâsından, hiçbir yardımcı başka bir yardımcısından, hiçbir dost başka bir dostundan, hiçbir hısım ve yakın akraba, diğer hısım ve yakınından, hiçbir şeyh mürîdinden gönlünü arındırma husûsunda herhangi bir şey sağlayamaz ve bertaraf edemez. Çünkü onlar bu durumu amel yurdu olan bu dünyâda temin etmemişlerdir. Artık bu safâyı elde etme ve gönül pasını silme hesabına herhangi bir yardım göremezler. Ancak Allah Teâlâ'nın dünyâda kalp tasfiyesine muvaffak kıldığı kimseler müstesnâ, olup onlar kurtulurlar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Ancak Allah'a sağlam ve temiz kalp getiren yarar görür***" (eş-Şuarâ, 26/89) Elbette Allah Azîz'dir, dilediğini kalp tasfiyesi sâyesinde azîz eder. Merhametlidir, kalp aynasına tecellî etmek sûretiyle dilediğine merhamet eder.

Hikâye edilir ki, iki kardeş vardı bunlardan biri vefat etti. Diğeri onu rüyasında görüp

hâlini sordu. Vefat eden kardeşi ona: Kardeşim, bu dünyâda kör olup hakkı görmeyen âhirette de kör olur, dedi. Bu söz o kardeşin tevbe edip Allah'a dönmesine sâlih ve kâmil bir insan olmasına vesîle oldu.

Bil ki, ilim ve amelden murâd, nefsi tezkiye edip kötü alışkanlıklardan temizlemektir. Bu tezkiye hâsıl olunca sâlih amelin sevâbı güzel bir beden üzerine giyilen değerli elbise gibi olur. Şâyet bu tezkiye hâsıl olmazsa bu sefer sâlih amel çirkin beden üzerine takılan zînet gibi olur. Kişi dünyâdayken nefsinin çirkinliğini izâle ederse, kıyâmete zâtî ve ârızî güzellikle gelir. Aksi takdirde sadece ârızî güzellik olur ki, bu da amelin sevâbıdır. Bunu iyi anla! Henüz vakit varken çalışıp gayret etmek gereklidir.

Rasûlullah (s.a.) Ebû Hureyre'ye (r.a.) şöyle buyurdu: *"İnsanların korktuğu şeyden korkmayan kimselerin yolunda ol. İnsanlar ateşten emin olmak istediler, onlar ise bizzat emin oldular."*

Ebû Hureyre (r.a.) sordu: "Onlar kimlerdir, onların hâl ve sıfatlarını bana bildirseniz de onları tanısam!"

Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: *"Onlar, benim âhir zamandaki ümmetimdendir. Kıyâmet günü peygamberlerle haşr olurlar ve bunu görenler mertebe ve derecelerinin yüceliği sebebiyle onların peygamber olduklarını zannederler. Ben onları tanırım ve bunlar, benim ümmetimdir, derim. Böylece mahlûkat onların peygamber olmadığını anlarlar. Sonra şimşek gibi, yel gibi geçip giderler ve onların nûrundan insanların gözleri kamaşır."*

Ebû Hureyre (r.a.) yine sordu: "Ey Allah'ın Rasûlü! Onların amellerini anlatın da, ben de onlara katılayım"

Allah Rasûlü (s.a.); *"Ey Ebû Hureyre! Bu topluluk zorlu yolu tercih ettiler de peygamberlerin derecelerine ulaştılar. Allah Teâlâ onları yiyecek ve içecekle doyurdu, fakat onlar açlık ve susuzluğu tercih ettiler. O onlara elbise giydirdi, ama onlar çıplak olmayı seçtiler. Merhamet ümidi ve hesap korkusundan helâl olan şeyleri bile terk ettiler. Bedenleri dünyâda idi, fakat dünyâ ile meşgul olmadılar. Onların yaptığı ibâdetlere melekler bile şaşırdı. Ne mutlu onlara! Allah Teâlâ'nın benimle onları bir araya getirmesini ne kadar çok isterim!"*

Daha sonra Allah Rasûlü (s.a.) onların özlemiyle ağladı ve şöyle buyurdu: *"Allah Teâlâ yeryüzündeki insanlara azâb göndermek istediğinde bu kimselere bakar ve diğer insanlara azâb etmekten de vazgeçer. Ey Ebû Hureyre! Sen onların gittiği yola riâyet et, çünkü kim onların gittiği yola muhâlefet ederse şiddetli hesâb vaktinde çok zahmet çeker."*

Kim bulursa tecrîd lezzetini, mâsivâdan uzak
İşte o aydın gönüllü kimse
Terk eder varlığını; sırf bu tecrîd âşikâr olsun diye
...
Beden varlığının bulandığı tozu temizlemek isteyen

Kan yutmalı ciğerinden her zorluğa katlanmalı!

---

[214]. Aclûnî, I, 61-63.

CENNET VE CEHENNEMLİKLERİN YİYECEK VE GİYECEKLERİ

إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ ﴿٤٣﴾ طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي
الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلْيِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ
الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ
إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾
إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ
مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ
عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا
الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا
مِنْ رَبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

43. Şüphesiz zakkum ağacı,

44. Günahkârların yemeğidir.

45. O, karınlarda maden eriyiği gibi kaynar

46. Kaynar suyun kaynaması gibi.

47. *(Allah zebânilere emreder)*: "Tutun onu! Cehennemin ortasına sürükleyin!"

48. "Sonra başının üstüne kaynar su azâbından dökün!"

49. "*(ve deyin ki:)* Tat bakalım, hani sen üstündün, şerefliydin."

50. İşte o kuşkulanıp durduğunuz şey budur!"

51. Müttakîler ise hakîkaten güvenilir bir makamdadırlar.

52. Bahçelerde ve çeşme başlarında.

53. İnce ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar.

54. Ayrıca onları, iri gözlü hûrîlerle de evlendirmişizdir.

55. Orada, güven içinde, her meyveyi isterler.

56. Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar *(sürekli yaşarlar)*. Ve *(Allah)* onları cehennem azâbından korumuştur.

57. Rabbinden bir lutuf olarak *(bu nîmetler kendilerine verilmiştir)*. İşte, o büyük başarı budur.

58. Biz onu *(Kur'ân'ı)* senin diline kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.

59. Biraz bekle, onlar da beklemektedirler *(yakında başlarına neler geleceğini*

göreceklerdir).

“Şüphesiz Zakkum ağacı” doğrusu, zakkum ağacı; yani onun meyvesi… *Kàmûs*’ta şöyle denilmektedir: Bu zakkum cehennemde cehennem ehlinin yemeği olan bir ağaçtır.

Aynu’l-meâni’de ise, zakkum cehennemin dibinde bir ağaç olup yukarı doğru uzanmaktadır. Cehennemin her hücresine bu zakkum ağacının bir dalı uzanır. Bunun, cehennemin dibindeki durumunun, Cennetin tepesindeki Tûbâ ağacının durumuna benzediği söylenmiştir.

*Keşfü’l-esrâr’*da şöyle denilmiştir: Zakkum ağacı görünüşte dünyâdaki ağaçlar gibidir. Ancak zakkum ağacı ateşten olup meyvesi zakkumdur. Zakkum tiksinerek yenen bir şeydir. Bunun pek ağır bir yiyecek olduğu söylenmiştir. İşte zakkum budur.

Müfredât kitabında şöyle denmektedir: Zakkum ağacı cehennemdeki iğrenç yiyeceklerden ibârettir. Bu mânâda kişi tiksindirici bir şey yuttuğunda, mecâz ve istiâre olarak “زَقَّمَ فُلاَنٌ وَ تَزَقَّمَ/zıkkım yuttu” denilir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Zakkumun Berberî dilinde kaymak ve hurma mânâsında olduğu düşünülürse bu sefer “***Onu acı bir azapla müjdele***” (Câsiye, 45/8) kavl-i ilâhîsinde olduğu gibi alay tarzında gelmiştir. Berberîler Mağrib’de bir millet olup Habeş ve Zencîler arasında başka bir topluluktur. Sâffât Sûresi’nde de “***O cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları şeytanların başları gibidir.***” (Sâffât, 37/64-65) şeklinde geçmektedir. Nasıl kaymak olsun ki?

İnsânü’l-‘uyûn’da şöyle denilmektedir: Cehennem zakkum ağacına zarar vermez. Zîrâ ateşte yanmayan semendel gibi ateşte yaşayıp ondan lezzet duyan bir kuşu yaratmaya muktedir olan Zât’ın, ateşte ağacı yaratıp onu yanmaktan korumaya daha çok muktedir olduğu teslim edilmelidir.

İbn Selâm (r.a.) şöyle demiştir: Dünyâ ağaçları yağmurla hayat bulduğu gibi zakkum ağacı da ateşle hayat bulur. Bu ağacın meyvesi acı olup sanki göğüs geçirme gibi bir iniltisi vardır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu açıklamaya hâcet yoktur. Zîrâ cennetin ağaçları ve meyvesi dünyâ ağaçlarına ve dünyâ meyvesine sadece ismen bir benzerlik arz eder. Aynı şekilde cehennemin ağaçları ve meyvesi de öyledir. Ağaç oluşu ateş oluşuyla zıt değildir. Aslı ateş olanı ateş nasıl yakar ki? Zakkum ağacının aslı da ateştir. Aslı ateş olan ateşte yanmaz. Denilmiştir ki: İblis’in aslı ateştir. Terkîb bakımından yanması mümkün ise de ona cehennemde zemherîr denen soğuk ve dondurucu hücrelerde azap edilecektir. Ben Kıbrıs’ta pamuk taşı denen bir taş gördüm. Dövülüp pamuk gibi oluyor ve ondan mendil yapıyorlar. Taş olması pamuk olmasına engel olmuyor. Yâsîn Sûresi’nde Allah Teâlâ’nın yaş ve yeşil ağaçtan ateş çıkarttığı konusu geçmişti. (Yâsîn, 36/80)

طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾

44. Günâhkârların yemeğidir.

"Günâhkârların" günahı çok olanların *"yemeğidir"*. Bu günahı çok olandan murâd kâfirdir. Çünkü sözün öncesi ve sonrası buna delâlet etmektedir. Yani müfessirler "O gün dost dostundan bir şey savamaz" kavli ile murâd edilenin kâfirler, "Ancak Allah'ın acıdığı kimseler" ile murâd edilenin de mü'minler olduğu husûsunda ittifâk etmişlerdir. Yine ileride ellinci âyette gelecek olan "***İşte o kuşkulanıp durduğunuz şey budur***" kavli de bu kimseden murâd edilenin kâfir olduğuna delâlet etmektedir.

Ebu'd-Derdâ (r.a.) dilindeki pelteklikten dili dönmediği için "ta'âmü'l-esîm" yerine "ta'âmü'l-yetîm" (yetimin yemeği) diye okurmuş. Peygamberimiz (s.a.) de ona "ta'âmü'l-fâcir" diye oku buyurmuştu. *'Aynü'l-meânî'*de böyledir.

Kevâşî'de **Ebu'd-Derdâ**'dan (r.a.) naklen şöyle denilmektedir: **Ebu'd-Derdâ** birine "ta'âmü'l-esîm" diye okuttu. Adam hep "ta'âmü'l-yetîm" diye okudu. Bunun üzerine **Ebu'd-Derdâ** adama: Ey adam, "ta'âmü'l-fâcir" diye oku dedi. Bu ifâdelerde Kur'ân'da aynı mânâyı ifâde ettiği takdirde kelime değişikliği yapılmasının câiz olduğuna delil vardır. Bu sebeple İmam Ebû Hanife mânâyı tam olarak ifâde ettiği takdirde namazda Farsça ile de kırâat yapılabileceği hükmüne varmıştır. Ancak âlimler bu ruhsatı küllî bir ruhsat saymamışlardır. Çünkü Arap kelâmında, özellikle de îcâz örneği olan Kur'ân'ın fasihliği, nazmının güzelliği, üslûbundaki latîf mânâları, hiçbir lügat ve dil müstakil olarak ifâde edemez.

Zemahşerî şöyle demiştir: Ebû Hanîfe Farsçayı güzel konuşamazdı. Onun Arapça'dan başka meselâ Farsça olarak namazda Kur'ân okunabileceği konusundaki görüşü, tam bir tahkik ve incelemeden geçirilmiş değildir. Aksi görüşler de vardır. Meselâ, Ebü'l-Ca'd, Ebû Yûsuf'tan, o da Ebû Hanîfe'den naklettiğine göre, diğer iki talebesi İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed gibi namazda Arapça'dan başka Farsça vs. gibi dillerle Kur'ân okumanın câiz olmadığı görüşündedir. *Kevâşî'*nin sözü buraya kadardır.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmiştir: Ebû Hanîfe'ye göre mânâyı kemâliyle edâ ettikten sonra, namazda Kur'ân'ı Farsça okumak câizdir. Yine Ebû Hanife'den bir başka rivâyette ise Arapçadan başka bir dil ile namazda Kur'ân okumak câiz olmaz. Ancak Arapça okumaktan tam mânâsıyla âciz olan kimseye câiz olur. Bu aynı zamanda kendilerine sâhibeyn denilen İmâm Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed'in de görüşleridir. Bu görüşe dayanılmaktadır. Diğer üç mezhebe göre ise namazda Arapça'dan başka bir dil ile Kur'ân okumak câiz değildir.

İmâm Ebû Hanîfe'nin bu fetvâsından, İmâm Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'in görüşüne döndüğü de rivâyet edilmektedir. Çünkü fıkıhta en sahih görüş budur. Dolayısıyla fetvâ Ebû Hanîfe'nin bu görüşüne göre değil, diğer iki imamın görüşüne göre verilmiştir. *'Uyûnu'l-hakàik'*de böyledir.

Bir haberde “*Kim Arapçayı güzel konuşuyorsa Farsça konuşmasın, zîra bu nifâka sebep olabilir*” şeklinde gelmiştir. *İnsânü’l-‘uyûn*’da böyle geçer.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Farsça Kur’ân okumanın bâtıl olduğu açıktır. Bu durumda Kur’ân’ın nazmı ve mânâsı rükün kabûl edilmiş olur. Fakihlerin cumhûrunun görüşü de budur. Belki de İmâm Ebû Hanîfe acziyet ânında Kur’ân’ın nazmını namazda lâzım bir rükün saymadığı, bu şartlarda Farsça ibâreyi Kur’ân’ın nazmı gibi kabul ettiği için böyle bir fetvâ vermiş olabilir. Nitekim bazı âlimler, îman husûsunda dil ile ikrârı îmânın bir rüknü saymamış, sadece Müslümanlara uygulanan hükümlerin kendisine de uygulanmasının bir şartı olarak kabul etmişlerdir.

Şâyet; Kur’ân’ın her harfinin altında ibârelerin açıklamaya yetmeyeceği nice işâretler vardır, dolayısıyla hiçbir lügat Kur’ân’ın nazmı yerine geçemez, şeklinde bir îtirâz gelirse bu îtirâz şöyle reddedilebilir: Hadis usûl âlimleri hadislerde âlim için ihtisârı câiz görmüşler, fakat câhil için câiz görmemişlerdir.[215] Halbuki Peygamberimiz (s.a.) “cevâmi‘u’l-kelim” yani kendisine özlü sözler verilen zattır. Ve onun da sözlerinin her bir kelimesinde nice sır ve rumûzlar vardır. Bunu iyi anla!

كَالْمُهْلِ يَغْلِى فِى الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾

45. O, karınlarda maden eriyiği gibi kaynar.

Bu zakkum yemeği *“maden eriyiği gibi”* kâfir *“karınlarda kaynar”*. Peygamberimiz’den (s.a.) mühl kelimesinin tefsiri zeytinyağı tortusu olarak yapılmıştır. Bu ise yağın posasıdır. Kişi bunu yüzüne yaklaştırınca yüzünün derisi oraya düşer. Katı ve siyah olduğu için posaya benzetilmiştir. Bazıları mühlün, ateşe konulan demir, kalay, pirinç ve benzeri madenlerin eriyip kaynaması olduğunu söylemişlerdir. Bu yemek, erimiş bakır ve pirince, sıvıya benzetilmiştir. Ancak bu benzerlik kaynama husûsunda değil, erime ve harâret husûsundadır. Kaynamada ona benzetilmiştir. Yani bu yemek kâfirlerin karnında kaynamaktadır.

كَغَلْىِ الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾

46. Kaynar suyun kaynaması gibi.

“Kaynar suyun kaynaması gibi” ki, o suyun hararetinin şiddetinden dolayı sıcaklığı ve kaynaması son noktadadır. Mide için tiksindiricidir. Bazıları şöyle demiştir: Onların bağırsaklarını parça parça eder, onların bağırsak ve iç organlarını eritir.

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: “*Ey insanlar Allah’tan hakkıyla korkun! Şâyet zakkumdan bir damla yeryüzüne damlasaydı, tüm dünyâ halkının hayatı zehir olurdu.*

Ya yiyeceği sadece bu olan ve başka yemeği bulunmayanın hâli nicedir."[216]

Galy ve galeyân hareket ve yükselmedir; coşup taşmaktır. *Müfredât* kitabında şöyle denilmiştir: Galy ve galeyân tencerenin kaynayıp taşmasıdır. Âyetteki ifâde bundan mecâz olarak alınmıştır. Öfke ve harbin galeyanı da buna benzetilmiştir. Âyette şöyle bir işâret de vardır: Günahkâr hevâ putuna tapan, hırs ağacını dikip dünyâda sadece nefsin zevk duyacağı nefsânî şehvetlerin lezzetlerini meyve olarak devşirenlerin âhiretteki yemeği, vasıfları burada anlatılan zakkum olur.

Dünyânın nîmet ve istekleriyle kötü huy kazandırma nefse
Tembelleştirir hizmetkârları ekmek, su ve karın tokluğu

خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰى سَوَٓاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾

47. ***(Allah, zebânîlere emreder)*: "Tutun onu, cehennemin ortasına sürükleyin."**

Kıyâmette zebânîlere o günahkâr kâfiri *"tutun"* denilir. Onlar da onu perçemlerinden ve ayaklarından tutarlar. *"Sürükleyin"* sertlikle ve zor kullanarak çekin. "عَتَلَ/elbisenin yaka ve uçlarından tutup sertçe ve zor kullanarak çekmektir." *Tâcü'l-mesâdir*'de şöyle denilmiştir: "اَلْعَتْلُ/taşımak, götürmek" demektir.

Kàmûs'ta: "عَتَلَ" zorla çekip sürükleyip götürdü, demektir. Mi'tel kelimesi minber vezninde olup kuvvetli ve muktedir olmaktır. Öyle ki cehennemin her tarafından aynı mesâfede olacak merkeze sürükleyin, demektir.

ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِه۪ مِنْ عَذَابِ الْحَم۪يمِ ﴿٤٨﴾

48. "Sonra başının üstüne kaynar su azâbından dökün!"

صَبُّ الْمَاءِ suyu yukarıdan dökmek ve akıtmaktır. Azâb ise akıcı olmadığı için dökülen bir şey değildir. Sanki onların başlarının üstünden kaynar su dökülür, denilmiş olmaktadır. Mübâlağa için doğrudan "kaynar su dökülür" denilmeyip, onların başlarının üstünden azap döküldüğü beyân edilmiştir ki, o da kaynar sudur. Tahfif için azâb "اَلْحَم۪يمُ/hamîm" kelimesine muzâf kılınmıştır. Dökülen azâbın azâb çeşitlerinden bir kısmını ifâde etmesi bakımından da "مِنْ/min" kelimesi ziyâde edilmiştir. Sonra bütün bedenin dışını kaplayacak şekilde başından aşağı doğru kendisine azâb olarak kaynar suyu dökünüz. Zaten onun içine de zakkum azâb vermektedir.

Rivâyet edildiğine göre kâfir cehenneme girince ona zakkum yedirilir. Sonra cehennemde görevli olan melek Hâzin, kâfirin başına balyozla vurur. Kâfirin beyni bedenine akar. Sonra başından aşağı kaynar su dökülür. Bu kaynar su, kâfirin karnına

nüfüz eder, bağırsak ve diğer iç organlarını parçalar, ayaklarından çıkar. Âyette, ateşlerin dibinde hasret, mahrûmiyet ve ayrılık ateşine yanmaya işâret edilmektedir.

ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾

49. "*(ve deyin ki:)* Tat bakalım, hani sen üstündün, şerefliydin."

"Tat" bu zillet verici ve alçaltıcı azâbı *"hani sen üstündün"* kendince üstündün ve kavminin nezdinde *"şerefliydin."* Yani alay ve başa kakma tarzında ona böyle söylerler. Çünkü kendince üstün ve şerefliydi. Bunun mânâsı alçak ve bayağı, demektir.

Rivâyete göre **Ebû Cehil** Peygamberimiz'e (s.a.), "Mekke'nin dağları arasında benden daha üstün ve şerefli biri yoktur. Allah'a yemin olsun ki, ne sen bana bir şey yapabilirsin, ne de Rabbin" dedi. İşte bu âyet bunun üzerine Ebû Cehil ve benzerlerine bir tehdid olarak geldi. Hayret! Hem Allah'a tâzîm ederek yemin ediyor, hem de Allah'ın gücünü kabul etmiyor. Halbuki Peygamberimiz (s.a.) onu yemin ettiği Allah'tan başkasına dâvet etmiyordu ki! İşte bu gibi sözler küfür şaşkınlığı, cehâlet hükmü ve nefsî taassuptan başka bir şey değildir.

Bunlar şöyle de demişlerdir: "***Allahım! Eğer bu senin yanından gelmiş bir hakîkatse başımıza gökten taş yağdır. Yahut bize acı bir azap getir.***" (el-Enfâl, 8/32) Burada zevk kökünden gelen "ذُقْ/zük" kelimesinin kullanılmasında şöyle işârî bir mânâ vardır: Esasen bu insan dünyâda azâba dûçâr olmuştu. Ancak gaflet uykusunda olduğundan ve gözlerindeki perde kalınlığından dolayı azâbın acısını hissetmiyordu. Ölünce artık uyanıp kendi nefsine zulmetmenin elem ve acısını tadacaktır.

إِنَّ هٰذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ ﴿٥٠﴾

50. İşte o kuşkulanıp durduğunuz şey budur!"

"İşte o kuşkulanıp durduğunuz"; dünyâda şüphe ettiğiniz, yahud bâtıl yollarla mücâdele ettiğiniz *"şey";* azâb *"budur!"* "Şüphe ediyordunuz, fakat şimdi âyân beyân bir şekilde görünüz." Sonra bu şüphe şeytanın vesvesesi ve nefsin kuruntularından kaynaklanmaktadır. Bunları bertaraf etmeli, kalbe yakışan sıfata bürünmelidir; O da kesin inanç demek olan yakîndir. Bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Allah hakkında şüphe edenlere yazıklar olsun! Bunlar Allah'a yakinen (kesin olarak) inanmamışlardır.*"[217] Allah'ın bazı emir ve hükümlerini inkâr etmek de bu kabildendir. Yine hiç aldırıp önemsemeden bir takım mâsıyetlerde ısrar etmek de aynıdır. Mesela bir insan kasden namazı terk ediyor, kazâ etmeye de hiç niyetli olmuyor ve buna karşılık Allah'ın azâbından da endişe duymuyorsa bu insan inkâra düşmüş olur.

Çünkü Allah'ın azâbından emin olmak küfürdür.

Mesnevî' de şöyle denilmiştir:

Bâyezid zamanında bir kâfir vardı, bir Müslüman ona dedi:
Ne olur Müslüman olsan da yüzlerce kurtuluşa erişsen.
Kâfir dedi ki: "Ey mürîd! Bu îman eğer Bâyezid'in îmânıysa
Buna can dayanmaz, o benim çabamın çok üstündedir.
Dîne, inancım olmasa da, onun îmânına adam akıllı inanmaktayım.
Ağzım üstünde bir mühür var, fakat gizliden îmânım var.
İstediğiniz sizin îmânınız gibi bir îmânsa, ona meylim yok.
Çünkü îmâna yüzlerce meyli olan, sizi gördü mü soğur gider.
Çünkü sizin îmânınızda sadece bir ad görür; mânâ yok.
Bu durum ise, çöle kurtuluş yeri demeye benzer.

Burada şuna da işâret edilmektedir ki, mürîdin îmânı, ilmi ve mârifeti ne kadar kuvvetli olursa zâhirî ameli ve gayreti de o nisbette olur. Var sen durumu zayıf, şüphe ve tereddüd içinde olanın hâlini buna kıyas et! Her şeyden münezzeh olan Allah'tan bizlere yakîn kadehinden içirmesini dileriz. Zîrâ feyiz veren de, yardım eden de O'dur.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِى مَقَامٍ اَمِينٍ ﴿٥١﴾

51. Müttakîler ise hakîkaten güvenli bir makamdadırlar.

Küfür ve mâsıyetlerden *"Korunanlar"* Allah'a itâat eden mü'minler *"ise güvenli bir makamdadırlar"*. Makam, kıyâm yeri demektir. Bundan murâd mutlak mekândır. Çünkü makam kelimesi, kullanımı umûm mânâsında yaygın olan husûsî lafızlardandır. Yani bu kelime geneldir ve bütün mekânlar için kullanılır. Hatta hiç kıyâm olmasa bile oturma mevkîine de makam denilir.

"**Güvenli**" sahibinin her türlü âfetten ve oradan başka yere nakledilmekten emin olduğu demektir. Buna göre makam kelimesini emin olmakla nitelemek mecâz-i isnâdîdir. Emin olmak korkmanın zıddıdır. Emîn güven sahibi demektir.

Zemahşerî burada başka bir veche daha işâret etmektedir ki o da şudur: Emîn hıyânetin zıddı olan emânet kökünden alınmıştır. Bu durum ise gerçekte mekânın değil, mekân sâhibinin sıfatıdır. Fakat istiâre-i tahyîliye yapılarak burada mekânın sâhibi değil, bizâtihî kendisi emîn sıfatıyla sıfatlanmıştır. Sanki korkulu mekân oradaki nâhoş durumuyla sahibini ve o mekâna geleni üzmüş olmaktadır; yahut burada kinâye yapılmaktadır. Çünkü bir sıfat kişinin mekânı husûsunda doğrulandığı zaman, kişinin bizzat kendisi hakkında da doğrulanmış olur. Yani mekân eminse sahibi de emindir. Arapların "Şeref onun elbiseleri, cömertlik ve üstünlük onun ridâları arasındadır"

sözleri gibi. *Bahru'l-'ulûm'*da böyle geçer.

Âyette şöyle işâret vardır: Kim mâsivâdan uzak olup Allah'a muttakî olursa, makamı vahdet makamı olur. O kimse ikilik endişesinden emin olur. Yine kim dünyâda azap endişesi ve ayrılık korkusu ile yaşarsa âhirette emniyet ve himâye içinde olur. Bazıları şöyle demiştir: Makam-ı emin, peygamberler, velîler, sıddîklar ve şehidlerle beraber oturmaktır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Mahşer günü bu sâlih insanlarla beraber oturmak şerefli bir durumdur. Çünkü o gün onlarla beraber olan kişi azâbın vukuundan emîn olacaktır. Zîra bunlar Allah katında şefâatçidirler. Dünyâda bu sâlihlerle beraber olmaya gelince, bunda da kötülükten emîn olma vardır. Çünkü bunlarla beraber olanlar asla mücrim olamaz.

Âyette kalbe düşen bir işârî mânâ daha vardır ki o da şudur: Makam-ı emîn kalp makamıdır. Bu ise vuslat cennetidir. Bu makama giren, pusuya yatmış şeytanın vesvesesinden emin olur. Çünkü şeytan, zât makamına işâret olan Kâbe'ye giremez. Aynı şekilde şeytan zât-ı ahadiyette fânî olmanın işâreti olan secde hâlinde de vesvese veremez.

Ehl-i sünnet şöyle demiştir: Şirkten sakınan herkes muttakî kapsamına dâhildir. Böyle olunca bu vaad, fâsıkları da içine almaktadır.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Zâhir olan şudur ki mutlak bir ifade, ancak karîne yoluyla kemâline hasredilir. Buradaki makam cömertlik makamıdır. Bu işin kemâli itâatkâr mü'mindir. Buna âyetin başında işâret edilmiştir. Evet, son tahlilde ve itâatkâr mü'minlere tâbî olmak kaydıyla âsî mü'minler de buna dâhildir. Ancak başlangıçta ve asâleten dâhil olamazlar. Onlar hakkındaki tehdîd buna delâlet etmektedir. Aksi takdirde itâatkâr olan mü'minle âsî olan, eşit olurdu.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Yoksa korunanları yoldan çıkanlar gibi mi tutacağız?***" (Sâd, 38/28) Allah bizleri, sizleri, hepimizi affetsin.

Şeyh Sâdî şöyle demiştir:

Neden eline taşla sopa verirsin? Efendinle kavga edenin
Köpek, kim ki sofra kurarsın ona söyle kemik atsınlar onun önüne

فِى جَنَّاتٍ وَعُيُونٍۚ ﴿٥٢﴾

52. Bahçelerde ve çeşme başlarında.

Bu ifâde makam kelimesinden bedeldir. O makamın sahasının nezihliğine ve nice hoş yiyecek ve içeceğe şâmil olduğuna delâlet için getirilmiştir. "عُيُونٌ/Uyûndan" murâd ise akan ırmaklardır. Nekre oluşu tâzîm içindir.

يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَاسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾

53. İnce ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar.

"İnce ipekten ve parlak atlastan giysiler giyerek karşılıklı otururlar" bu ikinci haberdir. "إسْتَبْرَقٌ" kelimesinin hemzesi hemze-i katı' olup okunur. **İmam Halîl** bu hemzeyi vasl etmiş vestebrak şeklinde okumuştur.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmektedir: Sündüs ince ipektir ve ipek türlerinin en çok satılanıdır. Bu çeşit ince ipek gömlek ve etek gibi dış elbise olarak giyilmesi mutâddır. İstebrak ise kalın ipek olup dokumasının sık ve doluluğundan dış elbise mesâbesindedir. İpeğin en üstün olanı budur. İpek başlıca iki çeşittir, bunlardan biri ne kadar ince olursa o kadar enfes ve değerli olur. Diğeri ise ibrişimi ne kadar sık dolu ve ağır olursa o kadar enfes olur.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Belki de sündüs mukarreblerin, istebrak ise ebrârın elbiseleri olabilir. Mukarreblerin şaraplarının hâlis tesnîmden, ebrârın şarâbının ise tesnîm karışımı şaraptan oluşu da buna delâlet eder. Çünkü mukarrebler zât, ebrâr ise sıfat ehlidirler. Nasıl ki zât sıfatlardan daha hassas ve nazik ise, bunun gibi zât ehlinin elbiseleri ve içecekleri de, sıfat ehlinin elbise ve içeceklerinden daha hâlis, berrak ve şeffâf olacaktır. Ayrıca istebrak kelimesi Arapça olmayıp kef yerine kaf getirilerek Arapçalaştırılmıştır.

Kàmûs'ta şöyle denilmektedir: İstebrak kalın ipek olup isterve kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. Bunun ism-i tasgîri übeyriktir. İstebr kelimesi "te" yahut "tı" ile kalın mânâsına gelir.

Cevâlikî *Mu'arrabât* kitabında şöyle demektedir. İstebrak kelimesi diğer dillerden Arapçaya geçmiştir. İsm-i tasgîr yahut cem'i mükesser yapıldığı zaman übeyrik ve ebârik olarak gelir. Bu kalıplarda sîn ve tâ hazfedilir. Ta'rîb demek Arapça olmayan bir kelimeyi Arapça lafza muvâfık olacak şekilde geliş yollarını değiştirip Arapça îrâb şekillerine icrâ etmek demektir.

Tamamen Arapça olan Kur'ân'da böyle diğer dillerden gelerek Arapçalaşmış lâfızlar olabilir. Çünkü yabancı kelime Arapçalaştırıldığı zaman artık yabancı kelime olmaktan çıkar. Ve diğer Arapça lafızlardan farksız olarak kendisinde aynen hâlis Arapça gibi tasarruf edilir. Kur'ân Arapça değil, başka bir dildedir, diyen kâfir olur. Çünkü bu iddâ Allah Teâlâ'nın "***Biz düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur'ân yaptık***" (Zuhruf, 43/3) kavliyle zıtlık arz etmektedir. Ancak Kur'ân'da bazı yabancı kelimeler var, derse, bu durumda bakılır. Bununla bazı kelimelerin aslen yabancı olup sonradan Arapçalaştırılmış olduğunu murâd ederse bu doğrudur. Hayır, şu kelime, Arapçalaştırılmamış orijinal ve aslî olarak yabancı kelimedir, derse bu yanlıştır.

Birbirleriyle ünsiyet kurabilmeleri için meclislerde böyle *"karşılıklı oturular"*. "Mütekabilîn" demek yüzyüze karşılıklı oturup birbirlerinin enselerine değil yüzlerine bakarlar, demektir. Bazıları, âilelerinin etrafında dönerler ki, bu durum ünsiyete daha elverişlidir. *Sûrâbâdî Tefsîr*'inde şöyle geçer: Bu mukabele dâr-ı Celâl'deki ziyâfet

günü olur. Hak Sübhânehû ve Teâlâ bütün mü'minleri bir sofra başına oturtur ve her biri birbirlerinin yüzlerine bakarlar."

Bazıları şöyle demiştir: Hased ve kin ile birbirlerine sırt çevirmeyip, sevgi ve muhabbetle karşılıklı yüzyüze oturmaktadırlar. Çünkü Allah Teâlâ daha baştan cennete girdiklerinde cennet ehlinin gönüllerinden her türlü kin ve tasayı çıkarıp atmıştır. İşte bu tarz karşılıklı oturmak Allah dostlarının hem dünyâda, hem de âhiretteki niteliklerindendir. Ne mutlu onlara ki onlar henüz dünyâda iken cennettedirler.

كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾

54. Ayrıca onları, iri gözlü hûrîlerle de evlendirmişizdir.

"Ayrıca" durum şundan ibârettir *"onları"* böylece ödüllendirip *"iri gözlü hûrîlerle de evlendirmişizdir"* "Müttakîleri beyaz yüzlü iri gözlü kadınlarla bir araya getiririz." Artık cennet ehli bazen kardeşlerinin ünsiyet ve dostlukları, bazen de iri gözlü hûrîlerle oynaşma ve kaynaşma ile cennet nimetlerinden faydalanmaktadırlar. Yoksa hûrîlerle bir nikâh akdi söz konusu değildir. Zaten bu mânâda tezvîc kelimesi bâ ile müteaddî olmaz. Kur'ân'da şöyle gelmiştir: "***Zeyd o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık***" (Ahzâb, 33/37) Maksad nikâh akdi olmadığı için, seni onunla eşleştirdik, mânâsında "زَوَّجْنَاكَ/zevvecnâke" buyrulmuştur. Yani sen tek bir fert idin, biz seni onunla birleştirdik, onunla çift ve eş oldun demektir. Allah tek olan bu insanları böylece bir erkek, bir dişi olarak eşleştirmiştir.

Müfredât kitabında şöyle denilmektedir: Kur'ân'da onları hûrîlerle nikâhladık, eş ve çiftler yaptık, şeklinde "زَوَّجْنَاهُمْ حُورًا/zevvecnâhüm hûren" şeklinde bir ifâde gelmemiştir. Kur'ân'da ve cennet ehli hakkında durumun farklı olması, cennette hûrîlerle olan bu izdivâcın bilinen nikâhlar gibi olmadığını tenbîh içindir.

Müftî Sâdî şöyle demiştir: Sonra şu husus bilinmelidir. Cennette izdivâç ve eş durumu vardır. Ancak bir nikâh akdi yoktur. Çünkü nikâhın getirdiği fayda, karşı cinsin kişiye helâl olmasıdır. Oysa cennet teklif yurdu olmadığı için buna gerek yoktur. Orada bir şeyin helal yahut haram kılınması diye bir şey söz konusu değildir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Buna şöyle bir îtirâz gelebilir: Allah Teâlâ cennette Havvâ validemizin mehrini Hz. Âdem'in (a.s.) Peygamberimiz'e (s.a.) on kere salât ü selâm getirmesi olarak tâyîn etmiştir. Nikâh akdi olmadan mehir olmaz. Ancak bu akdin bizce bilinenden farklı bir akid olduğu düşünülürse olabilir. Burada mehir tâyîninde Peygamberimiz'e (s.a.) salat ü selâm getirilmesinden maksad nikâh akdiyle izdivâcın helâl olması değil, Peygamberimiz'e (s.a.) tâzîm ve onu tanıtma gayesine yöneliktir. Yapılan işin adına mehir denilmiştir ki, bu durum Âdem ve Havvâ'nın evlâdlarında da böyle devam edip gitsin. Zâhir olan Âdem ve Havvâ vâlidemiz arasında cennetteki muâmelenin sadece karşılıklı bir ünsiyetten ibâret oluşudur. Dünyâda olduğu gibi

aralarında bir cinsî ilişki yoktur. Gerçi Kabil'in, ben cennet evlâdındanım, sözünden hareketle bazıları cennette cinsî ilişkinin olduğunu söylemişlerse de bu görüş benimsenmemiştir.

Üftâde (k.s.) şöyle demektedir: Şerîatın hükmü hiçbir zaman kalkmaz. Bazı hükümler teklif yurdu olmamasına rağmen cennette de devam eder. Görmez misin ki, cennet ehlinden her biri ancak Allah tarafından kendisine tahsis edilen bölgeden başka bir yerde tasarrufta bulunamaz! Bundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: ***"Çadırlara kapanmış hûrîler"*** (er-Rahmân, 55/72) Yine cennet ehlinin ziyafet evleri olup burada dostlarına ziyafet verirler ve nîmetlenirler. Fakat cennet ehlinin âileleri, mahremleri olmayanlara görünmezler. **Hüdâyî**'nin *Vâkıât*'ında böyle geçer.

Sonra "اَلْحُورُ/hûr" kelimesi "اَلْحَوْرَاءُ/havra" kelimesinin çoğulu olup beyaz mânâsındadır. "اَلْعِينُ/'İyn" kelimesi "اَلْعَيْنَاءُ/ayna" kelimesinin çoğulu olup iri gözlü demektir. Sonuçta hûrîler tertemiz ve beyaz cennet kadınlarıdır. Beyaz ve parlak oldukları için gözler onlara kayar. Gözleri iri ve geniş olup gâyet güzeldir. Yahut gözlerinin beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyahtır.

Kàmûs'ta şöyle denilmiştir: "اَلْحَوَرُ/Hûr" gözün beyazının bembeyaz, siyahının da simsiyah olmasıdır. Göz çukurunun oval olması, kirpiklerin ince olması, göz çevresinin de beyaz olmasıdır. Yahut gözün beyazı ve siyahı beden beyazlığında yahut gözler simsiyah olup ceylan gibidirler. Bu durum Âdem oğullarında bulunmadığı için insanlar hakkında ancak mecâzen böyle denilir.

Müfredât kitabında şöyle denilmektedir: Gözler biraz parlak ve beyazdır. Siyaha da çalar. Bu durum güzelliğin zirvesidir. Bunların dünyâ hanımları yahut başka hanımlar olduğu konusunda ihtilâf vardır.

Hasan Basrî bunların, Allah'ın kendilerini bambaşka bir güzellikle yeniden yarattığı dünyâ hanımları olduğunu söylemiştir. **Ebû Hureyre** bunların dünyâ hanımları olmadığını söylemiştir.

يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ اٰمِنِينَ ﴿٥٥﴾

55. Orada, güven içinde, her meyveyi isterler.

"Orada" canlarının çektiği her türlü meyvelerin hazırlanması için istek ve emirde bulunurlar. Bu durum herhangi bir zaman yahut mekânla sınırlı da değildir. Bu durum dünyâda gerçekleşmez. Yani dünyâ meyveleri her yerde ve her zamanda bulunmaz. Onların belli mevsimleri vardır. Mevsiminden önce yahut sonra bulunmazlar.

"Güven içinde" yani Bunlar ne olursa olsun kendilerini üzecek her durumdan, özellikle nîmetin elden çıkması yahut kesintiye uğraması yahut bunlardan çokça faydalanmaktan meydana gelecek zarardan, dünyâda olduğu gibi kalplerin

perdelenmesinden emindirler.

"Her meyveyi isterler" bunlar görünüşte iri gözlü hûrîlerle zevkyâb ve canlarının çektiği nîmetlerle meşgul olup kalbleriyle ise yüce Zât'a yönelmiş olarak o Zât'ın cemâlini müşâhede hâlindedirler.

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ ۖ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾

56. Orada ilk ölümden başka ölüm tadmazlar *(sürekli yaşarlar)*. Ve *(Allah)* onları cehennem azâbından korumuştur.

"Orada" yani cennetlerde *"ilk ölümden başka ölüm tadmazlar (sürekli yaşarlar)."*

Mevt ve mevte kelimeleri nefh ve nefha gibi aynı fiilden masdardırlar. Ancak mevte mevtten daha husûsîdir. Çünkü mevte vahdet, mevt ise cins için kullanılır. Bu durumda mevte mevt cinsinden bir parça olmaktadır. Mevt tek bir ferddir. Vahdeti nefyetmek, cinsi nefyetmekten daha belîğ ve mânîdârdır. Öyle olunca bu vahdeti nefyetmek kendilerinden ölümü nefyetme konusunda daha kuvvetli ve daha te'sirli olmuştur. Sanki Allah Teâlâ demektedir ki, cennette ölümden hiçbir şey; yani kendisine ölüm denecek olan şeyi onlara tattırmayacaktır. *Bahru'l-'ulûm*'da böyledir.

Burada istisnâ-i munkatı vardır. Yani cennette ölüm tatmayacaklardır. Ancak birinci ölüm hariç ki zaten onu cennete girmeden önce tatmışlardı. Yani birinci ölümü dünyada tadarlar. Mü'minlerin ölümü budur. Sonra yeniden diriltilip cennete girdiklerinde hayatlarına devam ederler. Şu bilinmektedir ki, insanlar canlı her varlığın öleceğine inanmışlardır, fakat Hak Teâlâ haber vermiştir ki cennet hayatında ölüm yoktur; aksine cennet hayatı ebedîdir. Cennet ehlinin hoş hayatları ebedî hayatla beraberdir. Cehennem ehli böyle değildir. Zîrâ onların hayatı hayat değildir. Gerçi onlar orada ne ölürler, ne de yaşarlar.

Denilmiştir ki: Cennette on şey yoktur. İhtiyarlık, ölüm, uyku, gece, gündüz, karanlık, sıcak, soğuk ve cennetten çıkış yoktur. Âyetteki istisnâ muttasıl da olabilir. Bu durumda ölümü tatmamaktan murâd, mutlak mânâda cennette ölümü tatmalarının muhal olmasıdır. Sanki şöyle buyrulmuştur: Cennette ölümü tatmazlar. Bu durum, ancak ilk ölümün tadını gelecekte tatma imkânı olduğu zaman olabilirdi. Geçmiş olan bir şeyin tadını gelecekte tatmak ise mümkün değildir. Özellikle ebedî hayat yurdu olan cennette böyle bir şey olamaz. Bu yorumla hüküm, muhal olan bir şeye bağlanmış oluyor. Benzer şekilde Allah Teâlâ'nın şöyle buyurmuş olduğu gibi: "***Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin!***" (en-Nisâ, 4/22) Yani onlar kesinlikle bir ölüm tatmazlar, demektir. Aynı şekilde kesinlikle geçmişte babalarının nikâhlı eşlerini de asla

nikâhlamamaları gerekir.

Buradaki illâ’nın ba‘de yahut sivâ mânâsında olduğu da söylenmiştir. Şâyet, bu âyet kabirde hayat ve ölüm olmadığına delildir, dersen, ben derim ki Allah Teâlâ buradaki ölümden insanlar arasında bilinen ve alışılagelmiş olan ölüm cinsini murâd etmiştir. Herkesçe bilinen ölüm bir takım sıkıntılardan uzak değildir. Kabirde dirilmeden sonra tekrar ölmek ise meşhur ve bilinen ölümden daha hafiftir. *el-Es’iletü’l-mukhame*’de böyle geçer.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Âyetin delâletine göre ölüm var olan bir şeydir. Çünkü tadılabilen bir şeydir. Bu durum, hissedip tadan birinin yenilip tadılacak bir şeyi tatmasıdır. Çoğu âlimler ölümü hariçte bulunmayan, ölüyle kaim olmayan olarak kabul ederler. Çünkü olmayan bir şeyin bir mahal ve mekâna ihtiyacı da olmaz. Bu durumun tahkîki inşallah ileride gelecektir.

Âyete şöyle işârî bir mânâ verilmiştir: Cennet ehli mücâhede kılıcıyla nefis ve hevâyı kırmaları ve şehvetleri terk etmeleri sâyesinde cennette nefis ölümünü tatmayacaklar, sadece birinci ölümü tadacaklardır. Bu da ancak dünyâda en büyük cihâd olan nefis mücâhedesinde sadâkat kılıcıyla nefsini öldürmekle mümkün olur. Nasıl ki var olmayan şeye kılıç işlemezse, fânî olmuş bulunan nefse de kılıç ve ölüm işlemez. Çünkü insan iki kere ölmez. Yine aynı şekilde birinci ölüm varlıktan önceki yokluktur. Hakîkî mânâda var olduktan sonra hiç kimse ölümü ve sırf yokluğu tatmaz. Çünkü Allah Teâlâ varlığı ona hîbe etmiştir ve Allah asla hîbesinden dönmez, çünkü buna ihtiyacı yoktur. Vahşî hayvanların toprak olup kâfirlerin de bu vahşî hayvanlar gibi toprak olmayı temennî edeceği konusu (Nebe, 78/40) ise tamamıyla yok olmak değil, âhiret toprağına ilhak olmak demektir. Şöyle de denebilir: Aşağılık olan şeylerin varlıklarının Allah Teâlâ nezdinde herhangi bir îtibârı yoktur. En iyisini Allah bilir.

“(Allah) onları cehennem azâbından korumuştur” Vikaye etmek bir şeyi onu rahatsız edip ona zarar verecek şeylerden korumaktır. Yani Allah onları cehennemden korumuş; cehennemi onlardan bertaraf etmiştir. Hak Teâlâ cennet ehlini gözetir ve cehennem azâbını onlardan uzak tutar. Bu ifâdede uzaklık azâbına ve ayrılık cehennemine işâret edilmektedir.

فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ ۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾

57. Rabbinden bir lutuf olarak *(bu nîmetler kendilerine verilmiştir)*. İşte, o büyük başarı budur.

Bu “فَضْلًا/fadlen” kelimesi mukadder bir fiille mef’ûl-i mutlak yahut hâl olmak üzere mahallen mansûbdur. Yani müttakî kullara sözü edilen cennet nîmetleri ve cehennem azâbından kurtuluş sırf Allah Teâlâ’nın lutuf ve ihsânı olarak verilmiştir, yoksa kulun illetli ve zayıf amellerine karşılık olarak değil. Ehl-i sünnet bu âyet deliliyle şöyle

demişlerdir: Kulun cehennemden kurtulması cennet ve nîmetleriyle mutlu olması, Allah Teâlâ'nın lutuf ve ihsanıyla olur. Allah bunlardan hiç birine mecbur değildir. Allah'ın lutuf ve ihsânını isbât etmek kulun bunlara hak kazanmadığı düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Şu halde bütün iyilik ve kerâmetler Allah'ın muttakî kullarına bir lutuf ve ihsânıdır. Çünkü Allah ezelde onları bu konuda seçmiş ve bu lutuf ve ihsânlarını da onların kesb ve kazanma illetlerinden çıkarmıştır. Zîra kesbetmek de Allah'ın bir lutuf ve ihsânıdır. Çünkü Allah kulda bu kemâlâtı kazanmaya ve bu kerâmetleri elde etmeye kudret yaratmasaydı, kul bütün bunlara ulaşmaya yol bulamazdı. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: "*Hiç birinizi ameli cennete girdiremez ve cehennemden kurtaramaz. Ben dahî cennete amelimle değil, ancak Allah'ın rahmetiyle girebilirim*"[218] Bundan murâd ameli küçümsemek değil, bilakis amele aldanmayı ortadan kaldırmaktır. Ayrıca amelin de ancak Allah'ın lutuf ve ihsânıyla tamamlanabileceğini beyân ve ifâde etmektir.

İbnü'l-Melek şöyle demiştir: Bu hadîs-i şerîf ehl-i sünnet'in lehine Mûtezile'nin aleyhine delildir. Çünkü Mûtezile cennete girmenin amel ile olduğu inancındadırlar. Allah Teâlâ'nın "***Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin***" (Nahl, 16/32) kavli ve benzerleri bu hadisle çelişmez. Çünkü âyet amelin sadece sebep olduğuna delâlet etmektedir. Hadiste nefyedilen ise amelin cennete girmenin illet ve gereği olduğudur.

Şeyhi Ekber (k.s.) *Mevâkı'ü'n-nücûm* adlı eserinde şöyle demiştir: Cennete girmek Allah'ın rahmetiyle, derecelerin taksimi ise amellere göre, orada ebedî kalmak ise niyetlere göredir. Bu böyle üç makamdır. Şakavet ehlinin cehenneme girmesi Allah'ın adâletiyle, azâb hücrelerine girişi amellerine göre, cehennemde ebedî kalmaları ise niyetlere göredir. Esasen bu kâfirlerin cehennemde ebedî kalmalarının ana sebebi Allah'ın emirlerine muhâlefet etmeleridir. Yine saâdet ve cennet ehlinin de cennette ebedî kalmaları Allah'ın emirlerine muvâfakat etmeleri sebebiyledir. Şer'î açıdan bakıldığında, Allah'a âsî olanlar şâyet O'na muhâlefet etmeselerdi, Allah Teâlâ onlara azâb etmezdi. Allah Teâlâ'dan bizi ve bütün Müslümanları sâlih amellerde kullanmasını ve bizleri kendi Zât'ından hayâ etmekle rızıklandırmasını diliyoruz.

"İşte, o" Bu azâbdan kurtuluş ve ebedî hayat cennettedir.

"Büyük başarı budur" öyle bir başarı ki, bunun ötesinde herhangi bir başarı yoktur. Çünkü bu başarı, bütün kötülüklerden kurtuluş ve tüm arzu edilenlere kavuşmaktır. Fevz kurtuluş ve başarı demektir. *Müfredât*'ta böyle geçer.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Ölüm bu başarı ve kurtuluşa vesîle olduğu için mü'mine bir ödüldür. Ölüm bir yandan bakıldığında yok olmak gibi gözükse de, başka bir açıdan kurtuluş ve başarıdır. Bu sebeple ölüm herkes için hayırlıdır. Bu sebeple şöyle denilmiştir: Hiç kimse yoktur ki, ölüm onun için hayırlı olmasın. Mü'min için hayırlıdır, çünkü dünyâ zindanından o sâyede kurtulur, ebedî nîmetlere ulaşıp cennet bahçelerine nâil olur. Âsî için de hayırlıdır, çünkü dünyâda ona verilen mühlet isyân ve günahlarının artmasına sebep olmaktadır. İsyân ve günahlarının artması da görecekleri azâbın

artmasına sebep olmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ bu husûsa işâretle şöyle buyurmaktadır: “***Biz onlara süre veriyoruz ki günahı artırsınlar***” (Âl-i İmrân, 3/178)

Şeyh Sâdî şöyle demiştir:

Lokman ne güzel söylemiş:
Hiç yaşamamak daha iyidir; hatâda yaşamaktan
Nasıl daha iyiyse dükkânın kapısını sabahtan kapamak
Kârı ve sermâyeyi elden çıkarmaktan.

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

58. Biz onu *(Kur’ân’ı)* senin diline kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.

“Biz onu (Kur’ân’ı) senin diline kolaylaştırdık ki,” bu, sûrenin fezlekesi ve neticesidir. Lisan aslında konuşma âletidir. Burada mecâzen lügat mânâsında kullanılmıştır. Peygamberimiz’in (s.a.) şu sözünde de böyledir: “*Cennet ehlinin lisanı Arapçadır.*” Dolayısıyla âyetin mânâsı şöyle olur: Biz Kur’ân’ı senin lügatinle indirmekle kolaylaştırmış olduk.

“Düşünüp öğüt alsınlar” kavmin onu anlasın, üzerinde düşünsün ve gereğiyle amel etsinler. Şâyet bunu yapmazlarsa ne olur?!..

فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

59. Biraz bekle, onlar da beklemektedirler *(yakında başlarına neler geleceğini göreceklerdir)*.

“Biraz bekle…” Bekle kudretlerinden ayrı düşecekleri zamanı, zîra bunları görmekte âriflere ibret, muttakîlere öğüt vardır. *“onlar da beklemektedirler”* Onlar da senin zayıf düşeceğin zamanı bekliyorlar. Ancak bu sana zarar vermez. Pek yakında senin emelin gerçekleşecek, onların emeli ise boşa çıkacaktır. Yani Allah’tan sana ilâhî yardım, onlara sonsuz bir azâb; dostlarına her dem yeni bir fetih, düşmanlarına târifi imkânsız bir sıkıntı gelecek. Kendisine tâbî olanlara “varılacak en güzel yer” verilecek; inkârcılara ise “azâbı tadın” denilecek.

‘Aynü’l- me‘ânî’de şöyle denilmektedir: Ey Muhammed (s.a.) sen sevâbı bekle. Zîra onlar da azâbı beklemektedirler. Çünkü kötülük yapan kötülüğünün âkıbetini bekleyecektir. Burada her iki takdire göre de irtikâb fiilinin mef’ûlü iki yerde de hazfedilmiştir.

Âyetten çıkan bir takım sonuçlar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1- Allah Teâlâ Kur’ân’ı kolaylaştırdığını ifâde etmektedir. Kolaylaştırmak

zorlaştırmanın zıddıdır. Halbuki Allah Teâlâ başka bir âyette “***Doğrusu biz senin üzerine ağır bir söz bırakacağız***” (Müzzemmil, 73/5) buyurmaktadır. Bu iki ifâde arasında bir çelişki gözükmektedir. Buna verilecek cevap şudur: Evet Kur’ân dil ve lügat olarak kolay, ama mükelleflere ağır teklifler ihtivâ etmesi bakımından ağırdır. Şüphesiz Kur’ân’ı sadece dilden okumak, onunla amel etmekten kolaydır. Bundan dolayı bazı latîfelerde şöyle gelmiştir: Âlimlerden birinin oğlu hastalandı. Adama, sen Allah için bir kurban kes, belki Allah bu sâyede oğluna şifâ verir, denildi. Adam, hayır kurban kesmeyeyim de Kur’ân okuyayım, dedi. Bazı ârifler bu durum hakkında şöyle demişlerdir: Bu adam Kur’ân’ı seçmiştir, çünkü o sadece dilindedir. Kurban kesmekten yüz çevirmiştir, çünkü o gönlünde bulunması gereken bir şeydir. Zîra mal sevgisi kalbe yerleşmiştir ve onu oradan çıkarmak çok zordur. Kalpte Allah sevgisi ve rızasından başka bir şey bulunduğu zaman, gönülden amel etmek imkânsızdır.

2- Âyetteki sonuçdan bir başkası da şudur: Allah Teâlâ Peygamberimiz’e (s.a.) “***Senin diline kolaylaştırdık***” buyurmaktadır. Burada şuna işâret edilmektedir ki şâyet Allah Teâlâ kelâmını onlara vâsıtasız olarak doğrudan doğruya duyursaydı, buna tahammül edemez ve hepsi oracıkta ölürlerdi.

Cafer Sâdık (r.a.) şöyle demiştir: Şâyet Allah Teâlâ Kur’ân’ı Peygamberimizin diline kolaylaştırmasaydı, Allah’ın yarattıklarından hiç birisi Kur’ân’dan bir harf dahî okumaya muktedir olamazdı. Buna nasıl muktedir olurlar ki? Kur’ân asla zâil olmayacak ezelî ve ebedî varlık olan Allah’ın kelâmıdır.

İbn Atâ şöyle demiştir: Allah Teâlâ dilediği kullarına zikrini kolaylaştırmıştır. Bu kullar hiçbir halde onun zikrinden gâfil olmazlar. Dilediği kullara da zikir kapısını kapatmıştır. Bunlar da hiçbir halde O’nu zikredemezler.

3- Bazı Mûtezile imamları Allah Teâlâ’nın *“düşünüp öğüt alsınlar”* kavlini Allah Teâlâ’nın herkesin îmânını murâd ettiğine, hiç kimsenin küfrünü murâd etmediğine delil saymışlardır. Buna şöyle cevap verilmiştir: Buradaki “hüm” zamiri husûsî bir topluluğa râcî olup, bunlar da Allah Teâlâ’nın ilminde mü’minlerdir.

Fakir **(Bursevî)** bu cevap hakkında der ki: Bu cevaba bakıldığında, âyetin sonrasının bu görüşe muhâlif olduğu görülmektedir. Zîra bunlar Allah’ın ilminde mü’min olsalardı, elbette îman ederlerdi, Peygamberimiz’e (s.a.) onların helâkini beklemesi emredilmezdi. Burada uygun olan *“düşünüp öğüt alsınlar”* ifâdesi kavminin onu anlayıp öğüt almaları mânâsınadır. Yahut düşünüp öğüt alsınlar ve azâb bertaraf edildiği zaman söz verdikleri îmânı yerine getirsinler, demektir. Burada *“düşünüp öğüt alsınlar”* kavlini Mûtezile’nin yaptığı gibi irâde mânâsında tefsir etmek yanlıştır. Çünkü Allah’ın irâde etmesi hiç şüphesiz murâd edilenin vukuunu gerektirir.

4- Kurtuluşu beklemek ibâdettir. Hadîs-i şerîfte böyle gelmiştir. Çünkü bu îmandandır. Duhân sûresinin fazîletine dâir birçok sahih haber vârid olmuştur. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Kim Cuma gecesi Duhân Sûresi’ni okursa sabaha affedilmiş olarak çıkar*”[219] Yani sabaha bağışlanmış bir halde girer. Buradaki “أَصْبَحَ/asbaha” fiili

tam olup “sabaha girmek” mânâsındadır. Çünkü eğer nâkıs mânâda olsaydı, af sabahleyin gerçekleşir demek olurdu. Oysa murâd affin sabahleyin olduğu değil, kişinin o gece affedilip sabaha affedilmiş olarak çıkmasıdır. Evet, yine de burada “أَصْبَحَ” fiilinin sare mânâsında nâkıs olarak anlamanın önünde bir engel yoktur.

Yine Peygamberimiz (s.a.) bir başka rivâyette şöyle buyurmaktadır: “*Her kim geceleyin Duhân Sûresi’ni okursa ona yetmiş bin melek istiğfâr eder*”[220] Bu iki hadîs-i şerîfi Ebû Hureyre rivâyet etmiş, birincisini *Tirmizî* tahrîc etmiştir.

Ebû Ümâme (r.a.) ben Peygamber’in (s.a.) şöyle buyurduğunu işittim, demiştir. “*Kim Cuma gecesi yahut Cuma günü Duhân Sûresi’ni okursa Allah ona cennette bir köşk yapar.*”[221] *Keşfü’l-esrâr* ve *Bahru’l-‘ulûm*’da böyle geçer. Köşk yapma işini Allah’a nisbet etmek mecâzdır. Yani Allah Teâlâ meleklere bu kul için Duhân Sûresi’ni okumasının sevâbına karşılık olarak cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin akıl ve hayâline gelmeyecek inci ve yakuttan inşâ edilmiş, muazzam bir ev yapmalarını emreder, demektir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Beyt; yani ev insanın özellikle geceleyin barınıp korunacağı mekândır. Bu sebeple geceyi ihyâ edip çoğu zaman Kur’ân okumak gibi amellerle gecelemeyi terk etmek söz konusu olduğu için, cennette köşk binâ edilmesi de geceleyin dinlenmeyi terk etme üzerine binâ edilmiş olan gece okuyuşuna karşı verilen bir armağan olmuştur. Bu sûretle ödül amel cinsinden olmuş olur. Gündüz de bu hükme hamledilir. Bunu iyi anla! Bizleri kendi rızâsına, âyetlerini okumaya ve âyetlerinin hüküm ve hakîkatleriyle amel etmeye muvaffak kılan Allah Teâlâ’dır. İnâyetine ehil olanlara yardımcı olan da O’dur.[222]

---

[215]. Yani hadis âlimleri arasında hadisler nakledilirken bir hadisin tamamının değil de bir kısımının nakledilmesi yeterlidir. Ama hadis konusunda bilgi sâhibi olmayanlar arasında, hadislerin yanlış ve eksik olarak yaygınlaşması tehlikesi olduğundan bunun yapılması doğru değildir.

[216]. *Terğîb*, I, 441.

[217]. Bk. Deylemî, hadis no: 7153.

[218]. Müslim, Münâfikîn 77.

[219]. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 8; Dârimî, Fedâilu’l-Kur’ân 22.

[220]. Münâvî, VI, 200.

[221]. Bk. Münâvî, VI, 200.

[222]. Duhân Sûresi’nin tefsîri Melik ve Mennân olan Allah’ın yardımıyla hicrî 1113 senesinde Şâbân-ı şerîfin beşinde (mîlâdî, 1701) tamam oldu.